Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti

Veić, Petar

Doctoral thesis / Doktorski rad

1999

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, FACULTY OF LAW / Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:188:894279

Rights / Prava: Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

Repository of the University of Rijeka Library - SVKRI Repository

SVEUČILIŠTE U RIJECI
PRAVNI FAKULTET U RIJECI

Mr. sc. Petar Veić

Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti

DOKTORSKI RAD

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
RIJEKA

930033784

Rijeka, 1999.

Mentor rada: prof. dr. sc. Berislav Pavišić

Doktorski rad obranjen je dana ..21..09..1999..... na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Rijeci pred povjerenstvom za obranu u sastavu:

Prof. dr. sc. Mladen Singer
Prof. dr. sc. Berislav Pavišić
Prof. dr. sc. Ivan Bele

Rad ima 439 stranica.

Ključne riječi: sredstva prisile, ovlasti, oružje, vojna osoba, policijski službenik, pravosudni policajac, inspektor financijske policije, protupravnost, nužna obrana, krajnja nužda, zapovijed, kazneno djelo.

PREDGOVOR

"Zakonita uporaba sredstava prisile" jest naziv propisa u Kaznenom zakonu Republike Hrvatske kojemu je namjena u isključenju protupravnosti kada službena osoba ovlaštena na uporabu sredstava prisile postupa u skladu s posebnim propisima. Istaknuto pojašnjenje naziva propisa otkriva samo dio predmeta razmatranja u doktorskom radu pod naslovom "Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti".

Uporaba sredstava prisile u RH nije bila nikada sustavno uređena što je često dovodilo do neopravdanih osuda službenih osoba koje su sredstava prisile koristile. Obzirom na to da suvremeni pokret zaštite i unapređenja temeljnih prava čovjeka ide za jasnim propisivanjem uvjeta za zahvate u temeljna prava čovjeka nužno je i zbog tog razloga propisati jasna uporišta za zakonitu uporabu sredstava prisile.

Ovo razmatranje treba shvatiti samo kao dio nastojanja za cijelovitim uređenjem sredstava prisile obzirom da neka pitanja tog iznimno složenog problema nisu ni dotaknuta. Isto tako treba kazati kako je neka od razmatranih pitanja moguće riješiti na više načina.

Na kraju treba istaknuti kako je odredba o zakonitoj uporabi sredstava prisile u Kaznenom zakonu uzaludna ukoliko se u skoro vrijeme ne donesu odgovarajući propisi koji će uređivati uvjete uporabe sredstava prisile. Ovaj rad treba shvatiti kao nastojanje u tom smjeru.

SADRŽAJ

1. DIO

ODREĐENJE PREDMETA RAZMATRANJA 1

2. DIO

POJAM I SUSTAV SREDSTAVA PRISILE 6

A) POJAM SREDSTAVA PRISILE 7

B) SUSTAV SREDSTAVA PRISILE 11

C) POJAM OVLAST I OVLAŠTENIK NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE 19

3. DIO

OVLAŠTENICI NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE 21

A) OVLAŠTENICI NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE 22

B) OPSEG I SADRŽAJ OVLASTI NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE ... 25

1. Vojne osobe 29

2. Pravosudna policija 29

3. Financijska policija 33

C) KLASIFIKACIJA OVLAŠTENIKA PREMA OPSEGU, SADRŽAJU I PRIPADNOSTI 36

I. Klasifikacije prema opsegu i sadržaju 36

II. Klasifikacija prema pripadnosti 37

III. Ostale klasifikacije 38

D) UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO ZAHVAT U PRAVA ČOVJEKA 39

I. Postupanje sukladno pravilima 39

II. Oblici, sadržaj i jakost posezanja 43

III. Tipologija radnji kojima je ostvaren zahvat u prava čovjeka 47

1. Neutemeljena radnja 47

2. Prekomjerna radnja 52

3. Zloporaba 54

E) IZVORI PRAVA NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE 59

I. Međunarodni izvori 61

1. Europska konvencija i sredstva prisile 64

2. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima 73

3. Odnos uporabe sredstava prisile i mučenja 74

II. Izvori prava o uporabi sredstava prisile u RH 81

F) POLICIJSKI SLUŽBENIK KAO NOSITELJ OVLASTI NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE 89

I. Sredstva policijske prisile 89
1. Fizička snaga 91
2. Uporaba palice 94
3. Uporaba sredstava za vezanje osoba 96
4. Uporaba mlazova vode 98
5. Uporaba službenih pasa 107
6. Uporaba konja 111
7. Uporaba plinskih sredstava 112
8. Uporaba specijalnih motornih vozila 114
9. Uporaba tehničkih zapreka 115
II. Uporaba vatrenog oružja 116
III. Uporaba vatrenog oružja u cilju zaštite života čovjeka 125
IV. Uporaba vatrenog oružja u cilju sprečavanja bijega s mjesta izvršenja kaznenog djela 127
V. Uporaba vatrenog oružja u cilju sprečavanja bijega uhićene osobe ili osobe za kojom je izdan nalog za uhićenje 132
VI. Uporaba vatrenog oružja radi sprečavanja bijega preko državne granice 134
VII. Uporaba vatrenog oružja radi odbijanja napada na objekt kojeg osiguravaju 136
VIII. Uporaba vatrenog oružja u progonu plovnog objekta 137
IX. Ostali slučajevi uporabe vatrenog oružja 142
1. Uporaba vatrenog oružja prema životinjama 143
2. Uporaba vatrenog oružja prema vozilima 144
3. Uporaba vatrenog oružja radi zastrašivanja 147
X. Dioba policijske uporabe sredstava prisile u odnosu na vrijeme počinjenja kaznenog djela 151
XI. Način uporabe sredstava policijske prisile 152
1. Pravila u redovitim i posebnim slučajevima 154
2. Smrtonosni hitac 155
G) TEMELJNA NAČELA ZA POLICIJSKU UPORABU SREDSTAVA PRISILE 165
I. Načelo legitimnosti 165
II. Načelo zakonitosti 168
III. Načelo razmjernosti 172
1. Sadržaj načela razmjernosti 173
2. Policijskopravno gledište 176
3. Poredbeni prikaz načela razmjernosti 179
IV. Neophodnost 182
V. Postupnost 185
VI. Preciznost 187
VII. Selektivnost 187

4. DIO

STAJALIŠTA O UPORABI SREDSTAVA PRISILE 190

A) TEORIJSKA SHVAĆANJA 191

I. Temeljna filozofijska pitanja i povijesni pregled 191

1. Državna prisila u najstarije doba. 197

2. Povijesni prikaz propisa u Republici Hrvatskoj koji su uređivali organizaciju uprave, uporabu prisile službenih osoba i kaznenu odgovornost 198

II. Moralno etička pitanja uporabe sredstava prisile 207

III. Teorijska shvaćanja o uzrocima zloporabe policijskih sredstava prisile 215

1. Sociološka teorija 216

2. Psihološke teorija 217

3. Organizacijske teorije 219

IV. Ujednačavanje pravila među državama 220

V. Naddržavno policijsko pravo 224

VI. Suvremene tendencije kriminaliteta i neophodnost sredstava prisile 227

VII. Kriminalnopolitički ciljevi 235

B. UPORABA SREDSTAVA PRISILE U IZVANREDNIM PRILIKAMA 238

C) UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO RADNJA KAZNENOGA DJELA 244

I. Struktura tipičnih pojava 244

1. Iznuđivanje iskaza 257

2. Zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti 260

3. Mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje 262

II. Odnos načina uporabe sredstava prisile i radnje kaznenoga djela 270

III. Posebnosti kaznene odgovornosti 272

1. Subjekt 272

2. Radnja 276

IV. Krivnja 278

1. Ubrojivost službene osobe u slučaju ostvarenja kaznenoga djela uporabom sredstava prisile 279

2. Pitanja svijesti i volje pri kaznenim djelima ostvarenim uporabom sredstava prisile 286

3. Kriteriji pristanka na posljedicu / odnos prema težoj posljedici 293

4. Zabluda 300

V. Sankcije 308

5. DIO

ZAKONITA UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO RAZLOG ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI 316

A) POLOŽAJ ZAKONITE UPORABE SREDSTAVA PRISILE U SUSTAVU RAZLOGA ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI 317

I. Osobitosti zakonite uporabe prisile 321

II. Usporedni pregled kaznenih zakona kao razloga isključenja protupravnosti 327

B) ZAKLJUČNO O ODNOSU ZAKONITE UPORABE SREDSTAVA PRISILE PREMA DRUGIM RAZLOZIMA ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI 335

I. Nužna obrana 339

II. Krajnja nužda 347

III. Zapovijed nadređenog 350

1. Određenje pojma i pravna priroda zapovijedi nadređenog 352

2. Poredbeni prikaz 358

3. Bitna obilježja zapovijedi 362

4. Nadređeni i podređeni 365

5. Kazneno djelo neizvršavanje zapovijedi i stegovna odgovornost 370

6. Odbijanje postupanja po zapovijedi i odgovornost u svezi sa zapovijedi nadređenog 372

7. Nezakonita zapovijed 378

IV. Ostali razlozi 380

1. Službena dužnost 380

2. Pristanak oštećenog 381

3. Pomoć drugim tijelima državne vlasti 383

6. DIO

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA 386

A) SAŽETAK RAZMATRANJA 387

B) ZAKONITA UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO POSEBAN RAZLOG ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI DE LEGE FERENDA ... 394

2. Pravosudna policija 401

3. Financijska policija 401

4. Vojne osobe 402

POPIS KORIŠTENE LITERATURE 403

SAŽETAK 417

SUMMARY 423

TUMAČ KRATICA NAJČEŠĆE CITIRANIH IZVORA

Amnesty International - Amnesty International-Report-AMR 51/36/96 June 1996. United States od America, Police Brutality and Excessive Force in the New York City, Police Department.

CP - Codice penale. Ovdje je korišten tekst objavljen u knjizi Conso - Barbalinardo, Codice penale e norme complementari, 6. ed. Milano, 1992.

Deklaracija - Deklaracija o policiji, usvojena Rezolucijom 690 (1979.) Parlamentarne skupštine Vijeća Europe.

Europska konvencija - Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, usvojena 4. 11. 1950., dopunjena odredbama Protokola br. 1., 4., 6., 7. i 11. (Narodne novine br. 18/1997.).

Europska konvencija protiv mučenja - Europska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, (Narodne novine br. 14/1997.).

Fakultativni protokol - Fakultativni protokol uz međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen Rezolucijom Opće skupštine OUN-a br. 2200 A (XX), od 16. 12. 1966. god.

Kazneni zakon o zločinstvih - Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih od 27. svibnja 1852.

Kodeks - Kodeks Ujedinjenih naroda o ponašanju službenika koji provode pravo, usvojen 12. 12. 1979. god. Rezolucijom Opće skupštine OUN-a. br. 34/169.

Konvencija protiv rasne diskriminacije-Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, usvojena Rezolucijom Opće skupštine OUN-a br. 2106 A (XX), od 21. 12. 1965.

Konvencija OUN-a protiv mučenja -Konvencija protiv mučenja i drugih surovih neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, Usvojena Rezolucijom Opće skupštine OUN-a br. 39/46, od. 26. 5. 1987.

Kopenhagenški dokument-Dokument Kopenhagenškog sastanka konferencije o ljudskoj dimenziji KESS-a, utvrđen na sastanku u Kopenhagenu od 5 - 25. 6. 1990.

KZ - Kazneni zakon (Narodne novine br. 110/1997.).

OUN-Organizacija ujedinjenih naroda.

Pravilnik - Pravilnik o vrstama službenog oružja i opreme ovlaštenih službenih osoba Ministarstva unutarnjih poslova, broj 511-01-64-38758/1-96 od 3. ožujka 1997.

Mađarski zakon o policiji- Police Act of the Republic of Hungary, Act XXXIV of 1994. on the Police, Rendörseg, Police.

Međunarodni pakt - Međunarodni pakt, o građanskim i političkim pravima, usvojen Rezolucijom Opće skupštine OUN-a br. 2200 A (XXI), od 16. 12. 1966. godine.

MDA - Die Musterdienstanweisung über den Gebrauch der Schusswaffe durch die Polizei von 1976. (Švicarska).

ME - Musterentwurf eines einheitlichen Polizeigesetzes des Bundes und der Länder in der Fassung des Vorentwurfs zur Änderung des MEPolG (Stand: 25 11 1977).

Moskovski dokument-Dokument Moskovskog sastanka konferencije o ljudskoj dimenziji KESS-a, usvojen u Moskvi 3. 10. 1991.

Opća deklaracija-Opća deklaracija o pravima čovjeka, usvojena rezolucijom Opće skupštine OUN-a. 217 A (III) 10. 12. 1948. godine.
Pariška povelja-Pariška povelja - za novu Evropu, usvojena 21. 11. 1990. u Parizu.

Osnovna načela - Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials (Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August - 7 September 1990).

Policy Statement use of Deadly Force -Resolution 14. US. department of justice policy on use of deadly force, The Criminal Law Reporter , The Bureau of National Affairs. Inc. Volume 58, No. 4. October 24. 1995.

Polislagen- Polislagen (Zakon o policiji), od 1. 10. 1984. (1984:387).

Polizeiaufgabengesetz - Gesetz über die Aufgaben und Befugnisse der Bayerischen Staatlichen Polizei.

Slovenski zakon o policiji- Zakon o policiji Republike Slovenije br. 210-01/94-5/4, od 17. lipnja 1998.

Privremena pravila- Privremena pravila za vršenje žandarmerijske službe za Kraljevinu SHS, br. 4252. od 10. 12. 1919.

RH - Republika Hrvatska.

Sicherheitspolizeigesetz-Bundesgesetz über di Organisation der Sicherheitsverwaltung und die Ausübung der Sicherheitspolizei (BGBl 1991/566 idF BGBl 1992/662.

Statut međunarodnog kaznenog suda - Statut međunarodnoga kaznenog suda za teška kršenja međunarodnoga humanitarnog pravan području bivše Jugoslavije Statut predstavlja aneks izvješća glavnog tajnika OUN od 3. 5. 1993., u skladu s paragrafom 2. Rezolucije 808 Vieća sigurnosti od 22. 2. 1993. i nosi oznaku UN Doc. No. S/25704b Add. 1 (1993.).

Strafvollzugsgesetz - Gesetz über den Vollzug der Freiheitsstrafe und der freitsentzienden Maßregeln der Besserung und Sicherung, (BGBL. I 581, 2088; 1977 I 436; III 312-9-1).

Službovnik-Privremeni službovnik Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, MUP RH Zagreb 1996.

Uputstvo - Uputstvo o upotrebi vatrenog oružja i drugih sredstava prisiole od strane pripadnika straže kazneno-popravnih ustanova i odgojno-popravnih domova, (Narodne novine br. 36/1975.).

Ustav - Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine br. 56/1990. i 135/1997.).

ZKP - Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine br. 110/1997.).

Zakon- Zakon o unutarnjim poslovima (Narodne novine br. 29/91., 73/91., 19/92., 33/92. 76/94.).

ZO - Zakona o obrani (Narodne novine br. 74/93., 57/96.).

Zakon o službi - Zakona o službi u oružanim snagama Republike Hrvatske, (Narodne novine, br. 23/1995.).

ZIKIPS - Zakon o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje (Narodne novine, 21/1974., 39/1974., 55/1988., 19/1990., 26/1993., 66/1993.).

Waffengebrauchgesetz - Bundesgesetz vom 27. Marz 1969. über den Waffengebrauch von Organen der Bundespolizei, der Bundesgendarmerie und Gemeindewachkorper (1969).

1. DIO

ODREĐENJE PREDMETA RAZMATRANJA

Predmet razmatranja u ovom radu jesu osnove za uporabu sredstava prisile službenih osoba kao razlog isključenja protupravnosti. Radi cjelovite analize toga problema rad je podijeljen u šest dijelova.

Na početku je nužno odrediti temeljne pojmove, prije svega sredstva prisile. Nakon toga potrebno je nabrojiti vrste državnih službi i ovlaštenike na uporabu prisile. Ovlaštenici na uporabu sredstava prisile u RH jesu: policijski službenik, pravosudni policajac, službenik financijske policije i vojna osoba. Navedeni službenici pripadaju različitim dijelovima državne uprave što otežava precizno praćenje vrsta i sadržaja ovlasti na poredbenom planu. Ovlasti navedenih službenika međusobno se razlikuju, zbog čega je nužno utvrditi njihov stvarni doseg kod pojedinih službenika.

U prikazanoj skupini službenika ovlaštenih na uporabu sredstava prisile ističe se policijski službenik. Osobitosti o kojima se može govoriti očituju se u kvaliteti normativne uređenosti ovlasti i u dogmatskoj obradi pitanja koja su u svezi s tom uporabom. Razina normativne obrade, osobito u Republici Hrvatskoj, još uvijek ne zadovoljava stvarne potrebe, što je razlog više za bavljenje ovim pitanjima.

Polazište razmatranja normativnih ustroja jest normativni ustroj ovlasti na uporabu prisile u Republici Hrvatskoj. Od država čiji će se normativni ustroj pratiti valja istaknuti Sloveniju i Mađarsku kao tranzicijske države, Austriju i Njemačku kao države koje se često uzimaju kao uzor, Švedsku kao državu s najvišim standardima poštivanja ljudskih prava te, na kraju, SAD kao državu *common law* pravnog sustava. Važno je naglasiti da je u vremenu nakon II. svjetskog rata međunarodna zajednica utvrdila više mehanizama kojima utječe na izjednačavanje pravila o uporabi sredstava prisile. Zato je ovdje potrebno razmotriti ograničenja koja slijede iz Međunarodnog pakta i Europske konvencije te konvencija protiv mučenja. Uz to, bez obzira što se ne radi o pravno obvezujućem aktu važno je razmotriti i Osnovna načela

obzirom da su posljednja u nastojanjima OUN-a za utvrđivanjem sveobuhvatnih pravila za uporabu sredstava prisile.

Za cjelovitiju ocjenu stanja *de lege lata* daje se povijesni prikaz razvoja uporabe sredstava prisile. On obuhvaća najznačajnije odrednice razvoja službi koje u suvremenom društvu imaju ovlast uporabe sredstava prisile, poglavito u Europi.

Uporaba prisile uz normativnu ima i svoju etičku osnovu, u čije propitivanje su uključene osobito strukture neformalnog državnog nadzora. Ovlaštenici na uporabu sredstava prisile mogu postupati protivno pravilima i uporabom izražavati i nasilje. U posljednjih tridesetak godina postoji više pokušaja da se na teorijskoj razini pronađu razlozi policijskog nasilja. U tom cilju nastale su tri teorije: organizacijska, sociologijska i psihologijska. U radu će se dati njihov prikaz.

Svaka uporaba sredstava prisile je zahvat u prava čovjeka, koji načelno može biti: postupanje sukladno pravilima, neutemeljena radnja, prekomjerna radnja i zloporaba. Sredstva prisile mogu se koristiti u redovitim i u izvanrednim prilikama u državi.

Mogu li uvjeti za uporabu sredstava prisile biti širi, manje zahtjevni, kada je država u izvanrednom stanju (rat, prijetnje ratom, nemiri, prirodne katastrofe, epidemije i sl.)? Djelomičnu osnovu za proširenje ovlasti pružaju Međunarodni pakt i Europska konvencija. Navedeni dokumenti predstavljat će polazište za raspravu toga pitanja.

Uporaba sredstava prisile, može biti radnja kaznenoga djela. Uglavnom su to djela protiv slobode i prava čovjeka, protiv života i tijela i protiv opće sigurnosti ljudi i imovine. Zadaća je ovdje utvrditi strukturu tipičnih pojava, odnos uporabe sredstava prisile i radnje kaznenog djela te posebnosti kaznene odgovornosti. Posebnosti kaznene odgovornosti mogu biti povezane s počiniteljem kaznenog djela, protupravnošću i krivnjom. Nužno je osvrnuti se na aktualne utjecaje radi promjene postojećeg normativnog stanja. Tu prije

svega treba istaknuti nastojanja međunarodne zajednice za ujednačavanjem pravila među državama, pri čemu treba uzimati u obzir suvremene tendencije kriminaliteta i neophodnost sredstava prisile radi njegovog suzbijanja.

Zakonita uporaba sredstava prisile razlog je isključenja protupravnosti. O zakonitoj uporabi sredstava prisile možemo govoriti na dva načina. Prvi to je radnja poduzeta u obavljanju službene dužnosti za koju nije nužna posebna osnova u KZ-u, obzirom na to da je predviđena u posebnim propisima. Drugi, to je zakonita uporaba sredstava prisile čl. 32. KZ.

Prihvatljivost propisane osnove za uporabu sredstava prisile u KZ-u jedno je od temeljnih pitanja na koje valja odgovoriti. Potrebno je iznijeti teorijska stajališta koja se razlikuju od zakonskog rješenja. Na poredbenom planu također ne postoji suglasnost o optimalnom odnosu teorijskih stajališta i zakonskih rješenja. Iz toga slijedi da je problem uklapanja posebne osnove isključenja protupravnosti u slučaju uporabe sredstava prisile otvoren gotovo jednako u sustavima, novog kaznenog prava kao i u onima s dugom demokratskom tradicijom.

Zakonita uporaba sredstava prisile *de lege lata* u većem broju sustava jest svojevrsni razlog isključenja protupravnosti, međutim ona ima i cijeli niz specifičnosti u odnosu na opće razloge isključenja protupravnosti. Najznačajnije pitanje iz toga sklopa povezano je upravo s odnosom općih i posebnih razloga isključenja protupravnosti. Mogu li opći razlozi biti suspendirani kod primjene posebnih, odnosno smiju li se službenici pozivati na opće razloge kada potonji propisuju šire mogućnosti za uporabu prisile?

Isto tako treba ocijeniti dostatnost propisa u KZ-u koji se odnose na zakonitost sredstava prisile.

Konačno, posebno je važno utvrditi polazišta kojima će se dati prijedlozi za predstojeću reformu propisa koji uređuju ovlasti policije i drugih službenih osoba.

Tako ocrtanim postupkom trebaju se potvrditi ili osporiti hipoteze ovog rada:

Hipoteza 1: Uporaba sredstava prisile koja primjenjuju službene osobe u obavljanju službenih zadaća u Republici Hrvatskoj nije cjelovito i sustavno uređena.

Hipoteza 2: Donošenjem odredbe čl 32. KZ-a zbog njegovog blanketnog sadržaja nije došlo do bitnog poboljšanja u normativnoj uređenosti uporabe sredstava prisile.

Hipoteza 3: Postoje propisi koji u RH uređuju uporabu sredstava prisile koji su zastarjeli pa nisu sukladni suvremenom shvaćanju pojma, zakon.

Hipoteza 4: Uvrštavanjem kaznenog djela mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje (čl. 176.) u KZ došlo je do znatnog preklapanja toga djela sa kaznenim djelom, zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti (čl. 127.).

2. DIO

POJAM I SUSTAV SREDSTAVA PRISILE

A) POJAM SREDSTAVA PRISILE

U Republici Hrvatskoj nije normativno ni teorijski određen pojam sredstva prisile, iako je on u svakodnevnoj uporabi. Međutim, ono što još više otvara prostor za nedorečenost u tome području jest postojanje i korištenje pojma, mjere prisile.

Je li ispravnije govoriti o mjerama ili o sredstvima, radi li se o sinonimima ili pojmovima koji izražavaju različite točke motrenja istog sadržaja, odnosno procesa? Odgovore na postavljena pitanja moramo potražiti u policijskom pravu Republike Hrvatske, koje je u nastajanju, i u upravnom pravu, koje ima dužu tradiciju. Navedeno upućuje na zaključak kako se radi o složenom problemu. U našoj dosadašnjoj teoriji učestaliji je pojam, sredstvo. Njega susrećemo i u zakonima[1].

U inozemnoj literaturi, u uporabi možemo susresti više pojmova koji omogućavaju shvaćanje problema o kojem se ovdje govori[2].

---

[1] V. čl. 41. Zakona.

[2] U Austriji je to neposredna prisila (*Unmittelbare Zwangsgewalt*), a navedeni pojam koristi *Sicherheitspolizeigesetz* u davanju opće ovlasti policiji na uporabu prisile. Na netom istaknuti pojam nadovezuje se ovlast na prisilu (*Zwangsbefugnisse*), koji koristi Waffengebrauchsgesetz govoreći o ukupnosti mjera koje je policija ovlaštena koristiti u obavljanju službenih zadaća. U §. 4. citirani propis spominje i opasne mjere *(gefährliche Massnahmen)* i blaga sredstva (*gelindere Mittel*), ali bez namjere da navedenim pojmovima odredi stvarni sadržaj i da ga u daljem tekstu dosljedno koristi, v. Fuchs/Funk/Szymanski, 199. U Njemačkoj postoji cio niz pojmova koji se mogu odnositi na analizirani predmet. Prije svega, to su: zahvat ili policijski zahvat (*Eingriff, polizeilicher Eingriff*), kojim se označava mjera upravni akt ili realni akt kojim policija u okviru svoje djelatnosti, ciljano ili slučajno, nanosi štetu temeljnim pravima, v. Rupprecht, 151. Mjera (*Massnahme*), je svaki zahvat u prava građana s policijskim radnjama. One mogu biti preventivne i represivne, v. Rupprecht, 347. Postoje razlike u određenju pojma u pojedinim pokrajinskim zakonima. Često se pojam definira kao, sve vanjske i unutarnje pojave poduzetih djelatnosti policije, v. Lisken/Deninnger, 194. Ovo određenje obuhvaća isto tako pravnu radnju kao realni akt i izdvaja unutarnji službeni akt iz pojma mjera. Prisila (*Zwang*) viši je pojam za sredstva policije i drugih sigurnosnih i javnih službi kojima mogu izvršavati svoje mjere, v. Rupprecht, 592. Neposredna prisila (*Unmittelbarer Zwang*), utjecaj na osobe ili stvari snagom, može biti i pomoćno sredstvo tjelesne snage, v. Leinius, 101. Neposredna prisila vrijedi kao prisilno sredstvo za izvršenje upravnih akata i fiktivnih upravnih akata, kao i kaznenoprocesnih akata. Primjena neposredne prisile mora biti povezana s pravnom osnovom policijske radnje i moraju biti ispunjene posebne pravne pretpostavke. Primjeni predleži dvostruka subsidijarnost. Izvršenje upravnog akta je dopušteno samo kada druga

Prisilu koristi policija, financijska policija, pravosudna policija i vojska. Sve navedene ustanove su tijela uprave, pa se može postaviti pitanje, nije li sama uporaba sredstava prisile svojevrstan upravni akt?

Da bismo odgovorili na postavljeno pitanje, moramo odrediti pojam upravni akt. U teorijskom smislu to je autoritativno odlučivanje o subjektivnim pravima, o obvezama ili pravnim interesima pojedinih subjekata. Kao takav, upravni akt čini instrument za izvršenje onog dijela upravne funkcije koja se sastoji od odlučivanja u upravnim stvarima[3]. Upravni akt prema Zakonu o upravnim sporovima[4] "... jest akt kojim organ iz čl. 5. ovog zakona, u vršenju javnih ovlaštenja, rješava o stanovitom pravu ili obvezi određenog pojedinca ili organizacije u kakvoj upravnoj stvari".

U ispitivanju odnosa uporabe sredstava prisile i sadržaja upravnog akta, i bez podrobnije analize, ukazuje se da odbijanje napada, hvatanje počinitelja kaznenih djela i druge okolnosti u kojima službenici o čijim se ovlastima ovdje raspravlja rabe sredstva prisile, nisu upravne stvari. Ovdje je riječ o pravilima koje sadrži kazneno pravo, a koja omogućavaju određenim

---

sredstva prisile ne dolaze u obzir, kada ne obećavaju uspjeh ili kada iznuđena radnja ne daje doprinos za objašnjenje postupanja, v. Rupprecht, 530. U policijskom pravu Njemačke, posebna se pozornost pridaje razlikovanju pojmova mjera (*Massnahme*) i sredstva (*Mittel*), kao oblika policijskih radnji. U prikazu oblika policijskih radnji treba razlikovati pojavni oblik (ili oblik u kojem se ona izražava) radnje od pravnog oblika. Oblik poduzimanja jest vanjski aspekt postupanja, dok je pravni oblik unutarnji aspekt radnje. Prikazivanje mogućeg oblika policijske radnje najprije se rukovodi zakonskim pojmom, mjere i sredstva. Ovo otkriva u potpunosti vanjski aspekt radnje. Pojam sredstvo (*Mittel*) kao pojam ne određuju pokrajinski propisi, ali se on često susreće u sklopu drugih pojmova: npr. tehnička sredstva (*technicher Mittel*), pomoćna sredstva tjelesne snage (*Hilfsmittel der körperlichen Gewalt*). U određenju sredstava prisile (*Zwangsmittels*) najčešće se govori da su to sredstva, alat ili instrument za poduzimanje mjere. Za sredstava prisile čak se govori da su to "zapravo policijske mjere", v. Lisken/Deninnger, 197. Polizeiaufgabengesetz spominje "mjere" na više mjesta U tumačenju toga zakona Berner/Köhler govore o nedosljednosti u uporabi pojma u njemačkom policijskom pravu. Oni određuju pojam "mjere" kao radnje kojima se zahvaća u tuđa prava protiv volje osobe ili bez njezinog znanja, v. Berner/Köhler, 6 i 33-36. Mađarski zakon o policiji sadrži razmatrani pojam u poglavlju br. VI koje nosi naslov "Sredstva prisile". Tu su u §§ 47-62. sadržani propisi o svim sredstvima koje može koristiti mađarska policija.

[3] Borković, 279.

[4] Zakon o upravnim sporovima, (Narodne novine br. 53/91., 9/92. i 77/92.).

službenim osobama tijela državne uprave izvršavanje njihovih zadaća i u onim uvjetima kada se osobe prema kojima postupaju, tome suprotstavljaju. Uporaba pojedinog sredstva prisile nije redovni način postupanja. Sredstvo prisile se upotrebljava onda kad službena osoba koja je uz to ovlaštena na uporabu točno određenog sredstva, ne može na drugi način izvršiti svoju zadaću. Okvir za primjenu sredstava prisile sadržan je u kaznenom pravu iako se ne može u potpunosti pri tome isključiti značenje upravnog prava, jer ono propisuje glavninu zadaća službenih osoba obavljanje kojih može imati povod za uporabu prisile. Ovakvim poimanjem uporabe sredstava prisile razlikujemo poduzimanje radnje od službene osobe radi sprečavanja nastupanja štetnih posljedica od radnji koje je dužna poduzeti neka druga osoba[5].

Nužno je istaći da izvršenje upravnog akta može biti razlogom prisutnosti policijskog službenika na određenom mjestu. Njihova prisutnost jamac je sigurnosti službenicima drugih tijela uprave koji izvršavaju upravni akt.

Slijedom razmatranog u Republici Hrvatskoj uporaba sredstava prisile nije upravni akt. Isto tako treba istaknuti kako uporabi sredstava prisile može prethodi upravni akt koji može obvezivati službene osobe na prisutnost pri poduzimanju mjera određenih državnih tijela a prema potrebi i uključivanje u savladavanje otpora. Takva obveza propisana je samo za policiju[6]. Nužan preduvjet za poduzimanje zaštitnih mjera jest očekivani ili pruženi otpor osobe te da tijelo koje provodi upravni akt nije ovlašteno primijeniti silu prema osobi. To dalje znači da se državna tijela čiji su službenici ovlašteni upotrijebiti sredstva prisile u pravilu ne mogu pozivati na opasnost koja prijeti od određene osobe kao razlog za odustajanje od poduzimanje određene radnje.

---

[5] Njemački ME u §§ 30-33. propisuje kao sredstva prisile poduzimanje radnje umjesto osobe koja je takvu radnju dužna poduzeti i prisilnu naplatu novčane kazne.

[6] Usp. čl. 6. Zakona

Međutim, i kod podrške izvođenju takvih mjera nije opravdano i u potpunosti točno govoriti o upravnoj prisili, s obzirom na to da je glavnina pravila koja uređuju uvjete za uporabu prisile izvan upravnog prava. To upućuje na složenu pravu prirodu uporabe sredstava prisile. Obveza djelovanja propisana je u aktu čiji je sadržaj s gledišta pravnih područja, bivalentan, upravnopravni i kaznenopravni. Iz područja upravnoga prava jesu zadaće koje obavljaju službene osobe dok su ovlasti za uporabu sredstava prisile temeljene na kaznenome pravu. Zato ne treba čuditi potreba naglašavanja obiju strana što je u Republici Hrvatskoj dogmatski zanemareno.

Sljedeći korak jest utvrđivanje značenja pojma, sredstvo prisile. Pod sredstvom prisile razumjevamo ono sredstvo koje smije rabiti službena osoba koja obavlja određene službene poslove i kojoj je u tu svrhu propisana ovlast primjene toga sredstava.

Prijepori koji su isticani uz predmetno razmatranje koje je u većoj mjeri usmjereno prema policijskim sredstvima prisile odnose se i na sredstva prisile na čiju uporabu su ovlašteni i drugi službenici.

Sukladno rečenom, razvidno je da postoje razlozi razlikovanja pojmova mjera i sredstvo[7]. U tom smislu, pojmom mjera treba smatrati ovlast na primjenu prisile. U pojmovnom smislu mjeru prisile možemo kao ovlast izjednačiti sa drugim ovlastima službenih osoba, npr. pregledom osobe, ulaskom u tuđi dom, pregledom poslovne dokumentacije i sl.

Mjere prisile imaju vanjsku stranu, instrumente izvedbe, načine djelovanja, zato je opravdano govoriti o sredstvima.

Vatreno oružje, palica, sredstva za vezanje osoba i dr. su sredstva kojima ovlast službene osobe dobiva svoj stvarni sadržaj.

---

[7] Usp. Rupprecht, 592.

B) SUSTAV SREDSTAVA PRISILE

Pojam sredstva prisile, valja uklopiti u viši rodni pojam, sustav sredstava prisile. Sustav sredstava prisile čine sva sredstva koja su određene službene osobe ovlaštene rabiti, uvjete za primjenu pojedinih sredstava kao i međusobni odnosi sredstava prisile. O sustavu sredstava prisile možemo govoriti u onim normativnim ustrojima koji zaštitne ovlasti službenika temelje na sredstvima prisile. U *common law* pravnom području, gdje osnova za uređenje ovlasti nije sredstvo već posljedica, može se imati drugi pristup[8].

U tom smislu s obzirom na ovlaštenike možemo govoriti o sustavu policijskih sredstava prisile, sustavu vojnih sredstava prisile, sustavu sredstava prisile pravosudne policije i sustavu sredstava prisile financijske policije. Nabrojani sustavi se međusobno razlikuju što nameće potrebu odvojenog raspravljanja. Međusobno razlikovanje sustava temelji se na vrstama sredstava prisile, uvjetima za uporabu pojedinih sredstava, osobama prema kojima se sredstva upotrebljavaju, prilikama u državi u kojima se sredstva prisile upotrebljavaju te posljedicama koje nastaju njihovom uporabom. Podjele o kojima je riječ nisu sama sebi svrha, već njihovu svrhu treba tražiti u namjeri da se ostvaruju zadaće pojedinih službenih osoba uz nanošenje najmanjih posljedica. Zato se kod analiziranja sredstva prisile obavlja njihova kategorizacija glede učinaka i prikladnosti da se ostvare određeni ciljevi. Lista zainteresiranih za pitanje stvarnoga stanja u određenoj državi glede uporabe prisile nije ograničena samo na službe koje koriste silu i na tijela formalnoga državnoga nadzora već je ona bitno šira[9].

---

[8] Policy Statement use of Deadly Force.

[9] Podaci o uporabi sredstava prisile od su interesa javnosti i različitih privatnih istražitelja kao i javnih dužnosnika kada se odnose na područje njihove odgovornosti. Policijski dužnosnici žele pouzdane podatke kako bi mogli uspješnije kontrolirati primjenu sile, odnosno utvrđivali ispravnost postupanja. Različite lokalne udruge traže podatke kako bi mogle ostvarivati svoj mandat, kontroliranja rada službenih osoba. Za podacima postoji potreba u nekoliko povezanih znanstvnih područja: kriminalistike, sociologije, psihologije, opće uprave i politike koji imaju za cilj predlagati ponašanja kako bi se utjecalo na

Osnovno sredstvo prisile u većini normativnih ustroja jest oružje. Njemu se pridaje različito značenje. Ponekad se (kao u uređenju policijskih ovlasti u RH) pod tim pojmom razumijevaju oružja, dok se u drugim slučajevima tom pojmu daje šire značenje[10]. U potonjem smislu, oružje su sve naprave čija je namjena onesposobljavanje, ozljeđivanje ili usmrćivanje ljudi (eventualno i oštećivanje ili uništavanje objekata)[11]. Vatreno oružje je posebna vrsta oružja[12]. To su "...sve vrste pušaka, pištolja i revolvera, kao i sve vrste naprava iz kojeg se pomoću potisnutog djelovanja barutnih plinova izbacuje kroz cijev zrno, kugla, sačma, strelica ili drugi projektil"[13]. Sukladno navedenom pojam je određen i na međunarodnoj razini[14]. Kako slijedi iz

---

smanjivanje broja uporabe. Na kraju tu je interes medija koji imaju prirodni interes o uporabi sile jer je njihova osnovna djelatnost izvješćivanje, v, McEwen, 16-17.

[10] Encyclopaedia Britannica govoreći o oružju policije, u tom sklopu spominje i palicu, različite sprejeve, elektro šok sustave i sl. Na tom mjestu određujući pojam "pištolj" smatra ne samo pištolje već i revolvere, v. <htpp. www//C:/EB/_2.htm>

[11] Talijanski R.D. 18 giugno 1931, n. 773. - *Approvazione del testo unico delle leggi di pubblica sicurezza* u čl. 30. govori o vlastitom oružju. Pod tim se razumijeva: obično oružje, ne vatreno (kao npr, hladno oružje, bodeži, mačevi, sablje, itd.), obično vatreno oružje i streljivo za to oružje, bojno oružje i oružje tipa bojnog oružja s pripadajućim streljivom, bombe, kemijska sredstva, bojne naprave, ubojite eksplozivne i zapaljive boce izjednačene s bojnim oružjem. Navedena sistematizacija nije jedina, postoje i druge, v. opš. čl. 30. i komentar, Criscuolo/ Chiaese, 62. *Waffengebrauchgesetz* u §. 3. nabraja što se smatra službenim oružjem: je gumena palica, plinska sredstva, vodeni topovi (bacači vode) te vatreno oružje određene kategorije, koje je propisano posebnim aktom. Slovenski zakon o policiji u čl. 50. nabraja sljedeća prisilna sredstva: sredstva za sputavanje i vezivanje, plinska sredstva, fizička sila, palica, plinska i druga sredstva za pasivizaciju, mlazevi vode, konjica, posebna motorna vozila, službeni psi, sredstva za prisilno zaustavljanje motornih vozila i vatreno oružje (strijelno oružje). Taj je pristup istovjetan pristupu u Zakonu.

[12] U Velikoj Britaniji vatreno oružje je sastavnica naziva zakona (*The Firearms Act 1968*). Navedeni zakon određuje pojam vatreno oružje (kada na nekom drugom mjesto nije određeno drugačije) kao oružje koje može uzrokovati smrt osobe a čije je posjedovanje i promet bez dopuštenja kažnjivo kao teže kazneno djelo, v. McLeon, I / Morrish, P; (1973.) Criminal Law, Twenty-Second Edition, Sweet&Maxwell, London. 281-292.

[13] Usp čl. 4. st. 1. Zakona o oružju, (Narodne novine br. 69/92., 26/93., 43/93., 29/94., 108/95., 20/97. i 20/97.).O pojmu i klasifikaciji oružja u RH v. čl. 3. i 4. Zakona o oružju. Sukladno citiranom propisu oružjem se smatra: vatreno oružje, zračno oružje, plinsko oružje i oružje za signalizaciju, rasprskavajuće oružje, oružje s tetivom i hladno oružje.

[14] V. Encyclopedia of Sporting Firearms. Ed. By David E. Petzal. Facts on File, 1991. Shooter's Bible. Ed. By William S. Jarrett. Stoeger. Published annually. A catalog of

navedenog jedinstvenu osnovu za pojam oružje ne mogu imati opći propisi koji uređuju držanje i nošenje oružja kao ni propisi koji uređuju uporabu oružja određenih službenih osoba. Najbolja potvrda tome jest čl. 3. Zakona o oružju, koji kao opći propis daje samosvojnu osnovu koja može imati značenje i za službene osobe ali ne mora.

Podobnost oružja da ozlijedi ili čak usmrti čovjeka, čini oružje najprikladnijim sredstvom za počinjenje određenih kaznenih djela. Oružje je tipično sredstvo radnje kaznenih djela protiv života i tijela, ali i sredstvo ostvarenja niza drugih kaznenih djela u kojima je uporaba oružja dio tehničkoga procesa ostvarenja, njegove stvarne strukture[15].

S obzirom na tu okolnost, pojedina kaznena zakonodavstva čak određuju i poseban kaznenopravni pojam oružja koji se unutar tih sustava koristi kao sastojak (uglavnom kvalifikatornih obilježja) određenih kaznenih djela[16].

Ovisno o tehničkim karakteristikama oružja koje koriste ovlaštenici na uporabu vatrenog oružja može ga se podijeliti temeljem različitih kriterija u više skupina. Najopćenitija podjela u tom smislu raspoređuje vatreno oružje u dvije skupine, osobno oružje i artiljerijsko oružje[17]. Najšira podjela može se izvršiti u odnosu na tehničke karakteristike vatrenog oružja[18].

---

firearms and firearm manufacturers. From Information Finder ™ 1994 World Book, Inc., 525 W. Monroe, Chicago, IL 60661.

[15] To je posebice važno u kriminalističkom smislu kao morfologijska značajka djela, kao ključni sastojak modus operandi. V. primjerice O'Hara, 591. i dalje.

[16] Usp. primjerice čl. 585. CP.

[17] V. Gun, Microsoft ® Encarta ® 98 Enciklopedia. © 1993-1997.

[18] Vatreno oružje prema navedneom kriteriju podjeljeno je u sljedeće skupine: vatreno oružje i druge naprave koje se koriste u ratu (*Firearms and Other Machines used in War*), topovi (*Large Guns*), pokretna artiljerijska oružja (*Mobile Artillery and Siege Guns*), haubica (*Howitzers*) granate (*Mortars*) automatsko oružje različitih karakteristika (*Machine Guns*), ručno oružje (*Hand Weapons*) vojničke puške (*The Military Rifles*) fitiljača (*Match Lock*) različite vrste starog oružja (*Hand Cannon, Wheel Lock, The Snap Haunce Gun, The Flint Lock, Percussion Cap Gan, The Military Rifle*) ostraguša (*Breechloaders*) prerađeno oružje (*Magazine Brechloaders with Reduced Caliber*) karabin (*Carbine*) sačmarica (*Shotgun*) revolveri i pištolji (*Revolvers and pistols*) Automatski "colt" pištolji (*The Colt*

Sljedeća kategorizacija odnosi se na kratko oružje (*Small Arms*) koju se koristi u sudsko medicinskom smislu[19]. U uskoj vezi s oružjem i navedenom kategorizacijom jest i streljivo. Streljivo je skupni naziv za eksplozivno punjenje, čahuru, inicijalno sredstvo i projektil[20]. Streljivo se razlikuje u oružno tehničkom i pravnom smislu. U oružno tehničkom smislu streljivo su svi predmeti, eksplozivni materijali i drugi pripadajući dijelovi iz inertnih materijala. U pravnom smislu streljivo je u smislu Zakona o oružju cjeloviti metak, kapisla i barut[21]. Vrsta streljiva ponekad može doprinijeti krajnjem ishodu u većoj mjeri nego pojedina vrsta oružja[22].

Prikazana razvrstavanja upućuju na prihvatljivost isticanja vojnog oružja i oružja kojeg mogu koristiti drugi ovlaštenici.

Skupina drugih ovlaštenika je glede vrste oružja većim dijelom jedinstvena. U literaturi se zbog toga najčešće govori o policijskom oružju[23].

Automatic Pistol) pištolji - igračke (*Toy Pistol*) malokalibarsko oružje (*The Flobert*), v. Garde, 1-10.

[19] U navedenu svrhu oružja su podjeljena u pet kategorija: ručno oružje (*Handguns*, u koje se ubraja *Singl-shot pistols, Derringers, Revolvers, i Auto-loading pistols*) puške (*Rifles*) sačmarice (*Shotguns*) poluautomatsko oružje (*Submachine Guns*) automatsko oružje (*Machine Guns*), v. Di Maio 1.-9, "Arms Trade", Microsoft ® Encarta ® 98 Enciklopedia. © 1993-1997. U kolokvijalnom smislu često se koristi pojam smrtonosno oružje (*Deadly weapons*). To je svako vatreno ili drugo oružje sprava, materijal ili substanca, živa ili neživa, ili način koji se koristi ili koji je namjenjen za uzrokvanje smrti ili teške tjelesne ozljede. Takva oružja ili predmeti su oblikovani u ofanzivne ili defanzivne svrhe ili za uništenje života ili prouzrokovanje ozljede, v. Black, H C; (1979) Black's Law Dictionary, 5th ed St. Paul. Minnesota: West Publishing Co.

[20] Rupprecht, 358.

[21] Usp. čl. 24., v. i Burgarth, 212-214.

[22] Streljivo se razvrstava prema namjeni i tehničkim mogućnostima. Prema namjeni to je streljivo za ručno oružje, streljivo za artiljerijsko oružje i granate, bombe i mine. Prema tehničkim karakteristikama interesira nas samo streljivo za ručno oružje, to je prodirajuće streljivo (*Penetrating Bullet*), dum-dum streljivo (*Disintegrating or Dum-dum Bullets*) i eksplozivno streljivo (*Explosive Bullets*), v. Garde, 14-15.

[23] Uvjeti za policijsko vatreno oružje su : apsolutna sigurnost u funkcioniranju (oružje ne smije imati zastoj pri tisuću komada ispaljenog streljiva), dugi vijek trajanja (ne smije se istrošiti prije ispaljenih deset tisuća komada streljiva), zadovoljavajuće djelovanje (oružje mora biti namijenjeno za naboje kalibra najmanje 9. mm.), v. Hübner, (1978.) 10. Osnovna načela govoreći u toč. 11. o pravilima i odredbama o uporabi vatrenog oružja sadrže i obvezu upoznavanja osoba koje provode pravo: o okolnostima pod kojima su ovlaštene

To je defenzivno oružje koje posjeduju svi policijski službenici u redovitom obavljanju službenih poslova, i ofenzivno oružje koje je u opremi specijaliziranih jedinica[24]. Na uvjete (karakteristike) policijskog vatrenog oružja nadovezuju se uvjeti za streljivo[25].

Izlaganje o vrstama oružja, na jednoj strani, i vrstama streljiva, na drugoj strana ukazuje da vrsta oružja i kalibar ni u kojem slučaju ne smije biti isključivi kriterij u normativnom uređenju. Istraživanja upućuju da je najmanje istoga značenja vrsta streljiva, fizički izgled, materijal iz kojega je izrađeno zrno, jačina punjenja, brzina zrna i dr. pri konkretnoj uporabi oružja[26]. Istraživanja koja su provode u tom smislu dovela su gotovo do isključenja određenih vrsta streljiva iz policijske uporabe. To se osobito odnosi na streljiva malog kalibra, velike probojne moći, te streljiva sa olovnim zrnom. Navedena istraživanja i rasprave dovele su do određenih unifikacija oružja i streljiva na Europskoj razini[27].

---

nositi vatreno oružje te tipove dopuštenog vatrenog oružja i streljiva, osiguranju uporabe vatrenog oružja samo u pravilnim okolnostima i na način koji će smanjiti rizik nepotrebne štete, zabraniti uporabu vatrenog oružja i municije koje uzrokuje bezrazložnu ozljedu ili predstavlja bezrazložan rizik.

[24] To su npr. snajperske puške, automatsko oružje, rasprskavajuće oružje.

[25] To mora biti streljivo bez velike probojne moći. Kako zbog uporabe ne bi stradavali oni prema kojima se oružje ne koristi i streljivo koje nema osobine za odbijanje od tvrdih materijala. Razmatrano streljivo mora imati veliku zaustavnu moć i nisku mogućnost uzrokovanje smrti, v. Hübner, ibid.

[26] Borger, 20-22.

[27] Unifikacija nije provedena ni u kakvom normativnom aktu već je posrijedi faktična unifikacija. U prilog tvrdnje najbolje govori prikaz naoružanja zapadnoeuropskih policija. Belgija. Temeljna policija je naoužana pištoljima kalibra 9. mm i revolverima, kalibra 38. Kriminalistička policija ima revolvere *Smith & Wesson*, model 13.38. i pištolje *GP MK II* kalibra 9. mm. Žandarmerija je naoružana sa pištoljima *GP* 9. mm, *FN* kalibra 7.65. mm i *MP Uzi*. Španjolska. Policija i žandarmerija naoružani su sa pištoljima *Star PK-30*. kalibar 9. mm.strojnicama Star Z 70. kalibra 9. mm. i puškama kalibra 9. mm. Švedska. Policija je naoružana sa pištoljima 9. mm a u posebnim situacijama koristi se strojnica kalibra 9. mm.Njemačka. Policija u pokrajinama i granična policija naoružani su sa pištoljima kalibra 9. mm. *Sig/Sauer, Walther, Heckler & Koch,* strojnicama *Mp 5*. cal 9. mm. Jedinice za posebne namjene naoružane su sa više vrsta oružja koja odgovaraju prilikma u kojima se trebaju koristiti. Italija. Službene osobe državne policije, karabinjera, financijske policije i gradske policije naoružani su sa oružjem talijanske proizvodnje kalibra 7.65. mm, v. Lisken/Denninger, 40-77.

Obzirom da ostali ovlaštenici na uporabu vatrenog oružja nemaju širih ovlasti na uporabu od policijskog službenika nužno je zauzeti stav kako oni ne smiju imati oružje koje bi po svojim učincima bilo pogibeljnije od policijskog.

U RH je na snazi Pravilnik koji određuje pojam službeno oružje. U navedenom smislu službenim oružjem smatra se kratko i dugo vatren oružje s pripadajućim streljivom, koje je temeljem Programa ispitivanja, sukladno ocjeni povjerenstva za ispitivanje, zadovoljilo taktičko-tehničke zahtjeve i postalo sastavni dio opreme ovlaštenih službenih osoba Ministarstva, (čl. 2. st. 1.). Službeno oružje u smislu navedenog Pravilnika dijeli se u dvije skupine, osnovno službeno oružje[28] i dodatno službeno oružje[29]. Za službene osobe pravosudne policije, inspektore financijske policije i vojne osobe nisu propisana slična pravila.

Kao što je već istaknuto na razini pravnoga poretka ima osnova govoriti o četiri sustava sredstava prisile, ovisno o pripadnosti službene osobe tijelu državne vlasti.

Sustav policijskih sredstava prisile općenito gledajući, obilježen je raznolikošću sredstava prisile koja se odnosi na vrste sredstava prisile, na posljedice koje sredstva prisile mogu uzrokovati te na najšire mogućnosti primjene u redovnim prilikama u državi[30]. Policijska sredstva prisile mogu

---

[28] Osnovno službeno oružje ovlaštenih službenih osoba policije je poluautomatski pištolj dvostrukog hoda i velikog kapaciteta spremnika, kalibra 9. mm dugi. Osnovno službeno oružje ovlaštenih službenih osoba kriminalističke policije i službe za zaštitu ustavnog poretka je revolver ili pištolj manjih dimenzija, podesan za prikriveno nošenje, v. čl. 3.

[29] Dodatno službeno oružje ovlaštenih službenih osoba Ministarstva je: strojnica kalibra 9 mm dugi; repetirajuća sačmarica (pumperica) kalibra 12/70, odnosno 12/76.

[30] Sredstva prisile (Pravilnik koristi izraz "prinuda") određena su u tehničkom smislu Pravilnikom kao dio opreme ovlaštenih službenih osoba. U skladu sa čl. 2. st. 2. Pravilnika u opremu pripadaju (pored sredstava prisile) i sredstva za vezivanje, službene palice, baterijske svijetiljke, korice za nošenje službenog oružja i pričuvnog nabojnika, korice za nošenje sredstava za vezivanje i dr. Iznijeto ne predstavlja sustavan pristup u uređenju tako značajnog pitanja kao što su tehničke norme za sredstva policijske prisile. Nije jasno u kakvom su odnosu u čl. 2. st. 2. sredstva prisile i nabrojena sredstva, među kojima se spominje i baterijska svjetiljka. Službena palica je sastavni dio sredstva prisile, kao što to

biti ofenzivna i defenzivna[31]. Nije se moguće u potonjem smislu izjasniti koja vrsta sredstva prisile je pretežnija. Razlog tome jest u obvezi policijskog službenika da poduzima zaštitne aktivnosti koje se mogu odnositi ne samo u slučaju napada već i onda kada on ima aktivnu ulogu i određuje ponašanje druge strane.

Sredstva prisile koja posjeduju vojne osobe općenito gledajući su najbrojnija međutim u ovome razmatranju zanimaju nas samo ona sredstva koja mogu primjenjivati određene vrste vojnih osoba i to u redovnim prilikama u državi. Kada su u državi izvanredne prilike onda nas zanimaju one vrste vojnih osoba koje ne obavljaju bojne zadaće u skladu s propisima o bojnim djelovanjima[32]. Djelovanje sukladno bojnim pravilima izvan je razmatranja.

Sustav sredstava prisile pravosudnih policajaca obilježen je specifičnom prirodom njihovog posla. U pretežitom dijelu to je čuvanje osoba kojima je oduzeta sloboda. U skladu s propisima koji uređuju poslove pravosudne policije (v. 3. B) II.) njihove obveze su šire. One se odnose na odbijanje napada od osoba i od objekata koje osiguravaju. Nisu za potpuno isključenje niti specifične vrste policijskih sredstava prisile za koje mogu nastati potrebe u posebnim situacijama unutar kaznenih zavoda[33].

Zakon o financijskoj policiji koji uređuje ovlasti službenika financijske policije propisuje samo jednu vrstu sredstava prisile, to je vatreno oružje. Međutim, niti ovdje ne možemo isključiti postojanje sustava i raspravu o sustavu. Razlog tome jest u obvezi koja slijedi iz općih načela kaznenoga

---

može biti i svjetljka ako je toj svrsi prilagođena i za to propisana. Nije jasno što znači generalna klauzula na kraju toga članka?

[31] Utemeljenost podjele možemo potvrditi analizom Zakona o ofenzivnom oružju (*Offensive Weapons Act 1996)* koji je donijet u Velikoj Britaniji koji nadopunjuje prije navedeni *The Firearms Act 1968* v. <htpp:www.uklaw.net>.

[32] V. čl. 29. st. 3. Zakona o službi.

[33] Za primjer se može spomenuti uporaba plinskih sredstava, dugog oružja sa uređajima za precizno i noćno gađanje i sl.

prava (o čemu će biti govora pod 5.) da se u ispunjavanju službenih zadaća uvijek mora posezati za sredstvima s kojima se s najmanje štetnih posljedica može ostvariti svrha. Takav pristup čini sustav sredstava prisile složenijim od onih sustava gdje su sredstva prisile taksativno nabrojena i gdje su propisani uvjeti za svako sredstvo.

Raspravljajući o sva četiri sustava sredstava prisile nije moguće sredstva bez izuzetaka razvrstati u ofenzivna i defenzivna, jer niti jedna od navedenih službi nema samo jednosmjerne zadaće. Neka sredstva prisile nije moguće razvrstati po potonjem kriteriju iako mogu biti sastavni dio sustava o kojima raspravljamo, npr. sredstva za vezanje osoba[34].

Valja naglasiti kako sustavi sredstava prisile imaju samo načelnu vrijednost jer moramo imati u vidu zahtjev koji je prisutan pri svakoj uporabi sredstava prisile, ostvariti službeni zadatak uz najmanje štetne posljedice za osobu prema kojoj se sredstva prisile primjenjuju. Navedeni zahtjev uključuje različite modifikacije uporabe sredstava prisile pri čemu do kraja ne smijemo isključiti ni primjenu onih sredstava koja ne ulaze u određeni sustav sredstava prisile.

[34] Osim spomenute strane, oružje ima bitnu važnost kao sredstvo ostvarenja državne vlasti, bilo izravno njegovom uporabom ili posredno, pod prijetnjom takve uporabe. To se izražava u odnosima između država, (što je razlog postojanja vojnih oružanih snaga), što je samo dijelimice predmet ovoga razmatranja, ali također u području odnosa tijela državne vlasti i pojedinca. U tom smislu, uporaba sredstava prisile ulazi kao važan djelić složenoga kompleksa prava i sile, države i njenoga monopola, represije itd. Ta su temeljna pitanja u predmetnome razmatranju izostavljena, usp. Bobbio, 51. i tamo citiranu literaturu.

C) POJAM OVLAST I OVLAŠTENIK NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE

Pojmom ovlast označavaju se pravne norme temeljem kojih je službenim osobama dopušteno uporabiti sredstvo prisile[35]. Posrijedi je svojevrsna punomoć koja je propisana određenim aktom koja obuhvaća pravo i dužnost službene osobe da poduzima određene aktivnosti[36]. Bez obzira kako je ovlast izraženo u propisu, trenutak u kojem se određena ovlast primjenjuje ovisi uvijek o objektivnim okolnostima a ne o volji službene osobe[37]. Od prvorazrednog je značenja da ovlast kojom se zahvaća u temeljna prava čovjeka bude propisana aktom razine zakona[38]. Valja dopustiti da se podzakonskima aktima odrede metode primjene ovlasti odnosno operacionalizacija ovlasti[39].

Određujući pojam ovlaštenik na uporabu sredstava prisile valja istaknuti da je to službena osoba koja je pod uvjetima propisanim u zakonu ovlaštena na uporabu sredstava prisile.

Na pojmove ovlast i ovlaštenik nadovezuje se za ovaj rad ključni pojam, ovlast na uporabu sredstava prisile. Ovlast na uporabu sredstava prisile je

---

[35] Rupprecht, 76.

[36] U pravnoj teoriji postoji više koncepcija o pojmu ovlast. Ovlast možemo odrediti kao normativnu kavalifikaciju po kojoj određeni subjekt u određenom pravnom odnosu i pod uvjetom nastupanja određene situacije smije nešto činiti ili ne činiti i ujedno može zahtjevati od obveznog subjekta da nešto čini ili ne čini u njegovom interesu (moć potraživanja) i od određenog subjekta da odredi primjenu sile ako određeni subjekt ne izvrši obvezu, usp. Visković, 197. Iz prikazanog određenja nazire su elemeti o kojima je riječ. Treba istaknuti kako pojmu ovlast u smislu uporabe srestava prisile treba dodati obvezu na strani ovlaštenika da primjeni sredstvo prisile. Nije dovoljno isticati samo pravo na djelovanje.

[37] Za primjer u tom smislu mogu se istaknuti pojmovni sklopovi "može ga uporabiti" koji su prisutni u svim propisima koji uređuju uporabu sredstava prisile. Sklopove o kojima je riječ ne mogu se tumačiti tako da uporaba sredstava prisile ovisi o trenutnoj volji službene osobe, v. 3. E).

[38] O načelu zakonitosti v. 3. G) II.

[39] V. Rupprecht, ibid.

pravo i dužnost službene osobe ovlaštene na uprorabu sredstava (ovlaštenika) da pod uvjetima propisanim zakonom uporabi određeno sredstvo prisile.

3. DIO

OVLAŠTENICI NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE

A) OVLAŠTENICI NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE

U RH službene osobe koje su u izvršavanju službenih zadaća *ex lege* ovlaštene koristiti sredstva prisile jesu: policijski službenik, pravosudni policajac, inspektor financijske policije i vojna osoba[40]. U dijelu koji slijedi prikazat će se pravni položaj svake netom navedene službene osobe ovlaštene na uporabu sredstava prisile u RH.

1. U RH ne postoji propis koji bi određivao pojam policijski službenik, već Zakon koristi pojam ovlaštena službena osoba. Razmatranom sklopu konkurira pojam redarstvena vlast, koji je određen u ZKP-u[41]. Kako potonji pojam obuhvaća i službenike tijela unutarnjih poslova i službenike vojne policije, naziv redarstvena vlast ne možemo koristiti jer službenik vojne policije ima uže ovlasti od službenika tijela unutarnjih poslova[42]. Stoga ćemo se u ovome radu opredjeljiti za naziv policijski službenik[43]. Naziv je u određenoj mjeri kolokvijalan, što mu osigurava prepoznatljivost u odnosu na druge službenike, ali, što nije zanemarivo, prisutan je i u zakonodavstvima drugih država. U našem razmatranju, sukladno Zakonu, tim nazivom

---

[40] Općenito gledajući, u redovitim prilikama u državi najčešće su u mogućnosti uporabiti prisilu policijski službenici. To je razlog da su ovlasti navedenih službenika detaljnije uređene od svih drugih državnih službenika. Zato će se i u ovome radu pridati veća pozornost policijskim ovlastima koje pored rečenog, detaljnog normativnog uređenja imaju i sveobuhvatniju dogmatsku obradu. Sagledavajući normativne ustroje na poredbenom planu, vidljiva su i funkcionalna nepoklapanja u odnosu na stanje u RH. To se poglavito odnosi na položaj pravosudne policije i policije te carinske službe i drugih službi koje obavljaju nadzor nad financijskom disciplinom pravnih i fizičkih osoba.

[41] Redarstvene vlasti u smislu ZKP-a jesu ovlaštene službene osobe Ministarstva unutarnjih poslova i ovlaštene službene osobe Ministarstva obrane (vojna policija) u okviru njihova djelokruga na vojnim građevinama i drugim vojnim objektima koji služe potrebama obrane, v. čl. 170. st. 3.

[42] Pojam redarstvena vlast krije u sebi još jedan neodostatak. On daje povod za zaključak da je riječ o svojevrsnoj "četvrtoj vlasti" (pored zakonodavne, sudske i izvršne), što valja izbjegavati. Ustav koristi pojam redarstvo, v. čl. 24. st. 2., 59. st. 3., čl. 60. st. 2., iako na jednom mjestu spominje redarstvene vlasti, v. čl. 34. st. 4.

[43] Mogući i logični naziv o kojem treba razmišljati u sklopu izrade propisa koji će uređivati ovlasti policije jest redarstveni službenik. Međutim, taj pojam morao bi biti širi od pojma koji se ovdje predlaže (policijski službenik). Takvo razmišljanje jest na tragu Ustava, v. čl. 24. st. 2., 59. st. 3., čl. 60. st. 2.

označavamo sve službenike Ministarstva unutarnjih poslova, koji sukladno čl. 30. st. 1. Zakona imaju posebne ovlasti (ovlaštene službene osobe). Isto tako u tom su pojmu obuhvaćeni službenici Ureda za nacionalnu sigurnost s obzirom na to da im Zakon o uredu za nacionalnu sigurnost priznaje ovlasti službenih osoba Ministarstva unutarnjih poslova[44].

2. Pojam pravosudni policajac određen je opisom poslova koje obavlja pravosudna policija: osiguranje kaznenih zavoda, radilišta i prostorija u kojima se nalaze, održavanje unutarnjeg reda i discipline među osobama lišenima slobode i privođenje tih osoba, kao i druge poslove određene zakonom i općim aktom kaznenog zavoda. U tom smislu (čl. 46. st. 2. i 3. ZIKIPS-a) pravosudna policija kaznenog zavoda je naoružana i jednako odjevena. Pored navedenog zakona poslove pravosudnog policajca propisuje, Zakon o sudovima[45] i Zakon o državnom odvjetništvu[46]. Sukladno čl. 79. toga Zakona pravosudna policija osigurava objekte, imovinu, osobe i održava red u sudu[47]. Propis iz čl. 61. st. 1. Zakona o državnom odvjetništvu istovjetan je propisu iz Zakona o sudovima[48]

3. Pojam vojna osoba određen je Zakonom o službi i KZ-om. Zakon o službi u čl. 3. određuje da su vojne osobe:

1. vojnik na odsluženju vojnog roka,
2. kadet vojne škole,
3. djelatna vojna osoba,
4. osoba u pričuvnom sastavu, dok se nalazi na vojnoj službi.

Pojam vojna osoba određuje KZ u čl. 89. st. 4. koji glasi:

---

[44] Usp. čl. 10. st. 2. Zakona o uredu za nacionalnu sigurnost (Narodne novine br. 37/1995.).

[45] Zakon o sudovima, (Narodne novine br. 3/1994).

[46] Zakon o državnom odvjetništvu, (Narodne novine, br. 75/1995.).

[47] V. Pavišić/Veić, 104.

[48] Radi dosljednosti u navođenju propisa koji spominju sredstva prisile valja napomenuti kako Pravilnik o postupanju s pritvorenim osobama (Narodne novine, br. 64/1994.) sadrži odredbu o uporabi sredstava prisile uključujući i vatreno oružje (čl. 61.) pod uvjetima propisanim u čl. 175. i 176. ZIKIPS-a.

"Vojna osoba je vojnik na odsluženju vojne obveze, kadet vojne škole, djelatna vojna osoba, osoba iz pričuvnog sastava dok se nalazi na vojnoj službi, vojni službenik i vojni namještenik te civilna osoba koja obavlja određenu vojnu dužnost".

Iz prikazanog slijedi da je pojam vojne osobe u KZ-u određen šire od određenja u Zakonu o službi. KZ pored kategorija službenika koji sadrži Zakon o službi navodi i vojne službenike, vojne namještenike te civilne osobe koje obavljaju određenu vojnu dužnost. Prošireno shvaćanje toga pojma u KZ-u može imati posljedice pri ocjeni statusa ovlaštenika na uporabu prisile, o čemu će biti govora pod B).

4. Inspektori Financijske policije, sukladno čl. 15. Zakona o Financijskoj policiji, službene su osobe koje obavljaju poslove Financijske policije, a koje na prijedlog glavnog inspektora Financijske policije imenuje i razrješava dužnosti ministar financija[49].

[49] V. čl. 15- 21. Zakona o Financijskoj policiji.

B) OPSEG I SADRŽAJ OVLASTI NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE

Uporaba sredstava prisile odnosi se na uporabu sredstava prisile službenih osoba u okviru obavljanja službenih radnji[50].

Sredstvo prisile, mora rabiti izričito ovlašteni službenik radi obavljanja službene radnje, čemu je razlog, različit opseg i sadržaj ovlasti na uporabu sredstava prisile.

Konačno, treća odrednica pojma uporabe sredstava prisile jest funkcijska veza. Sredstvo prisile mora biti korišteno u okviru obavljanja službene radnje (policijske, vojne, pravosudne). Funkcijski *nexus* kao pretpostavka uporabe sredstava prisile postoji poglavito u slučaju da se sredstvo prisile koristi kao izravno sredstvo ostvarenja radnje (svladavanje otmičara, njegovim ozljeđivanjem), zatim kao sredstvo kojim se posredno osigurava radnja (dovođenje uhićenika i obrana od napada kojim se to pokušava omesti), kao sredstvo zaštite službenika koji obavlja radnju ili u drugim slučajevima.

Moguće je da uslijedi uporaba prisile u službi u takvim uvjetima u kojima ne postoje nikakvi stvarni povodi za njezinu uporabu, pa ne možemo govoriti o uporabi sredstava prisile u razmatranom smislu[51]. Odsutnost funkcijskog nexusa istovremeno ne znači da su ti slučajevi irelevantni za

---

[50] O pojmu ovlast, v. 2. C)

[51] Navodimo u prilog iznijetom dva primjera: Policijski službenik osiguravao je Policijsku stanicu u Ogulinu. Kritične zgode bio je u alkoholiziranom stanju, 2,61 g/kg, apsolutnog alkohola u krvi. S obzirom na da je zbog zakašnjenja na posao bio ukoren od rukovoditelja, nakon kraćeg vremena osjećajući se povrijeđenim, ušao je u prostorije policijske stanice i iz automatske puške ispalio dva duga rafala u smjeru dvojice policijskih službenika koji su se tu nalazili. Jednog je lišio života, a drugome je nanio tešku tjelesnu ozljedu. Kazneno djelo potječe od policijskog službenika, međutim ne pod okolnostima obavljanja policijske službe, zbog čega takve primjere ne možemo raspravljati unutar policijske uporabe vatrenog oružja. Presuda Okružnog suda Rijeka, br. K-16/92. Policijski službenik proglašen je krivim zbog toga što se je u službi, kada se nalazio u alkoholiziranom stanju, posvađao s voditeljem dežurne službe, da bi tijekom svađe donio odluku da ga liši života, što je i učinio, ispalivši u oštećenog više metaka iz automatske puške. Presuda Okružnog suda Split br. 23/90-18.

predmetno razmatranje. Često je nužno utvrditi da on ne postoji što opet zahtijeva postupanje po pravilima o kojima raspravljamo[52].

Sadržaj ovlasti na uporabu sredstava prisile možemo sagledavati kao proces koji ima svoju unutarnju i vanjsku stranu. Unutarnja strana uporabe sredstava prisile obuhvaća psihički proces kod ovlaštenika na uporabu u kojem on procjenjuje konkretnu situaciju i zakonske uvjete po kojima je ovlašten rabiti određeno sredstvo prisile. Vanjska strana procesa odlikuje se u određenim, ljudskim osjetilima dostupnim načinima postupanja ovlaštenika.

Vanjska strana uporabe sredstava prisile znači takvo baratanje određenom napravom koje je sukladno njenoj svrsi. U užem smislu, tu ne bi trebala ulaziti uporaba sredstava prisile upozorenja, zastrašivanja, pozivanja, odvraćanja već samo djelovanja koja su usmjerena na tijelo čovjeka, a u određenim slučajevima i prema drugim objektima. Međutim, uporaba sredstava prisile radi zastrašivanja, upozoravanja i sl., krije mnoge opasnosti; ona je na poredbenoj razini predmetom različitog normativnog uređenja, što otvara potrebu da se i o tome govori. Ona je isto tako sastavni dio vanjske strane procesa uporabe sredstava prisile pa je i to razlog za samostalno isticanje i obradu upozorenja i prijetnje uporabom sredstava prisile.

Opseg uporabe sredstava prisile može biti određen na različite načine. O opsegu se može govoriti onda kada se određuje najteža posljedica koja je prihvatljiva pri uporabi sredstava prisile, ali isto tako moguće je samu uporabu dimenzionirati prema vrijednosti dobra koje se štiti uporabom sredstva prisile.

Ovlaštenik na uporabu sredstava prisile ovlašten je primijeniti sredstvo pod propisanim uvjetima. Europska konvencija govori o sili koja nije veća od apsolutno neophodne[53]. ZKP (čl. 96. st. 2) govori o uporabi sile koja je

---

[52] V. pod. D) .

[53] V. pod E).

prijeko potrebna da bi se izvršilo uhićenje i čije su posljedice razmjerne težini počinjenog djela[54].

U određenju opsega ovlasti na uporabu sredstava prisile moguća su dva pristupa, koje možemo uvjetno nazvati *common law* i kontinentalni (ili romansko-germanski) s obzirom na to da svoje ishodište imaju u navedenim globalnim pravnim sustavima. Istovjetan kriterij prisutan je u sagledavanju povijesnog razvoja ovlasti[55].

Sustavu *Common law*-a svojstvena je podjela sredstava prisile s obzirom na krajnju posljedicu uporabe. U tom smislu razlikuje se smrtonosna sila (*Deadly Force*) i ne smrtonosna sila (*Non-Deadly Force*)[56].

Kontinetalnom sustavu svojstvene su podjele sredstava prisile obzirom na tehničke karakteristike sredstava. U tom smislu možemo govoriti o uporabi vatrenog oružja, fizičke snage, sredstava za prisilno zaustavljanje motornih vozila i sl. Već samo površni pogled na pristupe u uređenju otkriva njihove pozitivne i negativne strane.

Treba istaknuti kako ni jedan sustav nije lišen elemenata drugog. Ne možemo govoriti jedinstveno o *common law* sustavu obzirom na to da se pristupi u normativnom uređenju razmatranog pitanja između SAD-a i Ujedinjenog Kraljevstva međusobno razlikuju. Razlika je vidljiva osobito u nastojanjima SAD-a da podzakonskim aktima uredi uporabu sredstava prisile. Podjela na smrtonosnu i ne smrtonosnu silu prisutna je u SAD-u[57].

---

[54] V. pod G).

[55] Pečar, (1987.) 28.

[56] V. pod F).

[57] Pozitivna strana prvog pristupa, općenito gledajući, jest određivanje krajnje posljedice na koju država pristaje u povodu određenog nedopuštenog ponašanja počinitelja, odnosno u povodu uporabe prisile. Nedostatak je u obvezi odlaganja djelovanja službenika (zbog visokih zahtjeva) u poduzimanju pogibeljnih radnji kojima bi se dokazivao autoritet državne vlasti, čime se na određeni način djeluje i generalno-preventivno. Pozitivna strana drugog pristupa jest određena sigurnost službenika glede izbora sredstava. Negativna strana je u nemogućnosti dimenzioniranja konačnog ishoda uporabe sredstava prisile. O pozitivnim i negativnim stranama obaju pristupa bit će govora u drugim dijelovima rada.

Unutar kontinentalnog sustava imamo slučajeve da se posebnim propisima uređuju samo posebne ovlasti određenih ovlaštenika, dok se glede općih ovlasti na uporabu sredstava prisile slijede opće ustanove kaznenoga prava[58].

U Republici Hrvatskoj, nakon stupanja na snagu novoga ZKP-a, imamo pored tradicionalno prisutnog kontinentalnog sustava i elemente koji upućuju na *common law* sustav. Elementi *common law* sustav prisutni su kod uporabe sredstava prisile radi sprečavanja bijega počinitelja. To se očituje u dijelu čl. 96. st. 3. ZKP-a "...smije se upotrijebiti sila opasna po život...". Ostali propisi o uporabi sredstava prisile upućuju na kontinentalni sustav[59].

Sljedeća podjela temelji se na cilju koji se hoće ostvariti uporabom sredstava prisile, u tom smislu govorimo o uporabi sredstava prisile radi odbijanja napada, radi sprečavanja počinjenja kaznenih djela, radi savladavanja otpora osobe, radi hvatanja počinitelja kaznenog djela i radi progona plovila. Navedenu podjelu moguće je primijeniti (s određenim izuzecima) u oba naprijed navedena pravna sustava

Uporabu sredstava prisile moguće je temeljiti i u odnosu prema trenutku počinjenja djela. U tom slučaju uporabu je moguće podijeliti na preventivnu uporabu sredstava prisile i na represivnu uporabu sredstava prisile. Preventivna uporaba sredstava prisile usmjerena je na odbijanje napada i na sprečavanje počinjenja kaznenih djela, dok je represivna uporaba sredstava prisile usmjerena na hvatanje počinitelja odnosno na različite oblike sprečavanja bijega osobe. Podjela je zanimljiva zbog toga jer se temelji na dvije različite situacije. U prvoj preventivnoj uporabi smisao je spriječiti nastajanje posljedice dok je smisao druge omogućavanje odgovornosti

[58] Usp. § 2. st. 1. t. 1. *Waffengebrauchsgesetz-a*.

[59] O daljim pozitivnim stranama i nedostacima navedenih pristupa govorit ćemo pod 5. C).

određene osobe (prisutnost osobe u kaznenom postupku, omogućavanje izdržavanja kazne i dr.).

Ovlast, opseg i sadržaj ovlasti na uporabu sredstava prisile u RH možemo razmatrati ovisno o značajkama ovlaštenika. Obzirom da je policijskim službenicima dano posebno mjesto u razmatranju (v. pod F) u dijelu koju slijedi prikazat će se položaj vojnih osoba, pravosudnih policajaca i inspektora financijske policije.

1. Vojne osobe

Temeljni propisi za uporabu sredstava prisile, odnosno vatrenog oružja vojnih osoba, sadržani su u čl. 28. i 29. Zakona o službi[60].

Sukladno svemu što je do sada rečeno o uporabi prisile vojnih osoba slijedi da je ovlast uređena na tri razine:

1. uporaba prisile vojne policije, što je uređeno ZKP-om (ali ne potpuno, obzirom na to da se taj propis odnosi samo na vojnu policiju),
2. uporaba sredstava prisile sukladno Zakonu o službi i ZKP-u,
3. uporaba vatrenog i drugog oružja sukladno propisima o bojnom djelovanju.

2. Pravosudna policija

Ovlast pravosudne policije glede uporabe sredstava prisile uređena je ZIKIPS-om, Zakonom o sudovima[61], Zakonom o državnom odvjetništvu[62], Pravilnikom o postupanju s pritvorenim osobama[63] i Uputstvom.

---

[60] Članak 28. "(1) Vojna osoba, sukladno Službovniku, nosi vatreno naoružanje i može ga rabiti: pri obavljanju stražarske i patrolne službe, službe dežurstva, tekličke i slične službe samo ako drukčije ne može zaštititi živote ljudi i objekata koje osigurava, odnosno ako drukčije ne može odbiti napad kojim se ugrožava njezin život ili život druge osobe. (2) Vojna osoba koja obavlja službu pod izravnim vođenjem nadređenog zapovjednika može rabiti naoružanje samo po njegovoj zapovijedi". Članak 29. "(1) Postupak vojne osobe pri osiguravanju ljudi i imovine te uvjeti dopuštene uporabe naoružanja u obavljanju službe utvrđuju se Službovnikom i posebnim propisima. (2) Ovlaštena vojna osoba na službi u vojnoj sigurnosti i Vojnoj policiji uporabljava naoružanje i druga sredstva prisile sukladno propisu ministra obrane. (2) Vojna osoba u obavljanju bojne zadaće uporabljava vatreno i drugo naoružanje sukladno propisima o bojnim djelovanjima".

ZIKIPS pod naslovom "Uporaba sredstava prisile" uređuje uporabu prisile pravosudnih policajaca[64].

---

[61] Zakon o sudovima (Narodne novine, 3/1994.), v. pod A).

[62] Zakon o državnom odvjetništvu, propisano je da pravosudna policija obavlja osiguranje objekata, imovine, osoba i održavanje reda u državnom odvjetništvu, sukladno zakonu, usp. čl. 61.

[63] Pravilnik o postupanju s pritvorenim osobama (Narodne novine br. 64/1994.) sadrži u čl. 61. načelni propis upućujući na čl. 175. i 176. ZIKIPS.a kada pravosudni policajac primjenjuje sredstvo prisile uključujući i vatreno oružje prema pritovoreniku.

[64] Članak 175. "Sredstva prisile pravosudna policija može upotrebljavati samo onda kad je to neophodno da se spriječi bijeg, fizički napad na osobe, nanošenje povrede drugom, samoozljeđivanja ili uzrokovanje materijalne štete od strane osuđenih. Fizička snaga može se upotrijebiti i onda kad je nužno da se spriječi otpor osuđenih prema zakonitom naređenju službene osobe." Čl. 176. "Ako pravosudna policija upotrebom fizičke snage, gumene palice ili drugih sredstava prisile, predviđenih propisima o vršenju straže, ne mogu osigurati izvršenje službenih poslova, pri njihovom izvršenju smiju upotrijebiti vatreno oružje, ako drugačije ne mogu: 1. da zaštite život ljudi, 2. da odbiju neposredni napad kojim se ugrožava njihov život, 3. da odbiju napad na objekt koji osiguravaju, 4. da spriječe bijeg osuđene osobe iz kaznenog zavoda zatvorenog tipa odnosno iz odjeljenja zatvorenog tipa kaznenog zavoda, 5. da spriječe bijeg osuđene osobe koju prepraćuju iz kaznenog zavoda ili odjeljenja zatvorenog tipa ili je prepraćuju u takvu ustanovu ili odjeljenje. (2) Ovlaštenje iz ovog člana ima i rukovodilac kaznenog zavoda. (3) Pri upotrebi vatrenog oružja ovlaštene službene osobe dužne su čuvati život drugih ljudi. (4) Pravosudni policajci koji vrše službu pod rukovodstvom starješine, smiju upotrijebiti vatren oružje samo po njegovu naređenju. Naređenje za upotrebu vatrenog oružja starješina može izdavati samo u slučajevima i pod uvjetima predviđenim u stavu 1. ovog člana. (5) O svakoj upotrebi vatrenog oružja prema osuđenome obavijestit će se odmah Ministarstvo pravosuđa." Članak 177. (1) "Ako su sredstva prisile upotrijebljena u granicama ovlaštenja iz čl. 175., a vatreno oružje u granicama ovlaštenja iz čl. 176. ovog Zakona, isključena je odgovornost službene osobe koja je takvo sredstvo upotrijebila. (2) Ako se protiv pravosudnog policajca ili rukovodioca u kaznenom zavodu vodi kazneni postupak zbog upotrebe sredstva prisile, vatrenog oružja ili drugih intervencija u obavljanju službenog posla, kazneni zavod osigurat će mu stručnu pravnu pomoć u vezi s vođenjem postupka. (3) Ministar pravosuđa donosi potonje propise o upotrebi vatrenog oružja i drugih sredstava prisile." Članak 178. (1) "Odredbe čl. 175. i člana 176. ovog Zakona shodno se primjenjuju i kad se sredstva prisile upotrebljavaju prema osobama pritvorenim zbog izvršenog kaznenog djela. (2) Pravosudna policija može upotrijebiti vatreno oružje i kad je potrebno da se spriječi bijeg osobe pritvorene zbog počinjenog kaznenog djela za koje je predviđena kazna zatvora od 15 godina ili teža kazna." Članak 181. "Osobe koje na zahtjev djelatnika kaznenog zavoda pruže pomoć ili samoinicijativno sudjeluju u savlađivanju ili hvatanju osoba lišenih slobode, koje pružaju otpor, koje su se pobunile ili koje su pobjegle, i tim budu povrijeđene, razbole se ili trajnije ostanu izvan radnog odnosa, imaju prava iz socijalnog osiguranja, kao i osobe u stalnom radnom odnosu."

Zakon o sudovima u čl. 79. ovlašćuje službenike pravosudne policije na osiguranje objekata, imovine, osoba i održavanje reda u sudovima, sukladno zakonu[65].

Uputstvo jest akt donijet 1975. godine koji bi zahtjevao jednu podrobniju analizu u koju nećemo ulaziti obzirom na to da je ono u pretežitom dijelu zastarjelo, ali će se na odgovarajućim mjestima dati sadržaj propisa u vidu stajališta[66]. Valja istaknuti kako je utvrđen Konačni prijedlog Zakona o izvršenju kazne zatvora, međutim to nije smetnja da se ocijeni postojeće normativno stanje[67].

---

[65] V. Pavišić/Veić, 104-105.

[66] U cjelini gledajući Uputstvom se nabrajaju sredstva prisile (gumena palica, fizička snaga, kemijska sredstva, šmrkovi s vodom, specijalno obučeni psi, vezivanje i izdvajanje) i propisuju uvjeti za uporabu svakog od navedenih sredstava. Ono uređuje postupanje po zapovijedi nadređenog i utvrđuje hijerarhijsku strukturu unutar pravosudne policije što bi bilo za istaknuti kao pozitivni primjer da se od donošenja Uputstva hijerarhijska struktura nije višekratno mijenjala, tako da je taj propis opsolentan. Mnoga rješenja slična su istovjetnim pojmovima u Službovniku, npr. pojam otpora te njegove podjele i dr.

[67] S obzirom na to da je izrađen Konačni prijedlog Zakona o izvršavanju kazne zatvora (srpanj 1998.) držimo korisnim prikazati glavu XX. toga Prijedloga: "Prisila. Primjena sredstava prisile. Članak 141. (1) Sredstva prisile mogu se primijeniti samo kad je to nužno da se spriječi bijeg zatvorenika, tjelesni napad na službene ili druge osobe, nanošenje ozljeda drugim osobama, samoozljeđivanje, namjerno prouzročenje materijalne štete, ili radi svladavanja pasivnog ili aktivnog otpora zatvorenika. (2) Prisila se može primijeniti i protiv osoba koje oslobađaju zatvorenike, napadaju na zatvorenike, protupravno ulaze u objekt ili prostore kaznionice, odnosno zatvora ili ako se neovlašteno nalaze unutar objekta ili prostora kaznionice, odnosno zatvora. Ove osobe zadržavaju se do dolaska ovlaštenih osoba Ministarstva unutarnjih poslova. (3) Aktivni otpor postoji kad zatvorenik ne postupa po zakonitoj naredbi ovlaštene službene osobe, a da pri tome ugrožava sebe, druge osobe ili imovinu veće vrijednosti. (4) Pasivni otpor postoji kada zatvorenik ne postupa po zakonitoj naredbi ovlaštene službene osobe, a pri tome ne ugrožava sebe, druge osobe ili imovinu veće vrijednosti." Sredstva prisile. Članak 142. (1) "Sredstva prisile jesu: 1) zahvati privođenja i obrane, 2) gumena palica, 3) mlazovi s vodom, 4) podražavajuća kemijska sredstva, 5) vatreno oružje. Između sredstva prisile odabire se ono koje najmanje ugrožava zdravlje i život pojedinca, kojim se uspješno svladava otpor, a razmjerno je pogibelji koja prijeti. (3) O primjeni sredstva prisile usmeno i jasno će se upozoriti osobe prema kojima se sredstvo namjerava primijeniti, osim ako se radi o istodobnom i izravno predstojećem protupravnom napadu. (4) Za svladavanje pasivnog otpora ovlaštena službena osoba može primijeniti samo zahvate privođenja. (5) Sredstva prisile iz točke 1., 2., 3., 4. i 5. stavka 1. ovoga članka može se primijeniti u slučajevima iz članak 141. stavka 1., 2. i 3. ovoga Zakona. (6) Primjeni sredstava prisile iz točke 3. i 4. stavka 1. ovoga članka može narediti samo upravitelj. (7) Sredstva prisile iz točke 5. stavka 1. ovoga članka može iznimno po vlastitoj procjeni primijeniti ovlaštena službena osoba u slučaju iz članka 143. stavka 1. točke 1. i 2. ovoga Zakona. (8) Nakon primjene sredstava prisile obvezan je liječnički

U cjelini gledajući, ZIKIPS ne uređuje na zadovoljavajući način uporabu prisile. Prvi prigovor može se odnositi na nedovoljnu normativnu uređenost toga pitanja. Drugi prigovor odnosi se na neprihvatljivu represivnost toč. 3., 4. i 5. čl. 176. Da bi neka od tih točaka bila prihvatljiva, morala bi biti povezana s dodatnim uvjetima koji bi morali biti propisani zakonom. U toč. 4. i 5. povod za uporabu vatrenog oružja jest činjenica da je osoba na izdržavanju kazne lišenja slobode ili da je u pritvoru[68].

U okviru Osnovnih načela za pravosudne policajce značajno je poglavlje pod naslovom "Nadzor osoba u pritvorima i zatvorima". Pravosudnim policajcima načela dopuštaju uporabu sile i uporabu vatrenog oružja. Uporaba sile u pravilu je zabranjena osim kada je to nužno potrebno za održavanje sigurnosti i reda u instituciji, ili kad prijeti opasnost osobnoj sigurnosti (toč. 15.). U normativnom uređenju vatrenoga oružja razmatrana

---

pregled zatvorenika, koji se nakon dvanaest sati ponavlja. (9) O primjeni sredstava prisile iz točke 2., 3., 4. i 5. stavka 1. ovoga članka upravitelj će najkasnije u roku od dvadeset četiri sata pisanim putem izvijestiti Ministarstvo pravosuđa i suca izvršenja. (10) Pobliže propise o načinu primjene sredstava prisile donosi ministar pravosuđa. Vatreno oružje. Članak 143. "Vatreno oružje može se primijeniti samo: 1) ako se drugim sredstvima prisile ne može odbiti istodoban ili izravno predstojeći protupravni napad kojim se ugrožava život zatvorenika, zaposlenika ili drugih osoba zatečenih u kaznionici, odnosno zatvoru ili prilikom izvršavanja službenog zadatka, 2) radi onemogućavanja bijega zatvorenika iz zatvorene kaznionice, odnosno pri svladavanju vanjskog zida, a drugim se sredstvom ne može onemogućiti bijeg, 3) radi onemogućavanja bijega zatvorenika prigodom sprovođenja, ako se drugim sredstvima ne može onemogućiti bijeg i ako se radi o kazneniku koji izdržava kaznu zatvora od pet godina ili težu kaznu ili se radi o pritvoreniku protiv kojeg se vodi kazneni postupak zbog kaznenog djela za koje je propisana kazna zatvora od deset godina ili teža kazna. (2) O primjeni vatrenog oružja iz točke 2. stavka 1. ovoga članka pripadnik nadzorne službe upozorit će zatvorenika, nakon toga ispalit će metak upozorenja, a zatim će vatreno oružje primijeniti pazeći da ne ozlijedi vitalne organe zatvorenika. (3) Pripadnik nadzorne službe neće primijeniti vatreno oružje ako bi se time ugrozio život druge osobe." Postupanje prilikom bijega. Članak 144. "(1) Ovlaštena službena osoba bez odgode će poduzeti radnje da neposredno odbjeglog zatvorenika onemogući u bijegu. (2) O svakom pokušaju bijega ili bijegu ovlaštena službena osoba odmah izvješćuje upravitelja, a upravitelj Ministarstvo pravosuđa, te suca izvršenja. (3) Upravitelj će o bijegu zatvorenika odmah obavijestiti policijsku upravu prema sjedištu kaznionice, odnosno radi poduzimanja mjera traganja, izdavanje tjeralice i utvrđivanja činjenica u svezi s bijegom. (4) Bijegom se smatra i udaljavanje iz kaznionice, odnosno zatvora u trajanju dužem od dvadeset četiri sata. (5) Za vrijeme bijega, izvršavanje kazne zatvora ne teče."

[68] Za zahtjeve koji slijede iz Europske konvencije v. pod E) I.

načela polaze s istih osnova. U pravilu se vatreno oružje neće primjenjivati prema pritvorenim i zatvorenim osobama, osim u samoobrani ili obrani drugih od neposredne prijetnje od smrti ili ozbiljne ozljede, ili kad je nužno potrebno za sprečavanje bijega pritvorene ili zatvorene osobe koja predstavlja opasnost navedenu u toč. 9. (toč. 16.).

3. Financijska policija

Osnove za uporabu prisile inspektora financijske policije propisane su u Zakonu o Financijskoj policiji. Pitanju prisile posvećen je samo jedan članak (čl. 17)[69].

Tom uređenju možemo uputiti više prigovora. Neki od tih prigovora svaki za sebe su toliko značajni da dovode u pitanje legalitet i legitimnost propisane ovlasti.

1. Inspektorima financijske policije propisana je ovlast za uporabu vatrenog oružja, a da uz nju ne postoje pravila koja bi barem na razini općih ustanova kaznenoga prava pružala smjerokaz za tu uporabu. Mislimo ovdje na nepostojanje temeljnih načela, razmjernosti, nužnosti, postupnosti i dr.
2. U razmatranom Zakonu uređeno je i izrijekom spomenuto samo jedno sredstvo prinude, vatreno oružje, iako čl. 17. st. 4. i 5., govoreći o postupanju po zapovijedi nadređenog i o odgovornosti, govori o sredstvima u množini.

---

[69] (1)"Inspektori Financijske policije mogu nositi vatreno oružje, a mogu ga upotrijebiti pri obavljanju službenih poslova, ako drugačije ne mogu: 1) odbiti od sebe izravni napad kojim je ugrožen život, 2) spriječiti bijeg prijevoznog sredstva u slučaju iz članka 10. ovoga Zakona. (2) Prije upotrebe vatrenog oružja inspektori Financijske policije dužni su na to upozoriti osobu protiv koje namjeravaju upotrijebiti i zastrašiti je pucanjem u zrak, ako je to u danoj situaciji moguće. (3) Kada inspektori Financijske policije izvršavaju službeni zadatak pod neposrednim rukovodstvom, sredstva prinude mogu upotrijebiti samo po naređenju rukovoditelja. (4) Kada su sredstva prinude upotrijebljena u granicama ovlasti isključena je odgovornost inspektora Financijske policije koji ih je upotrijebio." Članak 10. na kojeg se poziva st. 1. toč. 2. prethodnoga članka uređuje ovlast inspektora financijske policije na zaustavljanje i pretraživanje prijevoznog sredstva i privremeno oduzimanje predmeta.

3. Članak 17. st. t. 2. govori o uporabi vatrenog oružja radi sprječavanja bijega, prema prijevoznom sredstvu (čl. 10.) koje se neće zaustaviti, ako se tim prijevoznim sredstvom prevozi roba koja se ne može prevoziti bez kontrolne markice ili druge propisane oznake o plaćenom porezu[70]. Tako ekstenzivna ovlast teško je shvatljiva. Ne samo zbog toga što se bitno razlikuje od ovlasti koje imaju policijski službenici već i zbog toga što ona omogućava tako teški zahvat i prije nego se inspektor financijske policije osobnim opažanjem uvjerio u stvarni sadržaj tereta koji se prevozi. Omogućavajući takav zahvat i u cilju zaustavljanja vozila zakon propisuje ovlast i onda kada se inspektor nije neposrednim opažanjem uvjerio u sadržaj tereta. Neprihvatljivost stajališta opstoji i kod izvjesnosti da se prevozi roba o kojoj je riječ. Prijevoz robe bez kontrolne markice ili druge propisane oznake o plaćenom porezu što može biti povod za uporabu vatrenoga oružja kao pravilo je nejasno. Roba o kojoj se govori može biti pogrešna iz tri razloga. Prvi razlog je propisan u čl. 10., drugi razlog je u slučaju krivotvorenja kontrolne markice ili druge propisane oznake o plaćenom porezu, dok je treći razlog izbjegavanje mjera carinskoga nadzora (krijumčarena roba)[71]. Treba najprije istaknuti jezičnu neispravnost teksta. Ne možemo govoriti o bijegu prometnog sredstva već

[70] Obaveza obilježavanja robe nadzornim markicama propisana je Zakonima koji uređuju posebne poreze. Jedan takav zakon jest i Zakon o posebnom porezu na duhanske prerađevine (Narodne novine, br. 51/94.). Temeljem čl. 27. navedenog Zakona ovlašten je ministar financija na donošenje podrobnijih propisa o primjeni odredaba Zakona, napose o tiskanju, praćenju, evidentiranju i rukovanju nadzornim markicama te obliku i sadržaju izvješća koje se vodi u svezi s obilježavanja duhanskih prerađevina. Pravilnik o tiskanju i rukovanju nadzornim markicama za obilježavanje duhanskih prerađevina (Narodne novine, br. 59/94.) propisuje u čl. 4. osam vrsta markica.

[71] Valja istaknuti kako svi navedeni slučajevi bez obzira na osobitosti potpadaju pod čl. 10. navedenog Zakona. Spomenutu nejasnoću stvaraju zakonske oznake kaznenih djela koje nastaju u navedenim slučajevima. Radi se o sljedećim kaznenim djelima: utaja poreza i drugih davanja, čl. 286. krivotvorenje znakova za vrijednosti, čl. 276. nedozvoljena proizvodnja, čl. 296. i izbjegavanje mjera carinskog nadzora, čl. 298. Potonjoj listi kaznenih djela je cilj ukazati na značajni nerazmjer između ovlasti inspektora financijske policije i službenih osoba redarstvenih vlasti (čl. 96. ZKP-a.). Najveća kazna koja se može izreći za navedena djela jest osam godina (za kvalificirano djelo iz čl. 298.) što je niža razina od one

o sprečavanju bijega osobe prometnim sredstvom ili zaustavljanju prometnog sredstva.

Iz razmatranog propisa slijedi kako nije cilj hvatanje počinitelja. Upravo taj zaključak otvara problem oko daljeg postupanja s osobom obzirom da inspektor financijske policije nije ovlašten na uhićenje temeljem ZKP-a[72].

4. Stavak 5. razmatranog članka isključuje odgovornost inspektora Financijske policije kada su sredstva prinude korištena u granicama ovlasti. Granice ovlasti u razmatranom članku su krajnje neodređene. Drugo, što također valja istaknuti jest pojam "isključenje odgovornosti" koji nije poznat u znanosti kaznenoga prava. Možemo govoriti o isključenju protupravnosti, isključenju krivnje, nekažnjivosti, ali nigdje se ne spominje isključenje odgovornosti[73].

---

koju postavlja ZKP. Propis o kojem se govori nejasan je i glede cilja, "spriječiti bijeg prijevoznog sredstva...".

[72] O problemima uporabe vatrenog oružja prema prijevoznim sredstvima v. pod F) IX.

[73] Više o tome v. 5.

C) KLASIFIKACIJA OVLAŠTENIKA PREMA OPSEGU, SADRŽAJU I PRIPADNOSTI

Klasifikaciju ovlaštenika na uporabu prisile moguće je provesti prema opsegu i sadržaju ovlasti koje imaju pojedini službenici tijela državne vlasti te prema pripadnosti tijelu državne vlasti. Treba pri tome ostaviti prostor i za ostale klasifikacije, koje se temelje na pripadnosti osobe nekom od državnih tijela uprave koje u službi nose oružje, a smiju ga rabiti pod općim uvjetima, o čemu će biti govora pod III. i 5.

I. Klasifikacije prema opsegu i sadržaju

Pod opsegom ovlasti na uporabu sredstava prisile razumijeva se stupanj zahvata prema tijelu osobe koje je određni ovlaštenik ovlašten primijeniti. Prema opsegu ovlasti na uporabu sredstava prisile možemo razvrstati u onoliko skupina koliko je propisa koji uređuju prisilu. Razlog tome je različitost ovlasti između pojedinih skupina ovlaštenika.

Sadržaj ovlasti nameće vrsta sredstava prisile. Izuzetak postoji onda kada je ovlaštenik ovlašten na uporabu težeg sredstva ali konkretno sredstvo može uporabiti na drugi način koji u pravilu dovodi do lakših posljedica za osobe[74]. U određenju sadržaja ovlast ne bi trebalo do kraja zanemariti opće ili pojedinačne zadaće koje obavljaju određeni ovlaštenici, ali isto tako treba istaknuti kako zadaće u pravilu imaju sporedno značenje.

Prema saderžaju ovlasti na prvom mjestu su policijski službenici koji se od drugih skupina razlikuju po ovlasti na uporabu većeg broja sredstava prisile. Kad je posrijedi uporaba sredstava prisile koja se spominje i kod drugih kategorija, onda je ovlast na uporabu policijskih službenika šira od one koje imaju drugi službenici. Policijske službenike obilježava i unutarnja jedinstvenost glede opsega i sadržaja ovlasti na uporabu sredstava prisile. Ne

[74] Za primjer se može uzeti korištenje vatrenog oružja za nanošenje boli osobi.

postoje policijski službenici s većim ili manjim ovlastima na uporabu sredstava prisile.

Kad su posrijedi vojne osobe, situacija je posebna utoliko što sve vojne osobe nemaju uvijek iste ovlasti. Razlog tome je u propisu iz čl. 96. st. 3. t. 1. ZKP-a, koji dopušta uporabu sile opasne po život radi sprečavanja bijega uhićenika ako se radi o kaznenom djelu za koje se prema zakonu može izreći kazna zatvora od deset godina ili teža. Navedeni propis dopušta uporabu sile samo ovlaštenim službenim osobama vojne policije, s obzirom na to da su one sastavni dio redarstvene vlasti sukladno čl. 170. st. 3. ZKP-a. Na ostale osobe koje potpadaju pod režim vojne osobe taj se propis ne odnosi[75]. Za zaključiti je kako vojne osobe u razmatranom smislu nisu jedinstvene što ima dalekosežno praktično značenje. Pri utvrđivanju odgovornosti važno je ne samo utvrditi status vojne osobe već i određena dodatna svojstva.

Glede službenika financijske policije situacija se na prvi pogled čini jednostavnom s obzirom na to da je kao sredstvo prisile navedeno samo vatreno oružje i da svi inspektori financijske policije imaju jednake ovlasti. Međutim valja u primjeni sredstava prisile uvijek polaziti od najblažeg sredstva što znači da ostala sredstva prisile ne treba isključiti od primjene, jer je to opće pravilo[76].

II. Klasifikacija prema pripadnosti

Kada uporabu sredstava prisile gledamo s gledišta tijela državne vlasti koja koriste sredstva onda ovlasti na uporabu možemo klasificirati i prema tijelima državne vlasti čiji su službenici nositelji ovlasti. U tom smislu ovlasti možemo klasificirati na one koje pripadaju: službenicima Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva obrane, Ministarstvu pravosuđa i

---

[75] V. pod A).

[76] V. pod G).

Ministarstvu financija. I ovdje, kao i kod prethodne klasifikacije, postoje značajne razlike u ovlastima između nabrojenih kategorija službenika.

III. Ostale klasifikacije

Osim navedenih kategorija osoba kao ovlaštenika, kao posebne uvjete uporabe prisile nužno je spomenuti još i zdravstvene djelatnike koji mogu uporabljavati prisilu temeljem Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama[77] i vratare koji mogu koristiti prisilu temeljem Zakona o zaštiti osoba i imovine[78]. Ostale kategorije osoba iz potonjeg Zakona ne spominjemo (čuvari) jer oni nisu zaposlenici u tijelima državne vlasti.

[77] U tom smislu Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (Narodne novine, 111/1998.) u čl. 54. i 55. sadrži sljedeće: Članak 54. (1) Fizička sila ili izdvajanje u zaštiti osobe s duševnim smetnjama primijenit će se u psihijatrijskoj ustanovi samo kad je to jedino sredstvo da se tu osobu spriječi da svojim napadom ne ugrozi život ili zdravlje ili nasilno uništi ili ošteti tuđu imovinu veće vrijednosti. (2) Fizička sila ili izdvajanje iz stavka 1. ovoga članka primijenit će se samo u mjeri i na način prijeko potreban radi otklanjanja opasnosti izazvane napadom osobe s duševnim smetnjama. (3) Primjena fizičke sile ili izdvajanja smije trajati samo dok je nužno da se ostvari svrha iz stavka 1. ovoga članka. Članak 55. (1) Fizička sila je u smislu ovoga Zakona uporaba sredstava za fizičko ograničavanje kretanja i djelovanje osoba s duševnim smetnjama. Zdravstveni djelatnici u tu svrhu koriste sredstva sukladno propisima ministra zdravstva. Kada tijela unutarnjih poslova postupaju prema članku 24. i 59. ovoga Zakona, koriste sredstva sukladno propisima o unutarnjim poslovima.

[78] Zakon o zaštiti osoba i imovine (Narodne novine, 83/96., i 90/96.) glede ovlasti na uporabu sredstava prisile izjednačava vratare s zaštitarima. To znači da oni mogu primijeniti sredstva prisile (uključujući i vatreno oružje) sukladno čl. 28., 29. i 30. toga Zakona.

D) UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO ZAHVAT U PRAVA ČOVJEKA

I. Postupanje sukladno pravilima

Postupanje sukladno pravilima o uporabi sredstava prisile jest takvo postupanje službene osobe pri kojem ona ne djeluje samo sukladno zakonu već i sukladno ustavu i međunarodnim pravilima odnosno načelima koja su izvedena iz navedenih pravila[79].

Slijedom takvog postupanja može se prihvatiti i posljedica koja je nastala uporabom sredstava prisile. Pravila o kojima je riječ nalaze se u propisima koji uređuju ovlasti određenih službenih osoba o čemu je bilo govora pod B). Postupanje sukladno navedenim pravilima znači i poštivanje načela o kojima se govori pod G).[80].

---

[79] V. pod F).

[80] Da bi se utvrdile okolnosti pod kojima je sredstvo prisile korišteno, mora se provesti odgovarajuće istraživanje. Zato je od prvorazrednog značenja pravni položaj službene osobe koja koristi sredstva prisile. Nakon svake uporabe sredstava prisile nastaju za službene osobe različite obveze, ovisno o vrsti korištenog sredstva i nastaloj posljedici. Pod određenim uvjetima, obveze možemo podijeliti u dvije skupine, temeljeći ih na vrsti korištene mjere. U prvu skupinu pripada uporaba vatrenog oružja, a u drugu skupinu uporaba ostalih sredstava. Obveza se sastoji u suradnji s ovlaštenim osobama kako bi se ispitali uvjeti uporabe mjera i utvrdila eventualna odgovornost. Utvrđivanje odgovornosti za uporabu sredstava prisile nije samo pravna neophodnost, već je to i prvorazredno političko pitanje. Kao primjer nastojanja u Ministarstvu unutarnjih poslova RH za pozornim ispitivanjem zakonitosti uporabe sredstava prisile treba navesti naputak broj 511-01-12-9493/98. Naputak propisuje načine utvrđivanje činjenica povodom svake uporabe sredstava prisile i načine izvješćivanja Ministarstva. Mnogi međunarodni izvori ustraju na obvezi preispitivanja zakonitosti uporabe prisile od državnih tijela različitih od policije, kako se često ističe "od civilne vlasti". Osnovna načela sadrže u toč. 22. i 21. propise koji uređuju obveze države povodom svih incidenata koji se mogu podvesti po točke 6. i 11. (f). S jedne strane obvezuje se država na ispitivanje slučaja od neovisne administrativne i tužiteljske vlasti, a s druge pružanje pomoći od stresa onim službenicima koji su uključeni u situacije u kojima je korištena sila i vatreno oružje. Točka 22. "Vlade i državna tijela za provedbu prava uspostavit će učinkovite postupke izvještavanja i razmatranja svih incidenata spomenutim u načelima 6 i 11 (f). Za incidente za koje je izvješteno da se odnose na ta načela, vlade i državna tijela odgovorna za provedbu prava osigurat će učinkovit proces razmatranja te omogućiti da neovisne administrativne ili tužiteljske vlasti provedu postupak u skladu s zakonom. U slučajevima smrti i ozbiljne ozljede ili drugih ozbiljnih posljedica, detaljan izvještaj poslat će se hitno nadležnim tijelima odgovornim za administrativno

razmatranje i sudski nadzor." Točka 21. "Vlade i državna tijela odgovorna za provedbu prava omogućit će pružanje pomoći od stresa onim službenicima koji provode pravo koji su uključeni u situacije u kojima dolazi do uporabe sile i vatrenog oružja." Jasnu odredbu u tom smislu sadrži Moskovski dokument u toč. 21.2., prema kojoj je obveza država osigurati, da djela prisilne primjene prava budu predmetom sudske kontrole, da se službeno osoblje koje upotrebljava prisilu drži odgovornim za ta djela i da žrtva može zatražiti primjerenu naknadu, u skladu sa zakonom, kada se utvrdi povreda navedenih obveza. U Švicarskoj (što ovisi značajnim dijelom o kantonalnom pravu) već ispaljivanje upozoravajućeg hica zahtjeva pozivanje istražnog suca, usp. Hug, (1988) 110. Amnesty International istražujući postupke službenih državnih tijela nakon uporabe sredstava prisile utvrdio je kako je do 1995. godine većinu policijske uporabe vatrenog oružja koja je završila s smrtnom posljedicom ili ozbiljnom ozljedom ispitivao stariji policijski časnik koji obavlja službu u području gdje se uporaba vatrenog oružja dogodila pod nadzorom policijskog rukovoditelja na tom području. Iako propisi nalažu da se odmah obavijeste IAB predstavnici o uporabi vatrenog oružja s ozbiljnim posljedicama to se ipak u praksi ne događa tako da su oni rijetko prisutni na mjestu događaja neposredno nakon uporabe. Međutim, policijska uprava planira promijeniti praksu a pored toga planira formirati specijalne timove za istraživanje svake uporabe vatrenog oružja, obzirom da je istraživanje uporabe u prvih četrdesetosam sati nakon događaja od velike važnosti. Specijalni timovi za ispitivanje uporabe vatrenog oružja koji su formirani po preporuci Amnesty International-a sastavljeni su od policajaca iz gradskog područja obično zvanja nadzornika a na čelu je policijski službenik u zvanju satnik. Amnesty International je izvješten da sada IAB istražitelji dolaze na mjesta svih uporaba vatrenog oružja koja su uzrokovala smrt ili tjelesno ozljeđivanje osoba, ali vode istragu samo ako u uporabi ima prijepornih pitanja ili ako to zatraži direktor gradske policije. Policijski tim gradskog područja istražuje događaj i priprema izvještaj o okolnostima u kojima je došlo do uporabe vatrenog oružja uključivši izjave svjedoka i izvješće o eventualnim prijašnjim uporabama vatrenog oružja te stajalište glede poštivanja policijskih pravila o uporabi vatrenog oružja. Policijski službenik koji je umiješan u uporabu vatrenog oružja u skladu s policijskim pravilima ne ispituje se unutar četrdesetosam sati nakon događaja. U tom mu se vremenu omogućava da se savjetuje s predstavnicima policijskog sindikata i njihovih odvjetnika kako bi se pripremio za davanje izjave. Policijski službenik može nakon uporabe vatrenog oružja biti razoružan a može mu biti dodijeljena druga dužnost (obično uredska) dok traje istraga. Policijski službenik može biti suspendiran na rok od trideset dana dok se slučaj istražuje. Izvješće o istrazi dostavlja se odgovarajućem policijskom rukovoditelju i odjelu za ispitivanje uporabe vatrenog oružja i nadzornom odjelu starijih policijskih rukovoditelja (utemeljenom 1972. godine). Odjel za ispitivanje uporabe vatrenog oružja daje konačnu ocjenu o tome je li uporaba vatrenog oružja bila opravdana. On može predložiti stegovnu odgovornost a može predložiti i dodatno stručno usavršavanje policijskog službenika. Bez obzira na bitne pomake Amnesty International još uvije nije zadovoljan brzinom ispitivanja uporabe vatrenog oružja i pouzdanošću izvješća. U nekoliko slučajeva je utvrđeno zatajivanje slučajeva, pa i stavljanje počiniteljima kaznenih djela oružja u ruke kako bi se izbjegla odgovornost, v. Amnesty International, 29-30. Propisi ZKP-a u Republici Hrvatskoj omogućavaju državnom odvjetniku ispitivanje svake uporabe sredstava prisile, v. čl. 42. ZKP-a. Ono što je u razmatranom sklopu najvažnije (s gledišta službenih osoba), odnosi se na pomoć službenih osoba kada one nakon uporabe prisile moraju zbog toga "položiti račun" tijelima kaznenog progona. U policijskom pravu RH, kao i policijskom pravu drugih država, ne nalazimo propise koji bi u tom smislu obvezivali na neku posebnu pomoć, ali je praksa iznjedrila određene modele pomoći. Zakon u čl. 45. st. 2. obvezuje Ministarstvo da osigura besplatnu pravnu pomoć policijskom službeniku kada se protiv njega vodi kazneni postupak

zbog uporabe sredstava prisile ili drugih radnji u obavljanju službenog posla. Istovjetan propis sadržan je u čl. 181. st. 5. ZIKIPS-a. Pomoć koju predviđa Zakon ne odnosi se na pomoć neposredno nakon uporabe mjera prisile, već prije nego je došlo do uredovanja suda. Službene osobe su nakon uporabe vatrenog oružja ili drugog sredstva, kada su uslijedile teže posljedice, iz shvatljivih razloga potresene, osjetljive, rastresene i nepripremljene za istražne radnje. U takvim je slučajevima potrebno, a da se ne ometa tijek istrage, brinuti o njima u općeljudskom smislu i pripremiti ih za istražne radnje koje će uslijediti, Hug, (1988.) 110. Zalaganju za uvođenje pripremnih razgovora s iskusnim policijskim službenicima prije ispitivanja kod istražnog suca može se uputiti zamjerka zbog toga što se takva prilika pred prvo saslušanje ne daje i drugim osumnjičenicima. Taj prigovor je samo djelomično umjesan, Hug, ibid. smatra da je takav prigovor potpuno neumjesan. "Običan" osumnjičenik, osim ako nije uhićen "in flagranti", ima mogućnost da pred prvo saslušanje razgovara s svojim odvjetnikom o načinu obrane, pa i o sadržaju svog iskaza. Službene osobe ne smije nikada napustiti mjesto događaja u interesu vlastite obrane. Od njih se očekuje da surađuju s službenicima unutarnje kontrole i s istražnim sucem na utvrđivanju činjenica. Svaku policijsku uporabu vatrenog oružja koja je završila s smrtnim ishodom ili ozbiljnim tjelesnim ozljedama radi utvrđivanja kakvoće vođenja "policijske istrage" u New Yorku vodi državni odvjetnik. Obično državni odvjetnici prezentiraju slučajeve velikoj poroti radi zauzimanja stajališta o eventualnom optuživanju. Amnesty International upućuje na istraživanje koje je provedeno 1991. godine iz kojeg slijedi da su u vremenu od 1985-1990. godine njujorški policajci uporabili vatreno oružje u 125. slučaja s smrtnom posljedicom i da je samo petnaest policijskih službenika optuženo. Većina optuženika je oslobođeno nakon suđenja bez porote ili su optužbe povučene. Istraživanje je pokazalo da su standardi za kazneni progon policijskih službenika strožiji nego za ostale građane, v. Amnesty International, 30-31. Ako zahtijevamo takvo, posebno, ponašanje, onda bi bilo pravedno da im se s druge strane omogući razgovor s iskusnijim i pravno obrazovanijim službenikom o pitanjima koja mogu pridonijeti što boljem utvrđivanju činjenica i njihovom rasterećenju. Svrha pomoći nije u pripremi izbjegavanja kaznene odgovornosti (ako za nju postoje uvjeti), već pokušaj da se i u takvim prilikama službenik koji je primijenjivao sredstvo prisile svojim položajem približi drugim osumnjičenicima. U odlučivanju za ustrojavanje razmatrane mogućnosti nužno je imati u vidu da službenici koji koriste prisilu djeluju u zaštiti pravnoga poretka. Toj, na prvi pogled uvijek korisnoj djelatnosti, treba pridodati i nedovoljnu zakonsku uređenost uporabe sredstava prisile, što još više pojačava potrebu zaštite službenika. Thewes, istražujući opravdanost brige za policijskog službenika, nakon ispaljivanja smrtonosnog hica navodi poduzimanje radnji koje su u interesu države i samu činjenicu da te radnje (što je slučaj s smrtonosnim hicem) nisu jasno normativno uređene, v. opš. 153. Druga je mogućnost da se svaku službenu osobu u slučajevima ispunjenja uvjeta iz čl. 95. st. 2. ZKP-a uhiti. Pri tome bi se bez ikakvih ograničenja službenoj osobi morala priznati sva ona prava koja ima uhićenik. Pristup je prihvatljiv, međutim on često stimulira službene osobe koje su rabile prisilu da se doista ponašaju kao i svaki drugi uhićenik, što znači da se u najtežim slučajevima uporabe prisile odlaže utvrđivanje stvarnog stanja. Kada bilo koja službena osoba uporabi sredstvo prisile, pri čemu nanese značajnije tjelesne ozljede ili usmrti osobu, interes javnosti da se upozna s okolnostima događaja izraženiji je nego u sličnim slučajevima kada su u pitanju druge osobe. Pri tome moramo razmišljati da je sumnja građana u vjerodostojnost utvrđenih okolnosti u obrnutom razmjeru s duljinom vremena utvrđivanja činjenica i predočavanju u javnosti. U New Yorku ne postoji pravilo po kojem bi se javnost obavještavala o konkretnim uporabama vatrenog oružja a ni o statističkim izvješćima za određno razdoblje. Praksa ovisi najčešće o volji osoba koje održavaju odnose s javnošću, usp. Amnesty International, 32. S obzirom na to da nema posebnih propisa u ZKP-u niti u Zakonu, čini se

logičnim podržati netom opisanu drugu mogućnost. Procesi koji su u tijeku u posljednjih desetak godina daju naslutiti kako građani ne samo da imaju pravo na objektivnu i pravovremenu informiranost o uporabi sredstava prisile već hoće sudjelovati u radi istražnih povjerenstava, najčešće onih koja organiziraju različite nevladine organizacije. Uporišta za takav rad ne postoje ni u jednom međunarodnom aktu. Amnesty International tvrdi u svojem izvješću kako ne postoji nigdje propisana mogućnost da građani sudjeluju u ispitivanju zakonitosti uporabe sredstava prisile ali da se to u državi New York dopušta od 1993. u nekim slučajevima. Isto tako u izvješću se tvrdi kako je to često predmet zaoštravanja odnosa između policijskih uprava i određenih nevladinih organizacija kada se nedopušta istraživanje, usp. Amnesty International, 30. Iznijeta tvrdnja je povod za razmišljanje o uključivanju građana u ispitivanje uporabe sredstava prisile. Pored istaknutih stremljenja borba protiv organiziranog kriminaliteta i terorizma upućuje na suprotan pristup tome problemu. Svjedoci smo da se službenici specijalnih policijskih snaga maskiraju prilikom uredovanja. Gdje naći uporište i smisao takvome postupanju. Osnovna načela ustraju na dostupnosti oštećeniku svih podataka koji su relevantni za uporabu sredstava prisile. U toč. 23. općih odredbi je propisano, "Osobe nad kojima je primjenjena sila ili upotrijebljeno vatreno oružje ili njihovi pravni zastupnici imat će prisitup neovisnom procesu, uključujući i sudski proces. U slučaju smrti takvih osoba, ta odredba će se primjenjivati na osobe koje o njima ovise." Nevladine organizacije također ne dovode u pitanje obvezu državnih tijela da učine dostupnim podatke koji su relevantni za konkretnu uporabu prisile. Amnesty International vjeruje da javno objavljivanje podataka o uporabi sredstava prisile povečava policijsku odgovornost i jača svijest o značenju poštivanja pravila i prakse o uporabi sredstava prisile. Također se vjeruje da se otkrića i preporuke bilo koje policijske istrage o lošem tretmanu gdje postoje tvrdnje o kršenju ljudskih prava, uključujući prijeporne uporabe sredstava prisile moraju javno objaviti odmah nakon završetka istrage. Izvješće o događaju mora sadržavati dokaze na kojima su temeljeni određeni stavovi kao i opseg i metodologiju istrage. Dopušteno je zadržati samo one podatke koji su povjerljive prirode za koje postoje legitimni razlozi. Potonje zadržavanje podataka mora biti u skladu s pravilom 17. *Principles on the Effective Prevention and Investigation of extra-legal, arbitrary and summary executions, adopted by the United Nations Economic and Social Council on 24. May 1989.* Pri tome treba imati na umu da se navedeno pravilo odnosi samo na one situacije gdje je smrt uslijedila iz samovoljne ili nedopuštene uporabe sile od službene osobe i situacije u kojoj je smrt nastupila u zatvoru. U skladu s pravilom 17. pisano izvješće se mora izraditi u razumnom vremenskom roku na temelju metoda i otkrića u istrazi. Izvješće se mora javno objaviti i mora uključiti opseg istrage, proceduru i metode korištene u ocjeni slučaja kao i zaključke i preporuke temeljene na činjenicama te zakonu na temelju kojeg je istraga poduzeta. U izvješću moraju biti opisani specifični događaji na kojima su bazirane spoznaje, liste imena svjedoka s izuzetkom onih čiji je identitet tajan radi njihove vlastite zaštite, v. Amnesty International, 31. Iz upravo navedenih *Principles on the Effective Prevention and Investigation of extra-legal, arbitrari and summary executions, adopted by the United Nations Economic and Social Council on 24. May 1989* koji dopuštaju zaštitu određenih podataka nije moguće s pouzdanošću utvrditi omogućavaju li oni zaštitu identiteta službenika koji je uzrokovao najteže posljedice pri zakonitoj uporabi sredstava prisile u okolnostima koje ukazuju na mogućnost osvete. U RH shvaćanje po kojem bi se moglo zaštiti identitet službene osobe koja je uporabila sredstvo prisile u neskladu je s čl. 55. st. 1. i čl. 56. st. 1. ZKP-a. Svako drugo tumačenje isključivalo bi pravo oštećenika na subsidijarnu tužbu, v. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 39-42.

II. Oblici, sadržaj i jakost posezanja

Uporabom sredstava prisile pod određenim uvjetima službene osobe mogu ostvariti radnju kaznenog djela. Budući da je uporaba sredstava prisile detaljno uređena propisima o kojima je već bilo riječi (v. pod B), svako postupanje protivno propisima predstavlja nedopušten zahvat u prava čovjeka.

Bez obzira na nužnost velike pozornosti s kojom se normativno uređuje uporaba prisile, ipak je često teško odvojiti neopravdanu od opravdane uporabe sile. Kada je donijeta opravdana odluka o uporabi sile, mora se prosuditi kolika količina sile je razmjerna, odnosno razumna u odnosu na stvarnu potrebu[81].

Službenici često ne reagiraju samo na danu situaciju nego i pomažu njezinom stvaranju. Ponekada stvaranju situacije mogu doprinijeti i oni službenici koji neposredno ne primjenjuju silu. Upravo ta činjenica predstavlja poticaj za istraživanje optimalnih modela postupanja kako ono ne bi bilo provocirajuće za napade na službenike[82]. Moguće je da samoj jačini

---

[81] Pojam razumna sila (*Reasonable force*) šire je prihvaćen u *common law* pravnom sustavu. U tom smislu razlikuje se razumna sile koju smiju uporabiti građani i razumna sila koju smiju uporabiti policijski službenici, v. Secton 3 of the Criminal Law Act 1967 (Art 88). Razumna sila ocjenjuje se u odnosu na jačinu otpora koju pružaju osobe. Kako raste jačina otpora, može rasti, i sila pa se aktivnosti policijskih službenika mogu pretvoriti u uhićenja zbog otpora ili namjernog sprečavanja rada policijskih službenika, v. Bevan/Lindston, 72. Riječ "razumna" ograničava količinu sile prema objektivnim činjenicama koje zauzvrat opravdavaju jačinu sile. Ograničenje razumne sile jest u njezinoj potrebnosti (*necessary*). Iz pojmova "razuman" i "potreban" proizlaze tri čimbenika koji zahtijevaju posebno isticanje: prvo, jačina korištene sile mora biti povezana s svrhom u koju se sila koristi. Dok u kontekstu uhićenja ili sprečavanja počinjenja kaznenoga djela može biti korištena smrtonosna sila, mnoge ovlasti ne mogu nikada opravdati tako teško postupanje. Drugo, kada je osoba u određenim prostorima (npr. policijska postaja) nije razumno korištenje određene prisile. Treće, korištenje prekomjerne ili nepotrebne sile ne mora utjecati na zakonitost korištenja same ovlasti, v. Bevan/Lindston, 30-31.Worden razlikuje uporabu prekomjerne (*excessive*) i nepotrebne (*unnecessary*) sile, v. Geller/Toch, 32. Razlika između njih počiva na djelu, ponašanju osobe prema kojoj se sila primjenjuje, v. Bevan/Lindston, 73.

[82] Istraživanja razloga napada na policijske službenike u Engleskoj iznjedrila su "meki" i "kruti" način policijskog postupanja. Meki način postupanja je u praksi prihvatljiviji jer je kod njega, u odnosu na kruti način, omjer napada na policiju 7:1. Anketiranje napadnutih

djelovanja doprinose sredstva koja koriste službene osobe. To se osobito može zamjetiti kod uporabe vatrenog oružja. Logično bi bilo da veći broj streljiva koje može "primiti" određeno oružje, njegova preciznost, pouzdanost od zatajivanja i sl. djeluje na razboritost službene osobe pri uporabi. Istraživanja govore suprotno, nabrojene karakteristike osobito vatrena moć djeluje u stresnoj situaciji, kakva je prilikom svake uporabe vatrenog oružja poticajno u smislu da se službena osoba ne zna zaustaviti obzirom da je svjesna da posjeduju dovoljnu količinu streljiva u spremniku[83].

Za cjelokupnu sliku o ovoj vrlo složenoj problematici treba imati u vidu i one slučajeve u kojima su ispunjeni uvjeti za uporabu sredstava prisile, a do same uporabe ipak nije došlo. Možemo li u takvim slučajevima, kada nije upotrebljavana prisila, a zakon je dopustio njezinu uporabu, uopće govoriti o ispunjenosti uvjeta, s obzirom na postojanje načela neophodnosti kao ishodišnog za uporabu prisile[84].

Nije prihvatljivo stajalište da slučajevi kada nije došlo do uporabe sredstava prisile, a uvjeti su za postupanje ispunjeni, nisu relevantni. Oni

---

policajaca, pokazuju da 88,9 % ispitanika smatra da se "neke policajce napada zato što reagiraju neumjereno". Među njima 91 % misli da su se "neki incidenti u kojima su napadnuti policajci bili zbog postupaka samih policajaca". Oko 73 % vjeruje da "neki policajci naprosto namamljuju napad", a više od 75 % misli da su se "neka beznačajnija oduzimanja slobode zbog remećenja javnog reda i mira mogla izbjeći da su se policajski službenici ponašali pristupačnije", Moxey/Mckenzie, 121-122.

[83] Prelasku njujorške policije na pištolj call. 9. mm. kojim je zamijenjen revolver 0.37. s šest metaka koji je do tada bio u standardnoj opremi predhodile su rasprave o različitim prijepornim pitanjima. Povećanjem vatrene moći stvara se opasnost za prolaznike, potiče se volja policijskih službenika da ispaljuju više hitaca nego je to stvarno potrebno jer to potiče stresnost situacije. Policijski službenici branili su uvođenje navedenog oružja na temelju potreba koje slijede iz naoružanja koje je prisutno na "ulici" a kojem se ne mogu oduprijeti zbog česte potrebe punjenja revolvera. Statističke analize u 1995. godini pokazuju da su policijski službenici koristeći novo oružje ispalili više metaka po svakoj uporabi vatrenoga oružja nego su ispaljivali prije kada su bili naoružani revolverima, ali da se općenito broj hitaca ispljeno iz tog oružja smanjio u odnosu na vrijeme prije tri godine kada je policija prvi puta uvela poluautomatsko oružje. Međutim postoji zabrinutost da su okidači na poluautomatskom oružju osjetljivi na slučajno okidanje. Slučajna okidanja rezultirala su čak smrtnim ishodima što je potaknulo tehničko poboljšanje oružja a ne njihovo zamjenjivanje nekim drugim oružjem, usp. Amnesty International, 32.

[84] Usp. Geller, 248.

mogu na psihološkom planu u svakog službenika stvarati pritisak da se pod svaku cijenu suzdrže od prisile. U stvarnom životu postoji još jedna činjenica koja djeluje pozitivno na formiranje stava o uporabi oružja, odnosno sredstava prisile u cjelini, a to su priznanja. Priznanja se dodjeljuju temeljem problema koje konkretni službenik rješava u svakodnevnoj praksi, pri čemu i uporaba sredstava prisile ima svoju težinu. Službenici koji "diplomatski" rješavaju probleme ne daju svojim rukovoditeljima osnovu za razmišljanje o kvaliteti svojega rada; njihov je rad nevidljiv.

Sustavna istraživanja razloga koji pogoduju nastajanjima situacija za uporabu vatrenog oružja višekratno su provođena u SAD-u[85]. Cilj tih istraživanja jest da se izgrade pravila za izbjegavanje uporabe vatrenog oružja. Istraživanja isto tako imaju za cilj utvrđivanje razloga za napade na službene osobe što s druge strane može osvijetliti ovaj višeslojan problem[86].

---

[85] Razlog velikom interesu tom smislu jest u činjenici da je svake godine napadnuto u obavljanju službe oko 50 000. policijskih službenika, jedna trećina zadobije tjelesne ozljede a oko 70. ih pogine, usp. Pinizzotto/Davis/Miller, 15.

[86] Teškoće u istraživanju i rezultate u tom smislu možemo sagledati na jednom američkom istraživanju. U razdoblju od tri godine istraživači su ispitali 40. slučajeva odabranih iz 625. zaključenih slučajeva koje su učinile dostupnim lokalne, državne i savezne policijske organizacije. Kriteriji izbora uključivali su veličinu i vrstu policijske agencije, vrstu zadataka na kojim je policijski službenik radio u vrijeme napada, te područje zemlje u kojem je policijski službenik radio. Odabrani slučajevi odvijali su se između 1987. i 1994, a u njima su sudjelovala 52. policijska službenika i 42. počinitelja. Nakon odabira slučaja za studiju, autori su sakupljali informacije o incidentima iz svih izvora kako bi izvukli, specifične i korisne odgovore. Pregledali su policijske dosjee koji su uključivali izvješća o kaznenom djelu, izjave policijskih službenika koji su pomagali, svjedoka i počinitelja, a kasnije i drugu dokumentaciju koju su dali policijski službenici (žrtve) kao što su razna izvješća, ocjene rada, novinski članci i policijske radio poruke. Razgovori s preživjelim napadnutim policijskim službenicima bili su usredotočeni na njihovo podrijetlo, strukturu obitelji, policijsku obuku, ponašanje prije napada i iskustvo, uvjete u vrijeme napada i opis incidenta. Istraživači su također razmatrali i ocijenili relevatne informacije dobivene iz policijskih zapisnika i zapisnika kaznenih ustanova o svakom počinitelju. Razgovori s počiniteljima bili su usredotočeni na sedam područja: porijeklo, struktura obitelj, stavovi prema vlasti, kriminalna prošlost, obuka za korištenje oružja i korištenje oružja, opis incidenta, te počiniteljevo viđenje incidenta. Radi zaštite policijskih službenika od neželjene pozornosti kao i radi poticanja na iskrenost istraživači su sudionicima osigurali anonimnost. Isto tako anonimnost su imali i počinitelji te kazneni zavodi u kojima su se nalazili. Istraživači su svijesni prigovora koji im se može uputiti obzirom da uzorak za istaživanje nije uzet u cijelosti na znanstveni način. Napadnuti policijski službenici bili su uglavnom muškarci (88 %) oženjeni (62 %) s završenom višom školom (58 %) s prosjekom službe od osam godina. Demografski opisi preživjelih u napadima nisu bili jedini čimbenici

Sva provedena istraživanja, čiji se razultati u velikoj mjeri mogu odnositi na uporabu svih sredstava prisile, sadrže ozbiljne nedostatke. Nedostaci se odnose na nepouzdanost saznanja o stvarnim okolnostima pod kojima se odvijala uporaba sredstava prisile. Podaci o uporabi vatrenog oružja svoje izvorište imaju u arhivskoj građi (izvješća o događaju, osobni dosjei policijskih službenika, dosjei o profesionalnim standardima službe i sl.),

---

koji su odražavali osobine policijskih službenika ubijenih na dužnosti; policijski službenici su imali dosta zajedničkih značajki u ponašanju. Kako bi se izradio profil ponašanja napadnutih policijskih službenika istraživači su razmatrali dostupnu pisanu dokumentaciju, promatrali su i ocjenjivali ponašanje i komentare žrtava za vrijeme razgovora. Nakon dogovora s policijskim službenicima o anonimnosti, autori nisu mogli stupiti u kontakt s njihovim kolegama i nadređenima, pa ova zapažanja nisu mogla biti provjerena. Ipak, zabilježene osobine ponašanja daju temelje za zaključke o napadnutim policijskim službenicima. jedan od često spominjanih karakteristika policijskih službenika bila je "radišan". Ovi policijski službenici željeli su biti najbolji, te su često riskirali ne bi li postigli taj cilj. Za mnoge je biti najbolji značilo imati najviše uhićenja, prometnih kazni i izvješća. Jedan od istraživanih policijskih službenika koji je prije stradavanja proglašen "policajac mjeseca" opisao je svoj rad kao kretanje prečacima kako bi povećao učinak. Na primjer, naloge je najčešće izvršavao sam, nikada nije tražio pomoć, nikad se nije javljao u operativno dežurstvo radi označavanja mjesta gdje se nalazi. Devetnaest proučavanih policijskih službenika napadnuti su kada su se jednstavno odlučili na akciju kao odgovoru na situaciju. Da li bi rezultati bili drugačiji da su imali pomoć? Nitko to ne može reći s sigurnošću. Ipak, takvo rizično ponašanje pokazuje da bi neki marljivi policijski službenici mogli ignorirati pravila koja su utvrđena radi njihove sigurnsti. Pravo je pitanje vrijedi li povećanje protuktivnosti onoga rizika do kojeg pri tome dolazi. Ako ih je taj rizik doveo u nevolju, volja da prežive održala ih je na životu. Istraživači su primjetili nevjerojatnu odlučnost da prežive kod svih ispitanih policijskih službenika. U tome su im pomogle tehnike koje su naučili radi pružanje prve pomoći. Napadnuti policijski službenici imali su unaprijed stvorenu sliku o tipu osobe koja bi ih mogla napsti. Ipak, podaci ukazuju da ne postoji samo jedan profil napadača koji bi pokušao ubiti ili je stvarno spreman ubiti policijskog službenika. Unaprijed stvorena slika u glavama policijskih službenika o profilu napadača bila je od male vrijednosti za njihovu osobnu zaštitu. Da bi oslikali najjasniju moguću sliku napada i osoba koje su ih počinile, autori su razgovarali s počiniteljima. Od 42. ispitana počinitelja, 38. je još bilo u zatvoru za vrijeme intervjua. S tom četvoricom, koji su već bili pušteni iz zatvora, autori su se našli u njihovim zajednicama. Demografska struktura počinitelja, u najvećem dijelu to su mlade osobe, ispod 27. godina (93 %) mladi (prosječno 27 godina) nisu bijelci, neoženjeni i s srednjom stručnom spremom. Uspoređujući ih s policijskim službenicima koji se bave suzbijanjem kaznenih djela, počinitelji su mlađi, rijeđe oženjeni imaju obitelj i manje su obrazovani. Autori su ispitivali i obiteljski status počinitelja. Većini ispitanika majke su bile najznačajnije osobe iako je 43 % ispitanika izjavilo da žive i s očevima. Policijski službenici - žrtve posjeduju stvoreni zaključak o izgledu osobe koja ih je spremna napasti. Taj podatak, međutim upućuje kako ne postoji jedan profil osobe koja želi napasti, pokušati ubiti ili stvarno ubije policijskog službenika. Stvaranje profila napadaća od policijskog službenika imalo je malo koristi u očuvanju njihove sigurnosti. Za ostale rezultate istraživanja v. Pinizzotto/Davis/Miller, 15-17.

anketiranju policijskih službenika, anketiranju zatvorenika, promatranju i anketiranju policijskih službenika koji su bili uključeni u vrlo rizične situacije. Već se na prvi pogled mogu svakoj metodi uputiti mnogobrojni prigovori, zbog čega je o povijesti američkih osnovnih eksperimenata o policijskom postupanju rečeno; "od nekoliko eksperimenata koji su bili provedeni, svi su prije ukazivali na to što ne treba raditi, nego na to što treba raditi"[87].

III. Tipologija radnji kojima je ostvaren zahvat u prava čovjeka

Tipični oblici radnji o kojima je riječ jesu:

- neutemeljeni zahvat
- prekomjerni zahvat
- zloporaba ovlasti.

1. Neutemeljena radnja

Neutemeljenost zahvata valja razmatrati s dva stajališta, s dvije različite razine. Prva uključuje objektivni smisao postojanja pretpostavki za uporabu sredstava prisile. To se prije svega odnosi na stvarne okolnosti o kojima je bilo riječi pod B). Uporaba sredstava prisile neosnovan je zahvat kad ne postoje pretpostavke (osnove) za uporabu tih sredstva[88]. Da bi uz to bila radnja kaznenoga djela, mora biti sukladna sadržaju zakonskoga opisa kaznenoga djela.

Osnovanost uporabe sredstava prisile valja razmotriti najprije kao pitanje odlučno za protupravnost djela, dakle kao njegov bitan temeljni sastojak. To najprije zahtijeva odgovor na pitanje postojanja okolnosti (situacije) u kojima su sadržane stvarne pretpostavke uporabe sredstava prisile. Ukoliko one postoje, uporaba je utemeljena na pravnome propisu.

---

[87] V. Geller/Toch, 255.

[88] To odgovara pojmu nepotrebna sila v. Geller/Toch, 32.

Ako tih uvjeta nema, zahvat je protupravan. Radnja kaznenoga djela (u objektivnom smislu) postoji. Pravila o uporabi sredstava prisile sukladno rečenome pod B), moraju taksativno predvidjeti iznimne ovlasti o kojima je riječ. Stoga se preliminarna ocjena ovdje sastoji u povezivanju sastojaka: stvarne okolnosti - službena mjera - radnja kaznenoga djela.

Slučajeve o kojima je riječ najčešće sagledavamo kao ekstenzivne ekscese ovlasti na uporabu sredstava prisile. Možemo govoriti o tri vrste ekscesa: prijevremeni ekstenzivni eksces, naknadni ekstenzivni eksces i prostorni eksces.

O prijevremenom ekstenzivnom ekscesu govorimo kada nisu ispunjeni uvjeti za uporabu sredstava prisile jer još uvijek napad nije izravan, otpor nije otpočeo, osobu koju je nužno uhititi još uvijek nije poduzela bijeg i dr. Nesporno je da se s uporabom sredstava prisile ne mora čekati fizičko djelovanje osobe prema službenoj osobi, ali isto tako nije dopušteno poduzimati obrambene i druge aktivnosti prije nego se ispune uvjeti za zaključak da će svako dalje odlaganje uporabe sredstva dovesti do nemogućnosti obavljanja službene zadaće. Neće se raditi o prijevremenom eskstenzivnom ekscesu kada službene osobe obavljaju pripreme za eventualno uspješno obavljanje policijskih zadaća. To su situacije kada se obavljaju taktičke pripreme za eventualnu uporabu prisile, postavlja se zasjeda, koriste se uređaji za otkrivanje osoba, postavljaju se uređaji za prisilno zaustavljanje vozila sl. Poduzimanje preventivnih mjera još uvijek ne znači njihovu primjenu te takve slučajeve ne možemo razmatrati u sklopu prijevremenog ekstenzivnog ekscesa. O njemu se neće raditi ni onda kada nisu ispunjeni uvjeti ni za preventivnu uporabu tih sredstava, jer tada postoji neutemeljena radnja.

Naknadni ekstenzivni eksces će postojati kada do uporabe sredstava prisile dođe nakon što su prestali razlozi za poduzimanje službene radnje. To znači: kada je prestao protupravni napad, kada je osoba uhićena, kada je

obuzdan otpor osobe ili kada je osoba prestala s otporom i sl. Za razliku od prijevremenog ekscesa teškoće mogu nastati u ocjeni prestanka različitih stanja koja su povod uporabi sredstava prisile. Kao što je više puta istaknuto ovlast na uporabu sredstava prisile može se temeljiti na sprečavanju opasnosti, odbijanju napada i sprečavanju bijega osoba. Kategorije stanja o kojima se govori nisu jednostavne tako da su moguće znatno veće teškoće u procjeni stvarnih okolnosti od onih koje se javljaju kod nužne obrane[89]. To je vidljivo osobito pri obuzdavanju otpora osobe koju treba uhititi. Otpor se može izražavati na različite načine, od hvatanja za predmete koji su u blizini osobe do rvanja koje istovremeno ne predstavlja napad. Isto tako postoji obveza da stupanj sile koju koristi službena osoba slijedi intenzitet otpora, ali s time da je uvijek stupanj sile u toj mjeri koja omogućava nadzor nad osobom prema kojoj se postupa. Uporaba jednog sredstva prisile ne isključuje uporabu drugog sredstva, lakšeg ili težeg. Kada se uporabe sredstva za vezanje osoba to ne znači da je otpor osobe obuzdan, još uvije mogu trajati razlozi za uporabom drugih sredstava prisile, tjelesne snage, stezulja i sl. Ali kada u takvim okolnostima uslijedi uporaba sredstava prisile kojima se nanosi bol onda takvi slučajevi opravdano otvaraju sumnju u ispravnost postupanja. Ponekad mogu postojati teškoće u ocijeni je li posrijedi prekomjerna radnja ili neutemeljena radnja. Najčešći slučajevi takvih teškoća su kod poduzimanja koje se sastoje od više tjelesnih akata. Tada imamo situaciju da napad prestane ali se prema osobi djeluje i dalje. Dalje djelovanje s jedne strane otvara prostor za ovdje raspravljanu neutemeljenu radnju a s druge strane to je prekomjerna radnja. U potonjem slučaju valja istaknuti kako neutemeljena radnja i prekomjerna radnja kada se sastoje od više tjelesnih pokreta otvaraju mogućnost nužne obrane, na strani osobe protiv koje se koriste sredstva prisile.

[89] Za istovjetni eksces kod nužne obrane v. Bojanić, 54-55.

Neutemeljenom radnjom valja smatrati i prostorni eksces. To su situacije u kojima stradavaju pravna dobra trećih osoba. Sve one aktivnosti koje ne pogađaju određenu osobu nisu prihvatljive. Propisi koji uređuju uporabu sredstava prisile postavljaju ograničenja kada su uporabom vatrenog oružja ugrožene treće osobe. U takvim okolnostima uporaba vatrenog oružja nije dopuštena. Međutim mnogobrojne su situacije koje propisi izravno ne određuju. Najčešće je prostorni eksces prisutan upravo kada je nužno djelovati prema jednoj ili većem broju osoba u čijoj blizini se nalaze druge osobe. Bez značaja je, je li sredstvo prisile kojim se djeluje za djelovanje prema jednoj ili većem broju osoba[90]. Takvo stajalište izaziva potrebu da se razmotri nužnost postojanja propisa koji će zabraniti uporabu prisile i u takvim slučajevima. Ne može se prihvatiti dopustivost uporabe mlazova vode i plinskih sredstava kada nije omogućeno udaljavanje svih osoba koje nisu sudionici.

Slično prethodnom primjeru jest i hvatanje osobe koju treba uhititi a koja bježi na mjesta gdje je prisutno više osoba (kolodvori, mjesta javnog okupljanja i sl.). Možemo li službenu osobu isključiti od odgovornosti za štetne posljedice koje nastaju progonom navedene osobe. Posljedice mogu biti od ozljeđivanja drugih osoba pa do stvaranja panike koja može uzrokovati nesagledive posljedice. Valja istaknuti kako mora biti obveza za službene osobe da u ocjenu o postupanju uključe i standardne rizike. Za prihvatiti je u tom smislu stajalište kako službena osoba mora prestati s progonom osobe kada procjeni da ponašanje progonjenog može uzrokovati posljedice za druge osobe koje se primjerice sastoje od tjelesnog ozljeđivanja ili drugih štetnih posljedica. Načelo razmjernosti je u takvim primjerima od osobite važnosti. Jedna pravila moraju važiti za sprečavanje počinjenja kaznenoga djela a druga za hvatanje počinitelja.

[90] Za primjer možemo navesti uporabu mlazova vode i plinskih sredstava od kojih mogu stradati i one osobe koje nisu sudionici narušavanja javnog reda i mira.

Moguće je da potjera za počiniteljem predstavlja opasnost za njega. Tu mogu doći u obzir počinitelji teških kaznenih djela, koji su spremni na sve (iskočit s višeg kata zgrade, pretrčavati frekventne prometnice). Granice za primjenu sredstava prisile treba tražiti, u prvom redu, u stupnju izvjesnosti posljedica za treće osobe. Ne treba u postpunosti isključiti progon kada su posrijedi određene kategorije počinitelja. Među inima valja istaknuti osobe koje svojim izgledom ukazuju da su djeca, psihički bolesne osobe te osobe pod utjecajem alkohola ili droga. U potonjem slučaju kada dođe do stradavanja progonjenih osoba u pravilu se neće ostvariti neutemeljna radnja ali je ne treba niti isključiti.

Valja upozoriti da su moguće i situacije u kojima su objektivno ispunjeni uvjeti uporabe sredstava prisile, ali je ona u konkretnom slučaju isključena zbog posebnih okolnosti, pa se i u tom slučaju može govoriti o neutemeljenom zahvatu i sukladno tome o toj mjeri kao radnji kaznenoga djela.

Prema izloženom, da bi uporaba sredstava prisile bila neutemeljena, mora biti protupravna[91]. Protupravnost u izloženome smislu znači nesklad s posebnim propisima o kojima je bilo riječi u prethodnim izlaganjima. Ukoliko ta protupropisna uporaba sredstava prisile odgovara zakonskome opisu kaznenoga djela, ona je protupravna u smislu značenja toga pojma u kaznenome pravu[92]. To je eventualna osnova za kaznenu odgovornost.

Dalja razina prosudbe osnovanosti razmatrane mjere službene osobe uključuje krivnju. Krivnja dolazi u obzir samo za neosnovane zahvate (ili za dio zahvata koji je neosnovan, što je u biti isto) jer se samo ti sadržaji ukazuju kao kaznenopravno relevantna postupanja u objektivnom smislu riječi[93].

---

[91] Bevan/Lindstone, 73.

[92] V. dalje pod G).

[93] To stoga što je kod osnovanih zahvata isključena protupravnost. Usp. dalje pod G) IV.

Neutemeljena uporaba sredstava prisile kojom je ostvarena radnja kaznenoga djela skrivljena je ukoliko su kod počinitelja ostvareni sadržaji krivnje, odnosno ukoliko nema osnova njena isključenja. Osim općih pitanja bitnih za sva kaznena djela, ovdje posebnu važnost imaju posebni sadržaji povezani s ubrojivošću i zabludom[94].

2. Prekomjerna radnja

U analizi uporabe sredstava prisile posebice valja razmotriti prekoračenje ovlasti.

Prekoračenje ovlasti uključuje slučajeve u kojima postoje stvarne pretpostavke uporabe sredstava prisile, ali se excessus mandati sastoji u tome što su modaliteti primjene neprimjereni konkretnim prilikama, a u prvom redu suprotni postavkama izraženim u načelima razmjernosti, nužnosti i selektivnosti.

Prekoračenje se može izražavati u odnosu na jakost (intenzivni eksces) ili u odnosu na opseg mjere (ekstenzivni eksces).

U analizi prekomjerne radnje nužno je raspraviti kriterij za utvrđivanje dostatnosti sile, kako se ne bi koristilo previše sile i tako stvorio intenzivni eksces. Ne može se prihvatiti kriterij da je dopušteno uporabiti toliko sile koliko je nužno da se ostvari službena zadaća. Ovlast na poduzimanje službene radnje mora biti podvrgnuto određenim socijalnoetičkim ograničenjima. Valja istaknuti kako svi slučajevi uporabe sredstva prisile ne mogu biti tretirani po istim principima. Sve slučajeve uporabe sredstava prisile možemo sagledati kroz tri skupine: odbijanje napada, savladavanja otpora i sprečavanje bijega.

Uporabu sredstava prisile radi odbijanja napada koji je usmjerena prema životu i tijelu službene osobe ili druge osobe valja procjenjivati po kriteriju: može se rabiti toliko sile koliko je nužno da se odbije napad. U tom slučaju

[94] Usp. dalje pod G).

ne možemo govoriti o nekim posebnim ograničenjima. Bitno je da uporaba konkretnog sredstva bude *ultima ratio*.

Kada je porijedi uporaba sredstava prisile radi savladavanja otpora osobe treba razmišljati kako svaki otpor ne mora biti savladan u trenutku njegovog nastajanja. Govoreći o čl. 96. st. 3. toč.2. (v. pod E) istaknuto je kako najčešće ovisi o službenoj osobi postojanje otpora osobe. Pravi razlog zbog kojeg službena osoba postupa jest određeno ponašanje osobe u bližoj ili daljoj prošlosti, ali u određenom trenutku o službenoj osobi ovisi način ponašanja osobe koju treba uhititi. Ovdje je važno istaknuti kako principi nužnosti, razmjernosti i dr. moraju imati odlučujuću ulogu[95]. Kako ocijeniti da je nužno uhititi? Na prvome mjestu moraju biti ispunjeni zakonski uvjeti za uhićenje. Po ispunjenju uvjeta procjenjuje se stupanj otpora odnosno štetne posljedice koje su u nastajanju ili koje zbog toga mogu nastati i počinjeno kazneno djelo koje je počinitelj ostvario ili koje namjerava ostvariti. Može u ovisnosti od konkretnih prilika otpor osobe biti u funkciji izravnog napada što može nametati posebne obveze postupanja.

Kao tipični primjeri ovdje se mogu uzeti uporaba sredstava prisile na način koji je izvan okvira prijeko potrebne mjere, nastavak uporabe i nakon pojave novih okolnosti koje ukazuju da ona više nije nužna, neobaziranje na zahtjev očuvanja temeljnih vrijednosti, stvaranje opasnosti za druge, odstupanje od zapovijedi kod timskoga djelovanja itd[96].

---

[95] Usp. Jescheck, 310.

[96] Za takav primjer može se uzeti presuda iz američke sudske prakse, *Wisniewski v. Kennard*. Policijski službenik je nakon uhićenja privodio osobu do zgrade suda. U jednom trenutku uhićenik se istrgnuo od policijskog službenika i dao se u bijeg, nakon kraćeg vremena policajac ga je sustigao, uhvatio i stavio mu lisice. Nakon toga zapovijedio je uz prijetnju usmjerenim revolverom da otvori usta ili će ih on razbiti revolverom. Po tome mu je nanio tri udarca po tijelu i grubo ga ugurao u službeni automobil. Drugi slučaj u vezi s raspravljanim jest *Palmer v. Williamsona*. Policijski službenik, izvan službe (na plaži u kupaćim gaćama) oružjem je htio zaustaviti osumnjičenika. Osumnjičenik je uletio u automobil i dao se u bijeg, na što je policajac reagirao upotrebom oružja prema automobilu. S obzirom na to da se vozilo nije zaustavilo, policijski službenik se poslužio tuđim kamionom kojim je uspio blokirati vozilo koje je progonio. Nakon toga izvukao je

Prekoračenje ovlasti valja razmotriti kod sprečavanja bijega osoba neophodne kao izvor saznanja u daljem postupku. Može li uopće prekoračenje u uporabi sredstava prisile radi sprečavanja bijega osobe imati posljedice na valjanost dokaza koji su prikupljeni od takve osobe? Radi odgovora na pitanje moramo cjelinu o kojoj se govori podijeliti u dva dijela. Prvi dio čini postupak sprečavanja bijega, a drugi prikupljanje dokaze od tako uhvaćene osobe. Nezakonito postupanje službene osobe ističe se samo pri hvatanju osobe, ona koristi sredstvo u određenim okolnostima ili koristi prekomjernu silu. U oba slučaja posrijedi je prekomjerna radnja[97]. Prikupljanje dokaza može se sastojati u oduzimanju određenih predmeta od osobe i od pribavljanja iskaza osobe, ono u tom dijelu može biti u skladu s propisima. Treba zaključiti bez obzira što su posrijedi dva pitanja da ne bi bilo opravdano navedeno prikupljanje dokaza smatrati prihvatljivim. Sila koja se koristi prema osobi mora biti u zakonom predviđenim okvirima jer je to jamstvo poštivanja dostojanstva čovjeka o čemu govori čl. 9. st. 2. ZKP-a.

Pri uporabi sredstava prisile radi sprečavanja bijega osobe ocjena količine prihvatljive sile ovisi o čimbenicima koju su istaknuti kod potonje skupine.

3. Zloporaba

Zloporaba policijske prisile jest svjesno kršenje pravila o njezinoj uporabi. Ona primjerice postoji u slučaju samovolje, šikane, prisile na

---

osumnjičenika iz vozila i u njega usmjerio oružje. Slučaj se spominje u smislu kršenja Grahamovog standarda, objektivne razumnosti (*objective reasonableness*). Objektivna razumnost procjenjuje se prema shvaćanju prosječnog policijskog službenika koji obavlja sličan posao. Takvo shvaćanje dovodi do toga da pojedini postupci koji su načelno neprihvatljivi, npr. ružne riječi, guranje, uzrokovanje privremene neugodnosti, pa čak i udarci, ne moraju obavezno predstavljati kršnje ljudskih prava, v. Geller/Toch, 6.

[97] Kao primjer može se navesti uporabu vatrenog oružja radi sprečavanja bijega počinitelja kaznenog djela teška tjelesna ozljeda pri čemu je počinitelju nanesena isto tako teška ozljeda. Može li se u takvim okolnostima nož pronađen kod počinitelja koristiti u daljem postupku kao dokaz, uz uvjet da je oduzimanje predmeta proteklo pod propisanim uvjetima?

određeno ponašanje, i sl. U pravilu, zloporaba je vezana uz subjektivni sastojak, određenu namjeru počinitelja. Ona može biti različitog sadržaja: od pribavljanja protupravne imovinske koristi sebi ili drugome, nanošenja štete drugome, zastrašivanja, pa do takvih radnji koje znače samodokazivanje, nasilništvo i slično. Svi akti zloporabe mogu se počiniti samo s namjerom.

U odnosu prema prethodnim radnjama, zloporabu karakterizira izražena svijest o njezinom stvarnom značenju, što nije nužno kod neutemeljene i prekomjerne radnje. Za takve slučajeve predviđena su u KZ-u, kaznena djela: iznuđivanje iskaza čl. 126., zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti čl. 127., mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje čl. 176., v. pod 4. C).

Akti zloporabe mogu biti i provokacija osobi za napad na službenu osobu. To su situacije kada službena osoba nekim već navedenim radnjama (nasilništvo, vrijeđanje, ponižavanje i sl.) što znači protupravnim i skrivljenim ponašanjem potakne osobu da je napadne. Napadnutoj službenoj osobi ne mogu se priznati ovlasti na uporabu sredstava prisile u onoj mjeri u kojoj se takve ovlasti mogu priznati kada provokacije nije bilo. Svojim prethodnim ponašanjem službena osoba se ogriješila u pravo i zato mora biti spremna na uzmicanje, poduzimanje defenzivne radnje pa čak pretrpjeti određene posljedice. Bez obzira na status službene osobe mora se imati u vidu činjenica kako osobama pripada pravo na nužnu obranu kada službena osoba prema njoj poduzima nezakonitu radnju. Potonje stajalište otvara potrebu da se jedan događaj istovremeno procjenjuje po kriterijima nužne obrane i kriterijima za uporabu sredstava prisile koja pripadaju određenoj službenoj osobi. Najbliže rješenje u navedenim okolnostima valja tražiti kroz isključenje pravila za uporabu sredstava prisile službenih osoba. U trenutku poduzimanje službene radnje službena osoba nije imala ovlast na takvo ponašanje koje je potaklo osobu na napad i zato nema nikakvih razloga da joj se i kasnije priznaju one ovlasti koje imaju službene osobe.

Treba joj priznati sva ona prava koja pripadaju drugim osobama. Ne bi imalo nikakvog smisla da se djelovanje službene osobe prosuđuje po pravilima koja se odnose na određenu službu a djelovanje napadača po pravilima nužne obrane.

Glede skrivljenosti provokacije važno je da je izazivač u trenutku započinjanja s radnjom svjestan da je izazvao napad te da zbog toga za njega vrijede određene obveze[98]. U pogledu predvidivosti same radnje povređivanja, moguća je namjera i svjesni nehaj, čak se ne može u postpunosti isključiti i to da u vrijeme provokacije napadnuti nije mogao, niti bio dužan predvidjeti posljedicu. Službena osoba mora biti osposobljena za dimenzioniranje zahvata u temeljna prava čovjeka, to je obveza koja je sama po sebi razumna ali slijedi i iz Osnovnih načela[99].

Subjektivni odnos službene osobe u postupanju važan je radi utvrđivanja stupnja zloporabe. Nužno je istaknuti kako u situacijama o kojima je riječ moramo razlikovati "običnu" provokaciju i stvaranje takvog stanja koje je u funkciji inscenirane uporabe sredstava prisile.

Obično provokativno ponašanje službene osobe obilježava najčešće nepromišljenost u postupanju dok je za insceniranje situacije u kojoj bi se rabila sredstva prisile nužna zla namjera službene osobe. U takvim je situacijama u pitanja zloporaba prava i službenoj se osobi ne može priznati uporaba sredstava prisile temeljem propisa koji uređuju uporabu sredstava prisile ni po propisima o nužnoj obrani.

Kada se raspravlja o navedenim vrstama provokacija valja istaknuti kako se uvijek provokacija ne poduzima najtežim sredstvima što znači da se

---

[98] Usp. Jescheck, 311.

[99] U toč. 20. Posebnih odredbi je sadržano: "Pri obuci službenika koji provode pravo, vlade i agencije za provedbu prava posvetit će posebnu pozornost pitanjima policijske etike i ljudskih prava, posebice o načinu obavljanja službe, alternativama uporabi sile i vatrenog oružja, uključujući mirno rješavanje sukoba, razumijevanja ponašanja mase i metodama uvjeravanja, pregovaranja i meditacije, kao i tehničkim sredstvima, s svrhom ograničavanja uporabe sile i vatrenog oružja. Tijela koja provode pravo razmotrit će svoje programe obuke i operativne postupke u svijetlu određenih incidenata."

druga strana (provocirana osoba) ne može ponašati na bitno nerazmjeran način, da na provokaciju odgovara na bitno teži način od prijeko potrebnog. U takvim slučajevima službenoj osobi se mora priznati pravo na obranu ali pri korištenju prava moraju joj se nametnuti i određene obveze. Obveze se mogu odnositi na obvezu uzmicanja, trpljenja određene štete pa u određenim okolnostima i na bijeg.

Akti zloporabe mogu uzrokovati dvostruke posljedice. To se osobito očituje kod počinjenja kaznenog djela iznuđivanje iskaza. Prva posljedica zloporabe jesu pretpostavke za kaznenu odgovornost službene osobe koja je koristila prisilu dok je druga posljedica nevaljanost takvog iskaza kao dokaza u kaznenom postupku.

Sa zloporabom je u vezi treća posljedica koja je zapravo podvrsta druge. To je nezakoniti dokaz koji je uslijedio iz iznuđenog iskaza. Takvo se stajalište temelji na čl. 29. st. 3. Ustava i na čl. 9. st. 2. ZKP-a[100]. U ovome slučaju govori se o dokazu koji je sam za sebe zakonit međutim za taj se dokaz saznalo iz dokaza pribavljenog na nezakoniti način (*fruit of poisonous tree doctrine*)[101]. Kada šire razmotrimo potonji slučaj, mogućnosti za isključivanje dokaza pribavljenih na nezakoniti način su bitno šire i ne pripadaju samo zloporabi već mogu ulaziti i u prekomjernu radnju. Razlog takvom stajalištu jest također u čl. 9. st. 2. koji ne proglašava nezakonitim samo one dokaze koji su pribavljeni povredom odredaba kaznenog postupka i koji su izričito predviđeni ovim Zakonom već i oni do kojih se došlo povredom prava na dostojanstvo. Povreda navedenog prava može se počiniti blažim oblicima fizičke prisile i psihičkom prisilom.

U zloporabu se može svrstati i nedopušteno ponašanje službene osobe koja s namjerom da uništi dokaze primjenjuje sredstva prisile. Nameće se nužnim opisati kaznenu odgovornost službene osobe i sudbine tako

[100] V. čl. 17. Međunarodnog pakta i čl. 6. Europske konvencije.

[101] V. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 8.

pribavljenog dokaza. Pored već navedenih kaznenih djela ovdje mogu doći u obzir i kaznena djela protiv službene dužnosti. Glede pravne sudbine tako pribavljenih dokaza treba istaknuti kako ih ne bi valjalo u svim slučajevima isključiti. Jedan od kriterija za isključenje odnosno za neisključenje takvog dokaza treba biti, svijest osobe od koje se dokazi prikupljaju o djelovanju službene osobe radi isključenja dokaza[102].

[102] To znači ako bi treća osoba "naručila" od službene osobe iznuđivanje iskaza a osumnjičenik za to ne bi znao, tada treba isključiti takav dokaz i sve druge dokaze koji su iz njega uslijedili. Kada osumnjičenik zajedno s službenom osobom djeluju k isključenju dokaza onda takvo djelovanje u razmatranom smislu ne bi trebalo biti relevantno.

E) IZVORI PRAVA NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE

Govoreći o izvorima prava o uporabi sredstava prisile valja istaknuti kako navedeni pojam moramo najprije raspraviti u sklopu izvora prava u općem smislu. U pravnoj znanosti izvorima prava nazivaju se sve vrste normotvoraca i normativnih pravnih akata[103]. U određivanju izvora prava na uporabu sredstava prisile treba pristupati restriktivno, zbog jakosti zahvata u temeljna prava čovjeka. Slijedeći takav pristup treba istaknuti da pod izvorima prava o uporabi prisile podrazumijevamo zakonske i podzakonske akte u kojima nalazimo propise o uporabi sredstava prisile.

Predmetno razmatranje nužno mora poći od okolnosti da je riječ o skupu povezanih normi kojima je izravni, uključen ili neizravni sadržaj posebni, najizraženiji vid sile. Tu dakle nema dvojbe da se pravo uporabe sredstava prisile može uzeti kao "*rules about force*"[104].

Izvore možemo razvrstati u više cjelina, zavisno o polazišnom kriteriju:

1. Međunarodni izvori, među kojima razlikujemo akte koji imaju opće značenje i one koji propisuju standarde samo za policijsko ili vojno postupanje. Na međunarodnoj razini nema posebnih propisa koji bi izravno spominjali, odnosno koji bi sadržavali ograničenja za postupanje pravosudne ili financijske policije[105]. U međunarodnim aktima često se spominje naziv "osoba koja provodi zakon" (*Law Enforcement Officials*)[106]. Kriterij podjele je pripadnost izvora korpusu međunarodnog ili unutarnjeg prava.

---

[103] V. Visković, 225.

[104] V. Bobbio op. cit. str. 52 i tamo citirani stariji izvori.

[105] Ovdje se pojavljuje pitanja organizacijske naravi. Odgovor na njih ovisan je o stupnju diferencijacije državne uprave. U nekim državama pravosudna policija (u smislu prava i dužnosti koja su propisana u RH) ima u cijelosti policijske ovlasti, dok u drugima ima samo posebne ovlasti. U RH je zamjetna diferencijacija i glede specifičnosti ovlasti.

[106] Najpreciznije određenje toga pojma nalazimo u službenom komentaru čl. 1. Kodeksa. Toč. a) sadrži: Izraz "osobe koje provode pravo" odnosi se na sve predstavnike zakona,

2. Propisi općeg značenja unutarnjeg prava jesu Ustav, a nakon toga propisi KZ-a i ZKP-a.
3. Propisi koji uređuju ovlasti pojedinih službi čiji su službenici nositelji ovlasti na uporabu sredstava prisile. To su posebni policijski, vojni, financijski i dr. propisi. Kriterij podjele je sustavni raspored pojedinog akta.
4. Deontologijski i etički kodeksi. Toj skupini je zajedničko da je riječ o posebnim normama, različitim od zakonskih i podzakonskih akata. Posrijedi su pravila iz izvanpravnog područja koja obvezuju snagom svoje logičnosti te stoga predstavljaju najčvršće uporište za određeno postupanje.

Polazište predviđanja uporabe sredstava prisile u suvremenoj državi jesu međunarodna pravila i ustavne norme. Te odredbe temelj su za donošenje zakonskih propisa o uporabi sredstava prisile. Zakon koji je protivan tim pravilima ne može biti valjan razlog isključenja protupravnosti[107].

---

imenovane ili birane, koje provode policijske ovlasti za uhićenje ili držanje ljudi u pritvoru." U toč. sadržano je: "U zemljama u kojima policijske ovlasti ima vojna vlast, uniformirana ili ne, ili snage državne sigurnosti, treba podrazumjevati da definicija službenika koji provode pravo obuhvaća i službenike koji rade u tim službama. V. Amnesty International, 50.

[107] Takvo je stajalište izrazio njemački *Bundesgerichtshof* odlučujući o prvoj presudi *Landesgericht-a* Berlin od 22. siječnja 1992. u predmetu uporabe oružja protiv bjegunaca iz bivše Njemačke Demokratske Republike (*Mauernschützen*). U toj presudi upozoreno je kako je propis čl. 27. Zakona o državnoj granici DDR-a od 25. ožujka 1982. predviđao ovlast uporabe vatrenog oružja kod prijelaza granice koji jest kazneno djelo. Do tuda je način predviđanja uporabe toga sredstava prisile sasvim prihvatljiv, sadržajno jednak odgovarajućim propisima Savezne Republike Njemačke. Kao kazneno djelo prijelaz granice je bilo teže kazneno djelo prema čl. 213. st. 3. KZ-a DDR-a ako je ostvaren s posebnim intenzitetom. Tu se za slučajeve ubojstva na Berlinskome zidu javlja prvi problem: neodređenost zakonskog obilježja "prelaska s posebnim intenzitetom" zbog kojeg i sam temeljni propis postaje nedovoljno određen i podložan arbitrarnom tumačenju i s obzirom na to neprihvatljiv. Primjer pokazuje kako nije dovoljna jasnoća temeljne odredbe već je nužno da jasna bude cijeli sustav koji je važan za uporabu srestava prisile, usp. Pavišić, B/Veić, P; (1999.) Komentar Kaznenog zakona, drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, MUP RH. Zagreb, 133-134. (u tisku).

I. Međunarodni izvori

Sredstva prisile, kao i postupanje službenih osoba uopće, podložni su zbog težine zahvata u temeljna prava čovjeka uređenju u mnogobrojnim međunarodnim izvorima. Izvori o kojima je riječ možemo podijeliti temeljem više kriterija. Glede dosega uređenja razmatranih pitanja možemo ih podijeliti u dvije skupine, koji izričito spominju sredstva prisile i izvori koji zabranjuju određene postupke službenih osoba. U odnosu na donositelja izvore možemo podijeliti na one koji su nastali u okviru OUN-a i na izvore koji su nastali u okviru Vijeća Europe. Prema stupnju obveznosti za pojedine države razlikujemo konvencije, koje su izvori obveznog značenja za države koji ih prihvate i na deklaracije, načela i dr. koje izražavaju poželjna pravila te snagom autoriteta institucije koja ih je donijela obvezuju države. Sljedeća podjela može se poduzeti temeljem pripadnosti državnom tijelu službenih osoba koje obvezuje. Neki od izvora označavaju službene osobe na koje se odnose uopćenim nazivom kako bi se njime obvezivalo sve službene osobe koje u određenoj državi obavljaju specifične zadaće[108]. Bez obzira koji se od kriterija koristi, ovdje razmatrani međunarodni izvori obvezuju sve službene osobe na koje se odnosi u RH čl. 32. KZ[109].

Europska konvencija je najznačajniji dokument za zaštitu ljudskih prava u Europi, s obzirom na to da su gotovo sve Europske države članice te regionalne organizacije kojoj je na prvom mjestu cilj - zaštita i promicanje temeljnih prava čovjeka. Europska konvencija ne utvrđuje neka posebna

---

[108] Takav skupni naziv je nesumnjivo "*Law enforcement Officials*" kojeg ne možemo prevesti kao policijski službenik (iako je on najčešće povezan s policijskim službenikom) već s njime možemo označiti sve službene osobe koje obavlju specifične zadaće a koje ovise o stupnju diferencijacije uprave, v. pod A).

[109] Najjasniji primjer za potvrđivanje iznitog stava jesu Standardna minimalna pravila i Europska zatvorska pravila. Na prvi pogled može se steći dojam da se navedeni akti odnose isključivo na pravosudne policajce. Međutim nije tako, oni se odnose i na sve službene osobe koje su ovaštene na uhićenje U našim uvjetima to su i vojni policajci. Prijeporna je pozicija inspektora financijske policije glede uhićenja obzirom da oni nisu u skladu s čl. 170. st. 3. ZKP dio redarstvene vlasti.

prava koja već ne bi bila sadržana u izvorima OUN-a, međutim mehanizam zaštite u Konvenciji zajamčenih prava nadvisuje mogućnosti OUN-a[110]. S obzirom na to da rješidbe prikazanih europskih institucija s jedne strane obvezuju sudionike u određenom sporu, a s druge strane svojim autoritetom djeluju na zakonodavstvo i praksu trećih država, potrebno je da se o tome iznese nešto više. Zato ćemo u dijelu koji slijedi govoriti ponajprije o čl. 2. Europske konvencije[111] i o praksi navedenih institucija uz taj članak. S obzirom da postupanje službenih osoba može izlaziti iz zakonom propisanih okvira, ovdje se nužno osvrnuti i na čl. 3. Europske konvencije koji se odnosi na zabranu mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja[112], na

---

[110] Sustav zaštite ljudskih prava temeljen na Europskoj konvenciji ima dinamičan razvoj. Najprije se sastojao od: Europske komisije za ljudska prava, Europskog suda za ljudska prava i Ministarskog vijeća. Europska komisija za ljudska prava nije bila sud, ali je služila u rješavanju sporova između pojedinaca i država ugovornica i između samih država. Njezina je uloga bila "filtriranje" peticija o kršenju ljudskih prava, kako se čitav sustav ne bi zloupotrebljavao. Sud je relativno spor mehanizam koji bi brzo bio zagušen brojem predmeta kada ne bi postojala mogućnost selekcije. Po primanju peticije Europska komisija ispitivala je njezinu podobnost za dalje postupanje, pri čemu je mogla odbaciti peticiju. Upravo tako je završavalo preko 90% predstavki, v. Perenič 204. U rad navednih institucija cio niz poboljšanja unio je Protokol 11. uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda o preinaci kontrolnog mehanizma ustanovljenog Konvencijom od 11. svibnja 1994. Navedeni Protokol ukida Eurosku komisiju čije funkcije preuzimaju odbori i vijeća (čl. 27.).Prioritet u tome ima traženje prijateljskog rješenja spora na osnovi poštivanja ljudskih prava kakvima su određena u Europskoj konvenciji. Pravo podnošenja peticije ima svaka osoba, nevladina organizacija ili grupa osoba koje smatraju da su žrtve povreda prava i sloboda zajamčenih njezinim odredbama (čl. 34.). Ako se pronađe rješenje, o njemu se izvještavaju određeni subjekti u okviru Europskog vijeća. Kada problem nije riješen, o njemu može u jednostavnijim slučajevima odlučivati vijeće ili u složenijim veliko vijeće Europskog suda. Ako se povodom slučaja o kojem se raspravlja donese odluka kojom se utvrđuje da je mjera ili odluka koju je donijela ili preuzela sudska ili bilo koja druga vlast u državi protivna obvezama koje slijede iz Europske konvencije i ako unutarnje pravo te države ugovornice omogućuje da se posljedice te odluke ili mjere samo djelomično otklone, odluka je konačna i dostavlja se Odboru ministara koje brine o njezinom izvršenju, v. Burgenthal, 99-136.

[111] Članak 2. (1) Svačije pravo na život mora biti zaštićeno zakonom. Nitko ne smije biti hotimično lišen života. (2) Ne može se smatrati povredom ovoga članka lišavanje života proisteklo iz uporabe sile koja nije veća od apsolutno neophodne: a) za obranu bilo koje osobe od protupravna nasilja; b) za zakonito uhićenje ili radi sprečavanja bijega zakonito pritvorene osobe; c) za zakonitu akciju poduzetu u svrhu ugušenja pobune ili ustanka.

[112] Čl. 3. Europske konvencije glasi: "Nitko ne smije biti podvrgnut mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni."

Konvenciju OUN-a protiv mučenja i na Europsku konvenciju protiv mučenja[113].

Konvencije OUN-a se izrijekom ne određuju prema uporabi sredstava prisile službenih osoba u mjeri u kojoj to čini Europska konvencija u čl. 2., osim Konvencije OUN-a protiv mučenja koja zabranom mučenja postavlja neprekoračiv limit u postupanju službenih osoba prema građanima.

Na osobe kojima je oduzeta sloboda primjenjuju se Standardna minimalna pravila[114] i Europska zatvorska pravila[115]. Iako se može činiti da se ona odnose samo na pritvorene osobe i na osobe koje su na izdržavanju kazne zatvora i da njihova pravila obvezuju samo pravosudne policajce, ipak nije tako. Navedena pravila obvezuju sve četiri ovdje raspravljane skupine osoba.

Ne manje stvarno značenje za uporabu sredstava prisile imaju Kodeks OUN-a, Osnovna načela i Deklaracija o policiji, bez obzira što ti izvori nemaju značajke ugovora. Između tri navedena dokumenta iznimno značajna su Osnovna načela. Njihov značaj slijedi iz činjenice što su ona jedini akt na međunarodnoj razini koji je u cijelosti posvećen uporabi sredstava prisile, ona su nastala u posljednjih deset godina, što znači nakon svih do sada nabrojenih

---

[113] Jacobs/White, 67-68.

[114] Standardna minimalna pravila u čl. 33. zabranjuju uporabu sredstava za ograničenje kretanja (lisice, lance i okove te stezulje) u svrhu kažnjavanja. Njihova je uporaba dopuštena samo za vrijeme privođenja, iz zdravstvenih razloga, i pod nadzorom liječnika, i po zapovijedi direktora, kada se ostale metode kontrole pokažu nedovoljnima. Oblici i način uporabe tih sredstava mora biti normativno uređen. Pored ograničenja uporabe sredstava ograničenje kretanja Pravila sadrže i propise o uporabi sile (čl. 54.). Zatvorski službenici smiju uporabiti silu prema zatvorenicima samo u slučaju obrane, pokušaju bijega ili protivljenaja koje se manifestira silom ili pasivnim ponašanjem prema zapovijedi koja je utemeljena na propisima. Zatvorsko osoblje mora proći specijalnu tjelesnu obuku koja će ga poučiti kako da svlada agresivne zatvorenike. U pravilu službene osobe koje dolaze u izravni kontakt s zatvorenicima ne smiju biti naoružane. Pravila ustraju na obuci zatvorskih službenika o rukovanju oružjem na način da zabranjuju povjeravanja oružja osobama koje s njime ne znaju rukovati.

[115] Europska zatvorska pravila o uporabi sredstava za ograničenje kretanja (čl. 39. i 40.) te o uporabi sile (čl. 63.) govore kao i Standardna minimalna pravila.

izvora, ona svjedoče o pojačanim naporima OUN-a prema unifikaciji pravila za uporabu sredstava prisile[116].

Izvori koji zabranjuju određene postupke prema građanima brojni su, dobrim dijelom su već navedeni u ovome radu. Zabrane koje su sadržane u njima odnose se na mučenje, ponižavajuće i neljudsko ponašanje i kažnjavanje.

U dijelu koji slijedi analizirat će se čl. 2. Europske konvencije te čl. 3. Europske konvencije i drugi međunarodni izvori koji se odnose na zabranu mučenja i drugih neljudskih i ponižavajućih kazni i postupka.

1. Europska konvencija i sredstva prisile

Članak 2. Europske konvencije jamči pravo na život svakoj osobi (st. 1.) i pri tome ne dopušta iznimke[117]. Posrijedi je pravo koje države ne mogu ni u kojim okolnostima suspendirati. Navedeno pravo obvezuje svaku državu da propiše u zakonodavstvu usmrćenje kao kazneno djelo. Ali to ne znači da država mora osigurati policijsku zaštitu svakoj osobi kojoj se prijeti nasiljem ili koja živi u takvim gradskim područjima koja su ugroženija od drugih[118].

U stavku 2. predviđeni su razlozi zbog kojih nacionalna zakonodavstva mogu propisivati uporabu sile koja može biti smrtonosna.

Pored razloga koji se nameću u prvi plan, stavak sadrži još dva značajna sastojka koji također imaju jasan teorijski i praktični smisao.

---

[116] Pojačano ustrajanje OUN-a na prihvaćanju i poštivanju Osnovnih načela slijedi iz toč. 5. "Nadalje, poziva zemlje potpisnice da informiraju Glavnog tajnika svakih pet godina, počevši od 1992. o napretku postignutom u implementaciji Osnovnih načela, uključujući i njihovo širenje, uključivanje u domaće zakone, praksu, postupke i politiku, probleme s kojima su se suočili u njihovoj primjeni na nacionalnoj razini kao i pomoć koju može pružiti međunarodna zajednica, te traži od Glavnog tajnika da o tome podnese izvješće na Devetom kongresu Ujedinjenih naroda o prevenciji zločina i postupanju s prijestupnicima.

[117] Lisken/Deninnger, 369-370.

[118] Short Guide to the European convention of Human Rights; (1996.) Council of Europe, Strasbourg, 17.

Konvencija prihvaća i lišenje života koje je proisteklo iz uporabe sile. Iz takvog prihvaćanja jasno slijedi životna realnost da je neprihvatljivo dopustiti uporabu određenih sredstava prisile, što se osobito odnosi na uporabu vatrenog oružja, i pri tome u potpunosti isključiti nastupanje i takve posljedice. U odluci Europskog suda *McCannand Others v. The United Kingdom*, istaknuto je istaknuo sljedeće: "Članak 2. primarno ne definira slučajeve gdje je dopušteno namjerno usmrtiti osobu, već objašnjava kada je dopušteno koristiti silu, koja može rezultirati neželjenim gubitkom života - uporaba sile mora biti više nego apsolutno potrebna za dostizanje jednog od razloga koji se nalaze u podčlancima"[119].

---

[119] Citirano stajalište je zauzeto u raspravi o usmrćenju triju pripadnika Irske republikanske armije od pripadnika britanske vojske 6. ožujka 1988. u Gibraltaru. Britanske i španjolske vlasti su saznale 1987. godine o terorističkoj akciji u tome području te je poduzeta zajednička akcija britanskih i španjolskih vlasti. U tom je slučaju Europska komisija proučavala među ostalima zapovijedanje i kontrolu policijske operacije da bi se uhitili članovi terorističke supine koja je planirala teroristično djelo. Britanske i španjolske vlasti su znale od studenog 1987 da IRA planira terorističku operaciju na tom području, zbog čega je poduzeta akcija od britanskih, gibraltarskih i španjolskih vlasti. Do ožujka, obaviještajne procjene su identificirale da će teroristička meta biti smijena straže Royal Anglian regimente koja se odvijala na javnom trgu u Gibraltaru svakog četvrtka u 11 sati. Vjerovalo se da će auto s postavljenim eksplozivom biti parkiran blizu mjesta ceremonije. Eksploziv će biti aktiviran vjerojatno daljinskim upravljaem za vrijeme ceremonije. Tri pripadnika IRA-e (koji su već prethodno bili osuđivani za teroristička kaznena djela) su bili praćeni na Gibraltar u skladu s operativnim planom. Jedan od terorista je bio viđen kako parkira atomobil blizu mjesta okupljanja za paradu. Četiri vojnika SAS-a su dobila nalog za uhićenje dok su upute sadržavale informaciju da su teroristi naoružani i da posjeduju daljinske upaljače kojima mogu aktivirati "auto bombu". Jedan od vojnika je izjavio kako je slijedio McCanna i Farella po ulici kada je McCann davao neke informacije te da "je shvatio" tko su vojnici te da je bio prijetnja. McCann je tada napravio kretnje koje su sugerirale da će upotrijebiti daljinski upravljač. Drugi je vojnik izjavio da je vidio Farella kako radi kretnje koje su također sugerirale da pokušava upotrijebiti takvu napravu. Iz tih razloga, vojnici su pucali i usmrtili teroriste koji su preminuli od zadobivenih rana. Savege je ubijen od strane druge dvojice vojnika koji su bili u operaciji kada su se čuli pucnji prema McCannu i Farrela. Savege je očito napravio kretnje koje su sugerirale da on možda poseže za daljinskim upravljačem. Nakon pucnjave otkriveno je da su teroristi bili nenaoružani, da nisu bilu u posjedu daljinskih upravljaća i da u automobilu kojeg su parkirali nije bilo eksploziva. Auto s eksplozivom je pronađen kasnije u obližnjem španjolskom ljetovalištu. Istraga o ubojstvu je zaključila da su tri terorista bila ubijena na zakoniti način, ali obitelji nisu bile zadovoljne s iznesenim stavom pa su nakon neuspjeha pred sudovima u UK podnijele institucijama unutar Europskog vijeća, navodeći kršenje čl. 2. Europske konvencije. Europski sud za ljudska prava pozivajući se na čl. 2. kao jedan o temeljnih u okviru Europske konvencije i naglasio kako on primarno ne definira instance

gdje je dopušteno namjerno ubijanje pojedinaca, već opisuje situacije gdje je dopušteno korištenje sile koja može rezultirati, kao nenamjerna posljedica gubitkom života. Korištenje sile mora biti apsolutno neophodno za postignuće jedne od svrha u točkama a, b i c st. 2. Sud je također izrazio stajalište da u procjeni akcija koje se razmatraju, moraju se razmatrati ne samo akcije nego i takva pitanja kao što je planiranje i kontrola akcija. U razmatranju sukladnosti nacionalnih zakona i prakse s Europskom konvencijom, Sud je istaknuo kako nacionalni zakon mora strogo kontrolirati i ograničiti okolnosti pod kojima osoba može biti lišena života od strane državnih agenata. Država mora dati odgovarajuću obuku, instrukcije i informacije agentima koji mogu koristiti silu, i poduzimati strogu kontrolu nad operacijama koje mogu uključivati korištenje smrtonosne sile. U svojim preliminarnim razmatranjima Sud priznaje dilemu vlade UK koja ima dužnost zaštititi živote ljudi na Gibraltaru (uključujući živote vojnog osoblja) i dužnosti pribjeći minimalnom korištenju sile protiv osumnjičenih. On je primjetio da su vlasti prethodno primile upozorenje o namjerama IRA-e da provedu teroristički napad ali nisu bili u posjedu punih činjenica. Stoga su bili obavezni oblikovati strategiju temeljem nekompletne hipoteze. Prema toj pozadini, odlučivanje da li je upotreba sile bila sukladna s čl. 2. Sud je morao pomno ispitati ne samo je li sila koju su uporabili vojnici bila strogo razmjerna cilju zaštite osoba protiv neovlaštene sile, nego i je li anti teroristička operacija bila planirana i kontrolirana od vlasti na takav način da se svede na minimum pribjegavanje smrtonosnoj sile. U razmatranju akcije vojnika, Sud je prihvatio da su oni iskreno vjerovali, u svijetlu informacija koje su im dane, da je neophodno da pucaju na osumnjičene kako bi ih spriječili da detoniraju bombu i uzrokuju gubitak života. On je izrekao da korištenje sile može biti opravdano gdje se temelji na iskrenom vjerovanju za koje su drži da je valjano u određeno vrijeme, ali koje se kasnije ispostavi kao pogrešno. Sud je odlučio da same akcije vojnika ne predstavljaju kršenje čl. 2. Konvencije. U razmatranju kontrole i organizacije operacije, Sud je držao da je odluka da se ne spriječi trojici osumnjičenih ulazak u Gibraltar relevantan faktor. To se odnosilo na sigurnost ljudi u Gibraltaru i, ili su vlasti znale da u automobilu nema bombe, činjenica koju je sud primio s rezervom ili su se oni koji su kontrolirali operaciju ozbiljno preračunali. Kao rezultat toga, postavljena je scena za fatalnu pucnjavu što je bila predvidljiva mogućnost, ako ne i vjerojatnost. Sud je primjetio da su četiri vojnika iz sastava SAS dobili informacije prema kojima je bilo vjerojatno da će napad biti izveden pomoću velike auto bombe. Brojne ključne procjene su bile poduzete od onih koji kontroliraju i organiziraju operacije. Posebno, mislilo se da teroristi neće koristiti blokirajući automobil (da rezerviraju mjesto za parkiranje automobila s bombom) da će bomba biti inicirana daljinskim upravljačem, da će detonacija biti izazvana pritiskom na upravljaču; da će biti naoružani i da će koristiti oružje ako će se poduzimati aktivnosti prema njima. Sve navedene pretpostavke, osim namjera terorista da provedu napad, su ispale pogrešne. U stvari, nedovoljno dopuštanje drugih pretpostavki bilo je prisutno. Na primjer, kako se napad nije očekivao do 8. ožujka kada se trebala održati smjena straže, postojala je jednaka mogućnost da su tri terorista na izviđačkoj misiji. Dok se to bio faktor koji je kratko razmatran, nije se činilo da se smatra ozbiljnom mogućnošću. U nedostatku dovoljnog dopuštenja alternativnih mogućnosti, i definitivnog prijavljivanja postojanja auto bombe koji, prema napravljenim procjenama, se može uključiti pritiskom na upravljač, serija radnih hipoteza je prenesena na četiri vojnika kao da su sigurne stvari, i time je korištenje sile bilo gotovo neizbježno. Međutim, propuštanje određivanja granica greške se mora razmatrati u kombinaciji s obukom vojnika da nastave pucati kada jednom otvore vatru pa sve dok se ne ubiju osumnjičeni. Prema tome, vlasti su bile vezane svojom obvezom da poštuju pravo na život osumnjičenih te da najveću pažnju posvete procjeni informacije koju su imali na raspolaganju prije slanja te informacije vojnicima kojima uporaba vatrenog oružja uključuje i uporabu radi ubijanja. Ukratko,

Da Konvencija ipak smjera na izvršavanje određenih službenih zadaća uz što manje štetnih posljedica za građane, vidljivo je iz ustrajanja Konvencije na uporabi sile koja nije veća od apsolutno neophodne[120]. Kakva je to sila? Na to pitanje Europska konvencija ne daje odgovor, ali u mnogim odlukama subjekata koji brinu o poštivanju Konvencije (Europska komisija i Europski sud) više puta je o tome zauzeto stajalište[121].

Europska konvencija (ali i drugi izvori kojima se štite ljudska prava) na jednoj strani teži zaštiti ljudskih prava, a istovremeno na drugoj strani omogućava ograničenje tih prava. Europska komisija i Europski sud osobitu pozornost posvećuju odlukama koje se odnose na pritužbe čiji podnositelji tvrde da su im tužene države nezakonito i nelegitimno povrijedile neko pravo zaštićeno Konvencijom. Upravo mogućnost ograničenja nekih prava dovodi države u iskušenje i baš je u tim propisima sakrivena najveća opasnost za zloporabe državne vlasti i za sakrivanje povrede prava čovjeka iza formalne zakonitosti. Formalna zakonitost na nacionalnoj razini nije dovoljna za prihvatljivost pojedinih ograničenja temeljnih prava koja su uređena Europskom konvencijom[122]. Međutim, uvijek raspravljamo o konfliktu

---

imajući u vidu odluku da se spriječi osumnjičene da odputuju na Gibraltar, te propust vlasti da dopuste mogućnost da njihove obavijesne procjene mogu, u nekom obliku biti pogrešne te da je nedopustivo automatsko pribjegavanje smrtonosnoj sili. Sud nije bio uvjeren da ubojstvo triju terorista predstavlja korištenje sile koja je bila apsolutno neophodna u obrani osoba od nezakonitog nasilja unutar značenja čl. 2. st. 2. (a) Konvencije. Prema tome, sud je zaključio da je postojalo kršenje čl. 2. Europske konvencije. Judgement of 27 September 1995, Series A no. 324., Crawshaw/Devlin/Williamson, 98-99.

[120] Jacobs/White, 45.

[121] V. G) IV.

[122] Treba istaknuti iako se ne odnosi na čl. 2. i 3. Europske konvencije kako Europski sud raspolaže s izgrađenim hodogramom kada ispituje tužbe zbog povreda čl. 8., 9., 10. i 11. Konvencije te članka 2. Protokola 4. obzirom da imaju sličnu strukturu. U tom smislu govori se o: 1. stajalištu o inherentnim ograničenjima, 2. stajalištu o strogom tumačenju ograničavajućih klauzula, 3. tumačenje pojma "sukladnosti sa zakonom" i "propisano zakonom" i 4. tumačenje pojma "nužno u demokratskom društvu". 1. Stajalište o inherentnim ograničenjima. Jedno od važnih pitanja za Komisiju i Sud koje se postavljalo u slučajevima koji se odnose na ravnotežu između pojedinca ili društva je, odnose li se temelji koji dopuštaju ograničenja navedena u različitim člancima samo na taksativna nabrajanja, ili državama treba dopustiti da same postavljaju ograničenja prema pojedincima

između određenog individualnog prava čovjeka i širih društvenih ili javnih interesa[123]. Treba istaknuti u vezi čl. 2. st. 2. kako se tu ipak ne radi o ograničenju prava na život već o nečem drugom. Tu je riječ o iznimnom prihvaćanju smrtnog ishoda iz zakonite radnje što je bitna razlika.

Europska konvencija za sredstvo i način koji može dovesti do usmrćenja koristi pojam, sila. Na takav način Konvencija se ne povezuje ni s kontinentalno–europskim ni s *common law* pristupom normativnog uređenja korištenja sile, v. pod 5. A).

---

na "pretpostavljenim" temeljima. Drugim riječima, trebaju li se ograničavajuće klauzule drugih stavaka smatrati izuzecima od inače primjenjivog pravila o neograničavanju individualne slobode? Na početku, Komisija je prihvaćala argumente država da one trebaju uživati široku ovlast u ograničenju pojedinačnog djelovanja, u najmanju ruku za neke kategorije pojedinaca, osobito zatvorenika. Države i Komisija prihvatile su tumačenje da, kada je jednom osoba zakonito lišena slobode, sve druge nepogodnosti koje trpi treba smatrati izvedenim iz "inherentnih ograničenja" njihova statusa. Sud je rano odbacio ovaj argument, smatrajući da, iako država treba priznati pravo osobnog statusa člana određene grupe kao faktor koji treba uzeti u obzir kada se ograničavaju njegova prava i slobode, ona svakako može samo legitimno djelovati unutar granica specifičnih kauzula relevantnih članak Konvencije. 2. Stajalište o strogom tumačenju ograničavajućih klauzula. Ograničavajuće klauzule navedene u čl. 8., 9., 10., ili 11. su same po sebi široke. Da bi se spriječilo države u zloporabi moći koja je sadržana u toj njihovoj veličini, Komisija je utvrdila pravilo o strogom tumačenju tih odredbi, v. E) I. Tumačenje pojma "uskladu sa zakonom" i "propisano zakonom" v. G) II. Tumačenje pojma "nužno u demokratskom društvu". Kada razamatraju korištenje slobodne ocjene od strane države u ograničavanju ostvarivanja prava i sloboda po ovoj Konvenciji, Komisija i Sud najprije razmatraju zakonitost izdanog akta prema navedenim kriterijima. Ako je akt udovoljio kriterijama zakonitosti, tada tijela Konvencije nastavljaju razmatrati može li takva djelatnost smatrati "nužnom u demokratskom društvu". Razmatra se prvenstveno je li država udovoljila kriterijima kojima se postiže ravnoteža pojedinačnih i društvenih interesa. I komisija i Sud prihvatili su stajalište da oni nemaju ni nadležnost kao ni potrebu pokušati provoditi praktičku ili političku kontrolu nad djelatnošću države na njenom području. U slučaju *Handyside v. United Kingdom* Sud je zaključio: "Radi razloga njene stalne i izravne veze s živim snagama njene zemlje, državna vlast je u načelu u boljem položaju od međunarodnog suca dati mišljenje što je stvarni sadržaj ovih zahtjeva ...jednako kao i o "nužnosti" "ograničavanja" ili "kazne" namjenjene da im udovolji". Iz takvog pristupa slijedi da Komisija i Sud dozvoljavaju državi određenu mjeru slobode u utvrđivanju usklađenosti određenog oblika djelovanja s zahtjevima Konvencije. Takva diskrecija obično se smatra pravom slobodne ocjene državne vlasti. U ispitivanju "nužnost u demokratskom društvu" nužne su dvije analize. Prva analiza obuhvaća ispitivanje legitimnosti ograničenja dok druga je ispitivanje jesu li ograničenja "srazmjerna legitimnom cilju kojeg se želi postići". Potojem države obično teže udovoljavaju. V. Short Guide to the European Convention of Human Rights, Coucil of Europe, Strasbourg, 1996. 52-56., Bavcon, (1997.) 400.

[123] Usp. Bavcon, (1997.) 398.

Obrana bilo koje osobe od protupravnog nasilja (toč. a) omogućava svakome da odbija od sebe ili druge osobe protupravno nasilje uporabom sile. Na državi je propisivanje uvjeta pod kojima ureduju službene osobe, kada institucionalizirana uporaba sile ne predstavlja protupravno nasilje. Pravila kojima Sud i Komisija raspravljaju slučaj prelaze izrijekom utvrđeni sadržaj čl. 2. zbog čega je nužno ocijeniti konkretni događaj na Europskoj konvenciji u cijelini. Nasilje valja smatrati kao djelovanje prema osobama i prema stvarima. Takvo stajalište slijedi iz tumačenja toč. b).

Sila u skladu s toč. b) može se koristiti za zakonito uhićenje ili radi sprečavanja bijega zakonito pritvorene osobe. Uvjete za oduzimanje slobode propisuje čl. 5. Europske konvencija a pobliže određuje nacionalno zakonodavstvo. Količina sile koja je prihvatljiva radi sprečavanja bijega mora biti razmjerna razlozima zbog kojih je osobi oduzeta sloboda a ne načinu i uvjetima u kojima poduzima bijeg (osim kada je posrijedi napad odnosno korištenje nasilja prema osobama radi bijega).

Točka c) uređuje uporabu sile radi ugušenja pobune i ustanka. Prije razmatanja toga razloga valja napomenuti kako pobuna i ustanak mogu biti razlogom izvanrednog stanja u državi o čemu se posebno govori ovdje pod 4. B).

Pobuna i ustanak imaju predmetnom razmatranju iznimno značenje zbog čega je nužno navedene pojmove izdvojiti iz cjeline sličnih stanja. Iznimno značenje očituje se u važnosti uloga koje imaju subjekti, nositelji ovlasti na uporabu sredstava prisile. U određenju stanja u kojem obvezuju odredbe Europske konvencije moramo polaziti od Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. kolovoza 1949. i dvaju protokola[124].

---

[124] I (Protokol I) i II (Protokol II) Dopunski protokol uz ženevske konvencije od 12. kolovoza 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, od 8. 6. 1977. Najbitnije za razmatranje iz navedenih akata je utvrđivanje granice između oružanog sukoba na koje se primjenjuju Ženevske konvencije i ustanka i pobune na koje se primjenjuje Europska konvencija. Nesporno je u utvrđivanju granice između oružanog sukoba i ustanka i pobune da se Ženevska konvencija s protokolima "neće primjenjivati na situacije unutarnjih nemira

i zategnutosti, kao što su pobune, izolirani i sporadični akti nasilja i ostali akti slične naravi, jer to nisu oružani sukobi", v. Čl. 1. st. 2. Protokol II. Ženevska konvencija i Protokol II izdvajaju tri kategorije unutarnjih sukoba. Prva kategorija prikazan je u čl. 1. st. 1. Protokola II. "Ovaj protokol kojim se razvija i dopunjuje članak 3. koji je zajednički za Ženevske konvencije od 12. kolovoza 1949. ne mijenjajući njegove postojeće uvjete za primjenu, primjenjivat će se na sve oružane sukobe koji nisu obuhvaćeni člankom 1. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12, kolovoza 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) koji se odvija na teritoriju visoke stranke ugovornice između njezinih oružanih snaga i otpadničkih oružanih snaga i drugih organiziranih naoružanih grupa, pod odgovornom komandom, vrše takvu kontrolu nad dijelom njezina teritorija koja im omogućuje da vode neprekidne i usmjerene vojne operacije i da primjenjuju ovaj Protokol." V. Crawshaw/Devlin/Williamson, 81. Kao što je označeno, nemiri i zategnutosti tumače se kao "izgredi, izolirani i sporadični činovi nasilja i ostali akti slične prirode, a koji nisu oružani sukobi." Postoje međutim problemi u razlikovanju oružanih sukoba i unutarnjih nemira, posebno tamo gdje se razina nasilja prelazi iz napetosti u nemire i obratno koji su uključeni u čl. 2. st. 1. Protokola II. Članak 3. Protokola II bavi se oružanim sukobima koji uključuju netrpeljivost između oružanih snaga. U svakom događaju kada se civilni sukob nalazi na granici građanskog rata , nemira i napetosti nije uvijek jasno kako takva stanja kategorizirati. U tu svrhu Međunarodni odbor crvenog križa predložio je deset karakteristika koje se sve ili samo neke mogu nalaziti u situacijama nemira ili napetosti. U tom smislu to su "situacije u kojima ne postoji nikakav međunarodni oružani sukob ali postoje sukobljavanja unutar zemlje, koje karakteriziraju ozbljnost i trajanje a koji uključuju činove nasilja. Oni kasnije mogu imati različite oblike, od spontanih akata revolta do otpora između manje ili više organiziranih grupa i vlasti. U takvim situacijama, koje nužno ne znače otvoreni otpor, vlasti pomoću znatnih policijskih snaga, pa čak i oružanih snaga uspostavljaju unutarnji red. Veliki broj žrtava dovodi do obvezne primjene minimalnih humanitarnih pravila." V. Review of the Red Cross (Jan-Feb 1988. No 262). Pojmovi pobuna i ustanak povezani su s prisutnošću većeg broja osoba prema kojima je nužno istovremeno djelovati ali pri tom nije u prvom planu broj osoba već činjenica da oni nastupaju protiv države. Zato govoriti o razmatanim pojmovima nije isto što i razgovarati o uvjetima za uporabu plinskih sredstava, mlazova vode ili sl. Pobunu i ustanak kao razlog za uporabu sredstava prisile od razmatranih propisa sadrži samo austrijski zakon. Usp. § 7. t. 2. *Waffengebrauchgesetz-a.* Njemački ME ide drugim putem, propisujući uvjete za uporabu vatrenog oružja prema mnoštvu. Zakoni u njemačkoj ne definiraju pojam ustanak obzirom da on nije propisan kao kazneno djelo ali može biti jedan od načina počinjenja kaznenih djela, v. Schönke/Schröder, 1036-1053., Creifelds, 93. Pobuna je protupravno suprotstavljanje neodređenog broja osoba radi ostvarenja nekog cilja. Pojam uvijek uključuje takav način suprotstavljanja u kojem su sudionici spremni koristiti silu. Pobunu uvijek obilježava cilj koji može biti opravdan ali je neprihvatljiv način kojim osobe hoće ostvariti takav cilj. V. Grupa autora, 446-447., Nauloh/Podvodni; (1973.) Vojna enciklopedija, drugo izdanje, Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd. 749. Za pobunu koju predviđa Europska konvencija nije nužno poduzimanje od naoružanih osoba iako se pobunom smatra i oružana pobuna. U međunarodnopravnom smislu nije definiran pojam ustanak već pojam ustanici, dakle osobe koje izražavaju nezadovoljstvo prema vlasti. U tom smislu se razlikuju kratkotrajni napadi na ustavno ustrojstvo (npr. državni udar) nakon čega može uslijediti građanski rat i oslobodilačka borba. Oslobodilačka borba najčešće se vodi protiv države, kolonijalnog gospodara ili države koja je okupirala određeno područje. Priznavanje ustanicima statusa zaraćene strane ne ovisi o tome radi li se o građanskom ratu ili o oslobodilačkoj borbi već o mnogobrojnim čimbenicima, njihovoj snazi, naklonosti određenih država i slično. Kada im se prizna

Europski sud za ljudska prava i Europska komisija više puta su odlučivali o povredi čl. 2. Europske konvencije[125].

navedeni status moraju se pridržavati pravila međunarodnoga prava. V. Ibler, 315. Andrassy/Bakotić/Vukas, 81-83. Tirani/Žužul; (1975.) Vojna enciklopedija, drugo izdanje, Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd. 263-264. Ustanak je u svakom slučaju oružani sukob koji može imati isključivo unutarnji karakter ali može biti međunarodnog karaktera. Iz predmetnog razmatranja valja isključiti ustanak kao oružani sukob međunarodnog karaktera jer su za takve slučajeve na snazi drugi mehanizmi zaštite prava čovjeka a ne Europska konvencija. U razmatrano sklopu pojmom ustanak treba shvaćati oružanu borbu unutar države između političkih, nacionalnih i drugih snaga u okviru iste države. Usp. Grupa autora, 434. Ustanak može biti djelovanje prema zakonitoj vlasti određene države što se također smatra unutarnjim sukobom na kojeg se ne primjenjuju pravila ratnog prava ili se on primjenjuju u ograničenoj mjeri. V. Usp. Perazić, 127. Ustanak više nije stvar samo određene države obzirom da Europska konvencija postavlja određene granice jedna od njih je i razmatrani propis. Glede uporabe sile valja istaknuti kako Europski sud i Europska komisija nisu stvorili do sada neki poseban sustava pravila po kojima bi se ocjenjivale takve prilike. Važnim se tako čini postaviti pravila naspram različitih oblika sudjelovanja u ustanku, pomoći iz drugih država i sl. Može li u razmatranim okolnostima važiti ista pravila za uporabu najtežih sredstava prisile pri nedopuštenom prijelazu preko državne granice? Vjerojatno je da se ni jedna država ne može odreći strožih pravila u takvim okolnostima posebno kada se ustankom zahvaćeno državno područje naslanja na drugu državu. Slična je situacija kada ustanici na određenom području uspostave vlast pa je nužno sprečavati ulazak i izlazak iz tog područja. Prikazano stanje uzrokuje izvanredno stanje u državi u kojem država može uspostaviti stroža pravila glede pretežitog dijela Europske konvencije ali ne smije suspendirati čl. 2. st. 2. Postavljanje strožih pravila u istaknutom primjeru ne znači automatski i suspenzija čl. 2. Npr. prisutnost većeg broja ophodnji s "dugim" naoružanjem.

[125] Odlučujući o peticijama br. 7126/75 i 7573/76. Komisija Europskog vijeća je zauzela stajalište da članak 2. stavak 2. pokazuje da zakonita uporaba sile, "apsolutno neophodna" kako bi se ugušila pobuna, nije u suprotnosti s Konvencijom. Ukoliko u okolnostima pobune snage sigurnosti koriste samo minimum sile nužan za vraćanje reda, njihova se djelovanja ne mogu smatrati suprotnima čl. 3. Konvencije. U peticiji br. 9013/80. Europska komisija rješavala je slučaj za kojega je utvrđeno da je prihvatljiv. Pritužba se odnosi na slučaj ubojstva tužiteljičina supruga kojeg je ubio vojnik 1971. godine u okolnostima koje nisu opravdale korištenje ubojite sile te nije dobila konpenzaciju za smrt njezina supruga. Komisija je smatrala da je tužba dotaknula nekoliko pitanja o događaju i o tumačenju čl. 2. uglavnom u pogledu toga je li "korištenje sile bilo apsolutno neophodno za zakonito uhićenje" (čl. 2. st. 2.). U slučaju *Stewart v. United Kingdom*, u odluci Komisije stoji sljedeća tvrdnja: "Korištenje sile koje je rezultiralo lišenjem života mora biti prikazano kao da je bilo - apsolutno neophodno - za ostvarenje jedne od svrha u podstavcima a, b, c. i time opravdano, unatoč rizicima koje je sadržavalo za ljudske živote". Taj se slučaj odnosi na smrt trinaestogodišnjeg dječaka koji je bio pogođen plastičnim metkom, a ispalio ga je britanski vojnik. Sudovi Sjeverne Irske pronašli su da je vojna patrola bila sukobljena s grupom od oko 150 osoba koje su zasipale vojnike kamenjem i bocama. Nakon ispaljivanja upozoravajuće runde plastičnih metaka rukovoditelj je zapovjedio ispaljivanje u noge jednog od pobunjenika. Gumeni metak se odbio, pogodio dječaka u glavu i uzrokovao njegovu smrt. Činjenice je prikazala dječakova obitelj ali Komisija se u svojoj odluci bazirala i na saznanjima suda. Komisija je držala da su utvrđene činjenice potvrđivale

Zbog činjenice da je pri uporabi sredstava prisile stupanj ugrožavanja tijela i života čovjeka toliko izražen, mora biti istaknut takav standard da uporaba sredstava prisile predstavlja *ultima ratio*, da nijedna druga manje opasna sredstva ne jamče učinkovito postupanje. Upravo je to izraženo načelom neophodnosti[126].

pobunu i pokrenule pitanje, je li korištenje plastičnih metaka odražavalo više od "apsolutno neophodne" primjene sile. Istražila je i razmjernost sile korištene u situacijama pobune gdje se sukobljavaju vojnici i rizik korištenja sile koji može rezultirati gubitkom života, što se i dogodilo. Komisija je utvrdila da u konkretnom slučaju nije kršena Konvencija, v. Stewart v. United Kingdom (App. 10042/82), 10 July 1984, (1985) 39 DR 162.

[126] U presudi Suda Europskog vijeća za ljudska prava, u tom smislu interesantan je slučaj *Brogan v. United Kingdom*, gdje sud ustraje na ispitivanju "određenog razmjera između obrane demokratskih instituta i prava pojedinca". To pravilo je nepromjenjivo. Ono se ne može nikada promijeniti zbog aktualnih događaja i sumnjivih ponašanja, Judgement, of 1988. Series A., v. Ashworth, 64. Duffy, 3.

2. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*[127]

Glede našeg predmeta razmatranja važan je čl. 6. st. 1. Međunarodnog pakta: "Svako ljudsko biće ima prirođeno pravo na život. To pravo treba biti zaštićeno zakonom. Nitko ne smije biti samovoljno lišen života."

Druge odredbe toga članka odnose se na smrtnu kaznu, tako da su bez značenja za razmatranje.

---

[127] Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Fakultativni protokol donijela je Opća skupština UN 1966. godine, a stupili su na snagu 1976. godine. Oba akta čine cjelinu i RH ih je prihvatila. Međunarodni pakt, slično kao i Europska konvencija, nabraja prava koja se njima štite i predviđa sustav zaštite tih prava, v. Josipović, 25-28. Treba istaknuti da je u odnosu na sustav koji propisuje Europska konvencija taj sustav u navedenim izvorima određen bitno općenitije bez mogućnosti brzog i pouzdanog djelovanja kada je povrijeđena neka odredba Pakta. Briga o poštivanju obveza koje proizlaze iz toga pakta povjerena je Odboru za prava čovjeka (čl. 28.). Pakt izrijekom ne ovlašćuje odbor da provjerava državna izvješća poduzimanjem istrage na mjestima gdje postoje informacije da se krše prava koja su zajamčena Paktom, iako to može tražiti zainteresirana država. Međutim, članovi odbora se smiju pozivati na svoje znanje kao stručnjaci za ljudska prava i na dostavljene informacije. Odbor može zahtijevati od predstavnika države da objasne sadržaje izvješća i traže dopunske informacije. Sve navedeno omogućava Odboru da utvrdi probleme u određenoj državi i da na njih skrene pozornost u svojem godišnjem izvješću Općoj skupštini OUN-a., Posljednjih nekoliko godina praksom Odbora stvorena su pravila za učinkovitiju primjenu Pakta. To se prije svega odnosi na načine na koje članovi odbora mogu dolaziti do informacija te kako mogu u izvješću Općoj skupštini prezentirati svoje stavove, v. Burgentahl, 42. Ozbiljnost zaštite prava koje štiti Međunarodni pakt ostvarena je Fakultativnim protokolom uz taj Pakt. Države potpisnice Protokola priznaju nadležnost Odbora da prima i razmatra individualna priopćenja od osoba pod njezinom sudbenošću, koje prigovaraju da je ta država ugovornica prekršila ma koje njegovo pravo spomenuto u tom Paktu. Na taj način Fakultativni protokol predstavlja zaseban instrument za nadopunu mjera za implementaciju Građanskog pakta. Takva priopćenja Odbor ne prihvaća ukoliko se odnose na države ugovornice Pakta koje nisu pristupile tom Protokolu (čl. 1.). O drugim ograničenjima, mogućnosti podnošenja individualnih priopćenja (pritužbi) v. čl. 2. i 3. Nakon što je Protokol stupio na snagu 1976. godine, Odbor se bavio većim brojem individualnih predstavki. Jedan dio predstavki je odbačen zbog formalnih neispravnosti, većinom zbog toga što nisu bila iscrpljena sva unutarnja pravna sredstva. Razmatrajući predstavke, Odbor stvara praksu kojima se tumači i primjenjuju Pakt i Protokol. Treba istaknuti da je 1989. godine donijet i II. Fakultativni protokol Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, koji je stupio na snagu 1991. godine. Cilj je toga Protokola ukidanje smrtne kazne (on ograničava prihvatljivost smrtne kazne samo u vrijeme rata za najteža kaznena djela vojne naravi). Prikazani mehanizmi provedbe Pakta prisiljavaju države da svoje zakonodavstvo i praksu prilagođavaju standardima demokratskog društva. Organizacija OUN-a nema mehanizama kojima bi mogla prisilno nametnuti pojedinoj državi određeno pronašanje, međutim različitim političkim pritiscima ipak je to moguće. Osim toga, državama je u interesu radi osiguranja vlastitoga napretka istraživati i osluškivati stvavove međunarodne zajednice o ovdje razmatranim pitanjima, a ne zbog izbjegavanja nezadovoljstva međunarodne zajednice.

U citiranom članku sadržana je zabrana samovoljnog lišenja života druge osobe. Ta, samo jedna rečenica ne može, kao što to čini Europska konvencija, odrediti granice unutar kojih državni službenici mogu rabiti sredstva prisile. No, ipak taj propis ima dalekosežno značenje, dopušta lišenje života kada ono nije samovoljno. Stavak 6. u cjelini gledajući pretežitim dijelom aludira na zabranu smrtne kazne, međutim nesporno je da se izraženo ograničenje odnosi i na lišenje života pri uporabi sredstava prisile[128].

3. Odnos uporabe sredstava prisile i mučenja

Uporaba mučenje (tortura) predstavlja staro sredstvo određenih državnih tijela radi pribavljanja pribavljanja dokaza važnih za postupak[129]. Mučenje susrećemo i danas u liberalnim demokratskim državama, u cijelini gledajući iz istih razloga iz kojih se ona spominje u prošlosti[130].

---

[128] Za primjer se može navesti slučaj No. R.11/45: *Camargo/Guerrero v. Colombia* (Report of the Human Rights Committee, 1982. A/37/40). U navedenom slučaju podnijeta je žalba na ponašanje kolumbijske policije. Policija je nasilno ušla u jednu kuću u Bogoti i čekala počinitelj koji su navodno bili umiješani u otmicu. Kako su u kuću dolazile osobe sukcesivno, policija ih je jednostavno ubijala. Nakon događaja istraga je utvrdila kako osobe nisu bile umiješane u otmicu. U obrazloženju svoje odluke je istaknuto "Potreba da pravo bude zaštićeno zakonom i da nitko ne može odlučivati o oduzimanju života znači da zakon mora striktno ograničiti situacije u kojima osoba može biti lišena života od državnih tijela". Nakon toga je sljedilo: "Nema dokaza da je postupanje bilo nužno radi vlastite obrane, odnosno da je bilo nužno radi uhićenja ili sprečavanja bijega uhićenih osoba." V. Crawshaw/Devlin/Williamson, 95.

[129] Prve naznake mučenja nalazimo u starom Egiptu ali se smatra da se mučenje sustavnije obavlja u Antičkoj Grčkoj. Dok u svojim počecima nije bilo sredstvo za postizanje sadističkih ciljeva, u kasnijim periodima, osobito u srednjem vijeku ono je imalo sasvim drugi smisao, v. opš. Zupančič/Zidar, 948-960., Evans/Morgan, 1-21.

[130] Kao ekstremni primjeri mučenja spominju se u autoritarnim režimima XX stoljeća, ali i u okviru redovne djelatnosti tajnih službi, v. opš Evans/Morgan, 26-52. Zupančič/Zidar, 960. O mučenju možemo suditi i po broju preminulih osoba u policijskim prostorijama za zadržavanje. Tako npr. nacionalno povjerenstvo za ljudska prava Indije (*The National Human Rigts Commission*) prikupilo je podatke o 113. preminulih osoba u prostorijama za zadržavanje u 1995. godine, dok se broj 1996. popeo na 201. v. Sen, S, (1998.) Police Brutality in Perspektive, The Police Journal, voll, LXXI, br. 4. 148-151.

Mučenje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje pojmovi su koji se često susreću u međunarodnim izvorima kojima se štite ljudska prava[131]. Zato je od prvorazrednoga značenja za ovo razmatranje utvrditi razdjelnicu između ovlasti na uporabu mjera prisile i mučenja, odnosno njemu sličnih pojmova[132].

Zabrana mučenja i drugih postupaka određenih Konvencijom OUN-a protiv mučenja je pravilo koje država ne može ni u kakvim okolnostima

---

[131] Opća deklaracija (čl. 5.) generalno zabranjuje mučenje ili okrutne, nečovječne ili ponižavajuće postupke. Međunarodni pakt (čl. 7.), pored naprijed navedenih postupaka, zabranjuje u tom smislu i nasilno podvrgavanje osoba znanstvenim ili liječničkim postupcima. Konvencija protiv rasne diskriminacije (čl 5. st. 1. toč. b.) priznaje svim osobama, bez razlika o kojima se govori u toj Konvenciji, pravo na sigurnost i na zaštitu od strane države, protiv nasilja i tjelesnih povreda nanijetih bilo od vladinih službenika, bilo druge osobe, skupine ili ustanove. Konvencija OUN-a protiv mučenja u cijelosti je posvećena tom problemu, v. naročito čl. 1-16. To je Konvencija koja definira mučenje i propisuje postupke temeljem kojih se sve države potpisnice moraju suprotstavljati određenom ponašanju prema uhićenicima. Pored navedene, za koju možemo ustvrditi "specijalne" konvencije, postoje i druge konvencije koje su prema potonjoj, općeg značenja. Bečka deklaracija i program djelovanja, u poglavlju 5. govori o "sloboda od mučenja". U čl. 54-61. naglašeno se pored navedenog u drugim izvorima ustraje na poštivanju načela medicinske etike koje se odnosi na ulogu zdravstvenog osoblja, osobito liječnika, u zaštiti zatvorenika i pritvorenika od mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih i ponižavajućih kazni postupaka. O brizi OUN-a za žrtve mučenja govori osnivanje posebnog fonda u okviru OUN-a za pomoć žrtava mučenja. Deklaracijom se pozivaju države da anuliraju zakone koji dovode do oslobođenja odgovornih za ozbiljna kršenja ljudskih prava poput mučenja i sudski progoniti takva kršenja, v. English/Stadleton, 193-194. U svezi s medicinskim aspektom mučenja valja istaknuti postojanje modela za izvedbu obdukcije (*Model Autopsy Protokol*) prema kojemu je poželjno da se izvede obdukcija u slučaju sumnje na mučenje i naputak o otkrivanju mučenja kod preminulih osoba (*Postmortem Detection of Torture*) koji sadrži detaljne upute o načinu pregleda osoba i načinima fiksiranja ozljeda, v. English/Stadleton, 234.-245. v. i Recommendation No. R (99) 3 of the committee of Ministers to member States on the harmonisation of medico-legal autopsy rules (Adopted by committee of Ministers on 2 February 1999 at the 658th meeting of the Ministers' Deputies). Kopenhagenški dokument (toč. 16.) u sedam podtočaka raspravlja o mučenju i sličnim postupcima te o mjerama koje države moraju poduzeti u cilju sprečavanja razmatranih postupaka. Dokument se poziva na Konvenciju protiv mučenja i tom smjeru nalaže obveze. Moskovski dokument (toč. 22.) obveza je države da utvrdi prikladne mjere radi osiguranja obrazovanja i informiranja glede prekomjerne sile službenog osoblja kao i to da se međunarodni i vlastiti kodeksi vladanja uključe u obuku takvog osoblja. Pariška povelja, v. Ljudska prava, demokracija, vladavina zakona. Europska konvencija (v. čl. 3.) zabranjuje podvrgavanje mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni. Kodeks (čl. 5.) zabranjuje nanošenje, poticanje ili toleriranje mučenja i drugih postupaka. Mučenje se ne može opravdati "višim nalozima".

[132] Burgenthal, 67-70.

isključiti, bez obzira na iznimne okolnosti, bilo da je riječ o ratnom stanju ili opasnosti od rata, unutarnjoj političkoj nestabilnosti ili bilo kojem drugom izvanrednom stanju (čl. 2. st. 2.)[133]. Takvo je stajalište potvrđeno u radu Odbora OUN-a protiv mučenja kada je odlučivano o tzv. "situacijama tempirane bombe". Navedeni se odbor tom prilikom izjasnio da države ni u kakvim situacijama ne mogu zakonski podržavati uporabu mučenja indirektno opravdavajući mučenje pojedinca "manjim zlom" odnosno "onemogućavanje nanošenja patnji većem broju ljudi", do kojeg bi došlo kada se ne bi pribavio iskaz pojedinca koji gdje se nalazi bomba[134]

Pojam mučenje određen je u čl. 1. Konvencije OUN-a protiv mučenja[135].

Bez obzira što prikazana Konvencija na jasan način određuje pojam mučenja, ipak na stvarnom planu, osobito u Europi, nema takovo značenje kao što ga ima Europska konvencija i Europska konvencija protiv mučenja[136].

---

[133] O aktivnostima koje su prethodile donošenju Konvencije OUN-a protiv mučenja v. Evans/Morgan, 106. i dalje.

[134] Odbor je u razmatranom slučaju odlučivao o tzv. *Landauovim pravilima* koja je odobrio Izraelski vrhovni sud. Pravilima su odobrena postupanja obavještajne službe koja su se sastojala u blažim fizičkim presijama (*mild physical pressure*) prema ispitanicima. Odbor je zahtjevao od Izraela da predoči *Landauova pravila* međutim on je to odbio pa Odbor nije mogao utvrditi sadrži li izraelsko pravo mehanizam za isključenje kaznene odgovornosti policijskih službenika ili je presudan neki drugi pravni kriterij, pored "situacije tempirane bombe". Braneći svoje stajalište Izrael je isticao da konkretni oblici "blaže fizičke presije", kao što su pokrivanje glave ispitanika, puštanje vrlo glasne glazbe, sjedenje u neugodnom položaju, i dr. ne predstavljaju mučenje jer nije u pitanju nanošenje "teške boli ili patnje" iz definicije koju sadrži Konvencija. Odbor je ipak zauzeo stajalište da je posrijedi mučenje, v. Zupančič/Zidar, 970. Evans/Morgan, 42-51.

[135] U ovoj Konvenciji izraz tortura označava svaki akt kojim se jednoj osobi namjerno nanosi bol ili teška tjelesna ili duševna patnja da bi se od te osobe ili neke treće osobe dobile obavijesti ili priznanja, ili da bi se ta osoba kaznila za djelo što ga je ona ili neka treća osoba počinila ili za čije je izvršenje osumnjičena, da bi se ta osoba zastrašila ili da bi se na nju izvršio pritisak, ili bilo zbog kojega drugog razloga utemeljenog bilo na kojem obliku diskriminacije, ako ta bol ili te patnje nanosi službena osoba ili bilo koja druga osoba koja djeluje u službenom svojstvu ili na njen poticaj ili s njezinim izričitim ili prešutnim pristankom. Taj se izraz ne odnosi na bol ili patnje koje su posljedica isključivo zakonitih sankcija, neodvojivih od tih sankcija, ili koje te sankcije uzrokuje. Ovaj članak ne utječe ni na koji međunarodni akt ni bilo koju unutarnji zakon koji sadrži ili može sadržavati odredbe šireg značaja.

[136] O povijesnom razvoju mučenja, v. Zupančić/Zidar, 947-964.

Sama Europska konvencija omogućava vođenje sudskog postupka pri Europskom sudu za ljudska prava zbog kršenja čl. 3. Konvencije[137]. Briga usmjerena protiv mučenja, neljudskog i ponižavajućeg postupanja svoj je izraz dobila i u Europskoj konvenciji protiv mučenja[138]. Netom spomenuta Konvencija ne određuje pojmove niti sadrži bilo kakve odredbe koji bi imali materijalnopravni karakter. To nije ni nužno zbog toga, kako ćemo vidjeti u dijelu koji slijedi, što su Europska komisija i Europski sud za ljudska prava donijeli do sada cio niz odluka iz kojih jasno slijedi stvarni sadržaj razmatranih pojmova. Konvencija sadrži instrumentarij za nadzor zakonodavstva i prakse u državama potpisnicama te promicanje zabrane takvih postupaka.

Za shvaćanje značenja pojedinih pojmova nužno je iznijeti praksu Europske komisija za ljudska prava i Europskog suda. U slučaju *Greek*[139] Europska komisija definirala je razmatrane postupke na sljedeći način: Mučenje je nečovječno ponašanje, koje je namijenjeno dobivanju informacija ili priznanja, ili kažnjavanju[140].

Nečovječno ponašanje ili kažnjavanje je takvo ponašanje koje je namijenjeno uzrokovanju jakih patnji, duševnih ili tjelesnih, koje je u konkretnom slučaju neopravdano.

Ponižavajuće ponašanje ili kažnjavanje je ponašanje, gdje se prema nekome ponaša surovo i ponižava ga se pred drugima ili se prisiljava na ponašanje koje je protivno njegovoj volji.

---

[137] Burgenthal, 132-133.

[138] Jacobs/White, 67-68.

[139] Greek Case, Report of 5 Nov. 1969, (1969) 12. Yearbook, Vol. II

[140] Usp. Ashworth, 57.

U slučaju *Ireland v. United Kingdom* [141] Europski sud je utvrdio osnovne pojmove: Mučenje je namjerno nečovječno ponašanje koje uzrokuje bol i neugodno trpljenje. Nečovječno ponašanje ili kažnjavanje uzrokuje jaku tjelesnu bol ili duševne boli. Ponižavajuće ponašanje ili kažnjavanje je loše ponašanje koje kod žrtve uzrokuje osjećaj straha, tjelesnu neugodnost, kojim se ona ponižava u namjeri slamanja tjelesnog ili moralnog otpora.

U obrazloženju pojma ponižavajuće ne znači odmah da je ono neprijatno ili neugodno ponašanje. To ne mora biti ponašanje na samoj žrtvi već i ono koje je usmjereno prema žrtvi, a izvršeno je pred drugima na takav način da je ponižavajući za žrtvu.

U slučaju *Ireland v. United Kingtom* Sud je raspravljao o nekim čimbenicima koje treba uzeti u obzir pri procjeni je li praksa određene države krši neku odredbu iz čl. 3. Navodeći čimbenike poput spola, životne dobi i zdravstvenog stanja žrtve, upozorava se da određena praksa mora doseći minimalni stupanj okrutnosti da bi predstavljala povredu razmatranoga članka. Sud je utvrdio kako pojam ponižavajući ne znači puko shvaćanje neprihvatljivosti i neugodnosti. Zato je napustio stajalište koje je zauzela Komisija u slučaju *Greek* određujući da djela počinjena bez prisutnosti javnosti jednako kao i pred drugima mogu biti ponižavajući za pojedinu žrtvu. U tom su slučaju Europska komisija i Sud raspravljali o dopustivosti pet istraživačkih tehnika koje je sud nazvao tehnikama dezorjentiranja ili deprivacije osjetila. Tih pet tehnika koje su korištene bile su stajanje, pokrivanje kapom, podvrgavanje buci, lišavanje sna i smanjenje jela[142].

---

[141] Ireland v. United Kingdom, Judgment of 28. Jan. 1978. Series A No. 25; v. i Cyprus v. Turkey (Joined Apps. 6780/74 and 6950/75), 26 May 1975, (1975) 18 Yearbook 82; (1982),

[142] Europska komisija bila je jednoglasna u shvaćanju da kombinirano korištenje tih pet tehnika predstavlja mučenje, djelomično zbog načina na koji sprečavaju korištenje osjetila i djeluju i psihički i fizički na osobnost. Europski sud za ljudska prava nije se složio s Komisijom pa je zaključio, prema većini, datih pet tehnika sačinjava nehumani i degradirajući tretman jer ne uzrokuje onaj stupanj okrutnosti koji implicira pojam mučenje. U objašnjenju svoje odluke, sud se pozvao na čl. 1. st. 2. Deklaracije o mučenju u kojoj se

Europska komisija i Europski sud usvojili su stajalište kako institucionaliziranje određene prakse može značiti kršenje razmatranog propisa. U slučaju *Abdulazi, Cabales and Balkandali v. United Kingtom* Sud naglašava kako država mora namjeravati nekoga poniziti da bi to predstavljalo kršenje čl. 3. Razlika u ponašanju mora uključivati nedostatak poštovanja osobnosti pojedinca i biti usmjerena da ga ponizi[143]. Tjelesno kažnjavanje maloljetnika bez obzira na pravo odgoja može poprimiti značajke koje su nedopustive s gledišta čl. 3.[144].

Europska komisija za ljudska prava odlučujući po predstavkama br. 3321/67., 3323/67. i 3344/67. zauzela je stajališta o razmatranim pojmovima[145].

---

mučenje objašnjava kao teški i namjerni oblik okrutnog, nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kazne. Treba naglasiti da, u svakom slučaju, pet tehnika predstavlja kršenje čl. 3. Europske konvencije u pogledu njihove kategorizacije kao nehumanog ili degradirajućeg tretmana. V. Human Rights and the Police (1998.) A Workbook for Practice Oriented Teaching, Human Rights Information Centre, Strasbourg. 7.

[143] Short Guide to the European convention of Human Rights; (1996.) Council of Europe, Strasbourg, 20.

[144] V. *Tyrer v. United Kingdom*, Judment of 25 Apr. 1978, Series A, No. 26; (1979-80). U navedenom slučaju Ujedinjeno Kraljevstvo je osudilo maloljetnu osobu na šibanje brezovačom. Sud je zauzeo stajalište kako takvo ponašanje predstavlja institucionalizirano nasilje i stavlja prijestupnika u položaj u kojem je ugroženo njegovo dostojanstvo i fizički integritet, postupajući s njime kao s "objektom u vlasti državne vlasti". U slučaju *Warwick v. United Kingdom* Komisija je izrazila stajalište kako je kazna bila dovoljno ponižavajuća u slučaju kada je šesnaestogodišnja djevojka bila pretučena od jedne osobe u prisutnosti druge. U drugom, sličnom slučaju, Sud je zaključio da prijetnja podvrgavanja tjelesnoj kazni u školi nije stvorila dovoljni stupanj poniženja da bi se dostigao prag kršenja članka 3. v. *Campbell and Cosans v. United Kingdom.* Short Guide to the European convention of Human Rights; (1996.) Council of Europe, Strasbourg, 21.

[145] "Jasno je da može postojati postupak kojemu odgovaraju svi ti opisi, jer svako mučenje mora biti nečovječno i ponižavajuće, a nečovječno postupanje mora biti također i ponižavajuće. Pojam nečovječnoga postupanja u najmanju ruku obuhvaća takvo postupanje koje namjerno uzrokuje tešku patnju, duševnu ili fizičku, koja se u danoj situaciji ne može opravdati. Riječ "mučenje" često se koristi kako bi se opisalo nečovječno postupanje kojemu je svrha dobivanje obavijesti ili priznanja, ili izvršavanje kazne, a koje općenito predstavlja pojačan oblik nečovječnog ponašanja. Za postupanje s osobom, ili njezino kažnjavanje, može se reći da je ponižavajuće ukoliko je u znatnoj mjeri osramoćuje, ili je prisiljava da djeluje protiv svoje želje i svijesti". Raspravljajući o odnosu čl 2. i čl. 3. Europske konvencije treba utvrditi kako postoji mogućnost da se konkretna uporaba mjera prisile ocijeni kao nezakonita, a da istovremeno ono nije mučenje, neljudsko ili

Svaki neopravdani zahvat ili prekoračenje ovlasti na uporabu sredstava prisile nije automatski i mučenje, odnosno nečovječno i ponižavajuće ponašanje. Granica između njih je ponekad vrlo osjetljiva (više o tome ovdje pod D) III).

U svezi s razmatranim pojmovima nužno je naglasiti, iako to slijedi iz određenja mučenja u Konvenciji OUN-a protiv mučenja, da za ostvarenje nisu nužne vidljive posljedice na tijelu osobe.

Pojedina ponašanja stvaraju u članova Komisije za ljudska prava Europskog vijeća i sudaca Europskog suda različite stavove, tako da njihove odluke nisu jednoglasne, radi li se o mučenju, nečovječnom ponašanju i sl.[146].

Jedan od sviježijih primjera iz prakse Europskog suda (*Tomasi v. France*) odnosi se na pravosudnu policiju a govori o načinu utvrđivanja uzročno posljedične veze između ozljeda i perioda provedenog u pritvoru[147].

---

ponižavajuće ponašanje. Kako navedeni stav izgleda u konkretnom primjeru, vidljivo je u odluci Komisije po Predstavci br. 4220/69. U slučaju kada je, navodno, policajac dva puta napao podnositelja dok su mu ruke bile lisicama vezane iza leđa, a tom prilikom ga je također izujedao policijski pas, Komisija je našla da je prikaz događaja kojega je dala vlada bio općenito korektan, tj. podnositelj je postao nasilan te je napao vodiča policijskog psa i policajca. Također je utvrđeno da se čak niti prema podnositeljevom prikazu različitih incidenata o kojima je riječ, u danom slučaju nije radilo o postupcima dovoljno ozbiljne naravi a da bi se mogli smatrati nečovječnim i ponižavajućim u smislu članka 3. V. Alderson, 49.

[146] Metode kojima su se koristili policijski službenici tijekom saslušanja, a koje su bile predmetom nejedinstva oko njihova vrednovanja jesu: prisiljavanje pritvorenika da stoji uza zid s raširenim nogama i rukama uza zid, prekrivanje pritvorenikove glave s kukuljicom, izlaganje pritvorenika buci, lišavanje pritvorenika prava na spavanje i izlaganje reduciranom režimu prehrane, Alderson, 47. Nadalje, tu pripadaju i oni postupci koji kartkotrajno dovode do neznatnih tjelesnih ozljeda, kao što su udaranje po tabanima, koje se može utvrditi u akutnom stadiju (*falaka*), žigosanje s cigaretama (*cigarette burns*) i vješanje za noge (*palestinian hanging*) Obje konvencije protiv mučenja nemaju samo značenje pri policijskoj uporabi sredstava prisile već i kod postupanja medicinskog osoblja i postupanja prema osobama na izdržavanju kazne lišenja slobode; taj aspekt razmatranih postupaka prelazi okvire predmetnog razmatranja, v. Soerensen, B; Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: Medical Views, Acts of the Seminar of 5 tu 7 December in 1994. Strasbourg, 261.

[147] Podnositelj tužbe u razmatranom slučaju uhićen je s još dvojicom suoptuženika i optužen za nekoliko teških kaznenih djela uključujući i ubojstvo i posjedovanje vatrenog oružja. Istraga i suđenje, koje je rezultiralo podnositeljevim oslobađanjem trajali su pet godina i sedam mjeseci. Kroz to vrijeme podnostelj je bio u pritvoru. Tužitelj je naveo da

II. Izvori prava o uporabi sredstava prisile u RH

Govoreći o izvorima ovlasti na uporabu sredstava prisile u RH moramo početi s Ustavom. Ustav nema propisa koji bi se izravno odnosili na određenu vrstu prisile, međutim cio niz odredbi sadrži načela koja imaju značenje i za prisilu koja je predmetom bavljenja ovoga rada.

a) Prije svega treba spomenuti čl. 21. koji jamči svakom ljudskom biću pravo na život i koji ukida smrtnu kaznu u RH. Uporaba sredstava prisile ne smije biti usmjerena na usmrćenje druge osobe.

b) Ustav u čl. 22. st. 1. jamči osobnu nepovredivost svakoj osobi. Uporaba prisile je zahvat u osobnost i zato je to nužno istaknuti kako ona ne smije biti u funkciji kažnjavanja osobe.

c) U čl. 23. st. 1. Ustav zabranjuje zlostavljanje osobe.

d) Članak 25. st. 1. obvezuje na postupanje sa svakim uhićenikom na čovječan način, pri čemu se mora poštivati njegovo dostojanstvo.

e) Ustav u čl. 16. zabranjuje ograničavanje slobode i prava drugim aktima, osim zakonom, da bi se zaštitila sloboda i prava drugih ljudi te pravni poredak, javni moral i zdravlje. Rečenim propisima značenje je na razini stvaranja izvora prava na uporabu policijske prisile. Propis jasno ukazuje da sredstva prisile moraju biti propisana zakonom, a ne aktom manjeg pravnog značenja.

---

je, dok je bio u policijskom pritvoru i nakon uhićenja bio tučen i loše tretiran. Pregledala su ga četiri liječnika odmah nakon puštanja iz pritvora i oni su utvrdili dokaze za lakše fizičke povrede s navodima koje je dao. Sud je smatrao da dokazi koji slijede iz medicinskog pregleda su dostatni za zaključak da potječu iz perioda pritvora. Nadalje, sud je istaknuo kako tijekom dokaznog postupka nije bilo protutvrdnji. To je smatrano dovoljnim za utvrđenje posljedične veze između ozljeda i vremena provedenog u pritvoru. Posebno je sud našao dovoljnim da utvrdi kako medicinske potvrde i izvješća, sastavljena u potpunoj neovisnosti od strane liječnika potvrđuju veliki broj udaraca koje je primio Tomasi i njihov intenzitet; to su dva elementa koji su dovoljno ozbiljni da se taj tretman smatra nehumanim i degradirajućim. Zahtjevi istrage i nepobitne teškoće u borbi protiv kriminala, posebno u odnosu na terorizam, ne mogu rezultirati ograničenjima koja se postavljaju na zaštitu fizičkog integriteta pojedinca, v. Judgement of 27 August 1992, Series A no. 241.

f) Posljednji propis koje je važan za isticanje sadržan je u čl. 17. Ustava a govori o ograničavanju prava u doba ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti. O njemu će biti govora na više mjesta u predmetnom razmatranju.

Drugi akt je KZ. Propis koji isključuje protupravnost za zakonitu uporabu prisile sadržan je u čl. 32. KZ RH koji glasi:

"Nema kaznenog djela kad službena osoba na temelju zakonske ovlasti primijeni sredstava prisile u skladu s zakonom".

Treći akt je ZKP. Propisi od odlučujućeg značenja za ovaj rad sadržani su u čl. 96. st. 2-4. [148].

Sljedeći akt koji također ima opće značenje jest Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama[149].

Prikazani akti su općeg značenja i obvezuju službenike više različitih službi.

U kakvom odnosu mora biti normativna uređenost uporabe sredstava prisile određenih državnih službenika i normativna uređenost prava svake osobe da se posluži sredstvom prisile prema drugoj osobi jest pitanje koje je povezano s zahtjevima koji izviru iz jedinstva pravnoga poretka, o čemu više pod 5. A).

Sljedeće pitanje koje valja pronaći odgovor u svezi s razmatranim propisom ZKP-a odnosi se na nužnu obranu. Navedena veza ima dva uporišta koja su jasno izražena čl. 96. st. 3. toč. 1. i 2. Bez namjere da na ovome

---

[148] "(2) Prilikom uhićenja smije se upotrijebiti samo ona sila koja je prijeko potrebna da bi se izvršilo uhićenje i čije su posljedice razmjerne težini počinjenog djela.
(3) Prilikom uhićenja, uz prethodno upozorenje, smije se upotrijebiti sila opasna po život ili koja može teško narušiti zdravlje uhićenika samo:
1) ako se radi o kaznenom djelu za koje se prema zakonu može izreći kazna zatvora od deset godina ili teža, a potrebno je spriječiti bijeg uhićenika,
2) ako je otporom uhićenika ugrožen nečiji život ili postoji opasnost teškog narušavanja nečijeg zdravlja.
(4) Iznimno sila se može upotrijebiti i bez prethodnog upozorenja ako to zahtijevaju okolnosti slučaja".

[149] V. pod C) III.

mjestu sveobuhvatno analiziramo sadržaj citiranog propisa jer će se o tome govoriti pod 5. A) i B) moramo istaći kako se točkom 1. popisuje ovlast koja ne slijedi iz ustanove nužne obrane. Nužna obrana je ustanova isključivo usmjerana na propisivanje uvjeta pod kojima svaka osoba može odbijati napad od sebe ili druge osobe. ZKP razmatranom točkom daje službenim osobama nešto drugo, mogućnost sprečavanja bijega osoba uporabom najtežih oblika sile. Polazište u raspravi o kvaliteti osobe na koju se odnosi razmatrani propis jest redarstvena vlast iako to nije izrijekom u propisu rečeno. Argument za prihvaćanje takvoga stajališta jest opstojnost članka 94. st. 1. koji to pravo priznaje svakoj osobi i st. 1. i 5. čl. 96. iz kojeg je vidljivo da se propisi odnose samo na redarstvenu vlast.

Mogućnost sprečavanje bijega osobe zatečene u kaznenom djelu za koje se progoni po službenoj dužnosti pripada svakoj osobi, međutim ZKP ne ističe najtežu posljedicu koju je spreman prihvatiti u tom smislu[150]. Sustavnim tumačenjem prvo navedenog i razmatranog propisa slijedi da građani smiju rabiti silu koja nije opasna po život i koja ne može teško narušiti zdravlje uhićenika. Usporedbom ovlasti službenih osoba i građana hoćemo istaknuti kako ZKP govori o jednom posebnom razlogu za isključenje protupravnosti. Taj razlog ima propisane neke dodatne (najmanja zapriječena kazna, razmjernost, izuzetnost) kada je posrijedi ovlaštenja službena osoba redarstvene vlasti međutim u slučajevima postupanja građana takvih kriterija (ograničenja) nema[151]. Otvoreno je pitanje "drugih osoba" to iz razloga što su u RH službene osobe koje mogu sprečavati bijeg i inspektori financijske policije. Vojnim osobama ni jedan propis ne propisuje ovlast uporabe sile radi sprečavanja bijega osobe s mjesta počinjenja kaznenog djela ali obzirom da su ovlaštene službene osobe vojne policije svrstane u redarstvenu vlast to je

---

[150] Ovdje se radi o šire prihvaćenoj ustanovi *commom law*-a koja se naziva *citizen's arrest*, v. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 75.

[151] Za kritiku pojma v. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 75-77.

njima dopušteno. *Stricto sensu* to znači da svim drugim vojnim osobama takva uporaba nije dopuštena.

Otvoreno je također pitanje službenih osoba Ureda za nacionalnu sigurnost obzirom da službene osobe toga ureda imaju ovlasti policijskog službenika ali one u smislu čl. 170. st. 3. ne ulaze u pojam ovlaštena službena osoba redarstvene vlasti. U vezi službenih osoba čini se nužnim razmatrati i eventualnu mogućnost da se na njih i dalje primjenjuju odredbe čl. 42. st. 1. toč. 2. 3. i 4. Zakona. To zbog toga što navedene odredbe nisu formalno stavljene izvan snage. One su izvan snage samo naspram policijskih službenika obzirom na određenje iz čl. 170. st. 3. ZKP-a.

Člankom 96. st. 3. toč. 2. propisano je mogućnost uporabe sile opasne po život ili kojom se može teško narušiti zdravlje uhićenika kada je otporom uhićenika ugrožen nečiji život ili postoji opasnost teškog narušavanja nečijeg zdravlja. ZKP govori o otporu uhićenika a ne o napadu koji je sastojak nužne obrane. To je razlog da se i ovdje istraži samosvojnost propisa. Može li se uopće pružati otpor kojim se ugrožava nečiji život a da istovremeno takvu aktivnost osobe ne možemo smatrati napadom? To je moguće. Otporom valja smatrati protivljenje zahtjevu službene osobe, pri čemu je inicijativa, povod na drugoj strani (u raspravljanom slučaju kod službene osobe). Osoba prema kojoj djeluje službena osoba bila bi pasivna da prema njoj nema određenih zahtjeva službena osoba. U tom smislu pojmom možemo označiti aktivnosti različitog intenziteta, od usmenog negodovanja do onemogućavanja službenoj osobi najopasnijim sredstvima doticaj s uhićenikom.

U st. 2. čl. 96. dopušta se "samo ona sila koja je prijeko potrebna da bi se izvršilo uhićenje i čije su posljedice razmjerne težini počinjenog djela". Izvan sumnje je logičnost propisa međutim valja voditi brigu kako poduzimanje uhićenja nije aktivnost u laboratoriju u kojem istraživač uvijek može sve procese imati pod kontrolom i gdje u svakom trenutku može objasniti što se događa. Primjer se ističe zbog potrebe naglašavanja

nepredvidljivosti tijeka odnosa službene osobe i uhićenika pa zbog toga ustrajanje na razmjernosti između težine počinjenog djela i otpora uhićenika nije najbolje rješenje.

Sljedeće pitanje odnosi se na trenutak od kojeg otpor prelazi u napad, zavisi li taj trenutak od modaliteta ponašanja počinitelja ili nečeg drugog? Kakvo ponašanje službene osobe prihvatiti u situacijama kada ponašanje (otpor) uhićenika zahtjeva takvo postupanje službene osobe čije posljedice nisu razmjerne težini počinjenog djela. Moramo li ustrajati na povlačenju službene osobe? Iz st. 2. može se zaključiti kako službena osoba mora odustati od uhićenja kada pretpostavlja otpor tolikog intenziteta koji će dovesti do posljedica koje nisu razmjerne težini djela. Na takvo stajalište države ne može se pristati.

Pitanje razmjernosti otvara teškoću i kod st. 3. toč. 2. razmatranog članka kod kojeg ZKP ne ograničava otpor samo na ugrožavanje službene osobe već i na život bilo koje osobe "nečiji život". U kojim okolnostima mogu biti ugroženi život i zdravlja drugih osoba? Okolnosti o kojima je riječ mogu se ograničiti na uzimanje talaca i o djelovanju u takvim okolnostima u kojima nije moguće postupati prema počinitelju a da se istovremeno ne ugrožavaju druge osobe. U slučaju da uhićenik stvori talačku situaciju više ne možemo govoriti samo o njegovom otporu jer je to napad na drugu osobe. Isto tako treba istaknuti da oslobađanje taoca ovisi o obustavi postupka uhićenja. Bivalentnost problema upućuje kako odgovor ne možemo pronaći ni u sklopu čl. 96. ni u sklopu pravila koja uređuju postupanje u talačkim situacijama. Ako problem ocijenimo izolirano na temelju čl. 96. st. 2. uvijek bi se moralo odustati od uhićenja.

Drugi slučaj jest kada uhićenik koristi gužvu sklanja se iza drugih osoba ili kada u općem smislu uhićenje nije moguće a da ne nastaje opasnost za osobe. U takvim okolnostima propisi čl. 96. daju smjerokaz za uhićenje.

Iz razmatrane situacije ne može se u potpunosti isključiti ni treći slučaj kada treća osoba onemogućava uhićenje. U skladu s st. 2. može se izvesti

zaključak da se prema nijednoj osobi ne smije rabiti sila čije posljedice nisu razmjerne težini počinjenog djela. Taj bi propis u cjelini gledajući (jer na to upućuje st. 3. toč. 2.) trebalo tumačiti tako da postupanje umješača uvjek predstavlja napad.

Sljedeći korak u razmatranju mora biti utvrđivanje trenutka prelaženja otpora u napad. Pogrešno je smatrati kako su napad i otpor u osnovi iste stvari, koje se ocjenjuju obzirom na točku gledišta. Ako aktivnost sagledavamo s aspekta počinitelja, onda je to otpor, jer se protivi službenoj osobi koja je ovlaštena na njegovo uhićenje. Ako ponašanje počinitelja ocjenjujemo s gledišta službene osobe onda je to napad. Napad mora imati u osnovi drugačije ponašanje od otpora. Kod napada je inicijativa na strani napadača (uhićenika) koji diktira ponašanje napadnutoga (službene osobe). Za prekid, od sporednog je značenja odustajanje službene osobe u određenom trenutku od uhićenja. Ako napad shvatimo kao prikazani tijek onda nam se pojavljuje jedan važni zaključak, kako može postojati u određenim trenucima siva zona gdje je nemoguće ocijeniti radi li se o napadu ili otporu osobe. Odgovor na pitanje u određenom trenutku može isključiti zakonito postupanje službene osobe a s druge strane može otvoriti nužnost odbijanja napada.

Razmatrajući sustavnopravno položaj čl. 96. st. 2., 3. i 4 . u ZKP-u postavlja se pitanje gdje mu je mjesto u procesnom ili materijalnom pravu. Obzirom da se propis nastavlja na postupanje prema počinitelju kaznenoga djela mogli bi utvrditi kako je on na pravom mjestu. Međutim on sadrži neke uvjete, kriterije za uporabu prisile što upućuje na to da je riječ o materijalnopravnom propisu. Kako je već istaknuto propis sadrži značajke razloga za isključenje protupravnosti što je još jedan razlog za isticanje materijalnopravne prirode toga propisa[152].

[152] Za isticanje značenja procesnoga prava u pravnom sustavu valja prikazati dio presude Ustavno suda Republike Slovenije koja se ne odnosi na pitanje prisile ali spominje neke značajke koje su sastavni dio predmetnog razmatanja. "Pojam pravne države, kako je određen u čl. 2. Ustava, sadrži osim materijalnopravnog i procesni moment. Zato pravnost

Nedostaci propisa s jedne strane, njegova suvišnost s druge strane, te stvarni povod mogućih zabluda osobito se odnose na vojne osobe i inspektore financijske policije. Potonje službene osobe nisu dio redarstvene vlasti pa se propis na njih odnosi već ih i dalje obvezuju propisi koji su u odnosu na stupanj zadiranja u prava čovjeka bitno blaži. Na taj način stvorena je asimetrija u odnosu na službene osobe koje čine pojam redarstvene vlasti i drugih ovlaštenika na uporabu sredstava prisile.

Obzirom na mogućnost zakonite uporabe analogije u kaznenom postupku valja istražiti mogućnost da se sukladno temeljnim odredbama kaznenoga prava ona primjeni i tako proširi čl. 96. i u odnosu na vojne osobe (u cijelosti a ne samo na vojne policajce i na inspektore financijske policije). Takvo proširivanje ovlasti na navedene službene osobe ne predstavlja

---

države nije samo u njezinim zakonima - iako je jasno da u kaznenom postupku i u kaznenom materijalnom pravu usprkos načelnom povjerenju u neovisnost i nepristranost sudbene vlasti prevladava načelo zakonitosti - ali i u njezinim institucijama (sudovima, upravi i dr.) gdje te institucije stvarno koriste zakon u svojim postupcima. Povjerenje u sudbenu vlast koja proizlazi iz *habeas corpus* logike prvog st. čl. 20. Ustava, opisane u nastavku, opravdava određenu mjeru diskrecijske širine, koja postoji u neovisnim i nepristranim zakonom uspostavljenim sudovima (čl. 23. Ustava). Ali to veće ustavno povjerenje u sudbenu (u usporedbi s izvršnom) vlast (i time s diskrecijskim ovlastima) nije utemeljeno samo u drugačijem personalnom sastavu sudbene vlasti. Iz čl. 23. Ustava slijedi pravo na sudsku zaštitu iz pravno zajamčene i činjenične neovisnosti i nepristranosti sudova. 21. Kazneni postupak nije samo sredstvo za uređivanje materijalnog prava. Procesne odredbe kaznenog postupka predstavljaju samostalno pitanje pravne države, utoliko koliko su u njemu konkretizirane materijalne ustavne odredbe o ustavnim pravima pojedinca protiv arbitrarne, neutemeljene, samovoljne itd. uporabe izvršene i sudske vlasti u državi. Na ustavnopravnoj razini kazneni je postupak u odredbama ustavnih sudova raspravljan kao materijalni proces. Zakonodavni predmet kaznenog postupka su materijalna ustavna prava pojedinca. 22. Pravna je u kontekstu kaznenoga postupka dakle ona država, koja procesna prava pojedinca ne raspravlja relativno i koja ih nije spremna žrtvovati u interesu učinkovitosti uporabe materijalnog prava. Kršenje ljudskih prava, bilo da se radi o mučenju ili o neutemeljenom oduzimanju slobode, ne može biti sredstvo za ostvarivanje materijalnog prava. Ta je cijena previsoka. 23. Pravna se država mora uz ustavno datom poštovanju ljudskih ustavnih prava profesionalnoj učinkovitosti policije truditi da uspije ostvariti odredbe materijalnog prava. Predviđanje kršenja ustavnih prava pojedinca u ime učinkovitosti kaznene represije je dakle negacija pravne države. Ustavno pravno zaštićeni integritet pojedinca ne možese žrtvovati za postizanje policijske učinkovitosti države." V. Odluku Ustavnog suda Republike Slovenije Št. U-I-18/93 od 11. 4. 1996. Uradni list Republike Slovenije. Št. 25/1996. Odrugim pitanjima u svezi načela zakonitosti v. pod G) II.

ograničenje prava koja osobi pripadaju temeljem zakona. Problem nastaje kada proširenje ovlasti testiramo s činjenicom da je ZKP restriktivno postavio pojam redarstvene vlasti. Njegov je smisao da ovlaštenim službenim osobama Ministarstva unutarnjih poslova i vojnoj policiji omogući određene zadaće. Zato valja istaknuti da bi prošireno shvaćanje bilo u suprotnosti sa ograničavajućim odredbama koje u tom smislu sadrži ZKP. Analogiju u razmatranom okviru zato treba isključiti[153].

[153] Usp. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 2.

F) POLICIJSKI SLUŽBENIK KAO NOSITELJ OVLASTI NA UPORABU SREDSTAVA PRISILE

I. Sredstva policijske prisile

Pojam sredstva policijske prisile valja izvoditi iz pojma sredstva prisile (o čemu više pod 2). Sukladno navedenom, to su sva ona sredstva kojima je policija ovlaštena djelovati prema tijelu osoba u izvršavanju svojih zadaća[154]. Već je na više mjesta spomenuto da policija u odnosu na sve druge državne službe ima na raspolaganju i normativno uređen najveći broj sredstava prisile[155]. To je i razumljivo, s obzirom na to da jedino ona ima šire mogućnosti (od svih drugih državnih službi), da djeluje prisilom i izvan slučajeva zaštite života[156]. K tome moramo dodati i činjenicu da policijski

---

[154] Uporaba sredstava prisile uređena je u Europskim državama uglavnom zakonima što uređuju ovlasti službenih osoba koje primjenjuju sredstva prisile. Iako ima država gdje su ta pitanja, barem načelno, uređena kaznenim zakonima ili čak posebnim zakonima koji uređuju isključivo to pitanje. U dijelu koji slijedi prikazat će se najvažnije odredbe koje uređuju policijsku uporabu sredstava policijske prisile u Austriji, Njemačkoj, Mađarskoj, SAD-u, Sloveniji i Švedskoj. Kod pojedinih sredstava prisile bit će prikazano stanje i u drugim državama.

[155] Bez obzira što u ovome radu nije postavljen kao cilj raščlamba statističkih podataka o uporabi sredstava prisile ipak će biti prikazani skupni brojčani podaci o uporabi onih vrsta prisile za koja postoje podaci u Ministarstvu unutarnjih poslova. Treba istaknuti kako se spomenuti podaci ne rasčlanjunju iz dva razloga. Prvi razlog su ratna zbivanja u Republici Hrvatskoj koja isključuju mogućnost istraživanja temeljnih policijskih zadaća obzirom da su te zadaće povezane s redovnim stanjem u državi. Drugi razlog je u malom uzorku, što će biti vidljivo kod prikaza podataka u dijelu koji slijedi. Zbirni brojčani podaci o uporabi sredstava prisile od 1992-1997.: vatreno oružje, 155. gumena palica, 327. tjelesna snaga, 2.746. ostala sredstva, 197. ukupno, 3425.

[156] Utvrđivanju stvarnog broja uporaba sredstava prisile mogu pomoći i pritužbe građana. Istraživanja pokazuju kako je broj pritužbi građana zbog uporabe sile relativno velik ali da ne postoji ravnomjerna teritorijalna distribucija pritužbi. The USA Department of Justice istraživao je u vremenu od 1985-1990. godišnju razinu pritužbi građana u odnosu na 1 000. policijskih službenika u 187. većih policijskih okruga u SAD-u. Tom prilikom je utvrđen raster od 0,5-32.4. pritužbi na 1000 policijskih službenika. U razmatranom primjeru najmanji broj pritužbi bio je na policijske službenike California Highway Patrol a najveći u Jersey City. Valja istaknuti kako je najmanji broj zabilježen u postaji prometne policije a najveći u gradskome području, što se čini logičnim. Treba istaknuti kako su niže stope zabilježene i u velikom gradovima kakav je New York gdje je stopa 0,6. Takva se razlika

službenik zaista relativno često koristi različite vrste i stupnjeve sredstava prisile[157].

Osnovni izvor prava na uporabu mjera policijske prisile u Republici Hrvatskoj jest Zakon o unutarnjim poslovima. Pored Zakona, ovdje valja kao podzakonski akt spomenuti i Službovnik.

Opći propis koji samo primjera radi nabraja sredstva prisile i pri tome upućuje na suzdržanost u uporabi jest čl. 41. Zakona, koji glasi:

"Radi savladavanja otpora osobe koja remeti javni red i mir ili koju treba privesti, zadržati ili lišiti slobode, kao i radi odbijanja napada na sebe ili drugu osobu ili objekt koji osiguravaju, ovlaštene službene osobe imaju pravo upotrijebiti primjerenu fizičku snagu, palicu, mlazove vode, sredstva za prisilno zaustavljanje motornih vozila, plinska i druga sredstva prinude utvrđena propisima.

Ovlaštene službene osobe dužne su prije upotrebe sredstava prinude na prikladan način upozoriti osobe prema kojima namjeravaju upotrijebiti ta sredstva.

---

jednostavno ne može objasniti. Osobito su istraživači iznenađeni s bitnim razlikama između susjednih policijskih okruga, kao primjer se navodi Long Beach (6.4) i LAPD (1.9), v. Skolnick/Fyfe, 209-216. Istraživanje su provodili Pate i Fridell u gradskim policijskih odjelima u SAD-u. Ukupna populacija bila jest oko 28 000 000. U ukupnoj populaciji žene sudjeluju s 53. % a muški s 47. %. Muški sudjeluju u pritužbama s 73 %. Gledajuću ukupno na 100 000. stanovnika utvrđeno je 11.3. pritužbe zbog prekomjerne sile, v. McEwen, 21-22.

[157] Za utvrđivanje obima uporabe sredstava prisile može nam poslužiti istraživanje Rutgers University and Arizona State University u Phoenix Police Department. Od 1777. dobivenih izvješća o oduzimanju slobode u dva tjedna 1585. ih se odnosi na punoljetne osobe koje su zadržane u Maricopa County Jail. U tom razdoblju informativni sustav registrirao je 1826. slučajeva oduzimanja slobode. Obzirom da su iz istraživanja isključene određene kategorije osoba istraživanje se odnosilo na 85. % osoba koje su se u navedenom razdoblju nalazile u zatvoru. Opće izvješće pokazuje kako su pri oduzimanju slobode policijski službenici primjenili: 1. prijetnju ili galamu u manje od 4. % slučajeva, 2. hvatali osobu koja je htjela pobjeći u 7 % slučajeva, 3. koristili lisice ili druga slična sredstva u 77. % slučajeva, 4. uporabili policijske taktičke zahvate (zahvate radi privođenja) u 17. % slučajeva, 5. prijetili ali nisu uporabili oružje u 3,7.% slučajeva, 6. uporabili oružje u 2. % slučajeva, v. Garner/Buchanan/Schade/Hepburn, 5.

Ovlaštene službene osobe nisu dužne postupiti prema stavku 2. ovoga članka ako bi se time moglo dovesti u pitanje izvršenje službenog zadatka"[158].

1. Fizička snaga[159]

Uporaba fizičke snage jest svako neposredno djelovanje policijskog službenika snagom tijela prema drugoj osobi ili stvari[160]. To je djelovanje koje ima za cilj zasnivanje vlasti nad osobom kako bi se odvela s određenog mjesta, osobito kada to smeta normalnom odvijanju prometa, ali i uzrokovanje boli i tjelesne ozljede pri odbijanju napada ili savladavanju otpora osobe[161]. Je li doista u RH opravdanije govoriti o fizičkoj snazi, kako je to sredstvo označeno u Zakonu i Službovniku, koju oznaku koristi i *common law* pravni sustav (*Physical force*)[162] ili je pravilnije govoriti o tjelesnoj snazi (*Körperliche Gewalt*) koji naziv je prihvaćen u njemačkom pravnom sustavu[163]. Rasprava oko naziva imala bi smisla kada bi u njezinoj osnovi bili različiti sadržaju, međutim, obzirom da između pojmova nema bitne razlike opredjeljujemo se za naziv fizička snaga jer je to formalni naziv u RH[164].

U smislu propisa koji u Republici Hrvatskoj uređuju uporabu sredstava prisile, fizička snaga može se rabiti i radi odbijanja napada, tako da se

---

[158] O ostalim izvorima prava na uporabu policijske prisile, v. pod F).

[159] Brojčani pokazatelji uporabe fizičke snagu u RH su: 1992=356. 1993=616. 1994=625. 1995=407. 1996=399. 1997=343.

[160] V. § 36. II ME., Lisken/Deninnger, 348.

[161] Lisken/Deninnger, ibid.

[162] V. npr. Garner/Buchanan/Schade/Hepburn, 5. Treba spomenuti da uporaba naziva nije dosljedna i da je prisutan naziv tjelesna snaga (*bodily force*), v. McEwen, 20.

[163] V. Ruprecht, 303.

[164] Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama određuje pojam fizička sila. U smislu toga Zakona fizička sila je uporaba sredstava za fizičko ograničavanje kretanja i djelovanja osoba s duševnim smetnjama. Iz određenja jasno slijedi kako pojam ima znatno uže značenje od prije navedenog, usp. čl. 55.

intenzitet uporabe može kretati u širokom rasponu[165]. Njezin krajnji intenzitet ovisi o "goloj" snazi policijskog službenika koji je upotrebljava. Međutim, od mogućnosti konkretnog službenika moramo razlikovati dopušten intenzitet fizičke snage koji mora biti razmjeran konkretnom slučaju.

Cilj postupanja tjelesnom snagom jest prisiljavanje na poslušnost osobe, odnosno uklanjanje osobe s određenog mjesta. Ako tjelesnu snagu sagledavamo u funkciji odbijanja napada, onda se ona u većini slučajeva izvršava nanošenjem udaraca određenoj osobi.

U oba slučaja profesionalno obavljanje policijskih zadaća zahtijeva poznavanje zahvata onih borilačkih vještina koji ne dovode do tjelesnog ozljeđivanja. Njihovom korištenju nije samo cilj učinkovitost postupanja, već izvršenje zadaća uz nanošenje najmanjih štetnih posljedica za osobe.

S obzirom na to da se uporaba fizičke snage u propisima RH kreće od jednostavnog hvatanja osobe, čime se nad njom dobiva vlast, pa do nanošenja takvih udaraca koji mogu uzrokovati smrt osobe, tjelesnu snagu ne možemo smatrati najblažim oblikom prisile. Koliki je intenzitet fizičke snage u

---

[165] Postoje pokušaji da se barem u istraživačke svrhe utvrde stupnjevi fizičke snage. Garner/Buchanan/Schade/Hepburn pokušavaju problem dimenzioniranja snage sagledati kroz tri stupnja. Prvo to je fizička snaga kojom se razumjeva uporaba različitih postupka prema drugoj osobi bez oružja ili zastrašivanjem ili pravom uporabom bilo kojeg oružja. Policijska uporaba fizičke sile uključuje i oštro postupanje prema drugoj osobi, uključujući udaranje osoba po različitim dijelovima tijela. Posjedovanje oužja, kod osumnjičenih premda oružje nije uporabljeno uključivano je kao primjer fizičke sile od osumnjičenih. U 349. od 1585. pregledana uhićenja (22%) policijski službenici uporabili su neki oblik fizičke sile. U skoro 4. od 5. slučajeva policija nije uporabila nikakvu silu. Istraživanje je ukazalo kako su osumnjičeni uporabili silu u 228. slučajeva (14,4 %) od 1 585. incidenta. Gledajući u cijelosti 5. od svakih 6. uhićenika ne uporabljuju fizičku silu. Drugo, trajna sila (*continuum of force*). Ona je podijeljena u šest stupnjeva s ciljem da obuhvati sve značajne mogućnosti i načine postupanja policije s građanima. Kemijsko oružje bilo je uporabljeno dva puta, (0,1. %) vatreno oružje uporabljeno je u 54. slučaja (3,4. %) ostalo oružje i taktike bez oružja bile su uporabljene u 261. slučaju (16. 5.). Treće, maksimalna sila (*maximum force*). Stupnjevi maksimalne sile izrađeni su pomoću analize ozbiljnijih uporaba sile temeljenih na osamdeset različitih vrsta policisjkih izvješća, fizičkih prisila, taktika i uporabe oružja. Stupnjevanje je izrađeno na skali 0. - 100. (100. označava maksimalnu silu). Težina ponašanja temeljena je na ocjeni jedanaest iskusnih i priznatih aktivnih ophodnih policijskih službenika. Radi utvrđivanja pouzdanosti istraživanja ispitani su osumnjičenici na uzorku od 185. prema kojima je prisila uprabljena. Rezultati istraživanja prve i druge skupine su se podudarali, v. Garner/Buchanan/Schade/Hepburn, 5-7.

određenom slučaju prihvatljiv, to je *quaestio facti*. Dopustivost konkretne uporabe ovisi prije svega o propisima koji uređuju policijsku uporabu sredstava prisile i o razmjernosti.

Nije moguće unaprijed propisati jedinstvenu osnovu za uporabu fizičke snage zbog variranja jakosti. Najčešće je dovoljno zakonitost uporabe sagledavati temeljem osnovnih propisa koji uređuju uporabu snage, međutim, ponekad stvarni povod uporabe i nastupajuća posljedica uvjetuje ispitivanje po drugim osnovama, npr. po propisima za uporabu vatrenog oružja[166].

---

[166] Austrijski *Waffengebrauchsgesetz* daje skromno značenje uporabi fizičke snage. On je dopušta i smatra je blažim sredstvom prisile od oružja (§ 4.). Teži postupnosti u uporabi sredstava prisile i obvezuje policijske službenike da prije uporabe oružja koriste manje opasna sredstva, izrijekom spominjući tjelesnu snagu. Sama činjenica da navedeni zakon samo jednom spominje fizičku snagu, ne znači istovremeno umanjivanje njezinog stvarnog značenja u policijskom pravu. Osnovni uvjet za njezinu primjenu jest ispunjenost uvjeta za uporabu oružja. Za značenje pojma oružje v. 2. B). Posebno treba naglasiti shvaćanje gumene palice. Svrstana je u pojam oružje, što ne znači da je ona u načelu teže sredstvo prisile od uporabe tjelesne snage. Mađarski zakon o policiji o tjelesnoj snazi govori na dva načina. Prvi, u § 47. načelno dopušta da policijski službenici u obavljanju zadaća primjenjuju tjelesnu prisilu radi slamanja otpora i prisiljavanja osoba na djelovanje ili na prekid djelovanja. Drugi, u §§ 56. I b. 57. III b. govori o uporabi vatrenog oružja prema pojedincu i prema grupi osoba. Pri tome Zakon obvezuje policijske službenike da vatreno oružje mogu uporabiti ako manje opasnim sredstvima ne mogu izvršiti službeni zadatak. *Polizeiaufgabengesetz* u čl. 40. st. 2. tjelesnom snagom smatra svaki neposredni tjelesni utjecaj na osobu ili stvari. Identično rješenje sadržano je i u § 36. II. ME. U smislu prvo navedenog zakona tjelesna snaga obuhvaća uporabu zahvata juda, boksa i drugih borilačkih sportova. Cilj uporabe tjelesne snage je, umirivanje osobe. Ukoliko se u djelovanju prema osobi upotrebljava bilo kakvo pomoćno sredstvo, posrijedi je druga zakonska osnova, v. Berner/Köhler, 236. Za policijsko zakonodavstvo u Njemačkoj nužno je spomenuti, jer takav pristup ne nalazimo u zakonodavstvima drugih država, postojanje pojma pomoćnih sredstava tjelesnoj prisili čl. 40. st. 3. Pod time se razumijevaju: sredstva za vezanje, bacači vode, tehničke zapreke, službeni psi, službeni konji, službeni automobili, plinska sredstva i eksplozivna sredstva. Usp. čl 36. st. 3. ME. Treba istaknuti da nijansiranje neposredne prisile kao tjelesne snage, pomoćnih sredstava tjelesnoj snazi i oružja trpi mnogobrojne prigovore u teoriji i praksi. Sustavnopravno gledajući podjela nema odgovarajuća obrazloženja, tako da je sadržaj pojmova nejasan, što se u znanosti ocjenjuje pravno politički zastarjelim, v. usp. Becker, 50. *Strafvollzugsgesetz* u § 101. uređuje uporabu prisile prema zatvoreniku radi zaštite njegovog zdravlja, odnosno radi zdravstvenih pregleda. U tom smislu prisila se smije uporabiti kada je ugrožen život zatvorenika, a on se neće dobrovoljno podvrgnuti liječenju. Prisila se smije koristiti samo po nalogu liječnika. Polislag o uporabi tjelesne snage govori na dva mjesta. Prvo u 8. §, gdje razrađuje opće principe za policijsku intervenciju. Opći principi nalažu da tjelesna snaga mora biti posljednje sredstvo, a ako se mora koristiti, onda uporaba mora biti u tolikoj mjeri koliko je potrebno za otklanjanje opasnosti. Drugi put govori 10. § gdje su nabrojeni uvjeti za uporabu tjelesne snage. Kada su druga sredstva nedovoljna, a s obzirom na druge okolnosti,

Pored naprijed citiranog propisa Zakona, osnova za uporabu fizičke snage i modaliteti njezinog ostvarenja u Republici Hrvatskoj je čl. 157. Službovnika[167].

2. *Uporaba palice*

Palica je relativno staro policijsko oružje koje ne možemo povezati samo s jednom namjenom - obranom ili napadom[168]. Može biti izrađena od različitih materijala: gume ili drva, što ovisi o tradicijama pojedinih država[169]. Dok policije europskih država najčešće koriste gumenu palicu, u SAD-a je u uporabi drvena palica.

---

policijski službenik smije koristiti tjelesnu snagu samo; ako je suočen s nasiljem ili nasilje neposredno predstoji; ako osoba koja je uhićena pokušava pobjeći ili se ona opire uhićenju; -ako je potrebno spriječiti počinjenje kaznenoga djela ili postoji opasnost za život, zdravlje ili velike štete u prirodi; postoji zakonska osnova za udaljenje osobe ili osobni pregled, ovrhe na imovini i sl.; postoji zakonska osnova za poduzimanje blokade ili evakuaciju osoba (npr. zbog prijetnje eksplozijom); uporaba je tjelesne snage neophodno potrebna za opći red ili opću sigurnost te ako je očigledno da se ne može izvršiti službeni zadatak. 10.1. § Propis se primjenjuje da bi policijski službenik odbio napad od sebe. 10.2. § upotreba tjelesne snage obuhvaća djelovanje prema osobama i stvarima. Njome nisu obuhvaćene radnje koje bi mogle značiti teško nasilje već i blaži utjecaju prema drugome, vučenje, guranje, držanje osobe protiv njezine volje. 10.3. § Uporaba tjelesne snage nije dopuštena: radi prisiljavanja osobe da uzima lijekove. Posrijedi su psihomedicinska sredstva kako bi se olakšalo izvršenje službenog zadatka; pri pretrazi stana; u takvim prilikama nije dopušteno prema osobi koristiti bolni zahvat već samo njezino fizičko uklanjanje; prema posebno osjetljivim dijelovima tijela, npr. oči, glavi, spolovilu i sl. 10.4. § Pri svladavanju otpora, ako to nije moguće na drugi način, policija smije koristiti pomoćna sredstva, vatreno oružje, suzavac ili vodeni top. 10.5. § Tjelesna snaga smije se rabiti prema uhićenoj osobi koja pokuša pobjeći ili koja pruža otpor. Otpor prema policijskom službeniku može biti i pasivan, npr. onemogućavanje izvršenje zadatka težinom tijela. 10. 6. § Policijski službenik može rabiti tjelesnu snagu radi odbijanja napada na drugu osobu. 10.7. § Objašnjavajući pojam poduzimanje drugih mjera, Zakon primjerice navodi da to može biti: fotografiranje osoba, daktiloskopiranje, uzimanje uzoraka krvi, tjelesni pregled i sl.

[167] "Uporabom fizičke snage smatraju se zahvati korištenjem obrane ili napada (zahvati kojima se savladava otpor , zahvati obrane od naoružanog ili nenaoružanog napadača, karate, judo i dr.) kojima se savladava otpor osobe koja svojim postupkom onemogućava obavljanje službenog zadatka ili koja tjelesno napada na ovlaštenu službenu osobu, na osobu koja osigurava ovlaštene službene osobe, na drugu osobu ili na objekt."

[168] Brojčani pokazatelji uporabe gumene palice u RH su: 1992=64. 1993=101. 1994=88. 1995=27. 1996=30. 1997=17.

[169] Rupprecht, 463.

S obzirom na različite namjene, policijske palice su različite veličine i boje. Predmetno razmatranje bavi se samo palicom kao sredstvom neposrednog djelovanja prema osobi.

Palica je, što ispravno navode raniji[170] i propisi koji su na snazi[171] - oružje.

Propisi koji u Republici Hrvatskoj uređuju ovlasti policije smatraju palicu težim oblikom primjene fizičke snage. Ovlast uporabe palice uređena je čl. 158., 159. i 160. Službovnika[172].

Službovnik ne objašnjava što treba smatrati uporabom palice. Odgovor na to pitanje slijedi iz namjene palice, a to je - prisiliti na poslušnost osobu koja se suprotstavlja zakonitim zahtjevima policijskog službenika.

Tumačenjem čl. 159. Službovnika zaključuje se da je namjena palice savladavanje aktivnog otpora osobe, iako je iznimno dopustivo da se ona upotrebljava u cilju savladavanje pasivnog otpora (neposlušnosti prema zakonitim zahtjevima policijskih službenika).

Kritici je nužno podvrgnuti st. 2. s obzirom da on isključuje iz uporabe palice prema trudnoj ženi čija je trudnoća vidljiva. Takva formulacija usmjerena je samo na osjetilo vida, a ne i na druga saznanja kojima mogu raspolagati policijski službenici (ili je opće poznato ili policijski službenik zna da je osoba trudna).

---

[170] V. Privremena pravila, pod 5. C).

[171] Čl. 40. st. 4. Polizeiaufgabengesetz-a.

[172] "Članak 159. (1) Uporaba palice smatra se težim oblikom uporabe fizičke snage. (2) Ovlaštene službene osobe ne smiju upotrebljavati palicu prema djeci, starim i nemoćnim osobama, duševnim bolesnicima, teškim invalidima i ženama čija je trudnoća vidljiva. (3) Iznimno, ovlaštene službene osobe upotrijebit će palicu i prema osobama iz st. 2. ovoga članka, osim prema ženama čija je trudnoća vidljiva, ako one neposredno ugrožavaju njihov život ili život drugih osoba ili teže narušavaju javni red i mir. Članak 159. (1) Ovlaštene službene sobe ne smiju upotrebljavati palicu prema osobi koja pruža pasivan otpor, osim ako nema drugih mogućnosti za savladavanje pasivnog otpora ili ako uporaba fizičke snage utvrđene ovim Privremenim službovnikom nije bila uspješna. Članak 160. (1) Ovlaštene službene osobe dužne su prestati s uporabom fizičke snage i palice kada je osoba prema kojoj su uporabljena ova sredstva prinude prestane s neposrednim napadom ili s pružanjem otpora."

Propisi Službovnika, općenito gledajući, usmjereni su na ograničavanje uporabe palice. Članak 159., osim gore rečenoga, ističe postupnost i izuzetnost uporabe palice, a čl. 160. ograničava uporabu palice na najmanje vrijeme, do prestanka napada ili prestanka pružanja otpora[173].

3. Uporaba sredstava za vezanje osoba

Vezati osobu u smislu policijskoga prava znači ograničavati, odnosno podvezivati pokretljivosti tijela osobe, osobito udova, prikladnim sredstvima[174], iako se ona u pravilu primjenjuju za sputavanje pokretljivosti ruku osobe prema kojoj se primjenjuju[175].

Primjena ovoga sredstva nije samo težak zahvat prema osobnoj slobodi, već se njime snažno povrijeđuje dostojanstvo čovjeka[176]. Zato temeljni smjerokaz u primjeni sredstava mora imati načelo razmjernosti. Ona se mora

---

[173] *Waffengebrauchsgesetz* u § 3. st.1. spominje gumenu palicu kao službeno oružje na prvom mjestu. Na taj se način ističe da je ona najblaže oružje. O uporabi službenog oružja govori § 2. Mađarski zakon o policiji izričito spominje korištenje električne i gumene palice u § 49. I. radi otklanjanja napada koji ugrožava živote drugih ili napada koji je usmjeren na njega, na zdravlje ljudi i sigurnost imovine te radi slamanja otpora opravdanoj redarstvenoj mjeri. *Polizeiaufgabengesetz*, određujući značenje pojmova u čl. 40. st. 4. navodi udarac palicom kao oružje. Na isti način određuje udarac palicom § 36. st. 4. ME.

[174] Berner/Köhler, 250.

[175] Takva sredstva se u *common law* sustavu nazivaju zaštitna sredstva, v. <htpp://www.EB/_12.htm>

[176] Mađarski zakon o policiji u § 48. govori o lisicama koje policijski službenici mogu rabiti prema osobama koje su lišene slobode ili čiju je slobodu potrebno ograničiti radi: sprečavanja samopovređivanja, sprečavanja napada, sprečavanja bijega i slamanja otpora. *Polizeiaufgabengesetz*, propis o vezivanju sadrži u čl. 44. Ono se smije poduzeti prema osobi kada stvarno stanje opravdava pretpostavku da će policijski službenik ili treća osoba biti napadnuti, da će se uhićena osoba protiviti ili će oštetiti stvari, da će pobjeći ili će se pokušati osloboditi ili će počiniti samoubojstvo ili samopovređivanje. Slovenski pravilnik određuje sredstva za vezivanje nabrajajući, lisice, plastična vezica i druga primjerena sredstva (čl. 131.). On ograničava primjenu navedenih sredstava prema djeci, bolesnim osobama. invalidima i sličnim kategorijama osoba (čl. 131.).

odnositi kako na slučajeve kada je potrebno osobu vezati i na sredstva i opseg vezivanja[177].

U pravilu, osobe treba vezati onda kada postoji opasnost od njihova napada na policijskog službenika ili treću osobu protivljenja ili oštećenja stvari, bijega , oslobođenja, samoubojstva ili samopovređivanja[178].

Općenito gledajući, vezanje osobe treba biti sastavnica nadzora nad počiniteljima određenih kaznenih djela. Najčešće se ističe da u tu skupinu pripadaju počinitelji kaznenih djela koja prati nasilje, kao što su razbojništvo, prinuda, uzimanje talaca, spolne zloporabe djece i počinitelji drugih kaznenih djela protiv ćudoređa i spolne slobode[179].

Pravila policijske struke nalažu poseban obzir: obujmice na sredstvima ne smiju se stezati kako bi se jamčio siguran protok krvi, zajedno se ne mogu vezati osobe različitoga spola, i sl[180]. Nepoštivanje i takvih pravila može samu mjeru činiti zlostavom, pa i torturom[181]. U Republici Hrvatskoj vezivanje osobe uređuje čl. 301. Službovnika[182].

---

[177] Berner/Köhler, 249.

[178] Rupprecht, 194.

[179] Bughard, 107.

[180] Uputstvo u uređenju uporabe sredstava za vezanje osoba ima drugačiji pristup. Prije svega nije prihvatljiva točka 19. st. 1. Propis omogućava vezanje osobe koja se prepraćuje ako policajac dobije pisani nalog od nadležnog tijela. Nigdje nisu propisani kriteriji za odlučivanje "nadležnog tijela", temeljem kojih će se izdati nalog. Točka 20. propisuje mogućnost vezanja osobe lišene slobode koja pruža otpor, koji se na drugi način ne može savladati a niti se bez vezanja može osigurati red. O vezanju osobe u takvoj prilici pravosudni policajac dužan je odmah izvjestiti rukovoditelja. Takva obveza začuđuje obzirom da se obavijest o tome može pružiti nakon izvršenja službenog zadatka. U toč. 21. propisano je da se vezanje obavlja, "vezanjem ruku lisicama ili lancima na način kojim se ne nanose tjelesne povrede osobi koja se vezuje". Propis dopušta izuzetno i vezanje nogu "...kad to situacija nalaže". Uputstvo ne sadrži kriterije za potonji slučaj.

[181] Usp. Böhrenz, 133.

[182] (1) Ovlaštene službene osobe vezat će osobu koju pretražuju: 1. ako je osnovano sumnjiva da je počinila kazneno djelo za koje je obvezan pritvor, 2. ako postoji sumnja da će pokušati pobjeći ili napasti ovlaštenu službenu osobu, 3. kada to odredi načelnik policijske uprave ili državno tijelo koje je izdalo nalog za prepratu. (2) Ovlaštene službene osobe neće vezati trudnice s vidljivim znakovima trudnoće, teško bolesne ili nemoćne osobe, teške invalide te mlađe maloljetnike, osim ako tijekom preprate pokušaju pobjeći.

Citiranom propisu možemo uputiti više prigovora. Najznačajniji se odnosi na nedovoljnu zaštitu same vezane osobe, zaštitu od samopovređivanja i samoubojstva, od atmosferskih prilika i sl. Nadalje, krajnje je neprihvatljiv propis u toč. 3. st. 1. Koji su to kriteriji kojima se smije rukovoditi načelnik policijske uprave ili državno tijelo koje izdaje nalog za prepratu? Propis otvara prostor za samovolju. Kako bi se trebao ponašati policijski službenik kad primi nalog za primjenu ovoga sredstva? Temeljem čega smije procjenjivati je li nalog zakonit? To su pitanja na koja propis ne daje odgovor, zbog čega je nužna njegova izmjena.

U Engleskoj se zastupa drugo stajalište o uporabi sredstava za vezanje od ovdje iznijetoga. Korištenje tih sredstava nije propisano zakonom pa ga treba sagledavati kroz ustanovu razumna sila[183]. Vezivanje osobe može biti opravdano kada je počinitelj nasilan i kada prijeti da će ozlijediti sebe ili druge osobe kod traženja predmeta koji se mogu koristiti za nanošenje tjelesnih ozljeda ili mogu pomoći u bijegu. Korištenje tih sredstava ne može biti opravdano ako kazneno djelo nije povezano s nasiljem te ako nema razumnog uvjerenja da će osoba biti nasilna i da će pokušati pobjeći[184].

4. Uporaba mlazova vode

Mlazove vode kao policijsko sredstvo prinude čini policijsko djelovanje prema osobama ili stvarima uporabom posebnih naprava koje pod određenim tlakom izbacuju vodu, a svrha je ostvarenje određene policijske zadaće[185]. U

---

(3)Ovlaštene službene osobe neće vezati osobe koje se prepraćuju plovilom, osim kada je vjerojatno da bi mogle osujetiti prepratu.

[183] V. pod D) III.

[184] To pitanje uređeno je Home Office guidance to chief officers of police makes (1977) na slijedeći način: "Treba li zatvoreniku staviti lisice ovisit će o okolnostima, kao što su na primjer priroda optužnice i ponašanje zadržane osobe. Lisice se ne bi trebale stavljati osim ako ne postoje dobri temelji za vjerovanje kako može doći do nasilja ili pokušaja bijega. Stavljanje lisica nije opravdano ako zato ne postoje posebni razlozi", v. Bevan/Lidstone, 274.

[185] Obzirom da u RH ne postoji cjeloviti sustav praćenja uporabe sredstava prisile pod pojmom "ostala sredstva prisile" možemo navesti brojčane pokazatelje svih sredstava

policijskoj praksi za tu su svrhu u uporabi posebna vozila (ili vozila koje koriste vatrogasne službe) iz kojih se pod određenim tlakom izbacuje koncentrirani ili disperzirani mlaz vode. Najčešća uporaba ovoga sredstva je kod narušavanja javnoga reda i mira u većem opsegu, kada se takvim mlazom može djelovati prema većem broju ljudi s ciljem njihovog udaljavanja s određenog mjesta.

Jačina opasnosti razmatranoga sredstva mora biti razmjerna jakosti korištenog mlaza vode. To je i razlog da dopustivost ovog, inače šire prihvaćenog sredstva prisile ovisi o zakonskoj predviđenosti uvjeta i načina primjene.

U RH uporabu mlazova vode spominje samo čl. 41. Zakona a pobliže uređuje čl. 171. Službovnika[186]. Zakon samo načelno, govoreći o uporabi sredstava prisile spominje i mlazove vode[187].

---

prisile osim naprijed navedenih: 1992=10. 1993=13. 1994=25. 1995=5. 1996=48. 1997=87. Vjerojatno je da u toj skupini nisu obuhvaćeni slučajevi vezanja osoba. Razlog za sumnju jest da su navedeni brojevi manji od brojeva uporabe vatrenog oružja.

[186] (1) "Radi uspostavljanja javnog reda i mira kada je narušen u većoj mjeri ili u drugim slučajevima kada je to neophodno za uspješno izvršenje službenog zadatka, ovlaštene službene osobe mogu uporabiti šmrkove s vodom, plinska sredstva, specijalna motorna vozila, dresirane pse i konje. (2) Kada ovlaštene službene osobe, radi uspostavljanja javnog reda i mira koji je narušen u većoj mjeri, upotrebljavaju šmrkove s vodom veće snage (bacač vode, monitor), ne smiju ga upotrebljavati na udaljenosti manjoj od 25 m od osobe protiv koje se upotrebljavaju."

[187] *Waffengebrauchsgesetz*, kao što je rečeno pri određenju pojma oružje, bacač vode smatra se službenim oružjem. Mlazovi vode propisani su u § 49. II. Zakona o policiji kao policijska ovlast radi otklanjanja napada koji neposredno ugrožava živote ljudi ili njega osobno, zdravlje ili sigurnost imovine, ili ukoliko postoje uvjeti za uporabu vatrenog oružja (§.54.) *Polizeiaufgabengesetz* u čl. 40. st. 3. uporabu bacača vode smatra pomoćnim sredstvom tjelesne prisile. Bacač vode može se koristi protiv osoba kada druga manje opasna sredstva ne obećavaju uspjeh. Uporaba vode, bacača vode i drugih uređaja dolazi u obzir osobito onda kada policijski službenici ne mogu raspustiti mnoštvo osoba jer se ono ne pokorava njihovim nalozima. Berner/Köhler, *235. Polislag* spominje uporabu mlazova vode kao pomoćnog sredstva tjelesnoj snazi u 10.4. §. Mlazovi vode smiju se rabiti kada se tjelesnom snagom ne može izvršiti službeni zadatak. Slovenski pravilnik podrazumijeva pod mlazom vode usmjereni mlaz većeg pritiska koji se koristi izravno prema osobama s namjerom sprečavanja njihovog pristupa, rastjerivanja, usmjeravanja ili pasivizacije. On se može koristiti iz posebno opremljenog vozila, pumpe za vodu ili vodovoda (čl. 140. st. 3.).

Što je narušavanje javnog reda i mira u većoj mjeri, to je pitanje koje će se višekratno pojavljivati u svezi sa sredstvima prinude u Republici Hrvatskoj. Zbog toga je nužno analizom propisa i drugim načinima odrediti navedenom pojmovnom sklopu jasno značenje. Valja odmah ukazati kako postoji određena sličnost ali i bitna razlika između narušavanja javnog reda i mira s pobunom i ustankom. Ovdje će biti govora samo narušavanju javnog reda i mira dok se o ustanku i pobuni govori pod E) I.

Osnovni preduvjet narušavanja javnog red i mira u većoj mjeri je prisutnost toliko osoba da njihov broj nije moguće bez poduzimanja posebnih mjera utvrditi. S druge strane, njihovo okupljanje ili ponašanje već okupljenih osoba mora biti u suprotnosti s propisima kojima je zaštićen javni red i mir.

Jedna od bitnih značajki svih oblika javnog okupljanja iz kojih može uslijediti nasilje, nered i dr. jest njihov javni karakter. Policija je u takvim slučajevima ovlaštena suzbijati narušavanje javnog reda i mira. Unaprijed nije moguće predvidjeti kada nastaje viši stupanj odgovornosti, kada ne uspiju preventivne mjere ili kada do suzbijanja narušenog javnog reda i mira ne dovedu represivne mjere[188]. To najbolje potvrđuju slučajevi iz prakse

---

[188] Poduzimanje preventivnih mjera je složeno pitanje. S njima se višekratno bavio i Europski sud za ljudska prava. U slučaju *The Plattform Arzte für das Leben Case-(Platfform für das Leben v. Austria, Judgement of 21 June 1988, Series A no. 139 and Report of the Commission 17 Oktober 1985, DR 44 p. 65*) prikazano je stajalište suda o zaštiti sudionika demonstranata od kontra-demonstranata. Europski sud o tom pitanju zauzeo je šire stanovište o odgovornosti za normalno odvijanje demonstracija, te je utvrdio i određena načela: "Demonstracija može smetati ili vrijeđati osobe koje se suprotstavljaju idejama ili tvrdnjama koje se žele promovirati. Učesnici moraju ipak biti u mogućnosti održati demonstracije bez straha da će biti podvrgnuti fizičkom nasilju od strane njihovih oponenata; takav strah bio bi odgovoran za odvraćanje udruženja ili drugih grupa koje podupiru zajedničke ideje ili interese da otvoreno izražavaju svoja mišljenja o vrlo kontroverznim pitanjima koja utječu na društvo. U demokraciji se pravno na kontra-demonstacije ne može proširiti na to da se sprečava provođenje prava na demonstacije. Iskrena djelotvorna sloboda mirnog okupljanja ne može se stoga reducirati na puku obvezu države da se ne miješa; čisto negativni pristup ne bi bio u skladu s svrhom i ciljem čl. 11. poput čl. 8., čl. 1. ponekada zahtjeva poduzimanje pozitivnih mjera, čak i u području odnosa među pojedincima, ako se za to ukaže potreba...". U razmatranom slučaju Sud je utvrdio kako vlasti nisu zanemarile da poduzmu razumne i odgovarajuće mjere. S time u vezi interesantno je upozoriti na primjedbe Komisije o strategiji i taktici koje su vlasti prihvatile: Vlada je objasnila kako policija nije aktivno intervenirala protiv

Europske komisije i Europskog suda za ljudska prava. Razvidno je međutim kako policiji stoje na raspolaganju u preventivnom smislu dvije mogućnosti, pod strogim uvjetima zabraniti samo okupljanje ili okupiti takve snage i sredstava koje su u stanju reagirati na zahtjeve situacije. Nije dovoljno da se samo pojedine osobe ponašaju u neskladu s zahtjevima pravnog poretka.

"....uznemiravanja demonstranata zbog razmatranja razmjenosti, izravna policijska intervencija bi neizbježno dovela do fizičkog nasilja. Kod biranja raznih metoda zaštite demonstanata, može biti indikativno ograničenje preventivnih policijskih mjera u kontroli fizičkog nasilja i poduzimanje represivnih mjera protiv bilo koje druge vrste uznemiravanja. Kao što je navedeno, u razmatranom slučaju postoji vjerojatnost da bi same preventivne policijske mjere izazvale provalu nasilja. Zbog toga se ne mogu kriviti austrijske vlasti za činjenicu da su s obzirom na ovaj rizik promjenile značaj razmjernosti i rastjerale kontra-demonstrante tek onda kada se to moglo počiniti bez nasilne konfrontacije. Djelujući na taj način vlasti su u stvari smjerale na sprečavanje nereda većih razmjera nego što su se u stvari dogodili, čiji je cilj jasno obuhvaćen klauzulo o prevenciji nereda iz čl. 2. st. 2. Osim toga vlasti su djelovale s zadrškom što se tiče bilo kakvog miješanja u prava kontra-demonstanata, tj. u prava ostalih u okviru značenja čl. 11. st. 2. Stoga se njihov pristup može opravdati također iz takvog razloga. Drugi slučaj, također značajan za razmatranje ograničenih preventivnih mogućnosti jest *The Christians Against Racism and Fascism Case (Christians Against Racism and Fascism V. The United Kingdom, Decision of the Commission on admissibility, DR 21 p. 138)* Tužitelji su u navedenom slučaju bili pogođeni općom zabranom javnih povorki u trajanju od dva mjeseca koju je nametnula policija nakon uznemiravanja javnog reda u što je bila umješana ekstremistička politička stranka - Nacionalna fronta. Zabrana je nametnuta radi sprečavanja daljnje provale javnog nemira. U razmatranju tužbe Europska komisija za ljudska prava je utvrdila kako je zabrana opravdana ali je izrazila i sljedeće primjedbe: "Komisija prihvaća da sloboda mirnog okupljanja uključuje ne samo statične susrete nego također i javne povorke. Štoviše to je sloboda koju mogu provoditi ne samo pojedini sudionici takvih demostracija nego i oni koji to organiziraju, uključujući i pravne osobe. Sukladno čl. 11. st. 1. Konvencije pravo na slobodu mirnog okupljanja je osigurano svakome tko ima namjeru organizirati mirne demonstacije. Po mišljenju Komisije zbog mogućnosti nasilnih kontra-demonstracija ili mogućnost da ekstremisti s nasilnim namjerama, ne članovi organizacijske skupine, se pridruže demonstracijama, ne može se oduzeti pravo na mirno okupljanje. Čak i ako postoji stvaran rizik da javna povorka preraste u izgred zbog događaja koji su izvan cilja onih koji povorku organiziraju, takva povorka zbog samog razloga ne izlazi izvan cilja čl. 11. st. 1. ove Konvencije ali svaka restrikcija nametnuta takvom skupu mora biti u skladu s uvjetima iz st. 2. Opća zabrana demonstracija se može opravdati samo ako postoji stvarna opasnost da će se ona pretvoriti u izgred koji se ne može spriječiti manje strogim mjerama. s tim u vezi vlasti također moraju uzeti u obzir djelovanje zabrane na osobe u povorci koje same po sebi ne predstavljaju opasnost za javni mir. Samo ako štete takvih povorki koje su obuhvaćene zabranom jasno prevagnu kod sigurnostnih razmatranja, koja opravdavaju zabranu iako ne postoji mogućnost izbjegavanja takvih neželjenih popratnih djelovanja zabrane, može se zabrana smatrati potrebnom u okviru značenja čl. 11. st. 2. Konvencije". V. Human Rights and the Police, A Workbook for Practice Oriented Teaching, Human Rights Information Centre, Strasbourg, 1998.

Mora nastupiti narušavanje javnog reda i mira u većem opsegu. To je razlog da pojmovni sklop "narušavanje javnog reda i mira u većem opsegu" mora biti jasno određen[189]. Narušavanje javnog reda i mira može zbog određenih okolnosti prerasti u pobunu i ustanak zbog čega je nužno proglasiti izvanredno stanje i ograničiti određena Ustavom zajamčena prava, o tome će se govoriti po 4. B).

Najrazumniji način u tom smislu jest traženje podudarnosti ili sličnosti u sličnim izrazima.

Mogu li pojmovi iz Kaznenoga zakona pomoći u rasvjetljavanju ovoga problema? Mislimo tu na pojmove: više osoba, skupina ljudi i grupa ljudi[190]?

---

[189] Londonska policija izgradila je metode za kontroliranje nereda (*crowds*) ali imaju slaba iskustva s velikim urbanim neredima s kakvima se suočila američka policija šezdesetih godina. Neredima i divljanjima policija prilazi na različite načine. U pravilu policija ima ovlast izdvajanja članova mnoštva pristupom određenoj osobi. s takvim aktima najčešće se uznemiravaju ostali koje obilježava zajednička svijest što može uzrokovati eskalaciju događanja. Od početka suvremene policijske organizacije u Engleskoj, policija je bila osobito obazriva na to kod nereda, suzdržavajući se od intervencije. S druge strane postoji obveza države za naknadom štete koju uzrokuje nekontrolirano ponašanje mase. Prilikom uporabe sile važna je selektivnost koja u razmatranom smislu ograničava uporabu sredstava prisile na sudionike nereda ali ne i na slučajne prolaznike ili promatrače. Londonska policija ne koristi u suzbijanju nereda posebne jedinice i posebnu opremu. Linija policijske obrane jest uz mnoštvo. Mišljenje je da praznina između policije i mnoštva stvara mogućnost za nabacivanjem komenjem ili sličnim predmetima kao i za divljanje. Takav pristup osobito tolerancija bili su primjer uspješnosti u četiri demostracije u Londonu 1967-68. godine zbog rata u Vijetnamu. U četvrtoj od naprijed navedenih demostracija u atmosferi doživljavanja revolucije promarširalo je gradom oko 50 000 ljudi. U veljači 1971. prosvijed od oko 140 000 radnika prošao je bez uhićenja. Nemiri koji su izbili u više od pedeset amaričkih gradova 1967. pretvorili su se u ozbiljan policijski problem. Najviše takvih nereda započelo je noćnom ophodnjom kada policijske postaje imaju oko 13. % uniformiranih policijskih službenika u službi. U to vrijeme, grad s oko 500 000 stanovnika, npr. trebao je imati oko 95 % policijskih službenika u odori u službi da bi mogao odgovoriti na narasle potrebe. Nacionalno savjetodavno povjerenstvo (The National Advisory Commission on civil Disorders) otkrila je da mnogi neredi počinju nakon grubih ili diskriminirajućih ponašanja policijskih službenika. U nekim slučajevima policija ne može kontrolirati situacije pa se u pomoć poziva nacionalna garda koja je sastavljena od građana koji često imaju slične probleme ako i prosvjednici. Navedeno povjerenstov je zaključilo kako nacionalna garda nije bila primjereno uvježbana za prosvjede i dan je njihov nastup 1967. povećao sumnje u njihove mogućnosti, v. <htpp://www.EB/_13.htm>

[190] Sukladno čl. 89. st. 1. toč. 20., 21. i 22. značenje pojmova je sljedeće: "Više osoba je najmanje dvije osobe ili više njih". "Skupina ljudi je najmanje pet osoba ili više njih". "Grupa ljudi, u smislu ovoga Zakona je udruženje od najmanje tri osobe koje su povezane

Već površni pogled na definicije iz Kaznenog zakona daje negativan odgovor na to pitanje[191]. Navedene definicije, osobito pojam skupina ljudi, ima polazište u nedovoljnom broju osoba za djelovanje navedenim sredstvima.

Najjasnija bi bila situacija za policijsko postupanje kada bismo koristili pojam, mnoštvo. Ono je velik, na prvi pogled neodrediv broj okupljenih osoba[192]. U širem smislu (ali i u kolokvijalnom) to može biti skup osoba dovoljno velik da se dobije osjećaj značajne mase, nasumce okupljene bez organizirane discipline ili reda[193] . Na taj način isključena je mogućnost da se kao mnoštvo tretira manji i odrediv broj ljudi i tako stvara osnova za uporabu razmatranog sredstva prisile.

Većina okupljenih osoba o kojima je riječ (mnoštvo) uspijeva se razići mirno, odnosno iz nje ne prijeti neposredna opasnost za ostale sudionike ili za javni red općenito. Međutim, mnoštvo je u stanju zbog velikog potencijala energija izazvati nasilje, što samo po sebi predstavlja opasnost. To je razlogom da je proučavanje mnoštva dovelo do podjele na aktivno i pasivno mnoštvo[194]. Takvim određenjem ne dobivamo odgovor na onaj, praksi

---

radi trajnog ili povremenog činjenja kaznenih djela, pri čemu svaka od tih osoba daje svoj udio u počinjenju kaznenog djela".

[191] U austrijskom policijskom pravu također se zastupa takvo razmišljanje. Kada je posrijedi više osoba prema kojima su usmjereni propisi koji uređuju javno okupljanje, nije prihvatljivo koristiti pojmove kaznenoga prava (u tom smislu radilo bi se o dvije ili tri osobe), već treba krenuti od činjenice da tu mora biti riječi o skupini. Po tom razmišljanju moralo bi biti barem deset osoba, međutim i tada treba cijeniti smisao i svrhu odredbe, što bi moglo dovesti i do toga da i manji broj osoba može opravdati opstojnost toga pojma, v. opš. Fuchs/Funk/Szymanski, 78.

[192] Böhrenz, 144.

[193] The Univrsal Dictionary of the English. Ed. H.C. Wyld, Waverly. London, Ninth Imp. 1957.

[194] Pasivno mnoštvo je ono koje može biti dobrovoljno manipulirano za svoje vlastite potrebe (npr. kolodvori koji imaju ugrađene različite prepreke i smjernice radi smanjivanja sudara između osoba i sprečavanja izbijanja nasilja). Aktivno mnoštvo moguće je podijeliti na četiri skupine: agresivno, bježeće, rastuće i izražajno. Agresivno mnoštvo je ono gdje je cilj ili nasilje ili uništavanje, ili kombinacija oba, kako bi se postiglo ono što se smatra zajedničkom svrhom. Bježeće je ono mnoštvo koje je možda u početku bilo pasivno, ali je nakon toga zajednički element opasnosti ili straha uzrokovao potrebu bježanja iz neposredne okoline (npr. aktiviranje vatrodojave). Rastuća gomila je također oportu-

najdvojbeniji dio, koliki je minimalni broj osoba da bismo mogli govoriti o mnoštvu, odnosno većem broju osoba.

Organizirana prisutnost većeg broja osoba na određenom mjestu predmetom je zakonskog uređenja u svakoj državi. To je pravo zajamčeno na međunarodnoj razini[195]. Pravila koja sadrže Međunarodni pakt i Europska konvencija ne određuju pojam javno okupljanje glede broja okupljenih osoba, već samo funkcijski. U tom smislu javnim se okupljanjima smatraju okupljanja na otvorenom ili zatvorenom prostoru, organizirana poradi ostvarivanja zabavnih, kulturnih, vjerskih, humanitarnih, socijalnih, športskih ili inih interesa građana te prosvjedi, ophodi, povorke i druga slična javna okupljanja organizirana u svrhu javnog izražavanja ili ostvarivanja političkih interesa građana[196].

Može li razlog prisutnosti više osoba na jednom mjestu biti poseban povod policijskog uredovanja? Talijansko pravo razlikuje u tom smislu pojmove skup i okupljanje. Skup se razlikuje od okupljanja utoliko što se prvi odvija uslijed prethodnog dogovora između raznih osoba koje pokreće zajednička namjera, a drugo je plod slučajnog i prigodnog susreta, bez ikakvog dogovora[197].

Mnoštvo nije po svojoj snazi samo zbroj pojedinaca. Pojedinci poprimaju osobito mentalno i psihološko stanje, zbog čega se govori o "kolektivnoj svijesti" ili o "instinktu stada". Navedeno rezultira u slabljenju sposobnosti pojedinca da razmišlja racionalno, dok u isto vrijeme njegovi

---

nistička. Na području društvenog nereda koji su izazvali drugi, ili unutar gomile ili djelujući odvojeno od gomile, nered će omogućiti nedopušteno ponašanje (npr. krađe). Izražajno je mnoštvo koje je zaokupljeno s izražavanjem mišljenja i osjećaja (religiozni skupovi, sportki događaji muzički festivali i sl. v. opš. Knigshott, 367.

[195] V. čl. 21. Međunarodnog pakta, čl. 11. Europske konvencije.

[196] V. čl. 2. Zakona o javnim okupljanjima (Narodne novine br. 22/1992.)

[197] V. čl. 18. talijanskog R.D. 18 giugno 1931, n. 773. - Approvazione del testo unico delle leggi di pubblica sicurezza, Criscuolo/Chiaese, 57.

primitivni nagoni izbijaju na površinu na isti način kao i kod drugih sudionika mnoštva[198].

Imajući u vidu do sada rečeno o mnoštvu, postavlja se pitanje mogućnosti policijskoga upravljanja mnoštvom kada za to postoji određena potreba. Nedostaci osjetljivosti, nerazborito postupanje i nedostaci poznavanja okoline mogu biti od odlučujućeg značenja za eskalaciju i nastupanje nepredvidivih posljedica. Osjetljivost policijskog postupanja ovisi o spremnosti na dijalog s mnoštvom i posegom za odgovarajućim odgovorom, odnosno, neodgovorom. U situacijama javnog prosvjeda policijska akcija ili nedjelovanje podvrgnuto je najvećem pritisku i najintenzivnijoj kontroli, ali policija je uvijek odgovorna za ishod[199]. Razboritost policijskog postupanja je značajan čimbenik u sprečavanju eskalacije odnosa. Stoga je spoznaja svakog policijskog službenika o toj činjenici veoma značajna i nije ograničena samo na rukovoditelja. Netom istaknuto dobiva na značenju ako se uzme u obzir činjenica da je i policija mnoštvo, pa se mnoge značajke ponašanja pojedinaca u gomili mogu primijeniti i na ponašanje policajaca-pojedinaca unutar policijskog odgovora.

Tako složeni problem nameće pitanje mogućnosti da svi policijski službenici služe u osiguranju mjesta gdje se okuplja mnoštvo. Ne bi li bilo bolje da se na takvim mjestima koriste posebno obučeni policijski sastavi? Koncept obuke takvih službenika mogao bi ustrajati na mirnoći policijskih službenika i na suzdržanosti od pretjeranih reakcija. Loša strana uporabe takvih službenika jest u njihovu izgledu. Iako mogu biti osposobljeni za krajnju tolerantnost, oni moraju tijekom suprotstavljenosti mnoštvu imati posebnu opremu. Upravo takva oprema može imati negativne učinke za raspoloženje mnoštva (posebne kacige s vizirima, neprobojna odjeća, štitovi,

[198] Bačić, 304., Knigshott, 368.

[199] Usp. Knigshott, 372.

palice i sl.)[200]. Opremanje spomenutom opremom temelji se na predviđanju problema među sudionicima. Anticipiranje problema može te probleme ponekad i spriječiti[201]. Predviđanje javnog okupljanja čini nemogućnost pronalaženja kriterija temeljem kojih bi se moglo predviđati ponašanje sudionika. Što je veći broj sudionika, to je veći rizik izmicanja nadzoru i pojave nasilja. Što je veća skupina, ima više sklonih izazivanju nereda i imaju izgleda ostati anonimni. Nadalje, svako okupljanje koje je prvo iskustvo neke skupine koja nema sjećanja s manifestacija izlaže se povećanom riziku suočavanja s nasiljem. Što više neka skupina sudjeluje u nizu manifestacija u kratkom razdoblju, ma kakvo bilo njeno iskustvo i kvaliteta repertoara njezinih karakterističnih akcija, sve su veći rizici izmicanja nadzoru[202]. Kao značajniji uzrok za pojavu nasilja često se spominje rukovođenje. Rukovoditelj mora raspolagati stručnim znanjima o izbjegavanju sukobljavanja, odnosno o uklanjanju svih onih faktora koji su iritirajući za mnoštvo.

Pored navedenih razloga uporabu mlazova vode prema mnoštvu pojedina zakonodavstva povezuju s različitim razlozima. Šire je stajalište da javna okupljanja mogu biti raspuštena uporabom sile radi sprečavanja počinjenja zabranjenih djela. U Italiji, npr., pobunjenička očitovanja ili povici uvredljivi za ugled vlasti, ili povici koji bi inače mogli dovesti u opasnost javni red ili sigurnost građana, ili činjenje na zločina na javnim skupovima, mogu biti povod za njegovo raspuštanje[203].

---

[200] Američko istraživanje s PR 24 Baton (oznaka za vrstu policijske palice) dokazalo je da je ona manje provokativna od klasične policijske palice, v. Knigshott, 374., Lebeuf/Soulliére, 175.

[201] Lebeuf/Soulliére, 172.

[202] Lebeuf/Soulliére, 174.

[203] Pobunjenički su povici ili očitovanja koji imaju svojstva neprijateljstva, netrpeljivosti ili pobune u odnosu na javna prava ili vlasti koje ih ostvaruju, tako da postoji opasnost za javnu sigurnost i održavanje javnog reda. Uvijek se smatra pobunjeničkim očitovanjem isticanje zastava ili obilježja koja su simbol društvenog prevrata ili pobune ili prezira prema državi, vladi ili vlasti. Pobunjeničko je očitovanje i isticanje obilježja buntovničkih udruženja. Kada se u slučajevima o kojima je riječ treba raspustiti skup, policijski službenici moraju pozvati prisutne da se raziđu. Ukoliko takav poziv ostane bez učinka,

Drugo, što je povezano samo s bacačem vode, jest spominjanje pojma bacača vode veće snage. Tu veličinu moguće je izraziti određenom tehničkom vrijednošću. Zato držimo da je krupan nedostatak što Službovnik ne sadrži taj tehnički sastojak. Ustrajati samo na minimalnoj udaljenosti od 25 metara je, pored svakodnevnog tehničkog napretka, neprihvatljivo.

Osnovna načela pod naslovom "nadzor nezakonitih okupljanja" ističu značenje Opće deklaracije i Međunarodnog pakta za javno okupljanje i pozivaju službenike koji provode pravo na uporabu sredstava prisile samo pod uvjetima toč. 13. i 14. posebnih odredbi. U rastjerivanju nezakonitih ali nenasilnih okupljanja Osnovna načela pozivaju službene osobe na suzdržanost u uporabi sile ali uporabu sile ipak dopuštaju pozivajući na korištenje sile u najmanjoj mogućoj i nužnoj mjeri (čl. 13.). Situacija s nasilnim skupovima je drugačija. Službene osobe mogu koristiti i vatreno oružje samo kada manje opasna sredstva nisu dovoljna i samo u najnužnijoj mjeri. Korištenje vatrenog oružja u tom smislu povezano je ispunjenjem uvjeta iz točke 9.

5. Uporaba službenih pasa

Uporaba službenih pasa nije ograničena samo na policiju. Njih susrećemo osobito u vojsci, gdje imaju specifične zadaće, u osiguranju kaznenih zavoda i u civilnoj zaštiti[204].

---

raspuštenim se nalaže s tri jasne formalne zapovijedi. Svaka zapovijed se najavljuje zvukom trube. Nakon toga dopuštena je uporaba sile, v. čl. 20-24. talijanskog R.D. 18 giugno 1931, n. 773. - Approvazione del testo unico delle leggi di pubblica sicurezza, Criscuolo/Chiaese, 58-59.

[204] Propis o uporabe službenih pasa sadržan je u § 10. *Waffengebrauchsgesetz*-a. Snažna intervencija službenog psa prema osobama dopuštena je unutar uvjeta za uporabu službenog oružja, i to: -u slučaju zakonite nužne obrane; -radi savladavanje nasilnog protivljenja državnoj prisili; -radi zakonitog lišenja slobode ili sprečavanja bijega osobe zakonito lišene slobode zbog sudski kažnjive radnje, počinjene s namjerom za koje je zaprijećena kazna zatvora više od jedne godine, osobe za koju je utvrđeno da je duševni bolesnik ili je kao takva sumnjiva, a njezino ponašanje ukazuje na opasnost za sigurnost

Službeni psi u policiji imaju različite zadaće[205]. Unutar našega predmeta razmatranja zanimaju nas psi koje možemo rabiti prema osobama kada one napadaju ili kada treba spriječiti njihov bijeg.

Osnovni uvjet za njihovo korištenje u policiji jest obuka (dresura) pasa i policijskih službenika, vodiča psa. Uspješna obuka pasa (što je predmetom posebnog testiranja) jamči mogućnost rukovođenja psom, minimiziranje utjecaja instinktivnih reakcija, osobito u nekih vrsta pasa[206].

Pored uspješne obuke, za uporabu službenih pasa možemo utvrditi da je upravo dodatna opasnost, nepredvidljivost. Nije moguće s sigurnošću kontrolirati stupanj njegove uporabe, zato je pogrešno u načelu uporabu toga sredstva uspoređivati s bilo kojim drugim sredstvom prinude[207].

U Republici Hrvatskoj uporaba službenih pasa uređena je na dvije razine. Prvo, Zakon u čl. 41. koji primjerice nabraja sredstva prisile, ne spominje kao primjer službene pse, ali govori o drugim sredstvima prinude koja su utvrđena propisima. Ovakva generalna klauzula sasvim sigurno ne

---

osoba ili imovine. Mađarski zakon o policiji o uporabi službenih pasa govori u § 50. Policijski službenik ima pravo koristiti službenog psa opremljenog zaštitnom košarom, koji je na povodu (uzici) ili bez njega, kao sredstvo prisile ukoliko postoje uvjeti za primjenu sredstava prisile. On ima pravo primijeniti službenog psa na povodu bez zaštitne košarice ukoliko nelegalnu skupinu nije moguće rastjerati manje opasnim sredstvima (§§ 47-49.), odnosno ukoliko je to potrebno radi razdvajanja grupe koja teško ugrožava javnu sigurnost ili za svladavanje otpora poduzetoj redarstvenoj mjeri. Policijski službenik smije rabiti službenog psa bez povoda i zaštitne košare radi: sprečavanja napada koji prijeti teškom tjelesnom ozljedom, uhićenja osobe za koju se osnovano sumnja da je počinila teško kazneno djelo i sprečavanja napada pri kojemu mogu biti ugroženi njegovi život i zdravlje. *Polizeiaufgabengesetz* propisuje u čl. 40. st. 3. uporabu službenih pasa kao pomoćnog sredstva tjelesnoj snazi. Uvjet za njihovo uporabu jest osposobljenost psa i vodiča, što je propisano posebnim podzakonskim aktima. Berner/Köhler, 235., *Polizei-Dienstvorschrift* 100 Nr. 1.6.3.24., Rupprecht, 130. Slovenski pravilnik povezuje uporabu službenog psa s zaštitnom košarom s ispunjenim uvjetima za uporabu plinskog oružja, fizičke sile ili palice, a uporabu službenog psa bez zaštitne košare s uvjetima za uporabu vatrenog oružja (čl. 142.).

[205] V. čl. 176. Službovnika, v. Dieu, 147 i dalje.

[206] O načinima i mogućnostima dresure pasa v. Dieu, 148-149.

[207] V. opš. Becker, 50. Prijedlog je autora za izjednačavanje uvjeta za uporabu službenih pasa s uvjetima za uporabu oružja.

može izdržati bilo kakvu kritiku. Argumenti za takav stav je u prvom redu zahtjev da se sva sredstva prisile predvide izričitom odredbom. Temeljni propis u tom smislu jest u čl. 177. i 178[208].

Što bi trebao značiti st. 4. čl. 177. ? Mogu li policijski službenici zakonito koristiti službene pse, a da istovremeno ne uznemiravaju građane? Sigurno je da ne mogu. Zato je propis suvišan.

Članak 178. st. 1. dopušta korištenje službenog psa prema osobi zatečenoj u počinjenju kaznenoga djela bez daljnjeg određenja, što se ukazuje neprihvatljivo strogim. Propisom su obuhvaćena i kaznena djela koja se progone po privatnoj tužbi. Je li nužno da se sprečava bijeg osobe koja je drugog uvrijedila, oklevetala i sl.? Sigurno nije.

Članak 178. st. 2. dopušta uporabu službenog psa samo kada osoba bježi iz Republike Hrvatske. Pravila za uporabu sredstava prisile obično su istovjetna, bez obzira na koju stranu se granica nedopušteno prelazi. Sukladno čl. 42. st. 1. toč. 5. moguće je koristiti službenog psa radi sprečavanja prelaska državne granice prometnim sredstvom, što potvrđuje netom istaknuto da se granicu tim sredstvom može štititi samo kada osoba bježi iz Republike Hrvatske.

---

[208] "(1) Dresirane pse može se koristiti samo pod nadzorom stručno osposobljene osobe (vodič psa). (2) Dresirani pas se koristi uz uporabu zaštitne košare. (3) Iznimno od stavka 2. Ovoga članka, dresirani pas smije se koristiti bez zaštitne košare u slučajevima kada ovlaštene službene osobe mogu uporabiti vatreno oružje. (4) Dresirane pse ovlaštene službene osobe ne smiju koristiti na način kojim se izaziva uznemirenost građana". Članak 178. "Kada ovlaštene službene osobe u obavljanju pozorničke i ophodne djelatnosti vode službene pse mogu ih koristiti samo u slučajevima: 1. hvatanja osobe koja bježi, a zatečena je u izvršenju kaznenog djela ili se osnovano sumnja da je počinila kazneno djelo ili je izdat nalog za njezino lišenje slobode ili privođenje; 2. hvatanje osobe koja bježi preko granične crte u Republiku Hrvatsku ili koja bježi iz Republike Hrvatske, ali samo do granične crte; 3. savladavanja otpora prigodom provjere istovjetnosti, lišavanja slobode, čuvanja ili privođenja osoba; 4. odbijanja napada na osobe ili objekt; 5. odbijanja napada na ovlaštene službene osobe. (2) Pse napadače ovlaštene službene osobe mogu koristiti i u drugim slučajevima (zasjeda, racija, blokada, pretraga terena) u kojima treba odbiti napad, svladati otpor ili uhvatiti osobu koja bježi. (3) Prije korištenja dresiranog psa, ovlaštena službena osoba dužna je upozoriti osobu da će koristiti psa ako ne postupi po zapovijedi. Upozorenje se neće dati kada to, s obzirom na okolnosti konkretnog slučaja, nije moguće ili nije svrsishodno".

U članku 178. st. 3. sadržan je većim dijelom opravdani razlog za uporabu službenih pasa. Upitan je zbog nedorečenosti upravo prvi razlog: uporaba zbog provjere istovjetnosti. Taj razlog možemo samo shvatiti kao sprečavanje bijega osobe pred utvrđivanjem istovjetnosti. Je li dostatno puštanje psa na osobu? Čini se da bi toj ovlasti valjalo nametnuti i druga ograničenja.

Članak 178. st. 4. propisuje prihvatljiv razlog za uporabu službenog psa u obavljanju ophodne djelatnosti. Pojmove napad na osobu i napad na objekt valja tumačiti sukladno rečenom pod D) i pod 4. F) III.

Propis u čl. 178. st. 5. je suvišan. Napad na osobu propisan je u prethodnom stavku i njega valja tumačiti tako da vrijedi i u ovome slučaju. Odbijanje napada na ovlaštene službene osobe u osnove nema posebnosti kojima bi se takav napad razlikovao od napada na svaku drugu osobu. Stavak bismo mogli prihvatiti jedino iz edukativnih razloga, ali i taj zahtjev može biti kompenziran odgovarajućom formulacijom toč. 4.

U st. 2. koji s kriminalističkog gledišta sadrži poželjne razloge za uporabu službenih pasa, prisutan je nedostatak kojeg smo već istaknuli u toč. 3. On se odnosi na uporabu pasa prema osobama koje bježe, a da pri tome nisu propisani dodatni uvjeti. Točno je da su zasjede, blokade, racije i pretrage terena ciljane kriminalističke radnje, ali ipak bijeg osobe pred tim policijskim postupanjem mora biti opterećen s dodatnim uvjetima.

S obzirom na to da svaka od točaka trpi značajne prigovore, cjelokupnost propisa o uporabi službenih pasa smatramo krajnje neprihvatljivima.

Uporabu pasa uređuje i Uputstvo. U toč. 18. nabrojeni su razlozi zbog kojih se može uporabiti pas[209]. U propisu su prisutni pravno tehnički

[209] "(2) Radi pronalaženja i hvatanja osobe lišene slobode koja je u bijegu, čuvanja određenog prostora ili objekta, pronalaženja ukradenih stvari, odbijanja napada na pripadnike straže ili na drugu osobu ili objekt, kao i u drugom slučaju kada se po odredbama ovog uputstva može upotrijebiti vatreno oružje, pripadnik straže može koristiti

nedostaci koji u načelu prihvatljivo sredstvo prisile pravosudnih policajaca uređuju na nerazumljivi način. Nerazumnost o kojoj se govori odnosi se na nepostojanje granica između obavljanja određenih poslova i uporabe službenog psa kao sredstva prisile. Instruktivno pravilo iz st. 2. je neprihvatljivo zbog dopuštanja preširoke diskrecije.

6. Uporaba konja

Konji (službeni konji) se koriste u policiji kao sredstvo za intervenciju, poglavito za zapriječavanje i ispražnjavanje različitih žarišta, kod opsežnih osiguranja i pretraga, kao fizičke prepreke u regulaciji i nadzoru prometa te u nadzoru državne granice[210].

Pored obveze za posebnom obukom konja i policijskih službenika, značajan prigovor pri uporabi ovoga sredstva jest u nemogućnosti strogog dimenzioniranja njegove uporabe, zbog čega je prijedlog da uvjeti za njegovu uporabu moraju biti izjednačeni s uvjetima za uporabu oružja[211].

U Republici Hrvatskoj postoji načelno stajalište o mogućnosti uporabe radi uspostavljanja javnog reda i mira koji je narušen u većoj mjeri ili u drugim slučajevima kada je to nužno za uspješno izvršenje službenog zadatka. Stav je izrečen u čl. 171. Službovnika. Drugi propis sadržan je u čl. 182. Službovnika[212].

Držimo da prikazani propisi nisu dovoljna osnova za uporabu toga sredstva prisile. Službeni konj nije predviđen u Zakonu kao sredstvo prisile

---

specijalno obučene pse. (2) Pripadnik straže dužan je da prema mogućnostima spriječiti psa u nanošenju povreda osobi prema kojoj je poa upotrijebljen".

[210] Rupprecht, 131.

[211] Becker, 50.

[212] " (1) Prilikom obavljanja određenih službenih poslova i zadataka ovlaštene službene osobe koriste konje. (2) Konji se koriste u obavljanju poslova: nadzora državne granice, osiguranju javnog okupljanja, uspostavljanja javnog reda i mira narušenog u većoj mjeri, ophodne djelatnosti. (3) Konji se mogu koristiti i za obavljanje drugih poslova po zapovijedi ministra unutarnjih poslova."

niti postoje podzakonski propisi koji bi uređivali minimalne uvjete za obuku konja i policijskih službenika.[213]

Za kritiku pojma uspostavljanja javnog reda i mira koji je narušen u većoj mjeri, v. ovdje pod 4[214].

7. Uporaba plinskih sredstava

Plinska sredstva se u policijskom pravu pojavljuju pod različitim nazivom[215], međutim ista im je svrha: rastjerivanje okupljenog mnoštva koje narušava javni red i mir ili, kako ćemo vidjeti u poredbenom dijelu, kad za to postoje drugi razlozi[216].

---

[213] Za kritiku dijela članka 42. st. 1. Zakona, v. pod F) II.

[214] U Mađarskoj je dopuštena uporaba konjičkih jedinica § 60. I e Zakona o policiji radi rastjerivanja skupine koja se protupravno okupila ili protupravno djeluje, a ne odazove se pozivu za mirni razlaz, dok primjena drugih blažih sredstava ne jamči uspjeh. *Polizeiaufgabengesetz* sadrži u čl. 40. propis o uporabi službenih konja (Dienstpferde) kao pomoćnog sredstva tjelesnoj snazi, tako da za njihovu uporabu vrijede isti uvjeti. Službeni propisi nalažu posebnu obuku konja i policijskih službenika. V. *Polizei-Dienstvorschrift*, 100 Nr. 1.6.3.24. Slovenski pravilnik govori o uporabi konjice kao postupku triju ili više konjanika koji neposredno djeluju prema ljudima s namjerom njihova potiskivanja ili rastjerivanja (čl. 140. st. 4.).

[215] Prisutni su nazivi: nadražujuća sredstva, plin, suzavac, omamljujuća sredstva i sl. v. Berner/Köhler, 235, u državama *common law* sustava govori se o kemijskom oružju (chemical weapons) v. <htpp://www.EB/_7.htm>.

[216] *Waffengebrauchsgesetz* u § 3. i. 2. smatra suzavac i druga nadražujuća sredstva službenim oružjem koje je moguće uporabi sukladno §. 2. Govoreći o suzavcu i drugim nadražujućim sredstvima on ih određuje kao sredstva s samo kratkotrajnim oštećivanjem zdravlja. Sukladno *Polizeiaufgabengesetz-u* u Njemačkoj su plinska sredstva pomoćna sredstva tjelesnoj snazi, v. opš. čl. 40. st. 1. i 3. Mađarski zakon o policiji govori o "službenom kemijskom sredstvu" u § 49. st.1. Ono se smije koristiti radi otklanjanja napada koji ugrožava živote drugih ili život policijskog službenika, zdravlje ili imovinu te radi otklanjanja otpora opravdanoj redarstvenoj mjeri. Isti § st. 2. govori o uporabi suzavca i nadraživog plina radi otklanjanja napada koji neposredno ugrožava živote drugih ili njega osobno, zdravlja, sigurnosti imovine ili ukoliko postoje uvjeti za korištenje oružja (§54.). § 59. st. 1. c dopušta uporabu nadražljivog plina radi rastjerivanja skupine koja se protupravno okupila ili protupravno djeluje, a ne odazove se na poziv za mirni razlazak, ako se skupine ne može rastjerati blažim sredstvima. *Polislag* govori o uporabi suzavca kao pomoćnog sredstva tjelesnoj snazi u 10.4.§., uz uvjet da se službeni zadatak ne može ostvariti samo tjelesnom snagom. Slovenski pravilnik za uporabu plinskih sredstava govori na dva načina. Prvo u sklopu uspostavljanja javnog reda i mira kada je on povređivan u većem obimu. Tom prilikom može se uz plinska i druga sredstva za pasivizaciju rabiti i

Ona se u praksi pojavljuju u različitim oblicima i zbog toga im je različiti učinak, što nalaže jasno normativno uređenje, uvjeta za uporabu, i dopuštenosti sredstva i načina uporabe sredstava.

Ona se mogu upotrebljavati kao naboj koji se ispaljuje iz posebnih oružja (tzv. lansera) ili se slično punjenje baca iz ruke, ili se posebnim uređajem u vidu magle raspršuje određena tvar prema mnoštvu[217]. Posebnu opasnost predstavljaju naboji ispaljeni iz oružja čiji je domet između 50-120. metara, zbog opasnosti od ozljeđivanja osoba. Tvar koje se najčešće koriste za punjenje naboja su CN (*chlorabenzilidebmalonitril*) i CS (*Chloracetonphenon*)[218].

Službovnik utvrđuje tri slučaja kada je dopušteno koristi plinska sredstva. Prvi slučaj je kod uspostavljanja javnog reda i mira koji je narušen u većoj mjeri, drugi je slučaj kada osoba drži druge osobe kao taoce i prijeti da će ugroziti ili ugrožava njihove živote i treće je kada je to neophodno za izvršenje službenog zadatka (čl. 171. st. 1. i 4.). Navedeni slučajevi uporabe plinskih sredstava općenito gledajući su preventivnog karaktera, čija je značajka udaljenje osoba s određenog mjesta.

---

mlazovi vode, konjica i posebna motorna vozila. Drugo, plinska i druga sredstva za pasivizaciju mogu se rabiti u slučajevima hvatanja osobe koja se zabarikadirala ili na drugi način onemogućava izvršavanje naloga ili neposredno ugrožava život policijskog službenika ili druge osobe (čl. 139.). Razmatrani pravilnik određuje da su plinksa sredstva: plinska puška i pištolj za izbacivanje plinskih naboja ili materijala, plinska ručna bomba i druga sredstva namjenjena za raspršivanje plinskog materijala, v. čl. 140. st. 1. Mađarski zakon o policiji u 59. §. st. 1.e govori o uporabi motoriziranih jedinica radi rastjerivanja skupine koja se protupravno okupila ili djeluje protupravno, a ne odazove se pozivu za mirni razilazak. Slovenski pravilnik povezuje uporabu posebnih motornih vozila s narušenim javnim redom i mirom u većoj mjeri. On određuje da je uporaba posebnih motornih vozila uporaba motornih vozila opremljenih s posebnom opremom, za neposredno djelovanje prema osobama s ciljem potiskivanja i rastjerivanja.

[217] Usp. § 2. *Verordnung über Art, Wirkungsweise, Zweckbestimmung der polizeilichen Waffen und munition. Vom 12. November 1985 (Brem. GBl. 141 - 205-a-1)*

[218] Rupprecht, 444.

8. Uporaba specijalnih motornih vozila

Specijalna motorna vozila također mogu biti korištena kao sredstva prisile. Njih možemo držati prisilnim sredstvom samo u ograničenoj mjeri jer se njima ne smije neposredno djelovati prema osobama. Njihova je namjena ograničiti kretanje, odnosno zapriječavanje i usmjeravanje kretanja mnoštvu[219].

---

[219] Zakon o policiji u § 51. govori o cestovnoj blokadi koju policijski službenici mogu koristiti radi uhićenja počinitelja kaznenoga djela. Cestovna blokada sastoji se u ograničenju prometa, pri čemu se može, poštujući sigurnost prometa, blokirati cestu. Tumačenjem § 61. III. nameće se zaključak da pored propisanih sredstava kojima se mogu zapriječiti prometnice, policija može koristiti i druga sredstva ukoliko postoje zakonske osnove za primjenu zamjenskih sredstava, i ukoliko njihova primjena omogućava ostvarenje zakonitog cilja. Interesantno je spomenuti da razmatrani Zakon propisuje i uporabu mreža za hvatanja, (što ne možemo uklopiti niti u jedno od uobičajenih sredstava), i to u dva slučaja, ukoliko odbija napad od sebe ili druge osobe, ili je ona opasna za zdravlje ili imovinu, ili kada su ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenoga oružja (§ 49.II.) te kada je potrebno rastjerati skupinu (§ 59. Id) *Polizeiaufgabengesetz* u čl. 40. St. 3. navodi tehničke zapreke kao pomoćno sredstvo tjelesnoj prisili. Službeni propisi pod tim pojmom razumijevaju sredstva s kojima je moguće zapriječiti ceste, prostore, kao što su, užad, metalna užad, španjolski jahač, čvrste podloge s čavlima, trake s čavlima i blokadne rešetke. Berner/Köhler, 235. Slovenski pravilnik o uporabi sredstava za prisilno zaustavljanje motornih vozila sadrži precizne odredbe koje na neuobičajen način propisuju uvjete za uporabu toga sredstva. "Članak 144. Sredstva za prisilno zaustavljanje prijevoznih sredstava smiju se uporabiti: za sprečavanje bijega prijevoznim sredstvom osobe zatečene u počinjenju kaznenog djela koje se progoni po službenoj dužnosti; za sprečavanje bijega prijevoznim sredstvom, osobe kojoj je oduzeta sloboda ili za kojom je izdan nalog za oduzimanje slobode; za sprečavanje nezakonitog prijelaza preko državne granice prijevoznim sredstvom; za sprečavanje dalje vožnje s prijevoznim sredstvom osobe koja je najmanje dva puta zaustavljana i nije poštivala zapovijed policijskog službenika; za sprečavanje nedopuštenog pristupa s prijevoznim sredstvom do objekta ili do područja na kojem se zadržava ili na kojem boravi osiguravana osoba." "Čl. 145. Sredstva za prisilno zaustavljanje prijevoznih srestava su bodljikave trake, koje su polažu na prometnu površinu tako da prijevoznom sredstvu pri prelasku oštete pneumatik ili druga sredstva i tako ga prisile na zaustavljanje." U propisima je određeno što se smatra uređajem za prisilno zaustavljanje motornih vozila što je povod da se propisi razmotre šire. Propisi ne vode dovoljno brige o opasnosti takvoga sredstva za druge sudionike u prometu. Nakon oštećivanja pneumatika vozilo se više ne može kretati pravocrtno te tako postaje ozbiljna opasnost za druge sudionike. Obzirom da su prijevozna sredstva koja se kreću prekomjernom brzinom najčešći povod za uporabu razmatranog sredstva problem postaje složeniji i tako umanjuje stvarno značenje preciznosti koja na prvi pogled odlikuje razmatrane propise.

Privremeni službovnik govori o specijalnim motornim vozilima čiju uporabu povezuje s narušenim javnim redom ili drugim slučajevima kada je to neophodno za izvršenje službenog zadatka (čl. 171. st. 1.).

9. Uporaba tehničkih zapreka

Uporaba tehničkih zapreka jest postupanje koje je u ontološkom smislu slično uporabi službenih vozila. Kada smo govorili o službenim vozilima, nismo isticali da se ona koriste za prijevoz osoba jer je to samo po sebi razumljivo. U smislu sredstava prisile ona se koriste za zapriječavanje, usmjeravanje. Ista je svrha tehničkim sredstvima.

Službovnik (čl. 168-170.) navodi kao tehničku zapreku uređaj za prisilno zaustavljanje motornog vozila[220].

Propisi Službovnika sadrže dva krupna nedostatka. Prvi je povezan s proširivanjem ovlasti na uporabu vatrenog oružja, s kojim je izjednačena primjena razmatranoga sredstva na prometni delikt, što je bez obzira na nastalu štetu teško prihvatljivo. Takvim stajalištem Službovnik ne ograničava uporabu razmatranog sredstva samo na zaustavljanje vozila već očito ima u vidu i opasnost za osobe. Drugo, ovi propisi ne određuju što je to uređaj za prisilno zaustavljanje motornog vozila, može li to biti, npr. betonska zapreka ili je posrijedi takvo tehničko sredstvo koje samo ošteti pneumatike prometnog sredstva. Razlozi za jasnim propisivanjem propisivanjem

---

[220] Članak 168. "Kada treba spriječiti bijeg osobe protiv koje se može uporabiti vatreno oružje kao i počinitelja teškog kaznenog djela protiv sigurnosti javnog prometa koji vozilom bježi s mjesta prometne nezgode, ovlaštene službene osobe mogu uporabiti sredstvo za prisilno zaustavljanje motornog vozila, ako bijeg te osobe ne mogu spriječiti na drugi način." Članak 169. (1) "Ispred uređaja za prisilno zaustavljanje motornog vozila, na udaljenosti 240 do 300 m iz pravca nailaska vozila, ovlaštene službene osobe dužne su postaviti prometne znakove ovim redom: "Opasnost na cesti", "Zabrana pretjecanja", "Ograničenje brzine na 40 km/h" i "Zabrana prolaska bez zaustavljanja - Stop policija". (2) "Prilikom postavljanja uređaja za prisilno zaustavljanje motornog vozila ovlaštene službene osobe dužne su postupati tako da ne ugroze život i sigurnost ostalih sudionika u prometu." Članak 170. (1) "U primjeni uređaja za prisilno zaustavljanje motornog vozila postupa se sukladno odredbama ovog Privremenog službovnika o zasjedi."

tehničkih karakteristika navedenog uređaja moraju biti motivirani i potrebama razlikovanja prema blokadi kao kriminalističko taktičkoj radnji. Nema sumnje da je uređaj za prisilno zaustavljanje motornih vozila u funkciji blokade međutim sredstva za blokadu mogu biti zbog njezine namjene bitno drugačija i ona se ne mogu taksativno nabrojiti[221]. U uređaje za prisilno zaustavljanje motornih vozila ne pripadaju uređaju kojima se onemogućava kretanje vozila kad ono nije u pokretu. Potonji uređaji nisu propisani kao policijsko sredstvo prisile.

II. Uporaba vatrenog oružja

Policijska uporaba vatrenoga oružja uključuje različite situacije[222]. U prvome redu, valja razlikovati uporabu vatrenoga oružja spram pojedinca i skupine ljudi, prema objektu (zgradi, automobilu, plovnome objektu, zrakoplovu) i životinji. Važno je razlikovanje prema vrsti vatrenoga oružja i njegovoj eventualno posebnoj namjeni[223]. Isticanju posebne namjene nije prvenstveni cilj osigurati učinkovitost već težnja za što manjim posljedicama. U tom smislu Pravilnik u propisivanju vrste oružja navodi repetirajuću sačmaricu kalibra 12/70. ili 12/76. Nedostaje mu samo jedan ali bitan, korak da propis ima cjelovitu svrhu, a to je propisivanje situacija u kojima se ona mora koristiti. To su blokadni punktovi gdje se očekuje dolazak osobe koju treba uhititi i slične situacije gdje je potrebno da domet streljiva bude što manji i da nije potrebno posebno vrijeme za ciljanje[224]. Takav propis nedostaje i za druga oružja i streljivo. Valja napomenuti kako ni u drugim

[221] O razlozima i sredstvima blokade, v. Lisken/Deninnger, 280., Pavišić/Modly, 146-147.

[222] Brojčani pokazatelji uporabe vatrenog oružja u RH su: 1992=48. 1993=49. 1994=29. 1995=10. 1996=9. 1997=10. U navedenim slučajeva smrtno je stradalo osoba: 1992=2. 1993=3. 1994=3. 1995=2. 1996=3. 1997=3.

[223] Za klasifikaciju vatrenog oružja, v. pod 2.

[224] To su npr. puške koje svoju maksimalnu učinkovitost imaju do pedesetak metara. Nakon toga probojna moć sačme je toliko slaba da ne može ozbiljnije ugroziti druge osobe.

državama nema do te mjere preciznih propisa o streljivu koji bi isključivali ili ograničavali posebne posljedice[225].

Vatreno oružje policija upotrebljava i za sprečavanje pojave kaznenog djela, prekid njegova dovršenja, sprečavanje nastupa posljedica, uhićenje počinitelja, ali i u okviru poduzimanja policijskih radnji za druga kaznena djela. Takva podjela u skladu je s toč. 9. posebnih odredbi Osnovnih načela[226].

Uporabi vatrenoga oružja policijska vlast pribjegava u redovitim i izvanrednim prilikama. S toga stajališta valja razlikovati slučajeve uporabe vatrenoga oružja u redovitim i u izvanrednim prilikama. Ove druge, u pravilu, proširuju policijske ovlasti na uporabu vatrenoga oružja[227].

---

[225] Govoreći o pištoljima i revolverima i streljivu *Verordnung über Art, Wirkungsweise, Zweckbestimmung der polizeilichen Waffen und Munition* (Vom 12. November 1985, Brem.GBl. 141 - 205-a-1) u § 4. ističe kako pištolji i revolveri mogu biti kalibra 7,65 mm. 9. mm. i 38. specijal. Municija za navedena oružja mora biti uobičajene izrade s plaštem koji pokriva cijeli projektil (*Vollmantelgeschoßmunition*). Bilo bi poželjno da se takav propis odredi i prema materijalu iz kojeg se projektil mora izrađivati, te o obliku projektila. Ali i ovakvo određenje je bolje od slučajeva kada nema o tome nikakvih propisa. Propis u svakom slučaju isključuje mogućnost korištenja probušenih projektila, sačme i projektila s eksplozivnim ili sličnim punjenjima, v. pod 2.

[226] "Službenici koji provode pravo neće koristiti vatreno oružje protiv osoba osim u samoobrani ili obrani drugih od neposredne opasnsoti od smrti ili ozbiljnog ranjavanja, kako bi spriječili početak osobito ozbiljnog zločina koji uključuje neposrednu opasnost po život, kako bi uhitili osobu koja predstavalja takvu opasnost i koja se odupire autoritetu, ili kako bi spriječili njegov bijeg i to samo kad su manje ekstremne mjere nedostatne za postizanje tih ciljeva. Korištenje smrtonosnog hica dopušteno je samo kao posljednje sredstvo radi zaštite života (*In any event, intentional lethal use firearms may only be made when strictly unavoidable in order to protect life*)."

[227] U Austriji *Waffengebrauchgesetz* uporabu vatrenog oružja uređuju § 2. i 7. §. 2. sadrži opći propis o policijskoj uporabi vatrenog oružja. Organi savezne policije, savezne žandarmerije i dr . smiju u obavljanju službe u skladu s ovim saveznim zakonom uporabiti službeno oružje: u slučaju opravdane nužne obrane; pri svladavanju onemogućavanja poduzimanja zakonitih službenih radnji; pri protivljenju zakonitom lišenju slobode; pri sprečavanju bijega zakonito uhićene osobe; pri obrani stvari od prijeteće opasnosti. §. 3. nabraja što se Zakonom smatra službenim oružjem. To su: gumena palica, plinska sredstva, vodeni topovi (bacači vode) te vatreno oružje određene kategorije, koje je propisano posebnim aktom. §. 7. Zakon ograničava uvjete uporabe za uporabu vatrenog oružja kada se njima ugrožava život samo na: slučajeve opravdane nužne obrane radi zaštite ljudi; radi suzbijanja pobune ili ustanka; radi sprečavanja bijega osobe počinitelja kaznenog djela za koje se može izreći kazna zatvora preko jedne godine, a počinjeno je s namjerom, ako postoji sumnja ili počinitelji hoće izbjeći uhićenje za kaznena djela protiv sigurnosti

države, osoba ili imovine ili opće opasnosti za ljude; radi sprečavanja bijega uhićenika ili duševnog bolesnika koji je opasan za život ljudi ili imovinu. Pored općih uvjeta u § 2. i posebnih u § 7., spomenuti zakon propisuje i mnogobrojna ograničenja i obveze policijskih službenika prije uporabe vatrenog oružja, od izdavanja odgovarajućih upozorenja do ispaljivanja upozoravajućeg hica, V. Fuchs/Funk/Szymanski, 198-203. U Belgiji Zakon o djelovanju policije od 5. 8. 1992. (*Loi sur la fonction de police*) u čl. 38. navodi četiri razloga za uporabu vatrenog oružja. Na prvom je mjestu nužna obrana, nakon toga teški kriminalitet, posrijedi su situacije zatjecanja počinitelja kako započinje kazneno djelo ili ga izvršava, a policijski službenik sumnja da je on naoružan ili pretpostavlja da će rabiti vatreno oružje. Zaštita osoba i mjesta u okviru upravno policijskih mjera i zaštita osoba u okviru sudskopolicijskih zadaća. Navedeni razlog se posebno odnosi na zaštitu svjedoka i tzv. krunskog svjedoka. Spomenuti zakon ne uređuje uporabu vatrenog oružja prema vozilima, terorističkim napadima i uzimanju talaca, tako da se te situacije rješavaju temeljem ustanovama kaznenoga prava, osobito nužne obrane. U Nizozemskoj se najviše propisa o uporabi vatrenog oružja nalazi u čl. 7. i 8. *Ambtinstructie*, pri čemu je izvršena posebna dioba na, uporabu neautomatskog oružja i uporabu automatskog oružja. Uporaba neautomatskog oružja dopuštena je: protiv osobe ili protiv motornog vozila u kojem se nalazi naoružana osoba za koju postoji sumnja da posjeduje vatreno oružje i da ga je spremna rabiti, protiv osobe koja izbjegava uhićenje temeljem naloga ili druge osnove, a sumnjiva je za počinjeno kazneno djelo ili osobito težak prekršaj, protiv počinitelja koji nasiljem ugrožava druge a izbjegava uhićenje, u slučaju otmice osobe, silovanja ili sličnim situacijama. Uporaba automatskog oružja dopuštena je samo odobrenjem ministra pravosuđa ili državnog odvjetnika. Oružje se može rabiti protiv osobe ili vozila kada postoji napad na tjelesni integritet ili kada postoje uvjeti propisani u čl. 41. Kaznenog zakona (nužna obrana).v. čl. 7.4. *Ambtsinstructie*. U Njemačkoj su savezne države do šezdesetih godina samostalno uređivale posebnim propisima policijsku uporabu vatrenog oružja, oslanjajući se na ustanove kaznenog prava,v. Jovanović, 20. Danas, temeljem posebnih smjernica, savezne države uređuju policijsku uporabu vatrenog oružja za službenike pokrajinskih policijskih snaga, v. Berner/Köhler, 306-327. Za službenike saveznih policijskih snaga vrijedi poseban zakon - *Gesetz über den unmittelbaren Zwang bei Ausübung öffentlicher Gewalt durch Vollzugsbeamte des Bundes*. Navedeni zakon donijet je 1961. i bio je više puta mijenjan. Posljednja izmjena bila je 1984. godine. Savezni ministar unutarnjih poslova popratio je Zakon odgovarajućim provedbenim aktom. Na prostoru SR Njemačke u razdoblju od 1976-1982. broj policijskih uporaba vatrenog oružja kretao se od 1659-2145. U tom broju od 7-17 završavali su smrtnim ishodom, v. Franke, 233. Na ovome mjestu ćemo uzeti za primjer zakon jedne od saveznih država Njemačke i prikazat ćemo njegov sadržaj. To je *Das Niedersachsische Gesetz über die öffentliche Sicherheit und Ordnung*, koji je stupio na snagu 1. 6. 1982. Navedeni zakon kao i prije prikazani austrijski o uporabi vatrenog oružja ima opće i posebne propise. Opći propis sadržan je u § 54. Oružje se smije upotrebljavati ako su druge mjere neposredne prisile korištene bezuspješno ili očito ne obećavaju uspješnost. Upotreba oružja protiv osoba dopuštena je samo ako se svrha ne može postići upotrebom oružja, prema stvari. Oružje se protiv osoba smije upotrijebiti samo da bi se spriječilo napad ili bijeg. Hitac koji će s sigurnošću djelovati smrtonosno (smrtonosni hitac), dopušten je samo ako je on jedino sredstvo za obranu od neposredne životne opasnosti ili za ozbiljnu povredu tijela. Oružje se ne smije upotrijebiti protiv osoba koje prema vanjskim utiscima još nisu napunile 14. godina starosti. Pravilo se ne odnosi na situacije kada je upotreba oružja jedino sredstvo za obranu od neposredne opasnosti za zdravlje ili život ljudi. Upotreba oružja nije dopuštena ako se s velikom vjerojatnošću dovode u opasnost za službenika jasno prepoznatljivi nesudionici. Pravilo ne vrijedi ako je upotreba oružja jedino sredstvo za obranu od

neposredne životne opasnosti. Pored prikazanog osnovnog propisa, § 55. sadrži i dodatne propise koji konkretiziraju uvjete za uporabu. Rečena uporaba oružja je dopuštena samo: u svrhu obrane od neposredne opasnosti za život i zdravlje, u svrhu sprečavanja neposredno predstojećeg izvršenja i nastavljanja izvršenja zločina ili prijestupa uz upotrebu ili nošenje oružja ili eksplozivnog sredstva. U svrhu zaustavljanja osobe koja bijegom pokušava izbjeći uhićenje ili utvrđivanje identiteta ako: se neposredno sumnja da je počinitelj kaznenog djela; se opravdano sumnja na prijestup i činjenice opravdavaju sumnju da nosi s sobom oružje ili eksplozivna sredstva; u svrhu sprečavanja bijega ili u svrhu uhićenja osobe koju je potrebno držati u pritvoru ili privesti; na temelju sudske odluke zbog izvršenog zločina ili na temelju osnovane sumnje na kazneno djelo; na temelju sudske odluke zbog prijestupa ili na temelju osnovane sumnje na prijestup ukoliko činjenice opravdavaju sumnju da nosi s sobom oružje ili eksplozivno sredstvo; u svrhu sprečavanja nasilnog oslobađanja osoba iz zatvora ili u drugim slučajevima § 100 st. 1. i dr. *Strafvollzugsgesetzt-a*. Oružje se ne smije upotrebljavati u smislu st. 1. toč. 4. ako se radi o izvršenju kazne maloljetničkog zatvora ili ako je to potrebno radi sprečavanja bijega iz otvorene ustanove za izdržavanje kazne. Službenici zatvorskih ustanova i policijski službenici (propis razlikuje dvije razine) mogu uporabiti vatreno oružja u sljedećim prilikama: protiv zatvorenika koji na ponovljeno upozorenje da odloži oružje ili drugo opasno oruđe ne odloži, protiv zatvorenika koji provode pobunu, protiv osoba koje poduzimaju nasilni upad u kaznenu ustanovu, v opš. Böhrenz, 142. § 56. sadrži odredbe o uporabi oružja protiv osoba u masi. Protiv osoba u masi ljudi oružje se smije upotrebljavati ako se iz mase ljudi ili pojedinaca izvršavaju teška nasilna djela ili neposredno predstoje i ako druge mjere ne obećavaju uspjeh. Sudionikom mase će se smatrati i ona osoba koja se ne udalji iz te mase nakon višekratnog upozorenja (§ 54. st. 4.). Uporaba sredstava prisile službenika granične policije uređena je posebnim zakonom koji s obzirom na to da je Njemačka savezna država, uređuje primjenu sredstava prisile svih taksativno nabrojenih službenika koji obavljaju policijsku službu na razini saveza, v. *Gesetz über den unmittelbaren Zwang bei Ausübung öffentlicher Gewalt durch Vollzugsbeamte des Bundes, vom 10. März 1961. (BGBl III 201-5)*. Spomenuti zakon u § 6. toč. 2. navodi službenika granične policije kao subjekte čije ovlasti propisuje. Od sredstava prisile Zakon uređuje uporabu sredstava za vezivanje osoba (§. 9.) i uporabu vatrenog oružja (§§ 9-11.). Osobito značajan propis za graničnu policiju jest § 11. pod naslovom "uporaba vatrenog oružja u graničnoj službi". Sukladno tom propisu vatreno oružje mogu primijeniti samo policijski službenici koji su taksativno nabrojeni u § 9 toč. 1., 2., 7. i 8., što znači da ga ne mogu primjenjivati svi policijski službenici na koje se odnosi navedeni Zakon u obavljanju službe na granici. Vatreno oružje se može uporabiti prema osobi koja se na ponovljeni zahtjev policijskog službenika ne zaustavi ili bijegom hoće izbjeći utvrđivanje identiteta ili pregled stvari koje nosi s sobom Treba istaknuti da razmatrani zakon posjeduje u § 10 više propisa koji se odnose na uporabu vatrenog oružja a koji su bitno stroži od propisa koje sadrži ME i pokrajinski propisi. Mađarski Zakon o policiji uređuje razmatrana pitanja u §§ 52-57. §§ 52. i 53. propisuju opće uvjete za uporabu vatrenoga oružja. Policijski službenik smije, osim u slučaju samoobrane ili krajnje nužde, rabiti vatreno oružje samo na način i pod uvjetima određenim u Zakonu o policiji. Uporabu vatrenog oružja uređuje i Zakon o nadziranju granica i graničnoj policiji. Navedeni zakon u § 57. uređuje primjenu sredstava prisile granične policije, na što se na odgovarajući način primjenjuju propisi iz poglavlja VI Rtv.a s sljedećim odstupanjima: granični policajci smiju rabiti samo ona sredstava prisile koje posebnim aktom odobri ministar unutarnjih poslova; blokiranje ceste, uređeno § 51. Rtv granična policija može poduzeti samo u graničnom području; snage granične policije ne smiju se uporabiti u slučajevima opisanim u toč. g) st. (1.) § 58. te u § 59. Rtv. O zapovijedi pretpostavljenog v. 5. B) III. Uporabom vatrenog oružja Zakon razumijeva

namjerni hitac ispaljen prema osobi. Kada je uporaba vatrenoga oružja dopuštena, policijski službenik može rabiti bilo koji predmet kao oružje. Sredstva za ispaljivanje gumenih metaka, pirotehničkih sredstava, kutija s suzavcem i mreža za hvatanje, Zakon ne smatra vatrenim oružjem. Detaljniji propisi o uporabi vatrenog oružja sadržani su u §§. 54-57. Policijski službenik ima pravo rabiti vatreno oružje radi: otklanjanja neposredne prijetnje ili napada na život; otklanjanja neposrednog napada koji teško ugrožava zdravlje; sprečavanja ili prekidanja izazivanja opasnosti po javni red, terorističkog čina ili kaznenog djela otmica zrakoplova; sprečavanja izvršenja kaznenoga djela vatrenim oružjem, eksplozivnom napravom ili drugim sredstvom pogodnim za nanošenje smrtonosnih ozljeda; sprečavanja nezakonitog ili nasilnog stjecanja vatrenog oružja, odnosno eksplozivne naprave; sprečavanja oružanog napada na objekte istaknutog značenja s stajališta funkcioniranja države ili opskrbe stanovništva; uhićenja, sprečavanja bijega počinitelja kaznenoga djela umorstva; uhićenja, sprečavanja bijega osobe koja je počinila kazneno djelo protiv države; radi sprečavanja napada osobe kojoj je upućeni poziv za odlaganje oružja ili opasnih predmeta, a njezino ponašanje ukazuje da će ga rabiti; sprečavanja bijega nasilnog oslobođenog uhićenika, osobe pritvorene zbog počinjenog kaznenog djela, pritvorene osobe, osim ako je uhićenik maloljetna osoba; samoobrane. Ograničenja prilikom uporabe vatrenog oružja (§ 55.) u smislu da se vatreno oružje ne smije rabiti su: ako se uporabom ugrožava život ili zdravlje osoba protiv kojih ne postoji uvjeti za uporabu vatrenog oružja, ako se cilj policijske mjere može postići upućivanjem hica na predmete ili životinje. Zakon u § 56. propisuje i taktiku uporabe oružja. Osobi se najprije upućuje poziv da se pokori redarstvenoj mjeri; nakon toga se mora pokušati ostvariti zadatak uporabom drugog sredstva prisile, potom slijedi upozorenje da će biti korišteno vatreno oružje, nakon toga je pucanj upozorenja. Označena procedura nije obvezna ukoliko je opasnost toliko neposredna da netom istaknuto gubi smisao. Zakon propisuje i uporabu vatrenog oružja protiv osoba u mnoštvu (§ 57.). U tom smislu uporaba vatrenog oružja dopuštena je kada su ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenog oružja prema pojedincu. Vatreno oružje mora biti uvijek usmjereno prema pojedincu. Međutim, konkretna uporaba nije nezakonita ukoliko je tijekom uporabe vatrenog oružja pogođena osoba koja na poziv redarstva nije napustila mjesto događaja. Prije uporabe vatrenog oružja policijski službenici moraju poštivati sljedeći postupak: osobama se mora uputiti poziv za razilazak; mora se pokušati koristiti druga, blaža sredstva prisile; mora se uputiti upozorenje da slijedi uporaba vatrenoga oružja; mora se ispaliti hitac upozorenja; Od propisanog postupaka može se odustati zbog istih razloga zbog kojih se odustaje kod uporabe vatrenog oružja prema pojedincima. Zakon XXXII. iz 1997. o nadziranju granica i graničnoj policiji je upućujućeg karaktera. O uporabi vatrenog oružja govori u § 58. § 58. Granični policajac može rabiti vatreno oružje pod uvjetima §§ 52. i 53., te 55. do 57. Mađarskog zakona o policiji u sljedećim slučajevima: radi uklanjanja neposredne opasnost po život ili napada, radi odbijanja neposrednog napada koji teško ugrožava fizičko stanje i tjelesni integritet neke osobe, radi sprečavanja ili prekidanja radnji koje dovode do opće opasnosti, terorizma ili otmice zrakoplova; radi sprečavanja počinjenja kaznenog djela pri kojem se koristi vatreno oružje, eksplozivni materijal ili drugo sredstvo namijenjeno ubijanju ljudi; radi sprečavanja radnji usmjerene ilegalnom i nasilnom stjecanju vatrenog oružja, odnosno eksplozivnog materijala; radi odbijanja napada protiv objekta koji je značajan za funkcioniranje države ili opskrbe stanovništva; protiv osobe koja se ne odazove pozivu graničnog policajca da položi oružje ili drugo opasno sredstvo koje drži kod sebe, a ponašanje koje pri tome izražava upućuje na namjeru da će se tim oružjem ili drugim opasnim sredstvom izravno koristiti protiv čovjeka, radi odbijanja napada protiv svojeg života, tjelesnog integriteta i slobode. Granični policajac, koji obavlja službu na temelju međunarodnog ugovora na području druge države vatreno oružje smije koristiti prema odredbama toga ugovora. O

uporabi oružja granični policajac mora izvijestiti pretpostavljenog policijskog službenika koji mora poduzeti mjere radi ispitivanja propisanosti uvjeta uporabe oružja. Normativnu uređenost policijske uporabe vatrenog oružja u Sloveniji sagledat ćemo kroz Zakon o policiji. Uporaba vatrenog oružja uređena je čl. 52. Policijski službenik smije rabiti vatreno oružje u izvršavanju službenih zadaća samo ako drugačije ne može: zaštiti život ljudi; spriječiti bijeg osobe koja je zatečena u izvršenju kaznenog djela za koje je se po zakonu može izreći kazna zatvora od osam godina ili teža; spriječiti bijeg osobe kojoj je oduzeta sloboda a za koju je izdan nalog za oduzimanje slobode, a koja je počinitelj kaznenog djela iz prethodne alineje; ako je u nalogu za dovođenje izričito određeno da policijski službenik smije rabiti vatreno oružje ako takva osoba pokuša pobjeći; odbiti napad na osiguravanu osobu ili na osiguravani objekt; odbiti od sebe neposredni protupravni napad s kojim je ugrožen njegov život. Kada okolnosti slučaja to dopuštaju, policijski službenik dužan je upozoriti osobu prema kojoj namjerava rabiti vatreno oružje čujnim pozivom da se zaustavi i upozoravajućim hicem. Treba istaknuti kako Republika Slovenija još uvijek nije donijela podzakonski akt kojim bi se pojasnila i potanje uredila sredstva prisile. Koncem 1988. godine (26. 11. 1998.) utvrđen je prijedlog Pravilnika o policijskih pooblastil. Prijedlog toga akta u čl. 147. ponavlja odredbe zakona ali istovremeno pojašnjava značenje svake točke. Valja istaknuti kako je normativno uređenje uporabe vatrenog oružja u osnovi ostalo na razini prijašnjih rješenja. Na mnogim mjestima ono je slično aktualnom stanju u RH. To se osobito odnosi na zaštitu života čovjeka u tri odredbe (život čovjeka, osobe koju policijski službenik osigurava i sobna zaštita). Pojam napad koristi se u trostrukom smislu. U st. 1. toč. 4. govori se o napadu na osiguravanu osobu i napadu na osiguravani objekt a u st. 1. toč. 5. o neposrednom napadu na život policijskog službenika. Određenja se međusobno razlikuju u pristupu i domašaju. Ona se razlikuju i u odnosu na zahtjeve koje postavlja nužna obrana, što je u velikoj mjeri slično stanju u RH de lege lata. Razmatrani Pravilnik izjednačava napad vatrenim oružjem i potezanje odnosno pokušaj potezanja vatrenog oružja od napadača. Takav pristup može uzrokovati zablude na strani policijskog službenika i biti poticajan za uporabu vatrenog oružja. On nedopustivo čvrsto postavlja uvjete za uporabu vatrenoga oružja dajući karakter pravnog pitanja onome što je *quaestio facti*. Pored navedenog propisa važno je navesti i čl. 51. Zakona o policiji koji sadrži načelne odredbe o uporabi prisile te stoga s navedenim čini organsku cjelinu. U tom smislu, policijski službenici upotrebljavaju sredstva prisile ako drugačije ne mogu savladati otpor osobe koja ne poštuje zakonite naloge, ometa javni red, koju treba privesti ili joj oduzeti slobodu ako je potrebno uspostaviti javni red koji je narušen u većoj mjeri ili u onim primjerima kada moraju odvratiti napad na osobe ili objekte koje osiguravaju ili napad na sebe. Policijski službenici smiju rabiti ono sredstvo prisile kojim nanose najmanje štetne posljedice za osobe protiv kojih ga rabe. Pri uporabi sredstava, policijski službenici moraju poštovati čovjekovu osobnost i dostojanstvo. U Švedskoj temeljne odredbe o policijskoj uporabi vatrenog oružja propisane su u Polislagu. Pored toga, postoje naputci Vrhovne policijske uprave. *Polislag* propisuje ovlast na uporabu vatrenog oružja u § 22. Policijski službenik smije upotrijebiti vatreno oružje radi odbijanja napada na sebe ili drugu osobu, ili sprečavanja rizika nastupanja takvog nasilja: u svrhu sprečavanja izvršenja, odnosno bijega osobe sumnjive za izvršenje sljedećih kaznenih djela; ubojstva, ubojstva na mah, teškog zlostavljanje, otmice osobe, silovanja, razbojništva, lišenja života, podmetanja požara, sabotaže, otmice zrakoplova, ugrožavanja sigurnosti leta zrakoplova, širenja zaraza ili trovanja, pobuna, prijetnji na javnom mjestu uporabom oružja, teške izdaje, špijunaže, proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga; u svrhu sprečavanja bijega ili uhićenja osobe koja je u bijegu a počinitelj je nekog od naprijed navedenih kaznenih djela, za koje je izrečena kazna zatvora ili psihijatrijsko liječenje, u cilju stavljanja pod nadzor ili zaštitu psihički bolesne osobe ili osobe koja nosi vatreno oružje, ako postoji osnovana sumnja da

bi to oružje mogla upotrijebiti ili osoba predstavlja opasnost za tuđi život i zdravlje. Uporaba sredstva prisile u SAD-u nije uređena zakonskim propisima kao što je to slučaj u europskim kontinentalnim državama. Ozbiljniji napori radi nadzora policijske uporabe provede se od 1972. godine, nakon donošenja smjernica za uporabu smrtonosne sile (*Guidelines on Deadly Force*). Stupanjem na snagu navedenih smjernica uslijedilo je smanjivanje uporabe sredstava prisile, što je trajalo do kasnih osamdesetih. Broj smrtno stradali osoba pao je drastično, od prosječno 63. (1970- 1974.) na 24. (1979-1988.) dosegnuvši broj od 14. u 1987. godini. Broj ispaljenih hitaca te broj ozlijeđenih civila također je razmjerno pao. Policijska uporaba vatrenog oružja u gradu New Yorku je relativno rijetka u odnosu na broj susreta koji policijski službenici imaju s osumnjičenicima i drugim osobama te o usporedbi s drugim većim američkim gradovima. Policija navedenog grada izvjetila je u 1991. godine o upola manjem broju policijske uporabe vatrenog oružja od policije u Atlanti, Kanzas Cyti-ju i Haustonu, a bitno manje od policije u Los Angelesu i Philadelphia-i (uspoređujući broj policijskih službenika i broj stanovnika). Broj uporabe vatrenoga oružja počeo se povećavati od kasnih osamdesetih a isti se trend primjećuje u ostalim velikim američkim gradovima. U 1990. godine broj smrtno stradalih u New Yorku jest 41., što je najveći broj od 1970. Iako je broj smrtno stradalih pao u sljedeće tri godine, on se opet počeo povećavati 1993. (23.) 1994. (31.). Tvrdnja je policije da povećanje broja uporabe vatrenog oružja uzrokovan porastom broja nasilnih, teško naoružanih počinitelja kaznenih djela. Prema izvješćima o kaznenim djelima uzrokovanih nasiljem i broj policijske uporabe vatrenog oružja dosegli su najvišu razinu 1989. godine. Te su godine tri policijska službenika usmrćena a 76. ih je ranjeno, v. Amnesty International, 28. Policijski službenik smije upotrijebiti vatreno oružje radi odbijanja napada na sebe ili drugu osobu, ili sprečavanja rizika nastupanja takvog nasilja: u svrhu sprečavanja izvršenja, odnosno bijega osobe sumnjive za izvršenje sljedećih kaznenih djela; ubojstva, ubojstva na mah, teškog zlostavljanje, otmice osobe, silovanja, razbojništva, lišenja života, podmetanja požara, sabotaže, otmice zrakoplova, ugrožavanja sigurnosti leta zrakoplova, širenja zaraza ili trovanja, pobuna, prijetnji na javnom mjestu uporabom oružja, teške izdaje, špijunaže, proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga; u svrhu sprečavanja bijega ili uhićenja osobe koja je u bijegu a počinitelj je nekog od naprijed navedenih kaznenih djela, za koje je izrečena kazna zatvora ili psihijatrijsko liječenje, u cilju stavljanja pod nadzor ili zaštitu psihički bolesne osobe ili osobe koja nosi vatreno oružje, ako postoji osnovana sumnja da bi to oružje mogla upotrijebiti ili osoba predstavlja opasnost za tuđi život i zdravlje. Uporaba vatrenog oružja pripada pojmu smrtonosna sila *(deadly force). V. Policy Statement use of Deadly Force. V. i Black, Henri C; 1979. Black's Law Dictionari, 5th ed St. Paul. Minnesota: West Publishing Co.*U tom smislu smrtonosna sila je sila koja može uzrokovati smrt ili tjelesnu ozljedu; ona moža biti razumna i nerazumna zavisno od konkretnih okolnosti. Pojam smrtonosna sila određen je kao uporaba bilo koje sile koja ima za posljedicu smrt ili ozbiljnu tjelesnu ozljedu, v. *Policy Statement use of Deadly Force*, 2003. U toč. 1. citiranog akta navedeni su slučajevi u kojima se može koristiti smrtonosna sila. Uporaba smrtonosne sile dopuštena je policijskim službenicima i službenicima pravosudne policije. Oni smiju rabiti smrtonosnu prisilu samo kada je to potrebno, a to je onda kada s razlogom vjeruju da od određene osobe prijeti izravna opasnost od smrti ili ozbiljne tjelesne ozljede prema službeniku ili drugoj osobi. A. Počinitelj u bijegu. Prema počinitelju koji je u bijegu smrtonosna sila smije se rabiti da bi se spriječio njegov bijeg ako postoji osnovana sumnja: (1.) da je počinitelj zločina, i to ozbiljne tjelesne ozljede ili smrti, i (2.) da bijeg takvog počinitelja predstavlja neposrednu opasnost za život ili tjelesnu ozljedu službenika ili druge osobe; B. Zatvorenik u bijegu. Prema zatvoreniku koji je u bijegu može se rabiti smrtonosna sila ako uporaba druge sile nije dovoljna da bi se spriječio bijeg zatvorenika koji je pod nadzorom državnog odvjetnika ili Ureda za zatvorenike; a)

ako zatvorenik bježi iz te ustanove ili bježi za vrijeme preprate ili b) ako zatvorenik bježi i izaziva neposrednu opasnost za sigurnost drugih zatvorenika, osoblja ili javnosti (pokušava aktivirati eksplozivna sredstva). 2. Uporaba smrtonosne sile nije dopuštena ako je osoba u objektu koji nije pod mjerama osiguranja ili u objektu pod nadzorom ureda za migracije i useljeništvo; a) nije koristio ili prijetio uporabom sile koja bi uzrokovala ozbiljne tjelesne povrede pri njegovom pokušaju bijega; b) nije na drugi način izrazio neposrednu prijetnju za život ili ozbiljne tjelesne povrede službenika ili članova zajednice. 3. Uporaba smrtonosne sile nije dopuštena ako se osobu pretražuje pri ulasku u objekt koji nije osiguran ili pri prijevozu iz takvog objekta ili u takav objekt, koja pri tome: a) ne upotrebljava silu ili ne prijeti uporabom sile koja bi uzrokovala ozbiljne tjelesne ozljede pri pokušaju bijega, b) nije na drugi način izrazila neposrednu prijetnju po život ili ozbiljnu tjelesnu ozljedu policijskog službenika ili druge osobe. 4. Nakon izvedenog bijega iz objekta ili vozila, službenici ne smiju rabiti smrtonosnu silu da bi uhvatili osobu (zatvorenika), osim ako je uporabu dopustila policija. Nemiri u zatvorima. Smrtonosna sila smije se rabiti da bi se održao ili uspostavio nadzor nad osobama koje su u zatvorima kada službenici osnovano vjeruju da određene osobe uznemiruju ili na drugi način prijete sigurnosti drugih zatvorenika, osoblja ili drugih osoba. Uporaba smrtonosne sile dopuštena je samo onda kada drugi načini nisu dovoljni za suzbijanje nemira. Nesmrtonosna sila. Nesmrtonosna sila je dopuštena i obvezna kada se njome može postići cilj bez uporabe smrtonosne sile. Usmeno upozorenje. Usmeno upozorenje mora se primijeniti prije uporabe smrtonosne sile, osim ako bi se upozoravanjem povećala opasnost za službenike ili druge osobe. Upozoravajući hitac. Upozoravajući hici ne smiju se rabiti izvan zatvorskog kruga. U zatvorskom krugu ili u neposrednoj blizini upozoravajući hici mogu biti korišteni ako se time na stvara opasnost za druge osobe, i to ako: a) je nužno potrebno da se zastraši ili spriječi osobu u bijegu iz osiguravanog objekta ili b) je razumno potrebno da se odvrati ili spriječi osobu od uporabe smrtonosne sile ili sile koja ima za posljedicu tešku tjelesnu ozljedu. V. Vozila A. Oružje se ne smije rabiti samo radi zaustavljanja automobila u pokretu. B. Oružje se smije rabiti prema vozaču ili drugoj osobi koja se nalazi u vozilu koje je u pokretu samo: a) ako službenik opravdano vjeruje da osoba predstavlja neposrednu opasnost za život ili ozbiljnu tjelesnu ozljedu službenika ili drugih b) kada probici javne sigurnosti prevladavaju nad rizikom sigurnosti službenika ili drugih osoba. VI. Opasne životinje. Smrtonosna sila smije se rabiti prema psima ili drugim životinjama kada je to potrebno radi samoobrane ili nužne pomoći. Pored navedenog akta pojedine države mogu imati i svoja pravila koja se razlikuju od navedenih. Tako npr. njujorška policija ima smjernice za uporabu smrtonosne sile (*Guidelines on Deadly force*). Primarna zadaća u smislu navedenih smjernica u obavljanju službe jest sačuvati ljudski život. Policijske smjernice dopuštaju uporabu vatrenog oružja kao posljednje mjere kada je policijski službenik ili druga osoba u neizbježnoj opasnosti od ozbiljne fizičke ozljede ili smrti, a sve razumne alternativne mjere su iscrpljene. Glede počinitelja kaznenih djela koji su u bjegu smrtonosna sila ne smije se koristiti radi zaustavljanja bijega počinitelja koji ne predstavljaju neposrednu opasnost za život ili ozbiljnu fizičku ozljedu za policijskog službenika ili drugu osobu. U smislu toga akta policijski službenik ne smije uporabiti vatreno oružje prema počinitelj koji je u bijegu samo da bi ga zaustavio ili uhitio, osim ako je život druge osobe u neposrednoj i neizbježnoj opasnosti. To je stroži propis od propisa saveznog značenja. To se osobito odnosi na presudu Saveznog suda *Tennessee v. Garner*. Smjernice zabranjuju ispaljivanje upozoravajućeg hica, uporabu vatrenog oružja radi zaštite imovine, prema vozilu u pokretu, osim ako osobe iz vozila uporabljuju smrtonosnu silu. Razlog navedenim zabranama jest u opasnosti po druge osobe. Prvi korak pri uporabi vatrenog oružja mora biti usmeni poziv na predaju. Smjernice ustraju na još jednom

Sukladno navedenom slučajeve policijske uporabe vatrenog oružja možemo razvrstati temeljem različitih kriterija. Najvažnije osnove diobe su:

a) objekt prema kojem se vatreno oružje koristi

b) svrha

c) vrijeme uporabe u odnosu na stadij počinjenja kaznenog djela.

Prema objektu djelovanja, policijsku uporabu vatrenog oružja možemo razvrstati na: uporabu vatrenog oružja prema ljudima i uporabu vatrenog oružja prema stvarima.

S obzirom na svrhu, uporabu vatrenog oružja dijelimo na:

- uporabu vatrenog oružja u cilju zaštite života čovjeka;
- uporabu vatrenog oružja radi sprečavanja počinjenja kaznenog djela;
- uporabu vatrenog oružja u cilju sprečavanja bijega s mjesta izvršenja kaznenoga djela;
- uporabu vatrenog oružja u cilju sprečavanja bijega uhićene osobe ili osobe za kojom je izdan nalog za uhićenje;
- uporabu vatrenog oružja radi sprečavanje bijega preko državne granice;
- uporabu vatrenog oružja radi odbijanja napada na objekt kojeg osiguravaju;
- uporabu vatrenog oružja u progonu plovila;
- uporabu vatrenog oružja prema stvarima;
- uporabu vatrenog oružja u ostalim slučajevima.

Glede vremena uporabe u odnosu na stadij počinjenja kaznenog djela uporabu vatrenog oružja dijelimo na preventivnu i represivnu.

---

provedbenom detalju, policijski službenik ne smije držati prst na obaraču, na oružju koje je pripremljeno za paljbu, usp. Amnesty International, 28.

III. Uporaba vatrenog oružja u cilju zaštite života čovjeka[228]

Zaštita života i osobne sigurnosti ljudi je najznačajnija zadaća policije, (čl. 1. st. 1. t. 2. Zakona). Život čovjeka štiti se uporabom vatrenog oružja trima odredbama u Zakonu. To su čl. 42. st. 1. toč. 1. zaštititi život ljudi, toč. 6. odbiti od sebe neposredni napad kojim se ugrožava njihov život, toč. 7. odbiti napad na osobu koju osiguravaju[229].

Najznačajnije pitanje koje se nameće u tom sklopu odnosi se na svrhovitost zaštite istog pravnog dobra - čovjeka, kroz tri točke. Najprije se predviđa uporaba vatrenog oružja radi zaštite života ljudi općenito, drugi put radi odbijanja napada od sebe (policijskog službenika koji upotrebljava vatreno oružje) i treće, odbijanje napada od osoba koje policijski službenici neposredno osiguravaju. Kada raščlanimo stanje u podzakonskim aktima, onda, bez obzira na to što se u definicijama koriste različiti pristupi, slijedi da sve kategorije osoba treba štititi od istog trenutka, od trenutka postojanja aktualnog napada. Slijedom iznijetog ukazuje se nepotrebnim da propisi uređuju trima točkama ono što je moguće urediti samo jednom. Osobiti problem u raspravljanom sklopu jest uporaba vatrenog oružja radi zaštite osobe, odnosno odbijanja napada od osobe koju se osigurava. Pri tome je nužno spomenuti različite kategorije službenih osoba koje mogu biti u funkciji takvog osiguranja. U RH to se odnosi na policijske službenike i određene kategorije vojnih osoba. Ono što je važno spomenuti odnosi se na modalitete izvedbe osiguranja i na funkcije pojedinih sudionika osiguranja.

---

[228] Prema Horvathovom istraživanju u 73% slučajeva uporabe vatrenog oružja razlog je nužna obrana, v. Horvath, 108. U našem slučaju obveza zaštita života čovjeka može slijediti i iz krajnje nužde, o čemu v. pod 5 B) II.

[229] Uspješnost odbijanja napada od sebe ili druge osobe ovisi o mentalnoj sposobnosti službene osobe 75. %, vještini pucanja, 15. %, tjelesnoj sposobnosti, 5. % i sreći 5. %. s druge strane u konkretnoj uporabi važnost taktike je 40 %, preciznosti, 30. %, snage 20. % i brzine 10. %. Važnost je potonjeg istraživanja u isticanju taktičke obuke za uspješno obavaljanje službenih zadaća. Začuđuje položaj faktora brzine u uporabi vatrenoga oružja, ona je na posljednjem mjestu, iako se često ističe kao značajniji faktor, v. pod 4. C) IV. i Remsberg, 18. i 32.

Jedna je situacija u sudjelovanju službene osobe u pratnji većeg broja vozila drugo je izravna pratnja štićene osobe (tjelesna straža)[230]. Prikazano predstavlja tek isječak složenog mehanizma osiguravanja određenih osoba međutim za takve slučajeve vrijedi sve ono što je već rečeno pod ovim naslovom. Upravo je smisao posebnih metoda zaštite određenih osoba u poštivanju već navedenog standarda - uporabiti vatreno oružje onda kada je posrijedi izravni napad na štićenu osobu, nikada ranije.

U sklopu uporabe vatrenog oružja radi zaštite osobe koju se osigurava naglašeno je značenje čl. 164. st. 3. Službovnika. Istaknuti propis zabranjuje uporabu vatrenog oružja kada osoba prema kojoj se rabi oružje bježi prema grupi ljudi. Taj propis prije svega treba sagledavati kao uređivanje sprečavanja bijega osobe, dakle represivnu uporabu vatrenog oružja. Kada bi ga tumačili u sklopu preventivne uporabe vatrenog oružja onda bi se moglo postaviti pitanje smisla da službene osobe iz "tjelesnog osiguranja" nose oružje obzirom da je njihova funkcija upravo u zaštiti štićene osobe kada je ona okružena s drugim osobama.

Uz razmatrane uvjete za uporabu vatrenog oružja valja istaknuti kako se radi zaštite života čovjeka može rabiti vatreno oružje u skladu s čl. 96. st. 3. toč. 2. ako je otporom uhićenika ugrožen nečiji život ili postoji opasnost teškog narušavanja nečijeg zdravlja. Kao što je već izloženo (v. ovdje pod E) u tom slučaju govori se o otporu a ne o napadu, međutim taj propis se ovdje mora spomenuti kako bi se naglasio još jedan čimbenik nedosljednosti u razmatranom području.

Službovnik određuje pojam otpor a dijeli ga na aktivni i pasivni[231]. Određenja iz čl. 161. Službovnika nisu primjenjiva na situacije na koje smjera

---

[230] O pravilima tjelesne straže v. Rupprecht, 77.

[231] Članak 161. (1) "Otporom u smislu ovoga Privremenog službovnika smatra se svako protivljenje zakonitim zapovijedima koje izdaju ovlaštene službene osobe radi održavanja uspostavljanja javnog reda i mira, udaljavanja s mjesta događaja, s mjesta privremenog ograničenja kretanja, privođenja, zadržavanja, lišenja slobode, kao i radi obavljanja drugih

ZKP. Prepreka u tome nije samo ograničenje iz čl. 161. st. 1. da se određenje odnosi na shvaćanje otpora u smislu Službovnika već i to da se ono odnosi na heterogene situacije koje ne mogu zadovoljiti načelu razmjernosti koje je utvrđeno u čl. 96. st. 2. ZKP[232].

IV. Uporaba vatrenog oružja u cilju sprečavanja bijega s mjesta izvršenja kaznenog djela

Kao što je obrazloženo pod E) uporaba vatrenog oružja radi sprečavanja bijega osobe dopuštena je pod uvjetima koje propisuje čl. 96. st. 3. ZKP-a. Spomenuti propis suspendirao je čl. 42. st. 1. t. 2., 3. i 4. Zakona. Bez obzira što propisi iz Zakona koji uređuju uvjete za uporabu vatrenog oružja nisu na snazi, držimo nužnim da ih razmotrimo kako bi se lakše shvatile prednosti i nedostaci modela normativne uređenosti uporabe vatrenog oružja koje se temelji na taksativnom nabrajanju kaznenih djela. Obrazloženje navedenih propisa je nužno radi argumentiranja iznijetog stajališta, da su oni prestali važiti.

Zakon je u čl. 42. taksativno nabrajao kaznena djela pri kojima se bijeg počinitelja kaznenog djela može sprečavati uporabom vatrenog oružja. U takvom uređenju dva su temeljna problema.

Prvi se odnosi na kriterije za formiranje liste kaznenih djela. Zakon u dvije točke nabraja kaznena djela kod kojih se bijeg s mjesta počinjenja kaznenih djela može sprečavati uporabom vatrenog oružja[233].

---

službenih poslova." (2) Otpor može biti aktivan i pasivan. (3) Aktivan otpor postoji kada osoba pruža otpor uporabom oružja, oruđa, drugih predmeta ili tjelesnom snagom i na taj način onemogućava ovlaštenu službenu osobu u obavljanju zadataka. (4) Aktivnim otporom smatra se i poticanje na otpor. (5) Pasivan otpor postoji kada se osoba ogluši pozivu ili zapovijedi ovlaštene službene osobe ili se stavi u takav položaj koji onemogućava obavljanje službenog zadatka (legne, klekne, uhvati se za neki predmet i sl.)."

[232] O drugim problemima oko razlikovanja napada, opasnosti i otpora v. 5. A) i B).

[233] To su sljedeća kaznena djela: toč. 2. ugrožavanje teritorijalne cjeline, podrivanje vojne i obrambene moći, nasilje iz neprijateljskih pobuda prema državi Hrvatskoj, oružana pobuna,

Od istaknutih kaznenih djela nisu sva kaznena djela "teška" (u odnosu na mnoga druga koja su izostavljena). Npr., nije propisano kazneno djelo piratstvo, a mnogobrojna kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnim pravom zaštićenih vrijednosti, koja pripadaju najtežim kaznenim djelima, u kaznenom zakonodavstvu su u potpunosti ignorirana. Točno je da se radnje izvršenja gore istaknutih kaznenih djela u mnogim elementima poklapaju s kaznenim djelima protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, ali u ovako ozbiljnim slučajevima, kao što je policijska uporaba vatrenog oružja, mora biti isključena analogija.

Postoji mogućnost da se u podzakonskim aktima izbjegnu nedostaci ove vrste ograničavajući uporabu vatrenog oružja samo na teške slučajeve pojedinih kaznenih djela[234]. Međutim, i takav pristup unosi bezbroj dvojbi u situacijama u kojima je nužna brza reakcija, što opet ne povećava pravnu sigurnost osoba protiv kojih se vatreno oružje uporabljuje niti policijskih službenika[235].

Drugi problem se odnosi na određenje pojma zatjecanje u vršenju kaznenog djela[236].

---

terorizam, uništenje važnih objekata gospodarstva, povrede teritorijalnog suvereniteta. Toč. 3. otmica zrakoplova, ugrožavanje sigurnosti leta zrakoplova, silovanje, teška krađa, razbojnička krađa i razbojništvo.

[234] Hug, kao primjer za takav pristup navodi kazneno djelo provalne krađe. Rješenje vidi u objašnjavanju značenja pojmova u podzakonskim aktima. U skladu s time, provala u stan bi bila (ukoliko nema okonosti koje umanju njezino značenje) osnova za uporabu vatrenog oružja, a provala u podrume, priručna skladišta i slično ne bi bila, v. Hug, (1988.) 169.

[235] Švicarski MDA u tom smislu sadrži slijedeća kaznena djela: namjerna ubojstva namjerne teške fizičke ozljede, dovođenje u opasnost života s prisilom ili prijetnjom (npr. razbojništvo, iznuda i sl.), otmice, silovanje, paljevine, namjerno ugrožavanje sigurnosti s eksplozivnim sredstvima, zločin protiv države i obrane zemlje, nasilje prema službi i službenicima i teška djela zlouporabe opojnih droga, v. Hug, (1988.) 169. Prikaz predstavlja sintezu teških kaznenih djela, što je i shvatljivije i lakše prepoznatljivije za policijskog službenika, međutim prigovor nepreciznosti ostaje i dalje.

[236] V. opširnije, Bayer, (1995.) 92 i 93. i Zlatarić/ Damaška, 82. O značenju flagrantnog delikta za policiju i posebne obveze koje nastaju v.: Decocq/ Montreuil/Buisson, 279-321. Usp. čl. 382. talijanskog *Codice di procedura penale*.

Zatjecanje počinitelja u izvršenju kaznenog djela nazivamo u teoriji flagrantnim kaznenim djelom. Posebno je važno urediti postupanje policijskog službenika kada zatekne počinitelja kaznenog djela kako ostvaruje djelo. U tom trenutku, daljnji slijed događaja između policijskog službenika i počinitelja uvjetuje ponašanje počinitelja i ovlasti koje ima policijski službenik[237]. Pitanje flagrantnog kaznenog djela u našem pravu je riješeno u čl. 94. st. 2. ZKP-a[238]. Zakon određuje što se smatra zatjecanjem na izvršenju kaznenog djela, u smislu odredbi koje uređuju uporabu najtežih sredstava prisile. Pod zatjecanjem u vršenju kaznenog djela, smatra se zatjecanje počinitelja kaznenog djela na mjestu izvršenja kaznenog djela[239]. Očito je da Zakon određuje razmatrani pojam uže restriktivnije od ZKP-a[240]. To stoga jer zatjecanje povezuje sa mjestom radnje isključujući mogućnost bilo kakvog proširenog tumačenja.

Dobra je strana užeg uređenja ovoga pojma izbjegavanje mogućnosti da policijski službenici zaključuju o vezi pojedine osobe i djela na posredan način, pomoću dokaza. Što je po određenju ZKP-a moguće jer se spominje viđenost počinitelja od druge osobe i zaticanje pod okolnostima koje upučuju da je upravo određena osoba počinitelj kaznenog djela. Takav postupak, uvažavajući najčešće dinamične okolnosti konkretnog slučaja, može dovesti do mnogobrojnih zabluda. Zato iznijeto držimo dobrom stranom takvog

---

[237] Povijesno gledano, uređenje flagrantnog delikta na području RH veoma rano nas svrstava uz druge europske države. To se očituje u naglašenom značenju povika "pomagajte" koje je on imao u Vinodolskom i Trsatskom zakonu. U tom smislu svatko je mogao isticati "pomagajte" kad je vidio da netko čini zlo za koje se može kazniti (čl. 24.). Povik "pomagajte", imao je osobito značenje u dokaznom postupku, značio je zaticanje počinitelja kako čini kazneno djelo. Istovjetno značenje poviku "*Hue and Cry*" daje srednjovjekovno englesko pravo koje odgovara vremenu našeg Vinodolskog zakona, v. Amidon, 56., čl. 23. Vinodolskog zakona, Bratulić, 83. i Margetić/Moguš, 35.

[238] Zatečenom u kaznenom djelu smatra se ona osoba koju netko vidi kako čini radnju kazenog djela, odnosno osoba koja je neposredno po počinjenju kaznenog djela zatečena pod okolnostima koje upućuju da je upravo ona počinila kazneno djelo.

[239] V. čl. 42. st. 2. Zakona.

[240] Usp. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 75-76.

propisivanja. Loša strana se ponekad može izražavati kao neefikasnost u situaciji koja jasno govori da je osoba djelo izvršila, a policijski službenik je nije zatekao kako ona djelo izvršava.

S obzirom na to da se pojam odnosi samo na one situacije (čl. 42. st. 1. t. 2-5.) koje su derogirane odredbama ZKP-a (čl. 94. st. 3. toč. 1.), utvrđivati razliku među tim propisima je bespredmetno.

Slijedom iznijetog nužno je utvrditi stvarni sadržaj flagrantnog delikta iz naprijed spomenutih propisa ZKP-a. (čl. 94. st. 2. ZKP-a). Treba u svezi s rečenim istaknuti kako nije opravdano što godinu dana nakon donošenja ZKP-a nije donijet nikakav akt koji bi utvrdio tu činjenicu.

Prema zakonskom određenju zatečena je u kaznenom djelu osoba: a) koju netko vidi kako čini radnju kaznenog djela, ili b) koja je neposredno po počinjenju kaznenog djela zatečena pod okolnostima koje upućuju da je upravo ona počinila kazneno djelo. U izloženom smislu ZKP razlikuje stvarno zatjecanje u počinjenju kaznenoga djela i izvedeno zatjecanje. Stvarno zatjecanje postoji kada je netko vidio počinitelja kako čini radnju kaznenoga djela, kad je počinitelj zatečen *in actu*, a to valja prosuđivati po čl. 26. KZ-a[241]. Zatjecanje osobe da poduzima radnju kaznenog djela treba tumačiti šire, s obzirom da na to upućuje izvedeno tumačenje.

Izvedeno zatjecanje postoji ako je osoba zatečena pod okolnostima koje upućuju na to da je upravo ona neposredno prije počinila kazneno djelo. To su okolnosti *post delictum,* koje osoba nije saznala neposrednim opažanjem već se u to uvjerila posredno, temeljem različitih tragova.

Izvedeno zatjecanje ne znači samo zatjecanje na mjestu počinjenja kaznenog djela (a to ovdje znači samo mjesto radnje) drugačije nego u čl. 27.

---

[241] Vrijeme počinjenja kaznenog djela (*tempus commissi delicti*) je vrijeme kada je počinitelj radio ili bio dužan raditi, bez obzira na to kad je nastupila posljedica iz zakonskog opisa kaznenog djela, v. čl. 26. KZ-a., usp. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 76.

KZ-a[242]. U izvedenom zatjecanju mjesto radnje temelji se samo na mjestu poduzimanja radnje. U obzir ne dolaze situacije u kojima je između počinjenja radnje i zatjecanja dulje vremensko razdoblje.

Kao tipična situacija koja se pojavljuje u svezi s raspravljenim sklopom jest shvaćanje započinjanja progona počinitelja i njegovo hvatanje. Sprečavanje bijega u smislu predmetnog članka uključuje stvarne radnje kako bi se spriječio već započeti ili predstojeći bijeg. Na naprijed istaknuto, nastavlja se drugi propis koji je sadržan u čl. 96. st. 2-4.

Zabludu u tumačenje citiranog propisa unosi i pravilo iz toč. 1. "... kazna zatvora od 10. godina ili teža..." koji nije uobičajen. U tumačenju liste kaznenih djela iz toč. 1. moguća su dva pristupa. Prvi polazi od činjenice da pojmovni sklop "...kazna zatvora od deset godina ili teža..." treba obuhvaćati samo ona djela čiji je posebni minimum deset godina[243]. Drugi pristup polazi i obuhvaća sva kaznena djela za koje je moguće izreći kaznu zatvora u trajanju preko deset godina, bez obzira na posebni minimum.

---

[242] Mjesto počinjenja kaznenog djela (*locus commissi delicti*) je mjesto gdje je počinitelj radio ili je bio dužan raditi i u mjestu gdje je u cjelini ili djelomično nastupila posljedica iz zakonskog opisa kaznenog djela, a u slučajevima kažnjivog pokušaja i tamo gdje je ta posljedica prema njegovom predviđanju trebala nastupiti, v. čl. 27. KZ-a., usp. Pavišić/Veić, 77-80.

[243] Sukladno tome sila opasna po život može se uporabiti kod sljedećih kaznenih djela: ubojstvo najviših državnih dužnosnika, čl. 138., veleizdaja ,čl. 135. st. 1. i 2 u svezi čl. 155. st. 1., protudržavni terorizam, čl. 141. u svezi s a čl.. 155. st. 1. oružana pobuna, čl. 142. u svezi čl. 155. st. 1., diverzija, čl. 143. u svezi s 155. st. 1., pomaganje neprijatelju, čl. 149. u svezi s čl. 155. st. 1., i podrivanje vojne i obrambene moći, čl. 150. u svezi s čl. 155. st. 1., genocid čl. 156. agresivni rat, čl. 157. st. 1. međunarodni terorizam, čl 169. st. 2., ugrožavanje osoba pod međunarodnom zaštitom, čl. 170. st. 2. uzimanje talaca, čl. 171. st. 2. otmica zrakoplova ili broda ,čl. 179. st. 2. morsko ili zračno razbojništvo, čl. 180. st. 2. napad na vojnu osobu u obavljanju službene dužnosti čl. 357. st. 4.

V. Uporaba vatrenog oružja u cilju sprečavanja bijega uhićene osobe ili osobe za kojom je izdan nalog za uhićenje[244]

[244] U starijim propisima uporaba vatrenog oružja temeljena je na različitim kriminološkim kriminološkim značajkama delinkvenata. Privremena pravila za vršenje žandarmerijske službe za Kraljevinu SHS, br. 4252. od 10. 12. 1919., govore o kategorijama "zlikovac", "opasni zlikovac". Stariji propisi Republike Poljske govore o "opasnim kriminalcima", i "kriminalcima" usp., Krukowski, 268 i dr. Za stanje u SAD-u značajna je presuda Vrhovnog suda u slučaju *Tennessee v. Garner* (27. 3. 1985.). Uporaba oružja prema osobi koju treba uhititi može biti u suprotnosti s IV amandmanom. Većinsko je mišljenje bilo pri donošenju presude da uporaba oružja radi sprečavanja bijega osobe osumnjičenje za počinjenje kaznenoga djela bez obzira na okolnosti slučaja je ustavno neprihvatljiva. Nije prihvatljivo da svi osumnjičenici budu usmrćeni ako ne mogu biti uhićeni. Kada osumnjičeni ne predstavalja izravnu opasnost za sigurnost policijskog službenika ili drugih, šteta što je predstavlja neuspjelo uhićenje ne opravdava uporabu vatrenoga oružja. Bez dvojbe je da nema smisla usmrtiti osumjičenika u okolnostima koje ukazuju da će u toj prilici ispred očiju policijskog službenika pobjeći, obzirom da postoji mogućnost da ga se uhititi kasnije. Policijski službenik ne smije postupati prema nenaoružanom počinitelju tako da ga uporabom vatrenog oružja usmrti. Zakon države Tenesi je protuustavan u mjeri u kojoj dopušta policijskim službenicima uporabu vatrenog oružja na takav način. Uporaba vatrenog oružja s posljedicom smrti nije protuustavna u svim slučajevima. Kada policijski službenik raspolaže s osnovanom sumnjom da osumnjičeni predstavalja prijetnju za zdravlje policijskog službenika ili drugih nije ustavno neprihvatljivo spriječavanje bijega uporabom oružja. Policijski službenik može kada mu osumnjičeni prijeti oružjem ili kada postoji osnovana sumnja da je uzrokovao teške fizičke ozljede uporabiti oružje radi sprečavanja bijega. U odvojenom mišljenju dvojice sudaca iznijet je sljedeći stav: "Pravilna prosudba interesa znači da je uporaba vatrenog oružja posljednje sredstvo za hvatanje osumnjičenog koji bježi s mjesta počinjenja kaznenoga djela i tada nije u suprotnosti s četvrtim amandmanom. Točno je da se radi o tragičnom događaju. Nitko ne može gledati na smrt nenaoružanog i najčešće bezopasnog petnaestgodišnjaka be žalosti i neodobravanja. Iako pravilno postupanje policijskog službenika Hymona nije moguće ocjeniti s onog stajališta koje se kasnije ukazuje kao bolje. Policijski službenik je hvatao osumnjičenog po tamnom dvorištu kuće koja je bila provaljena. On nije znao je li osumnjičeni naoružan i spreman na sve, isto tako nije znao što se događa u kući. Zahtijevao je od osumnjičenog da se zaustavi a kada se on nije tome pokorio policijski službenik je uporabio oružje da bi spriječio bijeg počinitelja u mrak. Dopustivost policijskog djelovanja s stajališta četvrtoga amandmana ne smijemo prosuđivati samo pod utjecajem tragične prirode toga izdvojenoga primjera, temeljno pitanje jest, je li bilo neophodno da je policijski službenik kao zadnje sredstvo usmrtio počinitelja u bijegu.", usp. Zupančič (1996.) 496-497. Kao zaključak iz navedene presude ističe se kako zakonska i administrativna pravila koja uređuju uporabu smrtonosne sile u odnosu na osumnjičenog koji je u bijegu moraju ograničiti pravo na uporabu vatrenog oružja samo na one slučajeve kada on ima osnovan razlog da vjeruje da osumnjičeni ima ozbiljnu namjeru nanijeti tešku tjelesnu povredu policijskom službeniku ili nekoj drugoj osobi. Iznijetim stavom zahtijeva se napad osumnjičenika na policijskog službenika, čemu je stvarni povod nešto drugo, a ne bijeg počinitelja kaznenog djela, v. Geller, 247., Skolnick/Fyfe, 41, 204. Citirananom presudom Vrhovni sud SAD utemeljio je nacionalni minimalni standard kojim je uredio pravila uporabe smrtonosne sile. Smrtonosna sila ne smije se uporabiti protiv nenasilne sumnjive osobe. Međutim uporaba smrtonosne sile radi uhićenja počinitelja težega kaznenog djela ili počinitelja koji prijeti nasiljem ipak je s ustavnoga gledišta prihvatljivo.

Iznijeti razlog za policijsku uporabu vatrenog oružja sličan je naprijed prikazanom (uporabi vatrenog oružja radi sprečavanja bijega osobe zatečene na mjestu izvršenja kaznenog djela). Bez obzira na sličnost, postoji i bitna razlika. Ona se odnosi na stupanj uvjerenja da je osoba počinitelj kaznenog djela. U prvom slučaju policijski službenik se u tu činjenicu uvjerava neposrednim opažanjem. U drugom (ovdje raspravljenom) o tome sude druge osobe. Osim toga, u potonjem slučaju moguće su mnogobrojne zablude glede samog identiteta počinitelja[245].

Propisi države New York kojeg je *Amnesty International* uspoređivao s razmatranom presudom ima nabrojene kategorije kaznenih djela nakon kojih se može sprečavati bijeg počinitelja uporabom vatrenog oružja, usp. Amnesty International, bilj. 34. Švicarsko zakonsko uređenje pozornost posvećuje razlikovanju lišenja slobode baziranog na nalogu ili bez naloga, ali se u svakom slučaju traži barem sumnja da su osobe zbog kojih se oružje upotrebljava počinitelji teškog zločina ili teškog kaznenog djela. V. opš. Rehberg, (1977) 21-23.

[245] U prilog mogućnostima zablude dobro je razmotriti sljedeći primjer: Dana 20. listopada 1993. sud u švicarskom gradu Thurgauu izdao je nalog o uhićenju okrivljenog X-a zbog sumnje da se bavi trgovinom opojnim sredstvima. Sljedećeg dana X je, ne pružajući otpor, dopustio da ga se uhiti na radnom mjestu. Nešto kasnije, za vrijeme vožnje policijskim vozilom, X je prilikom zaustavljanja pred crvenim svijetlom pobjegao iz automobila i počeo trčati. Policijski je službenik krenuo za njim u potjeru pješice i sustigao ga, međutim, u tučnjavi koja je uslijedila, pao je tako leđima na tlo da više nije mogao pješice nastaviti goniti počinitelja, koji je ponovno bio u bijegu. Posegnuo je stoga za službenim pištoljem i dovikujući naredio bjeguncu da stane. Pošto počinitelj na to nije reagirao već je nastavio trčati, službenik je ispalio jedan ciljani hitac u noge bjegunca i pogodio ga u desnu natkoljenicu. Slučaj je u žalbenom postupku rješavao Vrhovni sud Švicarske koji je u obrazloženju koristio sljedeće argumente: policijski službenik mogao je poći od pretpostavke da postoji sumnja da će počinitelj uskladištiti veću količinu droge; premda je policijski službenik znao osobne podatke osobe, mjesto njegova rada, to ipak ne znači da je korištenje vatrenog oružja bilo nerazmjerno. Znati ime i adresu sumnjičenog malo znači, ako pođemo od toga da ga na toj njegovoj adresi neće naći. Korištenje vatrenog oružja moglo bi osim toga biti nerazmjerno i onda kada osumnjičeni bijegom utekne od uhićenja da bi, npr. još pravodobno uklonio dokazna sredstva koja ga terete ili upozorio suučesnike, što upravo kod sumnje na trgovinu opojnim sredstvima često dolazi u obzir kao motiv za bijeg. U nalogu o uhićenju i "opasnost koluzije" navodi se kao razlog za uhićenje, a prema nalogu za pretragu stana mora se, između ostalog, tragati i za opojnim sredstvima. U datim okolnostima postojao je opravdani razlog da se počinitelja spriječi, radi otklanjanja dokaznih sredstava pa i opojnih sredstava koja je vjerojatno uskladištio, da barem privremeno bijegom ne utekne od uhićenja. Da je konačno prilikom pretrage stana pronađeno samo 400 grama hašiša umjesto očekivane veće količine, to nije važno; mjerodavno je stvarno stanje s gledišta policijskog službenika prije ispaljivanja hica. Upravo je bijeg počinitelja nakon početnog, prividno kooperativnog ponašanja, te primjena sile prema policijskom službeniku i činjenica da je on, usprkos što mu se zaprijetilo uporabom vatrenog oružja, nastavio svoj bijeg, kod policijskog službenika morao pojačati

Razmatrana ovlast propisana je čl. 42. st. 1. toč. 4. Zakona međutim na taj se propis glede njegovog važenja odnosi sve ono što je rečeno u prethodnoj točki. U policijskom pravu Republike Hrvatske nije propisano sigurnosno policijsko uhićenje opasne osobe kao poseban razlog uporabe vatrenog oružja. Posrijedi je uhićenje osobe za koju je policiji dojavljeno ili je utvrđeno da neposredno prijeti opasnošću za život i tijelo te da je spremna bijegom onemogućiti uhićenje[246].

Držimo da je vrlo teško takvu uporabu vatrenog oružja sagledavati kao zaštitu života čovjeka.

U svezi s navedenim nedostatkom je i nedostatak propisa u RH koji bi uređivali uporabu vatrenog oružja radi sprečavanja počinjenja kaznenog djela. Preventivna uporaba vatrenog oružja u tom smislu sastavnica je inozemnih propisa koji uređuju uporabu sredstava prisile a u skladu je i s Europskom konvencijom i Osnovnim načelima.

VI. Uporaba vatrenog oružja radi sprečavanja bijega preko državne granice

Bez obzira na aktualne društvene promjene u Europi u posljednjih desetak godina, uklanjanje berlinskog zida, žičanih prepreka i sl., što bi trebalo omogućiti lakše kretanje ljudi, državne granice se u načelu osiguravaju. S druge strane upravo sada smo suočeni s ulaskom izbjeglica iz jedne države u susjedne države u tolikom broju da prijete opstojnosti tih

---

utisak da se za počinitelja radi o važnim interesima. Ova presuda Vrhovnog suda Švicarske ima veliki značenje zato što oblikuje okolnosti koje služe kao kriterij za ocjenu razmjernost uporabe oružja, bez obzira što su policijskom službeniku bili poznati i ime i mjesto gdje uhićenik radi. Ova presuda važna je i zbog toga jer potvrđuje već prije zauzeti stav da kod dvojbe i u svezi s razmjernosti ispaljenih hitaca mjerodavno može biti isključivo stanje stvari kakvo si ga je policijski službenik predočio na osnovi okolnosti konkretnog slučaja u trenutku postupanja, odnosno kako ga je mogao predočiti. U ranijoj odluci Vrhovnog suda Švicarske (BGE 99 IV 253) jedan je hitac iz vatrenog oružja sud proglasio nerazmjernim jer su službeniku koji je pucao bili poznati ime i broj automobila krivolovca koji je pobjegao.

[246] Usp. čl. 2. st. 3. MDA 76.

država[247]. Dok pravila međunarodnoga prava smjeraju na obvezu država da dopuste ulazak na svoj teritorij stvarni interesi pojedinih država zbog upravo navedenog razloga može biti drugačiji. Situacija o kojoj je riječ stvara izvanredne prilike u državi što može biti povod za posebne ovlasti u očuvanju državne granice[248].

Kada su policijski službenici ovlašteni rabiti oružje prema osobi koja hoće na nedopušten način prijeći državnu granicu kada su u državi redovite prilike? U RH je ilegalni prijelaz preko državne granice prekršaj[249]. Kazneno djelo u RH s tim u vezi jest, protuzakonito prebacivanje osoba preko državne granice čl. 177. KZ [250]. Navedeno kazneno djelo čini osoba koja provodi preko državne granice druge osobe. Obilježje kaznenog djela jest i koristoljublje. Spomenute sastojke policijski službenik ne može utvrditi prije uporabe vatrenog oružja, stoga nije opravdano da razmatrano kazneno djelo smatramo kao povod za policijsku uporabu vatrenog oružja.

Propisi RH koji uređuju uporabu prisile na državnoj granici općeniti su i ne daju jasan smjerokaz policijskom službeniku kada je ovlašten rabiti vatreno oružje. Mislimo na čl. 42. st. 1. t. 5. koji određuje da su policijski službenici ovlašteni rabiti vatreno oružje u cilju sprečavanja bijega osobe koja je protivno propisima pokušala prijeći državnu granicu prometnim sredstvom i odbija postupiti po zapovijedi ovlaštene službene osobe. Zakon za policijsku uporabu vatrenog oružja zahtjeva tri uvjeta, koji moraju biti ispunjeni kumulativno:

---

[247] Primjer se odnosi na ulazak kosovskih albanaca u susjedne države.

[248] O izvanrednim prilikama v. pod 4. B).

[249] V. čl. 55. st. 1. t. 2. Zakona o nadzoru državne granice (Narodne novine, br. 9/92., 26/93. i 92/94.).

[250] Spomenuto kazneno djelo sastoji se u prevođenju jedne ili više osoba preko državne granice protivno propisima koji uređuju prijelaz preko državne granice (KZ koristi riječ "nedozvoljeno") i kada je počinjeno iz koristoljublja. Prevesti preko državne granice može se tako da se ulazi na područje države ili da se iz nje izlazi, v. Pavišić/Veić, 395.

a) nedopušteni prijelaz preko državne granice;
b) uporabu prometnog sredstva;
c) odbijanje postupanja prema zahtjevima policijskog službenika da se zaustavi. Pored navedenoga treba istaknuti da sam prijelaz bez korištenja prisile ne bi smio biti povod za uporabu vatrenog oružja.

VII. Uporaba vatrenog oružja radi odbijanja napada na objekt kojeg osiguravaju

Za naslovljeni primjer važan trenutak za ovlast na uporabu vatrenog oružja je utvrđivanje napada na objekt. Značenje tog pojma određuje Službovnik. Napadom na objekt koji se osigurava smatra se svaka radnja usmjerena na teško oštećenje ili uništenje objekta ili njegovih dijelova, na teško oštećenje ili uništenje uređaja u objektu (čl. 166. st. 2. Službovnika).

Napad na objekt u osnovi je kazneno djelo, on može u tom smislu imati različito značenje. To može biti u najblažem slučaju, uništenje ili oštećenje tuđe stvari, čl. 222. u težim slučajevima to može biti: protudržavni terorizam, čl. 141. diverzija, čl. 143. međunarodni terorizam, čl. 169., zlouporaba nuklearne tvari čl. 172. otmica zrakoplova ili broda, čl. 179. morsko ili zračno razbojništvo, čl. 180. i uništenje ili oštećenje javnih naprava, čl. 264. KZ-a. Djelatnost usmjerena prema objektu ne mora istovremeno značiti i napad na čovjeka (odnosno službenika koji osigurava objekt), što je dovoljan razlog za policijsku uporabu vatrenog oružja.

Sam objekt, obzirom da to Zakon ni službovnik ne navode ne mora imati posebnu umjetničku vrijednost ili općenito posebnu vrijednost, št je neprihvatljivo. Može li političko ili drugo subjektivno značenje objekta utjecati na dopustivost policijske uporabe vatrenog oružja radi zaštite takvog objekta? U odgovoru na to pitanje treba ispitati znači li napad na takav objekt istovremeno i ugrožavanje ljudi, uključujući i policijskog službenika koji objekt neposredno osigurava? Kada su ispunjeni uvjeti uporabe zbog zaštite života

čovjeka, situacija je jasna jer se ona može razmatrati kroz propise koji uređuju navedenu uporabu vatrenog oružja. Kada nisu ispunjeni uvjeti za zaštitu života ljudi, situacija je dvojbena s gledišta legitimnosti takve uporabe[251].

Rješenje toga pitanja mora biti povezano s dodatnim uvjetima i tako učiniti uporabu oružja čini ovisnim o stupnju opasnosti koja može nastupiti povredom objekta, a ne *in abstracto*, o samoj činjenici da ga policijski službenici osiguravaju[252].

Nedostatak o kojem se govori povezan je u određenoj mjeri s nedostatkom o kojem se govorilo pod VI. Kad bi propisi u RH uređivali uporabu vatrenog oružja radi sprečavanja počinjenja kaznenog djela onda bi oko razmatrane osnove bilo manje problema.

VIII. Uporaba vatrenog oružja u progonu plovnog objekta

Pitanje uporabe vatrenog oružja prema plovnom objektu u progonu ima, s jedne strane, zajedničke karakteristike s već izloženim ovlastima policijskih službenika o uporabi vatrenog oružja. S druge strane postoje brojne posebnosti na legislativnom i dogmatskom planu da je problem potrebno razmotriti izdvojeno.

---

[251] U svezi s razmatranom uporabom vatrenog oružja interesantno je razmotriti čl. 2. st. 3. MDA 76., s obzirom na to da je to propis koji prihvatljivije i jasnije određuje uvjete za uporabu. Uporaba vatrenog oružja u smislu toga propisa dopuštena je radi sprečavanja neposredno prijetećeg zločina ili teškog prekršaja na postrojenjima opće uporabe ili povrede koja općenito gledajući stvara posebnu opasnost. Tu se kao primjer spominju, spremišta nafte, zrakoplovne luke, banke podataka ili pismohrane, nuklearne centrale i sl. Hug, (1988.) 229.

[252] Belgijski Zakon o policiji (*Loi sur la fonction de police*) u čl. 38. st. ne govori o uporabi vatrenog oružja radi zaštite objekata, ali navodi mogućnost njegove uporabe prema osobama koje na određenim mjestima napadaju opasna dobra ili transporte. Pojam opasno dobro obuhvaća oružje i opasne proizvode i dokumente važne za državnu sigurnost.

Zakonodavstvo RH propisuju uvjete i načine policijske uporabe vatrenog oružja prema plovnom objektu kojeg policijski službenici neposredno gone[253].

Progon plovnog objekta ostvaruje se u različitim vodenim prostorima uz sudjelovanje različitih subjekata i sredstava i s različitim povodima. Sadržajno osim progona, u strogom, fizičkome smislu, uključuje i druge ustanove, među kojima se posebice ističe ovlast primjene sile. Progonom plovnih objekata kao posebnoj ovlasti, država ostvaruje svoju suverenu vlast. Svaki zahvat u odvijanje plovidbenog pothvata, razmjerno naravi, sadržaju i konkretnom stupnju jakosti kojom se ostvaruje, zahtijeva prethodno strogo određenje dosega, stvarnih učinaka i modaliteta postupanja te jasno prepoznatljivo polje odgovornosti za povredu pravila. Međunarodna je zajednica baš za to stvorila koherentan korpus pravila o progonu stranog broda. Odgovarajući uvjeti vrijede u odnosu na progon u unutarnjim vodama koji je također podvrgnut strogim propisima . Ukupnost tih odredbi tvore pravo progona.

Progon plovnog objekta je mjera kojom se zaštićuju određeni interesi, dakle ona služi trajnom postizanju određenih ciljeva. Kao i druge srodne mjere, i progon plovila mora biti usklađen s određenim ciljevima, pri čemu se moraju poštivati temeljna ljudska prava. Istovremeno se mora osigurati

---

[253] Čl. 39. Zakona određuje: (1) "U obavljanju poslova policije na moru i na unutarnjim plovnim putovima ovlaštene službene osobe na policijskim plovilima i zrakoplovima imaju pravo provjeriti zastavu i zaustaviti sumnjivo plovilo, izvršiti pregled njihovih isprava, pretražiti plovilo, te ga goniti uzaptiti i sprovesti nadležnom organu, ako se plovilo u obalnom moru RH, nad njenim epikontinentalnim pojasom ili na unutarnjim plovnim putovima ne pridržava propisa Republike Hrvatske. (2) U slučaju iz st. 1. ovoga članka gonjenje stranog plovila može početi ako se plovilo ne zaustavi nakon upućenog vidljivog ili zvučnog poziva na zaustavljanje s udaljenosti koja mu omogućuje da poziv primi. Nakon početka gonjenja, posada stranog plovila može se upozoriti i zastrašiti pucanjem u zrak. Ako se strano plovilo ne zaustavi niti nakon upozoravajućih hitaca, vatreno oružje se može upotrijebiti i protiv samog plovila. Pri upotrebi vatrenog oružja prema stranom plovilu ovlaštene osobe su dužne u najvećoj mogućoj mjeri štititi živote njegove posade. (3) Ukoliko nije bilo prekidano, gonjenje se može nastaviti i na otvorenom moru i u isključivom ekonomskom pojasu bilo koje države, sve dok strano plovilo ne uplovi u teritorijalno more svoje ili neke treće države."

optimalni stupanj djelotvornosti u suzbijanju nedopuštenih radnji, što uključuje primjeren obzir prema njihovim stvarnim obilježjima.

Za normativno uređenje u RH možemo reći da izjednačava pravo progona plovnog objekta s ovlastima na uporabu vatrenog oružja prema plovnom objektu ako se ono nakon upućenog vidljivog ili čujnog poziva na zaustavljanje s udaljenosti koja mu omogućuje da poziv primi ne zaustavi. Takvo rješenje možemo *a priori* ocijeniti kao neprimjereno kada znamo da je osnova za progon, nepridržavanje propisa. Propisi Republike Hrvatske mogu se kršiti različitim intenzitetom. Ističemo da citirani propisi iz Zakona omogućavaju uporabu vatrenog oružja i kada se plovilom izvršava prekršaj te da su najčešći razlozi progona zbog kršenja propisa o ribarstvu.

Bolje rješenje bi bilo da se uporaba oružja prema plovnom objektu veže za izvršenje kaznenog djela koje je u svezi s plovnim objektom, bilo da je kazneno djelo počinjeno na način da je plovni objekt *instrumenta sceleris*, bilo da je na plovnom objektu počinitelj kaznenog djela[254].

Bitan moment o kojemu valja voditi računa jest značenje djela za koje se progoni, što se obično razmatra kao princip razmjernosti pri uporabi sile, posebice vatrenoga oružja. Je li doista u suvremenim uvjetima prihvatljiva odredba kojom je utvrđena ne samo opća ovlast progona, bez obzira na vrstu i težinu kaznenoga djela, nego i jednaka ovlast uporabe vatrenoga oružja u isključivoj zavisnosti o tijeku progona, dakle o postojanju aktivnoga otpora? Takve odredbe proturječe ne samo temeljnim zasadama pravnih sustava demokratskih država o ograničenju represije, nego i značajnom korpusu različitih vidova suradnje među državama u suzbijanju kriminaliteta. Kod toga se ne zagovara potpuno izbacivanje uporabe vatrenoga oružja iz kataloga mjera progona plovila. To bi bilo nastojanje bez realnih izgleda na uspjeh na unutarnjem i međunarodnom planu. Ovdje se naprotiv zauzima za jedinstveno

[254] Usp. Pavišić/Kos/Čalić, 27-38.

utvrđivanje, selektivne, restriktivne, precizne odredbe, posebice za promišljanje zajedničkih međunarodnih standarda.

Drugi je vid uporabe vatrenoga oružja odbijanje napada poduzetog s progonjenoga plovnog objekta protiv plovnog objekta progonitelja. U tom je slučaju situacija znatno drukčija. Progoniteljski plovni objekt može, naime, biti izloženo vrlo visokoj pogibelji, što zavisi o konkretnim okolnostima. Zato njegova svojstva moraju biti takva da i u toj situaciji djeluju respektabilno, odvračajuće, kako zbog svojih pomorskih sposobnosti, tako i zbog obrambene snage. Baš taj čimbenik ima veliko značenje za odabir vrste plovnog objekta progona. Odabir plovnog objekta mora biti proveden prema predvidivoj namjeni i vrsti progona.

Iz postojećeg uređenja u RH nije vidljivo do koje se mjere priznaju međunarodni standardi na pravo progona, što je dalje u svezi s uporabom vatrenog oružja.

Zbog postojanja međunarodnoga običaja (uvrštenoga u niz nacionalnih propisa) da se vatreno oružje koristi kao sredstvo izdavanja (ili podkrijepe) naloga za zaustavljanje plovnog objekta, potrebno je razlikovati uporabu vatrenoga oružja kao sredstva izdavanja naloga za zaustavljanje, zatim kao sredstva zastrašivanja u cilju sprječavanja bijega ili zaustavljanja progonjenoga plovnog objekta, što se sve može označiti kao demonstracija sile vatrenoga oružja, od njegove uporabe kao izravne sile usmjerene na plovilo ili na osobe koje su na njemu. U prvome slučaju je zapravo riječ o posrednoj sili, stvarnoj prijetnji oružjem i koliko god ona bila "u tehničkom smislu" bliska drugom vidu uporabe vatrenoga oružja, ipak se od njega bitno razlikuje. Ako su ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenoga oružja, ona nužno mora biti selektivna, stupnjevita. Vatreno se oružje može rabiti: poglavito spram stvari, a ovdje to znači spram progonjenoga plovnog objekta, ali uvijek strogo u cilju zaustavljanja, a ne potapanja. Tek ukoliko nema učinaka od takve uporabe i ukoliko je zbog posebnih razloga nužno nastaviti s uporabom

toga sredstva, ono se može rabiti protiv osoba, ali pod općim uvjetima o uporabi vatrenog oružja.

Bez obzira kako uredili pitanje progona, ovlast na uporabu vatrenog oružja mora biti postavljena uz strože uvjete u odnosu naspram samog progona, a princip razmjernosti mora imati značajno mjesto.

Dio određenja koji se odnosi na dužnost "...u najvećoj mogućoj mjeri štititi živote njegove posade" posebno je dvojben. Nije jasno je li se zakonodavac odrekao ovlasti na uporabu vatrenog oružja dok je život posade u pitanju ili samo u cilju poštivanja načela ograničenja prisile, odnosno skreće li samo pozornost na maksimalnu zaštitu života, ali ipak dopušta uporabu vatrenog oružja. Bez obzira na ovu deklarativnost o čuvanju života posade treba reći da je problem selektivnosti pri svakoj uporabi vatrenog oružja izražen, a u ovom primjeru on poprima svoje najšire razmjere.

Izgleda neostvarivo zahtijevati od policijskog službenika koji je na plovnom objektu preciznost u gađanju prema drugom plovnom objektu, i to u uvjetima maksimalne angažiranosti radnih mogućnosti na obje strane.

Iznijeti argument također osvjetljava složenost uporabe vatrenog oružja, a ujedno i zahtjev za vezanje takve uporabe za najteže povrede zakona države koja svojim službenicima daje takvu ovlast.

Uz sve nabrojene pretpostavke, uporabu vatrenoga oružja moguće je prihvatiti poglavito kao silu usmjerenu protiv stvari (plovnog objekta i uređaja), a samo iznimno, diferencirano, pod posebnim, dodatnim uvjetima, kao silu spram osoba. Nju treba uvjetovati prethodnim propisanim postupkom zaustavljanja i poduzimanjem makar jedne stvarne mjere zaustavljanja[255]. Kao krajnje sredstvo, uporaba vatrenoga oružja može se načelno prihvatiti samo u sljedećim slučajevima:

[255] Pavišić/Kos/ Čalić, 61-77.

1. za odvraćanje od neposredno predstojećega ili stvarnog napada na plovilo koje progoni (radnja odbijanja protupravnoga napada);
2. ako se osobe, koje na progonjenome plovnom objektu nisu svojom slobodnom voljom, nalaze u životnoj pogibelji (radnja pružanja nužne pomoći);
3. u progonu za najteža kaznena djela kad je uporaba vatrenoga oružja dopuštena po općim propisima o uporabi toga sredstva, (uporaba vatrenoga oružja u progonu po općim propisima);
4. U progonu za ostala kaznena djela za koja se postupak pokreće po službenoj dužnosti: 1. ako je prethodno poduzeta mjera zaustavljanja ostala bez uspjeha zbog ustrajnosti u bijegu progonjenoga plovnog objekta i 2. ako progonjeni plovni objekt nakon izričitog upozorenja da će se koristiti vatreno oružje ne prekine bijeg (kvalificirani aktivni otpor progonjenoga plovnog objekta), time da se vatreno oružje može rabiti samo protiv progonjenoga plovnog objekta, njegovih pripadnosti ili uređaja, a ne protiv osoba,
5. za neposluh spram primljenog naloga za zaustavljanje, ako je to nužno da bi se spriječilo nastupanje teških posljedica ili opće opasnosti.

IX. Ostali slučajevi uporabe vatrenog oružja

Vatreno oružje može se koristiti i u ostalim slučajevima zajednička je njihova značajka da se razlikuju od slučajeva njegove uporabe prema čovjeku. U tu skupinu pripada uporaba vatrenog oružja prema: životinjama vozilima i uporaba vatrenog oružja radi upozorenja. Uporaba vatrenog oružja prema životinjama i prema vozilima jest uporaba oružja prema stvarima. Između njih, međutim, postoji više razlika. Dok je životinja uvijek stvar, situacija s vozilom je složenija s obzirom na to da se u njemu u pravilu nalazi čovjek. Propisi nekih država zbog toga imaju jedinstvenu kategoriju razloga

za uporabu koja nije sadržana ni u jednom ovdje razmatranom propisu. Riječ je o uporabi vatrenog oružja prema imovini[256].

1. Uporaba vatrenog oružja prema životinjama

Policijsko zakonodavstvo RH ne pridaje pozornost uporabi vatrenog oružja prema stvarima, čak i kada je posrijedi pucanje u životinje kada one ugrožavaju život čovjeka. Službovnik izričito propisuje da se takva uporaba ne smatra uporabom vatrenog oružja (čl. 167. Službovnika). Dakle, ne samo da ne uređuje uporabu vatrenog oružja, nego Službovnik sadrži fikciju da se uporaba oružja prema životinjama ne smatra uporabom vatrenog oružja. Propisi koji uređuju uporabu vatrenog oružja prema životinjama nužni su iz dva razloga. Prvi razlog slijedi iz potrebe da svi slučajevi policijske uporabe vatrenog oružja budu uređeni propisima koji uređuju policijske ovlasti, kako bi se izbjegle antinomije što mogu nastati poradi djelomične uređenosti tog problema u općim ustanovama kaznenog prava i propisima koji uređuju ovlasti policije. Drugi razlog je u potrebi da to pitanje kao policijska ovlast bude uređeno ekstenzivnije od krajnje nužde. Razlog takvoj potrebi slijedi iz životnih prilika. Policijski službenik ima sigurni oslonac za uporabu vatrenog oružja kada odbija napad životinje na čovjeka. Ako to pitanje nije uređeno propisima koji uređuju ovlasti policije, dolazi do primjene opće ustanove kaznenoga prava. Često je potrebno reagirati poradi pomaganja u umiranju bolesnih ili povrijeđenih životinja. Te situacije nisu u potpunosti pokrivene ustanovom krajnjom nuždom, što je razlog za dosljedno uređenje toga

[256] Sukladno rečenom, dopuštena je uporaba smrtonosne sile kada osoba uništava ili pokušava uništiti imovinu, ako šteta ili gubitak imovine može neposredno pridonijeti pokušaju bijega, ozbiljnoj fizičkoj ozljedi ili smrti. Primjeri za ove situacije uključuju uporabu eksplozivnih sredstava radi izvođenja bijega iz zatvora ili pokušaja bijega. Ako uništenje imovine ne pridonosi bijegu, ozbiljnoj fizičkoj ozljedi, uporaba smrtonosne sile će vjerojatno biti nerazumna i kao takva zabranjena.

pitanja[257]. U najnovije vrijeme jačaju tendencije uvođenja koncepta prava životinja, posebice prava na zaštitu života i zabrane surovog postupanja. To zahtjeva ispitivanje potrebe da se vatreno oružje prema životinjama uredi na drugačiji način.

2. Uporaba vatrenog oružja prema vozilima

Govoreći o uporabi oružja prema stvarima, možda se na prvi pogled čini suvišnim govoriti posebno o uporabi vatrenog oružja prema vozilima. Pozorna analiza ipak ukazuje na takvu potrebu. U prvom redu pojedine kategorije vozila, u vrijeme dok se nalaze u kretanju, u posebnom su stanju (zrakoplov, brod) uslijed kojega je pogibelj za osobe i stvari uvećana.

Temeljito razmatranje u koje se ovdje ne može ulaziti zahtjevalo bi da se razlikuju grane prometa u kojima je rizik uporabe oružja uvećan zbog ambijentalnih i tehnologijskih značajki sredstava. Zatim se kao daljnja odrednica ukazuje stanje prometnog sredstva u ovisnosti je li u kretanju ili nije. Daljnja izlaganja ograničit će se na ispitivanjue najvažnijih pitanja samo u u odnosu na motorno vozilo u cestovnom prometu.

Vozilo je često sredstvo korištenja pri počinjenju kaznenih djela, bilo da se kazneno djelo izvršava nad njim, bilo da služi za dolazak i odlazak počinitelja s mjesta počinjenja kaznenog djela. Pored općih problema primjene vatrenog oružja postoje i dva posebna[258]. Prvi problem se odnosi na pitanje je li moguće dopustiti uporabu vatrenog oružja prema vozilu kao stvari kada nisu ispunjeni uvjeti za uporabu oružja prema osobama? Drugi se odnosi na pitanje može li se dopustiti uporaba vatrenog oružja kada se u vozilu pored

---

[257] Uporaba vatrenog oružja prema životinjama i na poredbenom planu obiluje razlikama. Razlike su očite osobito glede uporabe oružja kao pomoć pri umiranju. Propisi u SAD-u dopuštaju uporabu oružja prema životinjama samo radi odbijanja napada, v. *Policy Statement Use of Dedly force*, t. VI.

[258] Istraživanja ukazuju da u 1/3 slučajeva uporabe vatrenog oružja u razmatranu svrhu osobe prema kojima se djelovalo nalazile su se u automobilu, v. Bristow, 280. Usp. Lisken/Denninger, 356.

osoba prema kojima je dopuštena uporaba vatrenog oružja nalaze osobe prema kojima uporaba nije dopuštena, odnosno kada u odnosu na te druge osobe nisu ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenog oružja? Ovlasti na uporabu vatrenog oružja treba isključiti kada nisu ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenog oružja prema osobama[259], a osobe se nalaze u automobilu [260]. Razlog takvom stavu jest neprikladnost oružja za zaustavljanje vozila, uz istovremenu opasnost za povređivanje osoba u vozilu[261].

Na drugo pitanje odgovor bi mogao biti pozitivan kad bismo raspolagali takvim vatrenim oružjem koje garantira apsolutnu preciznost. Jedini primjer kada bi uporabu oružja svakako trebalo dopustiti: onda kad je u vozilu osoba kojoj prijeti neposredni napad na život i kada se čini vjerojatnijim da će joj se

---

[259] U Belgiji policijski službenik može uporabiti vatreno oružje kada su ispunjene pretpostavke nužne obrane, a počinitelj se nalaze u vozilu Bourdoux/Brammertz, 393.

[260] Vrhovni sud Švicarske razlikuje uporabu vatrenog oružja prema osobi koja je u motornom vozilu, a počinitelj je teškog kaznenog djela, i za koju vrijedi upravo iznijeti stav, i uporabu vatrenog oružja prema nepoznatom vozaču motornog vozila koji prilikom kontrole prometa ne postupi po zapovijedi policijskog službenika i koji se ne zaustavi. U potonjem slučaju policijski službenik ne smije koristiti vatreno oružje bez dodatnih čvrstih uporišta. Hug, podržavajući odluku Vrhovnog suda, ističe potrebu razmatranja svrsishodnosti navedene uporabe vatrenog oružja, radi čega navodi i statističke podatke. Policijski službenici Gradske policije Zürich od 1977 -1984. ukupno su uporabili 26 puta oružje prema vozilima u kojima su se nalazile osobe. Samo u dva slučaja mogli su zaustaviti automobil. U većem broju slučajeva postignuti su dobri pogoci, bilo u gume vozila, bilo u spremnik za benzin. Međutim, oni nisu zaustavili motorno vozilo. To ukazuje da oružje nije podesno za zaustavljanje motornog vozila. S druge strane, uporaba oružja prema vozilima stvara veliku opasnost da se odbijanjem zrna povrijede i rane putnici u vozilu, usp. Hug, (1995.) 108.

[261] Dana 29. veljače 1984. godine, policijski službenik Kantonalne policije Bern zatražio je na pregled isprave od jednog njemu nepoznatog i sumnjivog vozača osobnog automobila s ženevskom registarskom oznakom. Vozač, koji je bio u pratnji jedne žene, u prvom trenutku nespretno je tražio vozačku dozvolu, da bi u jednom trenutku "dao gas" i odjurio. Nakon poziva upozorenja, službenik je ispalio četiri hica u desni stražnji kotač, ali bez ikakvog uspjeha. Službenik je tada sjeo u vozilo koje je oduzeo od vozača koji je u tom trenutku naišao i krenuo u potjeru. Kada niti druga serija hitaca u kotače nije dala rezultate, službenik je prilikom treće serije pucao u donji dio motornog vozila u područje vrata s vozačeve strane. Računao je s time da pogodi vozača kako bi ga prisilio na zaustavljanje. Vozač je zadobio povrede od metaka na rukama, a njegova suvozačica pogođena je u lijevu natkoljenicu. Vrhovni sud Švicarske potvrdio je na posljednjoj instanci kaznu službeniku zbog namjerne lake tjelesne ozljede.

spasiti život uporabom vatrenog oružja nego pustiti da se slučaj odvija svojim tijekom.

Konkretne situacije u navedenom primjeru mogu ukazivati na dvojbe glede uporabe vatrenog oružja, kako u primjerima kada je uporaba vatrenog oružja usmjerena na vozača, tako i u primjerima kada je ona usmjerena na putnike. Rijetko će se u praksi javiti potreba djelovanja prema osobi u prometnom sredstvu koje nije u pokretu, već upravo u obrnutim slučajevima (kada je ona u pokretu i kada ga policijski službenici progone). Okolinski čimbenik (autocesta, gradsko područje, blizina opasnih postrojenja) u kojem se policijska aktivnost odvija još više djeluje restriktivno, do te mjere da je vjerojatno jedino rješenje načelno isključenje, odnosno zabrana uporabe vatrenog oružja[262].

Pri uporabi vatrenog oružja u razmatranoj situaciji mora se imati u vidu o kakvom prometnom sredstvu je riječ - o osobnom automobilu ili o sredstvu namijenjenom javnom prometu. Nisu za isključiti ni potrebe djelovanja prema nekom od putnika u sredstvu javnog prometa. Prisutnost ostalih putnika u načelu isključuje ovlasti na uporabu vatrenog oružja jer su oni zbog nemogućnosti selektivnog djelovanja neposredno ugroženi.

Zakonodavstva nekih država vežu uporabu vatrenog oružja prema vozilima uz težinu kaznenog djela koje je vozač tog vozila izvršio ili uz probijanje prometne kontrole kojom se dovodi policijske službenike u neposrednu životnu opasnost[263].

Ovdje je važno istaknuti jedno pravilo koje je u potpunosti zanemareno u policijskoj praksi ali i u propisima da ne postoji ovlast na zaustavljanje vozila ili osobe ili poduzimanja bilo koje druge službene radnje ako za to ne postoji povod. To znači da policijski službenik u to mora biti uvjeren prije poduzimanja radnje. Uporaba vatrenog oružja je, uvažavajući navedeno

---

[262] Tako i Böhrenz, 135.

[263] V. Rehberg, (1977) 25-26.

uvijek zabranjena ukoliko policijski službenik ne raspolaže stvarnim razlozima za neposlušnost osobe. On ne smije koristiti prisilu da bi eventualnu opravdanost uporabe utvrdio nakon takvog postupak zaustavljanja osobe.

3. Uporaba vatrenog oružja radi zastrašivanja

Uporaba vatrenog oružja radi zastrašivanja bitno je različita od svih prethodnih. Najčešće ona uzrokuje narušavanje mira i spokojnosti građana. U određenim slučajevima ona je samo prvi korak prema težem zahvatu prema osobi. Najčešća posljedica navedene uporabe je opasnost. Općenito, dva su slučaja takve uporabe: uporaba vatrenog oružja radi zastrašivanja i uporaba vatrenog oružja radi signalizacije. Izrijekom je propisano u Službovniku (čl. 167.) da se pucanje u zrak radi zastrašivanja ne smatra uporabom vatrenog oružja. Osnovna načela propisuju obvezu isticanja prijetnje osobi prema kojoj se namjerava koristiti oružje ali ne i uporabe upozoravajućeg hica[264]. Uz obvezu isticanja upozorenja navedena je obveza države da propiše sadržaj upozorenja koja službene osobe moraju istaknuti ako je to prikladno[265].

Na teorijskom planu uporaba vatrenog oružja radi zastrašivanja može se pojaviti u dva oblika. Prvi je onda kada su u načelu ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenog oružja, a pucanje u zrak radi zastrašivanja znači prvi korak u primjeni vatrenog oružja, uvažavajući načela iznimnosti i postupnosti. Drugi slučaj jest pucanje u zrak radi zastrašivanja, kada nisu u konkretnom primjeru ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenog oružja. Od razmatrane uporabe vatrenog oružja mora se razlikovati uporaba signalnog oružja. Tom oružju

---

[264] "U okolnostima opisanih u načelu 9. službenici koji provode pravo trebaju se predstaviti te dati jasno upozorenje o namjeri uporabe vatrenog oružja, uz dovoljno vremena da se upozorenje razmotri, osim ako bi taj čin bespotrebno stavio u opasnost službenika koji provodi pravo ili bi stvorio rizik smrti ili ozbiljne štete drugim osobama, ili bi očito bilo neprikladno ili pak besmisleno u okolnostima danog incidenta".

[265] Usp. toč. 11. e) posebnih odredbi Osnovnih načela.

isključiva je namjena upućivanje određenih poruka službenim osobama koje sudjeluju u određenim aktivnostima, (npr. početak akcije, promjene toka akcije i dr.). Poruke o kojima je riječ ne upućuju se građanima već samo službenim osobama tako da takvo oružje i njihova uporaba nema izravne veze s uporabom vatrenog oružja u razmatranom smislu[266].

U prvom primjeru ukazuje se kao opravdano i prihvatljivo poduzimanje policijske akcije na izloženi način. Drugi primjer uvjetuje značajno nepovjerenje jer se postavlja pitanje minimuma kriminalnog u ponašanju pojedinca, da se može opravdati takvo pucanje.

Službovnik ne drži izloženu uporabu vatrenog oružja uporabom u smislu propisa koji uređuju ovlasti policije.

Potpuno suprotno značenje uporabe upozoravajućeg hica je u SAD-u, gdje je njegova uporaba dopuštena u određenim slučajevima u zatvorskom krugu, a samo iznimno pod strogim uvjetima izvan toga kruga[267]. Spomenutim pristupom izražena je ozbiljnost takvog postupanja. Pri tome se moraju imati u vidu i specifičnosti američkih velikih gradova (iako takvih primjera ima i u drugim dijelovima svijeta) koji su obilježeni specifičnom arhitekturom[268]. Uporaba vatrenog oružja radi zastrašivanja u takvim okolnostima nije obično usmjeravanje oružja u vis i pucanje. Potrebno je često ciljanje kako bi se izbjegla mogućnost nanošenja štete. U navedenim okolnostima uporaba vatrenog oružja radi zastrašivanja stvara rizik povređivanja padom zrna, što također nije zanemarivo. Slijedom iznijetog zabrana uporabe vatrenog oružja radi zastrašivanja ima svoj realni smisao. Rizik koji nastaje

---

[266] O signalnim pištoljima v. § 6. *Verordnung über Art, Wirkungsweise, Zweckbestimmung der polizeilichen Waffen und Munition* (Vom 12. November 1985. Brem. GBl. 141 -205-a-1).

[267] V. *Policy Statement use of Deadly Force*, t. IV.

[268] Istraživanje Horvatha pokazuje da je odnos uporabe vatrenoga oružja u naseljenim mjestima (gradsko područje) i nenaseljenih (izvangradsko područje) 6:1. Razmatrajući uporabu vatrenoga oružja u gradskom području stanje je sljedeće: 58. % uporabe izvršeno

padom zrna prisutan je *in abstracto* uvijek, međutim ne postoje stvarni pokazatelji navedene opasnosti.

Hug razlikuje uporabu vatrenog oružja radi upozorenja i uporabu vatrenog oružja radi prijetnje[269]. Pucanj upozorenja prema općeprihvaćenim standardima mora biti upućen osobi prije uporabe samoga oružja. Osobi se mora dati prilika da bez uporabe prisile posluša zahtjev koji joj se upućuje. Pucanj upozorenja, pak, smije biti ispaljen samo "ako okolnosti osujete djelovanje poziva upozorenja". Takav bi se hitac smio ispaliti samo iznimno, i to onda kada poziv upozorenja zbog okolnosti, npr. buke, na mjestu događaja ne bi polučio rezultat. Pitanje može li nakon poziva upozorenja i u drugim slučajevima uslijediti pucanj upozorenja, u švicarskoj policiji do danas nije razjašnjeno. Praksa pokazuje da se ponekad pucnjem upozorenja postiže isti uspjeh kao i pri ciljanoj uporabi vatrenog oružja. Spomenuti autor smatra da pucanj upozorenja treba dopustiti u svim slučajevima.

Prikazano shvaćanje jest sustavno i logično, ono je na tragu načela postupnosti u uporabi prisile.

Glede odnosa načela postupnosti i uporabe vatrenog oružja radi upozorenja, prijetnje ili zastrašivanja (bez značenja je za postavljeno pitanje kako ćemo ga nazvati) postavlja se pitanje može li se u tu svrhu ispaliti hitac kada nisu ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenog oružja, što znači da su ispunjeni uvjeti za uporabu nekog blažeg sredstva?

Kada bismo slijedili načelo postupnosti, takva uporaba bi bila dopustiva, jer je hitac u vis iako u sebi nosi veći potencijal rizika ipak blaže sredstvo od primjene fizičke snage i sl. Zašto onda svi propisi koje su korišteni za predmetno razmatranje ustraju na tome da je pucanje u razmatranu svrhu

---

je u stambenoj zoni, 37.% u poslovnoj zoni, 5.% u industrijskoj zoni, 20% unutar zgrade i 80.% izvan zgrade, v. Horvath, 122.

[269] Hug, (1995.) 107.

samo prvi korak uporabe vatrenog oružja prema čovjeku?[270] Jedini logički razlog za takav stav jest u činjenici da je bilo kakvo korištenje vatrenog oružja krajnje opasna djelatnost koju treba dopustiti samo za najteže slučajeve.

Prikazano stajalište policijskog prava razlikuje se od stava koji slijedi iz općih institucija kaznenog prava, jer je u kaznenom pravu dopustivo upotrebljavati bilo koje sredstvo, bez ograničenja, koje uzrokuje lakše posljedice. To se posebno odnosi na države u kojima se zakoni koji uređuju ovlasti policije pozivaju na nužnu obranu i krajnju nuždu kao "policijske" razloge za uporabu sredstava prisile. U legalnim definicijama tih institucija nije propisana obveza upućivanja poziva napadaču (ili osobi od koje potječe opasnost) da stane, međutim upravo obveza na postupnost obvezuje na rečeno postupanje, odnosno na upućivanje takvog poziva[271].

Posebnost upućivanja poziva osobi prisutna je i kod ispaljivanja smrtonosnog hica, odnosno u talačkim situacijama. Policijsko djelovanje mora zbog sigurnosti talaca isključiti upućivanje prijetnje iz koje nedvojbeno slijedi da je u pripremi djelovanje vatrenim oružjem.

Zalažemo se zato, s obzirom na to da policijsko pravo u Republici Hrvatskoj nema o tome izričito stajalište da se hitac upozorenja smije rabiti uvijek kada je vjerojatno da će odvratiti osobu od napada, odnosno ostvariti drugi zakoniti cilj koji se smije ostvariti uporabom vatrenog oružja.

Policijsko pravo u RH uporabu vatrenog oružja radi zastrašivanja i signalizacije ne smatra uporabom vatrenog oružja, pa se postavlja pitanje pravne prirode takvog postupka[272]. Pravna priroda je bitna u onim slučajevima kada je takva uporaba od uzročnog značenja za povredu nekog

---

[270] Hug izričito navodi "Treba ipak voditi računa o tome da se pucanj upozorenja smije ispaliti samo onda, ako je dopušteno ciljano pucanje vatrenim oružjem", v. ibid.

[271] Hug, (1988.) 230.

[272] Od razmatranih propisa jedino Mađarski policijski zakon ima u osnovi slično rješenje, usp. § 53. I.

dobra. Međutim, nedopustivo je da se takvom uporabom osoba dovodi u zabludu da će biti korišteno vatreno oružje ako odbija poslušnost. Time se ujedno isključuje uporaba oružja iz neozbiljnih razloga.

Bez obzira što je pitanje uređeno krajnje upitno, ne možemo za takvo ponašanje policijskog službenika utvrditi (pod uvjetom da je s zakonitim povodom) da je ono samo po sebi nedopušteno.

Izvan ovdje razmatranih podjela jest uporaba vatrenog oružja pri kojoj je promašen cilj. Posrijedi je uporaba vatrenog oružja koja nema vlastitu osnovu kao svi nabrojeni slučajevi, dok praksa upućuje da je upravo to najčešći slučaj prilikom uporabe vatrenog oružja[273]. U stvarnom životu takvi slučajevi ne dobivaju zasluženu težinu, a mogu značiti ugrožavanje drugih osoba. Ispitivanje svih tih slučajeva može imati značajnu preventivnu i edukativnu vrijednost.

Samostalno pitanje u razmatranom sklopu (ali s njime u vezi) odnosi se na utjecaj uporabe vatrenog oružja radi zastrašivanja na zakonitost uporabe vatrenog oružja prema osobama, o tome će biti govora pod 4. C) III.

Zaključno o uporabi vatrenog oružja u cilju zastrašivanja valja istaći da je ono prihvatljivo uvijek kada je to moguće kao prvi korak prema zakonitoj uporabi vatrenog oružja. U drugim okolnostima takva uporaba mora biti suzdržana zbog rizika koje nosi sa sobom, što je razlog za jasno normativno uređenje.

X. Dioba policijske uporabe sredstava prisile u odnosu na vrijeme počinjenja kaznenog djela

Pored upravo iznijete diobe policijske uporabe vatrenog oružja, gledajući u cjelini značajna je podjela sredstava prisile, prema vremenu

[273] Istraživanje Gellera dokazalo je u petogodišnjem razdoblju o 441. slučaju uporabe oružja kod kojega je uslijedila smrt ili ranjavanje osobe, 203. slučaja ispaljivanja upozoravajućeg hica i 941 slučaj u kojem je uslijedio promašaj, v. Geller, 103.

uporabe u odnosu na izvršenje kaznenog djela, odnosno nastajanje opasnosti. U odnosu na vrijeme počinjenja kaznenog djela namjena policijske uporabe sredstava prisile može biti preventivna i represivna[274].

Preventivnom uporabom sredstava prisile može se označiti svaka policijska uporaba sredstava prisile koja smjera odbijanju napada, odnosno otklanjanju opasnosti. U zakonodavstvu RH to su uporabe oružja usmjerene zaštiti života čovjeka, sprečavanje bijega preko državne granice uz uporabu prometnog sredstva i odbijanje napada na objekt koji službene osobe osiguravaju. Preventivna uporaba je dio zaštitne policijske funkcije. Ti slučajevi su slični općim ustanovama kaznenog prava[275].

Represivnoj uporabi je cilj oduzimanje slobode osobi. U zakonodavstvu RH to su odredbe koje reguliraju uporabu prisile radi zaustavljanja bijega s mjesta počinjenja kaznenog djela, progona plovila i uhićenja. U ovome primjeru kazneno djelo je počinjeno ili postoji osnovana sumnja da je osoba prema kojoj se koristi sredstvo prisile počinitelj kaznenog djela. Svrha je ove uporabe učiniti osobu dostupnom tijelima kaznenog progona.

XI. Način uporabe sredstava policijske prisile

Kada se govori o načinu uporabe sredstava policijske prisile, onda se pod time razumijeva metodički postupak djelovanja sredstvima prisile prema osobi (ili većem broju osoba). Pitanja vezana na taktiku i tehniku primjene sredstava prisile nisu u cijelosti uređena, još je teže očekivati da ona budu uređena aktima razine zakona.

---

[274] Usp. Rehberg, (1977.) 6. Lisken/Denninger, 364.

[275] O tome v. u daljnjem tekstu pod 5 B). Treba istaknuti ozbiljan nedostatak u propisima koji uređuju ovlasti policije u RH što oni ne propisuju uporabu vatrenog oružja radi sprečavanja počinjenja ostalih kaznenih djela. Uporabu vatrenog oružja u tom smislu valjalo bi prosuđivati prema posebnim uvjetima. Uvjeti koje sadrži čl. 96. ZKP-a koji se odnose na sprečavanje bijega osobe nikako ne zadovoljavaju jer u slučaju sprečavanja počinjenja kaznenog djela moraju biti blaži.

Temeljno načelo u ovome sklopu jest postići svrhu policijskog postupanja uz uporabu najblažeg dopuštenog policijskog sredstva prisile, a pri tome nanijeti samo neizbježne posljedice. Za policijske službenike važan je s druge strane kriterij za utvrđivanje maksimalne posljedice koju je pravni poredak spreman prihvatiti u konkretnom policijskom uredovanju. To pitanje, kako je već ukazano u dosadašnjem razmatranju, nema jasnog odgovora, ne samo u RH, već poglavito u onim pravnim sustavima gdje se normativna uređenost policijske prisile oslanja na vrste sredstava prisile. Za razmatrani smisao na prvi pogled je povoljnija situacija u onim pravnim sustavima gdje se policijska prisila temelji na posljedicama koje uzrokuje uporaba tih sredstava. Pozorna analiza potonjih sustava otkriva cio niz pravila kojima se mora rukovoditi policijski službenik prije uporabe sredstava prisile kako bi izbjegao uporabu.

S obzirom na to da način uporabe sredstava prisile najvećim dijelom nije određen, što može izazivati teškoće pri konkretnoj uporabi prisile, ta okolnost nosi u sebi i jednu pozitivnu osobinu. Neuređenost potiče iznalaženje najpovoljnijih načina uporabe prisile. Najpovoljnijim načinom možemo označiti sve one postupke odnosno kombinaciju različitih sredstava prisile koji jamče uspješnost u ostvarenju službenih zadaća, uz što manje zadiranje u prava osobe prema kojoj se ono primjenjuje.

Da bi se u tako normativno nedorečenim prilikama uporaba prisile mogla odvijati, relativno siguran oslonac pružaju načela policijske uporabe prisile.

Samosvojni način uporabe sredstava prisile predstavlja uporaba sile kod uzimanja krvi i drugih liječničkih radnji koje se po pravilima medicinske znanosti poduzimaju radi analize i utvrđivanja drugih važnih činjenica za postupak u skladu s čl. 265. st. 2. ZKP-a[276]. Uskraćivanje privole može se

[276] Sličan propis sadržan je u čl 289. Zakona o sigurnosti prometa na cestama glede uređenja postupka uzimanja krvi i mokraće,v. Pavišić, B. i suradnici (1996.) Komentar Zakona o sigurnosti prometa na cestama, Pravni fakultet, Sveučilišta u Rijeci. 224-228.

manifestirati u neslaganju s navedenim postupcima ili u prijetnji otporom ili u stvarnom pružanju otpora. Poduzimanje liječničkih radnji bez okrivljenikove privole valja razlikovati i od prisile okrivljenika da aktivno sudjeluje u liječničkim radnjama. Nema sumnje da okrivljenik (bez obzira što to nije izrijekom sadržano u propisu) nije dužan vlastitim radnjama aktivno sudjelovati kod takvih pregleda i drugih radnji. Ali on mora trpjeti liječničke radnje koje su poduzete bez njegove privole. Prisile na aktivnu radnju bila bi jednaka prisili na davanje iskaza[277]. Obzirom da je dužan trpjeti poduzimanje radnje njega je u slučaju aktivnog otpora nužno prisiliti na izlaganje liječničkim radnjama. To prisiljavanje moguće je na različite načine, dovođenjem pred liječnika i stavljanje okrivljenika u takav položaj da liječnik može u skladu za pravilima struke obaviti liječničku radnju[278]. Pri uporabi sredstava prisile temeljni smjerokaz su načela o kojima se govori pod G). Osobito je značajno načelo razmjernosti. Navedeno načelo ne smijemo sagledavati samo kao odnos između kaznenog djela zbog kojeg je nužno poduzeti liječničku radnju i stupnja sile koja je nužna radi savladavanja otpora već i kao postupak o kojem u većoj ili manjoj mjeri ovisi dalje vođenje postupka.

1. Pravila u redovitim i posebnim slučajevima

Ukupnost rasprave o policijskoj prisili otvara pitanje glede mogućnosti proširenja navedenih ovlasti u pojedinim situacijama. Možemo li za prikazano stanje reći da je ono namijenjeno za redovito, odnosno najčešće policijsko uredovanje, i da uz to mogu postojati propisi koji omogućavaju strože načine uporabe i stroža sredstva prisile. Izvan rasprave na ovome mjestu je uporaba sredstava prisile u izvanrednim prilikama u državi jer se o tome govori pod

[277] Usp. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 249-250.

[278] Izvan rasprave u ovome slučaju jest mogućnost liječnika na odbijanje poduzimanja radnje u slučajevima jaćeg otpora.

4. E). U spomenute posebne slučajeve valja ubrojiti uporabu automatskog oružja i uporabu eksplozivnih sredstava[279]. Takvi postupci uobičajeni su kod talačkih i sličnih situacija, gdje je nužno u kratkom roku otvoriti pristup u određene prostore. Za to se koriste specijalne vrste eksploziva čija je razornost unaprijed poznata i koja se može relativno precizno dimenzionirati. Najveća prepreka za jasno određenje budućih efekata su kvalitete prepreke koje je nemoguće ili vrlo teško unaprijed utvrđivati, a da se tim postupkom ne dovodi u pitanje cjelokupno izvršenje službenog zadatka. Kao primjer se može spomenuti nemogućnost brzog utvrđivanja radi li se o zidu od cigle, betona ili nekom od novijih materijala. Upravo pravilno određivanje kvalitete materijala određuje količinu eksploziva koja se može koristiti. Kada bismo nedvojbeno utvrdili prijeporni materijal, nužni bi bili složeni izračuni točne količine eksploziva, što zajedno s već rečenim oslikava složenost problema. U takvim se okolnostima valja osloniti na određena iskustvena pravila jer unaprijed nije moguće riješiti probleme pravnim normama.

2. Smrtonosni hitac

U svezi s pravilima djelovanja u posebnim slučajevima valja razmotriti i tzv. smrtonosni hitac, čija ozbiljnost je već istaknuta pri izlaganju o načelu postupnosti ali i razmjernosti[280].

Mjere policijske prisile predstavljaju nesumnjivo najjači zahvat u temeljna prava čovjeka, što je više puta naglašeno u ovom radu, međutim

---

[279] U potonjoj skupini treba razlikovati ručne bombe i streljivo za razna vojnička oružja (minobacače, lake topove i eksploziv) koji mogu biti u posjedu posebnih jedinica policije. Bez obzira što se na prvi pogled ovo razlikovanje može činiti nepotrebnim, ono može imati praktično značenje. Dok se bombe i druga sredstva koje smo svrstali u prvu skupinu mogu iznimno rijetko koristiti u redovitim prilikama u državi, najčešće u širim akcijama radi suzbijanja pobuna ili terorističkih skupina, eksploziv može imati svakodnevnu primjenu. Ovdje mislimo na uporabu eksploziva kao pomoćnog sredstva pri uporabi prisile, i to najčešće radi stvaranja određenih prolaza, odnosno pri uklanjanju prepreka radi primjene sredstava prisile.

[280] V. pod G) .

pozornost koju u tom sklopu ima smrtonosni hitac još više produbljuje njegovu težinu i potrebu razmatranja[281]. U životu nisu rijetkost situacije kada je nužno odlučiti čemu dati prioritet, autoritetu državne vlasti (koja je u našem slučaju u funkciji zaštite žrtve) ili pravu na život počinitelja.

Razmatranje o pojmu smrtonosni hitac moramo započeti s njegovim određenjem, ispitivanjem međunarodnopravnih, ustavnopravnih, kaznenopravnih i upravnopravnih mogućnosti za njegovu primjenu, te na temelju toga ocijeniti opravdanost da on postane sastavni dio policijskoga prava Republike Hrvatske[282].

Polazeći od naziva smrtonosni hitac na prvi pogled se nameće zaključak da je to tako ciljani hitac gdje osoba koja ga upotrebljava, s izravnom namjerom lišava života određenu osobu[283]. Takvo gledište treba odbaciti i težište problema valja prebaciti na motiv koji pokreće policijsku akciju i cilj uporabe toga sredstva[284].

Cilj koji se njegovim ispaljivanjem želi postići jest zaštita svojeg života ili života druge osobe. U životu su najčešće situacije uporabe toga hica - talačke situacije.

Pitanje uporabe smrtonosnog hica radi samozaštite krajnje je prijeporno zbog teško predvidivih situacija u kojima je nužno radi samozaštite djelovati prema vitalnim dijelovima tijela. Osim toga valja istaknuti kako o uporabi smrtonosnog hica govorimo kada policijski službenik djeluje namjerno prema vitalnim dijelovima tijela a ne onda kada se to slučajno dogodi. Potonje je

---

[281] O etičkim problemima smrtonosnog hica povezanim s talačkim situacijama v. Krolzig, 559. i dalje.

[282] U njemačkom policijskom pravu uporabljavaju se za taj pojam tri naziva "*der gezielte Todesschuß*" (ciljani smrtonosni hitac) " *Rettungsschuß*" (spasonosni hitac) i "*finaler Todesschuß*" (finalni smrtonosni hitac), usp. Rupprecht, 446., Lisken/Deninnger, 356-357.

[283] . Pojam smrtonosni hitac prema shvaćanju europskog kontinentalnog prava nije istovjetan pojmu iz anglosaksonskog prava "*deadly force*". Spomenutim pojmom iz anglosaksonskog prava shvaća se uporaba vatrenog oružja općenito, usp. *Policy Statement use of Deadly Force.*

[284] Usp. Lisken/Deninnger, 366.

važno imati u vidu upravo kod samozaštite kada izravnost napada isključuje u pravilu oružja koja su opremljena sredstvima koja jamče osobitu preciznost. Zato u navedenim situacijama češće možemo smrtni ishod, bez obzira što može biti uzrokovan ozljedom vitalnog ograna, pripisati slučaju a ne preciznosti pri uporabi vatrenog oružja.

Nužna pretpostavka djelovanja vezana je uz nemogućnost ostvarivanja zaštite na drugi način, osim trenutnim onesposobljavanjem počinitelja za dalje djelovanje. Zato valja naglasiti kako on mora biti uvijek supsidijaran u odnosu na druge vidove onesposobljavanja. U metodici djelovanja važno je naglasiti medicinski aspekt: cilja se posebno, na oštećivanje osjetljiva dijela tijela (područje glave, vrata, srca) čije oštećivanje dovodi do trenutne smrti. Pri tome imamo u vidu posebno oružje, koje je opremljeno uređajima za osobitu preciznost i streljivom koje ima mogućnost izazivanja hidrodinamičnog efekta[285].

Smrtonosni hitac razlikuje se od uporabe vatrenog oružja ili uporabe drugih sredstava prinude koja imaju za posljedicu smrt osobe. Razlika je kvalitativna. Istina jest da niti u jednom slučaju policijski službenici ne koriste oružje da bi usmrtili osobu, ali je ipak takva mogućnost kod smrtonosnog hica izraženija nego kod drugih slučajeva uporabe sredstava prinude. To je i razlog da ME govori o hicu " kojim se sa sigurnošću, graničnom vjerojatnošću djeluje smrtonosno"[286]. Upravo prikazano normativno uređenje takvog postupanja nalaže jasan opis trenutka u kojem se smrtonosni hitac smije uporabiti. Govoriti o prijetećoj opasnosti (*Gegenwärtige Gefahr*), kako to čini ME, nije najbolje, ali je jedino moguće određenje. U tom smislu opasnost je prijeteća kada šteta " neposredno ili u cjelokupnom narednom vremenu sigurno s graničnom vjerojatnošću

---

[285] Ibid.

[286] "*der mit an Sicherheit grenzender Wahrscheilickeit tödlich wirken wird*" Lisken/Deninnger, 365.

predstoji"[287]. Vjerojatnost nastupanja opasnosti može biti više ili manje precizno odrediva zbog čega se govori da u procesu odlučivanja istaknuto mjesto ima voluntativni trenutak. Je li trenutak za korištenje smrtonosnog hica ispunjen samim zasnivanjem vlasti nad taocima? Do koje mjere može odnos žrtve prema taocu imati značaj za odgodom korištenja smrtonosnog hica? Do koje mjere stvarne okolnosti oko mjesta događaja mogu imati utjecaj na odgodu korištenja toga hica? Sve su to pitanja koja također traže odgovor kojeg nije moguće u svim navedenim modalitetima normativno izraziti, dok se s druge strane čini nedopustivim da to budu *quaestio facti* . Samo zasnivanje vlasti nad drugim osobama ne smije biti dovoljna osnova za korištenje smrtonosnog hica. Potrebna je mnogo više, stvarno ugrožavanje života osobe. Zato možemo istaknuti kako smrtonosni hitac valja isključiti pri slučajevima represivne uporabe vatrenog oružja.

O značenju Europske konvencije bit će govora pod 4. B) I. međutim ovdje je nužno samo uzgred spomenuti jedno nedovoljno rasvijetljeno pitanje koje je u teoriji naglašeno, a vezano je uz značenje čl. 2. st. 1. toč. 1. Prijeporno je naime značenje mogućnosti da iz uporabe sredstava prinude uslijedi smrtna posljedica "pri obrani bilo koje osobe od protupravnog nasilja"[288]. Konvencija dopušta uporabu takve sile ne samo radi zaštite života čovjeka, već i onda kada su ugrožene druge vrijednosti povezane s čovjekom.

Smjera li citirani propis Europske konvencije doista za tako širokom tumačenjem, prema kojemu bi i ovdje razmatrani smrtonosni hitac bio

---

[287] *"unmittelbar oder in allernächster Zeit mit einer an Sicherheit grenzenden Wahrscheinlichkeit bevorsteht"*, Lisken/Deninnger, 373.

[288] U prevođenju Europske konvencije s originalne verzije na engleskom jeziku u citiranom tekstu govori se o "obrani bilo koje osobe" (*in defence of any person from unlawul violence*) usp. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms - Human rights and the police; Council of Europe Press, 1994., 68. i 147. Originalna verzija na francuskom jeziku govori o "obrani svake osobe" (*pour assurer la défense de toute personne contre la violence illégale*) usp. Convention de sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés foundamentales, Les droits de l'Homme et la police. Les éditions du Conseil de l'Europe, 1994., 71. i 154. Bez obzira na semantičko nepodudaranje držimo da obje verzije za razmatrani problem imaju isto značenje, tako i Lerche, 1051.

uključen u "obranu bilo koje osobe od protupravnog nasilja" u širem smislu, zdravlja, dostojanstva, časti i dr.? Ili, postoje li dobra povezana uz čovjeka koja moraju biti zaštićenija od ostalih, o tome mišljenja nisu jedinstvena[289].

Glede odnosa smrtne kazne i smrtonosnog hica treba reći da su to bitno različiti pojmovi. Uporaba smrtonosnog hica nije istovremeno težnja za nastupanjem smrtonosne posljedice, već odbijanje protupravnog napada. Izvršenje smrtne kazne jest represivna mjera kojom se teži usmrćenju osobe. Smrtonosni hitac ipak nije isključivo preventivna mjera, s obzirom na najčešći ishod[290]. Kada ga analiziramo s gledišta žrtve, onda je to preventivna mjera, dok je s gledišta povrijeđenog napadača to represivna mjera.

Izjednačavanju smrtonosnog hica s smrtnom kaznom posebno su sklona sredstva priopćavanja, čiji stavovi mogu bitno utjecati na shvaćanje problema, bez obzira na stručne sadržaje pojmova[291].

Nakon iznijetog prikaza valja reći da je izraz smrtonosni hitac neprikladan jer smrtonosnim hicem policijski službenici ne žele usmrtiti

---

[289] Za razmišljanja o dopustivosti uporabe sredstava prinude kada su ugrožena dobra različita od života čovjeka, v. Lerche 1051 i tamo cit. literaturu. Iznimku od zabrane usmrćenja, smatraju Cohen-Jonathan, ne čini svaki oblik primjene prisile prema osobama, nego samo takve s savjesnim intenzitetom, Cohen-Jonathan, La convention européenne des droits de l'homme, 1989, 285. Lerche drži da je razmatrani propis Europske konvencije tako općenito interpretiran da je usmrćenje (na bilo koji način) radi zaštite dragocjenosti nedopustivo, Lerche, 1048. Prema Rogoschu, Europska konvencija nije zapreka za ispaljivanje smrtonosnog hica (čl. 2. st. 2. t. 1. i 2.), a odluka o dopustivosti ovisi o ustavnopravnom tumačenju, Rogosch. 69. Iz prikazanih razmišljanja može se zaključiti da, bez obzira što se Europska konvencija izrijekom ne izjašnjava o uporabi smrtonosnog hica, ga ona ga ne zabranjuje. Ustav RH svakom ljudskom biću jamči pravo na život (čl. 21.) Na istom mjestu on ukida smrtnu kaznu. Pitanje koje iz toga slijedi jest: Smije li se u RH koristiti smrtonosni hitac? Ustav u odgovoru na to pitanje daje skroman doprinos. On ne zabranjuje nastupanje takvog ishoda kao posljedice postupanja državnih službenika kada oni djeluju temeljem određenih propisa. Interesantno je spomenuti, da je u Njemačkoj shvaćanje ustavnopravne osnove za uporabu smrtonosnog hica imalo svoj buran razvoj. Sedamdesetih godina zastupana je teorija bitnosti (*Wesentlichkeitheorie*) prema kojoj je svaki teži zahvat u temeljna prava čovjeka morao odobriti parlament. Danas je takvo shvaćanje napušteno, usp. ibid.

[290] Usp. Rogosch, 71., Lerche, 1034-1035.

[291] Usp. Lerche, 1034.

osobu već je zapravo trenutno onesposobiti[292]. Preciznosti kojom se postiže ozljeđuivanje vitalnih dijelova tijela a koja obilježava smrtonosnih hitac teži se spašavanju druge osobe.

O preciznosti pri uporabi vatrenog oružja možemo govoriti i kao načelu postupanja. To je takvo djelovanje koje u konkretnoj uporabi nanosi najmanje štetnih posljedica, odnosno koje je usmjereno prema onim dijelovima tijela ili drugim objektima kojima se nanosi najmanje štetnih posljedica. U zakonodavstvu RH nema odredbe iz koje bi neposredno slijedilo ovo načelo, ali ga posredno možemo izvesti iz načela postupnosti i odredbi na kojima se ono temelji.

Stvarni problem je zapravo u traženju odgovora na pitanja: 1. ima li osnova za stajalište o tome da postoje takve situacije u kojima je uključeno nastupanje smrtne posljedice, 2. na osnovi čega valja prosuđivati te posebne slučajeve policijske uporabe vatrenog oružja i 3. ima li osnova da se kao krajnja, posebna ovlast predvidi baš ovlast na smrtonosni hitac - na ciljano lišenje života?

Propisujući ovlast policijskim službenicima na upotrebu vatrenog oružja zakonodavac je obuhvatio raznorodne slučajeve kod kojih je njegova primjena dopuštena. Zakon, i podzakonski akti postavljaju značajna ograničenja u njegovoj primjeni, međutim oni ne određuju najtežu posljedicu koju su spremni prihvatiti u konkretnom slučaju. Načela koja proizlaze iz Zakona te ostalih propisa smjeraju na što manje posljedice. Pitanje kojim se ovdje bavimo jest, smiju li, i ako smiju, u kojim situacijama policijski službenici upotrijebiti oružje tako da izazovu smrt osobe? Mogući kriterij za određivanje situacija kod kojih može postojati ovlast na uporabu razmatranog hica jesu značajke kaznenih djela kod kojih je život čovjeka ugrožen do te mjere da se uporaba drugog sredstva ne pokazuje kao razumna mjera. Za suvremene prilike postupanje policije razmatranim sredstvom vezano je

[292] V. o tome opširnije, Bohrenz, 137.

najčešće za otmice osoba i terorističke akte odnosno sve situacije u kojima je nužno zaštititi život čovjeka.

Zakonodavstvo RH se o tom problemu ne izjašnjava. Zaključke o ovlasti na uporabu takvog hica možemo izvesti temeljitim tumačenjem odredbi koje reguliraju uporabu vatrenog oružja radi zaštite života čovjeka. Razmatrana policijska ovlast opravdana je i nužna jedino u takvim situacijama. Potrebno je gađati one dijelove tijela koji su u konkretnom slučaju u stanju zaustaviti dalje djelovanje počinitelja. Ističemo da ni u jednom slučaju ne smije biti cilj lišenje života počinitelja kaznenog djela, već samo njegovo onesposobljavanje, pa i onda kada je nužno ciljati vitalne organe, npr. područje glave. Smrt počinitelja u takvom slučaju inkludirana je u policijsko postupanje, a ne kao cilj kojemu bi ispaljivanje hica smjeralo.

Napori radi pronalaženja učinkovitog a nesmrtonosnog oružja vidljivi su na različitim razinama. Najači poticaj u tom smislu vidljiv je u Osnovnim načelima. Ali isto tako treba istaknuti kako Osnovna načela onesposobljavajuća oružja ne ističu pod svaku cijenu[293] .

Primjena smrtonosnog hica otvara i pitanje procjene njegove prikladnosti (*Geeignetheit*) obzirom na druge osobe koje nisu u skupini osoba prema kojima je dopušteno djelovati. Tu se prije svega misli na taoce i i na druge koji sa situacijom nemaju veze. Teorija policijskoga prava i taoca drži neutralnim[294]. Opasnost koja prijeti taocu podložna je stupnjevanju. Upravo

---

[293] U općim odredbama (toč. 2. i 3.) sadržano je sljedeće "2. Vlade i policijske organizacije trebaju razviti što širi niz načina te opremiti službenike koji provode pravo različitim tipovima oružja i streljiva koji će omogućiti različitu uporabu sile i vatrenog oružja. Oni trebaju uključivati i razvitak nesmrtonosnog onesposobljavajućeg oružja za uporabu u za to prikladnim situacijama, u svrhu povećanog ograničavanja uporabe sredstava koja mogu prouzročiti smrt ili ozljedu osoba. U tu svrhu, službenike koji provode pravo treba opremiti obrambenom opremom poput štitova, kaciga, neprobojnih prsluka i neprobojnih transportnih vozila, kako bi se smanjila potreba uporabe bilo kakvog oružja." " 3. Razvitak i podjelu nesmrtonosnog onesposobljavajućeg oružja treba pozorno ocijeniti, kako bi se minimalizirao rizik ugrožavanja neuključenih osoba, a uporabu takvog naoružanja treba pozorno nadzirati."

[294] V. Lisken/Denninner, 374 i tamo cit. lit.

krajnja (najviši stupanj), opasnost po život, može biti osnova za uporabu toga hica, ali nikako ne svako zasnivanje vlasti nad osobom. Policijsko postupanje u konkretnoj prilici može svojom opasnošću za žrtvu (taoca) biti jednaka vjerojatnost za pogibelj kao i samo postupanje otmičara. Upravo takva opasnost koja prethodi policijskom postupanju jest osnova za intervenciju.

Potrebnost (*Erforderlichkeit*) kao pretpostavka dopustivosti uporabe smrtonosnog hica obično je sadržana u svim suvremenim policijskim zakonima koji uređuju razmatranu problematiku. Istaknutim pojmom hoće se istaknuti dopustivost primjene toga sredstava kada druge blaže mjere to ne jamče uspjeh[295]. Pri tome treba istaknuti da nije moguće unaprijed formalizirati aktivnosti koje se u takvim okolnostima moraju poduzimati. To se odnosi i na pregovaranje s otmičarima. Ono je na crti traženja najblažih rješenja, ali ono može u samom početku biti isključeno nepostojanjem tehničkih uvjeta za komuniciranjem s otmičarem.

Analizom domaćih i inozemnih propisa o policijskoj uporabi vatrenog oružja moguće je zaključiti da u pravilu policija pravo na tu ovlast izvodi tumačenjem odredbi o policijskoj uporabi vatrenog oružja i institucija kaznenoga prava. Iznimka su pojedine pokrajine u Njemačkoj gdje je takva ovlast izričito propisana.

Poseban problem u tom sklopu jest uporaba smrtonosnog hica po zapovijedi nadređenog. Nadređeni i neposredni izvršitelj snose zajedničku odgovornost za intervenciju, mada su zajedničko djelovanje na događaj i posljedice međusobno razgraničeni[296].

---

[295] V. Lisken/Deninnger, 374. Autor kao alternativu smrtonosnom hicu navodi uporabu plinskog sredstva kada se otmičari nalaze u zatvorenom prostoru. Kada je otmičar s žrtvom u jurećem automobilu onda uglavnom alternative nema, pa se kao jednako opasno rješenje za spas žrtve ukazuje uporaba smrtonosnog hica.

[296] U Nizozemskoj je također aktualno pitanje dopušta li njihov pravni sustav uporabu takvoga hica? Ističe se da njegova dopustivost ima ishodište u općim ustanovama kaznenoga prava, ali da bi bilo bolje da je uređeno propisima koji uređuju ovlasti policije. U sadašnje vrijeme dopuštenje za njegovo korištenje može dati samo ministar pravosuđa, v. Bourdoux/Brammertz, 384.

S obzirom na to da se zalažemo za cjelovito uređenje policijske uporabe vatrenog oružja u propisima koji uređuju ovlasti policije, smrtonosnom hicu je upravo ovdje i mjesto, a ne u općim ustanovama kaznenoga prava.

Na uporabu smrtonosnog hica policijski službenik mora biti prisiljen nemogućnošću uporabe blažega sredstva.

Smrtonosni hitac može se koristiti samo po zapovijedi nadređenog, osim u slučaju kada je on zbog neposredne opasnosti ne može čekati.

Kada se uporabom smrtonosnog hica ugrožava život druge osobe, uporabu toga sredstva treba isključiti.

Razmatrajući smrtonosni hitac važno je istaknuti još jedno pitanje. U kojoj su mjeri suvremene države i njihova tehnička dostignuća u funkciji djelotvornog policijskog postupanja i istovremene zaštite počinitelja?

Na pitanje je nužno odgovoriti zbog toga što su na jednoj strani zamjetna nastojanja radi pronalaženja sredstva, odnosno tipičnog policijskog oružja koje bi onesposobilo počinitelja i omogućilo njegovo uhićenje bez tjelesnog povređivanja[297]. Takav je stav zauzet u Njemačkoj, na Konferenciji ministara unutarnjih poslova pokrajina i saveza[298]. Takvo sredstvo svojim bi djelovanjem dovodilo do učinaka između udaraca palicom i uporabe vatrenog oružja. Zato je potrebno propisati uvjete za uporabu oružja kojima se ispaljuje gumeno streljivo i tako ih odvojiti od pretpostavki za uporabu vatrenog oružja. Za nove vrste policijskog vatrenog oružja potrebno je propisati nove uvjete.

U SAD-u u raspravama o uporabi vatrenog oružja naglašenije su rasprave o vrstama oružja i streljiva koje su u mogućnosti trenutno zaustaviti dalje djelovanje počinitelja, dok su krajnje posljedice, tjelesno povređivanje ili usmrćenje osobe u drugom planu[299].

---

[297] Böhrenz, 137., Thewes, 146

[298] Thewes, bilj. 498.

[299] Hubner, 227.

OUN preporučuje vladama da ustraju na razvitku nesmrtonosnih onesposobljavajućih oružja za uporabu u odgovarajućim situacijama radi šireg ograničavanja uporabe svih onih sredstava koja mogu prouzročiti smrt ili ozljedu osobe[300].

Zaključujući raspravu o smrtonosnom hicu, valja istaknuti njegovu neophodnosti u postupanju policije, ali nikako ne i drugih ovlaštenika na uporabu oružja u Republici Hrvatskoj. Isto tako valja naglasiti nužnost jasne normativne osnove za uporabu navedenog hica. Normativna osnova morala bi raspravljani hitac sadržavati nakon uređenja općih uvjeta za uporabu vatrenog oružja. Kada isključujemo s popisa ovlaštenika na uporabu smrtonosnog hica i vojne osobe, onda mislimo na njihovo djelovanje u redovnim prilikama u državi, a ne na bojno djelovanje sukladno čl. 28. st. 2. Zakona o službi.

Posebnim prilikama u kojima policija djeluje, možemo smatrati i rat, odnosno neposrednu ratnu opasnost, o čemu će biti govora pod 4. B).

[300] Usp. Osnovna načela, toč. 2.

G) TEMELJNA NAČELA ZA POLICIJSKU UPORABU SREDSTAVA PRISILE

Razmatrajući propise koji izravno ili neizravno uređuju policijsku uporabu sredstava prisile, uočavaju se zahtjevi koji najčešće nisu izrijekom izraženi u tim propisima, ali koji su nužni za zakonita postupanja. Načela o kojima je riječ ne možemo pripisati samo policijskoj uporabi prisile. Ona se u pretežitom dijelu odnose na uporabu svakog sredstva prisile, bez obzira na ovlaštenika.

Različiti su kriteriji formiranja načela, što je i razlog da ne postoji općeprihvaćeni katalog tih načela, ne samo na međunarodnoj već i na nacionalnim razinama.

Temeljnim načelima pri policijskoj uporabi sredstava prisile valja smatrati:

I. načelo legitimnosti

II. načelo zakonitosti

III. načelo razmjernosti

IV.načelo neophodnosti

V. načelo postupnosti

VI. načelo preciznosti

VII. načelo selektivnosti

I. Načelo legitimnosti

Govoreći o legitimnosti uporabe sredstava prisile službenih osoba, treba istaknuti kako moramo istraživati legitimnost policijskih službenika, pravosudnih policajaca i inspektora financijske policije na jednoj strani i vojske na drugoj[301]. Legitimnost vojne prisile je višeslojan, s obzirom na to da

[301] V. Miličić, 169-171., Visković, 53. O legitimnosti policijskih sredstava prisile v. Lisken/Denninger, 89-92., Hartley, 139-149.

je najznačajnija vojna zadaća u obrani opstojnosti države od vanjskog ugrožavanja. Pored netom istaknutog, određeni segmenti vojske mogu imati tipične policijske zadaće (vojna policija), za što na odgovarajući način vrijedi sve ono što vrijedi za policiju i druge službe.

Načelom legitimnosti traži se opravdanje za uporaba sredstava prisile? Odgovor nije uvijek jedinstven. Razlog tome je u različitim razlozima zbog kojih se koriste sredstva prisile.

Uporaba sredstava prisile može konkurirati pravu čovjeka na život. Upravo ta činjenica posebno obvezuje, kako na planu propisivanja jasnih okvira za uporabu, tako i konkretnog vrednovanja situacija u kojima je nužno uporabiti sredstava prisile.

Je li u opisanim slučajevima problem legitimnosti poseban aspekt sadržaja ustanova kaznenoga prava ili o legitimnosti uporabe sredstava prisile službenih osoba možemo raspravljati unutar tih ustanova?

Posebne ustanove u kojima su sadržane ovlasti pojedinih službenih osoba zahtijevaju samostalan odgovor. Sprečavanje bijega počinitelja s mjesta počinjenja kaznenog djela, sprečavanje bijega uhićene osobe, progon plovila i sprečavanje bijega preko državne granice skupne su osnove za policijsku uporabu sredstava prisile izvan općih institucija kaznenog prava za koje treba ispitati legitimnost.

Načelo legitimnost možemo učiniti jasnim, propisivanjem ciljeva zbog kojih se sredstvo prisile smije koristiti.

U određivanju ciljeva moramo imati u vidu i Europsku konvenciju koja je odredila te ciljeve[302]. Valja spomenuti kako navedena Konvencija u ostvarenju tih ciljeva pristaje i na smrtni ishod. Propisi koji u RH uređuju uporabu sredstava prisile s izuzetkom ZKP ne spominju ni na neizravan način posljedicu koja je prihvatljiva pri uporabi sredstava prisile. Ali treba istaknuti da pravnu osnovu za uporabu sredstava prisile čine pravne norme i iskustvena

[302] V. čl. 2. st. 2. Europske konvencije.

pravila čiji uvjeti moraju biti zadovoljeni u cijelosti da bi uporaba sredstava prisile bile zakonita.

Razmišljanja na drugačiji način izlazila bi iz "standarda demokratskog društva" koji mora u ovakvim slučajevima biti poštivan.

Primjer drugačijeg pristupa, gdje se ne pojavljuju potonji problemi u izvršavanju službenih zadaća, prisutan je u Engleskoj, gdje pojedine policijske strukture obnašaju službu bez oružja. Ono je pohranjeno u policijskoj postaji i izdaje se u posebno opasnim prilikama[303].

Legitimnost uporabe vatrenog oružja je u konkretnom slučaju uvjetovana nuždom. Službene osobe bile bi onemogućene učinkovito obavljati navedene poslove i zato takvi slučajevi moraju u drugi plan staviti zaštitu prava čovjeka, ali ne načelno. Izuzetnost zahvata u ljudska prava vidi se u principu zaštite ljudskih prava. Pravo na život je uvijek primarno. Samo u pojedinom slučaju može se dati prednost općem interesu nad rečenim ljudskim pravom. Ovo je pravilo iznimka, a nikako ne može biti iznimka pravilo. Ali i ovdje se mora ponoviti što je više puta isticano u analizi smrtonosnog hica da legitimnost na uporabu sredstava prisile nije pravo na usmrćenje.

Djelotvornost policije i njezine zadaće moraju, s druge strane, biti prožete pravednošću da bi bile prihvatljive. Isključiva težnja za djelotvornošću, bez obzira o kakvim povredama pravnog poretka je riječ, vodi u totalitarizam i zbog toga je neprihvatljiva. Zbog toga djelotvornost u svojoj osnovi mora imati legitimnost. U svijesti je ljudi da policija mora imati sredstva koja jamče njezinu djelotvornost. Dokaz tomu je i u ovlasti na uporabu vatrenog oružja.

Rasprava o legitimnosti, bez obzira što otvara opća pitanja o uporabi prisile, ipak može imati značenje i u konkretnoj situaciji. To se prije svega odnosi na one slučajeve gdje se ne koriste ekstremna sredstva prisile i gdje je

[303] Bailey, 224-227.

sumnjivo zahtijeva li situacija s općeljudskog gledišta policijsku intervenciju. To ima i snažnu etičku osnovu, o čemu će biti govora pod 4. A) II.

II. Načelo zakonitosti

Konkretna uporaba sredstava prisile može biti sudbonosna, kako za osobu prema kojoj se oružje upotrebljava, tako i za policijskog službenika koji ga upotrebljava, čak i u primjerima kada su uvjeti za uporabu formalno ispunjeni. Može li se u životu pojaviti slučaj da su formalni uvjeti za uporabu sredstava prisile, ispunjeni, a da se mora izbjeći uporaba sredstava prisile odnosno da se sredstvo prisile ne smije rabiti? Iako se argumenti za takvo razmišljanje često mogu susresti, nužno je istaknuti da to ipak nije moguće[304]. Razmatranje koje slijedi, osobito ovo koje se odnosi na načela uporabe sredstava prisile, to najbolje potvrđuje.

Temeljni razlog uvođenja načela zakonitosti u skupinu načela važnih za policijsku uporabu prisile jest isključenje samovolje, arbitrarnosti i subjektivnosti u odnosima između policije i građana[305]. S druge strane, ono obvezuje policiju na zaštitu prava građana, na postupanje, kad za to nastupe zakonom propisani uvjeti[306].

Načelo zakonitosti uključuje obvezu poštivanja i provođenja svih akata koji su donijeti temeljem ustava, zakona ili podzakonskih akata. Ono također uključuje međusobni sklad akata, od nižih prema višima. To načelo ima iznimno značenje za ostvarenje i nepovredivost ljudskih prava. Načelo je

---

[304] Neki autori navode mogućnost ostvarenja uvjeta za uporabu vatrenog oružja a da policijski službenik ipak aktiviranjem svih svojih sposobnosti može ostvariti službeni zadatak bez uporabe oružja. Takvo mišljenje se ne može prihvatiti, s obzirom na to da policijski službenik nikada ne smije uporabiti oružje, dok službenu zadaću može ostvariti drugim sredstvima, usp. Geller (1985) 248.

[305] Bez obzira na trud glede normativne uređenosti prisile, ipak ostaje jedna ironična primjedba: konkretna uporaba sredstava prisile ne slijedi samo iz zakonskih i podzakonskih akata već i iz činjenice da se policijski rad na ulici teško može kontrolirati, v. Geller (1985) 256.

[306] V. Lisken/Denninger, 218-220.

vjerojatno najčešće korišteno u praksi Europske komisije za ljudska prava i Europskog suda. U tom sklopu oni su se u mnogobrojnim slučajevima bavili ne samo zakonitošću konkretnog slučaja već i propitivanjem sastavnica toga načela[307].

S obzirom na to da Europska konvencija jamči određena prava, postavlja se pitanje sadržaja i dosega propisa u domaćem pravu koji sadrže ograničenja određenih prava. Europski sud za ljudska prava zauzeo je stav u slučaju *Sunday Times v. United Kingdom* da jasna propisanost znači da se za kriterije ograničavanja koriste kriteriji navedeni u odredbi o izuzecima, a značenje izraza ne treba prelaziti uobičajeno značenje. Isto tako, norma ne može biti smatrana "zakonom" ako nije formulirana s određenom preciznošću da omogući građanima usklađivanje ponašanja s njezinim zahtjevima. Građani moraju biti u mogućnosti - ako treba i prigodnim savjetom, predvidjeti do razumnog stupnja koji ovisi o okolnostima, posljedice koje slijede iz njihovog ponašanja[308]. Ovo stajalište je iznimno značajno za temu o kojoj raspravljamo, zbog obveze da ovlasti policije poradi samih policijskih službenika budu jasno propisane. Takav zahtjev je jedan od jamaca zakonite uporabe sredstava prisile.

Europski sud za ljudska prava dao je obrazloženje za pravni standard "određeno zakonom", koji se sukladno Europskoj konvenciji odnosi na sve vrste domaćega prava, upravno, zakonsko, ustavno, pisano i običajno. Takvo stajalište zauzeto je u presudi Suda u slučaju *Golder v. United Kingdom* [309] i u slučaju *Silver and others v. United Kingdom*[310] . Nadalje, Europska komisija i Europski sud za ljudska prava utvrdili su u slučaju *Sunday Times v United Kingdom* dva glavna uvjeta za zakonitost. Prvo: pravo koje ima značenje

---

[307] Gomien, 57-64., v. i Pavišić/Veić, 7-12.

[308] Judgmet, of 26. Apr. 1979. Series A v. Jacobs/White, 45, 224-225.

[309] Judgment, of 21. Feb. 1975. Series A, v. Burgenthal, 132., Jacobs/White, 26, 29, 31.

[310] Judgment, of 25 Mar. 1983. Series A, v. Jacobs/White, 199-200.

zakona mora biti primjerno dostupno, i drugo: Zakon je ona pravna norma koja je oblikovana precizno, da državljani po njoj mogu usklađivati svoje ponašanje.

Pojmom zakonitost Europski sud za ljudska prava bavio se i u slučaju *Malone v. United Kingdom*[311].

Rasprava o zakonitosti značajna je i zbog shvaćanja stupnja vjerojatnosti da je počinjeno kazneno djelo što predstavlja polaznu osnovu kod pripreme za uporabu određenih sredstava prisile. Konkretno, ovdje se misli na sumnju kao pretpostavku kaznenoga djela[312]. Sumnja da je osoba počinitelj kaznenog djela pojavljuje se kod zaticanja osobe u počinjenju djela i kod sprečavanja bijega osobe kojoj je i oduzeta sloboda zbog sumnje počinjenja kaznenoga djela. Iako se pojam sumnja ne spominje nigdje gdje su propisani uvjeti za uporabu sredstava prisile o njoj moramo govoriti do trenutka pravomoćnosti presude o počinjenom kaznenom djelu. O tom se problemu izjašnjavao više puta Europski sud. U slučaju *K.-F. v. Germany* Europski sud je razmatrao je li moliteljevo uhićenje bilo temeljeno na osnovanoj sumnji zbog počinjenja kaznenog djela. S tim u vezi on je držao da osnovanost sumnje temeljem koje se uhićenje mora poduzeti čini osnovni dio zaštite od arbitrarnog uhićenja i zadržavanja koje je postavljeno u čl. 5.1.c. Postojanje osnovane sumnje pretpostavlja postojanje činjenica ili informacija koje bi zadovoljile objektivnog promatrača da je određena osoba počinila kazneno djelo. Činjenice koje pružaju sumnju ne moraju biti iste razine kao one koje su

---

[311] "...posljedica je toga da sam zakon mora s dostatnom jasnoćom naznačiti granice i način korištenja bilo koje ovlasti, imajući u vidu legitimni cilj kao mjerilo, kako bi pojedincu dao primjerenu zaštitu protiv samovoljnog uplitanja" Duffy, 3., Burgenthal, 132., Judgment of 2 Aug. 1984, Series A, Jacobs/White, 33., 208.

[312] O stupnjevima vjerojatnosti, v. Pavišić/Modly, 65.

neophodne radi opravdanja osude ili čak podnošenje prijave, koja dolazi u kasnijoj fazi procesa kriminalističke obrade[313].

---

[313] U razmatranom slučaju Sud je primjetio da je kućevlasnica informirala policiju da su gospoda K.F iznajmili stan bez namjere da izvrše svoje svoje obveze kao stanari te da se spremaju otići bez plaćanja duga. Nakon početne obrade utvrđeno je da je adresa gospode K.F. samo poštanski pretinac te da je gospodin bio prethodno pod istragom zbog prijevare, te da je policija uhitila par i odvela ih u policijsku postaju zbog provjere identiteta. U svom izvješću od 20.30 sati na dan uhićenja policija je izjavila da osnovano sumnja da je par unajmio stan na prijevaru te da postoji mogućnost da će pobjeći. Imajući u vidu te okolnosti Sud je izjavio da može, u principu, slijediti shvaćanje Prizivnog suda iz Koblenza, koji je u svojim presudama držao da su bile opravdane bojazni policije u vezi prijevare i opasnosti da će pobjeći. Također je stajalište prema toj odredbi, da se uhićenje i zadržavanje provede zbog dovođenja osobe pred mjerodavno pravosudno tijelo. Sud je istaknuo kako činjenica da molitelj nije bio na kraju niti optužen niti priveden pred sud ne znači neophodno da je svrha njegovog zadržavanja bila u skladu s čl. 5.1.c. Postojanje takve svrhe mora se razmatrati neovisno od njegovog postignuća. Po čl. 5.1.c. ne pretpostavlja da je policija trebala prikupiti dovoljno dokaza da se podnese prijava, bilo pri uhićenju ili dok je molitelj bio u pritvoru. U slučaju koji se analizira, Sud je držao da nije bilo ničega da sugerira da policijska obrada nije vođena u dobroj vjeri ili da su uhićenje molitelja i zadržavanje bili izvedeni u neke druge svrhe a ne da se završi provjera identiteta molitelja te da se istraže navodi protiv njega. Na kraju, sud mora utvrditi jesu li moliteljevo uhićenje i zadržavanje "zakonski" uključujući jesu li izvedeni "u skladu s procedurom propisanom zakonom". Sud je naglasio da se ovdje Konvencija poziva na nacionalno pravo te da postavlja obvezu da se udovolji njezinim osnovnim i proceduralnim odredbama, ali također traži da svaka mjera lišavanja slobode pojedinca mora biti u skadu s svrhom iz čl. 5. kako bi se pojedinca zaštitilo od arbitrarnosti. Kako bi se riješilo to pitanje, Sud je razmatrao razne osnove za uhićenje i zadržavanje koje je istaknula Vlada. Sud je primjetio da je vremenski period koji je tužitelj proveo u pritvoru prešao maksimalni zakonski rok koji je postavljen u Zakonu o kaznenom postupku, te da je sud iz Koblenza došao do istog zaključka u svojoj odluci. Europski sud za ljudska prava je u vezi s iznesenim istaknuo kako je popis iznimaka prava na slobodu osiguran u čl. 5.1. iscrpan i samo uska interpretacija tih iznimaka u skladu je s ciljem te odredbe, naime da se osigura da se nikoga arbitrarno ne liši slobode, v. opš. *K.-F v. Germany, Judgement of 27 November 1997, Reports of Judgements and Decisions 1997-VII) i Human Rights and the Police, A Workbook for Practice Oriented Teaching, Human Rights Information Centre, Stasbourg 1998.* Pitanjem sumnje Europski sud se bavio i u The Case of Fox, Campbell and Hartley. U tom slučaju sud je primjetio da zahtjeva za osnovanost "*reasonableness*" u čl. 5.1.c. Europske konvencije čini bitan dio osiguranja protiv arbitrarnih uhićenja i zadržavanja. On se složio s prethodno danim mišljenjem Komisije da postojanje osnovane sumnje pretpostavlja postojanje činjenica ili informacija koje bi zadovoljile objektivnog promatrača da je određena osoba možda počinila kazneno djelo. On je dodao da ono što se može smatrati osnovanim mora ovisiti o svim okolnostima, i u svijetlu specijalnih problema koje postavlja terorizam, on je bi spreman priznati osnovanost sumnje koja opravdava takvo uhićenje "ne može biti ocjenjena prema istim standardima kao oni koji se primjenjuju kod konvencionalnog kriminaliteta", v. *Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom, Judgement of 30 August 1990, Series A no. 182. i Human Rights and the Police, A Workbook for Practice Oriented Teaching, Human Rights Information Centre, Stasbourg 1998.*

Razmatrajući propise koji neposredno ili posredno uređuju uporabu sredstava prisile, uočavaju se zahtjevi koji nisu izrijekom izraženi u tim propisima, a koji su sastavnica zakonitog postupanja. U širem smislu, načelo zakonitosti obuhvaća sve zahtjeve koji moraju biti ispunjeni za dopuštenu uporabu sredstava prisile. Radi pojašnjenja potonjeg treba istaknuti dvije razine o kojima su podastrti primjeri prakse Europskog suda. Prva razina jest načelo zakonitosti koje mora biti ispunjeno naspram izvora prava na ovlast uporabe sredstava prisile. Druga razina jesu shvaćanja legalnih standarda koje nije moguće uobličiti pravnim normama, o tim standardima govore primjeri iz prakse Europskog suda navedeni i posljednjoj bilješci.

Na kraju izlaganja o načelu zakonitosti nužno se prisjetiti da formalna zakonitost nije dovoljna u ovom, za temeljna prava čovjeka, iznimno značajnom području, o čemu najbolje govori toč. 2. Dokumenta kopenhagenškog sastanka konferencije o ljudskoj dimenziji KESS-a[314].

III. Načelo razmjernosti

Načelo razmjernosti je takvo načelo koje predstavlja kriterij i neprekoračivi limit u svakom zahvatu policije u prava građana. Zato ono mora biti sadržano u zakonu i stručno obrađeno u policijskome pravu kako bi svi oni službenici koji su u neposrednom dodiru s građanima shvatili njegov stvarni sadržaj, što je nemoguće postići samo propisima. S obzirom na to da je temeljna zadaća policije zaštita javnog reda i sigurnosti od opasnosti, upravo policijsko pravo mora stvoriti kriterije za policijsko postupanje. Kazneno pravo sa svojim kriterijima samo djelomično može zadovoljiti istaknutu

[314] Dokument je nastao na sastanku, kojem su prisustvovale 34. države, u Kopenhagenu, od 5-25. 6. 1990.godine. a glede predmeta razmatranja sadrži sljedeće: "...vladavina zakona nije samo formalna zakonitost kojom se osigurava regularnost i dosljednost u ostvarivanju i funkcioniranju demokratskog poretka, već pravda koja se osniva na priznanju i potpunom prihvaćanju čovjekove ličnosti kao najviše vrijednosti u kojem javne ustanove priznaju okvir za njeno najpotpunije izražavanje", v. Hrženjak 230.

potrebu, s obzirom na to da se ono nastavlja na one radnje koje su zapriječene kaznenim progonom i kaznom[315]. Ako imamo u vidu da se rečeno načelo često razmatra u svezi s primjenom sredstava prinude, onda je s druge strane nužno da razmatranje bude povezano s odgovarajućim pravilima kaznenoga prava.

Složenost razmatranog načela pojačavaju problemi povezani s njegovim oživotvorenjem. Posrijedi su praktični problemi o kojima se mora razmišljati pri normativnom i teorijskom oblikovanju. S obzirom na to da je raspravljano načelo kriterij policijskih ovlasti usmjerenih na zaštitu pravnih dobara kojim se istovremeno zahvaća u tuđa pravna dobra, policijske ovlasti moraju imati jasne metodičke upute da ih se može kontrolirati[316].

Kako normativno stvoriti precizne, lako shvatljive i primjenjive kriterije za primjenu policijskih ovlasti, između kojih će upravo načelu razmjernosti pripasti odgovarajuće mjesto? Koji su mogući pristupi u takvom nastojanju? To su pitanja na koje ćemo tražiti odgovore u dijelu koji slijedi.

1. Sadržaj načela razmjernosti

Načelo možemo razmatrati na dvije razine. Prva, kao nastojanje prema umjerenosti državne prinude, zbog čega je poželjno da ono predstavlja ustavno načelo. Druga, ono je mjerilo jakosti u konkretnom zahvatu državnih službenika u temeljna prava čovjeka[317]. Je li ono sadržano u Ustavu Republike Hrvatske?

To je važno pitanje na koje ne možemo dati jednostavan odgovor[318]. Sigurno je, da ono nije izrijekom navedeno, međutim, je li sadržano u kojoj

---

[315] Börner/Köhler, 233.

[316] Lisken/Deninnger, 90.

[317] Kniesel, (1989.) 180.

[318] U Ustavu RH načelo razmjernosti nije izrijekom propisano za redovne prilike u državi već je povezano s ograničenjem Ustavom zajamčenih prava i sloboda u doba ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike, te velikih prirodnih

odredbi i je li nužno da bude izraženo izrijekom, to je pitanje koje zahtijeva posebnu analizu i na koje ne možemo dati odgovor u ovome radu[319].

Bez obzira što se razmjernost u policijskom pravu treba sagledavati odvojeno od razmjernosti u kaznenome pravu, zbog šireg značenja u policijskome pravu, ipak to nisu sadržaji koji uzajamno ne bi korespondirali. Tim više što se u povijesnom slijedu razmjernost često razmatra u sklopu nužne obrane daleko prije nego u policijskom pravu. Takvim razmatranjem stanja, nameće se zaključak da je podrijetlo razmatranog načela u kaznenome pravu, iako ima i suprotnih mišljenja[320]. S obzirom da je nužna obrana sa svojim kriterijima u vezi s policijskim sredstvima prinude, valja voditi brigu o sadržaju toga pojma u kaznenome pravu jer upravo ti kriteriji policijskom pravu mogu biti pouzdani smjerokaz kada se zadire u temeljna prava čovjeka[321]. Na pojmovnu podudarnost obvezuju zahtjevi koji slijede iz težnje

---

nepogoda. U tom smislu čl. 17. st. 4. sadrži sljedeće: "Opseg ograničenja mora biti primjeren naravi pogibelji, a za posljedicu ne može imati nejednakost građana s obzirom na rasu, boju kože, spol jezik, vjeru, nacionalno ili socijalno podrijetlo".

[319] Interesantno je spomenuti da niti u Njemačkoj, gdje se u teoriji ističe ustavnopravno uporište za načelo razmjernosti, ono nije izrijekom spomenuto u Ustavu. Članak 19. stavak 1. i 2. iz kojih se načelo izvodi, glase: "(1) Ukoliko se u skladu s ovim Ustavom neko temeljno pravo može ograničiti zakonom ili na temelju zakona, zakon mora biti primjenjiv općenito a ne samo na pojedini slučaj, U zakonu se, osim toga, temeljno pravo mora odrediti uz navođenje članka u kojem se nalazi. (2) Ograničenje ni u kojem slučaju ne smije zadirati u bit temeljnog prava". Usp. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, Stand: Juni 1993. Načelo razmjernosti sastavni je dio pravnog sustava Europske zajednice, u kojega je preuzeto iz njemačkog ustavnog prava. Prvi put se spominje u predmetu *Fedechar* 1956. godine. Jedno prihvatljivo određenje toga načela dao je pravobranitelj Dutheillet de Lamothe, prema kojemu "...građanima se mogu, u cilju ostvarivanja javnog interesa, nametati samo one obveze koje su strogo nužne za ciljeve koje treba ostvariti". Iako navedeni stavovi nisu zauzimani povodom uporabe mjera prisile, oni ipak odražavaju duh, prilikom zadiranja u temeljna prava čovjeka, v. opš. Rodin, 137. Hartley, 155-156.

[320] Knisel smatra da je to izvorno načelo policijskoga prava, usp. , 180.

[321] U povijesnom razvoju nužne obrane glede pitanja razmjernosti valja razlikovati tri etape: Prva etapa odnosi se na staro rimsko pravo koje nije pružilo nedvojbeni odgovor na pitanje o kojem raspravljamo. Pravilo "*defensio debet esse proportionata*" može se dvojako tumačiti. Ako se usvoji shvaćanje da je dopuštena nužna obrana isključivo protiv napada na osobu, spomenuto pravilo je moglo izražavati samo zahtjev za razmjernošću između intenziteta napada i obrane, a ne između vrijedosti napadnutog i u obrani povrijeđenog dobra. Ako je nužna obrana dopuštena samo protiv napada na osobu, onda teško da može

za jedinstvom pravnog poretka, koje može biti narušeno različitim pojmovnim značenjem. U području u svezi s kojim se često raspravlja načelo razmjernosti, a to su mjere prisile, u uskoj su vezi upravo spomenuta institucija kaznenoga prava, nužna obrana i krajnja nužda. Prednost u prosuđivanju zakonitosti uporabe policijskih ovlasti imaju kriteriji sadržani u propisima koji uređuju ovlasti policije, ali nisu isključene mogućnosti uporabe pravila kaznenoga prava. To je posebno i složeno pitanje koje ističemo samo radi ukazivanja na višeslojnost cjelokupnog problema.

Načelo razmjernosti u suvremenom kaznenom pravu izričit je sastojak ustanove krajnje nužde, i upravo je tu česti predmet obrade[322]. Na aktualnost problema u kaznenom zakonodavstvu upućuje članak 30. KZ i članak 96. ZKP-a.

KZ u citiranom članku govori o krajnjoj nuždi, gdje se razmjernost izrijekom ne spominje, ali je njegova potrebitost nužna, "...a pri tome je učinjeno zlo manje od onoga koje je prijetilo". U stavku 2. istoga članka također je razmjernost ključni uvjet za oslobođenje počinitelja od kazne "... a pri tome je učinjeno zlo jednako onom koje je prijetilo". Primjer ustanove

---

doći do nerazmjera u iznesenom smislu. Ako se usvoji drugo shvaćanje, da je nužna obrana dopuštena protiv napada na bilo koje dobro, imovinu, čast i dr., tada bi se citirano pravilo moglo odnositi i na razmjer dobara. Druga etapa počinje s *Constitutio Criminalis Bambergensis* (1508. g.) i s odredbama *Constitutio criminalis Caroline* (1532. g.). Oba zakona nužnu obranu povezuju isključivo za život i imovinu. Na isti način dva stoljeća kasnije to pitanje uređuje *Constitutio criminalis Theresiana* (1768. g.), koja o nužnoj obrani govori u vezi s ubojstvom i s imovinom. Farinacius i Grotius, predstavnici navedene etape sužavaju shvaćanje nužne obrane zbog jačanja kaznene vlasti države, osobito u doba apsolutističke monarhije. To su učinili zahtjevom da mora postojati razmjer između vrijednosti dobra povrijeđenog u obrani i onog koje je bilo napadnuto. Treća etapa počinje krajem XVIII. st., u kojoj se nužna obrana proširuje na sva djela koja su počinjena u obrani. Tehnički to je provedeno tako da se nužna obrana nije vezala uz pojedina kaznena djela, već je postala sastavnim dijelom općega dijela kaznenih zakona. U toj etapi, glede razmjernosti, postojala su dva shvaćanja. Prvo, vladajuće, prema kojem razmjernost nije element nužne obrane, a drugo prema kojem jest. U težnji za otklanjanjem nepoželjnosti koje je s sobom nosila mogućnost da se i dobro neznatne vrijednosti brani povređivanjem ili uništenjem dobra veće vrijednosti, znatan broj autora koji su zagovarali drugu mogućnost ograničio je nužnu obranu samo na vrednija dobra. Na takav su način isključili nužnu obranu za imovinu i čast, Lukić, 133-135.

[322] V. Bačić, 180-189., Pavišić/Veić, 82-92.

krajnje nužde u kaznenom, ali i drugim granama prava (prekršajnom, građanskom i sl.), navodimo i zbog toga jer imaju istovjetne teškoće u utvrđivanju hijerarhije vrijednosti i utvrđivanju odnosa između pojedinih dobara[323].

Razrađujući ustanovu uhićenja (čl. 96. st. 2.) ZKP-a, dopušta da se prilikom uhićenja upotrijebi samo ona sila koja je prijeko potrebna da bi se izvršilo uhićenje i čije su posljedice razmjerne težini počinjenoga djela. Ovaj primjer spominjemo radi toga jer upravo policija ima ovlast uhićenja osobe primjenom sile, te citirani propis obvezuje da se u cjelovitom uređenju policijskih ovlasti mora tome posvetiti odgovarajuća pozornost.

U literaturi se često zastupa mišljenje da su pojmovi policijskopravna razmjernost i kaznenopravna zabrana zloporabe prava identični. Institucija zloporabe prava nije sukladna s javnopravnom osnovom razmjernosti[324]. Granica obrambenih radnji u nužnoj obrani i nužnoj pomoći je sud iz nestručnog (laičkog) područja, dok je ocjena o razmjernosti u sklopu policijskoga prava stručna ocjena. Razmjernošću se ograničava javno pravo[325].

2. Policijskopravno gledište

Prema razmatranom načelu poduzeta radnja mora biti razmjerna željenom cilju[326]. Uporaba državne prinude ne smije biti prekomjerna jer bi to

---

[323] V. opš. Vouk, 34-39.

[324] Zabrana se odnosi samo na vanjske granice opće nužne obrnae i nužne pomoći u ekstremnim slučajevima i ne ograničava državne zahvate. V. Thewes, 45 i tamo cit. lit., Seebode, 360.

[325] Thewes, 46.

[326] Usp. Rupprecht, 546.

bilo protivno pravednosti. Zato je drugi naziv za to načelo zabrana prekomjernosti[327].

Načelo je, nadalje, izraz općeg zahtjeva za slobodom građana prema državi, u sklopu kojega se osnovna prava mogu ograničavati u nužnoj mjeri koja jamči prijeko potrebnu zaštitu javnih interesa. Prikazano shvaćanje načela je ograničavajuće za policijsko postupanje jer ono zabranjuje postupanje kada mjere koje koristi policija dovode do neprihvatljivog odnosa (nerazmjera) između štete koja nastaje ako policijsko postupanje izostane i onog koje nastaje policijskim postupanjem. Policijsko postupanje u potonjem slučaju moglo bi značiti samovolju i zloporabu prava i zato ga valja držati nedopuštenim.

Određujući sadržaj načela razmjernosti nije dovoljno istaknuti da je to odnos vrijednosti između dvaju dobara. Potrebno je u tu svrhu odrediti kriterije koji su u funkciji ostvarenja toga odnosa. Govoreći o mjerilima dolazimo do problema koji je u uvodu već spomenut, a odnosi se na pitanje - posjeduje li pojedini kriterij samostalno značenje, odnosno je li on samostalno načelo ili je on samo kriterij načela razmjernosti. Kniesel drži da su kriteriji za utvrđivanje načela razmjernosti u širem smislu podobnost, potrebnost i razmjernost u užem smislu[328].

Podobnost (prikladnost)[329] zahtijeva da policija poduzima samo takve mjere s kojima uopće može postići cilj policijskog postupanja[330]. Iz toga slijedi da stvarno ili pravno nemoguće mjere ne dolaze u obzir[331].

---

[327] Zabrana prekomjernosti (njem. *Übermaßverbot*) Kay/Böcking, 190., Kniesel, (1989) 182.

[328] Kniesel, (1989) 182.

[329] Njem. "*Geeigneitheit*".

[330] Kay/Böcking, 190.

[331] Kay/Böcking, ibid.

Potrebnost (zahtjevnost)[332]. Prema podobnosti za obavljanje policijskih zadaća može u obzir doći više mjera. Policija je dužna odabrati onu, kojom se općenito teži za najmanjom posljedicom[333].

Razmjernost u užem smislu[334] zahtijeva da poduzimana policijska mjera bude u razmjernom odnosu sa značenjem opasnosti[335].

Prosuđivanje zapreka stavlja suočenje ugroženog dobra ispred pravila "sredstvo-namjena-odnos". Ova ocjena mora uslijediti na osnovi objektivnog rasuđivanja. Policijski službenici dužni su uzimati u obzir sve dostupne čimbenike[336].

Prikazu se prigovara zbog teškoća u razgraničenjem sadržaja svakog elementa i isticanju potrebe davanja sastojcima načela jačeg značenja za što je potrebno utvrditi samostalne kriterije[337].

Upravo se takva kritika može uputiti iznijetim kriterijima glede zahtjevnosti, čiji je sadržaj podudaran s načelom neophodnosti. U tom smislu načelo neophodnosti dopušta takvo postupanje, odnosno uporabu takvog sredstva koje je neophodno i jedino sredstvo za postizanje cilja[338].

Pri utvrđivanju razmjernosti mogu se pojaviti okolnosti koje bitno utječu na shvaćanje odnosa i vrednovanje konkretnih čimbenika. Tu prije svega mislimo na različite subjektivne čimbenike policijskog službenika: strah, srdžbu jaku razdraženost, prepast, i sl. Spomenute okolnosti i stanja su

---

[332] Njem. "*Erforderlichkeit*".

[333] Kay/Böcking, 191. Kniesel, (1989.) 179.

[334] Njem. "*Verhältnismäßigkeit*" ili "*Angemessenheit*" ili "*Proportionalität*"

[335] Kay/Böcking, 192. Kniesel, (1989.) 179.

[336] Kay/Böcking, 192-193.

[337] Kniesel, (1989.) 179.

[338] Europska komisija za ljudska prava i Europski sud za ljudska prava uporabljuju pojam, apsolutna neophodnost i to u kontekstu uporabe sredstava policijske prisile, v. peticije br. 9013/80., i 10044/82.

quaestio facti, koja mogu biti bitna za konkretan slučaj, ali ne mogu utjecati na problemsko određenje samoga načela.

Razmjernost je pojam kojeg je moguće stupnjevati, što još više otvara potrebu stvarnog vrednovanja situacije jer o tome, s druge strane, ovise vrsta i stupanj odgovornosti policijskog službenika.

Naglašeno je da načelo razmjernosti ima i funkciju onemogućavanja samovolje, odnosno uporabe pretjerane prinude. Međutim, kada govorimo o samovolji i načelu razmjernosti, moramo imati u vidu da ono predstavlja kršenje ne samo principa razmjernosti već prije njega drugih načela policijskog uredovanja.

Kako utvrditi pouzdan i operativan kriterij za utvrđivanje razmjera između dvaju dobara? Kriteriji mogu biti različiti, međutim niti jedan nije jednostavan, zbog toga je postupak oko procjene uvijek složena policijska zadaća. U boljem položaju su oni koji procjenjuju zakonitost poduzete policijske radnje *post festum.*

Shvaćanje razmjernosti mora počivati na odnosu njihovih vrijednosti. Pri tome se mora imati u vidu činjenica da je vrijednosna procjena dinamičan, nesiguran i od konkretnih uvjeta zavisan postupak[339]. Svaki pokušaj pronalaženja apsolutnog kriterija po kojem bi se određivala vrijednost dobara jest bezuspješan zbog relativnosti pojma vrijednost.

3. Poredbeni prikaz načela razmjernosti

Razmatrano načelo je izrijekom određeno ili samo spomenuto u mnogim europskim zakonima koji uređuju ovlasti policije[340]:

---

[339] Usp. Pavišić, 37.

[340] U Austriji pod naslovom Razmjernost § 29. *Sicherheitspolizeigesetz-a* određen je sadržaj razmatranoga pojma. U tom smislu zahvat u prava čovjeka (§ 28 st. 3.) ipak se smije poduzeti, ukoliko je razmjeran s povodom i teži osiguranju uspjeha. Propis koji se spominje u citiranom članku dopušta zahvat u prava čovjeka kada policijski službenici izvršavaju svoje zadaće samo onda kada je određena ovlast sadržana u saveznom zakonu i ako druga sredstva za izvršenje zadaća nisu dostatna, ili kada njihova uporaba nije posebno

zabranjena. U teoriji policijskoga prava za policijsko postupanje glede razmjernosti postavljeni su sljedeći kriteriji: -razmjernost je nužno cijeniti unutar cilja izvođenja ovlasti, -po mogućnosti, policijsko djelovanje mora biti upravljeno protiv osobe koja uzrokuje opasnost; -u odnosu na izvršenu štetu najbolje postupati; -policijske ovlasti koristiti fleksibilno; -policijske ovlasti koristiti u što kraćem trajanju, usp. Fuchs/Funk/Szymanski, 56-57. Belgija. Uporabi policijske prisile, koja je u osnovi uređena čl. 37. *Loi sur la fonction de police* od 5. 9. 1992., moraju prethoditi tri bitna uvjeta; zakonitost, zahtjevnost i razmjernost. Sadržaj pojma razmjernost ne daje navedeni propis, v. Bourdoux/Brammertz, 389. Nizozemska. Na isti način kao i u Belgiji, Nizozemski *Politiewet*, (*Politiewet*, Staatsblad 1993-724., et 1994.-145.) u čl. 8.1. govoreći o uporabi prisile, spominje principe zakonitosti, zahtjevnosti i razmjernosti, v. Bourdoux/Brammertz, 372. Njemačka. Polizeiaufgabengesetz u članku 4. sadrži naslov, Osnove razmjernosti. Od više mogućih i prikladnih mjera policija mora odabrati onu s kojom pojedinačno ili općenito nanosi najmanju štetu. Mjere ne smiju dovoditi do štete koja je jasno vidljiva, a izvan je cilja radi kojega se radnja poduzima. Mjere su tako dugo dopuštene dok se ne postigne njihova namjena ili dok nije označeno da se ona ne može postići. ME u § 2. sadrži tri principa koje policijsko pravo tumači na sljedeći način: -princip najmanjeg kršenja prava - od više mogućih i adekvatnih mjera, policija treba poduzeti one koje pojedinačno ili općenito jamče izvršenje zadatka uz najmanje kršenje prava; -princip izbjegavanja nesrazmjerne štete - jedna mjera ne smije dovesti do štete koja u odnosu na željeni cilj nije prepoznatljivo razmjerna; -zabrana vremenske prekomjernosti - jedna mjera je dopuštena u mjeri koliko je potrebno da se ostvari njezin cilj ili da ukaže da se tom mjerom ne može postići zadani cilj. Mađarska. Mađarski zakon o policiji o razmatranom govori pod naslovom, zahtjev razmjernosti u § 15. Redarstvena intervencija ne smije uzrokovati posljedice koje nisu u razmjeru s zakonitim ciljem te intervencije. Između više mogućih i prikladnih redarstvenih mjera treba uvijek odabrati onu koja djeluje na osobu obuhvaćenu intervencijom uz osiguranje efikasnosti u najmanjoj mjeri ograničavajuće, odnosno s najmanjom ozljedom ili nanijetom štetom. U SAD-u teorija razlikuje uporabu prekomjernoj nepotrebne sile. Razlika između njih počiva na djelu, ponašanju osobe prema kojoj se sila primjenjuje U smjernicama za policijsko postupanje spominje se potrebna sila. Eng. *necessary*, v. toč. 1. *Policy on use of Deadly Force*, i Geller/Toch, 32. Švedska. O načelu razmjernosti govori se u *Polislag-u* 8.3. i 8.4. §. Izlaganje o načelu razmjernosti povezano je s načelom potrebnosti koje mu prethodi. Načelo potrebnosti zabranjuje policijsku intervenciju prije nego je to potrebno da bi se odstranila opasnost. Načelo razmjernosti odnosi se na intervencije u kojima je potrebno primjeniti mjere prisile. Intervencija u takvim okolnosti mora biti zakonom dopuštena. Međutim, to istovremeno ne znači da policijski službenici imaju istovremenu mogućnost primijene mjera prisile. Prisila mora biti krajnja mjera. Uvijek kada je to moguće, potrebno je riješiti slučaj bez prisile. Propis o kojemu je riječ manje se bavi stvarnim sadržajem načela razmjernosti a više zabranom prekoračenja i zloporabe toga načela, kako se u konkretnoj policijskoj intervenciji ne bi koristilo više prisile nego je to objektivno potrebno. Švicarska. Razmjernost u Švicarskom policijskom pravu možemo sagledavati na dvije razine. Prva razina povezana je s razmjernošću u uporabi mjera prisile općenito, s značajnim uporištem u kaznenome pravu. Druga razina povezana je s MDA (Godine 1976. izrađena su na razini Švicarske ogledna pravila koja bi trebala poslužiti za izjednačavanje propisa koji uređuju uporabu vatrenog oružja, *Die Musterdienstanweisung über den gebrauch der Schusswaffe durch die Polizei von 1976*). MDA u čl. 2. sadrže dvije pretpostavke o kojima ovisi poštivanje načela razmjernosti. Prvo, uporaba vatrenog oružja dopuštena je kada druga sredstva prinude nisu dostatna. Drugo, prilikom uporabe vatrenog oružja moraju se uzimati u obzir okolnosti konretnog slučaja. To znači da moraju biti poštivana temeljna pravila neophodnosti i

Normativna uređenja ukazuju da je načelo razmjernosti neizostavno u propisima koji uređuju ovlasti policije. Drugo, prisutan je visok stupanj podudarnosti stvarnog sadržaja načela. Bez obzira što nije moguće do kraja pratiti kriterije temeljem kojih se ono utvrđuje u pojedinim državama, očito je da je u zakonodavstvima Švedske, Belgije i Nizozemske neophodnost (zahtjevnost) samostalno načelo. U Njemačkoj je ono shvaćeno kao kriterij načela razmjernosti[341].

Uvid u više inozemnih propisa koji uređuju ovlasti policije ukazuje na određenost načela u svakom od njih i visoku razinu međusobne sadržajne podudarnosti, što je dodatni razlog za prihvaćanje i u Republici Hrvatskoj de lege ferenda.

Prepoznatljivost zahtjeva moguće je osigurati ponajprije stvaranjem propisa u budućem zakonu koji će uređivati ovlasti policije. Propis za kojeg se zalaže trebao bi sadržavati sljedeće obveze za policijske službenike:

1. od više mjera kojima je moguće izvršiti službeni zadatak, policijski službenici moraju odabrati onu koja, u tom slučaju, dovodi do najmanjih štetnih posljedica;
2. mjera ne smije biti poduzeta kada je izvjesno da će izazvati posljedice koje nisu povezane s ciljem postupanja ili nisu u razmjeru s prijetećom opasnosti;
3. poduzimanje mjere dopušteno je, dok se ne ostvari svrha postupanja ili dok se ne uvidi da se svrha ne može ostvariti.

---

razmjernosti policijskog zahvata kao i prikladnosti korištenih sredstava. v. Hug, (1988.) 111.

[341] Za njemačko policijsko zakonodavstvo je karakteristično (*Polizeiaufgabengesetz* čl. 4., ME § 3.) da postoji propis pod naslovom, Ocjena, izbor sredstva koji nadopunjava i konkretizira načelo razmjernosti.

IV. Neophodnost

Neophodnost predstavlja polazno načelo pri policijskoj uporabi sredstava prisile. Ono obvezuje policijske službenike na uporabu sredstava prisile kad je ona prijeko potrebna, jedino sredstvo postizanja cilja. To načelo također nalaže okvire, mjeru uporabe: toliko koliko je neophodno. Njegov sadržaj nalazimo izričito na najmanje dva mjesta u Zakonu, iako je načelo implicite sadržano u mnogim drugim odredbama[342]. U uvodnom dijelu, st. 1. čl. 42., predviđeno je da "Ovlaštene službene osobe nose vatreno oružje, a mogu ga upotrijebiti pri obavljanju službenih poslova ako drugačije ne mogu".

Drugi propis sadržan je u čl. 43. Zakona:" Ovlaštene službene osobe mogu upotrijebiti vatreno oružje samo ako upotrebom fizičke snage, palice ili drugih sredstava prinude ne mogu izvršiti službeni zadatak."

Članak 42. st. 1. Zakona, sadrži dva ključna pojmovna sklopa bitna za razmatrano načelo. Prvi pojmovni sklop vezan je za dio "mogu ga upotrijebiti", što predstavlja pravni standard koji u Zakonu nije pobliže objašnjen. Ograničenje toga prava s jedne strane, i dužnost s druge, predstavlja drugi pojmovni sklop "ako drugačije ne mogu", i to je kriterij primjene. Ako blažim sredstvima ne mogu postići cilj, dužne su upotrijebiti oružje. To je logički zaključak koji je sadržan u toj odredbi.

Je li prvi pojmovni sklop temelj diskrecijske ovlasti policijskog službenika? Na to pitanje valja dati negativan odgovor[343]. Bilo bi pogrešno izvoditi zaključak (iz prvog pojmovnog sklopa - "mogu ga upotrijebiti"), da policijski službenici mogu upotrijebiti vatreno oružje po svojoj slobodnoj

---

[342] Stariji propisi koji su uređivali ovlasti policije o razmatranom jasnije se izražavaju. V. Privremena pravila koja glede razmatranog sadrže sljedeće Prema prednjem ima žandarm po zakonu pravo i dužnost, da se posluži svojim oružjem. Vidljivo je izražen stav da ne smije o njegovom unutarnjem uvjerenju ovisiti uporaba vatrenog oružja kada su ispunjeni zakonom propisani uvjeti.

[343] Tako i Žaberl, 419.

ocjeni. Oni službene radnje poduzimaju bez posezanja za tim sredstvom, sve do određene granice. Ako službenu radnju ne mogu ostvariti bez uporabe sredstava prisile, obvezni su ga uporabiti. No, time još uvijek nisu uključeni svi uvjeti za primjenu tog sredstva. Neophodnost mora biti ispunjena u dva smisla. Prvi uključuje tijek, okolnosti (situacijske značajke) primijenjene mjere. Drugi se odnosi na vrijednost koja je predmet zaštite.

Oba uvjeta ukazuju na međuzavisnost ovdje razmatranog načela i drugih temeljnih načela policijskog postupanja. Neophodnost nije moguće odrediti bez oslonca na zakonitost, jer mu upravo zakonitost određuje početnu točku vrednovanja, ali i obrnuto. Kada odredimo zakonitost, postavlja se pitanje intenziteta djelovanja kada se koriste sredstva čije se djelovanje može dimenzionirati kao što je djelovanje vatrenim oružjem, što ovisi o tehničkim mogućnostima oružja i mogućoj selektivnosti[344]. Neophodnošću je moguće

---

[344] To je pitanje koje samo spominjemo, zbog značenja, ali se njime ne možemo baviti. Odlučujući o peticijama br. 7126/75. i 7573/76. Komisija Europskog vijeća je zauzela stajalište da članak 2., stavak 2. pokazuje da zakonita uporaba sile apsolutno neophodne kako bi se ugušila pobuna, nije u suprotnosti s Konvencijom. Ukoliko, u okolnostima pobune, snage sigurnosti koriste samo minimum sile nužan za vraćanje reda, njihova se djelovanja ne mogu smatrati suprotnima čl. 3. Konvencije.

U peticiji br. 9013/80. Europska komisija rješavala je slučaj za kojega je utvrđeno da je prihvatljiv, te se o njemu još vodi rasprava pred Komisijom, a tiče se podnositeljičine žalbe da su njezinoga supruga 1971. godine ubili vojnici u okolnostima koje nisu opravdale korištenje ubojite sile, te nije dobila kompenzaciju za smrt supruga. Komisija je smatrala da je tužba dotaknula nekoliko pitanja o događaju i o tumačenju čl. 2., uglavnom u pogledu toga da li je "korištenje sile bilo apsolutno neophodno za zakonito uhićenje" (čl. 2. st. 2. i 6.).

U peticiji br. 10044/82., poznatoj pod nazivom *Stewart v. United Kingdom*, u odluci Komisije stoji sljedeća konstatacija: "Korištenje sile koje je rezultiralo lišenjem života mora biti prikazano kao da je bilo - apsolutno neophodno - za ostvarenje jedne od svrha u podparagrafima a, b, c. i time opravdano unatoč rizicima koje je sadržavalo za ljudske živote". Taj se slučaj odnosi na smrt trinaestogodišnjeg dječaka što ga je bi pogođen plastičnim metkom kojeg je ispalio britanski vojnik. Sudovi Sjeverne Irske pronašli su da je vojna patrola bila sukobljena s grupom od oko 150 osoba koje su zasipale vojnike kamenjem i bocama. Nakon ispaljivanja upozoravajuće runde plastičnih metaka rukovoditelj je naredio ispaljivanje u noge jednog od pobunjenika. Gumeni metak se odbio, pogodio dječaka u glavu i uzrokovao njegovu smrt. Činjenice je prikazala dječakova obitelj, ali Komisija se u svojoj odluci bazirala i na saznanjima suda. Komisija je držala da su utvrđene činjenice potvrđivale "pobunu" i pokrenula pitanje, da li je korištenje plastičnih metaka odražavalo više od "apsolutno neophodne" primjene sile. Istražila je i

opravdavati uporabu najtežih sredstava prisile u uvjetima gdje je takva sila isključena, kada je posrijedi samoobrana ili nužna pomoć[345]. Treba naglasiti kako nema uporišta u neophodnosti oduzimanju života od strane države zbog obrane vlasništva i nacionalne sigurnosti[346].

---

proporcionalnost sile korištene u situacijama pobune gdje se sukobljavaju vojnici i rizikom korištenja sile koji može rezultirati gubitkom života, što se i dogodilo. Komisija je utvrdila da u konkretnom slučaju nije kršena Konvencija.

[345] Crawshaw/Devlin/Williamson, 102.

[346] Crawshaw/Devlin/Williamson, 102. O sudskoj praksi na našem području najbolje možemo vidjeti u jednom primjeru sudske prakse S.v.s. Kz 75/55. od 30. VI. 1955. v. Zlatarić, (1958.) 682-684. Činjenično stanje u citiranoj odluci bilo je sljedeće: u poduzeću su učestale krađe bakrene "žlindre". Počinitelji su dolazili u prostor podueća tako da su presjecali žicu ograde ili bi iskopali rovove za provlačenje ispod žice. Čuvari u poduzeću opazili su jedne noći dvije osobe kako se uvlače u poduzeće. Nakon toga odlučili su se na zaobilaženje počinitelja kako bi ih uhvatili, ali su ih počinitelji primjetili i počeli bježati prema ogradi. Nisu se zaustavili ni na povike stražara da stanu, ni na pucanj koji je jedan od stražara ispalio u zrak. Provalnici su stigli do ograde i jedan od njih se spuštao već niz padinu dok je drugi još stajao iznad njega. Jedan od stražara, vidjevši da će počinitelji pobjeći, ispalio je metak u noge počinitelju koji je još stajao kod ograde pri čemu je pogodio u glavu drugog provalnika koji se već spuštao a koji je od ozljede preminuo. Sud je utvrdio kako je optuženi čuvar imao pravo uporabe vatrenog oružja u konkretnom slučaju jer je za čuvare u poduzećima važilo Opće uputstvo o čuvanju državnih privrednih poduzeća (Službeni list br. 26/51.) po kojem su oni u obavljanju poslova osiguranja imali sva prava koja je imala i javna straža dakle pripadnici milicije. Po čl. 14. st. 1. t. 4. Zakona o Narodnoj miliciji (Službeni list br. 101/46.) službenik milicije može uporabiti vatreno oružje, samo ako na drugi način ne može spriječiti bijeg opasnih zločinaca. Pod opasnim zločincem u smislu Pravila za vršenje službe Narodne milicije smatraju se ne samo osobe, koje su takvim označene od nadležnih državnih tijela, nego i osobe, koje su počinile neko teško kazneno djelo. Sud je tvrdio da optuženi čuvar s obzirom na sve okolnosti (učestale provalne krađe, djelo poduzeto tijekom noći, neodazivanje pozivu na zaustavljanje, pa ni nakon pucanja u zrak) mogao opravdano zaključiti da se radi o opasnim zločincima. Međutim u obrazloženju presude dalje se navodi da i u situaciji kada optuženi ne bi postupao potpuno u skladu s Pravilima za vršenje službe onda bi se u najmanju ruku, s obzirom na objektivne i subjektivne okolnosti slučaja, moralo smatrati da je optuženi kada je uporabio oružje bio u stvarnoj zabludi da su se u konkretnoj situaciji stekli uvjeti za uporabu oružja. Iz obrazloženja presude vidljivo je ta se ona temelji na pravilima koja uređuju ovlasti policije ali da su ta pravila proširena i na, u današnjem smislu na zaštitare. Osobito zabrinjava obrazloženje pojma "opasni zločinac" koji se temelji na krajnje neodređenim razlozima, što nedvojbeno ukazuje kako pojam ne može biti osnova za uporabu sredstava prisile. Samostalno pitanje u tom sklopu jest prihvatljivost smrtnog ishoda u obrani imovine? U daljem prikazu presude sadržano je stajalište iznimno značajno za predmetno razmatranje:" Među ostalim, oružje se smije upotrijebiti, samo kada se na drugi način ne može spriječiti bijeg osobe zatečene na izvršenju teškog kriviČnog djela. Inače, u konkretnom slučaju sud sasvim ispravno stvar nije rješavao primjenom ustanove nužne obrane, već je razlog isključenja protupravnosti zasnovao na posebnim propisima, koji o tome postoje."

Zbog činjenice da je pri uporabi sredstava prisile stupanj ugrožavanja tijela i života čovjeka toliko izražen, mora biti istaknut takav standard da policijska uporaba sredstava prisile predstavlja *ultima ratio*, da nijedna druga manje opasna sredstva ne jamče učinkovito postupanje. Upravo je to izraženo načelom neophodnosti.

Iznijeto je u skladu s shvaćanjem Odbora za ljudska prava OUN-a koje je iznijeto u slučaju *Camargo/Guerrero v. Columbia*[347]. U tom smislu svrha je sastojak neophodnosti, jer se treba zapitati: nužno, iz kojeg razloga. Odbor je na to pitanje odgovorio ističući neke razloge koji bi indicirali da je policijska akcija bila nužna. Neophodnost se može izraziti kao neophodnost u vlastitoj obrani ili obrani drugih ili neophodnost da su uhiti počinitelja ili spriječi bijeg.

V. Postupnost

Postupnost je u odnosu na neophodnost rangom niže načelo. To načelo obvezuje na izvršenje službenih zadataka, korak po korak, pri čemu naredni korak predstavlja teži zahvat, teže sredstvo prinude. Policijska uporaba vatrenog oružja u tom se sklopu pojavljuje kao najteže sredstvo[348]. Za njim je dopušteno posezati kada druga manje opasna sredstva ne jamče uspjeh. Istraživanja dokazuju da se u svakodnevnom poslu češće koriste lakša sredstva od težih[349] Osnovna načela u tom smislu upućuju na korištenje

---

[347] V. Crawshaw/Devlin/Williamson, 95.

[348] Tako i Žaberl, 419.

[349] Istaraživanje Pate i Fridell utvrdilo je da na 1000 policijskih službenika koji obavljaju službu u gradu distibucija vrsta sredstava prisile izgleda na sljedeći način: uporaba lisica: 490.4., tjelesna snaga, 272., dovođenje, 226., oružje vađeno iz korica, 129.9., postupanje prema mnoštvu, 126.7.,vezanje različitim sredstvima, 80.9., čvrsti stisak dijelova tijela osobe, 57. 7., uporaba različitih kemijskih sredstava, 36.2., palica, 36.0., uporaba baterije (kao palice), 21.7., uporaba službenih pasa, 6.5., uporaba električnih naprava, 5,4., uporaba vatrenog oružja prema građanima s promašenim pogodkom, 3.0., uporaba drugih sredstava, 2.4., zahvat za vrat, 1.4., uporaba sredstava aprisile prema vozilima, 1.0., uporaba vatrenog

nenasilnih načina a uporaba sile je dopuštena kada druga manje opasna sredstva ne jamče uspjeh. Pri uporabi vatrenoga oružja Osnovna načela idu još dalje i propisuju dodatne obveze[350].

Smisao načela postupnosti je vidljiv iz čl. 43. Zakona koji glasi: "Ovlaštene službene osobe mogu upotrijebiti vatreno oružje samo ako upotrebom fizičke snage, palice ili drugih sredstava prinude ne mogu izvršiti službeni zadatak. Prije upotrebe vatrenog oružja, ovlaštene službene osobe dužne su na to upozoriti osobu protiv koje ga namjeravaju upotrijebiti i zastrašiti je pucanjem u zrak, ako je to u danoj situaciji moguće."

Posljedica uvažavanja razmatranog načela jesu nastojanja radi izrade lepeza prikladnih oružja i metoda za postupanje službenih osoba kojima se može na najbolji način odgovoriti zahtjevima konkretnog slučaja[351].

---

oružja prema osobi s usmrćenjem, 0.9., uporaba vatrenog oružja prema osobama i ranjavanje, 0,2. Redosljed rezultata uglavnom slijedi stupanj sile. To znači da se manje ozbiljne vrste sile, kao što je uporaba lisica i tjelesne snage koriste češće, usp. McEwen, 20.-21.

[350] U vezi razmatranog načela su točke 4. i 5. a) i b) općih odredbi. Navedene propise ne možemo vezati samo za načelo postupnosti oni se odnose i na iznimnost, legitimnost i razmjernost. "4. Službenici koji provode pravo će, u obavljanju svojih dužnosti, koliko je god moguće, koristiti nenasilne načine prije pribjegavanja uporabi sile i vatrenog oružja. Oni smiju upotrijebiti silu i vatreno oružje samo ako ostala sredstva ne budu učinkovita ili bez osiguravanja postizanja namjernog rezultata. "5. Kada je zakonita uporaba sile i vatrenog oružja neizbježna, službenici koji provode pravo će: a) biti suzdržani u takvoj uporabi i djelovati sukladno ozbljnosti prijestupa i legitimnih ciljeva koje treba postići, b) minimalizirati štetu i ozljede te poštivati i čuvati ljudski život."

[351] U razmatranom smislu analizira se tzv. "*force continuum*" . Takvo nastojanje daje svakoj službenoj osobi koja je ovlaštena na uporabu sredstava prisile (iako se razmatrano povezuje uz policijskog službenika) više mogućnosti, od verbalnih tehnika do smrtonosne sile. U središtu toga niza su različite tehnike koje su dostupne službenim osobama a nisu smrtonosne. McEwen i Leahy raspravljaju o nekoliko tipova manje smrtonosnog oružja koje čine četiri opće kategorije: a) šok oružje (*impact weapons*) u koje pripadaju palice, rotirajuća svijetla i sl. b) kemijsko oružje (*chemical weapons*) u koje se ubraja papar sprej, c) električno oružje (*electical weapons*) u koje se ubraja električni pištolj za omamljivanje, d) drugo manje smrtonosno oružje (*other less-than-lethal weapons*) u koje se ubrajaju različita omamljujuća sredstva i projektili, v. McEwen, T/Leahy; (1994.) Final Report: Less Than Lethal Force Technologies in Law Enforcement and Correctional Agencies, National Institute of Justice, Washington. U istraživanju koje su objavili navedeni autori a odnosi se na policiju države New York u prvih deset mjeseci 1994 i 1995. godine utvrđeno je da je u 93. % slučajeva uporabljeno barem jedno šok oružje, u 73. % koristilo se kemijsko oružje, a u 16. % uporabljeno je električno oružje. Utvrđeno je nadalje kako se

Bez obzira što se odredba Zakona izrijekom odnosi na uređenje postupnosti pri uporabi vatrenog oružja, razmatrano načelo odnosi se na sva sredstva prisile.

VI. Preciznost

Preciznost je također rangom niže načelo postupanja pri uporabi sredstava prisile, prije svega vatrenog oružja. To je takvo djelovanje koje u konkretnoj uporabi nanosi najmanje štetnih posljedica, odnosno koje je najprije ograničeno samo na određnu osobu, zatim prema onim dijelovima tijela ili drugim objektima kojima se nanosi najmanje štetnih posljedica. U zakonodavstvu RH nema odredbe iz koje bi neposredno slijedilo ovo načelo, ali ga posredno možemo izvesti iz načela postupnosti i odredbi na kojima se ono temelji.

U propisima koji uređuju djelatnost policije u RH nije izražena obveza djelovanja prema određenim dijelovima tijela čovjeka odnosno drugog objekta. Međutim, druga načela u policijskom postupanju, posebno načelo razmjernosti, nalažu takvo postupanje. U policijskom pravu glede preciznosti najviše je razmatran tzv. smrtonosni hitac. Kod njega na krajnji način dolazi do izražaja težina policijske uporabe vatrenog oružja, zbog čega ga valja podrobnije razmotriti, v. E) IX.

VII. Selektivnost

Selektivnost policijske uporabe vatrenog oružja je također (operativno) načelo postupanja. Može se razmatrati kao način uvažavanja određenih okolnosti prisutnih kod osoba prema kojima se rabi vatreno oružje i kao način

---

dramatično povečao broj uporabe papar spreja. U 603. privođenja u prvih deset mjeseci 1995. godine naspram 217 u istom razdoblju 1994. godine. Uporaba palice povećala se s 158. slučajeva 1994. na 188. slučajeva 1995. godine, usp. McEwen, 13-14.

djelovanja prema određenoj osobi koja se nalazi u skupini većeg broja osoba ili objekata.

Za praksu su bitni kriteriji selekcije. Među njima treba spomenuti značajke: dob, spol, stanje, prostor, svojstva osoba i prostora.

Životna dob osobe prema kojoj je potrebno djelovati prva je okolnost koju treba razmotriti. Ograničenja te vrste nisu prisutna u zakonodavstvu RH glede uporabe vatrenog oružja već samo uporabe fizičke snage i palice[352].

U državama u čijim je propisima izražena selektivnost glede životne dobi isključena je mogućnost uporabe vatrenog oružja prema osobama u situacijama različitim od odbijanja napada. Kada osobe koje vanjskim izgledom odaju "privilegiranu" životnu dob ugrožavaju tuđi život, otvorena je mogućnost policijske uporabe vatrenog oružja. Sasvim različit stav naspram djece i maloljenika treba zauzeti kada oni bijegom hoće izbjeći hvatanje, bilo da su zatečeni na izvršenju kaznenog djela, bilo da je izdan nalog za lišenje slobode, a dijete ga hoće osujetiti bijegom. Djeca su kaznenopravno neodgovorna, što je dovoljno da se isključi uporaba vatrenog oružja, osim u onim slučajevima o kojima smo raspravljali. Tome se mogu pridodati mnogi socijalni i ljudski čimbenici[353].

Drugo pitanje u okviru selektivnosti vezano je za policijsku uporabu vatrenog oružja kada su ispunjeni uvjeti za djelovanje prema većem broju osoba, bez obzira je li u pitanju preventivna ili represivna uporaba sredstava prisile. Kada više osoba napada, nedvojbena je mogućnost djelovanja prema

---

[352] Böhrenz, 135. i 142., Lisken/Deninger, 349-352., Berner/Köhler, 256. U Poljskoj, Zakon o graničnoj straži od 12. 10. 1990. isključuje mogućnost uporabe vatrenog oružja prema osobi čiji izgled ne ukazuje da je starija od trinaest godina.

[353] Zanimljivo je spomenuti iznimno važni zahtjev za selektivnošću kojeg kojeg propisuje Uputstvo. U toč. 9 sadržana je zabrana uporabe vatrenog oružja u slučaju bijega žene čija je trudnoća vidljiva iz razloga propisanih u toč. 7. odredbe d), e) i f). Citirani propis bez obzira što na prvi pogled izgleda napredan ima ograničeno značenje. Navedena ograničenost slijedi iz zahtjeva za vidljivom trudnoćom žene. Rješenje bi bilo s manje prigovora kada bi restrikcije u uporabi bile propisane na drugačiji način. Potreba za drugačijim načinom slijedi iz činjenice kako se u zatvorskoj i sličnoj sredini relatino jednostavno otkriva činjenica trudnoće i ona je tada općepoznata.

svakoj osobi koja napada tako dugo dok napad traje. Kada policijski službenici sprečavaju bijeg s mjesta počinjenja kaznenog djela, situacija je drugačija. Postuapnje u takvim situacijama ovisi o odgovoru na pitanje, mora li se policijski službenik zadovoljiti već onda kada je jednu osobu onesposobio za bijeg ili može djelovati tako dugo dok svakog sudionika kaznenog djela ne onesposobi?

Slijedom ograničenja uporabe sredstava prisile, ima razloga za prijedlog kako bi se trebalo zadovoljiti onesposobljavanjem za bijeg samo jedne osobe kada ih se neposredno progoni više. Nakon njezinog uhićenja moguće je različitim aktivnostima koje uobičajeno koristi policija pronaći i druge osobe. Naš ZKP kao niti većina inozemnih propisa (v. pod 4. C) ne propisuju ograničenja u tom smislu. Treba ipak istaknuti kako navedeni problem predstavlja područje u kojem su moguća poboljšanja u smislu stvaranja ograničenja. Ta ograničenja mogla bi se kretati prema dostatnosti uhićenja samo jedne od više osoba koje se sprečava u bijegu.

4. DIO

STAJALIŠTA O UPORABI SREDSTAVA PRISILE

A) TEORIJSKA SHVAĆANJA

I. Temeljna filozofijska pitanja i povijesni pregled

Radi sustavnog razmatranja značenja prisile u funkcioniranju države i zaštiti njezine opstojnosti nužno je razmotriti temeljna filozofijska pitanja kao i temeljna kretanja u propisima kaznenoga i policijskoga prava.

Temeljnim filozofijskim pitanjima u ovome razmatranju valja smatrati sva ona pitanja koja su u vezi s neophodnošću postojanja službi državne uprave čije službene osobe su ovlaštene na uporabu sredstava prisile. Taj odnos obuhvaća i značenje uporabe sredstava prisile za opstojnost države i pravnog reda u državi[354].

---

[354] Bez obzira što o funkciji države, povijesno gledajući, postoje različita shvaćanja, postoji uglavnom slaganje oko dopustivosti uporabe najtežih sredstava za samoobranu i obranu najznačajnijih vrijednosti svojih građana. Aristotel smatra nastajanje države nužnim zbog održanja života. Ona služi osnovnim ciljevima čovjeka i omogućava vođenje dobrog života ili ostvarenje sreće, te je po tom shvaćanju država natura prior u odnosu na pojedinca i obitelj. Uzroke neslaganja s državnim uređenjem Aristotel vidi u jednostranom shvaćanju pravde, zbog čega se stvara prevratnički duh. Dok demokrati misle da građani, budući da su jednako slobodni, trebaju biti jednaki i u svemu ostalom, oligarsi misle da građani trebaju biti nejednaki u svemu jer ne posjeduju jednaku imovinu, usp. Kolpston, 388-389. Platonova su shvaćanja države slična Aristotelovim. Drži da država mora omogućavati i pospješivati dobar život, doprinoseći čovjekovu svjetovnom cilju i blagostanju, v. Kolpston, 279. Toma Akvinski smatra zadaćom države promicanje prikladnih uvjeta života i na gospodarskom i na kulturnom području. U tome se sastoji zajedničko dobro čovjeka i njegova vrhovna zemaljska svrha. Kao takva, država potiče naše djelatnosti i ima pravo nadzirati naše ambicije. Opravdana je uporaba različitih sredstava potrebnih da se postignu te njezine svrhe. Kakvi su ti podređeni ciljevi, kakve su te nužne djelatnosti - kazuje nam razum; narav namiče podobne izvršitelje; vlast mora paziti da pravi čovjek dođe na pravo mjesto. Kad je to učinjeno, kažemo da je uspostavljen red, što znači da je mnoštvo postalo cjelina i da je, prema tome, omogućena djelatnost na području u kojem se osjeća želja za postizanje zajedničkog cilja, *v.* Akvinski 15. U cjelini gledajući, u antičko doba postojanje države jest neophodnost koja se ne dovodi u pitanje, kao što se ne dovodi u pitanje uporaba sile kao sredstva za njezinu obranu. Ne spominju se granice uporabe sile, ali dopustivost i krajnje pozitivan stav prema ratovanju nedvojbeno upućuju na prihvaćanje najekstremnije sile, usp. Augustin, 19. Jasnije i svestranije određenje funkcija države i njezinih ovlasti naspram pojedinaca nalazimo u shvaćanjima filozofa srednjega vijeka i novog doba. Hobbes državu shvaća kao umjetnu tvorevinu, koja je nastala prisilno, zbog potreba individuuma u njihovoj međusobnoj borbi i strahovanju oko života i dobra; ona treba počivati s cijelim svojim pravim sustavom na ugovoru. Iz takvih su je motiva građani uzajamno stvorili, v. Windelband, 90. Wolff drži funkciju države u brizi za vanjsku

Analizirajući funkcije dijelova državne uprave čije su službene osobe ovlaštene na uporabu sredstava prisile valja spomenuti razlike u značenju pa stoga i u mogućnostima službenih osoba pojedinih službi. Dok je uloga vojske u redovnim prilikama u državi nevidljiva u izvanrednim ona svojim djelovanjem zasjenjuje značenje policije, financijske policije i pravosudne policije.

Vojska, policija, financijska policija i pravosudna policija pripadaju različitim tijelima (resorima) državne uprave ali sve njih obilježava činjenica što pripadaju tijelima formalnoga državnog nadzora. Oni nisu jedina tijela državnoga nadzora (pored njih postoje i državna odvjetništva, sudovi, inspekcije carina i dr.) ali jedino su službene osobe navedenih državnih tijela ovlaštene na uporabu sredstava prisile. To znači da se njihova moć koja je

---

sigurnost, ali i o općem blagostanju u najširem smislu. Posebice se briga odnosi na skrbništvo, kako navodi, velikoj masi neprosvijećenih ljudi, ovladanim zabludom i strašću. Zbog toga postoji potreba da se iz odgojnih razloga umiješa u njihove privatne odnose. Navedeni pristup opravdavao je široke policijske ovlasti, što je bilo predmetom čestih kritika v. Windelband 91. Grundling, raspravljajući o funkciji države unutar državnog ugovora, povezuje njezino opravdanje različitim ograničenjima građana za društveni status. Pojedinac se iz nužde prilagođava i pristupa državnom ugovoru i zbog toga je sklon žrtovati toliko koliko je, kao minimum potrebno za svrhu kojoj služi, v. ibid. 92. Kant govori o čovjeku kao biću kojem je prirodno stanje samovolja. U kontaktu s drugim bićima oni se uzajamno smetaju i sputavaju. Država koja postavlja pravo treba propisati pod kojim se uvjetima samovolja jednog može ujediniti sa samovoljom drugih prema općem zakonu slobode, i pomoću prisile osigurati slobodu ličnosti. Kada se država suprotstavlja nepoštivanju prava, ona ne kažnjava zbog toga da održi pravno stanje, već zbog neophodnosti odmazde. Kada govorimo o legitimitetu države da osigurava javni red, ne mislimo to izjednačavati s legitimitetom države da kažnjava počinitelja kaznenih djela. Kantova razmišljanja o neophodnosti kažnjavanja značajnim dijelom odnose se na opravdanje prisilnog djelovanja države prema pojedincu. On negira postupanje prema čovjeku kao prema sredstvu za postizanje ciljeva nekoga drugog. Za naše razmatranje zanimljivom se čini sintagma, iako je ona dana u svrhu opravdanja kazne "Bolje da jedan čovjek umre za narod, nego da sav narod propadne" usp. Windelband 133, Primorac, 15. Hegel smatra da svaki državni poredak treba počivati na pravednosti. Država prema svakome treba postupati u skladu s njegovom zaslugom. Kada je izvršen prijestup, nije potrebno tražiti dobre ili loše efekte koje državno djelovanje uzrokuje na počinitelju, već je potrebno djelovati uvažavajući načelo: "Oko za oko, zub za zub", v. Primorac, 38 i dalje. Prikazani stavovi, iako nisu temeljeni na istim argumentima, ističu neophodnost postojanja države, na što se nastavljaju mjere prisile kao legitimne u njezinoj zaštiti. Oni se izrijekom ne izjašnjavaju o granicama uporabe prisile, međutim ipak se nameće odgovor na to pitanje, a to je, do samoodržanja.

zajednička karakteristika cjelokupnog državnog nadzora može iskazivati najtežim sredstvima. Moć je potrebna cjelokupnom državnom nadzoru kako bi se utjecalo na ponašanje ljudi. Tijela formalnoga državnoga nadzora predstavljaju državu koja je suverena sila i u njezino ime izvršavaju svoje ovlasti. Tijela državnoga nadzora u tu svrhu imaju određena sredstva. Sredstva o kojima je riječ raspodijeljena su između tijela u skladu s dostignutim stupnjem profesionalizacije navedenih tijela.

U povijesnom razvoju država je koristila različita sredstva i načina za održanje reda. U tom smislu najznačajnija je represija ali se u represiju u posljednja tri stoljeća gubi pouzdanje[355]. Porast kriminaliteta na jednoj strani i sredstava za borbu protiv kriminaliteta na drugoj strani nije doprinijelo uspješnosti države u suzbijanju kriminaliteta.

Za državu se uobičajeno ističe kako ona ima monopol nad službenim nasiljem. Navedenim nasiljem država suzbija nekonformizam, neposlušnost, nepoštovanje normi, devijantnost i dr. Upravo nabrojene pojave daju državi legitimno pravo na monopol nad nasiljem[356] .

Državni nadzor može biti reaktivan i proaktivan. Reaktivnim djelovanjem određeni mehanizmi formalnoga državnog nadzora odgovaraju pozivima i potrebama drugih. Navedenim načinom djeluju; policija i financijska policija. U reaktivnoj ulozi državno tijelo čeka određene zahtjeve, poruke, podatke i sl. na osnovi čega treba djelovati. Djelovanje o kojem se govori formalno je uređeno tako da nepoštivanje pravila dovodi do preuzimanja djelatnosti drugih tijela ili u zadiranju u prava osoba prema kojima se djeluje.

Proaktivno djelovanje odvija se neovisno od drugih, tijela formalnoga nadzora sama brinu o tome da imaju što više u svojim rukama, da su

---

[355] Toga su već bili svijesni, Fielding, Peel i Pinkerton koji su počeli organizirati određene aktivnosti radi prevencije, v. Pečar, (1988.) 94.

[356] Pečar, (1988.) 110.

pravovremeno obaviještena o svemu što se događa, da se što prije uključe u konfliktne situacije. U navedenu skupinu također pripadaju policija i financijska policija. Proaktivnu ulogu navedena tijela obavljaju sa službenim osobama i tehničkim sredstvima s kojima je moguće nalaziti se uvijek u prostoru gdje je moguće dobiti informacije i gdje je nužno utjecati na ponašanje ljudi[357].

Društveni položaj mogu tijela formalnoga državnog nadzora zlorabiti. Tada govorimo o strukturalnom otklonu, pod čime podrazumijevamo takvo ponašanje u sklopu kontrolnih mehanizama kojim se krši pravni red, ugrožavaju temeljna prava građana za određene društvene grupe ili za cijelo društvo. Kada takva djelatnost ne pređe značajnije razmjere o njoj se znade vrlo malo. Takve se pojave sustavno ne istražuju jer su podaci nedostupni. Strukturalna devijantnost često se događa zbog pretjerane poslušnosti kojoj je povod u ozračju društvenih napetosti. Navedena pojave uvijek se pokušavaju prikriti s ideološkim i političkim ograničenjima. Strukturalna devijantnost može se izražavati na različite načine: zloporabom državne moći, nepoštenim aktivnostima vlasti, strukturalnom agresijom, državnim terorizmom i medicinskim zloporabama[358].

Zloraba državne moći može se iskazivati na različite načine, uporabom vojske i policije u nezakonite svrhe, političkim ubojstvima, montiranim procesima, gospodarskim iscrpljivanjem i dr. Nepoštenim aktivnostima vlast ostvaruje diskriminaciju različitog značenja. Nezakonito se djeluje protiv drugih društvenih skupina i izrabljuje cjelokupno društvo. Strukturalna agresija predstavlja različite oblike nasilja, od psihičkog do fizičkog. Državni terorizam može potjecati iz drugih država a može biti na razini vlastite države. Kada on potječe od drugih država posrijedi je uporaba vojske ili obavještajnih službi radi izazivanje nereda u drugoj državi. Unutarnji

[357] Pečar, (1988.) 132.

[358] Pečar, (1988.) 298.

terorizam koristi politička ubojstva, osnivanje paradržavnih tijela i dr. Medicinske zloporabe također su u funkciji strukturalne devijacije radi uvida u osobnost "sumnjivih". Za to se koriste medicina, psihijatrija, psihologija i sl. kako bi se pribavile određene informacije od osoba.

Na dogmatskom planu najčešće se raspravlja o zadaćama vojske i policije, dok su zadaće financijske policije i pravosudne policije pretežitim dijelom policijske zadaće. Potonje službe rezultat su diferencijacije državne uprave, njezine specijalizacije što je razlog da ne zaslužuju dogmatski značaj kakav uživaju vojska i policija

Vojska i policija u povijesnom slijedu nastaju istovremeno, u prvo vrijeme oba su podsustava jedno, naime grupa "naoružanih ljudi... i materijalnih dodataka, tamnica i prinudnih ustanova svih vrsta"[359]. Dok je policija u funkciji obrane od događaja koji prijete unutarnjoj sigurnosti vojska je organizacija koja se održava radi podrške vanjsko političkim ciljevima. Takvo određenje funkcije vojske koje se često ističe, obiluje prigovorima[360]. Ona može biti u funkciji održavanja unutarnjeg reda kao što je u mnogim državama nakon stjecanja nezavisnosti, ali isto tako i unutarnjeg reda kada policija nije u stanju održati red[361]. Mogući su i slučajevi da vojska s policijom održava unutarnju sigurnost kroz dulje vrijeme, kada je to nužno zbog najčešće poremećenih etničkih odnosa. Potonje ne ovisi isključivo o stupnju gospodarskog ili uopće društvenog razvoja države gdje se javljaju takve potrebe[362]. Uloga vojske može biti i krajnje negativna, a to je onda kada vojska ozbiljnije intervenira u politiku. Vojska je uvijek povezana s politikom i nije moguće odrediti granicu do koje je takva intervencija prihvatljiva već granicu predstavlja razina društvenog i političkog razvoja. Ekstremni vid

---

[359] Pusić, (1985.) 249.

[360] Usp. Pusić, (1985.) 253-259.

[361] Enloe, 49.

[362] Takva situacija je s Ulsterom, gdje građani nisu bili zadovoljni ni s zaštitom koju su im u duljem razdoblju pružali vojska i policija pa su osnivali vlastite snage, v. Enloe, 122-124.

intervencije vojske u politiku jest državni udar. To je način protuustavne i nasilne promjene vlade koju mogu obaviti različite snage u državi ali je najčešće obavlja vojska[363]

Već je istaknuto kako je funkcija policije pitanje razvoja, dostignutog trenutka u diferencijaciji državnog sustava i specifičnih tradicija svake države[364]. To je razloga da o poslovima policije ne možemo razgovarati na jednakim osnovama, samo na razini Europe ima oko 32. vrste policija[365]. Temelj za određivanje funkcije je utvrđivanje opsega pojma javnog reda i poretka, jer je on ključni u starijim[366] i novijim[367] određenjima funkcije policije. Nadalje, cjelokupni opseg policijske djelatnosti varira kao funkcija općih političkih odnosa u društvu, i što su odnosi između interesnih skupina uravnoteženiji, to je uloga policije neprimjetnija i obrnuto.

Bittner funkciju policije gleda kroz neophodnost uporabe sile u društvu (od verbalne do smrtonosne). Kada god policija postupa, bilo da se brine za one koji se ne mogu o sebi brinuti, bilo da rješava zločine, spašava živote ljudi ona uvijek treba silu[368]. Ima razmišljanja koja u tom pojmu vide stalnu

---

[363] Ibler, 71.

[364] Pusić (1995.) 262.

[365] Pečar, (1993.) 9.

[366] Zadaćom policije označuje naša upravna nauka jedino to da uzdrži mir i poredak, te da odvrati sve opasne, koji bi javni mir i poredak mogli ugroziti, Walka, 8. U Njemačkoj literaturi prisutno je još jednostavnije određenje *"Guter Ordnung und Verfassung der Personen und Sachen eines Staats"*, v. Lisken/Denninger, 7.

[367] Noviji pristup funkciju policije vidi u brizi za održavanje mira, reda i sigurnosti, što sadrži odgovornost za jamčenje sigurnosti svim građanima, kako bi živjeli u miru i kretali se slobodno gdje god žele, bez straha od ugrožavanja njihove ličnosti, v. Pečar, (1988.) 108. i tamo cit. lit.

[368] V. Bittner, E; (1970.) The Functions of Police in Modern Society, National Institute of Mental Health, Washington, 40.

vojsku za sprečavanje kaznenih djela i hvatanje počinitelja[369] kao i onih za koje je to organizacija za distribuciju sile[370].

U traženju argumenata za određena postupanja službenih osoba treba reći da ih moramo tražiti na dvije razine. Prva razina su razlozi koje priznaje pravo svakoj osobi, a druga, su uporabe sredstava prisile koje ima policija, a građani ne.

Razmatrajući povijesni razvoj pravila koja se odnose na naš predmet razmatranja, moramo u tome raspraviti kaznenopravne propise i propise koji uređuju ovlasti službenih osoba.

1. Državna prisila u najstarije doba.

U povijesnom razvoju nalazimo naznake postupaka koji su slični uporabi prisile u suvremeno doba. U najstarijem dobu rimske države, do koje seže pisana povijest, neograničenu vlast u javnom interesu imao je kralj. Kasnije, nakon pada kraljevstva, ta vlast prelazi na magistrat a obavljanje te vlasti naziva se *coercitio* [371]. *Coerticio*[372] nije bila normativno uređena i ovisila je o prosudbi magistrata.

U franačko doba, vlast koja je bila slična institucija coerticiju iz rimskog doba, pripadala je različitim državnim službenicima i nazivala se bann [373]. Opseg ovlasti pojedinog službenika ovisio je o njegovu rangu[374].

U Njemačkoj je okončano stvaranje teorije o pravu države na obranu (Staatsnotrechts) prije pojave apsolutizma[375]. U pravnoj znanosti se taj pojam označavao kao *potestas* ili *imperium eminens*[376] .

---

[369] "*The standing army for the suppression of crime and the apprehension of offenders*", v. Schulte, Stichwort, 1871-3.11.3.

[370] Usp. Pečar, (1988.) 110.

[371] V. Bayer (1943.), 26.

[372] Šire o značenju pojma za naš predmet razmatranja v. Leinius, 50., i tamo cit. literaturu.

[373] Leinius, 51.

[374] Bayer, (1943.) 75.

[375] Leinius, 52.

[376] Opš. za njihovo značenje v. Romac, 258 i 134.

Nakon toga važno je spomenuti policijsku generalnu klauzulu kao osnovu za uporabu policijskih sredstava prisile[377].

Policijska generalna klauzula bila je povezana s nepisanim principom opće upravne prisile. Netom istaknuto, koje je svoje podrijetlo imalo u rimskom i staronjemačkom pravu vrijedilo je do 19. stoljeća[378]. Treba istaknuti da policijska generalna klauzula ima značenje i u suvremenom policijskom pravu.

U različitim propisima sadržan je niz odredbi koje su propisivale obveze za policiju, a koje su je određenije obvezivale na uporabu prisile[379].

2. Povijesni prikaz propisa u Republici Hrvatskoj koji su uređivali organizaciju uprave, uporabu prisile službenih osoba i kaznenu odgovornost

U razmatranju povijesnog razvoja uporabe sredstava prisile u Republici Hrvatskoj mogući su različiti pristupi. Razmatranje je tako moguće povezati sa stupnjem političke samostalnosti Hrvatske, stupnja diferencijacije državne uprave unutar koje su službe čije službene osobe su ovlaštene na uporabu sredstava prisile, karakteristike akta koji propisuje ovlast na uporabu sredstava prisile i sl. Treba istaknuti kako će se razmatranje usmjeriti na izvore prava o uporabi sredstava prisile organizaciju uprave i kaznenu odgovornost pri čemu će se izbjegavati ostala pitanja kao što su političke i druge prilike u kojima su akti nastali. Iznijeti stav se odnosi i na istaknute diobe o povijesnom razvoju obzirom da bi one zahtijevale ocjenu okolnosti u kojima su propisi nastali.

Počeci zaštite službenih osoba vidljivi su već u Korčulanskom zakonu. Tu je propisano više kaznena djela koja su važna za predmetno razmatranje. Propise možemo, sukladno koncepciji predmetnog razmatranja, podijeliti u

---

[377] V. Schulte, Stichwort, 1871-3.11.1-3.

[378] Leinius, 53., Ruprecht, 229.

[379] Leinius, 55.

dvije skupine. U prvoj skupini to su kaznena djela (propisi) protiv (na štetu) službenih osoba, a druga kaznena djela su ona koja čine službene osobe. U prvu skupinu pripadaju propisi "o udaranju službenih osoba" (gl. XXI.)[380] i propisi "nitko ne smije ispričati stražare" (gl. XLIX.)[381].

Osobito razrađen sustav uprave imala je Dubrovačka Republika koji možemo pratiti kroz Statut grada Dubrovnika iz 1272. godine[382]. Među službenicima koji su obnašali upravne funkcije valja spomenuti: ključara dvora i tamničara, krvnika, zdure, knežake i kaznake[383].

Za srednjovjekovno pravo u unutarnjosti Hrvatske treba spomenuti Odluku Slavonskog Sabora iz 1273. koja sadrži propise o nedopuštenim djelima prema upravnim službenicima. O tome aktu teško je šire govoriti obzirom da nije istražen kao što su istražena pravna vrela primorskih gradova[384]

Vinodolski zakonik za kojeg se mora naglasiti da predstavalja jedan od naših najvažnijih kulturnih spomenika ali i jedan od važnijih europskih srednovjekovnih izvora u članku 23. govori o *pudarima* koji čuvaju polja u vrijeme sazrijevanja usjeva i plodova[385], te o čuvanju straže noću za što su

---

[380] "Isto tako određeno je da tko god udari glasnika ili izaslanika Kurije kojega je kurija poslala, rukom ili (ga) povuče za kosu, gubi pet perpera. Ako (ga) pak udari toljagom, željezom, sabljom i drugim (sličnim) predmetima, neka se kazni kao (što stoji) u glavi o udarcima. A ako onaj koji je nanio udarac nema odakle platiti, neka se išiba".

[381] "Isto tako određujemo da se nitko ne usudi ispričati, zadržati, otpustiti niti izmjeniti kojega stražara (u vršenju dužnosti) u njegovoj sedmici (pod prijetnjom) globe od dva perpera koji moraju pripasti Komuni."

[382] V. Lonza, N, (1997.) Pod plaštom pravde, Kazneni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Zavod za povijesne znanosti HAZU i Dubrovniku, 14-15.

[383] Tamničar je morao obilaziti zatvorene osobe brinuti se o osiguranju kaznenika i duljini izdržavanja kazne i sl. Krvnik je izvršavao teže tjelesne kazne, dok su blaže izvršavali zduri i vojnici. Zduri su obavljali privođenja uhićenja i potjere za osumnjičenicima. Knežaci su bili tjelesna pratnja (odnosno osiguranje) kneza. Kaznaci su se brinuli o poštivanju vjerskih običaja, obavljali su uhićenja počinitelja kaznenih djela kada su se pojavili na područjima njihove nadležnosti i dr, v. Lonza, cit. djelo, 90-102.

[384] Margetić/Apostolova-Maršavelska, 84-88.

[385] V. Bratulić, 83. Margetić (1989.) 1., 21.

određeni *noćobdije* [386]. Vinodolski zakon spominje upravne funkcije, perman, satnik, graščik, busović i pristav koji imaju ovlast na uporabu prisile[387].

U Bračkom statutu iz 1305. godine nalazimo četiri skupine službenih osoba sa ovlastima za uporabu prisile. To su judicijari, pristav, kapetani i čuvari te placariji[388].

Statutom grada Splita iz 1312. osobito je naglašena uloga zapovijednika gradske straže i gradski stražara. odvojeno od njih bili su čuvari gradskih ključeva[389].

Hvarski statut iz 1331. godine sličan je Bračkom statutu, on ne poznaje pristave ali zato propisuje funkcije rivarija, magistre ili nadstojnike arsenala i gastalde[390]

---

[386] V. Bratulić, 79.

[387] U shvaćanju funkcije permana postoje različita tumačenja. Od toga da su to sluge velikaša, panduri, unajmljeni vojnici, kneževa vojna pratnja i dr, v. Margetić, 55. i dalje. Dok se u čl. 5. permani spominju samo u funkciji prikupljanja dobara za knežev dvor, čl. 29.i 30. uređuje odgovornost za ubojstvo i tjelesno ozljeđivanje permana, v. Bratulić, 75. Satnik se shvaća kao činovnik koji ima policijsku vlast. On se brine za sigurnost općine u unutarnjim i vanjskim relacijama. Funkcija je u pretežitom dijelu vojnička. Za razliku od graščika koji je zapovijednik u gradu te busovića koji je sudski podvornik, stražar i službenik koji saziva skupove na kojima objavljuje različite odluke. O statusu satnika najviše govori stupanj njegove kaznenopravne zaštite (čl. 25.). U tom smislu on u slučaju zlostavljanja, ranjavanja i sl. podpada pod "sud kmetski a ne službenički", v. Bratulić, 83.

[388] Judicijari su u određenim vremenskim periodima pregledavali mjere, utege i vage. Pristav, je imao istražne funkcije, on nije bio profesionalni službenik te se razlikovao od pristava iz Vinodolskog zakona. Kapetani i čuvari čuvali su polja i utvrđivali počinitelj poljskih šteta. Placarijska osnovna zadaća je bila objavljivanje obavijesti i proglasa a sudjelovali su u istraživanju krađa i utjerivanju komunalnih potraživanja, v. Cvitanić, A, (1968.) Srednjovjekovni statut, Bračke komune iz 1305. godine, Supetar, Brač i Savjet za prosvjetu i kulturu.

[389] Zapovjednik gradske straže bio je odgovoran za funkcioniranje službe za osiguranje grada. Čuvari gradskih ključeva svakodnevno su otvarali i zatvarali gradska vrata. O kako važnoj zadaći se radi govori činjenica da su morali biti samo pripadnici plemstva, v. Cvitanić, A, (1998.) Statut grada Splita - splitsko srednjovjekovno pravo, Književni krug Split.

[390] Rivarije su bili čuvari obala dok su magistri ili nadstojnici arsenala čuvali lađe u hvarskim lukama. Galstaldi su provodili naloge kneza i sudaca te privodili počinitelje kaznenih djela, v. Kasandrić, I/Cvitanić, A, (1991.) Hvarski statut, Splitski književni krug, Split.

Statut grada Senja iz 1388. godine predviđao je složeniji upravni sustav što dovodi do zaključka kako je grad Senj imao dvostruki sustava vlasti, s jedne strane to je stara općinska vlast a s druge knezova Frankopana. U skladu s predmetnim istraživanjem valja istaknuti položaj čuvara koji su obnašali stražu (čl. 15.) koja je imala dvostruku funkciju: motrenje i uzbunjivanje u slučajevima požara te čuvanje sigurnosti i mira noću[391].

U Hrvatskoj se pored domaćeg prava primjenjivao od 1514 -1803. tzv. *Tripartit*[392].

Statut grada Rijeke iz 1530. godine govori o satniku koji se češće spominje u statutima primorskih gradova. On je imao radarstvene i sudbeno-izvršen funkcije. Njemu su podređena redarstvena i izvršna tijela općina, kapetani gradskih kotara, gradski poljari i gradski glasnik[393].

Trsatski zbornik iz 1640. godine koji u svojem sastavu ima Trsatski statut, Trsatski urbar i popis trsatskog običajnog prava sadrži glede predmeta razmatranja tri vrste službenih osoba: soldate, satnike i pudare ili rotnike[394].

Statutom grada Zagreba iz 1732. godine uređena je služba gradskog kapetana koji je imao ovlasti glede osiguranja mira u gradu i obranu grada[395].

---

[391] V. Zjačić, M, (1975.) Statut grada Senja iz 1388. godine, "Rad" HAZU, knjiga, br. 369. 39. i dalje.

[392] Potpuni naziv toga zakona jest Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae. Navedeni zakon je samo popis običajnog prava koje se je primjenjivalo u prethodnim stoljećima, v. opš. Margetić/Apostolova-Maršavelski, 188-203.

[393] V. Herkov, Z, (1948.) Statut grada Rijeke, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb. 47.

[394] Soldati su bili trajno smješteni na Trsatu (čl. 69.). Oni su pored vojničkih dužnosti, zaštitu od vanjskog neprijatelja imali i policijske ovlasti u suvremenom smislu, uhićenje počinitelja kaznenih djela. Satnik je obavljao izvršne općinske funkcije (pljenidbe, izvršenje presude, oglašavanje različitih prodaja i sl. Pudare spominjeno ovdje samo zato što su oni mogli uhititi štetnika, v. Margetić, L/Moguš, M, (1991.) Zakonon trsatski, Izdavački centar Rijeka, 35-36.

[395] Njemu su bili izravno podređeni gradski stražari. Postojala je opća obveza odaziva na poziv svih građana radi uspostavljanja reda. Pored noćnih straža koje se spominju u primorskim gradovima, Zagreb je imao i dnevne straže. Pod nadzorom gradskog kapetana bili su i sajmovi te nadzor nad mjerama.

Pored gradskog kapetana upravne funkcije su imali, gradski fiškuš, perceptori (ubirači gradskih pristojbi) tržni nadzornici, poljari i vratari[396].

Prvi propis koji na izričiti način dotiče ovdje razmatrana pitanja nakon feudalnog razdoblja jest II. Službeni naputak za zemaljsko oružničtvo iz 1850. godine[397]. Netom navedeni propis pripada razdoblju hrvatske pravne povijesti kada je ona počela samostalno uređivati ovo pitanje[398]. Za vrijeme važenja Carskog patenta od 4. ožujka 1848., Hrvatska nije mogla samostalno uređivati to pitanje jer je to pravo imao samo Car[399]. To stanje trajalo je kratko. Već je iste godine Središnji Sabor donio Zaključak o budućim odnošajima prema Ugarskoj i Austriji[400], koji je razmatrano pitanje stavio u nadležnost Hrvatske i Slavonije, što je i prihvaćeno Carskom odlukom od 7. travnja 1850.[401].

Opisano stanje potvrđeno je §. 48. Hrvatsko-Ugarske nagodbe iz 1868[402]. U svezi s iznijetim nužno je istaknuti da navedeni akti ne

---

[396] V. Herkov, Z, (1956.) Statut grada Zagreba, Arhiv grada Zagreba, Zagreb. 11.-12.

[397] Prev. riešenjem od 27. lipnja 1860. (oglašenim razpisom kr. Hrv.-slav. Namjećništva od 29. srpnja 1860. br. 11.557.) odobrena su pravila o preustroju oružničtva; prev. riešenjem od 30. studenoga 1871. (ogl. razpisom ratnoga ministarstva od 6. prosinca 1871. br. 426. pr. I naredbom c. kr. glav. zapovj. u Zagrebu od 3. listopada 1872. br. 5521 kr. upr.odj. unut., list. Zem. uprave kom. 13. str. 168.) uvedeno je oruđništvo u Krajini i za nj u provincijalu valjajući propisi. Prev. riešenjem od 1. ožujka 1876 (ogl. raspisom od 27. travnja 1877. br. 8237. nut. odj.) podredjeno je oružničtvo građanskoga diela Hrvatske i Slavonije, a ces. I kr, naredbom od 15. srpnja 1881. o sjedinjenju Hrv -.Slav. i Krajine s kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom (§. 13; sbor. 1883. kom 1. br. 1. st. 13.) i krajiški šerežanski sbor; u pogledu vojničke discipline zajedničkomu hrvatsko-ugarskomu ministru za zemaljsku obranu, u pogledu pako gospodarskomu ministru za zemaljsku obranu, u pogledu pako gospodarstvenom i kao straža sigurnosti autonomnoj vladi, odnosno banu. Za ovaj rad korišteno je službeno izdanje iz 1880., v. Vežić, 23-75.

[398] O razvitku uprave na području RH v. Pusić (1997) 139-173. Općenito o pravnom stanju u tom periodu, v. Gross, 115-123.

[399] Usp. § 36.

[400] V. toč. 5. čl . XI. od 1848. cit. zaklj.

[401] V. Smrekar, 809.

[402] " S tog razloga spada u djelokrug potpune autonomije Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije zakonodavstvo i uprava u svih poslovih unutarnjih, bogoštovlja i nastave i pravosudja, amo računajuć sudbenost u svih molbah, izim sudbenosti pomorskoga prava", v. u Smrekar, 813.

predstavljaju početak policijske organizacije u Republici Hrvatskoj. Počeci sežu u razdoblje Frankopana i Zrinskih, kada ta služba više nije bila besplatna (kao u doba nastanka Vinodolskog zakona) i kada su je obavljale osobe u stalnoj službi[403].

Navedeni propis sadrži kako propise koji se odnose na uporabu sredstava prisile, tako i one koji se odnose na zapovijed pretpostavljenog. Propisi koji se odnose na sredstava prisile su §§. 107.,108. i 149.[404]. U razmatranim propisima uređena je i zapovijed pretpostavljenog, čak s osjećajem za suptilna pitanja. U tom smislu treba najprije citirati opći propis iz §. 110[405]. Zapovijedanje pri asistencije uređeno je §. 65.[406]. Propisi §§. 155-244. detaljno uređuju prava i obveze svih osoba koje čine oružničtvo. Tu je vidljiva hijerarhija, načini izdavanja zapovijedi, postupanje po zapovijedi i sl.

---

[403] V. Margetić, L; (1980.) Permani frankopanskih (i zrinskih) primorskih posjeda, Iz vinodolske prošlosti, Pravni izvori i rasprave, Rijeka, 149. i dalje.

[404] § 107. Oružniku ista ona prava pripadaju, koja su i stražam dana, svaku navalu na svoju osobu osobu mora priručnim oružjem kriepko odbiti, i kad je nužda, također i vatru dati. Sramota i poruga bi bila za oružnika, kad bi ga tko razoružao; on mora prije poginuti, nego oružje svoje nome prepustiti, koji ga napadne. §. 108 Tako zvanu izvanjsku službu ima oružnik svagda s nabijenom puškom obaviti. Serežanin (oružnik) ima u načelu samo onda službeno postupiti, kad je sa svim oboružan. Ako je pogibelj skopčana s odgodom i ako za takav njegov postupak ima izgleda, da će uspjeti, ima oružnik pravo, postupati također i onda, kad ima uza se jedino sablju. §. 149. Organični zakon naznačuje i same slučajeve, kada oružnici oružje potegnuti smiju. Kada da se oružnik svoje puške i sablje lati, zavisi od okolnosti, i mora se njegovom mirnom razsudjenju i vlastito odluci prepustiti. To će zavisiti od toga, da' je i s kakvim oružjem prekršitelj zakona providjen. Uviek mu dužnost ostaje, da se, u koliko to odnošenja sama pripuštaju, najprije s manje pogibeljnim oružjem posluži. Ako bi mu se tko protivio, šta više na njeg navalio, tad mora najprije gledati, da dotičnu osobu nemoćnu učini za dalju opreku i za bieg. Po tom se razabrati može, kojim da se oružjem oružnik služi: a od tud sliedi, da se život čovječanski, u koliko je to u samom trenu moguće, štedit ima.

[405] "U službu naredjeni oružnik, ili ako bi ih se više skupa odredilo, njihov vodja mora dobivenu od svog zapovjednika ustmenu zapoviest dobro upamtiti. Ako zapoviest glasi: da neposredno ili upravo, bez da se kud svraća, na stanovito koje mjesto ide i tamo izručeni nalog izvrši, to ima bezuvjetno učiniti i po izvedenom nalogu vratiti se..."

[406] "§. 65. Ako oružnici na zahtiev oblastih službeno djelovati moraju, imaju se držati naputakah onih, koje za koji slučaj dobiju. Ako li bi neposredno pod rukovodstvom kakvog građanskog činovnika sudjelovati morali, imaju se po njegovih naredbah ravnati, u koliko se to pojedinih službenih čina tiće."

Zakon o zločinstvih govori o pravednoj obrani kao temeljnoj pravnoj instituciji za procjenu opravdanosti uporabe sile u §. 2. st. 2[407]. Pored citiranog propisa značajna je za to razdoblje i Okružna naredba bojnog ministarstva od 18. svibnja 1861., koja detaljnije uređuje to pitanje[408]. Pravedna obrana, kako je određena u navedenom, dokumentu u velikoj mjeri je sukladna suvremenom pojmu nužne obrane.

1. Privremena pravila najprije objašnjavaju legitimitet uporabe oružja, u §§ 23-28[409].

---

[407] "Nego je obrana bila pravedna, uzima se samo onda, kad se iz naravi osoba, vremena, mjesta, vrsta napadnuća ili iz inih okolnosti s razlogom sudit može, da se počinitelj poslužio potrebitom obranom samo zato da uzbije protupravno napadnuće za život, slobodu ili imetak svoj ili koga drugoga; - ili da je učinitelja samo iz prepasti, straha ili užasa prekoračio granice takove obrane."

[408] " Da se svakovrstnim stražam osigura štovanje, koje ih ide, povladuju se iste, da se oružjem svojim poslužiti mogu proti svakomu, koji ih silovito ozlijedi ili koji napadne ih tako, da im odtuda pogibelj prijeti, pak ako pri tom nije moguće uhiti ga. Pod istim uvjetom može se straža poslužiti svojim oružjem i onda, kada ju tko grubo uvriedi, i premda opomenut, vriedjati ne prestane. Ako na mjestih, od neprijatelja pogibeljnih, učini se tko sumnjivim, i premda straža za njim viče, dade se u bieg bez dovoljna odgovora, ili kada tko kao pogibeljan zločinac bude po straži ulovljen, ili predan joj, da ga strogo čuva, pak ako makar i bez silovita upora, uskoči, premda mu se straža grozi i viče za njim, ima straža na bježećega izbaciti pušku, ako ne ima drugoga načina, da se uhiti", v. Sbornik zakona i naredaba br. 193. god. 1863. II.

[409] (1) "Postanak prava upotrebe oružja zasniva se u interesu opstanka države, koja je na sebe primila dužnost, da zaštiti ličnu i imovnu slobodu svakoga državljanina, te je ovome dala pravo, da odbije udar na svoju osobu gde ga ona odbraniti ne može, tj. nužnoj obrani. Prema prednjem ima žandarm po zakonu pravo i dužnost, da se posluži svojim oružjem: 1. da odbije od sebe ili drugog lica udar; 2. da svlada otpor koji se na drugi način ne može savladati; 3. da osujeti bekstvo opasnih zločinaca, kada to ne može drugače učiniti; (2) Svaki slučaj upotrebe oružja od strane žandarma biće ispitan, radi utvrđivanja: da li ima mesta za upotrebu oružja ili ne, te prema tome, da li postoji ili ne odgovornost žandarma za delo prouzrokovano oružjem". U narednom dijelu, pod naslovom "Objašnjenje pojedinih tačaka upotrebe oružja" u tri su točke objašnjeni naprijed navedene osnove za uporabu oružja: U slučaju protupravnog udara, daje se obrani onde, gde ga ona braniti ne može, pa to se pravo daje i žandarmu, a to je dakle u nužnoj obrani. Nužna obrana nastupa samo onda, kada se prema fizičkoj jačini lica koje napada, dobu dana, kad napada, mestu i načinu udara ili iz drugih okolnosti može zaključiti, daa je žandarm bio u pravu da upotrijebi vatreno oružje: a) da odbije protivu pravni udar na imovinu, telo, život i slobodu svoju ili koga drugog lica. b) da se spreči da mu se ne otme oružje. Nužna obrana prestaje onda kada je udar minuo, a udar je minuo: ako je napadač odustao od udara; ako je napadač prekinuo udar; ako se napadač dade u bekstvo; ako je udar suzbije i ako je udar uspeo. 2. Da savlada otpor, koji se na lep način ne može savladati. Pravo upotrebe oružja u tom slučaju daje država žandarmu i naređuje mu u interesu svoga opstanka, da on kao njen organ omogući

Citirani propis pored navođenja osnova za uporabu vatrenog oružja uređuje i modalitete uporabe oružja pri čemu smjera na postupnosti i razmjernosti prilikom uporabe[410].

---

sprovođenje i izvršenje zakona i naredaba, pa makar i upotrebom oružja. U tom slučaju može žandarm doći u sledeći položaj, da upotrebi svoje oružje: 1. Usled nastale nužne obrane žandarma pri vršenju njihove službe. 2. Usled pasivnog otpora krivca, koji ne samo da žandarma osujećava u vršenju njegove službe, već ga i u opasan položaj stavlja. 3. Usled aktivnog otpora krivca, kojim bi se otporom moglo žandarmu osujetiti vršenje njegove službe. Pasivni je otpor, kada otpornik (krivac) ne napada, već sedne na zemlju i neće da ide dalje, ili se uhvati za kakav direk, ili drvo i ne da da se otrgne. U ovom slučaju žandarm će dotičnog silom sprovesti, a oružje može upotrebiti ako bi pri tome za žandarma nastavila opasnost, na primer od dolaska krivčevih drugova na usamljenom mjestu, pa i tada upotrebiti oružje bez opasnosti za život krivca, na primjer, bodom nožem u mišicu. Aktivni je otpor ako krivac napada, obrani se i i ne da se vezati. Da predusretne - osujeti bekstvo opasnih zločinaca kada to ne može drukče učiniti. Da bi žandarm bio uveren u opravdanost upotrebe oružja, treba da ima na umu: a) ima li zaista posla sa opasnim zlikovcem radi čega žandarmu treba da je od strane vlasti označen kao opasan zlikovac, ili da je to lice prema drugim sigurnim podacima opasno za bezbednost države ili života (lica) i vlasništva, kao što su, na primer, veleizdajnici, razbojnici, ubojice, palikuće, često kažnjeni naoružani kradljivci, pre nego što su razoružani itd. b) ima li koje drugo sredstvo da se zadrži lice koje pokušava pobeći bez upotrebe oružja, na primer, pomoći drugih pouzdanih lica, koja se u blizini nalaze. c) da zlikovac nije htio poslušati žandarma i ako ga ovaj tri puta pozvao: "U ime zakona stoj"! Ako se opasni zlikovac nada u bekstvo, patrola će za njime potrčati da ga uhvati, i u isto vreme će ga pozvati: da u ime zakona stane, jer će inače pucati. Ne odazove li se zlikovac tom, a žandarm vidi da je on brži od njega i da razmak biva sve veći, naročito onda ako je blizu čipraga, šuma, visoka žita, vode, u koje može umaći, ima se na njega pucati. Gađati treba u sredinu tela. Ako opasni zlikovac bega prema narodu, onda se ne sme na njega pucati, jer bi nevina lica mogla stradati, a pobegli zlikovac će svakako jednom doći pred lice pravde, dok se nevinom poginulom licu život ne može vratiti. Jedino treba narodu doviknuti: "dršte toga zlikovca". Ako žandarm ovako opasnog zlikovca ustreli, to taj njegov čin ima doduše obeležje ubistva, ali mu se neće tako uračunati, jer je žandarm vršio volju države i vršio svoju dužnost, koja isključuje uračunljivost ovoga ubistva. Protiv naoružanih razbojničkih četa i komitskih četa ima se izvesti upotreba oružja u najširem smislu.

[410] Upotreba sablje. Sablja je najmanje opasno oružje žandarmovo, istu valja onda upotrebiti za sečenje, kada je žandarm samo s njome naoružan, ili kada je sprečen da nataknuti nož može upotrebiti, kao npr. ako krivcu (otporniku) pođe za rukom uhvatiti za pušku žandarma, što je ponajprije moguće, gde se skupi mnoštvo naroda, kao kod tuče i izgreda, kao i u svakom slučaju gde se cilj može postići ovim putem, ne upotrebljavajući oružje koje nanosi mnogo teže ozljede kao: nož ili pušku. Upotreba noža. Nož se upotrebljava nataknut na pušku, ili kao ručno oružje za bodenje i sečenje prilikom vožnje, kada nož nataknut na pušku ne može žandarm upotrebiti usled nemanja prostora za upotrebu puškom npr. u tesnom deljenju železničkog vagona. Upotreba puške kao oružja gađanje (streljanje) Kao što je napred rečeno, neka se pucnjavom ne stavljaju u opasnost životi drugih nevinih lica i neka se do krajnjih granica mogućnosti ima na umu štednja ljudskog života pa ma to bio i život najokorelijih zločinaca. Upotreba oružja pucanjem jeste onda opravdana, ako je upotrebljeno u času odbrane (pogibelji) života, ali za sprečavanje

Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije u § 23. sadrži za ovaj rad iznimno važan propis:

"Nema krivičnog djela ako propisi javnog ili privatnog prava isključuju protupravnost delanja."

Citirani propis uz propis iz § 24. koji uređuje nužnu obranu, jedini u tom Zakonu uređuju razloge za isključenje protupravnosti. §. 23. isključuje protupravnost djela počinjenih u službi i pri obavljanju javne dužnosti. Isto tako, propis isključuje protupravnost u obavljanju profesionalnih aktivnosti[411].

Uporabu oružja u doba Nezavisne Države Hrvatske uređivao je §. 20. Zakonske odredbe o redarstvenoj straži Nezavisne Države Hrvatske[412]. Iako je tom pitanju posvećen samo jedan članak, vidljivo je da se razmišljalo o mnogim pitanjima. Začuđuje stav prema kojemu je pucanje u zrak zabranjeno, (st. 3.) dok se kao dobro rješenje mora navesti odgovornost za uporabu oružja onoga tko ga je upotrijebio, odnosno onoga tko je uporabu zapovijedio[413].

---

bekstva, kako je to napred objašnjeno. Žandarm dobro i sigurno gađa, jer bezuspješno pucanje može dovesti do toga, da krivci (otpornici) postaju još drskiji i smeliji. Na razbijene razbojničke čete, ako su kao takve raspoznate, treba pucati bezobzirce i nastati, da budu potpuno uništene. Pri upotrebi oružja uvek prvenstveno upotrebljavati hladno oružje kao manje opasno kad god je to, prema prilikama moguće. Nevojnička upotreba oružja: Najstrože je zabranjena nevojnička upotreba oružja, kao: pucanje u vis, da se time odnosno lice zastraši, udaranje sabljom pljoštimice, udaranje kundakom i dr. Jedino u slučaju borbe na život, dozvoljena je nevojnička upotreba oružja - dakle da se sme i kundakom puške udarati itd.

[411] Čubinski, 79-82.

[412] Zakonska odredba objavljena je u Narodnim novinama br. 138. od 24. lipnja 1942.

[413] "§ 20. Redarstveni službenik, vršeći službu, može uz potreban oprez upotriebiti oružje, ako se uspjeh ne može postići na drugi način. Upotreba oružja dopuštena je: 1. u slučaju nužne obrane, da se odbije od sebe ili druge druge osobe siloviti napadaj; 2. da se savlada svaki otpor, kojim se namjerava osujetiti službeno uredovanje; 3. da se spriječi bijeg opasnih zločinaca, 4. da se spriječi bijeg sumnjivih osoba preko državne granice i 4. da se odbije napadaj na predmet, povjeren na čuvanje. Prigodom uporabe oružja mora se čuvati ljudski život, koliko je god moguće. Gdje prilike dopuštaju, mora se službenik služiti manje pogibeljnim oružjem i sredstvima (bodežom, sabljom i suznim plinom i suznim praskama), a uviek ima paziti na to, da ne stradavaju nevini. Zastašivanje pucanjem u zrak zabranjeno je. Redarstveni izvršni službenik dužan je o svakoj upotrebi oružja bez odlaganja podnieti

II. Moralno etička pitanja uporabe sredstava prisile

Mnoge etičke probleme i etičke dileme sa kojima se susreću službene osobe moguće je riješiti na temelju zakonskih i drugih propisa na kojima se temelji obavljanje službenih poslova[414]. Problemi poduzimanja određenih poslova mogu se javiti kada određeno postupanje nije normirano ili nije jasno normirano ili je tako normirano da službena osobu dovodi do sumnje mora li ona zaista nešto takvo poduzeti[415]. Govoreći o filozofijskim pitanjima o uporabi srestava prisile istaknuto je kako se na policiju gleda kao na državno tijelo za distribuciju sile a s druge strane ona treba biti državno tijelo koje će jamčiti mir i sigurnost svakoj osobi[416]. Istaknuti pristupi, bez obzira što je prvi surov a drugi izrečen u pjesničkom stilu nisu ni u kakvoj suprotnosti. Nasilje o kojem je govori nije povezano sa anarhijom već je posrijedi institucionalizirano nasilje radi osiguravanja društvenoga reda. Sveobuhvatna rasprava o etičnosti postupanja službenih osoba morala bi otvoriti i pitanje prihvatljivosti da se građane uporabom sile prisiljava na određena ponašanja dok su s druge strane znanstvene spoznaje i stajališta često suprotstavljena[417].

U takvim okolnostima nužno je razmotriti i uporabu sredstava prisile, obzirom na etičnost i pravednost takvog postupanja[418].

Etičnost implicira određeno vrednovanje, tj. ocjenu ljudskih postupaka na osnovi danih vrijednosti[419]. Sadržaj toga suda određen je dominantnim, općedruštvenim vrijednostima[420].

---

iscrpiv pismeni izvjestaj opravdanja. Svaka upotreba oružja mora se izvidjeti, i za upotrebu oružja odgovoran je onaj, koji ju je izvršio, odnosno onaj koji ju je naložio."

[414] Crawshaw/Devlin/Williamson, 47.

[415] Crawshaw/Devlin/Williamson, 48.

[416] V. 4. A) I. 1.

[417] O tzv. "*behaviour modification*" v. Pečar, (1988.) 377.

[418] O pravednosti v. Visković, 110.

[419] Delattre, 13-15.

[420] Franke, 159.

Etičnost u razmatranom kontekstu možemo promatrati s najmanje tri strane: a) etičnost situacije u kojoj je pravno dopuštena uporaba sredstava prisile; b) etičnost postupanja službene osobe u konkretnom primjeru uporabe sredstava prisile; c) shvaćanje etičnosti konkretnog službenika;

a) Etičnost situacije u kojoj je pravno dopuštena uporaba srestava prisile jest pitanje koje se često nameće pri uporabi sredstava prisile. Etičnost tako teških zahvata prema integritetu čovjeka, kakva slijedi iz uporabe sredstava prisile lakše je opravdati kada ponašanja onih prema kojima se sredstva prisile primjenjuju počine ona kaznenih djela koja su usmjerena prema najvažnijim čovjekovim vrijednostima (*mala per se*). To nikako ne znači da ona nije prisutna i kod preostalih kaznenih djela (*mala prohibita*). Tako dugo dok kazneno pravo koje u pretežitom dijelu formira kriterije za uporabu sredstava prisile nije u sukobu s socijalno-etičkim vrijednostima, postoji ne samo pravna nego i moralna dužnost poštivati i braniti zakone koji su ukorijenjeni u društvenoj svijesti[421]. Ovdje su mogući i rascjepi, u onim prilikama kada je zakon tuđi i nametnuti društvenoj svijesti, kada možemo govoriti o pravu u čisto pozitivnom smislu[422]. U slučajevima obrane takvih zakona najdrastičnijim sredstvima javljaju se mnogobrojni problemi, pa i problemi etičnosti obrane takvih vrijednosti najjačim sredstvima[423]. Iako postoje pravne norme koje se nalaze izvan sfere morala valja istaknuti kako je teško zamisliti

---

[421] Po nekim shvaćanjima, moralne norme pokrivaju šire područje od pravnih normi koje se tako u neku ruku ukazuju kao minimum morala. To očito nije točno, jer prije svega pravo obiluje obiljem normi koje su s gledišta morala posve neutralne, a s druge strane pravne norme mogu ponekad biti u suprotnosti s moralnim normama. To je razlog zbog kojeg se odnos prava i morala obično figurativno prikazuje kao dva kruga koji se sjeku, usp. Zlatarić, B; (1977.) Krivično pravo, Opći dio, I svezak, Informator, Zagreb, 21.

[422] Franke, 67.

[423] Etička vrednovanja ovise o kontekstu u kojem se vrednovanje odvija, pri tome nije bez značenja je li posrijedi demokratsko uređenje ili ideologizirano. Uvijek se u primjeni ovlasti postavlja pitanje stupnja slobode osobe koja postupa, koliko je ona pod utjecajem različitih mehanizama, može li uopće postupati u skladu sa svojom savjesti, v. Pečar, 377.

situacije u kojima bi se radi zaštite takvih normi morala koristiti sila u najtežem smislu[424].

b) Etičnost postupanja službene osobe u konkretnom primjeru uporabe sredstava prisile jest aktivnost koju je samo djelomično moguće nadzirati. Uporaba sredstava prisile jest čin kod kojeg nerijetko službene osobe nisu izložene neposrednom vrednovanju trećih, stoga je od prvorazrednog značenja moralni lik službene osobe koji, ne samo da ima presudan utjecaj u dvojbenim prilikama glede ovlaštenja na uporabu sredstava prisile, nego možemo reći, uvijek[425]. Često se ističe kako nema tog nadzora nad službenim osobama bez obzira koliko je temeljit i savjestan koji može spriječiti nezakonitost. Isto tako dobro ponašanje službenih osoba nije moguće iznuđivati samo prijetnjom sankcijama[426].

c) Shvaćanje etičnosti konkretne službene osobe. Stavovi službenih osoba, dakle njegov vrijednosni sustav, također imaju značenje u svim primjerima uporabe sredstava prisile. Naravno, mislimo samo na one situacije gdje je uporaba sredstava prisile načelno dopuštena[427]. Važno je u tom smislu imati službene osobe takvog integriteta čiji će vrijednosni sustav odražavati pozitivne zahtjeve određeneg društva.

Kako mobilizirati službene osobe ovlaštene na uporabu prisile da u vrijeme predviđanja incidenta, njegovog trajanja i samog rješavanja uključe onaj stupanj samokontrole kojom će vladati situacijom, odnosno kojom će moći donijeti konačnu odluku: koristiti prisilu ili ne[428]. To je složeno pitanje na koje odgovor ovisi o nizu čimbenika. Pomoć u tome mogu pružiti kodeksi ponašanja.

---

[424] V. Zlatarić, ibid.

[425] Delattre, 219-220.

[426] Vicchio, 9.

[427] Franke 224.

[428] Delattre 217.

Može li se donošenjem kodeksa ponašanja službenika koje se treba odrediti i prema uporabi sredstava prisile ostvariti neki napredak? Na to pitanje *in abstracto* ne možemo dati pozitivan odgovor[429].

Obnašanje službene dužnosti u RH jest profesija, što znači da služba ima višeslojne mehanizme kojima osigurava postupanje i sustav kojim bdije nad pravilnošću tog funkcioniranja[430]. Mehanizmi o kojima je riječ mogu biti različite vrste i značenja, od internih mehanizama do parlamentarnog nadzora[431]. Govoreći o kodeksima valja istaknuti da na filozofijskom i praktičnom planu možemo razlikovati dvije vrste takvih kodeksa. Prvi sadrže etičke standarde za postupanje policije, a drugi deontološke, međutim granica između naziva i sadržaja može biti fluidna tako da svaki od takvih akata sadrži elemente deontologije i morala. Kodeksi sadrže temeljna pravila o ponašanju onih službenika na koje se on odnosi i koja su potrebna za zakonito, pravično i humano postupanje.

Etički kodeks čine pravila i principi kojima se rukovode određene grupe, profesije ili osobe. Kodeksi ne sadrže takva pravila koje bi omogućavala u svakoj situaciji jednostavni odgovor na pitanje koristiti silu ili ne[432]. Njegova je svrha da uspostavi smjernice za etičko ponašanje i da ukloni dvosmislenosti koje se javljaju kada se postavi pitanje: što je dobro, a koje je loše ponašanje[433]? Njihovo su uporište temeljni etički principi koji su prilagođeni potrebama etike određene službe što dovodi do potrebe da govorimo o

---

[429] Barker, 6.

[430] V. Skolnick/Fyfe, 90-95.

[431] V. Janssens, E; Police ethics and the control of police in a democratic society, police ethics in a democtaric society, 18.

[432] Etički kodeks francuske policije npr. sadrži u čl. 9. smjernicu za uporabu vatrenog oružja povezujuće uporabu oružja s nužnošću i razmjernošću (*"when strictly necessary and proportional to the result to be achieved"*). Moglo bi se reći da se time ništa ne dobiva obzirom da su oba pojma sastavni dio policijskoga prava. Područje policijske službe je toliko široko da takva smjernica koja je u svakoj prilici neupitna uvijek dobrodošla, v. Diaz, C; Police ethics in a democratic society, 33.

[433] Usp. Barker, 5.

policijskoj etici[434]. Ti su principi istaknuti i u najznačajnijim izvorima kojima se zaštićuju ljudska prava o kojima se govori pod 3. E). I.

Etički kodeksi ne mogu sami po sebi, bez stalnog obučavanja i poticanja službenih osoba u razmišljanje o tome što je dobro a što nije dobro dati značajniji doprinos u izgradnji osobnosti službenih osoba[435]. Etička obuka, kojoj je cilj naučiti kako primijeniti opće etičke standarde u službi mora imati mjesto u obuci svih službenih osoba. Na tu činjenicu upozoravaju i inozemna iskustva. Profesionalizam ima i jednu lošu karakteristiku kada je u pitanju etičnost postupanja. Službena osoba obrazovanjem a kasnije i obavljanjem službenih poslova gubi osjećaj za etičnost. Obrazovanje je najčešće usmjereno prema učinkovitom postupanju pri čemu se mogu koristiti i određene forme indoktrinacije[436].

Raspravljajući o etičkoj primjeni sredstava prisile, treba istaknuti da ovdje postoje jedinstvena pravila za sve službe čiji službenici koriste sredstva prisile. Ne možemo govoriti o nekim posebnim etičkim zahtjevima za financijsku ili pravosudnu policiju ili vojsku. Rečeni zahtjevi moraju ustrajati na tome da službene osobe svojim neprihvatljivim ponašanjem ne izazivaju građane te gnjev građana koriste kao izliku za postupanje. Nadalje, da sredstva prisile koriste na primjeren način, bez obzira postupaju li na osamljenom mjestu ili su izloženi izravnom sudu javnosti.

Kodeks i Deklaracija jedini su izvori koji izravno zahvaćaju pitanje upotrebe sredstava prisile, a poglavito uporabe vatrenog oružja službenih osoba koje provode zakon. Kodeks i Deklaracija sadrže smjernice glede zahtjeva koji su poželjni u civiliziranom svijetu

Glede našeg problema Kodeks u čl. 3. sadrži slijedeće:

---

[434] V. Janssens, E; Police ethics and the control of police in a democratic society, Police ethics in a democtaric society, 9-14.

[435] Usp. Franke, 65.

[436] V. Pečar, (1988.) 378.

Službenici odgovorni za primjenu zakona mogu upotrijebiti silu samo kad je to neophodno potrebno i ukoliko to zahtijeva izvršenje njihovih zadataka[437].

Deklaracija je sastavljena od tri dijela: deontologije, statuta policije i funkcije policije u vrijeme ratnog stanja i drugih izvanrednih situacija. O upotrebe sredstava prisile govori deontološki odjeljak Deklaracije u točki 12. i 13[438].

Vidimo da Kodeks i Deklaracija razmatrano pitanje prikazuju općenito, ali ipak možemo reći da im je zajedničko da uporaba sredstava prisile mora biti krajnje sredstvo, uvažavajući kod toga načelo postupnosti o kojem smo naprijed govorili.

U komentaru Kodeksa i Deklaracije, izraženo je slaganje da se kod upotrebe vatrenog oružja mora praviti razlika između slučajeva napada na život i tijelo i napada na druge vrijednosti. Kada se napadaju vrijednosti različite od života i tijela, ovlaštenje na upotrebu mora biti postavljeno strože, uz veće obaveze na strani policije. Navodi se "nacionalni princip razmjernosti" koji može biti uvažavan kod propisivanja kriterija za uporabu. Na taj se način daje mogućnost da pojedine države uvažavaju vlastite kriterije represivnosti, odnosno priznaje se da osjećaj opasnosti i štetnosti dijela ne

---

[437] Komentirajući spomenuti propis redaktori navode da upotreba vatrenog oružja mora biti krajnje sredstvo. Sve treba poduzeti da se njegova upotreba isključi (uvažavajući dakle načelo izuzetnost). U pravilu ga treba izbjegavati, osim protiv onih osoba za koje se pretpostavlja da su izvršitelji kaznenog djela, koje pružaju oružani otpor ili dovode u opasnost na bilo koji drugi način živote drugih osoba i kad manje radikalna sredstva nisu dovoljna da se one savladaju i uhite.

[438] U ostvarivanju svojih funkcija službenik policije treba da djeluje s potpunom i nužnom odlučnošću, a da nikad ne pribjegne sili prije nego što se ona pokaže primjerenom (razumnom) za izvršenje zadatka što se traži i na koji ga zakon ovlašćuje. Službenicima policije treba dati jasne i točne upute o načinu i okolnostima u kojima moraju upotrijebiti svoje oružje. Točka 12. Deklaracije priznaje policiji pravo na uporabu prisile, ali samo kao krajnjeg sredstva, čime se čini njezinu funkciju težom, dok se njezin prestiž i prirodni autoritet iscrpljuju u javnosti zbog motiva koji su više emotivni nego racionalni. Potrebno je zbog demokratskih standarda života da se vidi da je i policija sebi nametnula takav način obavljanja službe, čak ako takvo ponašanje nosi u sebi opasnost za policijskog službenika.

mora u različitim zemljama biti identičan da bi se opravdala ovlast na upotrebu sredstava prisile.

Točka 13. Policijske deontologije na prvi pogled se ne čini značajnom, međutim, njezin doseg vidljiv je prilikom svake upotrebe vatrenog oružja. U prvom redu zahtjev je upućen državi da precizno propiše ovlaštenja za upotrebu sredstava prisile te da pravilno obrazuje službene osobe glede ovlasti za njegovu uporabu[439].

Uporabu sredstava prisile može kod nekih osoba sputavati i potreba za prigovor savjesti. Odbijanje zbog savjesti je neslaganje s manje ili više direktnim legalnim nalozima i administrativnim zabranama, zbog toga što pojedinac o rješenju nekog pitanja ima drugačiji stav od službenog[440]. U predmetnom razmatranju najčešći razlozi za takvo ponašanje mogu biti karakteristike konkretnog slučaja, a ne neka druga osnova, npr. politička[441]. Potonju mogućnost ne bi trebalo u potpunosti isključiti[442]. Još uvijek postoje

---

[439] Nastojanja u tom smislu prisutna su čak na dva mjesta u Osnovnim načelima. Točka 1. općih odredbi sadrži sljedeće:"Vlade i tijela za provedbu prava usvojit će i primjenjivati pravila i odredbe o uporabi sile i vatrenog oružja protiv osoba od strane službenika koji provode pravo. U razvitku takvih pravila i odredbi, vlade i tijela za provedbu prava neprestano će razmatrati etička pitanja povezana s uporabom sile i vatrenog oružja." Drugi propis je u toč. 18. posebnih odredbi, "Vlade i tijela za provedbu prava osigurat će da se svi službenici koji provode pravo biraju kroz prikladne zaštitne postupke, imaju prikladni moral, psihološke i fizičke kvalitete za učinkovito obavljanje svojih funkcija te da imaju stalnu i detaljnu profesionalnu obuku. Njihova stalna spremnost za obavljanje tih funkcija bit će podvrgnuta povremenim ispitivanjima."

[440] Usp. Matulović, 66.

[441] Usp. Matulović, 67.

[442] Pravom na prigovor savjesti višekratno se bavio i europske institucije za zaštitu ljudskih prava. U slučaju *Arrowsmith v. The United Kingdom*, Report of the Commission 12 October 1978. Tužitelj je u ovome slučaju bio pacifist te je kao takav osuđen zbog dijeljenja letaka vojnicima UK kojima ih se nagovaralo da odbiju odlazak u Sjevernu Irsku te da istaknu prigovor savjesti. Europski sud je smatrao kako se u ovom slučaju primjenjuje čl. 10. jer su leci i njihovo raspačavanje izražavali političko mišljenje. Međutim utvrđeno je da je miješanje države u pravo opravdano na temelju "zaštite nacionalne sigurnosti" i "sprečavanje nereda" kao što je specificirano u st. 2. Sud je tom prilikom istaknuo: "Važno je povući crtu između izražavanja političkih mišljenja kao što je situacija u Sjevernoj Irskoj uključujući uporabu vojske s jedne strane i ovog slučaja s druge. Tužiteljica nije bila osuđena zbog izjava koje su pokazivale njeno nezadovoljstvo britanskom politikom u Sjevernoj Irskoj. Ona je osuđena jer u lecima koje je raspačavala ohrabrivala je

u razmatranom dijelu propisi koji su sa svojom represivnošću zastarjeli te nije isključivo da se i zbog tih razloga odbija primjena sredstava prisile. Odbijanje sredstava prisile zbog prigovora savjesti može zbog toga biti odraz pravednosti, a to je ipak najprihvatljivije[443].

O prigovoru savjesti kao osnovi za neprihvaćanje određenih službenih zadataka govori Ustav RH[444] i ZO[445].

---

individualne vojnike na nezadovoljstvo navodeći konkretna sredstva pomoći." Drugi slučaj je *Kalac v. Turkey*, Judgement of 1 July 1997, Reports of Judgements and Decisions 1997-IV. Tužitelj u navedenom slučaju bio je odvjetnik u zrakoplovstvu Republike Turske koji je umirovljen pod optužbom da je "prihvatio nezakonita fundamentalistička mišljenja". U obrazloženju presude zanimljiv je dio u kojem se ističe "izborom vojne karijere tužitelj je prihvatio vlastitom voljom sustav vojne discipline koja je po svojoj priodi implicirala mogućnost postavljanja ograničenja određenih prava i sloboda članovima oružanih snaga koja se ne mogu nametnuti civilima. Države mogu za svoje vojske prihvatiti disciplinska pravila koja brane ovakvo ili onakvo ponašanje, naročito neki stav koji je protivan utvrđenom redu koji održava uvjete vojne službe." V. Human Rights and the Police, A Workbook for Practice Oriented Teaching, Human Rights Information Centre, Strasbourg, 1998.

[443] Matulović, 72. i dalje.

[444] Čl. 47. "Vojna obveza i obrana Republike dužnost je svih za to sposobnih građana. Dopušten je prigovor savjesti onima koji poradi svojih vjerskih ili moralnih nazora nisu pripravni sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti u oružanim snagama. Te su osobe obvezne ispunjavati druge dužnosti određene zakonom."

[445] Čl. 70. "Obveza služenja vojnog roka ostvaruje se u Hrvatskoj vojsci. Osobe koje na temelju prigovora savjesti iz vjerskih ili moralnih nazora nisu pripravne sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti u oružanim snagama obavljaju humanitarne i druge opće korisne zadaće u oružanim snagama i drugim pravnim osobama." Propisi dopuštaju da osobe iz vjerskih i moralnih razloga ne sudjeluju u obavljanju vojničke dužnosti u oružanim snagama. Prikazano pravo svake osobe moramo razlikovati od obveza koje imaju službene osobe o kojima se raspravlja u predmetnome radu. Osobe koje se opredjeljuju za obavljanje poslova o kojima je riječ moraju prije zasnivanja radnog odnosa riješiti takvu dvojbu, jer država ih prima u svoju službu da, pored ostalog, štite osnovne ljudske vrijednosti i upotrebom sredstava prisile. Osim toga, oni moraju uvažavati sustav vrijednosti koji je u državi čije interese štite, pa i po cijenu da u konkretnoj situaciji drugačije misle. Prema naznačenom pitanju u jednakom su položaju službene osobe specijaliziranih jedinica i "obične" službene osobe. Valja istaknuti da ličnost službenika (u našem slučaju osobito snajperiste kada ispaljuje smrtonosni hitac) mora biti strukturirana tako da njegovu savjest opterećuje više posljedica ako pravilno ne iskoristi ovlast na uporabu sredstava prisile, pa zbog toga nastupi smrt nevine osobe, nego ako usmrti počinitelja kaznenog djela. Droste drži da bi policijski rukovoditelj uvijek morao imati obzira prema službeniku koji bi se porabi savjesti nalazio u dvojbi: ispaliti smrtonosni hitac ili ne. On, međutim, polazi od toga da se svaki službenik može nalaziti u toj situaciji, Droste 147. Pored razmatranih pravnih sadržaja pojma, smrtonosni hitac, (v. 3. F) IX. 1.) on ima i svoju etičku dimenziju, kao odgovornost pred samim sobom. Ona je jednim

Moralno etička pitanja o kojima je bilo govora u ovome dijelu ukazuju kako uporaba sredstava prisile mora biti uvijek predmetom propitivanja. Propitivanja se moraju odnositi kako na pravne izvore tako i na konkretne slučajeve njihove primjene te na integritet službenih osoba koje sredstva prisile primjenjuju.

III. Teorijska shvaćanja o uzrocima zloporabe policijskih sredstava prisile

U posljednjih tridesetak godina ulažu se značajni napori u istraživanja kojima je cilj objasniti razloge zbog kojih neki policijski službenici primjenjuju sredstva prisile, a u istovrsnim situacijama neki drugi pokazuju suzdržanost. Istraživanja o kojima je riječ najviše se provode u SAD-u i Velikoj Britaniji[446]. Rezultati istraživanja uzimaju se u obzir pri izradi smjernica i naputaka za policijsko postupanje, kako s ciljem izbjegavanja konfliktnih situacija policije i građana, tako i za poticanje suzdržanosti od uporabe prisile[447]. Prikupljeni su podaci, bez obzira što su prikupljani u

---

dijelom sadržana i u prigovoru savjesti. Etička odgovornost prisutna je u policijskog službenika koji izdaje zapovijed za ispaljivanje smrtonosnog hica i onoga koji izvršava zapovijed.

[446] Krapac, (1996) 111.

[447] Ideja o potrebi zakonske uređenosti obveze podnošenja izvješća u uporabi vatrenog oružja i sile općenito određenom državnom tijelu spominje se u državi New York u jednom izvješću o uporabi sile koje je izrađeno na zahtjev guvernera Maria Cuoma, v. Condon, R; (1985.) Police Use of Deadly Force in New York State, Division of Criminal Justice Services, iv. Prijedlog je bio da sve policijske jedinice dostavljaju mjesečna izvješća odjelu ministarstva pravosuđa. Tek 1992. godine sporuzumjela su se određena policijska tijela s državnim odvjetništvom da od svih policijskih službenika treba zahtjevati izvješća, a sve policijske jedinice moraju prikupljati podatke o incidentima u kojima je uporabljena sila, v. DeVesa, F; (1992.) Report of The Attorney General's Task Force on the Use of force in Law Enforcement, Trenton, New Jersey, 47. Određeni broj istraživača ni tada nije bio zadovoljan pa je zatražio da se na lokalno i na državnoj razini vode evidencije koje bi sadržavale ukupan broj incidenata u kojima je u bilo kojem obliku primjenjna sila, slučajevi u kojima je uporabljena prekomjerna sila te slučajevi u kojima je uporabljeno vatreno oružje. Do "ispunjenja želja" istraživača došlo je tek 1994. godine. Treba istaknuti kako je FBI bez neke posebne pravne osnove prikupljao podatke o ubojstvima koja su se dogodila u policijskom postupanju a na temelju izvješća o ubojsvtu koje se podnosi u takvim prilikama. FBI takva izvješća može učiniti dostupnim pod vrlo strogim uvjetima.

izvođenju različitih policijskih aktivnosti, poglavito kod privođenja osumnjičenih, znanstveno su obrađivani te pružaju uvid u uporabu smrtonosne sile, a samo iznimno sile koja nije smrtonosna. Istraživanja obavljaju sociolozi, psiholozi, politolozi i dr., zbog čega su teorije podijeljene po područjima kojima se bave: sociološka, psihološka i organizacijska[448]. Sukladno tome su i nazivi teorija koje su nastale njihovim rezultatima.

Usporedno s istraživanjem razloga policijskog nasilja istražuju se razlozi napada na policijske službenike. O tome, kao i o policijskom nasilju, postoje različite teorije. Ono što je u značajnoj mjeri povezano s tom stranom problema uporabe sredstava prisile odnosi se na tvrdnju da neki policajci nisu sposobni komunicirati s ljudima i ne poznaju osnovne policijske vještine, čime izazivaju napade[449].

1. Sociološka teorija

Polazna osnova u sociološkom razmatranju uporabe policijske prisile temelji se na pretpostavci da je policijsko ponašanje pod utjecajem socijalnih

---

Nekoliko neovisnih istraživača utvrdilo je kako postoji neslaganje između podataka FBI i drugih koji prikupljaju takve podatke, v. McEven, 12.

[448] Za sažetak teorija o uzrocima policijskog nasilja utvrđenih od engleskih istraživača v. Krapac, D; (1998.) Zakon o kaznenom postupku, Targa, Zagreb. XXXVIII-XXXVIV. Ovdje se navode četiri teorije: (1) po službenim objašnjenjima, policijske zlouporabe rezultat su isključivo individualnih ispada pojedinih službenika, dok se svi ostali ponašaju ispravno (tzv. teorija trule jabuke); (2) neki sociolozi objašnjavaju devijantno policijsko ponašanje različitim čimbenicima u ustrojstvu i kulturi policijske službe te prirodi zadataka represivne djelatnosti koji stvaraju pritiske na policijske službenike da krše pravila službe, da smstraju kako se "nalaze u ratu" s kriminalcima koje trebaju pobijediti "svim sredstvima", pri čemu dopuštenje za svoje akcije od pretpostavljenih pribavljaju prikrivanjem svarnih metoda koje rabe i isticanjem etičkih ciljeva svoje akcije; (3) po komentarima visokih policijskih službenika njihovom nemoći da učinkovito prikupe dokaze protiv neke osobe za koju znaju da je kriva, nemoći koju stvaraju stroga i kruta formalna procesna pravila (tzv. teorija zloporabe zbog plemenitog razloga); (4) neka empirijska istraživanja pravnih sociologa upućuju kako postupanje policije u modelu čistoga akuzatorskog postupka teži k prikupljanju dokaza što znači da ne "istražuje" istinu. Pri tome nadređeni nemaju interesa za suzbijanjem zlouporaba nižih, pogotovo ne onih koje nisu krupne a koje mogu ostati izvan vidokruga javnosti i pravosuđa.

[449] Moxey/Mckenzie, 113.

događaja koji nastaju prilikom sukoba policija-građani. Sociološka teorija ističe da je "količina zakonitosti" uvjetovana sociološkim značajkama osoba koje stoje naspram policije[450].

2. Psihološke teorija

Psihološke teorije naglašavaju različitost između policijskih službenika s obzirom na predispozicije iz kojih nastaje njihovo ponašanje, odnosno varijacije koje nisu objašnjene sociološkim pristupom[451].

---

[450] Sukladno toj teoriji, policijski službenik će rjeđe ili uopće neće posegnuti za legalnim ili prisilnim mjerama protiv osoba nižeg statusa, posebno prema siromašnima, etničkim skupinama koje su nižeg statusa, za razliku od osoba koje se uklapaju u viši status, kada mora uredovati u približno istovjetnim situacijama. Ta su istraživanja, općenito gledajući, usmjerena strukturalnim karakteristikama situacija u kojima je došlo do međusobnog djelovanja policija-građanin, kao što su socijalni status, rasa, ozbiljnost sumnji prema osobi, prisutnost osoba koje su nezainteresirane, broj policijskih službenika, obilježja dijela grada u kojem se dogodio sukob i dr. Navedeni situacijski faktori osnova su za procjenu kako rješavati probleme (incidente). Najjasnija teza na toj osnovi izražava se kao uloga policije shvaćene kao mehanizam za distribuciju prisile bez nagodbe, što je primijenjena na bezuvjetan način temeljem intuitivnog shvaćanja trenutne situacije,v Bittner u Geller/Toch, 46. Kao što je već ranije istaknuto, istraživanja su provođena tako da su istraživači promatrali policijsko postupanje, pretežitim dijelom pri privođenju osoba. Privođenje, odnosno ponašanja policijskih službenika uvjetovano je njihovom percepcijom ponašanje koje iskazuju osumnjičenici. Do primjene sile doći će najprije ako osumnjičeni nije kooperativan i ne iskazuje poštovanje prema policiji. Taj stav ima cio niz dvojbi. Neka istraživanja pokazuju da će osoba koja nije "bijele" rase biti prije privedena nego osoba koja je "bijele" rase, dok istovremeno istraživanja istog problema drugih istraživača pokazuju da između privođenja i rase nema povezanosti zbog toga što je netko "crne" rase i što češće iskazuje protivljenje, zaključak je potonjih. Zbog toga neće trpjeti posebne posljedic,. Worden u Geller/Toch, 24.

[451] Razmatranje je usmjereno na vanjski izgled policijskog službenika i njegove kvalitete u općeljudskom smislu, koje su pretpostavka za razumijevanje, zbog čega na istu situaciju različito reagiraju od različite osobe. Ističe se kako je oslanjanje na formalni policijski autoritet rijetko dovoljno za rješavanje problema. Dapače, često je obrnuto - prisutnost policijske odore često pojačava neprijateljstvo. To osobito vrijedi za mnoge asocijalne osobe, za koje suprotstavljanje formalnom autoritetu (kao što je policija) upravo predstavlja jednu od glavnih karakteristika njihove ličnosti, dakle i ponašanja. Tako policijski službenik često postaje emocionalno angažirani, jer jednostavno ne može drugačije. Wilson je zaključio da su emocije neizostavni dio interakcija policajac-građanin i da službena odora i autoritet koji s njom ide nisu dovoljni, već je često neophodna i vlastita uključenost, v. Geller/Toch, 25-28., Wilson, 56. Policajci su često u svome ponašanju motivirani potrebom da se građani prema njima odnose s poštovanjem. Ukoliko građani odbiju priznati autoritet, tada policajac koji je motiviran prvenstveno potrebom da ga se poštuje može zanemariti sve druge aspekte situacije, a vodi se jedino tom potrebom,

tj. ponovno preuzeti kontrolu. Tome pridonosi i ideja o "macho" policajcima. Ukoliko policajac sebe doživljava na taj način, tada će napad na policijski autoritet za njega predstavljati napad na cijelu njegovu ličnost, a dovodi se u pitanje i slika o sebi, te potreba za djelovanjem da se povrati poštovanje. Taj pristup između ostalog naglašava pretpostavke o razlikama u ponašanju u svezi s: rasom policajca, spolom, školskom spremom, i sl. Potonje različitosti uvjetuju i razlike u ponašanju policijskih službenika. Hipoteze koje povezuju stavove policijskih službenika i njihovo ponašanje, i na toj osnovi predviđaju određena ponašanja mogu imati samo orijentacijski značaj. Neka istraživanja pokazuju kako među policijskim službencima (osobito onima u ophodnoj službi) postoji jak stereotip o povezanosti fizičkog izgleda i kriminaliteta, međutim empirijska istraživanja nisu potvrdila tu lombrosovsku pretpostavku. Stereotipi koje građani imaju o rasama i manjinama a koji nedvojbeno utječu na ponašanje prema tim pojedincima mogu biti bitno štetniji kada se pojave kod policijskog službenika, nego kad su prisutni kod građana, v. Zarevski, 393. Psihološka su istraživanja pokazala da je ponašanje pojedinca često inkompatibilno s njegovim stavom,v. Schuman/Johnson, 161. Takav zaključak može imati značenje u stvarnom životu. Christopherova komisija je označila malu grupu "problematičnih policajaca", koji su bili češće uključeni u incidente od drugih policijskih službenika kada je prisila bila nelegalno uporabljena. Komisija se nadalje usmjerila na obveze policijskih rukovoditelja nakon uporabe prisile, odnosno nakon spoznaje da određeni službenici stvaraju probleme. Zaključak je takvog ispitivanja, da je osobnost (personality) tih službenika na dnu vrijednosti ljestvice prema kojoj se vrednovalo ponašanje. Istraživanja koja su se bavila osobnim karakteristikama policijskih službenika polazila su od shvaćanja da su oni u psihološkom smislu homogeni, pa još i više, da su različiti kao grupa od drugih ljudi. Napori da se ustanovi model (pa i patološki) "karakterističnog policijskog ponašanja" doveli su do rezultata koji ne daju odgovor na to pitanje. Stajalište da policijski službenik u okviru grupe prema kojoj djeluje nije autoritativan, ne dokazuje bezuvjetno da policajac koji zauzima visoko mjesto na ljestvici autoritativnosti koristi silu češće. Jedan od tipova policijskih službenika kojeg se htjelo testirati u uporabi sredstava prisile jest "čvrsti policajac". Taj policajac je licemjer, drugim riječima on pretpostavlja da su ljudi motivirani uskogrudnošću i vlastitim interesom. Takvi policijski službenici drže da je uloga policije "kontrola kriminala" usmjerena posebno na opasne zločine, oni vide sebe kao negativne osobe u očima javnosti. Oni vjeruju da je građanstvo neprijateljski raspoloženo prema policiji. Vjeruju da su iskustvo i razum najbolji vodič u ponašanju s stvarnošću na ulici i da je upravo ulična pravda ponekad prikladna i efikasna. Pored navedene skupine White razlikuje i policijske službenike koji su "riješavatelji problema" i kojima predviđa tragičnu perspektivu. Oni prepoznaju ljudske reakcije koje su nastale pod utjecajem kompleksnih uvjeta, psiholoških, ekonomskih i sociolоških, a ne uskogrudnošću i vlastitim interesom. Smatraju da je uloga policije mogućnost rješavanja svih vrsta problema, nepovjerljivi su prema tradicionalnim policijskim metodama, isto tako, nesposobni su pomiriti uporabu policijskih mjera s svojim etičkim kodeksom. Taj tip policijskih službenika će samo iznimno koristiti silu na neprikladan način, usp. Worden u Geller/Toch, 26. Opis razmatranog tipa policijskog službenika upućuje da, ukoliko postoji policijski službenik s naglašenom potrebom da koristi silu, on ima vanjska obilježja koja ga razlikuju od ostalih službenika. Policijski službenik, od kojeg se u pravilu očekuje uporaba prisile, doslovno se pridržava uvjeta: a) njegovo je djelovanje ograničeno na borbu protiv kriminala i na provođenje zakona, b) vjeruje da se njegova uloga djelotvornije provodi ako on može koristiti prisilu, c) s obzirom na status osobe, koristi prisilu na agresivni način. Navedene tipologije, kao što je vidjeti i od autora pojedinih istraživanja trpe mnogobrojne prigovore. Psihološka istraživanja dokazuju i to da je ponašanje policijskih službenika uvjetovano i organizacijsko. Za

3. Organizacijske teorije

Na ponašanja policijskih službenika naglašeno značenje ima područje unutar kojeg policijski službenik poduzima službene aktivnosti. Zato jedna od teorija naglašava utjecaj osnovne organizacijske strukture na ponašanje policijskih službenika, osobito kroz sustav motivacije i demotivacije, kao i sadržaj i primjenu pravila i propisa[452].

---

poboljšanje policijskog sustava mogu se koristiti iskustva vojnih psihologa obzirom da se policija kao i vojska temelje na hijerarhiji. Iskustva iz SAD ukazuju kako je za psihološke aspekte ukupne organizacije policijskog sustava najsretnija kombinacija ili slanje iskusnih policijskih stručnjaka na studij psihologije ili uzimanje diplomiranih psihologa u policiju a zatim njihovo naknadno obrazovanje iz svih relevantnih sadržaja za obrazovanje i funkcioniranje policijskih sustava. Takvim postupcima dobiva se profil, policijskog psihologa, v. Zarevski, 396. U kontekstu okoline gdje obavljaju službu ponašanje nije jednostavno nastavak nečijeg stava (pristupa), kao što organizacijske i druge društvene snage mogu utjecati na stav koji uvjetuje određeno ponašanje. Velik broj dokaza ostvaren je ispitivanjem ponašanja policijskih službenika, njihovog nasljeđa, karakteristikama - rase, spola, duljini staža u policiji i posebno značenju obrazovanja. Obrazovanje policijskih službenika ne odražava čvrstu vezu u odnosu na uporabu smrtonosne sile, ali pokazuje da visokoobrazovani policajci uzrokuju manji broj pritužbi na svoje ponašanje prema građanima od policijskih službenika nižeg obrazovanja. Nije dokazano da je samo obrazovna razina prvo navedene skupine odlučujuća glede manjeg broja pritužbi. Analiza duljine staža policijskog službenika ukazuje da je manje iskusan policajac aktivniji, agresivniji, inicira više susreta s građanima i da postoji veća vjerojatnost da će poduzeti lišenje slobode i koristiti smrtonosnu silu.

[452] Worden, u Geller/Toch, 28-32. Osnovna polazišta u istraživanju su tri policijska stila u obavljanju policijskih poslova: legalistički, čuvarski i stil služenja. Istaknuti stilovi mogu služiti policijskim rukovoditeljima za orijentaciju kako usmjeravati ponašanje policajaca u organizacijskoj strukturi, v. Wilson, 42. i dalje. Wilsonova studija više govori o uporabi zakona nego o uporabi prisile, ona upućuje da će vjerojatnije silu koristiti policijski službenik koji obavlja poslove u odjelu za čuvanje osoba lišenih slobode, obično kao odgovor na nepoštivanje policijskog autoriteta. Neka istraživanja o uporabi prisile pokazala su da administrativna kontrola ima poticaj za izbjegavanje uporabe smrtonosne sile. Policije koje su postavile jasna pravila o uporabi sile i to su nadzirale radi kvalitete provedbe zakona, smanjile su broj uporabe oružja svojih službenika. Ostaje otvoreno pitanje koliko su takve kontrole, same po sebi učinkovite u kontroli korištenja ne smrtonosne sile. Postoji dobar razlog za nepovjerenje obzirom da je uporaba smrtonosne sile vidljivi akt, točnije rečeno, akt s vidljivim rezultatima što čini ovaj način ponašanja sumnjivim za administrativnu kontrolu. Jedna druga teorija naglašava ograničenja formalne strukture u usmjeravanju i kontroliranju ponašanja policijskih službenika koji obavljaju obhodnu djelatnost i značenja neformalne skupine ili skupine kolega (policijska struktura). Prema ovom stajalištu, formalna i nametnuta kontrola policije - nagrade i kazne, pravila i standardne procedure djelovanja - postoje sve vidljivije i postaje svjetski aspekt policijskog djelovanja (uporaba posebne opreme, izvješća i izgleda policijskog službenika) Manning, P; (1977.) Police Work; The Social Organization of Policing. Cambridge, Mass.: MIT Press. Čvrsta kontrola policijskog postupanja postiže se izgradnjom propisa o odgovornosti

IV. Ujednačavanje pravila među državama

Na svjetskom planu vidljive su aktivnosti kojima je cilj propisivanje minimalnih uvjeta koje moraju u smislu zaštite ljudskih prava moraju poštivati pojedine države. Početak u tom smislu predstavlja Europska konvencija koja je prva odredila ciljeve radi kojih se mogu koristiti najteža sredstva po život i zdravlje čovjeka. Europska konvencija je ostala do sada jedini međunarodni dokument s zakonskom snagom u državama koje su je prihvatile. Svi drugi izvori, Kodeks, Deklaracija i Osnovna načela nisu obveznog karaktera. Bez obzira na to Osnovna načela preuzimaju rukovodeću ulogu u stvaranju kriterija za uporabu sredstava prisile svih službenih osoba, pri čemu dopušta uzimanje u obzir političkih, gospodarskih, društvenih i

---

i standardiziranih operativnih metoda. Scrivner ističe i neodostatke u selekciji kod prijema, obrazovanju i kontroli, v. Scrivner, 1-2. Istovremeno to mora biti popraćeno odgovarajućom obukom. Socijalizacijski proces osobito je nužan u policijskoj postaji na konkretnim primjerima, zbog toga što se prigovara znanju stečenom u policijskim školama. Novi policijski službenici uče od starijih, zbog čega spomenuti rad ima posebnu vrijednost. Vježbenici dolaze do uvjerenja kako je obrazovanje koje su dobili u školi irelevantno za policijsku realnost te će ono što im treba naučiti na ulici. Tako policijska kultura nije samo primarna referentna grupa za policijske službenike već i osnovni mehanizam organizacijske kontrole. Bitno je razlikovati policijsku kulturu od kulture policijske organizacije. Policijska kultura je kultura zanimanja koja sadrži izgled i norme koje su zajedničke policijskim službenicima u patroli. Ova kultura naglašava opasnost i nepredvidivost radne okoline, međuovisnost policijskih službenika u odnosu na pomoć i zaštitu, autonomiju djelatnika u rješavanju situacija i potrebu održavanja autoriteta. Policijska kultura ne propisuje osnovu radnih stilova. U organizacijskoj kulturi policijskih odjela može se naći elemenata kulture zanimanja (profesije, struke). Policijski službenici u legalističkom i čuvarskom tipu odjela mogu prihvaćati norme lojalnosti, no, Wilsonovoj analizi, oni će se razlikovati u svojim uvjerenjima o prirodi policijske uloge i ispravnoj uporabi policijskog autoriteta. U izvješću Cristoperove komisije se prepoznaje asertivni stil policijskog djelovanja kao razlog za agresivnu konfrontaciju s javnošću. Ova komisija je prepoznala ograničenja formalne strukture u kontroliranju ponašanja policijskih službenika navodeći kako je najveća pojedinačna barijera za učinkovitu istragu povodom pritužbi na policijske službenike nepisani "zakon šutnje" koji sadrži jedno jednostavno pravilo - policijski službenik ne daje negativne izjave za kolegu, usp. Geller/Toch, 31. Organizacijska ispitivanja značajnu pozornost posvećuju i ambijentalnim okolnostima u kojima se odvija policijska aktivnost - radi li se o velikim gradovima ili o malim sredinama? Utjecaj zajednice na policiju u gradovima neznatan je, jer građani ne poznaju "svoje" policajce. Upravo je to argument za nerazmišljanje kod uporabe prisile, jer policijskog službenika neće nakon toga nitko prepoznati. Kad policijskih službenika u manjim sredinama situacija je drugačija. Policajci uzimaju u obzir tu činjenicu i suzdržavaju se od uporabe prisile.

kulturnih okolnosti i tradicija svake države[453]. Osnovnim načelima pozivaju se države potpisnice da ih uzmu u obzir i poštuju u sklopu domaćeg zakonodavstva i prakse. Rastuće značenje razmatranog akta vidljivo je na više načina. On je u svojoj cjelini posvećen jednom problemu uporabi sredstava prisile pri čemu sadrži stajališta o svim općim uvjetima uporabe sredstava prisile. Svojim sadržajem može utjecati na svaki sustav bez obzira na pristup kojeg države primjenjuju u uređenju uporabe sredstava prisile. Bez obzira što su Osnovna načela prihvaćena prije osam godina ona se dobro prihvaćaju u praksi o čemu najjasnije svjedoče recentni izvori koji se bave obradom mehanizama zaštite i promicanjem ljudskih prava i aktivnosti nevladinih organizacija[454].

Razmatrajući uvjete za uporabu sredstava prisile na svjetskoj razini, uočavaju se dva pristupa: kontinentalni, europski (romansko-germanski) koji propisuje uvjete za uporabu pojedinih sredstava prisile. U tom smislu govori se o uporabi tjelesne snage, uporabi vatrenog oružja i slično. Na drugoj strani, u SAD-u i drugim državama koje se temelje na *common law* pravnom sustavu govori se o uporabi smrtonosne sile (*Deadly Force*) i uporabi nesmrtonosne sile (*Non-Deadly Force*). U potonjem smislu ispunjenost uvjeta za uporabu sredstava prisile istovremeno predstavlja pristajanje, odnosno nepristajanje na najteže posljedice.

U sklopu navedenih globalnih sustava možemo razvrstati povode za uporabu sredstava prisile na one koji su povezani s obranom života i zdravlja od slučajeva gdje se koriste sila radi sprečavanja bijega osobe. Pristupi o kojima je riječ daju jedinstvene odgovore na pitanje koristiti ili ne najteže

---

[453] V. t. 2. uvoda.

[454] Od potonjih valja spomenuti Amnesty Internacional. Navedena organizacija je npr. predložila njujorškoj policiji i sljedeće "6. Politika i programi policijske obuke trebaju biti revidirani kako bi se osiguralo da oni uključuju obrazovanje prema međunarodnim standardima pravilima uključujući obrazovanje o ljudskim pravima, zabrani mučenja i drugih neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka donijetim u okviru Kodeksa i Osnovnih načela, v. Amnesty International, 47.

sredstvo, odnosno uzrokovati najtežu posljedicu po osobu prema kojima se sredstvo koristi. Razlike nastaju kada se testiraju drugi razlozi za uporabu sredstava prisile. Usporedbom obaju sustava *in abstracto* (ocjenom normativnog stanja) očigledno je da je kontinentalni europski sustav represivniji od *common law* sustava. Navedeno procjena nije dovoljna, nužno je sagledati i praksu koja ponekad ne ovisi samo o normativnom ustroju već o nizu pitanja koja se ne odnose samo na pravo već daleko šire[455]. Zaključak o tome da je kontinentalni pristup represivniji od *common law* nameće se analizom propisa koji su ovdje razmatrani (Njemačka, Austrija, Mađarska i dr.). Potonji propisi uporabu vatrenog oružja povezuju s određenom visinom zaprijećene kazne za kazneno djelo povodom kojeg se počinitelja sprečava u bijegu. Ispunjenost uvjeta za uporabu vatrenog oružja istovremeno ne znači pristajanje na oduzimanje života počinitelja prema kojemu se ono koristi. *Common law* sustav smrtonosne sile nosi u sebi *in abstracto* povoljniji stav prema počinitelju glede najteže posljedice. Međutim u oba sustava moraju biti ugrađena dva pravila o kojima govore Osnovna načela, službene osobe moraju djelovati tako da minimaliziraju štetu i ozljede te moraju poštivati ljudski život a nakon uporabe sredstava prisile, moraju osigurati pružanje medicinske i druge pomoći svakoj ozlijeđenoj osobi na najbrži mogući

[455] Upravo je praksa u policijskoj službi ono što ponekada odražava pravo stanje u uporabi sredstava prisile u SAD-u. Za primjer možemo iznijeti slučaj Frankie Arzuega: Frankie Arzuega, nenaoružan petnaestogodišnji dječak usmrćen je 12. siječnja 1996. od njujorškog policijskog službenika. Prema novinskim izvješćima Arzuega je bio putnik na stražnjem sjedištu parkiranog automobila kojem su se približavala trojica policijskih službenika. Prema izjavama policijskih službenika vazač je pokušao krenuti automobilom u trenutku kad ga je jedan policijski službenik ispitivao. Drugi policijski službenik je uporabio vatreno oružje i usmrtio Arzuegu. U automobilu nakon događaja nije pronađeno oružje. Dvije osobe koje su se također nalazile u automobilu optužene su kasnije za razbojništvo i krađe vozila. Prema novinskom izvješću od 18. 1. 1996. uporaba vatrenog oružja nije zabilježena u dnevniku značajnih policijkih događaja koji se distribuira unutar policije a dostavlja se i sredstvima janog priopćavanja. Događaj je postao javan tek kad se obitelj oštećenog obratila sredstvima javnog propćavanja, a to je bilo tri dana nakon događanja, v, Amnesty International, 32.

način[456]. Treba spomenuti da navedeni globalni sustavi nisu jedinstveni, da unutar pojedinog sustava postoje značajne razlike[457].

Najveće formalne mogućnosti za ujednačavanje prava među državama, ali i za stvaranje naddržavnog policijskog prava kriju se u Europskoj konvenciji. U razmatranom smislu Europska konvencija kao kriterij uporabe sredstava prisile upotrebljava pojam "...sile koja nije veća od apsolutno neophodne" i pristaje na najteže posljedice među kojima je i lišenje života. Takva sila je dopuštena u tri slučaja[458]. Iz navedenog propisa na prvi pogled bi se moglo zaključiti da Europska konvencija ističe upravo *common law* pristup. To je vidljivo i time što pristaje i na oduzimanje života ako su ostvarene povrede koje su istaknute u nastavku propisa (toč. a) b) i c). Međutim, u navođenju uvjeta očito je da oni nisu tako "visoki" kao u *common law* pravnom sustavu. Kada Europska konvencija govori o obrani osoba od protupravnog nasilja (toč. a), onda to nasilje ne treba shvaćati kao silu koja je usmjerena na oduzimanje života napadnutoj osobi. Drugi argument je u toč. b) u dijelu koji se odnosi na zakonito uhićenje. Nigdje nije određeno uz koja se kaznena djela povezuje to uhićenje. U tom se sklopu ne bi trebalo propis tumačiti tako široko da u obzir dolaze sva kaznena djela povodom kojih policijski službenici smiju uhititi osobu. Značajan korektiv pri tome mora biti načelo razmjernosti.

Drugi način djelovanja na stvaranje jedinstvenih pravila jest u djelovanju Europskog odbora protiv mučenja (CPT). Jedna od aktivnosti Odbora u ovome trenutku jest i prikupljanje informacija iz svih država članica Europskog vijeća o normativnoj uređenosti sredstava prisile, kako bi se

---

[456] V. opće odredbe, toč. 5. b) i c).

[457] Izvori koji su korišteni u predmetnom razmatranju ukazuju na razliku između američkog i engleskog sustava (bez obzira na pripadnost *common law* sustavu). Isto tako zamjetna je razlika između pojedinih američkih država.

[458] V. pod 3. E) I.

poduzele određene mjere radi prilagodbe nacionalnih propisa određenim pravilima, prije svega Europskoj konvenciji[459].

Navedeni Odbor ima veće mogućnosti da "prisili" države u prihvaćanju minimalnih pravila za uporabu sredstava prisile nego što ih imaju OUN. Djelatnost Europskoga odbora protiv mučenja temelji se na Konvenciji koja ima učinkoviti sustav djelovanja prema državama radi prihvaćanja određenih pravila. Važno je istaknuti kako Europsko vijeće nema razrađen sustav pravila kao što ga imaju OUN u Osnovnim načelima te nije poznato kako će se odvijati dalje aktivnosti Europskog odbora protiv mučenja. Hoće li taj Odbor ustrajati samo na dosljednom prihvaćanju čl. 2. Europske konvencije i prakse Europskoga suda za ljudska prava ili se planira u narednom vremenu izraditi odgovarajući dokument koji bi nalikovao Osnovnim načelima i tako sadržavao konkretnija pravila za usvajanje od pojedinih država. Bez obzira kako će se dalje odvijati rad unutar Europskoga vijeća valja naglasiti da ima još prostora za poboljšanja nacionalnoga zakonodavstva u mnogim državama. To se odnosi na jačanje položaja načela razmjernosti, pravne određenosti uvjeta za uporabu sredstava prisile te preispitivanje svih onih uvjeta za uporabu sredstava prisile kod koji se zamjećuje određeni stupanj napetosti u odnosu na europsku konvenciju. Tu sasvim sigurno pripada uporaba vatrenog oružja radi sprečavanja bijega preko državne granice i uporaba vatrenog oružja radi zaštite imovine.

V. Naddržavno policijsko pravo

Naddržavno policijsko pravo bilo bi ono pravo koje bi obvezivalo veći broj država. Takvog policijskog prava još uvijek nema. Postoje međutim, iznimno značajni dijelovi toga prava koje obvezuje veći broj država, ali kao njihovo unutarnje pravo koje je nastalo pod utjecajem međunarodne

[459] V. pismo predsjednika CPT-a Ivana Zakine od 3. 3. 1998. Vladama svih država članicama Europskog vijeća.

zajednice. Takvo pravo je u stvaranju unutar dviju organizacija država. To su Interpol[460] kao svjetska organizacija, Europol[461], Schengenski sporazum te TREVI unutar Europske unije[462]. Treba spomenuti kako nastaju brojni sporazumi između Europske unije s nizom srednjoeuropskih i istočnoeuropskih država o suzbijanju organiziranog kriminaliteta i kriminaliteta u svezi s opojnim drogama[463]. Sporazumi o kojima je riječ usmjereni su na osnivanje radnih grupa te poduzimanje određenih mjera temeljem unutarnjeg zakonodavstva u svrhu zajedničke analize pitanja povezanih sa suzbijanje nedopuštenog ilegalnog prebacivanja osoba preko

---

[460] Interpol je međunarodna organizacija kriminalističke policije koja ulaže velike napore na planu suzbijanja određenih vrsta kriminaliteta, pri čemu predlaže odgovarajuće metode rada i određena sredstva. Ta organizacija nema značenje za stvaranje posebnih policijskih pravila za korištenje prisile, v. Pavišić/Modly, 26.

[461] Europol je sporazum između država Europske unije (koje ga prihvate) o policijskoj suradnji radi suzbijanja određenih kaznenih djela. Kaznena djela o kojima je riječ određena su listom koja se stalno proširuje. O proširivanju poslova EUROPOLA-a, v. Rupprecht, 172-174., v, Aktionsplan zum Aufbau eines Raums der Freiheit, der Sicherheit und des Recht (3. 12. 1998.) Zeitschrift für Innere Sicherheit in Deutschland und Europa, No. 1. (1999.) 51-63. Jedna od posljednjih aktivnost na planu određenja aktivnosti u zaštiti država Europske unije sadržana je u Amsterdamskom ugovoru od 17. 6. 1997., v. opš. Schnapauff, 16-20. Spomenuti ugovor je viši oblik suradnje u odnosu na Interpol, koji se osobito ističe neposrednom razmjenom podataka o pojavama koje potpadaju po režim toga ugovora. U ovome trenutku Europol još uvijek nema službenika koji bi mogli neposredno djelovati na prostoru svih država članica Europske unije, zbog čega nema ni potrebe za jedinstvenim pravilima radi uporabe sredstava prisile, Storbeck, E; (1994.) EUROPOL, Simbole ihrer Zeit, Kriminalistik, 201. Bez obzira što svaka države Europske unije zadržava i dalje vlastite policijske ovlasti nužna je na mnogim mjestima unifikacija. Područje specifičnih policijskih ovlasti svakako jest uporaba sredstava prisile, međutim u ovome trenutku nema nastojanja da se u tom području događaju bilo kakvi pomaci, o listi prioriteta v. Risch, H; (1997.) Europa und innere Sicherheit (Ergebnisse eines Forschungsprojektes) Kriminalistik, 2. 82.-87.

[462] Sustav TREVI (Terrorismus, Radikalismus, Extremismus und politisch motivirten Gewalt) ističe se po vremenu nastanka i činjenici da nije izgubio na važnosti bez obzira na Mastrihtski ugovor od 7. 2. 1992. TREVI je osnovan krajem 1976. kao neformalni sporazum ministara država Europske unije za borbu protiv određenih kaznenih djela. Kasnije je njegova djelatnost proširivana i usklađivana s Europol-om v. Burghard, 329. usp. Cvitanović, L; (1992.) Međunarodna policijska suradnja, Policija i sigurnost br. 3. Gluščić, 921. Kube/Störzer/Timm, 317-324.

[463] To su sljedeći ugovori: Bugarska od 14. 9. 1992.; Češka Republika i Slovačka Republika preuzele su sporazum od bivše ČSSR od 13. 9. 1991.; Poljska od 6. 9. 1991.; Mađarska od 22. 3. 1991.; te brojnim državama koje su nastale nakon raspada Sovjetskog saveza (ugovori se potpisuju nakon 1994. godine) v. Hellenthal, 128.

državne granice i kriminaliteta u svezi s krijumčarenjem osoba i poduzimanje određenih protumjera. Na takvim se osnovama razmjenjuju obavijesti koje su od značaja za druge države. U tu skupinu mogu se ubrojiti i sporazumi koje se sklopila RH sa više država radi međusobne suradnje u suzbijanju organiziranog kriminaliteta. Sporazumi o kojima je riječ nemaju propisa o uporabi sredstava prisile.

Schengenski sporazum jedan je od napora država Europske unije da usklađeno kontroliraju vanjske granice država potpisnica[464]. On ne govori o tehnikama osiguranja državne granice, o ljudskim i materijalnim potencijalima koje pojedine države trebaju usmjeriti na čuvanje granice, niti do kraja propisuje ovlasti službenika koji su u vezi s kontrolom granice. Schengenski sporazum usmjeren je na probleme ulaska u države potpisnice sporazuma, azil, vize i sl. Međutim, glede policijske uporabe sredstava prisile ipak sadrži dva propisa.

Prvi propis je u čl. 40 st. 3. toč. d) u skladu s kojom službenik koji obavlja opservaciju na području druge države smije nositi službeno oružje ako se država (ugovorna strana) tome ne protivi, a smije se koristiti samo u nužnoj obrani[465].

Drugi propis, kao uporište za uporabu vatrenog oružja je čl. 41. st. 5. toč. e). Propis zabranjuje službeniku koji žuri (pa iz tog razloga ne može ili ne

---

[464] Schengenski sporazum sklopljen je između država Beneluxa, Njemačke i Francuske 14. 6. 1985. godine. Kasnije je više puta mijenjan, a njemu su pristupale i druge države Europske unije, koje mu i jedine mogu pristupiti. Za ovaj rad korišten je tekst sporazuma prema stanju 14. 6. 1990. godine, v. opš. Rupprecht, 461-462.

[465] Citirani članak dopušta da policijski službenici jedne države ulaze u granično područje druge države u tu obavljaju točno propisane radnje. Obavljanje tih radnji povezano je uz mnogobrojne uvjete, među kojima je najznačajniji, da potrebnu radnju ne mogu obaviti službenici države gdje se ona mora obaviti. Osim toga, izvršenje radnje je i vremenski ograničeno.

stigne tražiti pomoć druge države) i koji sa sobom ima službeno oružje, uporabu službenog oružja, osim ako se nalazi u nužnoj obrani[466].

Propisi, bez obzira što se na prvi pogled čine jasnim, ipak to nisu. Jedan razlog za iznijeti stav je u različitom shvaćanju pojma nužne obrane u državama potpisnicama Schengenskog sporazuma[467] i kumulativno postojanje drugih uvjeta koje Sporazum zahtijeva, kao npr. uporaba isključivo službenog oružja, ograničeno vrijeme nakon ulaska u područje druge države, progon počinitelja za točno određena kaznena djela i dr.

Istaknuti razlozi stvarna su prepreka za pravnu sigurnost kakvu bi morali posjedovati policijski službenici pri obavljanju svojih zadaća.

Europol i Schengenski sporazum nisu u završnom stadiju, oni su tek u nastanku, pa se može očekivati da će dinamika rješavanja pojedinih pitanja ovisiti o političkim prilikama koje utječu na funkcioniranje Europske unije.

VI. Suvremene tendencije kriminaliteta i neophodnost sredstava prisile

Za buduće normativno uređenje, uporabe prisile u prvom redu moraju imati utjecaj suvremene tendencije razvoja kriminaliteta. S obzirom na to da se suzbijanjem kriminaliteta bavi policija, to se izlaganje odnosi prvenstveno na policijske službenike. Ni u kojem slučaju ne treba potpuno isključiti iz vida značajnu ulogu financijske i pravosudne policije jer i pred njih suvremeni kriminalitet postavlja određene zadaće. Pretežit razlog za uporabu

---

[466] Citirani propis zahtjeva šire obrazloženje da bi bio razumljiv. Njegova je namjena u omogućavanju službenika jedne države da progone počinitelje zatečene u poduzimanju točno određenih kaznenih djela na područje druge države. Dalji ograničenje za to jest, nemogućnost korištenja sustava veza koji su ustrojeni razmatranim Sporazumom.

[467] Identičan problem postojao je nakon potpisivanja Beneluškog sporazuma 27. 6. 1962. godine koji je dopuštao ulazak policijskih službenika susjedne države deset kilometara u državno područje i koji je istodobno omogućavao uporabu vatrenog oružja po propisima države na kojoj se oružje upotrebljava. Propisi država su se međusobno razlikovali. Schengenski sporazum ograničio je navedeni problem samo na problem nužne obrane, v. opš. Brammertz/Bourdoux/Hartwig, 33.

sredstava prisile potonje skupine jest samoobrana, gdje su kriteriji u većoj mjeri izjednačeni s pravom svake osobe.

Karakteristika je suvremenog kriminaliteta porast kaznenih djela s učešćem nasilja, pri čemu se kao posebno opasna forma ističe terorizam te porast organiziranog kriminaliteta pri kojem nasilje može imati drugorazredno značenje. Nasilje kao modus operandi kod mnogih kaznenih djela otvara pitanje mogućnosti da se protiv takvih kaznenih djela odvija borba bez uporabe sile[468]. Suvremeni kriminalitet karakterizira pokretljivost počinitelja, što otvara veće mogućnosti za izbjegavanje odgovornosti ako se pravovremeno ne poduzmu određene mjere. Napori koje ulaže međunarodna zajednica u cilju poticanja policijske suradnje uvijek je iza stvarnih potreba. Pri tome ipak treba naglasiti da u suvremenom kriminalitetu preko sedamdeset posto počinitelja prebiva u sredini u kojoj čini kaznena djela[469]. Istovremeno sa suvremenim razvojem kriminaliteta istražuju se najprikladniji policijski stilovi prema kojima bi policija trebala biti "što bliže građanima", što bi posljedično dovodilo do njezine bolje obavještenosti o stanju na kriminalnoj sceni. Najčešće spominjani policijski stil u tom smislu jest *Community Policing* [470]. U današnje vrijeme spominju se i varijacije toga

---

[468] Službenim osobama najdostupnije je tzv. "muskulatorno" nasilje. Ono potječe od mladih i manje obrazovanih osoba te mu se najčešće nužno suprotstavljati nasiljem, v. Pečar (1988.) 304-305.

[469] Dölling, 146 i dalje.

[470] Radi predstavljanja značenja policijske uprabe sredstava prisile za uspješnost određenog policijskog stila valja prikazati dvanaest najbitnijih točaka po kojima se *community policing* ("C") razlikuje od tradicionalne policije ("T"): Što su policajci? "T" oni tvore vladin ured pretežno odgovoran za provođenje zakona, "C" policajci su pripadnici javnosti i javnost čini dio policije, policijski službenici su plaćeni da svoje radno vrijeme posvete izvršavanju zadaća koje su isto tako zadaće svih sugrađana. Kakvi su odnosi između policije i drugih javnih službi? "T" njihovi prioriteti su često u sukobu, "C" policija je jedna od više službi, odgovorna za poboljšanje kvalitete života. Kakva je uloga policije? "T" usredotočiti svoje napaore na razjašnjenje zločina, "C" širi pristup, usredotočen na rješavanje problema. Kakav je stupanj učinkovitosti policije, "T" identifikacija prijestupnika i njihovo uhićenje, "C" nepostojanja zločina i nereda. Koji su najviši prioriteti? "T" najteži zločini i oni zločini koji uključuju nasilje, "C" problemi koji najviše uznemiravaju zajednicu na bilo kakav način. Što je specifično čime se bavi policija "T"

stila[471]. Postupanje policije sukladno navedenim stilovima na građane ne gleda kao na informante, već na partnere s kojima policija surađuje i tako služi općemu boljitku. Policijski stil o kojemu je riječ pretpostavlja naoružanog policijskog službenika, tako da glede uporabe sredstava prisile u obavljanju službenih zadaća stanje i dalje ostaje nepromijenjeno. Ovdje je osobito važno istaći kako istraživati optimalne načine policijskoga rada ima onda kada policijsko postupanje nije uzrok konflikata sa zajednicom. Upravo razumno korištenje sredstava prisile najbolji je način harmonizacije odnosa policije i građana.

Nasilnički kriminalitet ili delikti nasilja jest skupni pojam koji obuhvaća sva kaznena djela koja se ostvaruju primjenom nasilja, odnosno nasilničkim

---

incidenti "C" problemi i brige građana. Što određuje učinkovitost policije? "T" brzina intervencije, "C" suradnja s javnošću. Kako policija gleda na zahtjeve službe? ona se bavi samo ako ima "pravog" policijskog posla, "C" kao na vitalnu funkciju koja je bogata mogućnostima. Što je policijski profesionalizam? "T" brzi i učinkoviti odgovor na kriminalne radnje, "C" ostati u blizini zajednice. Koji tip informacije je najznačajniji? "T" podaci o kriminalnim radnjama "C" podaci o počiniteljima (informacije o aktivnostima pojedinih osoba ili skupina). Kakva je osnovna narav policijskog rukovođenja? "T" visoko centralizirana, rukovodi se propisima, uredbama i političkim izjavama, odgovorna pred zakonom, "C" naglasak je stavlje na odgovornost prema potrebama zajednice. Kakva je uloga glavnog zapovijedništva? "T" donijeti propise i neophodne mjere, "C" braniti vrijednosti organizacije. Policijski stil *community policing* reagira na uporabu sredstava prisile bitno drugačije od tradicionalnog. Zakonitost uporabe sile do te mjere je bitna da samo jedna slučaj nezakonite ili čak sumnjive uporabe može kroz dulje razdoblje narušiti povjerenje između policije i zajednice koje je stvarano godinama. Suvremena istraživanja pokazuju da osobe sklone uporabi sile ne smiju biti uklopljene u *community policing*, v. Mastrofsky/Worden/Snipes, 539-565. Pečar, (1993.) 15. Scrivner, 2-3. Szabo, D; (1998) Tutulo de la ponencia: "El papel preventivo de la policia" Congreso internacional la policia del futuro. Entorno urbano y conflicto, Universitat de Barcelona, 23-24.

[471] Skandinavski policijski stil obilježavaju tri područja. 1. Policija ne smije biti odvojena od drugih segmenata javnog sektora. Policija je organizacija koja daje usluge i služba za provođenje zakona, policijska služba ima jednak udio u onome što se može opisati kao dva bitna preduvjeta za život ljudi, briga i red. ". Blizina i svakodnevni kontakt s građanima i službenicima lokalne zajednice je također osnova skandinavskog pristupa u radu policije. 3. Zajednički je cilj za sve skandinavske države metodologija rada policije temeljena na lokalnoj zajednici i orjentirana na rješavanje problema (općih i specifičnih). Ovaj zahtjev obuhvaća ciljeve kao što su pojačani osjećaj sigurnosti u javnosti, te uključujući veću prisutnost i vidljivost policije, preventivno i proaktivno, uz odgovarajuću i dosljednu reakciju, Jensen, Council of Europe, Conf/New (4) 3/98. v. 15-18. v. i Hunsicker, E; (1998.) Es muß ja nicht gleich New York sein, Kriminalistik, No. 7. 493-499.

ponašanjem[472]. Fenomenološki gledano u taj pojam osobito ulaze: ubojstva, silovanja, razbojništva, razbojničke krađe, iznude, tjelesne ozljede, otmice i napadi na zračni promet[473]. Pod pojmom nasilničkog ponašanja u širem smislu podrazumijeva se svako ono ponašanje uslijed kojeg se drugome protiv njegove volje nameće da nešto podnosi, trpi čini ili propusti učiniti, bez obzira postiže li se to fizičkom prisilom, prijetnjom različitog intenziteta ili korištenjem takvih životnih okolnosti u kojima netko nije u mogućnosti oduprijeti se ili izbjeći takvo ponašanje drugoga koje je očito usmjereno na to da mu se nanose fizičke ili psihičke boli različite težine[474]. Karakterističnim kaznenim djelima u Kaznenom zakonu RH najčešće se uzimaju: ubojstva, ubojstva na mah, čedomorstva, teške tjelesne ozljede, sudjelovanja u tučnjavi, silovanja, razbojništva, razbojničke krađe, sprečavanje službene osobu u obavljanju službene dužnosti, napad na službenu osobu i nasilničko ponašanje[475].

O brojčanim pokazateljima toga kriminaliteta u vremenskom razdoblju od 1990-1998. u RH je nezahvalno govoriti s obzirom na promjenu društvenih odnosa i rat koji su obilježili to razdoblje[476].

Trendovi stopa nasilničkog kriminaliteta u Europi znatno se razlikuju od općeg trenda kretanja kriminaliteta. U tom sklopu mogu se uočiti određene razlike u podkategorijama. Krađe vozila, razbojništava i oštećenje imovine rastu brže od ukupnih stopa kriminaliteta. Od 1950. do današnjeg doba broj

---

[472] Rupprecht, 237.

[473] Rupprecht, 238.

[474] Cajner, 11.

[475] Usp. Singer (1995) 139.

[476] Izneseno potvrđuje kretanje broja kaznenih djela kod kojih je uporabljeno vatreno oružje kao sredstvo počinjenja od 1992.-1996. Kretanje rečenih kaznenih djela je sljedeće: 1992=3564., 1993=1732., 1994=1138., 1995=1699., 1996=970., za fenomenologiju djela v. Dujmović, 47., tablica 12. Za kretanje i strukturu kriminaliteta u RH u razdoblju 1986-1995., v. Singer (1996) 349-383.

razbojništava u svijetu porastao je desetorostruko. U istom razdoblju u RH, taj se broj povećao četverostruko[477].

Ovako prošireno sagledavanje nasilničkog ponašanja ima za cilj potaknuti raspravu o mogućnostima suzbijanja rečenog ponašanja uporabom sile[478]. U tom smislu možemo sagledavati položaje policije i financijske policije. Vojne osobe i pravosudni policajci nemaju u tome posebnih uloga. Stvarni porast nasilničkog ponašanja mora imati značaj u obuci službi koje se bave suzbijanjem kriminaliteta kako bi službenici tih službi što pravilnije prepoznavali počinitelje i kako bi im se što učinkovitije suprotstavljali u okviru postojećeg normativnog ustroja. "Omekšavanje" uvjeta za uporabu sredstava prisile vodi prema samovolji onih koji sredstava prisile primjenjuju. Rečenim se pomiču uvjeti za uporabu s stvarnoga napada počinitelja na sumnju u napad, što se ukazuje kao neprihvatljivo. Konkretno nasilničko ponašanje treba sagledavati kao *quaestio facti* te tako olakšavati mnogobrojne pritiske do kojih dolazi kada se nedovoljno efikasno poduzimaju mjere za sprečavanje nasilja.

Izvanredne prilike u državi načelno otvaraju mogućnost šire uporabe sredstava prisile[479]. U dijelu koji slijedi pokušat ćemo odgovoriti na pitanje otvaraju li, terorizam i organizirani kriminalitet, koji mogu ozbiljno uzdrmati temelje države istu takvu mogućnost?

Terorizam je kao način ostvarivanja političkih ciljeva, na nacionalnom ili međunarodnom planu pojava koja mnoge države prisiljava na poseban

---

[477] Dujmović, (1996) 385.

[478] Istraživanje koje je provedeno u New Yorku između 1993. i 1995. ne potvrđuje uvjetovanost kretanja broja kaznenih djela i policijske uporabe vatrenog oružja. U tom se vremenskom razdoblju smanjio broj kaznenih djela koja se izvršavaju sa sudjelovanjem nasilja za 27.% a da je istovremeno porasao broj smrtno stradalih osumnjičenih, Amnesty International, 28.

[479] V. pod B).

način organiziranja života kako bi se umanjile štete od terorističkih akata[480]. O strahu u svakodnevnom životu, pored brojčanih podataka istaknutih u posljednjoj bilješci govori i činjenica da se u više navrata pokušalo na širem međunarodnom planu unificirati shvaćanje toga pojma, međutim bezuspješno. Osnovna prepreka tome su ideološke razlike među državama[481]. Pojedine države donijele su posebne zakone kojima daju šire ovlasti policiji u poduzimanju mjera u sprečavanju terorističkih akata i pronalaženju počinitelja, poglavito radi poduzimanja preventivnih mjera. Na međunarodnoj razini već duže vrijeme traju rasprave glede donošenja određenih akata koji bi poboljšali međunarodnu suradnju na tom planu[482]. U današnje vrijeme najveće značenje ima terorizam u međunarodnim odnosima. Navedenom sintagmom se označuje međusobno raznoliko mnoštvo zločinačkih pojava ali se uz to dosta nedosljedno koriste i druge oznake. Cjelina tih pojava uobičajeno se dijeli u dvije skupine: međunarodni terorizam u užem smislu i transnacionalni terorizam[483]. U suvremenim uvjetima tipični vidovi ostvarenje terorističkih napada su: otmice, uzimanje talaca, oružani napadi, zaposjedanje i preuzimanje vlasti nad prometnim sredstvima, ubojstva, sabotaže, namjerna zagađenja opasnim tvarima, lažne prijetnje i obmane u cilju izazivanja masovnih nereda, krađe i provale u cilju uznemiravanja šireg kruga osoba, i ostalo[484].

---

[480] U 1997 godini u svijetu je poduzeto 2107. terorističkih akata u 95. država a odgovornosti za njih su preuzele 122. različite terorističke organizacije, v. Muńoz, G: (1998.) Parlamentary Conference: "European democracies facing up to terrorism" Strasbourg, 14-16 Oktober 1998 AS/Jur (1999) 11- 22 February 1999.

[481] V. Dzida, 140.

[482] V. Dzida, 139-144. Do toga do danas nije došlo zbog različitih shvaćanja između država.

[483] Međunarodni terorizam u užem smislu su akti nasilja koji svoje podrijetlo crpe iz odluka stanovite države. Oni mogu biti usmjereni protiv druge države, protiv opozicije i sl. Transnacionalni terorizam čine nasilni akti pojedinaca ili organiziranih skupina koji se ostvaruju kao napadi na vlastitu državu, na stranu organizaciju, odnosno neki drugi subjekt, Pavišić, (1991.) 236.

[484] Pavišić, (1991.) 237.

Glede uporabe pojedinog sredstava prisile, uvjeti su istovjetni onima koji su prisutni kod suzbijanja ostalih vrsta kriminaliteta[485]. Ono što ponekad razlikuje policijsko djelovanje u suzbijanju terorizma u odnosu na druge vidove kriminaliteta su šire mogućnosti poduzimanja preventivnih mjera i uporaba specijalnih vrsta oružja.

Teroristički akti su prije svega akti protiv čovjeka. Samim djelovanjem počinitelja ugrožava se život čovjeka, stoga policijski službenici imaju ovlast na uporabu sredstava prisile u krajnjim primjerima takvog ugrožavanja. Cilj je takvog postupanja zaštita života ljudi, za što nisu potrebni posebni kriteriji koji bi se razlikovali od onih koji su nužni u drugim slučajevima zaštite ljudi.

Teroristički akti imaju političku pozadinu koja ponekad nije neposredno očita, već o njoj možemo suditi temeljem različitih činjenica s većom ili manjom vjerojatnošću, pa bi vezanje uporabe sredstava prisile za terorizam moglo dovesti do nemogućnosti djelovanja policijskih službenika, ili do znatnog odlaganja, jer je politički motiv moguće utvrditi tek razgovorom s počiniteljem ili nekim drugim mukotrpnijim načinom koji najčešće odlaže postupanja.

Zato smatramo da kod terorizma nije potrebno "sniziti" granicu za ovlast uporabe sredstava prisile izvan aktualnih standarda propisanih u propisima koji uređuju ovlast policije. Držimo da je policiji potrebno omogućiti djelovanje efikasnijim oružjem od onog kojim djeluje u svakodnevnim prilikama zbog širenja i velike društvene opasnosti terorizma[486].

I kod razmatrane vrste kriminala pojedinačni slučajevi ili kontinuirani porast mogu stvoriti potrebu za poduzimanje djelotvornijih mjera za njihovo

---

[485] Bez obzira što psihološka i psihijatrijska istraživanja o počiniteljima kaznenih djela terorizma ističu njihove osobitosti u odnosu na druge počinitelje kaznenih djela nije moguće ni na nekoj polaznoj razini definirati počinitelja. Teškoće su u nemogućnosti istraživača da se u dovoljnoj mjeri približe počiniteljima, v. Horgan, J; (1997.) Issues in Terrorism Research, The Police Journal, No. 3. 193.-202.

[486] V. slučaj McCann v. United Kingdom, 3. E) I.

suzbijanje. To je osobito vidljivo u posljednje vrijeme u Velikoj Britaniji nakon aktivnijeg djelovanja Irske republikanske armije, polovinom prošle godine. O stvarnim aktivnostima na zakonodavnom planu u Velikoj Britaniji teško je govoriti, s obzirom na to da se sve informacije svode na sredstva masovnog priopćavanja. Razvidno je ipak da je posrijedi uvođenje posebnih načina prikupljanja informacija, a ne sniženje praga od kojeg nastaje mogućnost uporabe sredstava prisile.

Organizirani kriminalitet, kao i terorizam, pojava je s kojom se policija sve više bavi. Karakteristika organiziranog kriminaliteta je - trajnije udruživanje većeg broja osoba, a cilj udruživanja te vrste slojevitost organizacije (rukovođenje, planiranje, prethodno prikupljanje podataka od značenja za djelatnost organizacije, izvršenje planiranih djelatnosti i dr.) podmirivanje potreba širih ili užih grupa, uključujući tu i države, suprotno važećim propisima, sredstva i postupci u vršenju ukupne zabranjene djelatnosti[487]. Sam naziv organizirani kriminalitet sadrži u sebi usuglašeno djelovanje više osoba. Nije uvjet da više osoba sudjeluje izravno u izvršenju konkretnog kaznenog djela. Pojam organizirani kriminalitet je kriminološkog značenja, a ima različite praktičke značajke za kaznenopravno postupanje[488]. Pojam nije moguće vezati za točno određena kaznena djela, već se u njegovom ostvarenju može pojaviti konglomerat različitih kaznenih djela. Sam pojam nije moguće najčešće prepoznati prilikom počinjenja kaznenoga djela. Sve navedeno ukupno gledajući, pri čemu valja istaknuti da nije rečeno sve o značajkama organiziranog kriminaliteta, upućuje na nemogućnost

---

[487] V. Kapac, D; (1977.) Posebne mjere i radnje za otkrivanje i suzbijanje kaznenih djela organiziranog kriminaliteta u novom ZKP-u RH, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br.2. Modly, D; (1995.) Informatori, MUP RH, Zagreb., Pavišić, B; (1994.) Pretprocesna aktivnost, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 1., Sačić, Ž; (1996.) Organizirani kriminalitet u Republici Hrvatskoj, MUP RH. Za novije podatke o kretanju organiziranog kriminaliteta u svijetu i teškoće u njegovom određenju v. International Review of Penal Law, (1998.) The Criminal Justice System Facing the Challenge of Organised Crime, Topic II. (Special Part) Preparatory Colloquium, Alexandrie.

[488] V. Pavišić/Veić, 229-244.

propisivanja posebnih uvjeta za uporabu prisile radi suzbijanja organiziranog kriminaliteta.

U analiziranim inozemnim zakonima koji uređuju policijsku uporabu sredstava prisile ne nalazimo posebno rješenje koje bi bilo ekstenzivnije od rješenja kojima se ovlašćuje policija za uporabu sredstava prisile u druge svrhe. Ono što treba istaknuti u vezi s rečenim su problemi povezani s taktikom postupanja. Navedena kaznena djela upućuju na osobitu pozornost, pri čemu se ni u kojem slučaju ne može prihvatiti snižavanje praga propisanog za uporabu sredstava prisile.

Držimo da su i ovdje kao i kod suzbijanja terorizma standardni okviri dovoljni za policijsku uporabu prisile, bez obzira na značaj rečenih kaznenih djela u suvremenom društvu.

VII. Kriminalnopolitički ciljevi

Kriminalnopolitički momenti u vezi s uporabom sredstava prisile nipošto nisu beznačajni. Njih valja najprije promatrati u odnosu na fenomenologiju pojava u čijim je okvirima došlo do uporabe sredstava prisile, zatim u odnosu na razmjere primjene te mjere, te prikupljene podatke konvergirati s drugim čimbenicima, kao što su primjerice, pritisak obujma zločina, najugroženije vrijednosti, značajke društvene sredine, socijalne politike objekta primjene, socijalne prilike službene osobe i dr.

Vrlo je značajno razmatranje odnosa ukupnog broja slučajeva uporabe sredstava prisile i broja kaznenih postupaka protiv službenih osoba kao i strukture odluka i njihove kakvoće.

Pitanje o kojemu je riječ tvori vrlo uzak i poseban isječak kriminalnopolitičkih problema. No, ono je zbog brojnih okolnosti koje su izložene u prvom dijelu ovoga rada i te kako važno u obje komponenete kriminalne politike: komponeneti socijalno-preventivnih ciljeva i komponenti kaznene politike koja je primjerena stvarnim pojavama[489].

[489] V. Bačić, 382.

Polazište svrhovita kriminalnopolitičkoga pristupa bi se moralo nalaziti u stvaranju jasne normativne osnove za djelovanje službenih osoba sredstvima ekstremne sile.

Ta normativna osnova mora se stvoriti na temelju istraživanja stvarnih odnosa u određenoj sredini, s uvažavanjem svih parametara o kojima je iscrpno govori u ovome radu. To je područje posebnih propisa. Istodobno, to su izvori koji imaju bitnu važnost za život u društvu. Najvažniji su u tom smislu uvjeti pretpostavke i ograničenja uporabe sredstava prisile, o čemu je također bilo riječi osobito pod 3. G) i 4. A). Zahtjevi koji su netom istaknuti imaju temeljnu važnost za socijalnu-preventivnu komponentu kriminalne politike. Odgovarajća kakvoća tih propisa već sama po sebi stvara prepreku za neprihvatljivu diskrecionarnost, arbitrarnost i samovolju.

Na opisanim polazištima, valja dalje razvijati istraživanje u tri smjera. Prvi je među njima doktrinarni. Valja s daleko više sustavnosti ispitivati situacije uporabe sredstava prisile i to sve njegove slojeve i komponente multidisciplinarnim i interdisciplinarnim studijima.

Kazneno pravo suvremenih europskih zemalja u tom području iskazuje značajne razlike. Već na toj osnovi valja razmotriti razloge njihova postojanja, prednosti i nedostatke uvođenja posebnih kaznenopravnih ustanova o kojima je također bilo riječi. To posebno u našim prilikama zbog vrlo uočljive pojave ignoriranja postojanja posebnih propisa koji izravno ili posredno utječu na kaznenu odgovornost.

U ovome trenutku nije moguće saznati stvarno značenje čl. 32. KZ-a, s obzirom na to da je propis na snazi tek jednu godinu, ali je sigurno da se uporaba sredstava prisile više neće moći razmatrati po ustanovama kaznenoga prava, nužnoj obrani i krajnjoj nuždi.

Službene osobe ne mogu a priori biti abolirane od kaznene odgovornosti, ali isto tako nije prihvatljivo da sudovi ignoriraju posebne, zakonom predviđene ustanove i zbog toga proširuju primjenu općih ustanova i tamo gdje za njih

nema mjesta? I to je pitanje kriminalne politike jer ona mora nastojati osigurati odgovarajuće standarde kakvoće primjene zakona. U domaćoj sredini, najozbiljniji problem je odsutnost sustavnih istraživanja razmatranog područja.

Najviše pozornosti zaslužuje praksa koja ujedno znači oživotvorenje kriminalnopolitičkih ciljeva u represivnoj komponenti. U tom je smislu tijekom ranijih izlaganja ali i pod 5. upozoreno na otvorene probleme politike kaznenog prava, kvalifikacije djela, uvažavanja posebnih ustanova, itd. Sasvim je sigurno da lutanjima prakse pridonosi nepostojanje cjelovitih saznanja o pojavama posebnih vidova kaznenih djela službenih osoba.

Iz iznijetog slijedi da su za jasnu kaznenu odgovornost nužne jasne pravne osnove za uporabu sredstava prisile (o čemu više u zaključku).

Što se može postići jasnim okvirima za kaznenopravnu odgovornost? Sigurno je samo jedno: pravna sigurnost za sve (građane i službene osobe) i pravičan odnos prema službenicima koji koriste sredstva prisile.

Upitno je zaključiti da kažnjavanje službene osobe može značajnije djelovati na njega samoga ili na druge službenike za brižniju uporabu sredstava prisile. Glede specijalne prevencije, dakle, djelovanja na službenu osobu koja je koristila sredstva prisile, rezultat je najčešće bespredmetan. Razlog je u tome što službena osoba najčešće gubi status koji joj omogućava službenu uporabu sredstava prisile. Određeni pozitivni učinci mogući su i prema službeniku samo onda kada se kroz uporabu sredstava prisile manifestiralo određeno nasilje, a osudom su uzroci toga nasilja otklonjeni.

O generalnoj prevenciji i njezinim učincima možemo samo nagađati kao i o učincima generalne prevencije općenito, jer su nemjerljivi[490]. Vjerojatno je, da vođenje kaznenih postupaka i kažnjavanje službenih osoba djeluje na druge da pozornije prosuđuju uvjete za konkretnu uporabu, da se sustežu od njegove uporabe[491].

---

[490] V. Carić, 131-133.

[491] Neka istraživanja pokazuju da kriminalitet raste porastom broja policijskih službenika, v. Šeparović, 91. Takvom zaključku možemo uputiti prigovor, da više policijskih službenika otkrije više kriviČnih djela i tako umanjuje tamnu brojku.

B. UPORABA SREDSTAVA PRISILE U IZVANREDNIM PRILIKAMA

Uporaba sredstava prisile ovisna je o socijalnom i političkom stanju u državi. U kojoj mjeri stupanj i potreba zaštite ovise o socijalnim čimbenicima, odnosno u kojoj mjeri socijalni čimbenici nalažu pravila kao temelj uporabe prisile? Na to pitanje nije moguće iznijeti jednostavan odgovor. Međutim, činjenica je da između pojedinih država postoje značajne razlike u pravilima koja uređuju razmatrana pitanja kada uspoređujemo uređenja koja pripadaju istom vremenu, a da o razlikama između vremenski udaljenih pravnih ustroja i ne govorimo[492].

Kada je država u pojedinim dijelovima pod okupacijom, ili kada u njoj vladaju rasne, vjerske ili neke druge tenzije, kada su ulični prosvjedi i neredi njezina svakodnevnica, opravdano se pitati može li to pitanje biti uređeno na istovjetan način kao u državama gdje takvih problema nema. Slično netom nabrojenim stanjima mogu uvjetovati elementarne katastrofe i epidemije, koje su ipak najčešće prostorno ograničenijeg značaja. Do sada su u radu na dva mjesta spominjane napetosti koje mogu biti uvod u izvanredno stanje. O tome se govori kod narušavanja javnog reda i mira u većoj mjeri (v. 3. F) I.) i kod razmatranja ustanka i pobune kao pretpostavke za uporabu sile u skladu s Europskom konvencijom (v. ovdje pod B). Ovdje je nužno za razliku od potonjih mjesta odrediti granice do kojih se smiju proširivati uvjeti za uporabu sredstava prisile.

Općeljudsko gledište toga problema otvara potrebu za represivnijom djelatnošću svih službi čije su službene osobe ovlaštene na uporabu sredstava prisile, a s druge strane na raspolaganju je samo onaj okvir koji uređuje djelovanje u normalnim prilikama.

Već dosadašnje izlaganje upućuje na potrebu davanja državi određenih koncesija pri uporabi sile. Ta činjenica prihvaćena je i u različitim

[492] V. Skolnick/Fyfe, 80-88.

međunarodnim pravilima koja su u funkciji zaštite i promicanja ljudskih prava. Međunarodni pakt određuje maksimalne zahvate u tom smislu u čl. 4.[493], a Europska konvencija u čl. 14.[494].

Oba akta ovlašćuju države da u izvanrednim prilikama u državi odstupe od uobičajenog funkcioniranja i da istaknu strože, represivnije ovlasti naspram određenih prava čovjeka. Pored neredovitog stanja u državi, nužan uvjet za legitimitet tog odstupanja jest obavještavanje, po Međunarodnom paktu glavnog tajnika OUN-a i ostalih država potpisnica Pakta (čl. 4. st. 3.), a po Europskoj konvenciji glavnog tajnika Europskog vijeća (čl. 15. st. 3.), o razlozima takvog postupanja.

Takva mogućnost bila je predmetom razmatranja u više presuda Europskog suda. U slučaju *Lawless v. Ireland*, sud načelno dopušta državama takvu mogućnost[495]. Mnogo šira rasprava o tom pitanju sadržana je u slučaju *Ireland v. United Kingdon*[496].

---

[493] "U doba izvanredne javne opasnosti koja ugrožava opstanak naroda i čije je postojanje službeno proglašeno, države ugovornice ovoga Pakta mogu, u opsegu koji je strogo određen potrebama situacije, poduzeti mjere koje ukidaju njihove obveze iz ovoga Pakta, uz uvjet da te mjere nisu nespojive s njihovim ostalim obvezama po međunarodnom pravu i ne povlače diskriminaciju na temelju rase, boje kože, spola, jezika, vjere ili socijalnog porijekla". Sukladno rečenom, a u svezi s predmetom razmatranja, ne mogu se ukinuti čl. 6. (pravo na život) i čl. 7. (zabrana mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja).

[494] "U slučaju rata ili druge javne opasnosti koja ugrožava opstanak naroda, bilo koja Visoka ugovorna stranka može poduzeti mjere kojima se ukidaju njezine obveze prema ovoj Konvenciji u mjeri koju strogo traže prilike, pod uvjetom da te mjere nisu u sukobu s drugim njezinim obvezama prema međunarodnom pravu". Sukladno navedenom a u svezi s predmetom razmatranja države, ne mogu ukinuti čl. 2. (pravo na život) i čl. 3. (zabrana mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja).

[495] U slučaju *Lawless v. Ireland* pripadnik Irske Republikanske armije tvrdio je da postupci i uvjeti njegova zatvaranja od strane irske vlade predstavljaju povredu čl. 5. europske konvencije. Europski sud za ljudska prava postavio je kriterije vrednovanja postoje li uvjeti koje propisuje čl. 15. u skladu s "prirodom i uobičajenim značenjem riječi": Postojanje..."izvanrednog stanja koje ugrožava opstanak nacije", (može biti izvedeno) iz kombinacije nekoliko čimbenika, primjerice: na prvom mjestu postojanje na području Republike Irske tajne armije uključene u protuustavne djelatnosti i korištenje nasilja za ostvarenje svojih ciljeva; drugo, činjenica da ta armija djeluje izvan područja države i tako ozbiljno ugrožava odnose između Republike Irske i njezinih susjeda; treće, postojani i zabrinjavajući porast terorističke djelatnosti. U razmatranoj presudi sud je ocijenio i mjere

U slučaju *Greek* Komisija je istaknula da pojam "izvanrednog stanja nužde" sadrži obilježje neposredne opasnosti i da stoga zahtjeva postojanje sljedećih elemenata da bi se ispunio standard postavljen članak 15.:

1. Stanje mora biti stvarno i izravno.
2. Njegovi učinci moraju uključivati cijelu naciju.
3. Mora biti ugrožen nastavak organiziranog života zajednice.
4. Kriza ili opasnost mora biti iznimna, u smislu da normalne mjere ili ograničenja, dozvoljene u skladu s Konvencijom za održavanje javne sigurnosti, zdravlja ili reda, očigledno neodgovarajuće.

---

irske vlade u vezi načela "strogo određeno potrebama tih izvanrednih prilika": U sudskoj presudi primjena prava koje se primjenjuje u redovnim prilikama pokazalo se nemoćnim da se njim kontrolira rastuća opasnost koja je prijetila Republici Irskoj. Redovni kazneni sudovi ili čak posebni kazneni sudovi ili vojni sudovi nisu dostatni za upostavu reda i mira. Rastućem broju slučajeva suprotstavljanje je bilo otežano zbog poteškoća izazvanih vojnim, tajnim i terorističkim karakterom ovih grupa i strahom kojeg su stvorile među stanovništvom, zatvaranje granice imalo bi iznimno ozbiljne posljedice na stanovništvo u cjelini, iznad zahtjevanih potreba tih izvanrednih prilika. Valja spomenuti kako je Zakon o djelima protiv države (uz amandmane) iz 1940. bio predmetom brojnih ograničenja stvorenih radi srečavanja zlouporabe u primjeni sustava administrativno određenog zatvaranja. Primjena zakona bila je predmetom stalnog sudskog nadzora od strane Parlamenta, koji nije samo primao precizne detalje o njegovu izvršenju u redovnim prilikama, već je mogao u svako vrijeme poništiti vladinu odluku kojom je zakon stupio na snagu. Odmah nakon odluke kojom je ovlast za zatvaranje stupilo na snagu vlada je javno proglasila da će osloboditi svaku zatvorenu osobu koja jamči da će poštivati Ustav i Zakon i koja se neće baviti nikakvom nezakonitom djelatnošću. Osobe su obaviještene odmah po uhićenju da će biti oslobođene nakon preuzimanja obveza o kojima je riječ. Isticanjem potonjeg jamstva, puštanja na slobodu, javno priopćenog od vlade predstavaljalo je pravnu obvezu vlade da pusti osobe koje su preuzele ponuđenu obvezu. Sud je ocjenio kako oba čimbenika sama po sebi i njihova primjena na *Lawlessa* mogu biti shvaćena kao mjere koje su strogo određene potrebama situacije u skladu s značenjem članka 15. v. Judgments of 14. Nov. 1960., v. Jacobs/White, 33., 84-85.

[496] U toj je presudi sud istaknuo da države imaju pravo na "slobodu odlučivanja" pri ocjeni činjenica koje se tiču postojanja izvanrednog stanja i potrebe suspendiranja određenih prava koja jamči Europska konvencija. Međutim, države u tom pogledu ne uživaju neograničenu ovlast. Sud je, koji zajedno s Europskom komisijom dijeli odgovornost za osiguranje poštovanja državnih obveza (čl. 19.) ovlašten odlučiti jesu li države prešle " opseg koji je strogo određen potrebama", v. Judgments of 28. Jan. 1978. , v. Jacobs/White, 16., 49-51. Takvu mogućnost odlučivanja prati europski nadzor, v. Burgenthal, 134. U slučaju *Brannigan and McBride v. United Kingdom* sud je naglasio da "u obavljanju svog nadzora sud mora uzeti u obzir primjerenu težinu takvih relevantnih čimbenika kao što su narav prava na koja se odnosi derogacija, okolnosti koje su dovele do izvanrednost stanja i njegovo trajanje", v. Judgments of 26. May. 1993. , v. Jacobs/White, 37., 322-324.

Komisija je utvrdila da grčka vlada nije udovoljila teretu dokaza u smislu ustanovljavanja postojanja takvih uvjeta.

U slučaju *Ireland v. United Kingdom* Komisija je izričito pozvala na primjenu načela razmjernosti sadržanog u čl. 15. Primjetila je da se vlada ne može pozvati na postojanje izvanrednih okolnosti da bi opravdala svaku moguću mjeru koju odabere primjeniti, već mora utvrditi konkretnu vezu između mjere i situacije koja zahtjeva nadzor. Komisija je konstatirala da vladi mora biti dopušteno poboljšanje određnih mjera bez naknadnog utvrđivanja krivnje za kršenje čl. 15[497].

Znače li takva stanja veću slobodu u propisivanju mogućnosti uporabe tih sredstava ili se uporaba može kretati u strogim uvjetima pod kojima se prisila može rabiti u redovitim prilikama?

Odgovor na to pitanje daje čl. 15. Europske konvencije[498]. Na polaznoj razini odgovor bismo mogli raščlaniti na dva dijela. Prvo, to je uporaba sile opasne po život, koju uređuje čl. 2. Europske konvencije a drugo, to je uporaba ostalih prisilnih sredstava koja ne dovode do takve posljedice.

U prvom slučaju odgovor je negativan. Država ne smije propisati šire mogućnosti od onih predviđenih u čl. 2. Europske konvencije. Sukladno gore citiranom članku 15. države ne mogu staviti niti rezervu.

---

[497] V. Short Guide to the European Convention of Human Rights, (1996.) Council of Europe, 120. Od stupanja na snagu Europske konvencije više država je derogiralo određena prava sukladno čl. 15. Ujedinjeno kraljevstvo je, primjerice, registriralo derogacije koje se odnose na čl. 5. i 6. Konvencije za nekoliko kolonija prije nego su stekle neovisnost i za Sjevernu Irsku. Turska je registrirala prvu derogaciju 1961. godine koja se odnosila na cijelo nacionalno područje. Turska je vlada naknadno povukla ovu derogaciju ali je registrirala novu koja se mogla primjeniti samo na određene gradove. Grčka je registrirala svoje prve derogacije nakon državnog udara u travnju 1967. i niza drugih sličnih događaja između toga datuma i 1969. godine, kada je grčka vlada otkazala Konvenciju. Grčka se nakon toga povukla iz vijeća Europe ali mu se ponovno priključila 1974. godine.

[498] "1. U slučaju rata ili druge javne opasnosti koja ugrožava opstanak naroda, bilo koja Visoka ugovorna stranka može poduzeti mjere kojima se ukidaju njezine obveze prema ovoj Konvenciji u mjeri koju strogo traže prilike, pod uvjetom da te mjere nisu u sukobu s drugim njezinim obvezama prema međunarodnom pravu. 2. Prema ovoj odredbi ne smije se ukinuti djelovanje članka 2., osim u pogledu smrti koje su rezultat ratnih djelovanja, ili članka 3, 4 (st. 1.) i 7.".

Glede drugoga pitanja potrebno je razmotriti u kakvom bi odnosu bilo proširivanje ovlasti na uporabu prisile naspram čl. 3. Europske konvencije. O mučenju, ponižavajućem i neljudskom postupanju bilo je govora ovdje pod B) I. 3. Rezultat je rasprave da svako nepoštivanje propisa koji uređuju ovlasti policije ili drugih službi na uporabu prisile nije istovremeno ponašanje protivno Konvencijama protiv mučenja. Polazeći od toga stajališta nameće se zaključak da bi države mogle za vrijeme izvanrednih stanja proširivati ovlasti na uporabu sredstava prisile, ali nikada ne mogu dopustiti ponašanja koja su zabranjena čl. 3. Europske konvencije.

Državama se s navedenim iznimkama priznaje pravo na samoobranu, te takva potreba opravdava represivnije postupanje. Tako proširenim ovlastima država može štititi svoju opstojnost, suverenitet i sl. Pri tome, pored postojanja rečenih granica, postoje i stvarne granice koje upozoravaju da državna represija u tom smislu ima samo ograničen karakter te da se zaštita države ne može pouzdati samo u moć državnog represivnog aparata[499].

Kako je naprijed iznijeto, države mogu u doba rata ili neposredne ratne opasnosti suspendirati ili isključiti neka prava čovjeka koja uživaju međunarodnopravnu zaštitu, a taksativno određena prava ne smiju. Uspoređujući propise Uredbe sa čl. 4. Međunarodnoga pakta i čl. 15. Europske konvencije, to je da Uredba ne suspendira pravo na život čovjeka, a samim proširivanjem ovlasti glede uporabe vatrenog oružja ona istovremeno ne dopušta mučenje, neljudsko postupanje i kažnjavanje.

---

[499] Pod utjecajem takvih razmišljanja možemo razmotriti jedini, za ovaj rad dostupni propis, koji uređuje ovlast na uporabu vatrenog oružja za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti; a to je Uredba o unutarnjim poslovima za vrijeme rata ili neposredne ratne ugroženosti, neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske, Uredba je objavljena u Narodnim novinama, br. 55/1991. Uredba proširuje uporabu vatrenog oružja (pored onih slučajeva koji su navedeni u Zakonu) i na uporabu vatrenog oružja radi sprečavanja bijega osobe zatečene u vršenju kaznenog djela za koje je predviđena kazna zatvora te radi sprečavanja bijega osobe lišene slobode i osobe za kojom je izdan nalog za lišenje slobode, V. čl. 6. cit. Uredbe Navedenu Uredbu nužno je ispitati i s gledišta odgovarajućih međunarodnih izvora i s gledišta Ustava Republike Hrvatske.

Tvrdnja se sukladno odnosi i na odnos između Uredbe i čl. 17. st. 3. Ustava.

Zabrinjava kako u RH, tako i u drugim državama, nepostojanje posebnih propisa koji bi bili donijeti u "normalno vrijeme", a koji bi omogućavali proširene ovlasti kada u državi nastupe izvanredne prilike, rat ili neposredna ugroženost opstojnosti države. Mogućnosti šire rasprave o pitanjima koja se odnose na ovdje razmatrani sadržaj vjerojatno bi omogućila bolje rješenje od onog koje nastaje kada ga mora "preko noći" donijeti iz nužde neko državno tijelo.

C) UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO RADNJA KAZNENOGA DJELA

I. Struktura tipičnih pojava

Tipične pojave uzrokovane protupropisnim postupanjem službenika koji su ovlašteni na uporabu prisile su kaznena djela ili u blažem slučaju stegovni delikti. Kaznena djela i stegovne delikte ne možemo sagledati jedinstveno, s obzirom na to da su službenici o kojima je riječ u znatnoj mjeri međusobno različiti, prije svega zbog društvene uloge. Dok u KZ-u nalazimo kaznena djela koja mogu biti počinjena prema policijskim službenicima, pravosudnim policajcima i financijskim policajcima, situacija s vojnim osobama je potpuno drugačija. Vojne osobe mogu u redovnim prilikama u državi sasvim iznimno djelovati prema građanima[500]. To je razlog da sva djelovanja vojnih osoba prema građanima ne mogu imati značajke vojnih kaznenih djela. Vojne osobe u takvom djelovanju nemaju karakter vojne osobe, što je razlog za odgovornost prema općim propisima. Drugačija je situacija kada vojne osobe djeluju u izvanrednim prilikama u državi za što su predviđena posebna kaznena djela. To su kaznena djela koja su sadržana u glavi XIII. KZ[501]. Valja istaknuti da vojska kao specifična organizacija ima propisane stroge odnose među svojim pripadnicima i u redovnim prilikama u državi. Ti se odnosi osobito izražavaju kroz ustanovu zapovijedanja, v. 5. B) III.

Sagledavajući strukturu tipičnih pojava, ukazuje se nužnim staviti u prvi plan policijske službenike jer u svezi s njihovim postupanjem postoji najveći broj specifičnosti. Položaj pravosudnih i financijskih policajaca bit će raspravljan u onim slučajevima gdje je njihov položaj kao počinitelja nedopuštenog ponašanja samostalan ili istovjetan s policijskim službenicima.

---

[500] Usp. čl. 170. st. 3. ZKP-a.

[501] V. čl. 156-169. KZ-a.

Radi stjecanja cjelovite slike stvarnog domašaja policijskog postupanja, nužno je prikazati kaznena djela koja nastaju kao posljedica naprijed razmatranih postupaka službenih osoba. Kaznena djela o kojima je riječ nalaze se u tri glave KZ. To su kaznena djela protiv života i tijela (glava X), kaznena djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina (glava XI.) kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (glava XIII.).

Valjalo bi temeljito istraživati situaciju ostvarenja tih djela, strukturne i funkcijske značajke radnje i druge sastojke. To je predmet intenzivnih istraživanja u mnogim zemljama[502].

U tom smislu se temeljne kategorije radnji o kojima je bilo riječi pod D) pojavljuju kao radnje ostvarenja kaznenih djela u nekoliko tipičnih skupina. Uporaba sredstava prisile usmjerena je na osobu ili na stvar. Ona je sredstvo kojim se osoba ili stvar ozljeđuje ili oštećuje, onesposobljava, usmrćuje ili uništava[503]. Kao stvarne pojave te radnje obilježava sredstvo (vatreno oružje, plinsko sredstvo, palica i dr.) i gramatički objekt (tijelo čovjeka, stvar). Ukoliko je tom fizičkom, vanjskom sklopu sastojaka pojave kaznenoga djela u koji je imanentno uključena i kauzalna veza pridodan sadržaj koji je opisan kao neutemeljena radnja, prekoračenje ovlasti ili zloporaba, još ne možemo govoriti o ostvarenju kaznenoga djela. Dalji stadij u ocjeni protupravnosti jest podvođenje postupka pod opće ustanove kaznenoga prava[504].

U fenomenologijskom smislu to su radnje nanošenja tjelesnih ozljeda, usmrćivanja, oštećivanja i uništavanja stvari, izazivanja opasnosti, itd.

Pregled kaznenih djela koja su u izloženom smislu povezana s uporabom sredstava prisile moguće je utemeljiti na različitim stajalištima. Tu u prvome redu dolazi u obzir objekt radnje, zatim kaznenopravni tip radnje

---

[502] Usp. Geerds, 221.

[503] V. izlaganje pod 2.

[504] V. pod 5. B) I.

(neosnovani zahvat, prekoračenje ovlasti, zloporaba), sadržaj (kategorija) mjere u čijem je okviru došlo do uporabe sredstava prisile itd.

Kriterij označen kao kaznenopravni tip radnje ukazuje da je važno razmotriti slučajeve stjecaja između kaznenoga djela prve skupine i djela povezanoga s položajem i dužnostima službenih osoba (to su u prvome redu kaznena djela protiv službene dužnosti i srodna kaznena djela).

Za shvaćanje cjelokupne slike o uporabi sredstava prisile nužno je barem sumarno sagledati i drugu stranu problema - kaznena djela protiv službenih osoba, na koja službene osobe reagiraju. Ta reakcija može biti u potpunosti sukladna s stvarnim potrebama, međutim ona može biti neka od radnji o kojima govorimo pod 3. D). III.

S obzirom na to da razmatranje nema za cilj ostvariti uvid u stupanj kaznenopravne zaštite službenika, što je složeno pitanje koje zahtijeva posebnu analizu ipak na sumarni pristup upućuju mnogobrojne nedorečenosti u KZ-u. One mogu dovoditi službene osobe, već pri razmišljanju o ispunjenosti uvjeta na uporabu sredstava prisile u nejasan položaj.

Kroz kaznena djela o kojima rasprava tek slijedi možemo razmatrati i stupanj zaštićenosti službenika u državi. Uvijek se pojavljuje dvostruki objekt zaštite, normalno funkcioniranje službe, a nakon toga osoba službenika. Zato držimo da je naslov koji se često spominje "kaznenopravna zaštita ovlaštenih službenih osoba" djelomično pogrešan[505]. Pretežiti broj inkriminacija koje se odnose na razmatrano sadržan je u glavi Kaznenoga zakona koja nosi naziv, kaznena djela protiv javnog reda, što je razlog više za drugorazredno značenje razmatranih kaznenih djela za kaznenopravnu zaštitu službenika.

Kaznena djela kojima se zaštićuju policijski službenici možemo podijeliti u tri skupine:

1. kaznena djela u kojima je službena osoba koja obavlja određene poslove koji pripadaju unutarnjim poslovima izrijekom navedena, kao gramatički objekt:

[505] Usp. Šakić, 119.

2. kaznena djela u kojima je navedena službena osoba kao gramatički objekt:
3. opća kaznena djela, koja mogu biti počinjena prema svakoj osobi, a posljedica su stjecaja s kaznenim djelima iz prve ili druge skupine.

U prvu skupinu možemo ubrojiti sljedeća kaznena djela:

1. Ubojstvo službene osobe (čl. 91. st. 1. toč. 8.)[506].

---

[506] Ubojstvo službene osobe. Kao kvalificirani oblik ubojstva u čl. 91. st. 1. toč. 8. propisana je odgovornost osobe koja usmrti službenu osobu u vrijeme kad obavlja poslove zaštite ustavnog ustrojstva, osiguranja osoba ili imovine, otkrivanja kaznenih djela, privođenja, uhićenja ili sprečavanja bijega počinitelja kaznenog djela, čuvanje osoba kojima je oduzeta sloboda i održavanje javnog reda i mira. Počinitelj razmatranog, kao i drugih oblika kaznenoga djela ubojstva može biti svaka osoba. Gramatički objekt je službena osoba koja obavlja taksativno navedene poslove koji u pretežitom dijelu pripadaju sklopu unutarnjih poslova, propisanih čl. 1. Zakona. Nesporno je da se propis odnosi i na pravosudnog policajaca, obzirom da on može privoditi osobe i čuvati osobe kojima je oduzeta sloboda. Sporna je pozicija inspektora financijske policije i vojnog policajca. Za inspektora financijske policije nije spomenuto u Zakonu o financijskoj policiji da otkriva kaznena djela ili da sprečava bijeg počinitelja kaznenog djela ili da je ovlašten na uhićenje. Ovlast na navedene aktivnosti ipak se nazire u više propisa spomenutoga zakona,. Jedan od njih je sasvim sigurno čl. 10. gdje se govori o mogućnostima zaustavljanja i pretraživanja prijevoznih sredstava radi pronalaženja robe bez kontrolne markice. Pronalazak robe o kojoj je riječ jest utvrđivanje postojanja kaznenog djela. Na iznijetom primjeru temelji se stajalište kako je u određenim situacijama koje valja pomno ispitati to djelo može biti počinjeno i prema inspektorima financijske policije. Situacija sa vojnim osobama odnosno s vojnim policajcem bitno je složenija od položaja inspektora financijske policije. S jedne strane vojni policajci mogu djelovati u svojstvu redarstvene vlasti na vojnim građevinama gdje mogu obavljati sve poslove o koji su taksativno nabrojeni u čl. 91. st. toč. 8. s druge strane oni su vojne osobe. Činjenica da su vojne osobe omogućava radi zaštite njihovog svojstva primjenu posebnih propisa (glava XXVI KZ) među kojima se ističe kazneno djelo, napad na vojnu osobu u obavljanju službene dužnosti čl. 357. U sklopu toga djela st. 4. propisuje kaznu zatvora od deset godina ili kaznu dugotrajnog zatvora za osobu koja usmrti vojnu osobu koja obavlja službenu dužnost. Pri tom usmrćenju motiv ubojstva nije odlučan, on ne mora biti povezan s obavljanjem službe, pa tako ne mora postojati veza između obavljanja službe i napada, v. Pavišić/Veić, 658. U konkurenciji propisa valja se odlučiti za specijalni, vojni. Obzirom da se razmatrani propis čl. 98. KZ u pretežitom dijelu odnosi na policijskog službenika nužno je istaknuti probleme oko određenja poslova povodom kojih je propisana zaštita. Posrijedi su sljedeći poslovi: a) Zaštitu ustavnog poretka obavlja Služba za zaštitu ustavnog poretka. Netom navedena služba u obavljanju svojih poslova prikuplja podatke i obavijesti te poduzima druge potrebne mjere i radnje radi otkrivanja i sprečavanja djelatnosti usmjerenih na podrivanje ili rušenje Ustavom utvrđenog poretka i ugrožavanja sigurnosti zemlje, v. čl. 13. Zakona. Službenik službe za zaštitu ustavnog poretka ovlašten je obavljati sve poslove koji su propisani čl. 1. Zakona iz čega valja zaključiti da se po razmatranom propisu prosuđuje lišenje života takvog službenika kada izvršava i druge poslove koji su propisani u razmatranom članku. b) Osiguranje osoba i imovine. Propisi koji uređuju ovlasti policije u Republici Hrvatskoj ne određuju pojam "zaštite osoba i imovine". Službovnik pod naslovom "Osiguranje osoba, objekata i prostora" propisuje da Ministarstvo poduzima mjere osiguranja radi zaštite

javnog reda i provedbe sigurnosnih postupaka i sigurnosti na određenim objektima i prostorima, kao i zaštite određenih osoba i objekata, v. čl. 69. Službovnika. Članak 1. Zakona koji sadrži katalog poslova iz područja unutarnjih poslova također ne sadrži pojam "osiguranje osoba i imovine". On, naime, govori o "...zaštiti života i osobne sigurnosti ljudi, zaštitu imovine..." zato se opravdano postavlja pitanje stvarnog odnosa triju pojmova (ili triju pristupa u zaštiti istih ili sličnih dobara). Sigurno je jedno - da je Kazneni zakon predvidio selektivni pristup u zaštiti policijskih poslova kada ih obavljaju policijski službenici. Zato je relevantno za preciznost i jasnoću zakonskog bića, što je njegov sadržaj. Koliku pomoć nam uopće može pružiti netom prikazani propis iz Službovnika, s obzirom na to da teleološko i sistemsko tumačenje ukazuje na jednu užu namjenu toga propisa. Naime, ono je namijenjeno redovnom, izvanrednom i posebnom osiguranju što potvrđuje specifični značaj djelatnosti, na što ne ukazuje stav KZ-a. Propis KZ-a odnosi se i na to, a prijepornim se čini sve ono što je izvan toga osiguranja, s obzirom na to da nije određeno u propisima koji uređuju ovlasti policije niti u KZ-u. Držimo zbog toga da stav u KZ-u nije dovoljno određen i da postoji opasnost ulaska u zabranjenu analogiju. c) Otkrivanje kaznenih djela jest djelatnost policijskih službenika propisana čl. 1. Zakona. Ono što zabrinjava u razmatranom propisu KZ jest nedosljednost u korištenju pojmovnih sklopova koji su s razmatranim u vezi. Otkrivanje kaznenih djela jest jedan pojmovni sklop, otkrivanje počinitelja tih djela drugi, sprečavanje počinitelja u počinjenju treći i tako redom. Pravo je Kaznenoga zakona da štiti određene vrijednosti. Pri tome ne postoji čvrsta obveza poštivanja određene hijerarhije u toj zaštiti, međutim u razmatranom sklopu ipak zabrinjava nedosljednost. Kako opravdati teško lišenje života u slučaju otkrivanja kaznenih djela, a ne i u slučaju kada policijski službenik sprječava počinjenje kaznenoga djela, jer sprečavanje počinjenja kaznenih djela nije navedeno u opisu kaznenoga djela? Takav se zaključak nameće analizom toga propisa. d) Privođenje. Zakon u čl. 1. spominje privođenje nadležnim tijelima počinitelja kaznenih djela što je sukladno s razmatranim propisom kaznenoga prava ako sagledavamo kumulativno s djelom koji slijedi "...uhićenja ili sprečavanja bijega počinitelja kaznenoga djela". Međutim, ako privođenje razmatamo odvojeno od "...uhićenja ili sprečavanja bijega počinitelja kaznenoga djela" onda je kvalificirano ubojstvo ostvareno uvijek kada policijski službenik privodi osobu sukladno čl. 216. st. 1. Službovnika. Ne možemo s sigurnošću istaknuti što se hoće tim propisom, što je ozbiljan prigovor razmatranom, v. čl. 217. Službovnika. e) Uhićenje ili sprečavanje bijega počinitelja kaznenoga djela. Razlozi za uhićenje sadržani su u Zakonu o kaznenom postupku (čl. 89. i 95.) i Službovniku (v. čl. 232.). Ono što zabrinjava u ovoj točci je da kazneno djelo može biti počinjeno prema policijskom službeniku koji izvršava radnje prema počiniteljima prekršaja, a ne samo kaznenoga djela, npr. koji je pobjegao s izvršenja kazne zatvora i za kojim je sud izdao tjeralicu. U razmatranom slučaju kao i u slučaju navedenom pod točkom c), nisu pokrivene sve situacije u vezi s počinjenjem kaznenoga djela. f) Čuvanje osoba kojima je oduzeta sloboda. Navedena točka možda izražava najviše prijepora u svezi s razmatranim. Najprije treba odrediti dva pojmovna sklopa koja nisu u skladu sa sličnim pojmovima u policijskom niti u procesnom pravu. Prvi sklop jest, čuvanje osoba. Prijeporno je koje se osobe čuvaju u smislu propisa kaznenoga prava, od kojeg trenutka i do kada. Odnosi li se taj pojam samo na uhićene osobe, zadržane, počinitelje prekršaja, nije uređeno niti jednim propisom. Što znači pojam, oduzeta sloboda? Vjerojatno bi bilo najpravilnije zaključiti da je to uhićenje. Ostaje dalje otvoreno pitanje pokrivenosti drugih policijskih radnji, npr. privođenje koje može imati sasvim bezazleni povod. Držimo da su oba pojma kolokvijalna i neprihvatljiva u strogom režimu kaznenoga prava. g) Održavanje javnog reda i mira. Što je javni red i mir? U kakvom su odnosu pojmovi, "javni red i mir" i "javni red" odnosno "javni poredak"? To su pitanja o čijim odgovorima ovisi kakvoća razmatrane točke, odnosno ukupnog propisa. Pored navedenih pojmova koji su

kod nas uobičajeni, često se koriste pojmovi koji s njima u većoj mjeri korespondiraju, a to su: javna sigurnost i javni red i sigurnost. Pojam "javna sigurnost" obuhvaća zaštitu subjektivnih prava i pravnih dobara pojedinca i zaštitu pozitivnog prava, kao što je zaštita države i njezinog uređenja. Kao individualna dobra, osobito dolaze u obzir život, zdravlje, čast, osobna prava čovjeka, a kod pravnih osoba imovina. Dakako da se istaknuta zaštita od opasnosti podrazumijeva s rezervama. To se prije svega odnosi na supsidijaritet koji označava ovlast poduzimanja aktivnosti kada to ne mogu ostvariti druga državna tijela. Zaštita države i njezinog uređenja obuhvaća njezino postojanje kao i mogućnost funkcioniranja svih pravnih subjekata javnog prava uključujući i crkvu, v. Ruprecht, 381. Pojam "javna sigurnost i red" je središnji pojam policijskoga prava. On označava određeno područje u kojem nadležna vlast i policija pod zakonom utvrđenim pretpostavkama poduzimaju određene mjere. U prvom redu su razmatrani pojmovi u popisima jedinstveni dvostruki pojmovi, a u drugim se pravnim normama primjenjuju kao alternativne veze. Neke nove policijske kodifikacije odustaju od pojma javni red s ustavnopravnog gledišta, usp. Ruprecht, ibid. U međunarodnom pravu koristi se pojam "javni poredak" (*ordre public*) koji je uvažavajuće područje u kojem se primjenjuje, sukladno ovdje razmatranom, v. Ibler, 109. Je li ispravno tvrditi da se prekršajima iz Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira zapravo narušava javni red i mir (za značenje pojma, v. čl. 1. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, Narodne novine br. 41/77., 55/89., 5/90., 47/90., 29/94.)? Ako prihvatimo ponuđeni izlaz, koji se čini logičnim onda se glede kriminalne količine razmatrane točke i točke c) pojavljuje ozbiljan nerazmjer, odnosno tumačenjem propisa temeljem pravila *argumentum a minore ad maius* to bi se pravilo moglo primijeniti radi popunjavanja praznina u točki c). Dvojbeno je ipak takvo spekuliranje jer je ono u suprotnosti s pravilom *lex certa* koje u kaznenom pravu ne trpi iznimke. Naziv glave XXIV. Kaznenog zakona koji sadrži pretežiti dio inkriminacija kojima se štite policijski službenici jest, Kaznena djela protiv javnog reda. Sam pojam "javni red" nije određen u Zakonu već u teoriji . Pojam "javni predak" objasnio je Ustavni sud Njemačke (*VerGH 4, 194/204, vom 13. Oktober 1951*). "U Njemačkom policijskom pravu pojam, javni poredak (*öffentliche Ordnung*) obuhvaća ukupnost onih nepisanih pravila za odnos osobito u javnosti, koji je po vladajućem shvaćanju neizostavna pretpostavka uređenom zajedničkom životu". U Švedskoj se pojam "javni red", odnosno njegova povreda spominje kao pretpostavka primjene sredstava prisile. Povreda javnog reda i sigurnosti pokriva u pravilu svu policijsku djelatnost koja je izvan policijske djelatnosti pružanja pomoći, policijskog osiguranja ili drugih posebno uređenih djelatnosti. I kod definiranja navedenog pojma susreće se problem koji nije od prvorazrednog značenja za predmetno razmatranje, ali ga je nužno istaknuti radi dosljednosti. O tom se pojmu može govoriti ne samo kao kaznenopravnom, već i kao policijskopravnom pojmu. U potonjem smislu on označava vladajuće etičke i socijalne poglede kao pretpostavke naprednog zajedničkog života i kao položaj za stvaranje slobodnog razvoja javnog života, osobito ustavnopravnosti poretka u pravnoj državi. Pojam obuhvaća samo nepisana pravila zajedničkog života, s obzirom na to da su pisana pravila sastavni dijelovi objektivnog pravnog poretka i tvore javnu sigurnost, Lisken/Denninger, 113. Javnom sigurnošću razumijeva se nepovredivost zdravlja, časti i imovine, kao i pravni red i osnove uređenja države, Berner/Köhler, 13. Zaključujući izlaganje o kakvoći zakonskog opisa iz čl. 91. st. 1. toč. 8., treba istaći da on obiluje kolokvijalnim izrazima i ostavlja više pitanja otvorenim i tako dovodi u pitanje opstojnost samoga propisa. Točno je da bi propisi koji uređuju ovlasti policije *de lege fenda* mogli riješiti mnoga pitanja na podlozi toga propisa. Zbog toga se postavlja pitanje je li opravdano da Kazneni zakon s istaknutim nedostacima bude formirajući za propise koji će uređivati ovlasti policije i u takvim primjerima?

2. Napad na službenu osobu (čl. 318.)[507]

[507] Napad na službenu osobu, jedino je kazneno djelo u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu koje u svom opisu izričito spominju službenu osobu koja obavlja poslove iz nadležnosti unutarnjih poslova. Razmatrani propis, za razliku od drugih koji se odnose na zaštitu svake službene osobe u obavljanju službene radnje je po tome poseban. Pod napadom u smislu spomenutog kaznenog djela treba razumjeti svaku djelatnost koja dovodi do stvarne i konkretne opasnosti za tjelesni integritet službene osobe ili osobe koja joj ovlašteno pomaže u obavljanju poslova iz nadležnosti unutarnjih poslova. Iz pojma napad isključeni su zahvati koji su usmjereni na tjelesno ozljeđivanje policijskih službenika, v. Šakić, 334. Pored napada, razmatrano kazneno djelo se može ostvariti i ozbiljnom prijetnjom službenoj osobi da će biti napadnuta. Odlučujuća okolnost za shvaćanje radi li se o ozbiljnoj prijetnji ili ne jest način predstavljanja, stavljanja u izgled zla koje je počinitelj spreman nanijeti. Razmatrano kazneno djelo ne zaštićuju policijskog službenika u obavljanju svih poslova, već onih koji su taksativno određeni. Tom taksativnom nabrajanju možemo uputiti više prigovora. Prvi prigovor odnosi se na nesklad između čl. 91. st. 1. t. 8. i razmatranog propisa, glede vrste i sadržaja poslova povodom kojih se pruža zaštita. Iz toga nesklada jasno slijedi da KZ štiti policijske službenike povodom većeg broja poslova i jačim intenzitetom od usmrćenja života nego od napada. Teško je prihvatiti da propis ne štiti službene osobe od napada kada obavljaju poslove zaštite ustavnog ustrojstva, osiguranja osoba i imovine, sprečavanje bijega i sl. Prigovor se ne iznosi radi toga da bi se prikazao propis koji se odnosi na ubojstvo službene osobe kao bolji, jer on to uistinu nije. Ovim hoćemo istaknuti da je taksativno nabrajanje u razmatranom članku korak unazad na ionako nedovoljno uređenje kaznenog djela ubojstva službene osobe. U st. 2. sadržan je posebni oblik kaznenoga djela koji može biti ostvaren prema službenoj osobi kojoj je povjereno čuvanje osoba kojima je zakonitom odlukom ili na zakoniti način oduzeta sloboda. Stavak se faktički odnosi na tri vrste službenih osoba. One koje obavljaju poslove iz nadležnosti unutarnjih poslova, one koje obavljaju poslove iz nadležnosti pravosudne policije i službenike vojne policije. Dok službenici pravosudne policije imaju nesumnjivo osobe lišene slobode, kod policijskih službenika situacija može biti složenija. Problem koji hoćemo istaći izvire iz postojanja brojnih pojmova u propisima koji uređuju ovlasti policije na oduzimanje slobode, a to su: lišenje slobode, zadržavanje, privođenje, preprata i dr. Oduzimanje slobode je nesumnjivo kod ustanove uhićenja. Je li ono prisutno i u ostalim slučajevima? Kada je posrijedi oduzimanje slobode temeljem ZKP-a, situacija je na prvi pogled jasna s obzirom na to da čl. 168. st. 1. t. 8. određuje pojam, uhićenik ekstenzivno obuhvaćajući njime svaku osobu prema kojoj je primijenjena bilo koja mjera ili radnja koja dovodi do lišenja slobode te osobe. Je li oduzeta sloboda, odnosno je li uhićenik osoba iz čl. 178. ZKP-a koju su policijski službenici zadržali radi dolaska istražnog suca? To pitanje valja raspraviti jer su takvi slučajevi čest povod konfliktnim situacijama između policijskih službenika i građana. Građani se osjećaju povrijeđenima što ih se sputava u njihovom kretanju. Bjelodano je često da oni nisu počinili kazneno djelo. S druge strane, slijedom shvaćanja iz čl. 168. st. 1. t. 8., moguće je shvaćanje da su oni uhićeni. Nesumnjivo je da u njima postoji faktično oduzimanje slobode, jer policijski službenici zasnivaju vlast nad osobama te osobe ne mogu svojevoljno napuštati određeno mjesto. Ostaje međutim pitanje, je li zakonodavac tako mislio i, je li ispravno da materijalno pravo izgrađuje ustanovu s nesumnjivo procesnim sadržajem. Ono što je ispravno u propisu i što treba naglasiti odnosi se na zaštitu službenih osoba kada čuvaju osobe kojima je zakonitom odlukom oduzeta sloboda. Propis ujedno upućuje na pravo svake osobe kojoj je nezakonito oduzeta sloboda da se sama oslobodi, odnosno priznaje joj se pravo na nužnu obranu. Razmatrani propis, bez obzira što na prvi pogled djeluje cjelovito i logično, skriva jednu dvojbu. Smije li se

3. Sudjelovanje u grupi koja sprječava ili napada službenu osobu (čl. 319.)[508]

Razlog formiranja ove skupine jest u djelovanju počinitelja prema službenoj osobi (ili osobi koja joj ovlašteno pomaže) u obavljanju nekih poslova iz nadležnosti unutarnjih poslova.

U drugoj skupini su kaznena djela u kojima je gramatički objekt službena osoba, a ta se kaznena djela često izvršavaju na štetu službenih

---

osoba kojoj je nezakonito oduzeta sloboda napasti službenu osobu koja je čuva, a koja nije svjesna nezakonitosti oduzimanja slobode? Žrtvuje li propis nesmotrenost, i druge negativne okolnosti takvog policijskog službenika, priznavajući pravo osobi kojoj je oduzeta sloboda na napad. Bez obzira što je takvo stanje u životu moguće, držimo da njega nije moguće normativno izbjeći. Osoba kojoj je nezakonito oduzeta sloboda mora imati pravo na samooslobođenje tako dugo dok je pod vlašću službenih osoba. Pravo osobe ne prestaje njezinom predajom drugoj službenoj osobi radi daljeg čuvanja. Kvalificirani oblik kaznenoga djela sadržan je u stavku 3. On se ostvaruje kada počinitelj policijskog službenika ili osobu koja mu ovlašteno pomaže u naprijed opisanim slučajevima zlostavi, lako tjelesno ozlijedi ili joj prijeti uporabom oružja. Razmatrani stavak otvara nejasnoću glede shvaćanja pojma napad iz st. 1. Može li se uopće govoriti o napadu a da taj napad istovremeno nema karakteristike zlostave? Na to pitanje moramo odgovoriti potvrdno, s obzirom na to da je za zlostavu nužna namjera. Međutim, isto pitanje se postavlja u svezi s lakom tjelesnom ozljedom (bez obzira ne nejasnoću toga pojma). Nejasnoća odnosa razmatranog stavka i st. 1. ozbiljno dovodi u pitanje rečeno u analizi st. 1. glede shvaćanja pojma, napad. Bilo bi prihvatljivije da se ovdje štiti policijskog službenika od prijetnje napadom jer je sam njegov sadržaj teško shvatljiv. Govoriti o napadu kao nečem što je svedeno na najmanji intenzitet također je nerazumljivo, v. Bačić/Šeparović, 339. Kao i kod čl. 317. st. 2. ostaje otvoreno pitanje stjecaja s razmatranog kaznenog djela i kaznenog djela, tjelesna ozljeda, s obzirom na to da KZ ne poznaje kazneno djelo, laka tjelesna ozljeda koja se ovdje spominje. St. 4. omogućava oslobođenje od kazne počinitelja svih naprijed opisanih oblika kaznenih djela koji je na ostvarenje bio izazvan protuzakonitim, bezobzirnim ili grubim postupanjem službene osobe ili osobe koja joj ovlašteno pomaže. Protuzakonito ponašanje je ono ponašanje za koje ne postoji zakonska osnova. To su slučajevi kada policijski službenici poduzimaju službene radnje za koje nisu stvarno nadležni ili sredstvima koja nisu propisana za pojedine radnje. Bezobzirno i grubo postupanje nije moguće međusobno razdvojiti. Posrijedi su neprofesionalna postupanja koja u dovoljnoj mjeri ne uvažaju okolnosti slučaja i potrebu poštovanja dostojanstva čovjeka.

[508] Posrijedi je kazneno djelo čiji je smisao teško shvatljiv. Njegovom ostvarenju mora prethoditi počinjenje kaznenog djela iz čl. 317. ili 318. Zakona. Bilo bi logično da u oba kaznena djela postoji kvalificirani oblik djela, kada se ono čini od grupe ljudi. Isticanje posebnog djela koje se sastoji u sudjelovanju više osoba u počinjenju kaznenoga djela i za to predvidjeti novčanu kaznu ili kaznu zatvora do jedne godine odnosno blažu od bilo kojeg oblika kaznenih djela iz čl. 317. i 318. čini odnose djela o kojima je riječ nerazumljivim. Nema smisla govoriti ni o stjecaju. Obzirom na opsolentnost djela iz st. 1. ne možemo govoriti ni o djelu iz st. 2.

osoba koje su ovlaštene na uporabu sredstava prisile. Posrijedi su sljedeća kaznena djela:

1. prijetnja (čl. 129. st. 3.)[509];
2. pobuna osoba kojima je oduzeta sloboda (čl. 306.)[510];
3. bijeg osobe kojoj je oduzeta sloboda (čl. 307.)[511];

---

[509] Počinitelj kaznenog djela može biti svaka osoba. Radnja kaznenog djela sastoji se u prijetnji drugome nekim zlom da bi ga se ustrašilo ili uznemirilo. Za pojam prijetnja v. Pavišić/Veić, 98. U ovome slučaju prijetnja se može odnositi na bilo kakvo zlo a ne samo na napad na život i tijelo neke osobe. Izražavati se može na različite načine: neposredno, izjavom, pismeno konkludentnim radnjama i sl. Kod izražavanja prijetnje bitno je da je po karakteru i s obzirom na okolnosti prikladna za stvaranje straha, nespokojstva, osobne ugroženosti kod osobe, neovisno o tome kojim se sredstvom ili načinom prijeti. V. Pavšić/Veić, 308. Djelo je dovršeno kad je kod osobe stvoren osjećaj straha (nesigurnosti) ili uznemirenosti. Ono može biti počinjeno samo s namjerom, koja obuhvaća ustrašivanje ili uznemirenje drugog. Članak razlikuje i dva kvalificirana oblika. Prvi: Prijetnja da će se njega ili njemu blisku osobu usmrtiti, teško tjelesno ozljediti, oteti ili oduzeti sloboda i dr. Drugi; Ako su osnovno djelo ili navedeni teži oblik djela počinjeni prema službenoj ili odgovornoj osobi u vezi s njezinim radom ili položajem, ili prema većem broju osoba, ili ako je izazvalo veću uznemirenost građana, ili ako je osoba kojoj se prijeti zbog toga dulje vrijeme stavljena u težak položaj, ili ako je djelo počinjeno u sastavu grupe ili zločinačke organizacije. Za pokretanje kaznenog postupka povodom prijedloga v. čl. 163. ZKP-a.

[510] Počinitelji kaznenog djela mogu biti osobe kojima je temeljem zakona oduzeta sloboda. Radnja počinjenja sastoji se u sudjelovanju u okupljanju većeg broja osoba u ustanovi u kojoj se nalazi na temelju zakonite sudske odluke. Koliko osoba mora biti okupljeno, o tome nema jedinstvenog stava. Uzima se da mora postojati relativno veći broj koji se mora utvrditi u konkretnom slučaju. Treba istaknuti da osoba kojoj nije oduzeta sloboda na temelju zakonite odluke, a nalazi se u ustanovi, ima pravo na nužnu obranu. Glede krivnje, djelo može biti počinjeno s namjerom. Počinitelji moraju imati namjeru ostvarenja protupravnog cilja. Kvalificirani oblik kaznenog djela čini sudionik pobune koji je koristio silu ili prijetnju uporabe sile u namjeri ostvarivanja osnovnog kaznenog djela.

[511] Počinitelj kaznenoga djela može biti svaka osoba koja je temeljem zakona lišena slobode. Kazneno djelo ima dva oblika. Radnja prvog djela sastoji se u bijegu osobe iz ustanove u kojoj je na temelju zakonite odluke, uporabom sile ili prijetnjom jasno da će se izravno napasti na život ili tijelo neke osobe. Bijeg osobe sastoji se u samovlasnom oslobađanju samog sebe. On se može ostvariti ne samo iz zatvorenih prostorija već i iz otvorenih prostora, npr. radilišta, prilikom preprate i dr. Kazneno djelo je dovršeno kad je počinitelj izbjegao nadzoru osobe kojoj je povjeren. Kada prilikom bijega osobe kojoj je oduzeta sloboda, uz uporabu sile dođe do tjelesne ozljede osoba čijem su nadzoru povjerene, postojat će stjecaj kaznenih djela. Između raspravljanog kaznenog djela i prisile postoji prividni stjecaj. Djelo je moguće ostvariti samo s namjerom. Počinitelj ne mora imati namjeru trajnog udaljenja. Dovoljna je namjera privremenog udaljenja. Drugo kazneno djelao čini osoba koja prijeti opisanim načinom, ili obmanom omogući bijeg osobe kojoj je na temelju zakonite odluke oduzeta sloboda. Omogućavanje bijega znači poduzeti aktivnosti koje su utvrđene u st. 2., pri čemu treba istaknuti mogućnost dovođenja u

4. sprečavanje službene osobe u obavljanju službene dužnosti (čl. 317.)[512];

zabludu. Sila može biti usmjerena prema osobama, ali i prema stvarima. Počinitelj ostvaruje djelo, bez obzira je li osoba kojoj je omogućen bijeg tu mogućnost iskoristila.

[512] Navedeno kazneno djelo može počiniti svaka osoba. Radnja se sastoji u uporabi sile ili prijetnji uporabom sile i na taj način sprječavanju službene osobe u obavljanju službene radnje koju ona osoba poduzima u okviru svoje ovlasti, ili se na takav način prisiljava službena osoba na obavljanje službene radnje. Gramatički objekt u ovome kaznenome djelu jest službena osoba čije je određenje sadržano u članku 89. stavak 3. KZ. U kaznenopravnom smislu, silom se smatra uporaba fizičke ili neke druge snage prema osobama ili stvarima. Ako se upotrebljava prema osobama, sila je usmjerena na to da se te osobe prisile da nešto učine, da se uzdrže od nekog činjenja ili da trpe, a ako je upotrebljava prema stvarima, usmjerena je na njihovo uništenje ili oštećenje. Sila može, u zavisnosti od intenziteta, imati različiti kaznenopravni značaj. Ona može biti osnova za isključenje postojanja kaznenoga djela, kada je djelo počinjeno pod utjecajem određene sile. U tom smislu razlikujemo apsolutnu silu (*vis apsoluta*) i kompulzivnu silu (*vis compulsiva*). Apsolutna sila čini tijelo čovjeka sredstvom. On nije u mogućnosti ponašati se drugačije od zahtjeva počinitelja. Za razliku od apsolutne sile, radnja opstoji kod kompulzivne sile, jer tu počinitelj nije lišen svih mogućnosti svjesnog i voljnog ostvarenja akata. Drugo je pitanje koje je izvan okvira ispitivanja prilikom razmatranja radnje. Postoji li protupravnost i krivnja za tako ostvaren akt? Pored navedenog, legalnim određenjem prošireno je značenje pojma sile; u članku 89. st. 29. dano je prošireno značenje toga pojma. Prijetnja je stavljanje u izgled nanošenja nekog zla. Za razliku od općenitog shvaćanja, u kaznenome pravu gdje ona najčešće postoji, kada se upućuje drugome, i njemu bliskim osobama, razmatrani propis je u tom smislu restriktivan. O prijetnji će se govoriti kada je ona upućena policijskom službeniku, kada se njemu predočava izravna uporaba sile. Prijetnja koja bi išla u nekom drugom pravcu ne bi predstavljala element ovog kaznenog djela. O razmatranom kaznenom djelu neće se raditi ako je uporaba sile ili prijetnja da će sila biti korisštena povezana s radnjama prije ili poslije poduzimanja službene radnje. Izraz "sprečavanje" ima dvostruki smisao. On predstavlja potpuno onemogućavanje službenika u obavljanju službenih radnji, ali i otežavanje obavljanja radnji. Onemogućavanje u obavljanju službene radnje mora biti posljedica uporabe sile ili prijetnje da će sila biti korištena, Šakić, 229. Moguće su, međutim, situacije u kojima je u konkretnom slučaju potrebno ocijeniti, postoji li ovo kazneno djelo, iako samim počinjenjem službene radnje nije započelo, ali se radi o takvom ponašanju odnosno djelovanju, kojima se po prirodi stvari pristupa samom poduzimanju službene radnje. Službena radnja je s pripremama za njezino poduzimanju tako čvrsto povezana da nije moguće izvesti službenu radnu ako se prethodno ne obave uvodne radnje. Prirodnost i logičnost cjeline u razmatranom upućuju na ostvarenje kaznenoga djela. Dalji uvjet za ostvarenje djela povezan je s obavljanjem službene radnje u okviru svoje ovlasti. Nema sumnje da zakonodavac smjera na zaštitu službene osobe kada poduzima zakonitu radnju. Zakonita radnja u raspravljanom slučaju je onda kada je konkretni policijski službenik stvarno nadležan za njezino poduzimanje i kada pri poduzimanju koristi za to propisane ovlasti. Nezakonitim radnjama službenik ne štiti javni poredak, već djeluje protiv njega. Prema tome, sprečavanje nekoga u protupravnome ponašanju ne može imati karakter protupravnog djela, Šakić, 230. Do takvog zaključka, da se ne ostvaruje kazneno djelo možemo doći i kroz objašnjenje ustanove nužne obrane, dakako uz uvjet da su ispunjeni svi sastojci nevedene ustanove. Moguće su situacije da službena osoba poduzima radnje koje pripadaju "unutarnjim poslovima" ili poslovima neke druge službe o kojoj je riječ i pri tome koristi propisane ovlasti, međutim ona stvarno nije nadležna za njihovo poduzimanje,

što otvara pitanje odgovornosti i za takve slučajeve. Nužno je i za takve primjere istaći da su posrijedi nezakonite radnje. Postupanje po nalogu pretpostavljenog slijedi sve ono što je naprijed navedeno. Kada bi nadređeni nalagao počinjenje nezakonite službene radnje, neposredno djelujući imao bi pravo neposluha, odnosno sprečavanja službene radnje. U policijskoj praksi nisu rijetki slučajevi tzv. pasivnog otpora koji dovodi do onemogućavanja ostvarenja službenog zadatka. Postavlja se stoga pitanje, ostvaruje li osoba koja na takav način onemogućava u cijelosti izvršenje službenog zadatka, kazneno djelo? Na prikazani način raspravljano kazneno djelo nije moguće počiniti. Pasivni otpor nikada ne predstavlja uporabu sile ili prijetnje pa ne može biti radnjom počinjenja raspravljanog djela. Mogu li službene osobe o kojima je riječ poduzimati službenu radnju u svoje slobodno vrijeme, odnosno u vrijeme dok su izvan službe? Sukladno čl. 31. Zakona to je propisana obveza zbog čega rečeni postupci pripadaju razmatranom kaznenom djelu. Za inspektore financijske policije v. čl. 20. st. 1. Zakona o financijskoj policiji. Drugi oblik kaznenog djela iz članaka 317. st. 1. jest prisiljavanje, na isti način, službene osobe na obavljanje službene radnje. U primjeru policijskih službenika posrijedi su radnje u okviru poslova javne sigurnosti ili zaštite ustavnog poretka, v. čl. 1. Zakona. Osnovni kriterij za razgraničenje ovog oblika kaznenog djela i prije opisanog je u vremenu poduzimanja radnje počinjenja. Prisila na poduzimanje službene radnje postojat će onda kada službena osoba nije započela s poduzimanjem same radnje, a o sprečavanju će se raditi kada je policijski službenik započeo s radnjom, pa sve dok radnja traje. U stavku 2. sadržan je kvalificirani oblik kaznenog djela iz st. 1. ako počinitelj službenu osobu kod gore opisanog djela zlostavi, lako tjelesno ozlijedi ili joj prijeti uporabom oružja. Ono što odvaja navedeno djelo od djela iz stavka 1. je odlučnost i ustrajnost počinitelja da počini djelo. Zlostavljanje obuhvaća različite zahvate u tjelesni ili duševni integritet čovjeka u rasponu većem od realne uvrede, a manjem od tjelesne ozljede. U praksi se spominju tjelesne patnje manjeg intenziteta (tjelesne i duševne) izazivanje straha i sl. Laka tjelesna ozljeda kao posljedica djelovanja počinitelja prema službenoj osobi otvara dvojbe u praksi. Naime, do donošenja novoga kaznenog zakonodavstva Republike Hrvatske u čl. 41. Kriviènog zakona Republike Hrvatske postojalo je kazneno djelo, laka tjelesna povreda, dok je novim kaznenim zakonodavstvom u čl. 98. predviđeno kazneno djelo, tjelesna ozljeda, v. Krivični zakon Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 32/93., 38/93., 16/96. i 28/96.). Zakonski opis djela, starog i novog (laka tjelesna povreda - tjelesna ozljeda) ostao je isti. Opravdano se otvara pitanja kakvog je značenja u stavku 2. članaka 317. "lako tjelesno ozlijedi". Smjera li ovaj propis na to da obuhvati i najmanji nasrtaj na službenu osobu čime bi se "lako tjelesno ozljeđivanje" smatralo samo kolokvijalno ili zahtijeva ostvarenje kaznenog djela tjelesna ozljeda (čl. 98.). U svezi s razmatranim, postoji još jedan problem. Novim kaznenim zakonodavstvom stvorena su dva nova kaznena djela u sklopu kaznenih djela protiv života i tijela, tjelesna ozljeda na mah čl. 100. i tjelesna ozljeda iz nehaja čl. 101. Oba kaznena djela se u svojem opisu pozivaju na čl. 99. st. 1. (teška tjelesna ozljeda) što znači da su ona specijalni oblik toga kaznenog djela. Istovremeno, naziv tih kaznenih djela upućuje da su ona specijalni oblik kaznenog djela, tjelesna ozljeda čl. 98. Teško je prihvatiti da zakon smjera na proširenje kaznene zone kaznenog djela tjelesna ozljeda čl. 98. kako bi obuhvatio i one slučajeve koji nisu pokriveni navedenom inkriminacijom. Isto je tako upitno uvažavajući načelo *lex certa* da kazneno djelo, tjelesna ozljeda ulazi u biće razmatranoga kaznenog djela. Najbolje bi bilo izrazu "lakoj tjelesno ozljedi" priznati samo kolokvijalno značenje. Svako drugo značenje otvara cio niz pitanja koja dovode do zone zabranjene analogije. Prijetnja uporabom oružja kvalificirani je oblik prijetnje. Tu se u izgled službenoj osobi stavlja na teži način zlo. Za opstojnost kaznenog djela bez značenja je radi li se kod prijetnje uporabom oružja o kompulzivnoj sili ili o prijetnji ali je to razlikovanje bitno za odmjeravanje kazne što obvezuje sud na minucioznost u utvrđivanju

5. pozivanje na otpor (čl. 321.)[513].

Za treću skupinu karakteristična su dva kaznena djela, teška tjelesna ozljeda (99-101) i nepružanje pomoći (104.).

Većina je kaznenih djela koja čine službene osobe nedopuštenom uporabom sredstava prisile usmjerena protiv slobode i prava čovjeka. Sasvim iznimno, u prvom planu to mogu biti djela protiv života i tijela, češće u stjecaju s kaznenim djelima iz razmatrane glave, ubojstvo, teško ubojstvo i tjelesna ozljeda. Toj skupini kaznenih djela organski pripada i kazneno djelo mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje, čl. 176. koje je radi međunarodno preuzete obveze svrstano u glavu kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom[514]. Ne treba ni potpuno isključiti

---

svih detalja koji su relevantni za pravilnu prosudbu događaja. St. 3. propisana je kaznena odgovornost za počinitelja koji neku od razmatranih radnji u st. 1., i 2. počini prema osobi koja ovlašteno pomaže službenoj osobi u obavljanju službene radnje. St. 4. propisuje mogućnost oslobođenja počinitelja radnji opisanih u stavcima 1., 2. i 3. Kada je počinitelj bio izazvan protuzakonitim, bezobzirnim ili grubim postupanjem službene osobe ili osobe koja joj ovlašteno pomaže. Prvo što treba istaknuti u ovome stavku odnosi se na karakter službene radnje koju poduzima službena osoba. To mora biti zakonita službena radnja kod čijeg izvršenja službena osoba (ili osoba koja joj pomaže) koristi nezakonita sredstva, bezobzirno ili grubo postupa.

[513] Pozivanje na otpor. Počinitelj kaznenog djela može biti svaka osoba. Radnja kaznenoga djela strukturirana je po modelu formalnog delikta. Ona se sastoji u pozivanju drugih na otpor ili neposlušnost prema zakonitim odlukama državnih tijela, prema mjerama državnih tijela ili prema službenoj osobi u obavljanju službene radnje. Pozivanje na otpor je pozivanje na neposluh prema odlukama ili mjerama državnih tijela koje su donesene na temelju zakona ili drugog normativnog akta kojim je državno tijelo ovlašteno donositi određene konkretne odluke. Kazneno djelo je dovršeno samim upućivanjem poziva na otpor ili neposlušnost koji je dopro do druge osobe. Nije potrebno da je do otpora ili neposlušnosti stvarno došlo. Kazneno djelo može biti počinjeno s namjerom. Počinitelj mora biti svjestan da njegova izjava ili konkludentne radnje predstavljaju pozivanje na otpor. Pored izloženog osnovnog oblika postoji i teži oblik kaznenog djela. Teži oblik je strukturiran po modelu materijalnog delikta. Potrebno je da ostvarenje djela iz stavka 1. dovede do onemogućavanja ili znatnog otežavanja provođenja zakonitih odluka ili mjera ili službene radnje.

[514] Kaznena djela službenih osoba zamjetna su u hrvatskoj pravnoj povijesti gdje inkriminacije pravno tehničkim dosegom odgovaraju vremenu u kojem su nastale. Korčulanski zakonik o odgovornosti noćnih stražara govori u propisu pod naslovom "o noćnim stražama" (gl. XLVIII.). "Isto tako određujemo da su noćni stražari dužni bdjeti sedmicu dana pod zakletvom i savjesno vršiti stražu. A ako onaj tko bi morao biti budan na straži, zaspi, neka plati jedan groš. A ako (onaj koji je određen za stražu) ne bude htio doći (na stražarsko mjesto), neka za svaku (propuštenu) noć u toku čitave sedmice plati jedan

kaznena djela protiv imovine, osobito uništenje i oštećenje tuđe stvari, čl. 222.

Od kaznenih djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina treba istaknuti dva: iznuđivanje iskaza i zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti[515], a kazneno djelo protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim

---

groš u roku od tri dana sljedeće sedmice, (pod prijetnjom) kazne (na isplatu) dvostukog (iznosa) ako je (komunalna) uprava naredila isplatu u spomenutom roku, osim ako bi onaj koji nije došao bio na putu ili bi imao opravdano razloga zbog kojega je bio spriječen (da dođe). Zbog te spriječenosti mora se opravdati u toku sedmice u kojoj ima vršiti stražu, inače neka se njegovo opravdanje nipošto ne prihvati". Kazneni zakon o zločinstvih sadrži kazneno djelo službenih osoba koja se ostvaruju prisilom: "kazan javnih urednika, službenika, straža itd, koji se u svom uredu ili službi svojom učine krivcem tvornih uvreda" §. 331. U glavi VII. pod naslovom "o prekršajih suprot dužnostim javnog ureda" nalazi se prekršaj pod gore navedenim naslovom kojeg mogu počiniti osobe navedene u §. 68., u obavljanju svoje službe. Prekršaj se sastoji u činjenju tvornih uvreda. Kao primjer se u zakonskom tekstu osobito naglašava lišenje bez zakonske osnove. Osnove novoga kaznenog zakona o zločinstvah i prestupcih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju Kaznena djela službenih osoba pri kojima se koristi prisila sadržana su u glavi XXVI. "Zločinstva i postupci javnih činovnikah i zlouporabe prava odvjetovanja" §§. 401. i 402. §. 401. Kazneno djelo je slično kaznenom djelu "zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti". Počinitelj kaznenog djela može biti samo službena osoba. Radnja se sastoji u zlostavi ili drugog omogućavanju zlostave, u obavljanju službe. §. 402. Počinitelj kaznenog djela može biti samo službena osoba. Radnja se sastoji u zlouporabi službene dužnosti i prisili drugoga na djelo ili propust na koje oštećeni nije obvezan. Krivični zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju sadrži dva kaznena djela koja mogu doći u obzir kada službene osobe koriste prisilu prema drugima. To su djela u glavi kaznenih djela "krivična djela protiv službene dužnosti" §. 390. koje je slično aktualnom kaznenom djelu "iznuđivanje iskaza" (Kazneno djelo može počiniti samo državni službenik koji u kaznenom, građanskom, disciplinskom ili upravnom postupku iznudi upotrebom protupravnih sredstava kakav iskaz) i kazneno djelo iz §. 395. koje je slično aktualnom kaznenom djelu "prisila (kazneno djelo može počiniti državni službenik ili vjerski predstavnik koji zlouporabom svoje službe ili položaja nekoga prisili da nešto počini ili ne počini ili da nešto trpi čime se vrijeđa neko pravo oštećenog).

[515] Kazneni zakon o zločinstvih sadrži kaznena djela koja se mogu počiniti prema službenim osobama, kao i ona koja mogu počiniti službene osobe sredstvima prisile prema građanima. Skupinu kaznenih djela koja mogu biti počinjena prema službenim osobama čine: ustanak §. 68., javno nasilje §. 81., uvrijeđenja javnih urednika, službenika, straža ili naredbenika na željeznicah itd. § 312. ina unošenja u izvršavanje javnih službi §. 314., Šilović, 83., 91-98., 302-303., 304. Interesantno je spomenuti kako se tjelesna ozljeda počinjena na "javnom uredniku" smatra teškom bez obzira što nema obilježja teške tjelesne ozljede, v. Šilović, 164. i tamo cit. rješidbe Kr. stola sedmorice. Pozornost kaznenim djelima protiv službenika i kaznenim djelima počinjenih od strane službenika pridaju i Osnove novoga kaznenog zakona o zločinstvah i prestupcih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju. Kaznena djela koja se mogu počiniti protiv službenih osoba uporabom prisile sadržana su u glavi IV. Zločinstva i prestupci proti javnoj vlasti, a sadrži u tom smislu tri kaznena djela, §§. 141., 143. i 144. §. 141. propisuje kazneno djelo slično današnjem

pravom jest: mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje.

1. Iznuđivanje iskaza

Postupci o kojima je riječ pri navedenom kaznenom djelu zabranjeni su na nacionalnoj razini Ustavom (čl. 29.) a na međunarodnoj Općom deklaracijom (čl. 5.), Međunarodnim paktom (čl. 7. i 10.). i Europskom konvencijom (čl. 3.).

Počinitelj kaznenog djela može biti svaka službena osoba koja je ovlaštena saslušavati drugu osobu u bilo kojem postupku, kaznenom, prekršajnom, stegovnom, i dr.[516]. U sklopu predmetnog razmatranja počinitelji djela mogu biti policijski službenici, financijski policajci i vojni policajci. Ne bi trebalo do kraja isključiti ni pravosudne policajce obzirom da i oni mogu prikupljati podatke o nedopuštenom ponašanju osoba kojima je oduzeta sloboda.

Radnja kaznenog djela sastoji se u uporabi sile, prijetnje ili drugog nedopuštenog sredstva ili načina pri ovlaštenom saslušanju drugog u namjeri da se od okrivljenika, svjedoka, vještaka ili druge osobe iznudi iskaz ili neka druga izjava.

U kaznenom pravu izraz sila ima višestruko značenje.

---

kaznenom djelu, napad na službenu osobu u obavljanju službene radnje. Djelo može počiniti osoba koja uporabom sile ili prijetnjom uporabe sile prisili službenu osobu u obavljanju službe da obavi ili propusti obaviti službenu radnju. §. 143. propisuje svojevrsnu prijetnju prema službenoj osobi koja se može ostvariti stavljanjem ruku na osobu koja obnaša javnu službu. §. 144. propisuje ponašanje koje se sastoji u vrijeđanju ili neovlaštenom smetanju javnog službenika u obavljanju službene radnje. Krivični zakonik za Kraljevnu Jugoslaviju zaštitu službenih osoba propisuje Glavom XIII. koja je nosila naslov, Krivična djela protiv državne vlasti. Glava sadrži sedam kaznenih djela. Kazneno djelo iz §. 127. slično je današnjem kaznenom djelu, sprečavanje službene osobe u obavljanju službene radnje a kazneno djelo iz § 128. napad na službenu osobu pri obavljanju poslova sigurnosti. Razlike su ipak vidljive, prije svega u širini aktivnosti koje ulaze u zakonski opisi djela.

[516] Bačić/Šeparović, 120-121, Horvatić (1997.), 349, Pavišić/Veić, 303-305.

U KZ je propisano (čl. 89. st. 29.) da kao silu smatramo i primjenu hipnoze ili omamljujućih sredstava korištenih radi dovođenja koga protiv njegove volje u nesvjesno stanje ili da se onesposobi za otpor. U kaznenopravnom smislu silom se smatra uporaba fizičke ili neke druge snage prema osobama ili stvarima. Ako se upotrebljava prema osobama, sila je usmjerena na to da se te osobe prisile da nešto učine, da se uzdrže od nekog činjenja ili da trpe, a ako se upotrebljava prema stvarima, usmjerena je na njihovo uništenje ili oštećenje. Sila može, u zavisnosti od intenziteta, imati različit kaznenopravni značaj. U čl. 31. KZ-a sadržana je sila i prijetnja u sklopu razloga isključenja protupravnosti. Sam sustavni položaj razmatanog propisa krajnje je upitan, s obzirom na to da bi mu mjesto trebalo biti u sklopu radnje. Djelovanje čovjeka na polaznoj razini ne udovoljava uvjetima koji su neophodni za kaznenopravni pojam radnje[517]. Ona može biti osnova za isključenje postojanja kaznenog djela kada je djelo izvršeno pod utjecajem sile određene jakosti. U tom smislu razlikujemo apsolutnu silu (*vis apsoluta*) i kompulzivnu silu (*vis compulsiva*). Apsolutna sila jest ona koja djeluje tako da osoba nema druge mogućnosti izbora postupanja. Ona je prisiljena postupati onako kako to počinitelj od nje zahtijeva. Iz toga slijedi da apsolutna sila isključuje slobodu postupanja i da njeno djelovanje nije samo isključenje protupravnosti nego da je jednako djelovanju više sile (*vis maior*). Radnja kod jedne i kod druge vrste sile ne udovoljava osnovnim uvjetima za shvaćanje radnje. Razlika apsolutna sile i više sile jest u činjenici da apsolutna sila potječe od čovjeka, što je razlikuje od više sile koja potječe od prirodnih izvora. Osoba koja djeluje pod utjecajem neodoljive sile jest puki fizički počinitelj radnje; on čak i nije posredni počinitelj[518].

Kompulzina sila je za razliku od apsolutne, sila kojoj se moglo odoljeti. Ona ne isključuje mogućnost odlučivanja osobe prema kojoj je primijenjena.

---

[517] Usp. Pavišić/Veić, 98-99.

[518] V. Bačić, 316. Zlatarić/Damaška, 18, 264, 298.

Može biti fizička, čije djelovanje nije takvo da u potpunosti isključuje odlučivanje, ali može biti i prijetnja. Osoba prema kojoj se djeluje tom silom djeluje svojom voljom[519].

U smislu ovog kaznenog djela pod silom treba podrazumijevati primjenu svake fizičke ili psihičke prisile.

Prijetnja je stavljanje u izgled nanošenja nekog zla, kako onome kome je upućena, tako i drugima, njemu bliskim osobama.

KZ u opisu radnje kaznenog djela navodi uporabu sile prijetnje ili drugog nedozvoljenog sredstva ili načina. Takva formulacija je u neskladu s čl. 225. st. 7. čl. 239. st. 1. i čl. 4. st. 3. ZKP. U navedenim propisima sadržani su zabranjeni postupci prema okrivljeniku, svjedoku i drugoj osobi od kojih službene osobe iz čl.126. KZ pribavljaju iskaz ili neku drugu izjavu.

U skladu s odredbama čl. 225. st. 7. ZKP-a prema okrivljeniku se ne smije upotrijebiti sila, prijetnja ili druga slična sredstva. Sadržaj pojmova sila i prijetnja jest jasan ali je otvoreno pitanje sadržaja dijela zakonskog opisa "...ili druga slična sredstva...". Najlogičnije se čini u taj pojmovni sklop uklopiti usmjereno djelovanje na psihička zbivanja osobe koju se ispituje radi zaobilaženja misaonih i voljnih kritičkih funkcija (sugestija) dovođenje u zabludu od službenih osoba (obećanje postupovnih pogodnosti, zatajivanje ili uskrata prava i sl. zlostavljanje pri ispitivanju (umaranje, uskrata hrane i sl.) zloporaba procesnog položaja (prijetnja uporabom postupovne prisile, stavljanje u izgled otkrivanje određenih okolnosti i sl.)[520].

Pod nedozvoljenim sredstvima podrazumijevamo primjenu onih postupaka, u prvom redu medicinskih, ili drugih sredstava prema osobama koje daju izjavu, kako bi ih se dovelo u stanje da ne mogu slobodno odlučivati hoće li dati izjavu ili neće, niti mogu kontrolirati izjavu. Opisani postupci zabranjeni su čl. 265. st. 4. ZKP-a. Iz citiranog propisa nedvojbeno

---

[519] Pavišić/Veić, 98-100.

[520] V. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 217.

slijedi da ZKP razlikuje dvije skupine zabranjenih sredstava. U prvoj skupini su sredstva koja predviđa čl. 225. st. 7. a u drugoj skupini su zabranjene medicinske intervencije ili sredstva kojima se može utjecati na volju prilikom davanja iskaza[521]. Obje skupine podpadaju pod predmetno kazneno djelo.

Nije jasno što se smatra "načinom"u skladu s čl. 126. KZ? Može li se pojmovni sklop iz čl. 227. st. 7. ZKP-a "...ili druga slična sredstva..." izjednačiti s "načinom"? Zabranu o kojoj je riječ u razmatranom propisu treba proširiti i na citirani propis ZKP[522].

Sila, prijetnja ili druga nedopuštena sredstva ili nedopušteni način trebaju biti upotrijebljeni, prema okrivljeniku, svjedoku, vještaku ili nekoj drugoj osobi.

Pojmovi, svjedok, vještak, okrivljenik i dr. su jasni, međutim kazneno djelo može biti izvršeno i prema osobi koju je pozvala osoba ovlaštena za saslušanje, bez obzira što pozvana osoba ne može ništa reći u konkretnom primjeru. Djelo je dovršeno poduzimanjem radnje izvršenja s ciljem iznuđivanja iskaza. Kazneno djelo moguće je ostvariti jedino s namjerom. Kod počinitelja mora postojati svijest da od drugoga iznuđuje iskaz.

Teži oblik osnovnog djela je ostvaren kada je izvršenje praćeno teškim nasiljem, ili ako su uslijed iznuđenog iskaza ili izjave nastupile osobito teške posljedice za osumnjičenika ili okrivljenika u kaznenom postupku.

2. Zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti

Kazneno djelo može izvršiti službena osoba u obavljanju službe ili javne ovlasti. Od službenih osoba čija je aktivnost predmetom obrade ovoga rada važno je spomenuti da sve osobe mogu biti počinitelji kaznenoga djela.

Glede shvaćanja pojma "u obavljanju službe", smatramo potrebnim šire obrazložiti položaj policijskih službenika i inspektora Financijske policije. U

---

[521] V. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 251.

[522] V. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 216.

svezi s time, potrebno je istaknuti čl. 31. Zakona koji obvezuje policijskog službenika da obavlja poslove koji se odnose na zaštitu života i osobne sigurnosti ljudi, sprečavanje i otkrivanje kaznenih djela, odnosno hvatanje počinitelja tih djela, održavanje javnog reda i mira, u svakoj prilici, neovisno o tome nalaze li se na dužnosti ili ne. Istaknuta obveza s druge strane nalaže zakonito postupanje, što znači mogućnost ostvarenja razmatranog kaznenog djela.

Položaj inspektora Financijske policije glede poduzimanja službenih radnji izvan radnog vremena određen je čl. 20. Zakona o Financijskoj policiji. Oni su dužni obavljati poslove Financijske policije u svakoj prilici, bez obzira nalaze li se ili se ne nalaze na službenoj dužnosti i je li im to posebno stavljeno u zadatak.

Radnja kaznenog djela sastoji se u zlostavi drugog, vrijeđanju ili uopće postupanju prema njemu na način kojim se vrijeđa ljudsko dostojanstvo, u obavljanju službe ili javne ovlasti[523].

U najširem smislu, pod zlostavljanjem podrazumijevamo neljudsko postupanje prema osobi koje se može izražavati nanošenjem fizičkih ili psihičkih patnji manjeg intenziteta. Djelovati na tjelesni integritet neke osobe može se na različite načine: povlačenjem za kosu, uši, nos, gaženjem po nogama. Intenzitet takvih radnji mora biti manji od tjelesne ozljede, a veći od tvorne uvrede. Tvorna uvreda *(realna iniuria)* jest uvreda djelom koja se izražava fizičkim djelovanjem prema tijelu osobe[524]. Osoba se može zlostavljati i psihičkim djelovanjem: učestalim podsjećanjem na nešto neugodno, ismijavanjem, omalovažavanjem, i dr..

U inkriminaciju se podvode i one aktivnosti prema drugom koje se ne mogu karakterizirati kao zlostavljanje ili vrijeđanje, a koje također predstavljaju neprihvatljivo ponašanje službenih osoba prema građanima.

---

[523] Bačić/Šeparović, 121., Horvatić, (1997) 350., Pavišić/Veić, 305-306.

[524] Pavišić/Veić, 440. Zlatarić/Damaška, 350-351.

Npr. neopravdano ostavljanje neke osobe da čeka prijam, ismijavanje nečijeg ponašanja, načina odijevanja, govora i sl..

Razmatrano djelo u mnogim je detaljima radnje kaznenog djela istovjetno prethodno raspravljanom dijelu, iznuđivanje iskaza međutim od njega se ipak razlikuje. Razlika se ističe u namjeri počinitelja, dok je kod iznuđivanja iskaza to usmjerenost prema iskazu osobe, kod kaznenog djela zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti je poduzimanje radnje bez tako jasnog cilja. Između navedenih djela ne može postojati stjecaj.

Glede oblika krivnje traba istaknuti da je to djelo moguće ostvariti samo s namjerom. Namjera mora obuhvaćati svijest o svojstvu službene osobe i postupanju kojim se vrijeđa ljudsko dostojanstvo.

3. Mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje

Navedeno kazneno djelo je novo ne samo u kaznenom zakonodavstvu Republike Hrvatske, već i u svijetu. Nastajanje djela posljedica je prihvaćanja preporuke Odbora UN protiv mučenja (CAT) na poželjnost njegovog postojanja u Kaznenom zakonu[525].

U razmatranju kaznenog djela nužno je na samom početku odrediti počinitelja. U prvom redu to je službena osoba. Međutim, to može biti i svaka druga osoba koja djeluje na poticaj ili s izričitim ili prešutnim pristankom službene osobe. Koje kategorije osoba mogu biti obuhvaćene tim propisom? Tu mogu, kada je riječ o izvršavanju svih poslova o kojima se ovdje raspravlja, biti obuhvaćene osobe koje nisu stekle status stalno zaposlene osobe ili su vježbenici. Ono što je konstitutivno za status počinitelja, jest

[525] RH je podnijela prvo izvješće sukladno čl. 19. Konvencije UN protiv mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, 1995 godine, o čemu je navedeni Odbor raspravljao 6. 5. 1996. godine. O drugom periodičnom izvješću Odbor je raspravljao 13. 11. 1998. kojom prilikom je izrazio zadovoljstvo s uvrštenjem razmatranog kaznenog djela u zakonodavstvo RH u formulacijama koje odgovaraju čl. 4. i 16. Konvencije dok je propisana kazna prilagođena težini kaznenog djela, usp. CAT/C/SR. 352 i 359.

djelovanje "na poticaj ili s izričitim ili prešutnim pristankom službene osobe". To dalje znači da počinitelj može biti svaka osoba.

Je li poticaj u raspravljenom smislu istovjetan pojmu zapovijed? Poticaj moramo shvaćati u smislu kaznenopravnog pojma poticanje[526]. To dalje znači da je ono manjeg stupnja obveznosti od zapovijedi. Odnosno poticanje ne obvezuje poticanog na postupanje. Treba istaknuti kako razmatrani članak zapovijed nadređenog ne propisuje kao razlog za isključenje protupravnosti ni kao način počinjenja kaznenoga djela. O zapovijedi nadređenog čl. 2. st. 2. Konvencije OUN-a protiv mučenja sadrži kako zapovijed ne može biti razlogom opravdanja mučenja. Bez obzira što čl. 176. KZ ne sadrži zapovijed nadređenog kao *modus operandi* kaznenoga djela ona u to mora biti uključena[527]. Od toga je dopušten samo jedna iznimka, kada je zapovijed poduprta silom ili prijetnjom, čiji se učinak u pogledu počiniteljeva djela prosuđuje prema pravilima "sile ili prijetnje"[528].

Izričiti pristanak je takvo ponašanje službene osobe kojim se izražava tolerancija prema drugoj osobi, službenoj ili privatnoj da poduzima prema trećoj osobi aktivnosti koje su zabranjene Konvencijom. Izričiti pristanak ne smije se tumačiti kao inačica za zapovijed, jer se s zapovijedi zahtjeva određeno ponašanje od druge osobe dok se s izričitim pristankom takvo ponašanje ne zahtijeva, već se daje do znanja počinitelju da može neometano poduzimati tu radnju.

U vezi s prešutnim pristankom, moramo uočiti tri grupe osoba koje se tu mogu pojaviti. Prvo - to su službene osobe. One, jedna naspram druge mogu biti u položaju subordinacije i u položaju koordinacije[529]. Treba istaknuti da

---

[526] V. Pavišić/Veić, 125-126. Zlatarić/Damaška, 186. 209. 216. 218.

[527] Usp. Zupančić/Zidar, 969.

[528] V. Pavišić/Veić, 98-100.

[529] Slučaj koji je najviše zaprepastio zapadnoeuropsku javnost a ujedno je i najcitiraniji primjer policijskog nasilja jest *Rodney King*. Njega navodimo ne samo zbog pozornosti koju je privukao već i zbog toga što su nakon njega u SAD uslijedile mnogobrojne akcije

se razmatrani propis odnosi na jedan i drugi slučaj. Dakle, i onda kada jedna službena osoba koja je u odnosu na drugu u odnosu koordinacije i izražava prešutni pristanak. Postavlja se pitanje gdje je granica između prešutnog pristanka i neodobravanja postupanja neposredno djelujućeg? Ta granica mora biti odrediva, jer samo neodobravanje postupanja neposredno djelu-

---

sa ciljem ispitivanja stvarnoga stanja u policiji i pronalaska rješenja. Slučaj *Rodney King* dogodio se 1991. godine u Los Angelesu. George Holliday (koji je slučaj smio kamerom) je na Valentinovo legao rano ali ga je oko 00.50. probudila buka sirena i škripa automobilskih guma s obližnjeg trga. Oko spomenutog trga u Los Angelesu je etnički miješano stanovništvo (60.% hispanaca, 10. % crnaca, ostalo su azijati i bijelci). Kad je otvorio prozor, vidio je policijski helikopter koji obasjava reflektorom osobni automobil koji je okružen s šest policijskih automobila. Njegova prva misao je bila "hajde da uzmem kameru ". Snimka koju se Holliday snimio prikazivala je krupnu crnu osobu koji je na rukama i koljenima, nakon što je dva puta opaljen električnim taster pištoljem. Osoba se pokušala podignuti ali ponovno je pala jer su je neprekidno udarali policijski službenici po trbuhu, glavi, vratu, nogama (ukupno 56. udaraca). Udarala su je dva policijska službenika s dugačkim metalnim policijskim palicama. Na traci se također vidi treći policijski službenik, koji gazi po glavi i udara nogama osobu, te deset drugih policijskih službenika koji promatraju premlaćivanje, kao i brojni Hollidayevi susjedi. Događaju su ukupno prisustvovala 23 policijska službenika (navedena brojka iskorištena je protiv policije koja se uvijek branila da nema dovoljno službenika). Četiri policijska službenika tukla su Kinga, deset ih je gledalo, a sedam ostalih došlo je na mjesto događaja i odmah otišlo. U ponedjeljak, slijedeći dan brat oštećenog pokušao je uložiti pritužbu za zlostavljanje brata od policije. Otišao je u policijsku postaju ali je naišao na vrlo birokratski raspoloženog policijskog službenika koji mu je rekao da mu je brat u velikoj opasnosti jer je ugrozio živote policijskih službenika, a prije toga je prebrzo vozio. Holliday je također u ponedjeljak nazvao policijsku postaju s namjerom da im ponudi video traku. Rekao je dežurnom policijskom službeniku kako je gledao premlaćivanje čovjeka i htio se raspitati o tome u kakvom je stanju. Policijski službenik mu je odgovorio da oni ne izdaju takve informacije. Nije ga ni pitao što je vidio i snimio, nije popunio ni obrazac za žalbu. Policijski službenik s svojom nezainteresiranošću naljutio je Hollidaya te je on traku odnio lokalnoj televizijskoj kući od koje je vijest preuzela CNN. Traka je iste večeri prikazana više puta a vijest su preuzele sve značajnije svijetske agencije, v. Skolnick/Fyfe, 1-7. Uz tvrdnju kako primjer pokazuje slučaj mučenja koji nedvojbeno podpada pod biće razmatranog kaznenog djela, treba razmotriti pravnu poziciju policijskih službenika koji su prisustvovali premlačivanju. Kako slijedi iz opisa događaja među njima moramo razlikovati dvije skupine. One koji su bili stalno nazočne a nisu koristili prisilu i oni koji su došli na mjesto događaja i odmah se udaljili. One koje su bile stalno nazočne a nisu poduzimale mjere za sprečavanje nasilja treba smatrati odgovornim. Odgovornost druge skupine ovisi u njihovoj spoznaji što se zapravo događalo kada su se oni pojavili odnosno jesu li napustili događaj samo zato da bi izbjegli bilo kakva pitanja sa slučajem.V. Ogletree, C/Prosse, M/Smith; (1995.) Beyond the Rodney King Story: An Investigation of Police Conduct in Minority Communities. Northeastern University Press, Boston. Police Foundation; (1995.) The Years of Controversy; The Los Angeles Police Commission 1991-1993. DC: Police Foundation, Washington. Wekili, S/Leus, H; (1994.) Police Brutality: Problems of Excessive Force Litigation. Pacific Law Journal 25. 77-155. Scrivner, 3.

jućeg, a ne poduzimanje aktivnosti, kada se odnosi između službenih osoba, ima temelje na koordinaciji i nije kažnjivo postupanje. Nije dovoljno da neodobravanje bude intimno. Ono mora biti izraženo. Kada je posrijedi odnos subordinacije, onda je obveza nadređenog da aktivno djeluje i da spriječi postupanje potčinjenog, što ga uvijek dovodi u položaj počinitelja.

Drugo to je odnos između službene osobe i osobe koja je, djelujući na zahtjev službene osobe izjednačena u ovlastima s službenom osobom. Obveza je službene osobe da uvijek ima puni nadzor nad osobom koja joj ovlašteno pomaže u izvršavanju službenih zadaća. Zato u takvim prilikama nema mjesta neodobravanju zabranjenog ponašanja, već će uvijek postojati prešutni pristanak.

Treća mogućnost postoji kada su dvije ili više osoba, koje su status osobe izjednačene sa službenom osobom stekle netom opisanim načinom. S tim u vezi, postavlja se pitanje: smiju li se te osobe nalaziti izvan nadzora službene osobe po čijem nalogu djeluju i to još u situaciji da obavljaju radnje koje zabranjuje Konvencija? Držimo da su takve situacije moguće.

Na kraju rasprave o počinitelju, treba istaknuti da počinitelj ne može ni u kojem slučaju biti osoba izvan ovdje raspravljanog okvira.

Radnja kaznenoga djela obuhvaća svaki postupak kojim se nekoj osobi uzrokuje tjelesna ili duševnu bol, teške tjelesna ili duševna patnja. Namjera počinitelja mora biti usmjerena k dobivanju, od te ili druge osobe, obavijesti ili priznanja, kažnjavanje te osobe za kazneno djelo što ga je ona ili neka druga osoba počinila ili za čije je počinjenje osumnjičena, zastrašiti osobu ili na nju izvršiti pritisak, ili zbog kojeg drugog razloga utemeljenog na bilo kojem obliku diskriminacije. Nije jasno značenje dijela zakonskog opisa "...prouzroči nekoj osobi tjelesnu ili duševnu bol, ili prouzroči teške tjelesne ili duševne patnje..."? Posrijedi su dva stupnja koja nije nužno samostalno isticati obzirom da prvi stupanj "...prouzroči nekoj osobi tjelesnu ili duševnu

bol..." obuhvaća i drugi stupanj[530]. U smislu našega prava radi se o zlostavljanju. Ovdje se nužno osvrnuti na dio zakonskog opisa: " ili zbog kojeg drugog razloga utemeljenog na bilo kojem obliku diskriminacije". To zbog toga što tom pitanju nije dat odgovarajući značaj u Konvenciji UN-a protiv mučenja[531].

Pojam diskriminacija određen je samo djelomično u čl. 174. KZ rasna i druga diskriminacija. Šire značenje toga pojma sadrži Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1969. godine[532]. U čemu je razlika između navedenih pojmova?

---

[530] U zakonskom opisu kaznenoga djela polazi se od pojma mučenje koji je određen u Konvenciji OUN protiv mučenja: Pojam označava svaki akt kojim se jednoj osobi namjerno nanosi bol ili teška tjelesna ili duševna patnja da bi se od te osobe ili neke treće osobe dobile obavijesti ili priznanja, ili da bi se ta osoba kaznila za djelo što ga je ona ili neka treća sooba počinila ili za čije je izvršenje osumnjičena, da bi se se ta osoba zastrašila ili da bi se na nju izvršio pritisak, ili bilo zbog kojega drugog razloga utemeljenog bilo na kojem obliku diskriminacije, ako ta bol ili te patnje nanosi službena osoba ili bilo koja druga osoba koja djeluje u službenom svojstvu ili na njezin poticaj ili s njezinim izričitim ili prešutnim pristankom. Taj se izraz ne odnosi na bol ili patnje koje su posljedica isključivo zakonitih sankcija, neodvojivih od tih sankcija, ili koje te sankcije uzrokuju, v. čl. 1. Konvencije.

[531] Istraživanje Geller-a, govore da crnci predstavljaju 72% građana uključenih u incidente s primjenom vatrenog oružja koji su se proučavali u njegovom projektu. Istraživanje koje je proveo Milton 1977. godine u sedam velikih američki gradova govore o 87 % zastupljenosti crnaca u skupini prema kojoj se uporabljavalo vatreno oružje. Fyfe, 1978. godine, u studiji njujorške gradske policije utvrdio je 58 % crnaca kao osoba prema kojima se djelovalo vatrenim oružjem, 19 % bijelaca i 23 % osoba hispanskog porijekla. Prikazani statistički disparitet dovodi mnoge do zaključka da policija ima "jedan prst na okidaču za bijelce, a drugi za crnce". U svim područjima gdje su se provodila istraživanja, crnci sudjeluju u ukupnoj populaciji sa znatno nižim postotkom od postotka osoba prema kojima je primijenjeno vatreno oružje. Iz takvoga stanja još uvijek se ne može izvesti zaključak da se vatreno oružje koristi u cilju rasne diskriminacije. Problem je daleko složeniji, v. opš. Horvath, 115-116. Istraživanja *Amnesty Internacional*-a u New Yorku dokazuju rasni disparitetu u policijskoj uporabi vatrenog oružja. Istraživanje je dokazalo kako je nerazmjeran broj osoba prema kojima je uporabljeno vatreno oružje u ne-prijetećim ili upitnim situacijama iz skupina rasnih manjina. Najmanje 32 od 35 osumnjičenih (slučajni uzorak) prema kojima je policija koristila vatreno oružje bili su iz skupine rasnih manjina (16. hispanaca, 15. crnaca, 1. azijat, 1. bijelac, u sva slučaja rasa preminulog nije bila utvrđena). Navedeni brojevi uključuju i dva policijska službenika, crnca, koji su bili u civilnoj odjeći a ubijeni su od policijskih službenika, bijelaca, koji su ih doživjeli kao osumnjičene, v. *Amnesty Internacional*, 29.

[532] U toj Konvenciji (čl. 1.) izraz, rasna diskriminacija odnosi se na svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koji se zasnivaju na rasi, boji, precima,

Poredbeni prikaz kaznenog djela, rasna i druga diskriminacija (čl. 174. KZ.) i pojma rasna diskriminacija otkriva više terminološko razlikovanje od sadržajnog. Ako i postoji bilo kakva razlika između navedenog kaznenoga djela i pojma iz Konvencije, kazneno djelo - mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje, tu razliku uklanja. To zbog toga jer je pojam diskriminacija kojeg koristi KZ pokriven posljednjim dijelom definicije pojma, rasna diskriminacija[533].

Na kraju izlaganja o kaznenopravnim mogućnostima djelovanja protiv mučenja i sličnih postupanja u Republici Hrvatskoj, postavlja se pitanje neophodnosti postojanja toga kaznenoga djela u Kaznenom zakonu. U čemu je napredak ili prošireno biće djela, mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje naspram kaznenih djela, iznuđivanje iskaza i zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti? Ima li smisla uvoditi u kazneno zakonodavstvo djelo čija je radnja sadržana u nekom, već prije propisanom kaznenom djelu, a u odnosu na ta djela potonje nije specijalno?

---

nacionalnom ili etničkom porijeklu i koji imaju za svrhu ili za rezultat uništiti ili ugroziti priznavanje, uživanje ili obavljanje, pod jednakim uvjetima, prava čovjeka i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom polju ili na svakom drugom polju javnog života. Izlaganju o pojmu, diskriminacija, je cilj otkrivanje stvarnog sadržaja, što je polazište rasprave o biću razmatranog kaznenog djela. O neophodnosti dovođenja u vezu rasne diskriminacije i uporabe sredstava prisile govore suvremena istraživanja. Je li moguća rasna diskriminacija u državama koje nemaju tako karakterističan sastav stanovništva kao SAD (i slične države) uporabom sredstava prisile? U svezi sa SAD-u, gdje postoje mnogobrojne dvojbe i gdje se provode istraživanja da bi se dokazala ili opovrgnula povezanost, odnosno visoko sudjelovanje primjene sredstava prisile prema crnačkoj populaciji te njihova rasna diskriminiranost, to još nije potvrđeno. U državama koje nemaju rasnih razlika u toj mjeri, teže je govoriti da na općem planu može postojati razlika u uporabi sredstava prisile (odnosno u provođenju diskriminacije u tom smislu). Ta razlika nesumnjivo može postojati u konkretnom slučaju gdje su službene osobe svjesne razlike, a njihovo ponašanje usmjereno je na diskriminaciju. Na abstraktnoj razini ipak moramo dopustiti rasnu diskriminaciju kada grupa koju obilježava monolitnost čini nedopuštenu radnju i kada prema njoj osobe druge rase poduzimaju određenu aktivnost. Pri tome je najbitnije posjedovanje svijesti osoba koje djeluju o rasnoj različitosti onih prema kojima se djeluje. Situacije u kojima službene osobe primjenjuju sredstva prisile najčešće su takve da nemaju mogućnosti razmišljati o toj činjenici.

[533] Nije moguća diskriminacija izvan određenja u pojmu, rasna diskriminacija u sljedećem dijelu "...prava čovjeka i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom polju ili na svakom drugom polju javnog života".

Na ta pitanja odgovor možemo dati tek onda kada utvrdimo u čemu se razlikuje razmatrano djelo od netom navedenih djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina.

U razmatranju odnosa između navedenih djela moramo poći od počinitelja. Počinitelj kod iznuđivanja iskaza može biti osoba koja je ovlaštena saslušavati drugoga u bilo kojem službenom postupku. Bez obzira što je djelo koncipirano po modelu *delicta communia,* ono je ipak *delicta propria*, jer ovlast na takva saslušanja imaju samo službene osobe. Kod kaznenoga djela - zlostavljanje u obavljanju službe odredba o počinitelju je jasna. Počinitelj može biti samo službena osoba. U kojoj mjeri može biti formulacija iz kaznenog djela mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje koja glasi: "Službena ili druga osoba, koja djelujući na poticaj ili s izričitim ili prešutnim pristankom službene osobe..." *diferentia specifica* u odnosu na oznake počinitelja kod naprijed navedenih kaznenih djela. Širi opis počinitelja kod kaznenog djela, mučenje i drugo okrutno i nečovječno postupanje i kažnjavanje" ne donosi neku posebnu prednost tome djelu, s obzirom na postojanje ustanove supočiniteljstvo i suučesništvo u našem kaznenom pravu. Glede radnje, potonje kazneno djelo je jasnije predviđeno. Pored onog što je naprijed rečeno tome u prilog govori količina zakonskog teksta kojim se opisuje radnja. Pri tome se koriste jedinstveni pojmovi: tjelesna ili duševna bol, tjelesne ili duševne patnje koji su nepoznati kod drugih kaznenih djela kod kojih se koristi nasilje. Osnovna razlika između djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina i mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja je u strukturi propisa. Kazneno djelo, mučenje i drugo okrutno i neljudsko ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje obuhvaća kriminalni sadržaj obaju spomenutih kaznenih djela, i više od toga. To je razlog da mu se u kvalifikacijama određenih ponašanja treba davati prednost. Važno je istaknuti problematičnost odnosa, čl. 126. st. 2. i čl. 176. obzirom da prvo spomenuti

propis sadrži djelo kvalificirano težom posljedicom, za što je propisana kazna od jedne do deset godina[534].

Takvo stanje nalaže odstupanje od prije favoriziranog čl. 176. u korist čl. 126. st. 2. kada je posrijedi iznuđivanje iskaza, zbog teže zapriječene kazne. Kod svih kaznenih djela ostaje mogućnost stjecaja s kaznenim djelima protiv života i tijela[535]. Valja otvoriti mogućnost stjecaja i s kaznenim djelima protiv imovine, osobito s uništenjem i oštećenjem tuđe stvari, (čl. 222.)

---

[534] U pogledu stjecaja između kaznenih djela, iznuđivanje iskaza (čl. 126.), zlostavljanja u obavljanju službe i javne ovlasti (čl. 127.) i razmatranog kaznenog djela Krapac zastupa stajalište: "Kako će se u praksi, najvjerojatnije, uvijek ostvariti istovremeno barem dvije od spomenutih inkriminacija, odgovor na pitanje hoće li se raditi o pravom ili prividnom stjecaju ovisit će o ocjeni suda je li neki počinitelj istovremeno ostvario obilježja kaznenog djela protiv raznih zaštitnih objekata (npr. zlostavljanje u službi protiv prava i sloboda čovjeka a mučenje protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom) ili nije ; u prvom slučaju radit će se o pravom stjecaju; u drugom o prividnom", v. Zupančić/Zidar, 968.

[535] U kaznenim zakonima Austrije, Njemačke i Švicarske ne nalazimo podudarnost kakva je prisutna kod kaznenih djela počinjenih na štetu službenih osoba. Inkriminacije koje predviđaju inozemni zakoni su u većoj mjeri općenitijeg značenja od rješenja u KZ RH. Kao primjer u tom smislu možemo navesti Austriju. U dijelu (XXII) pod naslovom "kažnjive povrede službene dužnosti i srodne kažnjive radnje" sadržana su kaznena djela §. 302 zlouporaba službene moći i §. 303 nehajna povreda slobode osobe i povrede doma. Općenitost o kojoj je riječ odnosi se na nepostojanje propisa koji bi bili predviđeni kao isključiva osnova za policijsku odgovornost, bez obzira jesu li oni žrtve ili počinitelji. Treba istaknuti da nema posebnog oblika ubojstva službene osobe koja obavlja unutarnje poslove. U Njemačkoj nalazimo §. 340. tjelesno ozljeđivanje u službi. Počinitelj kaznenog djela može biti samo službena osoba. Radnja se sastoji u nanošenju bilo koje ozljede koja potpada pod neku od zakonom propisanu tjelesnu ozljedu, dok je službena osoba u službi ili za vrijeme obavljanja poslova povezanih sa službom. Stavak 2. razmatranog §. opisuje teže oblike osnovnog djela koji se temelje na težini nastale posljedice, v. Schönke/Schröder, 2282-2283. U Austrijskom KZ §. 312. sadržano je kazneno djelo, nanošenje boli ili zapuštanje osobe koja je lišena slobode. Kazneno djelo može počiniti službena osoba prema osobi koja je lišena slobode ako joj nanese tjelesnu ili duševnu bol. Teži oblik djela je kada iz osnovnog djela uslijedi teška tjelesna ozljeda ili tjelesna ozljeda s dugotrajnim djelovanjem. Razmatrani kazneni zakoni ne poznaju kazneno djelo, mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje. Kazneno djelo iznuđivanje iskaza kao samostalno djelo poznaje samo njemački zakon u §. 343. Počinitelj kaznenog djela može biti službena osoba ili njezin suradnik. Radnja kaznenog djela sastoji se primjeni nedopuštenih tjelesnih postupaka, osobito primjena prisile, prijetnja uporabom prisile ili nanošenje duševne boli prema osobi protiv koje se vodi službeni postupak (kazneni postupak, stegovni postupak, postupak pred sudom časti) radi pribavljanja izjava ili radi razjašnjenja činjenica ili radi prisile na iskazivanje, Rupprecht, 60., Schönke/Schröder, 2288-2289.

II. Odnos načina uporabe sredstava prisile i radnje kaznenoga djela

Najčešći uvod u uporabu sredstava prisile jest konfliktna situacija između službenih osoba i osoba prema kojima se uporabom sredstava prisile djeluje (osim uporabe sredstava prisile prema stvarima). Konflikt može biti različitog intenziteta. On je ovisan o karakteru situacije zbog koje nastaje, karakteristika osobe prema kojoj se djeluje i karakteristika samih službenih osoba.

Službene osobe o kojima je riječ, općenito gledajući, mogu se nalaziti u tri specifična položaja: službena osoba kao nasilnik, službena osoba kao ponižena osoba, službena osoba kao žrtva.

S gledišta kaznenoga prava, najjasnija je situacija kada je službena osoba nasilnik, odnosno kada iz neodgovarajućeg odnosa prema drugoj osobi nastane potreba za uporabom sredstava prisile. Izvan je razmatranoga slučaja uporabe sredstava prisile neposredno, bez konfliktne situacije, kada sam čin uporabe prisile nije službena uporaba sredstava prisile. U razmatranom primjeru službene osobe primjenjuje sredstva prisile nakon što su same stvorile konfliktnu situaciju netaktičnošću i grubošću prema osobi ili je primjenjuju bez povoda. Upravo zbog toga što ne postoji nezakonito postupanje osoba prema kojima se koristi sredstva prisile možemo kada se ne radi ni o zloporabi govoriti o uporabi sredstava prisile koja nisu službena[536].

U takvim okolnostima počinitelj djeluje prema službenoj osobi, a ona se treba braniti. Ukoliko su ispunjeni i drugi elementi za uporabu sredstava prisile, držimo uporabu načelno dopuštenom[537]. Pri tome se mora posebno brinuti o sadržaju specifičnih zadaća i činjenici da se službenici osposobljavaju za rješavanje konflikata i čvrstoću prema provokacijama.

---

[536] V. pod 3. D) III.

[537] Ovdje je odgovornost praktički jednaka odgovornosti u nužnoj obrani. Službene osobe ne poduzimaju tzv. provocirani napad. Kada bi se utvrdilo da je on namjeravao izazvati napad osobe kako bi koristio ovo sredstvo, on bi ostvario odgovarajuće kazneno djelo.

Tu situaciju možemo sagledati kao specifičnost službe, na razini djelovanja većeg broja policijskih službenika prema mnoštvu. Pri tome su kriteriji za utvrđivanje povoda za nastanak konfliktne situacije znatno složeniji i krajnje je upitna granica do koje stvarna spoznaja o tome može uopće djelovati na odgovornost pojedinca. Temeljem različitih istraživanja provedenih u posljednje vrijeme, moguće je *post festum* utvrditi razlog zbog kojeg je okupljanje većeg broja ljudi eskaliralo iz mirnog okupljanja, iz mirnog stanja u rušilačku masu. Takvi zaključci su od iznimne važnosti za rukovođenje i ponašanje policije *pro futuro*. Oni još uvijek ne predstavljaju osnovu za pojedinačnu odgovornost, a upravo je to ključni kriterij za kazneno pravo.

Kao i kod samostalnog postupanja policijskih službenika i kod policijskog djelovanja prema mnoštvu, važno je imati u vidu činjenicu da mnoštvo nije prosti zbroj pojedinaca, a da na drugoj strani (policijskoj) opstojnost provocirajućih faktora nije moguće unaprijed isključiti. Kao što je spomenuto pod 3. F) I. provocirajući faktori mogu biti oprema policijskih službenika, njihova brojnost, a da o samom ponašanju službenika i ne govorimo. Prisutnost tih faktora, u pravilu ne može biti osnova za kaznenu odgovornost policijskog rukovoditelja koji je odredio njihovo posjedovanje, a koja je bila stimulirajuća za eskalaciju nasilja u određenoj prilici. U takvim se okolnostima može raspravljati samo o profesionalnoj odgovornosti. Ipak, i u takvim prilikama mora se dopustiti mogućnost postojanja određenih pravila (smjernica) ili dogovora između organizatora okupljanja i policije o korištenju odgovarajućih postupaka. Kada bi ponašanje konkretnih policijskih službenika (onih koji rukovode) bilo u neskladu s netom istaknutim, mogli bismo govoriti o strožoj odgovornosti.

Specifičnosti nalazimo i kod pravosudnih policajaca kada obavlaju službu unutar kaznenog zavoda gdje ne smiju nositi vatreno oružje. To je razlog za posebnu obuku radi izbjegavanja konfliktnih situacija obzirom da ne

mogu poduzimati radnje najtežim sredsvima. Osim toga netaktično ponašanje može homogenizirati kaznenike u opiranju službenoj osobi.

Drugi slučaj postoji kada je službena osoba ponižena osoba. Stupanj poniženja može biti različit, što prije svega ovisi o modalitetima izvedbe i ličnosti pojedinih službenika. Navedeno stanje može biti uzrok smanjene ubrojivosti službenika, o čemu valja brinuti kod razjašnjenja događaja i odmjeravanja kazne. Isključenje krivnje zbog toga ne dolazi u obzir.

Treći slučaj je izraženije djelovanje počinitelja prema službeniku od netom izloženog, gdje je on žrtva stvarnog nasilja - fizički gubitnik. Bez obzira na poziciju službenika, nisu ispunjeni uvjeti za uporabu sredstava prisile. Odluku o uporabi on donosi temeljem precjenjivanja određene situacije. Kao i u prethodnom primjeru, službenik je najčešće u afektu, što mora imati značaj u pravnoj kvalifikaciji takve situacije i odmjeravanju kazne.

III. Posebnosti kaznene odgovornosti

1. Subjekt

Službenici koji su ovlašteni na uporabu sredstava prisile mogu u njezinoj primjeni biti samostalni, a mogu djelovati i u timu. Policijski službenik, pravosudni policajac i inspektor financijske policije obavljaju službu samostalno ili zajedništvu sa još jednim službenikom istog ili sličnog položajnog zvanja. Zajedništvo o kojem je riječ najčešće nije zasnovano na subordinaciji već na koordinaciji pri čemu zajedništvo u smislu predmeta o kojem se ovdje raspravlja ne uređuje na poseban način njihove međusobne odnose. Oni jedan prema drugome ne mogu djelovati izvan općih principa kaznenoga prava. Drugačija je situacija kod timskog rada. Timski rad je svojstven vojsci, (pri čemu ne treba isključiti mogućnost samostalnog djelovanja), drugim službama on nije do te mjere karakterističan. Zbog

prirode poslova inspektora financijske policije takav rad u uvjetima uporabe sredstava prisile ne može se isključiti međutim aktualnim uvjetima u Republici Hrvatskoj takva je mogućnost minimalna. Pravosudni policajac može djelovati u timu kada sudjeluje u potjeri za objeglim kaznenikom, kada je radi izvanrednih okolnosti nužno obaviti premještaj većeg broja kaznenika na druga mjesta po naprijed utvrđenim planovima i slično. Timski rad pravosudnih policajaca radi osiguranja kaznenika na tzv. "vanjskih radilišta" koja su u sklopu kaznenih zavoda nije svojstveno režimu izdržavanja kazne zatvora u Republici Hrvatskoj.

Timski rad u policiji svojstven je u pravilu specijaliziranim policijskim jedinicama koje nose različite nazive: specijalna policija, protuteroristička jedinica i sl. Ostalim ustrojstvenim jedinicama to je u pretežitom dijelu svojstveno kada izvršavaju izvanredne zadaće, kao npr. potjera, postupanje u izvanrednim prilikama, prirodnim katastrofama određena osiguranja i sl.

O počiniteljstvu pri uporabi sredstava prisile govorimo kada službene osobe samostalno ostvaruju kazneno djelo uporabom sredstava prisile. Kada su, najmanje dvojica ili kada obnašaju službu pod zapovješću pretpostavljenog, otvara se pored supočiniteljstva i pitanje suučesništva[538].

Posredno počiniteljstvo je pri uporabi sredstava prisile također moguće. Posredni počinitelj je osoba koja ispunjavajući uvjete iz bića kaznenoga djela, koji se odnose na počinitelja i subjektivne okolnosti, koristi drugoga kao puko sredstvo i tako ostvari kazneno djelo. Pri tome će drugi postupiti protupravno i skrivljeno, ili bez krivnje[539].

U određivanju odnosa počinitelja prema počinjenom kaznenom djelu, koristimo ustanove kaznenog prava koje uređuju sudjelovanje više osoba u izvršenju kaznenoga djela. Poštujući ustanove kaznenoga prava, možemo reći

---

[538] Općenito o suučesništvu, v. Bačić, 319-336., Pavišić/Veić, 114-129., Zlatarić/Damaška, 186.

[539] Bačić, 316.

da službene osobe mogu zajednički izvršavati kazneno djelo, pa u tom smislu govorimo o supočiniteljstvu[540]. Za supočiniteljstvo je nužno utvrditi postojanje zajedničke odluke o poduzimanje radnje, te sudjelovanje u radnji ili na drugi način davanje bitnog prinosa počinjenju kaznenoga djela. Unutar supočiniteljstva mogući su različiti načini zajedničkog i međusobnog djelovanja što ovisi o polaznim međusobnim odnosima. Kada postoji odnos subordinacije on automatski ne isključuje supočiniteljstvo, jer je na različite načine moguće donijeti zajedničku odluku o počinjenju kaznenog djela, između nadređenog i podređenog (ili podređenih). Postoji mogućnost da u sklopu tima koji je ustrojen po principu subordinacije djeluje uža skupina koja se izdvojila upravljanja nadređenog i da djeluju neovisno o njemu. Bitni prinos počinjenju kaznenog djela kao način ostvarenja supočiniteljstva jest posebno zanimljiv. Zanimljivost proizlazi iz specifičnosti života određenog tima koji djeluje, članovi se najčešće poznaju dulje vrijeme, postoji između njih potreba samodokazivanja i dokazivanja, o uspjehu ostvarenja određene zadaće često ovisi status tima i svakog pojedinca što sve samo za sebe i u cjelini djeluje na prosuđivanje statusa počinitelja. Pri tome se nikada ne smiju automatizmom izjednačavat uloge i značenje svakog sudionika. Sama činjenica što određeni sudionik nije poduzeo radnje radi sprječavanja određene posljedice ne znači da je i on počinitelj bez obzira kako homogena skupina može biti. U potonjim slučajevima pojedinac koji ne poduzme aktivnosti poradi sprječavanja počinjenja kaznenog djela može počiniti kazneno djelo iz čl. 104. nepružanje pomoći, kada je posrijedi djelovanje prema osobama[541] ili iz čl. 269. neotklanjanje opasnosti, kada je djelovanje usmjereno prema imovini[542].

---

[540] Općenito o supočiniteljstvu v. Bačić, 3o6-316., O suizvršilaštvu, NZ, 1/1982., Pavišić/Veić, 114-117.

[541] V. Pavišić/Veić, 284.

[542] V. Pavišić/Veić, 537-538.

Kazneno djelo iz čl. 339. nesavjestan rad u službi, također ne treba u potpunosti isključiti. Osobito u okolnostima kada u sklopu timskog rada gdje je utvrđen odnos subordinacije i kada se uža skupina ili pojedinac izmakne nadzoru nadređenog. Kod navedenog kaznenog djela nužno je utvrditi očito nesavjesno postupanje, što je konstitutivno za to kazneno djelo međutim to je problem koji uvijek obilježava razmatrano kazneno djelo[543].

Pomaganje kao forma suučesništva teško je ostvariva između rukovoditelja i neposredno djelujućeg. Pomagački odnos karakterističan je između drugih sudionika tima, kod čega pomagačka uloga mora biti praćena i subjektivnim elementom. On se odnosi na znanje da će sredstvo prisile biti uporabljeno u kriminalnu svrhu, da doprinosi ostvarenju kaznenoga djela. U tom smislu moguće je poduzimati sve one radnje koje doprinose ostvarenju djela.

Poticanje je također moguće. Jedna službena osoba može s namjerom potaknuti drugu na počinjenje kaznenog djela. Valja istaknuti da suučesnici mogu biti osobe koje nemaju status službenih osoba.

Sagledavajući radnju kaznenih djela o kojima je riječ, očito je da ona u pravilu može biti samo aktivno postupanje. U nekim situacijama koje možemo kvalificirati kao iznimku, to može biti i propuštanje dužne radnje, odnosno nečinjenje. Bjelodan primjer za nečinjenje jest kazneno djelo - mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje, u kojem je izrijekom istaknuto da se može ostvariti "...prešutnim pristankom...". Kod drugih kaznenih djela nema tako jasno izraženih karakteristika propuštanja dužne radnje. Moguće je pronaći kod više kaznenih djela ponašanja službenih osoba, koja se izražavaju u toleranciji prije stvorenog protupravnog stanja[544]. I za takva kaznena djela ipak je karakteristika aktivno postupanje kao način njihova počinjenja.

---

[543] V. Pavišić/Veić, 633-634.

[544] Npr. zlostava nepoduzimanjem mjera da osoba lišena slobode uzima redovito hranu i sl.

Na kraju izlaganja o mogućim načinima sudjelovanja više osoba u uporabi sredstava prisile treba istaknuti još jednu mogućnost koja nije isključivo pravna ali ima značajni doticaj s razmatranim, to je odgovornost za uspješno izvršenje službene zadaće. Na takvu odgovornost najčešće se pozivaju nadređeni nakon ostvarenja timskih zadaća. Obzirom da je posrijedi odgovornost koja nema isključivo pravna polazišta već se radi o objektivnoj odogovornosti o tome se ne može govoriti temeljem pravila koja se ovdje raspravljaju.

2. Radnja

Radnja (vladanje) je određeni postupak čovjeka koji je nužan za ostvarenje bilo kakvog djela. Uporaba sredstava prisile je također određeno vladanje, za koju je nužno u konkretnom slučaju utvrditi postojanje nužnih uvjeta. U tom smislu uvjete za opstojnost moramo sagledavati temeljem kriterija kaznenoga prava[545]. Vladanje je ponašanje čovjeka koje se može sastojati u aktivnom postupanju (činjenju) ili propuštanju dužnog vladanja (nečinjenju)[546]. Vladanje je sastavnica kaznenoga djela kada je ona svjesni i voljni akt, što su ujedno unutarnje značajke radnje. Svijest i volja ovdje se promatraju na polaznoj razini, taj se zahtjev odnosi samo na pokret ili s njime izjednačeni propust. Dalji smisao radnje ne istražuje se na razmatranoj polaznoj razini već kasnije.

Uvod u pojam radnje ima za cilj ocrtavanje osnove za utvrđivanje specifičnosti uporabe sredstava prisile kao vladanja određenih službenih osoba. Uporaba sredstva prisile u pravilu se poduzima aktivnim postupanjem službenih osoba, međutim za eventualnu odgovornost u vezi s uporabom nikako ne smijemo u potpunosti isključiti i nečinjenje. Nečinjenje nikada nije tipično postupanje ono se može pojaviti samo onda kada su prestali uvjeti za

[545] Bačić, 138. Pavišić/Veić, 52-55.

[546] Usp. čl. 25. KZ-a.

primjenu određenog sredstva prisile a službena osoba nije otklonila uporabljeno sredstvo prisile[547]. U slučajevima uskraćivanja hrane, nalaganju osobi da stoji pri ispitivanju i sl. bez obzira što se radi o prisili ne govorimo o uporabi sredstava prisile zato takve slučajeve ne raspravljamo kao nečinjenje.

Unutar vladanja nužno je razmotriti i one pokrete koji ne udovoljavaju naprijed navedenim uvjetima, da su poduzeti sa sviješću i voljom ili kod kojih je svijest i volja prisutna u ograničenoj mjeri. Uvjetima za radnju ne udovoljavaju refleksni pokreti čija je osnova fiziološki podražaj. Takav podražaj ne može se isključiti kod različitih situacija u kojima se koristi vatreno oružje. Instinktivni pokreti koji također nisu radnja u kaznenopravnom smislu mogu biti prisutni kako kod uporabe vatrenog oružja tako i kod drugih oblika trenutnog ali bolnog djelovanja prema drugoj osobi. Automatski pokreti koje odlikuje reakcija na stereotipne situacije su od iznimne važnosti za uporabu sredstava prisile. Važnu ulogu u obrazovanju službenika koji uporabljuju sredstva prisile ima obuka u kojoj se reagira na stereotipne situacije. Takva obuka može u određenoj mjeri "otupiti" osjećaj za stvarnost[548]. Gubitku takvog osjećaja mogu pogodovati opasne situacije u

---

[547] Kao primjer možemo spomenuti neuklanjanje upređaja za prisilno zaustavljanje motornih vozila kada su prestali razlozi zbog kojih je uređaj postavljan, ostavljanje osobe prema kojoj su uporabljena sredstva za vezivanje iako za to nema više razloga i sl.

[548] Iskustva o tome, kako neki službenici uspješno rješavaju neke veoma rizične sukobe, bez uporabe sredstava prisile, a drugi ne, i kakve su mogućnosti obrazovanja u procjenjivanju takvih situacija su veoma mala. Istraživanja situacijskih uvjeta policijske uporabe sredstava prisile iz navedenog razloga obavljaju se temeljem modela situacija. Holzeworth i Pipping su model situacije izrađivali prema konzultacijama sa starijim policijskim službenicima. Vrijednosti kategorija svake hipotetske situacije rangirao je policijski službenik prema vjerojatnosti dovođenja policijskog službenika u situaciju da posegne za sredstvima prisile. Pedeset model situacija opisano je u terminima - petnaest pretpostavki koje su bile statistički neovisne, kako bi se postigla jasnoća i nedvosmislenost rezultata analize, v. 134. i dr. Daljnji razlog otpornosti rizičnih sukoba na analize je taj što policijska tijela nemaju sistematske evidencije o spriječenim incidentima kod kojih je moglo doći do uporabe sredstava prisile, v. Geller, 247. Navedena istraživanja upućuju na nemogućnost obrazovnog procesa koji bi cjelovito odgovorio na probleme uporabe sredstava prisile. Najpravilnije situacione procjene potječu od policijskih službenika s relativno dužim radnim iskustvom. Međutim, kod takve dobne stukture, s druge strane postoje psihofizičke barijere u konkretnom reagiranju. One su izražene u povećanoj tromosti i sklonosti prema bijegu od opasnih situacija. Jedan od razloga za nedostatak

kojima se nalaze osobe ovlaštene na uporabu sredstava prisile što povećava izglede za "automatsko" postupanje. Za razliku od refleksnog pokreta, automatski pokreti su uvijek svjesno i voljno djelovanje. Impulzini pokreti kao radnja su neposredno djelovanje na vanjski podražaj. To su akti "kratkog spoja" također značajni kod uporabe sredstava prisile, o čemu će viti više govora ovdje pod IV.

Kao što se poduzima radnja uporabe sredstva prisile od službenih osoba ovlaštenih za poduzimanje na drugoj strani, kod počinitelja protiv kojih se postupa mogu postojati ponašanja koja se ne moraju sastojati samo od aktivnog postupanja. Na abstraktnoj razini ne može se isključiti niti jedan od nabrojenih vidova ponašanja. Na strani službenih osoba, kod svih vidova ponašanja bez obzira uz koji stupanj svijesti se one stvaraju potrebu postupanja. Isto tako treba istaknuti da navedeni specifični slučajevi vladanja traju vrlo kratko što dodatno čini složenim cjelokupnu situaciju. Ostale značajke postupanja bit će prikazane u izlaganju o protupravnosti i krivnji jer tamo pripadaju[549].

IV. Krivnja

Nakon što se utvrdi da je ponašanje službene osobe protupravno, prilazi se ispitivanju njihove krivnje. Krivnja se mora ispitati sukladno pravilima koja su utvrđena za druge slučajeve, iako postoje i neke osobitosti.

Najprije je nužno utvrditi ubrojivost službenika, nakon toga stupanj, odnosno vrstu krivnje. Službenici koji su ovlašteni na uporabu prisile mogu se nalaziti u zabludi. U svezi zabluda potrebno je šire izložiti moguće probleme s

---

znanja u odnosu na metode koje koriste policijski službenici u otklanjanju uporabe vatrenog oružja jest i taj što je broj vrlo rizičnih sukoba relativno mali. Vezan je uz policijske službenike koji obavljaju rutinske patrolne obilaske, i kao takav teško se može razmatrati u dovoljnom broju slučajeva, v. Geller, 248.

[549] Za izlaganje o protupravnosti v. pod 5.

obzirom na to da se tu kriju mnogobojne osobitosti važne za utvrđivanje odgovornosti osoba koje su ovlaštene na uporabu prisile.

1. Ubrojivost službene osobe u slučaju ostvarenja kaznenoga djela uporabom sredstava prisile

Ubrojivost je nužna pretpostavka krivnje koja u najširem smislu uključuje uvjerenje da je određeni član društvene zajednice u mogućnosti poštivati norme društvenog ponašanja[550]. Potreba za ispitivanjem ubrojivosti službenih osoba pojavljuje se kao i kod drugih počinitelja kaznenih djela, kada se u nju posumnja obzirom da se ubrojivost javlja kao pravilo, a neubrojivost kao izuzetak. Počinitelj koji je u vrijeme počinjenja kaznenoga djela neubrojiv, nije kriv. Njega se oslobađa optužbe jer je neubrojivost okolnost koja isključuje krivnju (čl. 354. t. 2. ZKP). Policijski i drugi službenici su osobe čije je psihičko stanje predmet provjere ne samo prilikom zasnivanja radnog odnosa, već i tijekom radnoga vijeka[551]. Stereotipno mišljenje koje se najčešće ističe je kako većina policijskih službenika nisu sklone primjeni sile, nasuprot "svega nekoliko trulih jabuka" koje su

---

[550] Bačić, 217-223., Campebel, J.G; (1981) The influence of psychiatric pre-sentence reports. The Journal of Psychiatry and Law 9. Ferracuti, F/Bruno, F; (1986) The impact of such assessments on decision-taking and on the treatment of nentally sick offenders. Studies on criminal responsibility and psychiatric treatment of mentally ill offenders. Collected studies in crimonological research. Council of Europe Strasbourg. Grozdanić, V; psihijatrijski nalaz i mišljenje kao osnova odluke o krivičnoj odgovornosti, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 8/1987; Grubiša, M; Utvrđivanje uračunljivosti u krivičnom postupku, Odvjetnik, 6/1963; Grubiša, M; (1980.) Činjenično stanje u krivičnom postupku, 2. izdanje, Narodne novine. Horvatić, Ž; Krivična odgovornost duševno abnormalnih delinkvenata u angloameričkom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 6/1985; Kozarić-Kovačić/Grubišić-Ilić/Grozdanić, 11-18; Turković, K; Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama protiv kojih se vodi kazneni postupak, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/1997.

[551] Gavna područja primjene psihologije u policijskom sustavu su sljedeća: selekcija i klasifikacija kadrova u policiji, njihov trening, savjetovanje, evaluacija uspješnosti policajaca; uspostavljanje dobrih odnosa s javnošću i popularizacije policije među pučanstvom; specifičnosti uzimanja iskaza od svjedoka; psihološki aspekti provođenja istage; organizacija policijskog sustava. Evaluaciju uspješnosti policijskih službenika psiholozi u RH provode sasvim iznimno, kada se pojavi sumnja mogućnost daljeg obavljanja policijske službe, Zarevski, 388.

odgovorne za većinu takvih incidenata[552]. Scrivner navodi upravo suprotno, odnosno nudi pet profila ličnosti policijskih službenika koji mogu koristiti silu, od kojih samo jedan, prvi po redu, odgovara pojmu "pokvarene jabuke". U tom smislu prema čestini pojavnosti to su: a) policajci koji zbog poremećaja ličnosti imaju trajan rizik od prekomjerne uporabe sile - "pokvarene jabuke", b) policijski službenici koje prethodno negativno iskustvo u policijskoj službi čini rizičnima za prekomjernu uporabu sile, c) policijski službenici koji imaju problema u početku obavljanja službe, d) policijski službenici koji razvijaju neadekvatan stil ophodnje, e) policijski službenici s osobnim problemima[553].

---

[552] Scrivner, 4.

[553] Skupinu a) čine policijski službenici koji najčešće koriste silu. To su osobe koje zbog svojih trajnih karakteristika ličnosti (koje su iskazivali i prije službovanja) skloni takvom ponašanju, odnosno to su osobe s antisocijalnim, narcističkim, paranodnim ili zlostavljačkim tendencijama. Ove karakteristike interferiraju s prosuđivanjem tih osoba i načinom kako doživljavaju druge osobe, a naročito u situaciji kada doživljavaju prijetnju vlastitom autoritetu. Karakteristično za takve osobe je da nemaju dostatnu, ili uopće nemaju empatiju za druge. U svom krajnjem obliku ove osobe se ubrajaju u osobe s poremećajem ličnosti, v. American Psychiatric Association (1994) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder, 4ed. APA, Washington, DC. Navedena kategorija osoba je najpogubnija jer osobe imaju trajnu sklonost za prekomjernu silu i zato se iz njih veže kronični rizik od prekomjerne uporabe sile. Na sreću, broj osoba koje se mogu ubrojiti u ovu kategoriju je najmanji. Kako su ove karakteristike ličnosti trajne (kroz cijeli život) moglo bi se očekivati da se takve osobine identificiraju u predselekcijskom postupku. No, moguće je da te karakteristike ne budu jasno vidljive tijekom selekcije, posebice ako je postupak selekcije trijažan, ako nema isključujuće kriterije, niti uključuje kliničke porcedure. Drugi razlog za prethodnu neidentifikaciju takvih osoba je taj što samo obavljanje policijskog posla može intenzivirati ove karakteristike u osoba koje prethodno imaju takve tendencije. Osobe koje pokazuju navedene crte ličnosti ne uče iz vlastitog iskustva i slabo, ako ne i nikako, prihvaćaju odgovornsot za svoje ponašanje, radi čega imaju trajan rizik za prekomjernu uporabu sile, i posljedično mogu biti trajan izvor poblema. Što se tiče postupka s takvim osobama, istraživanja pokazuju slabu mogućnost promjene takvih osoba. Drugu skupinu čine policijski službenici koje prethodno negativno iskustvo u policijskom poslu čini rizičnima za prekomjernu uporabu sile. Ovu grupu čine osobe normalne ličnosti, koje za razliku od prethodne grupe primarno poremećenih ličnosti, nisu nesocijalizirani, egocentrični ili nasilni. No, oni su proživili traumatski incident koji predstavlja faktor rizika. Naime, opravdana upotreba vatrenoga oružja predstavlja traumatsko iskustvo za policijskog službenika i često dovodi do akumuliranja emocionalnih reakcija za taj incident, i u nekih od onih koji su to preživjeli dovodi do povećanog rizika za prekomjernu upotrebu sile. Tipično je za ove osobe da često pokazuju sindrom "izgaranja" te ih često grupa izbjegava. Budući da oni nastoje sakriti smetnje koje imaju nakon incidenta, redovito prođe neko vrijeme dok se te smetnje ne uoče, što je najčešće

upravo u situaciji u kojoj taj policijski službenik izgubi kontrolu i prekomjerno uporabi silu. Za razliku od prethodne grupe, debrifing o kritičnom incidentu ima efekta u ovoj grupi. Da bi se posve umanjila mogućnost javljanja simptoma istraživanja preporučuje se prethodni trening, psihološki debrifing neposredno nakon samog incidenta te psihološko praćenje osobe. Treću skupinu čine policijski službenici koji imaju problema u početku obavljanja službe. Ova grupa sastoji se od mladih i neiskusnih policijskih službenika koji sebe doživljavaju kao "šerif", "macho", "James Bond" i slično. Za razliku od drugih također mladih i neiskusnih policijskih službenika, oni se daju vrlo lako impresionirati, visoko su impulzivni te imaju nisku toleranciju na frustracije; jednom riječju nezrele su osobe. No, oni imaju i pozitivne karakteristike ličnosti i mogu sazrijeti te prerasti navedene loše karakteristike i naučiti iz iskustva. Međutim, kako se u literaturi navodi, njihove pozitivne karakteristike mogu se vrlo brzo umanjiti, ukoliko im nadređene osobe i iskusni policijski službenici - mentori, ne osiguraju adekvatan trening koji uključuje raspon svih mogućih reakcija na određenu situaciju koje bi policijski službenik trebao poznavati. U literaturi se navodi da ovaj tip policijskog službenika treba izrazitu superviziju i visoko strukturirani trening na terenu, po mogućnsoti pod vodstvom policijskog službenika s znatnim iskustvom rada na ulici. Budući je ovaj tip poicijskog službenika po izrazitim utjecajem policijske kulture, oni mogu promijeniti svoje ponašanje pod utjecajem mentora, ukoliko im mentori zorno pokažu kako održati profesionalno ponašanje u odnosu na građane. Četvrtu skupinu čine policijski službenici koji razvijaju neadekvatan stil ophodnje. Osobe koje se nalaze u ovoj grupi odlikuju se izrazito dominantnim zapovijedanjem kombiniranim s rigidnim, tiranskim i nasilnim policijskim stilom. One su posebno osjetljive za izazove i provokacije, imaju rigidna uvjerenja o tome kako bi se trebao provoditi policijski posao, a silu koriste kako bi pokazale da su dominantne. Za razliku od prve grupe, u kojoj je prekomjerna uporaba sile posljedica stečenih rigidnih uvjerenja i s time povezanog ponašanja. Iako je u ovih osoba ovakovo ponašanje stečeno poslom, svakako da što se ono duže razvija, to ga je teže mijenjati. Stoga, ukoliko već u početku obavljanja djelatnosti nije prisutna supervizija i prikladan trening, ovakav stil ponašanja se može učvrstiti. Što se tiče mogućnosti korekcije ponašanja, u literaturi se navodi da su osobe koje pripadaju ovoj grupi u pravilu osjetljivije na grupne programe ili situacijske intervencije nego li na tradicionalno individualno savjetovanje. Peta skupina su policajci s osobnim problemima. To su stabilne i adekvatne osobe koje mogu biti sklone prekomjernoj uporabi sile i to osobito onda kada se nalaze u osobnim krizama koje onda destabiliziraju radnu atmosferu. Kao tipične situacije mogu se navesti, razvodi ili percipirani gubitak statusa. Ipak, treba istaknuti kako najčešće policijski službenici koji imaju osobne probleme ne koriste prekomjernu silu. Jedan manji dio dio njih koji je tome sklon u osobno kriznoj situaciji su zapravo osobe koje imaju manji osjećaj osobne vrijednosti i višu razinu anksioznosti, što, naravno, nastoje prikriti. Upravo frustracije izazvane osobnim problemima još više umanjuju njihovo povjerenje u samog sebe i čine otežanim suočavanje sa strahom, neprijateljstvom i emocionalnom napetošću koja prati ophodnju. Prije samog incidenta sa prekomjernom uporabom sile, u ovih osoba se obično pojavi ekscentrično ponašanje koje signalizira mogućnost sa oni izgube kontrolu prilikom konfrontacije. Prevencija prekomjerne uporabe sile u ovoj grupi policajaca sastoji se u ranom identificiranju ovih osoba uočavanjem signala koji prethode problematičnom ponašanju te upućivanju tih osoba na individualno psihološko savjetovanje prije nego li se pojavi prekomjerna uporaba sile. Uz to što je istraživanje identificiralo osobe koje su trajno sklone prekomjernoj upotrebi sile, ali i ukazalo na kompleksnost psiholoških čimbenika koji mogu pod određenim okolnostima dovesti do prekomjerne upotrebe sile, ono je dodatno ukazalo i na činjenicu da prekomjerna upotreba nije samo vezana uz određeni tip ličnosti, već može biti i odraz organizacijskih teškoća, Scrivner, 4-7. i Holmes,

Tijekom provjere psihičke strukture pojedinog službenika nije moguće utvrditi sve bolesti i stanja o kojima se govori u čl. 40. KZ-a. Osim toga, nije ni relevantno u konkretnom slučaju, s obzirom na to da se pitanje ubrojivosti odnosi na vrijeme počinjenja kaznenoga djela, a ne na vrijeme u kojem se ispituje zdravstvena sposobnost za određenu službu. Isti prigovor se odnosi na bolesti ili stanja koja su stečena tijekom radnog vijeka određenog službenika[554].

R/Holmes,T; (1996.) Profiling Violent Crimes. An Investigative Tool. (2nded). Sage Publicataions, Thousand Oaks.

[554] Bez obzira na značajne napore kako bi se utvrdio stupanj "normalnog" kod pojedinca koji namjerava postati službena osoba to je povezano s značajnim teškoćama. Psihologijske studije o osobnostima policijskog službenika su značajne iz dva razloga. Prvo, istraživanjem obrazaca ličnosti policijskih službenika mogu se odrediti posljedice socijalizacije zanimanja na neke glavne karakteristike osobnosti koje mogu imati implikacije na stres i rukovođenje u policiji. Drugo studije pomažu odgovoriti na pitanje što čini dobrog policijskog službenika. Osobnosti policijskog službenika odnose se na one karakteristike za koje se smatra da su tipične za policijske službenike i da su važne odrednice njihovog ponašanja na poslu. Prema nekima osobnosti policijskih službenika su karakterizirane bilo kojom kombinacijom karakteristika kao što su "autoritarnost, sumnjičavost, hrabrost, cinizam, konzervativizam, lojalnost, tajnovitost i samopotvrđivanje". To je potvrđeno psihometrijskim studijima. Bila bi ogromna korist kada bi se na temelju razmatranih istaživanja moglo odrediti koji "tipovi" ličnosti najbolje odgovaraju policiji. Istraživanja o osobnostima plicijskih službenika su daleko od mogućnosti praktičnog korištenja. S jedne strane, ona su izrađivana na metodološkim teškočama modela reprezentativnog uzorka i na malim uzorcima. Standardni psihologijski testovi, kao Eysenckov upitnik ličnosti i Upitnik 16. čimbenika ličnosti, korišteni su radi selekcije ili isticanja kandidata za policijsku službu. Uvođenje mjera osobnosti može se pokazati korisnim za oboje budući da su jednostavne, pouzdane i stroge mjere individualnih razlika, te što one daju standardizirane rezultate pa je moguća objektivna usporedba pojedinaca. Zbog nesigurnosti koja je uvjetovana pojmom, osobnosti policijskog službenika neke odluke o tome jesu li psihološki indeksi odgovarajući mogu biti različito interpretirani. Zbog toga nije iznenađujuće da su psihološki testovi nepopularni, v. Chui, 79. Teškoće slijede iz nemogućnosti da se odrede karakteristike normalnog odnosno zdravog. Razvoj psihijatrije mijenjao je odnos psihijatra prema zdravlju i bolesti, a time i shvaćanje pojma psihijatrijske normalnosti, v. Kozarić-Kovačić/Grubišić-Ilić/Grozdanić, 23. To je i jedan od razloga da se u nekim životnim situacijama može govoriti i o potrebi za povećanom ubrojivosti, iako KZ ne poznaju te kategorije. Na teorijskoj razini mogli bismo o tome raspravljati kada službene zadaće ne bi, na drugoj strani, obilježavale dinamične okolnosti u kojima službenici djeluju, Usp. Horvatić, (1980.) 128. Prije razmatranja okolnosti koje utječu na ubrojivost, isključujemo nedovoljni duševni razvoj kao osnovu neubrojivosti. Nezamislivo je da se takvo stanje ne utvrdi na zdravstvenim pregledima koji prethode zasnivanju radnog odnosa. Duševne bolesti ili psihoze su oboljenja središnjeg živčanog sustava koje se iskazuju u patološkim oblicima (poremećajima i procesima) većine psihičkih funkcija, usp. Kozarić-Kovačić/Grubišić-Ilić/Grozdanić, 14. One se mogu

Nakon počinjenja djela u tom stanju javljaju se specifičnosti koje se odnose na sljedeće:

a) Uporaba sredstava prisile je uslijedila nakon pogrešne procjene situacije. Sredstva su korištena bez propisane osnove.

b) Intenzitet djelovanja sredstvima prisile bio je jači od prihvatljivog u danoj situaciji.

U prvom primjeru odgovornost službene osobe morala bi se vrednovati po kriterijima odgovornosti svake druge osobe. U drugom problem komplicira činjenica o kojoj govorimo ovdje pod 3. Ona se odnosi na

---

pojaviti tijekom radnog vijeka svih ovdje razmatranih službenih osoba. Sustav zdravstvene kontrole nije u RH takav da isključuje mogućnost da se takvo stanje utvrdi tek povodom uporabe sredstava prisile. Oko utvrđenja nekog od ovdje razmatranog stanja tijekom radnog vijeka službene osobe povezan je još jedan problem. Mora li liječnik ili druga stručna osoba koja utvrdi neko stanje kod službene osobe psiholoških ili psihijatrijskih značajki koje odstupaju od poželjnog u određenoj službi o tome izvijestiti njezinog pretpostavljenog, v. Chui, 76. Za iznijeti problem bez značenja je, tko je utvrdio takvo stanje, policijski liječnik (ili druga stručna osoba, prije svih psiholog) ili osobe koje su izvan sustava tijela čije su službene osobe ovlaštene na uporabu sredstava prisile, jer su obje skupine vezane obvezom čuvanja profesionalne tajne. Istaknuti problem može se najbolje riješiti sa obvezom potpisivanja izjave prije zasnivanja radnog odnosa koja bi isključivala obvezu određenih osoba na čuvanje profesionalne tajne. Takvim postupkom izbjegli bi ponekada krajnje upitne radnje stručnih osoba i njihovo izlaganje riziku kaznenoga progona ako bi otkrili tajnu a u eventualnom daljem postupku sud ne bi ocjenio izneseno u smislu čl. 132. st. 2. KZ, v. Pavišić/Veić, 313. Privremena duševna poremećenost označava privremeni poremećaj većine psihičkih funkcija, koji postoji dok traje učinak endogenog ili egzogenog izazivača (hipnotička stanja, opijenost alkoholom ili drugim opojnim sredstvom, tovanje narkoticima, medicinskim i kemijskim sredstvima, stanje sna, iscrpljenost, delirij, stanja afekta visokog stupnja i sl.). Usp. Kozarić-Kovačić/Grubišić-Ilić/Grozdanić, ibid. Situacija s navedenom poremećenošću je složenija, s obzirom na to da ona može poprimiti različite oblike, a ni jedan oblik unaprijed ne možemo isključiti prilikom uporabe sredstava prisile. Često se službena osoba nalazi u stanju koje vrednujemo kroz ustanovu *actiones liberae in causa*. V. Centner, Alkoholizam i ubrojivost s krivičnopravnog aspekta, NZ, 10/1985; Cirkveni, N, Actiones liberae in causa u svijetlu psihičkog odnosa počinitelja, Naša zakonitost, 10/75. Grozdanić, V, Smanjena ubrojivost u kaznenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, br. 11/90. Frank 2, 138-146. Kokolj, S, Actiones liberae in causa, Mostar 1981. Pavišić, B i dr; (1996.) Komentar Zakona o sigurnosti prometa na cestama, Rijeka, 197, 281. Službena osoba se sama dovede, najčešće uporabom alkohola, u stanje neubrojivosti. Istraživanja u SAD pokazuju kako oko 20 % policijskih službenika ima probleme s alkoholom. Značajno je za sklop pitanja o kojima se ovdje raspravlja spomenuti da policijski službenci imaju najvišu stopu razvoda, oko 75. % a da je stopa suicida šest puta veća od stope prisutne u ostaloj populaciji. Ističe se kako još uvijek nisu dovoljno evaluirani postupci selekcije za policiju te da nema kriterija za psihološki profil policajca, v. Zarevski, 389.

stajalište da uporaba sredstava prisile na voluntativnom planu ne nosi namjeru povređivanja ili uništenja tijela, odnosno života, već odbijanje napada, odnosno sprečavanje bijega. Počinitelj ima opću sliku o slijedu događaja nakon uporabe prisile, on zbog privremene duševne poremećenosti ne može u potpunosti pocjeniti situaciju ili ne može pravilno dimenzionirati uporabu sredstva prisile.

Ovdje se nužno osvrnuti i na afekte jer i oni mogu imati određeno značenje a mogu pripadati privremenoj duševnoj poremećenosti. Afektima psihijatrija smatra kratkotrajno, prolazno, ali izrazito jako osjećajno uzbuđenje praćeno negativnim i motornim pojavama kao posljedicom afektivnog stanja[555]. Afekti mogu uzrokovati različite reakcije na svim organskim sustavima. Na motornom planu može se javiti drhtanje, grčevito stezanje pojedinih mišićnih skupina, sve do potpunog gubitka voljne kontrole mišićnih funkcija[556]. Za naš predmet razmatranja osobitu važnost ima tzv. "afektivna reakcija kratkog spoja". Kazneno djelo u takvo stanju može biti uvjetovano trenutačnim povodom, a da počinitelj nije na to pomišljao[557]. Sjećanje je fragmentarno, zbog poremećaja svijesti prisutne su automatske radnje, a nakon toga iscrpljenost i terminalni san. Obično je prisutan afekt bijesa, agresivnost i automatske radnje. Bez obzira na izneseno, nastaje kazneno djelo ukoliko nisu poštivana sva pravila pod kojima se sredstva prisile smiju uporabiti[558].

---

[555] Maučević, 179.

[556] Kozarić-Kovačić/Grubišić-Ilić/Grozdanić, 58.

[557] Prva istraživanje o uporabi vatrenog oružja u SAD-u ukazala su na značaj konflikta između građana i policijskog službenika. Reiss navodi da se ne može odrediti precizna granica do koje se policija može uključiti u sukob sa građanima a da se istovremeno izbjegne uporaba najtežeg sredstva. Analizom slučajeva došao je do zaključka da postostoje brojne situacije koje ukazuju na uporabu sile navodeći kako postoje dokazi o čestoj isprovociranosti policijskog službenika da upotrijebi prekomjernu silu. Razlog teme je vrlo često vrijeđanje policijskog službenika od građana. U takvim slučajevima do sile dolazi uslijed jakog bijesa zbog umišljene agresije, v. Reiss, A; (1971.) The Police and The Public, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 141-150.

[558] Kozarić-Kovačić/Grubišić-Ilić/Grozdanić, 240.

Ne možemo isključiti niti treći slučaj, a on se odnosi na netaktičan pristup izvršenju zadataka provociranjem napada. Takav slučaj također prosuđujemo prema općim kriterijima, pri čemu se mora posebno ocijeniti (u sklopu odmjeravanja kazne) stupanj stegovne neurednosti (dovođenje u neubrojivo stanje).

Često se ističe kako službene osobe moraju imati posebna psihofizička svojstva i da bi one morale biti u većoj mjeri otporne na vanjske podražaje od drugih ljudi. Okolnosti od kojih bi se sastojala takva posebna "čvrstoća" nije moguće unaprijed utvrđivati pa zato niti iznijeto razmišljanje nema posebno značenje za sam predmet razmatranja[559].

Navedena stanja nužno je prosuđivati kao i kod drugih počinitelja kaznenih djela.

Od pune ubrojivosti do granice u kojoj je ona posve isključena postoji niz prijelaznih stanja obilježenih različitom mjerom, stupnjem redukcije intelektualnih i voluntativnih sposobnosti, iako tu činjenicu kao samostalnu ustanovu ne priznaje KZ[560] .

Raspravljajući o svijesti i volji službenika ovlaštenih na uporabu sredstava prisile polazimo od toga da je on ubrojiv. Slučajevi gdje potonji uvjeti nisu ispunjeni često i ne predstavljaju službenu uporabu sredstava prisile. S obzirom na strukturu ustanove "neubrojivost" (čl. 40. KZ), moguća je privremena duševna poremećenost, kao privremeni poremećaj većine psihičkih funkcija izazvan vanjskim uzrocima[561].

---

[559] Takovo stajalište istraživanja odbacuju. Ima indicija da su policijski službenci nešto autoritarniji i konzervativniji od opće populacije te da je ta razlika nešto veća nakon određenog broja godina provedenog u policiji. Koliko je takav nalaz posljedica samog rada u organizaciji s vrlo čvrstom hijerarhijom, a koliko dobro poznate veće autoritarnosti i konzervativnosti starijih u odnosu na mlađe, teško je reći, Zarevski, 389.

[560] Bačić, 223. Grozdanić, V; (1990.) Smanjena uračunljivost u kriviČnom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 11. Pavišić/Veić, 136. Subotić, M; (1971.) O smanjenoj uračunljivosti, Odvjetnik, 5-6.

[561] Grozdanić, V; (1987.) Psihijatrijski nalaz i mišljenje kao osnova odluke o krivičnoj odgovornosti, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 8. Grubiša, M; (1963.) Utvrđivanje

2. *Pitanja svijesti i volje pri kaznenim djelima ostvarenim uporabom sredstava prisile*

Svijest i volju službenika valja raspraviti unutar propisanih oblika krivnje, namjere i nehaja. Pri izravnoj i neizravnoj namjeri počinitelj mora imati svijest o okolnostima djela. Glede volje to je kod izravne namjere htijenje, a kod neizravne, pristajanje na posljedicu. Sagledavajući u tom sklopu postupanje službenih osoba očituju se specifični procesi.

U radnjama počinitelja, službena osoba uočava napad na pravni poredak kojeg je dužna štititi, uključivo i uporabom sredstava prisile. Zbog toga on djeluje prema počinitelju. Svijest o nedopuštenosti ponašanja počinitelja motivira službenu osobu na postupanje. Cilj je tog postupanja otklanjanje, odnosno sprečavanje nedopuštenog ponašanja. Motivacijski proces - unutarnji poticaj na akciju *in abstracto* gledajući, može biti različite jačine. On je uvjetovan ciljem koji se hoće postići konkretnom uporabom sredstava prisile, karakteristikama ličnosti osoba prema kojima se postupa i karakteristikama ličnosti službene osobe. Općenito gledajući, motivi za postupanje najjači su u slučajevima napada na život službene osobe[562]. Među slabije motive za uporabu sredstava prisile ulaze slučajevi sprečavanja bijega počinitelja koji je lišen slobode, bijega preko državne granice, i sl..

In abstracto gledajući, upravo zbog slabije izraženih motiva za uporabom, postoji mogućnost za razumnijom procjenom situacije, za

---

uračunljivosti u krivičnom postupku, Odvjetnik, 6. Horvatić, Ž; (1985) Krivična odgovornost duševno abnormalnih delinkvenata u angloameričkom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 6. Pavišić/Veić, 130-132.

[562] Istraživanja pokazuju kako većina policijskih službenika ne očekuje napad niti očekuje da će ikada biti pogođeni. Ranjeni policijski službenici najčešće padaju u komu i ne uspjevaju odgovoriti na napad. Oni koji su ranjeni i uspiju odgovoriti na napadi te pogode protivnika, više od 70. % ne nanese ozljede koje bi zaustavile protivnika uglavnom zbog lošeg ciljanja i taktičkih grešaka. Policijski službenici koji najčešće ginu su bijelci, muški, obavljaju službu u odori (66. %) u automobilskim ophodnjama i radu u ophodnji sa još jednim policijskim službenikom u gradovima ispod 250 000 stanovnika. Više od 60 % su u dobi 25-40. godina a rade samo 5. godina u policijskoj službi. Samo 13. % radi manje od 1. godinu u policiji, v. Adams/McTernan/Remsberg, 42.

maksimalnim odlaganjem uporabe, za poduzimanjem drugih mjera obrane zaštićenog dobra.

Motivi koji dovode do policijske uporabe sredstava prisile, bez obzira jesu li jače ili slabije izraženi, značajni su za pravnu kvalifikaciju djela koje može biti ostvareno tom prilikom.

Svijest službenika koji primjenjuje sredstva prisile mora obuhvaćati svijest o ispunjenosti uvjeta za uporabu konkretnog sredstva prisile. Međutim, ovdje je osobito važno naglasiti da se ispitivanje krivnje obavlja nakon što je utvrđeno da ne postoji razlog za isključenje protupravnosti, i samo onda kada je svijest o ispunjenosti uvjeta za uporabom sredstava prisile bila pogrešna. Posljedicu djela počinitelj (službenik) doživljava kao nešto nužno potrebno radi obrane pravnoga poretka, ali isto tako načini njegovoga postupanja, nanošenje udaraca, uporaba vatrenoga oružja ne može isključiti nastupanje posljedica koje su izvan toga. Prikazano stanje svijesti nema nekih posebnih obilježja koja bi upućivala na izravnu ili neizravnu namjeru ili svjesni nehaj.

Osobitosti moramo tražiti u volji službenika, o čemu je već najznačajnije rečeno, kako se on odnosi prema posljedici koju predviđa kao moguću. Kada počinitelj nastupanje posljedice predviđa kao moguće, a posljedicu stvarno ne želi, govorimo o neizravnoj namjeri. Treba istaknuti da u normalnim okolnostima to može biti najviši oblik krivnje kojeg ostvaruju službenici pri uporabi prisile. Ima ozbiljnih razloga za sumnju i u takav pristup. Razlog tome jest opet u motivacijskom procesu. Je li moguće da službenik poduzima zaštitu pravnoga poretka, a da je pri tome svjestan mogućnosti za kaznenopravnu odgovornost? To pitanje nije više pravne naravi, već faktične.

Ukoliko je ostvareno kazneno djelo, htijenje počinitelja se odnosi na okolnost koja nije obilježje djela. Zato bi u takvim slučajevima uvijek bila isključena izravna namjera te bi stvarne okolnosti određivale radi li se o neizravnoj namjeri ili o svjesnom nehaju.

U dogmatskom smislu u pretežitom broju slučajeva postoji dolus indeterminatus[563]. Počinitelj u potonjem smislu ima samo opću sliku o posljedicama i drugim okolnostima djela. Takvo neodređeno predviđanje razvoja situacija prati i neodređena volja. Prikazano je osobito prisutno pri uporabi vatrenoga oružja, međutim i slučajevi uporabe drugih sredstava mogu biti vrlo slični. Ono što se stvarno dogodi nakon takvog djelovanja, ipak je obuhvaćeno globalnom predodžbom o djelu i njegovom voljom. Drugačiji je stav neprihvatljiv, osobito u slučajevima uporabe sredstava prisile za koja je nužna preciznost, kao što su uporaba vatrenog oružja, palice i sl. Uporabu tih sredstava obilježava znatna nesigurnost u preciznost[564]. Moguće je do određene mjere stručnom obukom djelovati na pripravnost djelovanja,

[563] Bačić, 240., Čubinski, 229., Pavišić/Veić, 142., Živanović, 229.-232.

[564] Teškoće u vrednovanju konkretnih okolnosti pri uporabi vatrenog oružja možemo sagledati u jednom izvješću Amnesty Internacionala o radu njujorške policije. Izražavajući mišljenje o službenom izvješću policije kako u većini slučajeva uporabe vatrenog oružja od policijskih službenika u službi nije bilo povrede pravila u uporabi vatrenog oružja s obzirom na prijetnju u datom trenutku spomenuto tijelo iznijelo je i više problema koji su prisutni pri uporabi vatrenog oružja. Prije iznošenja spomenutih problema, nekoliko riječi o izvješću. Osvrt se odnosi na Investigating Firearms Discharges, prepared August 1994 by Police Akademy of New York, prema kojem je 87. % uporaba vatrenog oružja koja je razmatrao "*Firearms Discharge Review Board*" (unutarnji policijski nadzor) bilo je opravdano. Opće je poznato (stoji dalje u izvješću) da policijski službenik često mora donijeti odluku u djeliću sekunde te da nema puni uvid u sve činjenice o kojima ovisi uporaba vatrenog oružja. Međutim, pojavljuju se ozbiljne sumnje u mnogim slučajevima da osumnjičenici nisu predstavali neposrednu opasnost za život kada je prema njima korišteno vatreno oružje. Mnoge žrtve (uključujući nekoliko tinejdžera od 14 do 17. godina) su bile nenaoružane u trenutku kad je prema njima korišteno oružje, neke su bježale s mjesta događaja, prema nekima je uporabljeno oružje nakon što su uhvaćene ili nakon što su se predale, u nekim slučajevima policijske službenike opterećivali su nezavisni svjedoci. U ukupnom broju slučajeva postoje i one u kojima su žrtve ili rodbina ostvarili naknadu zbog smrti ili tjelesnih ozljeda. Dok većina policijskih službenika nije kažnjena ni stegovno, u tri slučaja policijski službenici su kažnjeni zbog nezakonite uporabe sredstava prisile. Istraživanje Catherine Milton (1977.) Police Use of Deadly Force, Police Foundation je utvrdilo kako je 92. % policijske uporabe vatrenoga oružja procijenjeno kao opravdano, bez represivnih mjera prema policijskim službenicima. U utvrđivanju stvarnoga stanja često se koriste svijedoci. Samo manje od 2. % počinitelja se kazneno goni da bi samo 3. od 1500. slučajeva završila s osuđujućom presudom, v. Adams/McTernan/Remsberg, 39. Zanimljivo je spomenuti kako analiza uporabe vatrenog oružja u RH od 1992-1997. pokazuje potpunu podudarnost sa iznijetim istraživanjem *Amnesty International*-a. U tom razdoblju u RH bilo je 155. uporaba vatrenog oružja. Od tog broja unutarnja kontrola proglasila je zakonitom 135. što iznosi 87,10. %.

međutim stvarne situacije se bitno razlikuju od simuliranih i nitko ne može tražiti takvu preciznost kojom može u većoj mjeri prilagođavati posljedicu razlozima uporabe sredstava prisile. Zato treba tvrditi da je u pretežitom broju situacija prisutan dolus indeterminatus.

U svezi s namjerom povezano je pitanje korištenja u izvršavanju službenih zadaća sredstava koje pripadaju skupini sredstava koja su dopuštena u određenim okolnostima ali čije su tehničke karakteristike takve da dovode u pravilu do teže ozljede. Govoreći o karakteristikama oružja (v. pod 2) istaknuti su napori koji se poduzimaju da se pronađe optimalno policijsko oružje i streljivo. Iz tog razloga mnoge države imaju propisane tipove oružja i streljiva koja su u službenoj uporabi. Nisu rijetki slučajevi da službene osobe imaju osobne stavove o djelotvornosti i prikladnosti oružja te u skladu s svojom predodžbom nose oružje u službi. Namjera je službenih osoba da u uporabi oružja budu djelotvorniji[565]. Navedena "djelotvornost" može biti iznad onog stupnja kojega je država imala u vidu propisujući vrstu oružja propisala zbog čega se javlja potreba odgovornosti za "višak". Još izraženiji problem je s streljivom. Njegove se karakteristike mogu kretati od sposobnosti uzrokovanja šoka do teških ozljeda koja nastaju djelovanjem eksplozivnog zrna. Valja imati u vidu kako su već u prošlom stoljeću zabranjeni neki tipovi streljiva upravo zbog teških razornih učinka po tijelo čovjeka[566]. U tom smislu streljiva koja su zabranjena međunarodnim aktima

---

[565] Brojna istraživanja čiji su rezultati prikazani pod 2. usmjerena su pronalaženju prikladnog službenog oružja. To uružje trebalo bi biti usmjereno na zaustavljanje aktivnosti počinitelja prema kojem se ono uporabljuje i pri tome nanijeti što manje posljedice. Oružje većih kalibara uz odgovarajuće streljivo uzrokuje šok ali ozljede na počinitelju koliko god se činile zastrašujuće u velikoj broju nisu smrtonosne. Događa se često da počinitelju zadobije hitac u srce takvim oružjem i da je nakon toga u stanju ispaliti nekoliko hitaca. Tu činjenicu službene osobe teško prihvaćaju i zato se često samoinicijativno opremaju "pravim oružjem".

[566] Ovdje se misli na dum-dum streljivo. Dum-dum streljivo zabranjeno je prvi puta Deklaracijom o odricanju upotrebe, u vrijeme rata eksplozivnih projektila težine ispod 400. grama (tzv. Petrogradska deklaracija) od 29.11. 1868. Deklaracija ističe: "Da bi taj cilj bio prekoračen upotrebom oružja koje nepotrebno povećava patnje onesposobljenih ljudi ili

ni približno nisu jednaka streljivu koje postoji danas. Suvremene vrste streljiva obilježava eksplozivno punjenje (ne zrna) koje dovodi do bitno veće brzine projektila od prijašnjeg streljiva. Navedena brzina može uzrokovati ozljede koje su bitno teže od onih do kojih dovodi dum-dum streljivo. Bez obzira na iznesene razlike valja smatrati kako je dum-dum streljivo zabranjeno u uporabi vatrenog oružja službenih osoba. Kada bi do korištenja takvog streljiva ipak došlo trebalo bi prihvatljivu težinu ozljede sagledavati na temelju ispitivanja ozljeda koje stvarno nastaju i onih koje u pravilu uzrokuje streljivo koje je na zaduženju službenih osoba[567].

Kriterij zaduženja streljiva iako je krajnje upitan, jer za njega nisu propisana posebna pravila (osim da mora biti kalibra devet mm), mora biti prihvaćen jer je najmanje loš. Kada takvo stajalište ne bi prihvatili onda se čini besmislenim prihvaćati i propisivati bilo kakva pravila. Nepoštivanje pravila mora rađati određene posljedice. Prihvaćanje takvog stajališta dovodi i stvaranje određene neravnopravnosti između građana i službenih osoba ovlaštenih na uporabu vatrenog oružja. Građani nemaju ograničenja u vrsti i tehničkim karakteristikama oružja koje smiju koristiti u samoobrani ili nužnoj pomoći. U tom smislu vrijede druga pravila, dok u odnosu na službene osobe postoje veći zahtjevi. Veći zahtjevi mogu se opravdavati do određene razine osposobljenošću službenih osoba međutim ne u svim slučajevima. Iznimke se

---

njihovu smrt čini neizbježnom." U smislu Deklaracije dum-dum streljivo predstavljaju projektili težine ispod 400 grama, koji su ili eksplozivni, ili napunjeni rasprskavajućim ili zapaljivim tvarima." Koliko značenje je razmatrano streljivo imalo u to doba svjedoći i Deklaracija o upotrebi metaka od 29. 7. 1889. (tzv.Treća haška deklaracija). Ona glede predmeta razmatranja sadrži sljedeće: "Sile ugovornice si uskraćuju upotrebu metaka koji se u ljudskom tijelu lako šire ili spljosnu, kao što su meci sa čvrstom košuljicom koja potpuno ne pokriva jezgru ili ima ureze." V. Zakonitost, (1992) br 1-2. Grupa autora, 510., Andrassy, 587-591.

[567] U RH službene osobe ovlaštene na uporabu oružja zadužuju po prijemu u službu ili prije obavljanja određene zadaće (kada je potrebno oružje koje osoba nema na zaduženju) i određeni broj naboja (za policijskog službenika Pravilnikom je propisano 50. naboja). Ako službena osoba uporabi streljivo ona dobiva novo. Zaduženim streljivom nazivamo ono streljivo koje službena osoba dobije u sklopu izvršavanja službene zadaće ili po prijemu u službu.

osobito moraju priznati kada službena osoba koja je ovlaštena na obavljanje poslova u svoje slobodno vrijeme obavlja takve poslove.

U redovnim prilikama djelovanje službene osobe vatrenim oružjem ograničeno je na streljivo koje je u oružju, a izuzetno u pričuvnom nabojniku. Kada tijekom kraćeg vremena (tijekom izvršenja određene zadaće) iskoristi streljivo koje nosi sa sobom onda treba korištenje drugog streljiva (privatnog ili streljiva dobivenog od strane trećih) prosuđivati u skladu s potrebama odbijanja napada na život i tijelo osoba s jedne strane ili sprečavanje bijega osobe i sl. sa druge strane. Treba istaknuti da u slučajevima odbijanja napada od sebe ili od druge osobe ne opstoji odgovornost za eventualne teže posljedice dok u slučaju sprečavanja bijega, svladavanja otpora treba razmišljati i o takvoj odgovornosti[568].

Nisu za isključiti situacije kada službena osoba posjeduje oružje koje nije sukladno posebnim propisima a ono je jedino u danim okolnostima podobno za odbijanje napada od sebe ili druge osobe. U takvim okolnostima treba priznati pravo službene osobe na uporabu vatrenog oružja bez obzira na težinu posljedice. Kada ne bi priznali izneseno stajalište stvorili bi pravilo po kojem se građanin može braniti svim sredstvima a službene osobe to ne mogu.

U okviru oblika krivnje pri uporabi sredstava prisile valja razmotriti stvarno značenje za stupanj krivnje nepoštivanje načela postupnosti u uporabi sredstva prisile. Načelo postupnosti obvezuje sve službene osobe (v 3. F) IV.) da prije uporabe sredstva koriste manje opasna sredstva odnosno da istaknu upozorenje osobi da će biti korišteno sredstvo prisile. Isticanje upozorenja prije uporabe vatrenog oružja posebno je propisano. Zato se postavlja pitanje

---

[568] Nigdje nije propisano s koliko naboja službena osoba u službi mora raspolagati. Člankom 5. st. 1. Pravilnika propisano je da policijski službenik mora zadužiti 50. naboja što ne znači da on svih pedeset mora imati pri redovnom obavljanju službe. Takva obveza ne postoji kao što za nju ne postoje tehnički uvjeti (posebni spremnici za nošenje streljiva u službi).

odgovornosti kada službena osoba uporabi vatreno oružje a da pri tome ne upozori osobu sukladno propisanim načinom. U odgovoru na postavljeno pitanje osobiti značaj ima čl. 32. KZ koji isključuje protupravnost kada je sredstvo prisile korišteno u skladu s posebnim propisima. Sredstvo prisile u razmatranom slučaju nije korišteno u skladu s propisanim uvjetima.

U svezi sa potonjim jest i pitanje svijesti osobe prema kojoj se koristi sredstvo prisile da se radi o službenoj osobi. Kada su posrijedi okolnosti da osoba prema kojoj se koristi sredstvo prisile nije svjesna statusa službene osobe koja neposredno djeluje onda tu valja razlikovati dvije situacije. Prva situacija jest onda kada službena osoba koristi sredstvo prisile pod uvjetima u kojima takva sredstva može koristiti svaka osoba. U takvim situacijama ne isticanje službenog svojstva, ako ono ne slijedi iz službenih obilježja (službene odore, službene značke i dr.) ne predstavlja samostalnu osnovu za odgovornost kada službene osoba poduzima obrambenu aktivnost. Drugačija je situacija kada službena osoba koristi prisile pod tipičnim okolnostima koje su karakteristične za određenu službu. To se prvenstveno odnosi na sprečavanje bijega osobe, uporabu vatrenog oružja u progonu plovnog objekta i sl. Cjelina posebnih pravila za uporabu sredstava prisile propisuju za takve prilike točno određeni postupak. Nepridržavanje takvog postupaka valja procjenjivati u skadu sa utvrđenim okolnostima, što znači da je to *quaestio facti*. Kao tip radnje u obzir mogu doći sve radnje (prekomjerna radnja, neuteljena radnja i zloporaba). Povod za iznijeto stajalište jest u pravu osobe na spas u bijegu. Možda se čini isticanje prava osobe na bijeg pregrubo ali mora se naglasiti kako ne postoji obveza čekanja na uhićenje. Kada se osobu progoni onda ona mora biti svjesna progona od odgovarajuće službene osobe, to je smisao posebnih propisa[569].

---

[569] Službovnik koji glede policijskih službenika uređuje način isticanja poziva na zaustavljanje krije krupni nedostatak. Nedostatak se očituje u sadržaju poziva "Stoj, pucat ću". U tom pozivu (koji mora biti ponovljen) ne ističe se "policija" tako da u određenim okolnostima osoba prema kojoj se hoće djelovati nije svijesna službenih okolnosti

3. Kriteriji pristanka na posljedicu / odnos prema težoj posljedici[570]

Uporabljujući sredstva prisile, namjera službene osobe nije ostvarenje kaznenog djela, iako ono može nastati kao posljedica uporabe. Nastalo kazneno djelo može poprimiti i značajke djela kvalificiranog težom posljedicom. Na prvom se mjestu mora razmotriti uporaba sredstava prisile, kad je prisutna izravna namjera naspram kaznenog djela[571]. Izravna namjera znači svjesno i voljno ostvarenje djela. Svijest o kojoj se govori pri izravnoj namjeri mora obuhvaćati jasnu predožbu o djelu, što obuhvaća, aktualnost svijesti, vrijeme spoznaje, opseg svijesti i točnost predodžbe. Kod izravne namjere volja predstavlja htijenje. Počinitelj posljedicu hoće kada ju je predvidio kao sigurnu i neizbježnu ili kada ju je predvidio kao moguću a on je

---

policijskog službenika, v. Böhrenz, 131. U RH ni jedan propis koji uređuje uporabu vatrenog oružja ne spominje predstavljanje osobe, u smislu "Policija" "Pravosudna policija" i sl. Možemo istaknuti stajalište kako u drugim službama u RH to nije od prvorazrednog značenja. Pravosudni policajac uvijek ima uza se osobu koja zna njegovo službeno svojstvo, vojni policajac ne smije poduzimati službene radnje u pravilu izvan vojne građevine, inspektor financijske može djelovati u okolnostima gdje je drugoj strani (osobi) poznato o kome se radi. Ostaje nam za naglasiti kako je policijski službenik sa najvećim mogućnostima da ne bude shvaćen u službenom svojstvu i da zabluda na strani osobe u bijegu bude razlog njezinog stradavanja. Takvu zabludu ni u kom slučaju ne smiju isključiti kod ostalih kategorija službenih osoba, što je razlog za propisivanje sadržaja kratkog upozorenja osobi prema kojoj se uporabljuje vatreno oružje.

[570] O kaznenom djelu kvalificiranom težom posljedicom, v. Bačić, 269., Pavišić/Veić, 138.

[571] Takav slučaj prikazan je u presudi VSHRH, I Kž-21/94 od 23. veljače 1994 U obrazloženju citirane presude stoji da neosnovano svi optuženici pobijaju zaključak suda prvog stupnja o postojanju umišljaja (namjere) na njihovoj strani. Kada su njih četvorica iz neposredne blizine ispalila unakrsnu paljbu iz automatskih pušaka na zaustavljeni automobil, znajući da se u njemu nalaze ljudi, pa je opt. V.-G. Ž ispalio najmanje 26 metaka, opt. M.B. najmanje 7 metaka opt. Č. Ž najmanje 2 metka i opt. P.P. najmanje 14. metaka, onda nema nikakve sumnje da su oni bili svjesni ubojitosti svojih hitaca, i to kako vlastitih, tako i hitaca drugih suizvršitelja, pa su htjeli ubiti sve putnike u automobilu. Nebitno je što optuženici nisu znali koliko je osoba u automobilu, jer je količina ispucanih metaka bila dovoljna da ubije sve putnike u automobilu te su dva zaista bila pogođena, a treći je samo stjecajem sretnih okolnosti ostao nepovrijeđen. Stoga je sud prvog stupnja ispravno zaključio da su svi optuženici postupali s direktnim umišljajem (izravnom namjerom) na ubojstvo svih osoba u automobilu. Njihov umišljaj (namjera) prema tome, nije išao samo za time da ugroze živote osoba u automobilu, V. Novoselec, P: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 1994. br. 1.

želi[572]. Navedeni oblik krivnje može se ostvariti pri uporabi sredstava prisile međutim sukladno navedenom ovdje pod 1. kada ne možemo govoriti o službenoj uporabi sredstava prisile. U takvim okolnostima službena osoba smjera ostvarenju kaznenoga djela i nema mjesta razgovoru o primjeni pravila o uporabi sredstava prisile.

Pristajanje i nepristajanje na posljedicu prisutno je kao čimbenik kod neizravne namjere[573] i svjesnog nehaja[574].

Pri neizravnoj namjeri posljedica je nešto što počinitelj ne želi, ali je predviđa, svijestan je mogućnosti njezina nastupanja. U pravilu počinitelj poduzima aktivnosti radi ostvarenja dopuštenog cilja ali je pri tome svjestan mogućnosti nastupanja zabranjene posljedice. U sklopu njegovoga postupanja posljedica je nepoželjna, međutim bez obzira na navedeno počinitelj djeluje. Opisani slijed moguć je u brojnim primjerima uporabe sredstva prisile. Među najznačajnije pripada uporaba vatrenog oružje prema osobama uz uključivanje opasnosti za ozljeđivanje drugih osoba. Ovdje se mogu ubrojiti i ona sredstva prisile kod kojih se istovremeno djeluje prema većem broju osoba kada nisu ispunjeni uvjeti za uporabu sredstava prisile prema svim osobama.

Pri svjesnom nehaju situacija je bitno drugačija. Objektivno i subjektivno mjerilo nehaja ukazuje da su pri nehaju uvijek važne dvije ocjene, da se počinitelj nije pridržavao dužne pažnje i da je on to prema svojim sposobnostima mogao. Zbog toga se sve više donose propisi o raznovrsnim standardima. Nadalje, tu su i profesionalni standardi, načela postupanja kojima je cilj dogradnja općih standarda radi povećanja sigurnosti, odnosno

---

[572] Pavišić/Veić, 140.

[573] Frank, 146-152, Novoselec, 78-80., Pavišić/Veić, 141-142., Singer, 112-120.

[574] Bačić, 242-252., Frank, 154.-159. Horvatić, Ž; (1979.) O nekim spornim pitanjima u suvremenom krivičnom pravu koja se odnose na nehatne delikte, Naša zakonitost, 11-12.; Horvatinović, R; (1985.) Nehatni učinilac kao žrtva vlastitog krivičnog djela, Naša zakonitost, 5-6. Pavišić/Veić, 145-147.

smanjivanja rizika. Pri svjesnom nehaju počinitelj postupa svjestan mogućnosti o nastupanju zabranjene posljedice, ali olako drži da ona neće nastupiti i da će je moći spriječiti. Prema standardima dužnog opreza on postupa olako, što znači protivno tim standardima, iako je po svojim osobnim svojstvima taj oprez mogao pokazati.

Svjesni nehaj, bez obzira na svu složenost razlikovanja, u odnosu na neizravnu namjeru za uporabu sredstava prisile od iznimne je važnosti. On rjeđe može imati značenje pri primjeni tjelesne snage i palice, a češće kod uporabe "težih" i "opasnijih" sredstava prisile kao što su plinska sredstava i mlazovi vode (kada se djeluje prema mnoštvu) ili kod uporabe vatrenog oružja. U prikazu navedenih sredstava ukazano je na mnoštvo pravila prema kojima se pojedina sredstva smiju koristiti. Kod uporabe mlazova vode govori se o minimalnoj udaljenosti sredstva iz kojeg se mlaz izbacuje i mnoštva; pri uporabi plinskih sredstava takva pravila postoje u odnosu na vrstu sredstva i ambijentalne okolnosti u kojima se ono koristi[575]. S obzirom na to da su službene osobe posebno izobražene osobe, nepoštivanje tih pravila najčešće otvara pitanje upravo svjesnog nehaja.

Jedno od zanimljivijih pravila koje zaslužuje razmatranje sadržano je u čl. 10. Pravilnika. Ono obvezuje policijske službenike i pripadnike pričuvanog sastava Ministarstva da prilikom izvršavanja službenih zadaća kratko oružje nose u koricama bez naboja u cijevi[576]. Postavlja se pitanje nije li mjesto ovoga propisa u Službovniku a ne u propisu koji uređuje vrste službenog oružja i opreme službenih osoba Ministarstva unutarnjih poslova? Treba istaknuti kako je taj propis u funkciji izbjegavanja negativnih

---

[575] V. pod 3. F).

[576] Propis u st. 2. dopušta stavljanje naboja u cijev: "Iznimno, radi posebne naravi službenoga uradka i možebitne neposredne predstojeće pogibelji, ovlaštena službena osoba može, na temelju vlastite prosudbe staviti naboj u cijev službenoga oružja. Ovlaštena službena osoba dužna je izvaditi naboj iz cijevi službenoga oružja odmah po prestanku okolnosti i razloga na temelju kojih je prosuđena pogibelj.

posljedica prema građanima, iako ne treba u potpunosti isključiti samog policijskog službenika i zato mu je mjesto u Službovniku.

Sljedeće pitanje povezano je sa slučajnim opaljenjem pištolja onog policijskog službenika koji se nije pridržavao navedenog propisa? Pri tome treba razlikovati dvije situacije. U prvoj u kojoj okolnosti na strani policijskog službenika dovode do neopravdanog stavljanja naboja u cijev[577]. Druga, u kojoj slučajem dođe do samoopaljenja.

Glede prve situacije valja istaknuti kako st. 2. citiranog propisa ne sadrži dovoljno materijalnopravnih elemenata za realnu prosudbu situacija kada se može nositi oružje u cijevi. Zato ga treba tumačiti u skladu s stvarnom predodžbom policijskog službenika koji nosi i koristi takvo oružje.

Drugi je slučaj kada spletom slučajnih okolnosti dođe do samoopaljenja. Takvi su slučajevi mogući kada je naboj u cijevi a oružje ispadne iz ruke ili kod jačeg udara u oružje koje je u koricama. U takvim okolnostima treba utvrditi kako se službenik nije pridržavao pravila dužne pažnje što dovodi do odgovornosti za nehaj ako zakon propisuje odgovornost za to kazneno djelo.

U čl. 10. st. Pravilnika sadržana su dva sigurnosna standarda[578]. Prvi se odnosi na čuvanje oružja a drugi na provjeru je li naboj u cijevi nakon izvršenja službene zadaće.

U prvom slučaju ako do zlouporabe dođe zbog nepoštivanja propisa policijskog službenika najčešće se ostvaruje kazneno djelo iz čl. 263. dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom[579].

---

[577] Kao primjer možemo navesti, samostalni izvršavanje službene zadaće, noćni uvjeti rada i sl.

[578] "Osobe iz st. 1. ovoga članka dužne su oružje kojim su zadužene odlagati na siguran način, zaštićeno od mogućih zlouporaba drugih osoba, a nakon izvršenja službenog uradka provjeriti je li oružje napunjeno."

[579] V. Pavišić/Veić, 528-530.

U drugom slučaju valja istaknuti istovjetne kriterije za odgovornost kao i u prvom.

Pri nesvjesnom nehaju počinitelj nije svjestan mogućnosti nastupanja zabranjene posljedice, iako je prema okolnostima i svojim osobnim svojstvima bio dužan i mogao biti svjestan te mogućnosti. U ovoj vrsti nehaja počinitelj uopće ne razmišlja o posljedicama koje mogu uslijediti iz njegovog ponašanja. Pri nesvjesnom nehaju ne postoji ni svijest ni volja. Pri ispitivanju postojanja nesvjesnog nehaja uzima se u obzir počinitelj i ukupnost okolnosti u kojima djeluje. Često se postavlja pitanje vladanja određenim vještinama, što je bitno za bavljenje našim predmetom. Sredstva prisile su opasna sredstva čije djelovanje u praksi nije moguće često jasno dimenzionirati. Zato treba utvrditi da i nesvjesni nehaj može imati značenje pri utvrđivanju odgovornosti za uporabu sredstava prisile.

Uporaba sredstava prisile uvijek stvara opasnost za okolinu, ali kada ona u svim elementima nije pokrivena propisima, stvara uvećanu vjerojatnost za počinjenje kaznenoga djela[580].

Težoj posljedici uporabe sredstava prisile mogu, zbog teškoća u selektivnosti i preciznosti, pridonijeti okolnost i konkretnog slučaja.

O kaznenom djelu kvalificiranom težom posljedicom govori se onda kada zakon izričito predviđa takvu kombinaciju[581]. Nužno je da je počinjeno osnovno kazneno djelo i da je njime prouzrokovana teža posljedica te da je predviđeno teže kažnjavanje za takvu kombinaciju. Ako takva kombinacija nije propisana, a iz osnovnog djela nastupi teža posljedica, ona može biti otegotna okolnost pri odmjeravanju kazne. U odnosu na težu posljedicu počinitelj mora postupati iz nehaja (čl. 43. KZ.). U KZ-u se nalaze četiri kombinacije osnovnog kaznenog djela kvalificirane težom posljedicom, a to su:

---

[580] Tako se najčešće ostvaruju radnje o kojima smo govoriti ovdje pod III.

[581] Bačić, 269., 160-162, Pavišić/Veić, 139-142.

- osnovno djelo je izvršeno s namjerom, a teža posljedica može se pripisati nehaju počinitelja (preterintencionalitet);
- osnovno djelo počinjeno je iz nehaja, a iz takvog nehajnog osnovnog djela uslijedila je teža posljedica;
- osnovno djelo je počinjeno s namjerom, ali i u odnosu na težu posljedicu postoji namjera;
- kao i u prethodnoj kombinaciji, posrijedi su dvije namjere (u odnosu na osnovno djelo i na drugo djelo), ali teža posljedica sama za sebe već predstavlja jedno kazneno djelo.

U svezi s kaznenim djelima koja se ostvaruju uporabom sredstava prisile treba utvrditi kako gore spomenute kombinacije imaju određeno značenje. Analiza kaznenih djela ukazuje da su takve kombinacije moguće pri sljedećim djelima: teška tjelesna ozljeda, čl. 99. KZ, teška tjelesna ozljeda na mah, čl. 100. KZ-a teška tjelesna ozljeda iz nehaja, čl. 101. KZ-a, protupravno oduzimanje slobode, čl. 124. KZ-a, iznuđivanje iskaza, čl. 126. KZ, dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom, čl. 263. KZ[582].

Za svako navedeno kazneno djelo jasno je vidljivo koja je vrsta krivnje potrebna za osnovno djelo, a koja za težu posljedicu. U utvrđivanju vrste krivnje vrijedi sve ono o čemu je bilo govora na početku rasprave o krivnji.

U kojoj je mjeri za procjenu uvjeta za policijsku uporabu sredstava prisile prihvatljiv kriterij, prosječni policajac[583]? Potreba objektiviziranja pojedinih obveza prisutna je u pravu na mnogim mjestima, zato ne treba čuditi da se ona nameće i u svezi s policijskim postupanjem. Kriterij

[582] Kod navedenog kaznenog djela postoji više mogućih djela kvalificiranih težom posljedicom. Teža posljedica povezana je za namjerni i nehajni oblik krivnje (čl. 271.) te za jačinu ugrožavanja zaštićenog dobra, (teška tjelesna ozljeda neke osobe ili imovinska šteta velikih razmjera te smrt jedne ili više osoba).

[583] Sukladno kriteriju prosječni policajac, možemo govoriti i o kriterijima drugih službenih osoba koje su ovlaštene rabiti sredstva prisile.

prosječnosti olakšava svima koji prosuđuju zakonitost uporabe policijskih ovlasti donošenje konačne odluke, međutim, on je kao i u drugim pravnim područjima nepouzdan. Ako bi prosječni policajac postupao u danim okolnostima, treba ustvrditi da je policijska mjera razmjerna slučaju, u suprotnom ona je nerazmjerna i stoga nezakonita. S jedne strane ide u prilog policijskim službenicima koji nisu bili u trenutku poduzimanja mjere na poželjnoj razini, a ponekad može biti sa suprotnim učinkom za one koji su bili iznad razine očekivanoga.

Kriterij "prosječnosti" prisiljava da uvjeti za uporabu sredstava prisile moraju biti izraz pravne svijesti šireg kruga ljudi (odnosno policijskih službenika) i tek tada bismo mogli govoriti o objektivnoj i pravednoj procjeni. Sa kriterijem prosječni policajac ne dobivamo odgovor na pitanje jesu li u konkretnom slučaju ispunjeni uvjeti za uporabu sredstava prisile, već stav o opravdanosti policijskog postupanja s određenog gledišta.

Kriterij prosječni čovjek je u kaznenom pravu samo djelimično prihvatljiv, a isto možemo potvrditi za kriterij prosječni policajac u policijskom pravu[584]. To je razlog da kriterij prosječnosti ne bi trebalo do kraja odbaciti, osobito kod ocjene krajnje dvojbenih prilika, gdje je uz to potrebno brzo reagirati. On može biti korišten i u utvrđivanju građanske odgovornosti za uporabu mjera prisile, za koje zbog razloga u koje ne možemo ulaziti, razmatrani kriterij ima veće značenje.

Kazneno pravo (kao i policijsko pravo) mora za odgovornost imati određeniji kriterij, ispitivanje obveze i mogućnosti konkretne osobe.

U američkom pravu koristi se pojam, razumno vjerovanje (*reasonable belief*) kojim se obuhvaćaju činjenice i okolnosti koje je policijski službenik mogao spoznati u vrijeme uporabe smrtonosne sile. Na to se nastavlja pojam razumni policajac (*reasonable officers*), koji se u takvim okolnostima ponaša

[584] U *common law* sustavu koristi se pojam *reasonable man*, v. Zupančić/Zidar, 977. i Cremona, M; (1989.) Criminal Law, The Macmillan Press Ltd. London.115.

kako bi se ponašao i svaki drugi policajac[585]. Razumnost se procjenjuje s motrišta policijskog službenika koji poduzima radnju, a ne osobe koja procjenjuje situaciju nakon što je poduzeta radnja. Zato policijski službenik koji neposredno djeluje može donijeti drugačiju odluku od one koja je nužna. Zbog nepredvidivih i dinamičnih okolnosti priznaje mu se pravo i na takvo postupanje koje je u neskladu sa stvarnim potrebama.

4. Zabluda

U prosuđivanju zablude o protupravnosti djela treba biti posebno obziran, jer je nužna pretpostavka obavljanju službenih poslova svestrano poznavanje propisa, posebno ovdje razmatranih[586]. Obveza u navedenom smislu za državu propisana je u toč. 19. Osnovnih načela[587]. Ona se sastoji u obuci službenih osoba za uporabu sile i provjera znanja a u odnosu na vatreno oružje zahtjeva se posebna obuka prije nošenja vatrenog oružja. Obveza države da omogući stjecanje pravnih i praktičnih znanja službenih osoba o uporabi sredstava prisile ne znači istovremeno da je svaka službena osoba imala potrebna znanja u trenutku uporabe. Zato valja raspravljati odvojeno o tom pitanju. Ako država ne poduzima dovoljne mjere za obuku službenih osoba to može biti razlog da se pozivaju na odgovornost određene osobe iz hijerarhije pojedinog državnog tijela, ali to samo po sebi ne znači ništa za eventualnu odgovornost konkretne službene osobe koja je rabila prisilu.

---

[585] Policy Statement use of Deadly Force, II.

[586] Kazneno zakonodavstvo Republike Hrvatske razlikuje tri vrste zabluda, zabludu o protupravnosti djela, zabludu o biću kaznenog djela i zabludu o okolnostima koje isključuju protupravnost. Općenito o zabludi, v. Bačić, 259., Damaška, M; (1965.) Problem razgraničenja stvarne i pravne zablude, Naša zakonitost, 1. Novoselec, P; (1989) Stvarna zabluda kod blanketnih kriviČnih djela, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 5-6. Pavišić/Veić, 152.-156.

[587] "Vlade i tijela za provedbu prava osigurat će da se svim službenicima koji provode pravo pruži obuka i da ih se testira u skladu s prikladnim standardima sposobnosti pri uporabi sile. Službenike koji provode pravo i od kojih se traži nošenje vatrenog oružja ovlastit će se za to tek nakon završene posebne obuke o njihovoj uporabi".

Govoreći o načelima policijske uporabe sredstava prisile i o jedinstvu pravnoga poretka, vidljiva je sva složenost načela zakonitosti, a obveza brzog djelovanja (ili neki drugi razlozi) može dovesti i do ove vrste zablude[588]. Međutim, zabluda o protupravnosti djela ne može se smatrati neotklonjivom, s obzirom na to da se svaka osoba koja obnaša službu u kojoj postoji ovlast na uporabu prisile mora upoznati s uvjetima za uporabu prisile[589].

Najznačajnije u ovome prijelaznom trenutku u RH jest nepostojanje propisa koji bi u dovoljnoj mjeri uređivali uporabu sredstava prisile. Propisi o kojima je riječ u stadiju su nastajanja i međusobnog usklađivanja. Upravo potonje nameće pitanje, postoji li situacija u kojoj počinitelj nije iz opravdanih razloga znao ili nije mogao znati da je njegovo djelo zabranjeno?

Kako slijedi iz ovoga razmatranja, uporaba sredstava prisile obiluje krajnje suptilnim pitanjima o kojima ovisi pravilnost uporabe, a normativna je uređenost tih pitanja nedorečena; s druge strane imamo policijske službenike koji moraju, ne samo čekati da ih njihovi pretpostavljeni upoznaju s normativnim promjenama, već i sami moraju ulagati napor da bi se upoznali s promjenama u tome području. U policijskoj službi kakva je u RH možemo razlikovati najmanje dvije skupine policijskih službenika: one koji neposredno izvršavaju poslove u svezi sa suzbijanjem kriminaliteta i one koji obavljaju administrativne, tehničke poslove gdje je posve nejasno zašto su uopće u statusu policijskog službenika[590]. Potonja skupina je posve nezaiteresirana za promjene u policijskih ovlastima jer se s njihovom primjenom zbog prirode svojih osnovnih zadaća uopće ne susreće. Zato se

---

[588] U svezi s priznavanjem zablude o protupravnosti službenim osobama valja istaknuti kako je takvu zabludu policijskim službenicima priznao američki vrhovni sud u predmetu *Lambert v. California* iz 1957. godine. U navedenom slučaju stariji policijski službenik zapovijedio je mlađem, podređenom da primjeni mučenje nad uhićenikom. Vrhovni sud prihvatio je pravnu zabludu u ograničenom broju slučajeva i to samo kada se radi o kaznenim djelima nečinjenja, v. Zupančić/Zidar, 968.

[589] Takvo je shvaćanje u skladu s čl. 46. st. 3. KZ-a.

[590] Situacije o kojima je riječ moguće su i u drugim službama (pravosudnoj policiji, financijskoj policiji i u vojsci).

opravdano treba pitati mogu li se navedene skupine izjednačiti glede prosuđivanja opravdanih razloga zbog kojih nisu znale ili nisu mogle znati da je njihovo postupanje zabranjeno? Držimo da nije prihvatljivo navedeno grupiranje policijskih službenika radi ispitivanja opravdanih razloga. Bez obzira koliko se to činilo skretanje od konkretne osobe kao mjerila u kaznenom pravu, ipak to nije. Pripadnost policiji kao organizaciji obvezuje samo po sebi, a pitanje uporabe sredstava prisile predstavljaju takva znanja koja moraju biti u središtu njihova interesa. Zato u spomenutom smislu govorimo o dužnosti upoznavanja s pravnim normama. Da bi udovoljio toj dužnosti, počinitelj mora uložiti sve svoje sposobnosti kako bi otkrio protupravnost. Dužnost upoznavanja s pravnom normom je strogo individualna. Ona vodi brigu o svojstvima konkretnog počinitelja, njegovoj obrazovnoj razini, stupnju inteligencije, socijalnom položaju i sl.[591].

KZ u čl. 46. razlikuje otklonjivu i neotklonjivu zabludu. Do sada je razmatrana neotklonjiva zabluda koja je razlogom za isključenje krivnje. Otklonjiva zabluda može biti razlogom za blaže kažnjavanje, zbog čega je nužno ispitati ima li osnova za njezino prihvaćanje kada su u pitanju policijski službenici koji primjenjuju prisilu. Otklonjiva je zabluda o protupravnosti djela onda kada počinitelj iz opravdanih razloga nije znao ili nije mogao znati da je djelo zabranjeno (st. 2.).

Slijedeći ovdje zastupano mišljenje, vidljivo je da se policijskom službeniku otklonjiva zabluda može priznati samo iznimno. To znači da počinitelj nije poduzeo sve ono što je mogao poduzeti da se upozna sa sadržajem promijenjenih pravila, praksom, smjernicama Ministarstva kako bi saznao pravi sadržaj propisa koji uređuju uporabu prisile. U sustavu gdje se

---

[591] V. Novoselec, 103. Osobito je dobro obratiti pozornost na bilj. 103. U njoj je analizirana odluka njemačkog *Bundesgerichtshof*-a u kojoj se glede otklonjivosti zablude o protupravnosti zahtijeva od počinitelja maksimalno "naprezanje savjesti" . Osnovni je nedostatak ove odluke što savjest ni uz kakva naprezanja ne može dovesti do spoznaje protupravnosti. Kasnije je isti sud zbog navedenog nedostatka dao šire značenje tom pojmu koji uključuje korištenje svih spoznajnih mogućnosti.

policijski službenici rukovode izgrađenim pravilima i praksom i gdje imaju sustavno obrazovanje o razmatranim pitanjima ne može se prihvatiti ni otklonjiva zabluda. Razlog priznavanja znači priznavanje realnosti u kojoj zbog naglih promjena u propisima koji uređuju ovlasti i odsutnost istovremenih napora (dodatno obrazovanje, dostavljanje propisa sa odgovarajućim komentarima) da se službene osobe upozna sa sadržajem promjena. Iznijeto shvaćanje ide za time da dio odgovornosti za nepoznavanje pravila u još jednom treba naglasiti izuzetnim okolnostima prebaci na državu u čije ime službena osoba poduzima radnju.

Takvo shvaćanje je na crti kretanja promjena u značenju zablude o protupravnosti. Zabluda o protupravnosti djela do početka ovoga stoljeća bila je tako strukturirana da je isključivala mogućnost bilo kakve ekskulpacije[592]. Takvo se shvaćanje temeljilo na jednostavnosti ukupnog života pri čemu se isljučivala mogućnost da pojedinac nakon navršenih određenih godina života ne zna što je dopušteno a što je zabranjeno. Danas kada zbog složenosti uvjeta života i "inflacije" u donošenju propisa nije moguće svakome pratiti zakonodavnu aktivnost a tim više ni podzakonske propise prihvaćaju se mogućnosti priznanja razmatrane zablude u određenim situacijama. Prikazano "novo" shvaćanje i kaznenom pravu mora se odnositi na sve dijelove koje ono obvezuje.

Druga zabluda je zabluda o biću kaznenoga djela. Jesu li mogući primjeri u životu gdje počinitelj iz opravdanih razloga nije svjestan zakonom određenog obilježja kaznenoga djela (zabluda o biću kaznenoga djela)? Na pitanje treba odgovoriti potvrdno[593]. Raznovrsne okolnosti u kojima dolazi do

---

[592] U pravnoj znanosti taj se stav izražava sintagmom "*ignorantia iuris nocet*" i " *ignorantia iuris neminem excusat*" (nepoznavanje prava škodi ili nepoznavanje prava nikoga ne ispričava) v. Romac,132.

[593] Englesko pravo ide korak dalje u favoriziranju policijskog postupanja. Ono zabranjuje građanima otpor prema službenicima kada su oni u zabludi. To je utvrđeno propisima, a stanje priznaje sudska praksa, v. opš. Bevan/Lindstone, 274.-275.

primjene sredstava prisile otvaraju takve mogućnosti[594]. Posrijedi su zapravo pogrešna i nedostatna predodžba o bitnim stvarnim okolnostima (radnji, uzročnoj vezi, objektu radnje i dr.). Odgovornost za takvu zabludu ovisi o tome je li ona otklonjiva ili neotklonjiva. Kada je ona neotklonjiva, isključuje krivnju, a kada je otklonjiva, kada je do nje došlo zbog nedostatka dužnog

[594] U kojoj mjeri može pogrešna ocjena situacije utjecati na kvalifikaciju djela, švicarski su sudovi raspravljali više puta. U slučaju OSS 93 IV 85 sud je utvrdio da se slučaj putativne nužne obrane, koji se može pojaviti kod privatne osobe, može se primijeniti i pri policijskoj uporabi vatrenog oružja. Iznijeti stav potvrdio je sud u slučaju Jakob OSS 94 IV 7. U tom slučaju dva policijska službenika namjeravala su legitimirati trojicu prolaznika koji su im se učinili sumnjivim. Budući da se nisu htjeli podvrgnuti postupku legitimiranja, pozvali su ih da pođu u policijsku postaju. Jedan od njih dao se u bijeg, ali ga je sustigao policajac Jakob zaprijetivši mu uporabom vatrenog oružja ako ponovno pokuša bježati. Ta osoba je ipak na putu do postaje napala službenika i uspjela je pobjeći, pri čemu nije reagirala na opomenu da stane niti na ponovnu prijetnju vatrenim oružjem. Policajac Jakob je nakon toga s udaljenosti od petnaestak metara ispalio hitac, ciljajući u noge. Pogodio ga je u lijevu nogu. Za to se vrijeme drugi policijski službenik bavio drugom dvojicom a koji, su također pružali, otpor. Jedan od dvojice uspio je pobjeći, iako je pucnjem upozoren da stane. Kasnije je utvrđeno da su sva trojica pobjegla iz odgojnog zavoda ne izvršivši nikakvo kazneno djelo. Vrhovni sud je u svojoj oslobađajućoj presudi pošao od toga da policijski službenik, prema važećim propisima, treba primijeniti oružje kao posljednje sredstvo, među ostalim kao u slučaju kad sumnja da su osobe počinile teško kazneno djelo ili prijestup i da hoće izbjeći uhićenje bijegom. Policajac Jakob je mislio da ima posla s opasnim zločincima koji su pod svaku cijenu htjeli pobjeći. Savezni sud je potvrdio oslobađajuću presudu, navodeći da je za razmjernost i opravdanje postupka mjerodavno što je policijski službenik u u trenutku kad je odlučio upotrijebiti sredstva prisile morao misliti o položaju. Policijski službenik je imao važnih razloga da zaključi da su osobe počinile teška kaznena djela, i to po načinu na koji su reagirali na poziv da omoguće legitimiranje. Treći slučaj koji govori u prilog navedenih riješen je na razini državnog odvjetništva St. Galen. Policijski službenici su temeljem potjernice otvorili vatru na jednu osobu, počinitelja kaznenog djela, oduzimanje motornog vozila. Oni su temeljem potjernice, u svezi s automobilom kojim se on koristio, smatrali da je on počinitelj kaznenog djela ubojstva za kojim se traga, a jedan pokret u stranu, koji je počinio kad se za vožnju onesposobljeni automobil zaustavio, protumačili su kao pokret prema unaprijed pripremljenom oružju. Državno odvjetništvo je, među ostalim, navelo da se vozač bježeći pred policijom ponašao kao kriminalac koji je na sve spreman, i tako onemogućio policijskim službenicima da ga identificiraju i da se uvjere da je bezopasan. Oni su se s obzirom na njegovu ličnost nalazili u neskrivljenoj stvarnoj zabludi, te su u okviru takve zablude korektno obavljali svoju dužnost. U takvim slučajevima prema vladajućem shvaćanju treba primijeniti odredbe o zabludi. Policijski službenik ne može ni u kom slučaju biti osuđen za namjernu tjelesnu ozljedu ili ubojstvo ako pogrešno smatra da postoje stvarni uvjeti za uporabu vatrenog oružja. Samo onda kada mu se može prigovoriti zbog te zablude, treba ga kazniti za tjelesnu ozljedu ili nehajno ubojstvo. Jesu li nastupili uvjeti za uporabu vatrenog oružja, policijski službenik mora procijeniti odmah, bez detaljne analize, i zato uvijek sumarno. Zbog toga nije moguće potpuno izbjeći pogrešne ocjene.

opreza, dakle iz nehaja, postojat će takva odgovornost ako je predviđena za konkretno kazneno djelo.

U praksi su isto tako mogući slučajevi kad službena osoba pogrešno smatra da su ispunjeni uvjeti za uporabu sredstava prisile, iako oni u stvarnosti ne postoje (zabluda o okolnostima koje isključuju protupravnost)[595]. Pri netom istaknutoj zabludi, počinitelj (službena osoba) pogrešno uzima da postoji neka okolnost koja je materijalni, činjenični uvjet za određeni razlog isključenja protupravnosti. U odnosu na zabludu o protupravnosti djela kod kojeg počinitelj ima predodžbu o tome je li djelo zabranjeno ili nije, kod razmatrane zablude počinitelj je svjestan da ostvaruje radnju koja je u zakonu opisana kao kazneno djelo, ali on u vrijeme počinjenja pogrešno smatra da postoje okolnosti prema kojima je to djelo dopušteno. Tipični primjeri takve zablude su u slučaju putativne nužne obrane i putativne krajnje nužde. S obzirom na to da su ambijentalni uvjeti za uporabu prisile slični navedenim ustanovama kaznenog prava, prihvatljiva je primjena razmatrane zablude kada su posrijedi službene osobe. I ovdje moramo naglasiti ustrajanje na većem stupnju pozornosti od onog kojeg tražimo od drugih osoba, međutim povećane sposobnosti ne mogu kompenzirati stvarne okolnosti koje uvjetuju postupanje, što je razlog za priznavanje razmatrane zablude. Sudska praksa u RH priznaje zabludu policijskih službenika[596].

---

[595] Npr. policijski službenik pogrešno smatra da neka osoba napada njega ili drugu osobu, ili da osoba bježi jer je zatečena kako izvršava kazneno djelo, i dr.

[596] Primjer iznijetog stajališta jest presuda VSRH, I KŽ-21/94 od 23. veljače 1994. U tom je predmetu Vrhovni sud Republike Hrvatske utvrdio je da za postojanje zablude koja opravdava uporabu vatrenog oružja kao zablude o okolnostima koja isključuje protupravnost (stvarna zabluda) nisu dovoljne samo sumnje da su nastale okolnosti u kojima je dopuštena uporaba vatrenog oružja. U razmatranom slučaju optuženici V-G.Ž M.B., Č.Ž. i P.P. bili su 21. rujna 1991. oko 22. sata, za vrijeme oružanih sukoba u Republici Hrvatskoj, kao policajci na dužnosti na blokadnoj točki u Sesvetama. S blokadne točke u Dugom Selu primili su obavijest da nailazi osobni automobil u kome se najvjerojatnije nalaze "martićevci" a što se kasnije pokazalo netočnim. Stoga su se rasporedili iza grudobrana s obje strane kolnika očekujući vozilo. Kada je opisano vozilo

naišlo, opt. V-G. Ž. ga je zaustavljao mašući baterijom. Iako se vozilo kretalo dosta brzo i s oborenim svjetlima umjesto propisanim pozicijskim svjetlima, ono se na dani znak zaustavilo. Opt. V-G. Ž je tada s udaljenosti od 8,20 m ispalio kratki rafal u motor automobila, nakon čega su i ostali optuženici otvorili unakrsnu rafalnu paljbu prema automobilu, pri čemu je jedna osoba u automobilu ubijena, druga teško tjelesno povrijeđena, a treća osoba nepovrijeđena. Nakon toga je netko od optuženih rekao: "Ubili smo naše". Svi optuženici oglašeni su krivima zbog jednog dovršenog kaznenog djela ubojstva iz čl. 34. st. 1. KZRH i dva takva djela u pokušaju i osuđeni su na jedinstvene kazne zatvora u trajanju od 4 godine i 6 mjeseci do 6 godina. U obrazloženju razmatrane presude glede negiranja zablude navodi se da ne stoji navod u žalbi optuženika da su oni bili uvjereni da su u automobilu "martićevci" i da je stoga nastala situacija u kojoj oni imaju pravo na uporabu vatrenog oružja, a što bi upućivalo na postojanje zablude i o okolnostima koje opravdavaju uporabu vatrenog oružja kao oblika stvarne zablude iz čl. 14. OKZRH. Sud prvoga stupnja je s pravom isključio i postojanje te zablude, pošavši od principa da se takva zabluda može priznati samo u odnosu na konkretne i provjerene okolnosti koje isključuju protupravnost, pa se onaj tko uzme da postoje takve okolnosti samo na temelju neodređenih indicija, a da ih ni na koji način ne provjeri, ne može pozvati na zabludu. Neosnovano se taj princip dovodi u pitanje u žalbama jer bi u protivnom slučaju svaka, pa i najnebuloznija, predodžba o nekoj okolnosti koja isključuje protupravnost isključivala kažnjavanje za umišljaj. Polazeći od ispravnog principa, sud prvog stupanja je došao do zaključka da optuženici ni u jednom trenutku nisu primili obavijest da zaista dolaze "martićevci". Ukazivanje pak svjedoka na prethodnim blokadnim punktovima optuženicima da budu oprezni i da provjere osobe u sumnjivom automobilu, daleko je od toga da optuženicima daje pravo na uporabu vatrenog oružja i ubijanje putnika u automobilu koji se na njihov znak zaustavio. Provjeravanje putnika u automobilu, suprotno navodima žalbi, nije skopčano ni s kakvim velikim rizicima, pa je npr. opt. V-G.Ž koga su štitili ostali optuženici u zaklonima, mogao je pozvati putnike iz automobila da izađu s rukama u vis i sl. Prema tome, kada opt. V-G. Ž. u žalbi tvrdi da su oni, po uvjerenju suda prvog stupnja, "htjeli ubiti osobe u automobilu koji dolazi, a da uopće nisu bili uvjereni da su to neprijatelji", onda dobro pogađa bit prijekora koji mu s pravom upućuje sud prvog stupanja, za cjelokupni prikaz problema koji su povezani s negacijom zablude u ovom slučaju, v. Novoselec, P. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 1994. br. 1. Sličan razmatranom slučaju jest njujorški slučaj Luis Allende. Luis Allende nenaoružan, osumnjičen je za drsku krađu na ulici, smrtno je stradao uslijed uporabe vatrenog oružja u Bronxu, 9. kolovoza 1990. Prema policijskom izvješću, službujući policajac primio je poziv u kojem je objašnjeno da je u njegovoj blizini ženi na ulici istrgnuta ogrlica s vrata. Dok je primao osobni opis policijski službenik je primijetio osumnjičenog ali je tu činjenicu shvatio počinitelj i htio je sakriti u parkiranom automobila sagnuvši glavu iza sjedišta. Nakon toga više policijskih službenika je okružilo automobil nakon čega su uputili poziv počinitelju da ostane miran. Jedan od policijskih službenika nakon toga ispalio je jedan hitac koji je pogodio glavu počinitelja u trenutku dok je otvarao vrata automobila radi uhićenja, a s obrazloženjem da se počinitelj kretao tijelom prema njemu. Uporaba vatrenog oružja proglašena je zakonitom s obzirom da je policijski službenik mislio da bi počinitelj mogao posegnuti za oružjem, iako je kasnije utvrđeno da je bio nenaoružan. Zbog iznijetog slučaja još je uvijek traje postupak po tužbi obitelji zbog usmrćenja. Obitelj ističe kako počinitelj nije predstavljao neposrednu opasnost za život policijskog službenika obzirom da je policija imala automobil u okruženju i puni pogled na njega, v. Amnesty International, 32.

Svojevrsni pokretač zablude policijskih službenika može biti čl. 165. Službovnika, osobito st. 2. Propis navedenog članka sadrži objašnjenje pojma, neposredni napad. Pojam obuhvaća napad vatrenim oružjem, opasnim oružjem ili drugim predmetima kojima se može ugroziti život, napad dviju ili više osoba, napad fizički snažnije osobe ili osobe koja se služi posebnim vještinama, napad na mjestu i u vrijeme kada ovlaštena službena osoba ne može dobiti pomoć[597]. Propisom se pokušava objektivizirati situacija u kojoj je dopustivo koristiti vatreno oružje. To nije najbolji put pomoći policijskom službeniku u prepoznavanju situacije u kojoj je dopustiva uporaba vatrenog oružja. Pogrešno je tvrditi kako se "Neposrednim napadom kojim se ugrožava život ovlaštene službene osobe smatra se napad..." smatra svaki napad koji se može podvesti po citirani dio propisa. Razlog tome je u potrebi razlikovanja "napada" od onoga napada pri kojem je dopuštena uporaba vatrenog oružja. Raspravljeni propis ne ide u tom smjeru. On ne definira napad (pri kojem je dopušteno uporabiti vatreno oružje) kao jednu bezizlaznu situaciju iz koje policijski službeni ne može izaći na drugi način već samo uporabom vatrenog oružja. Propis o kojem se govori može dovoditi policijskog službenika (i pravosudnog policajca) u zabludu jer u slučaju uporabe vatrenog oružja sud nikada ne može prihvatiti takva pravila.

Još naglašeniji nedostaci prisutni su u st. 2. koji izjednačavaju napad vatrenim oružjem s potezanjem vatrenog oružja ili pokušajem da se vatreno oružje potegne. Takvo izjednačavanje nema nikakvog logičnog smisla. Isto tako valja spomenuti da je u nekim okolnostima nužno takvo izjednačavanje obzirom da između trenutka povlačenja vatrenog oružja i opaljenja ne mora postojati međurazdoblje koje bi omogućavalo policijskom službeniku pripremu[598].

---

[597] Propis sličnog sadržaja nalazi se u čl. 7. toč. f. Uputstva.

[598] Kritička rasprava o čl. 165. Službovnika može se samo periferno negirati s nekim novim nastojanjima u zabrani posjedovanja vatrenog oružja. Kao primjer možemo navesti američki *Model Penal Code* koji iz političkih razloga ograničava zabranu nošenja

U sklopu obiju zabluda temeljno je pitanje - koliki stupanj pozornosti treba biti sastavnica obavljanja određene službe? Na abstraktnom planu treba odgovoriti - toliki da se udovolji standardima postupanja. Standardi postupanja svake službe ovise i o nizu pitanja i nije ih moguće nabrojiti. Oni se ne stječu samo obrazovanjem već svakodnevnim životom i radom. Što su službenici opremljeniji i osposobljeniji, veće su im obveze u konkretnim slučajevima. Kod toga treba istaknuti da formalne kvalifikacije u pojedinim službama ne bi smjele automatski imati takvu jačinu da bez rezerve utječu na prosuđivanje odgovornosti. Mjera za to mora biti konkretni službenik.

Službenim osobama mora se priznati pravo na zabludu bez obzira što oni profesionalno obavljaju poslove u kojima se događaju razmatrane situacije. U njihovu pozornom odnosu naspram obveza moraju postojati granice. Zato ističemo da je u navedenom sklopu odnosa temeljno pitanje je li uporaba sredstava prisile izbježiva ili neizbježiva, na što se nastavlja odgovarajuća odgovornost.

V. Sankcije

Izricanje sankcija službenim osobama nakon uporabe sredstava prisile pojavljuje se nakon utvrđenja da je u postupanju službene osobe došlo do: neutemeljene radnje, prekomjerne radnje ili zloporabe[599].

Bez obzira jesu li svrha izricanja kaznenih sankcija i ciljevi kažnjavanja direktno izraženi u Kaznenom zakonu ili nisu, pri konkretnom izricanju kazne

---

sakrivenog vatrenog oružja. Umjesto odjeljka 5.06 (1) koja zabranjuje posjedovanje oružja radi mogućnosti nedopuštene uporabe ali odjeljak 5.06 (2) iznimno to dopušta: "Ako osoba nosi vatreno ili drugo oružje sa sobom ili u vozilu ili na drugi način, spremno na uporabu presumira se da ga nosi radi kriminalne svrhe, osim: a) ako oružje drži u kući ili na radnom mjestu; b) ako ima dozvolu ili drugu zakonsku ovlast da posjeduje takvo oružje; c) ako se takav tip oružja uobičajeno koristi u sportske svrhe" v. Zimring, 4.

[599] Pitanje izricanja kaznenih sankcija javlja se nakon utvrđenja da nisu poštivani propisi koji uređuju uporabu sredstava prisile. Zakon, ZIKIPS i Zakon o financijskoj policiji izričito sadrže propise o isključenju odgovornosti kada su sredstva prisile korištena u zakonskim okvirima (čl. 45. st. 1. Zakona, 177. st. 1. ZIKIPS-a i čl. 17. st. 5. Zakona o financijskoj policiji), što je kolokvijalno i stoga neprihvatljivo.

problem čini složenim odnos između dvaju temeljnih načela u kažnjavanju[600]: načela legaliteta i načela individualizacije. Za načelo legaliteta kazne, od prvenstvenog je značenja kako je propisano u zakonu, a za ostvarenje načela individualizacije, uz postojanje jasnih zakonskih uvjeta, najvažnije je kako se ono provodi u sudskoj praksi[601]. Kaznom se najprije hoće izraziti društvena osuda zbog počinjenog kaznenog djela, što je nužno i onda kada službene osobe postupaju u općem interesu. Ističući svrhu kažnjavanja - utjecanje na počinitelja da ubuduće ne čini kaznena djela, nameće nam se pitanje njegovog značenja u razmatranim prilikama. Pojam se u kaznenom pravu određuje kao očekivanje korektnog ponašanja, nečinjenje kaznenih djela nakon izvršenja kazne[602].

Izražavanjem društvene osude i utjecanjem na počinitelja da ubuduće ne čini kazneno djelo djeluje se i na druge službene osobe da razumno koriste sredstva prisile.

U istraživanju osobitosti u izricanju sankcija službenim osobama počiniteljima kaznenih djela koja nastaju uporabom sredstava prisile na jednoj strani valja sagledavati neutemeljenu radnju i zlouporabu a na drugoj prekomjernu radnju.

Ocjena neutemeljene radnje i zlouporabu prije svega ovisi o kaznenome djelu odnosno o karakteristikama počinitelja. Kada su posrijedi kaznena djela kod kojih je počinitelj službena osoba (*delicta propria*) ono u kaznenim okvirima ima ubrojenu tu okolnost. Prilikom odmjeravanja kazne bilo bi nepravilno ponovno uzimati u obzir službeno svojstvo osobe. Drugačija je situacija kod općih kaznenih djela (*delicta communia*) kod navedenih načina ostvarenja kaznenih djela postoji mogućnost vrednovanja službenog svojstva

---

[600] U kaznenom zakonodavstvu RH izražena je svrha kažnjavanja, V. Bačić, 380 i dalje., Carić, 131 i dalje., Horvatić (1997.), 247, Pavišić/Veić, 162-163.

[601] Horvatić, (1980) 117.

[602] Horvatić, (1980) 118.

osobe. U pravilu takvo će vrednovanje u konačnom slijedu dovoditi do težeg kažnjavanja.

Drugi problem u sklopu sankcija jest prekomjerna radnja koja je u svojoj osnovi zapravo intenzivni eksces u smislu nužne obrane i krajnje nužde. To je razlog za blaže kažnjavanje počinitelja odnosno za osobođenje od kazne[603].

Navedene mogućnosti, s obzirom na to da nisu izrijekom propisane kod uporabe prisile moguće je samo djelomično proširiti i na takve slučajeve. Blaže kažnjavanje službenih osoba kod prekoračenja ovlasti moguće je prema KZ bez obzira što ne postoji propis koji bi izričito na to upućivao, ali ne postoji mogućnost oslobođenja od kazne[604].

Kako riješiti takav problem, s obzirom na to da KZ, a ni neki posebni propisi ne uređuju odgovornost za prekoračenje ovlasti u takvim slučajevima?

Jedino pravno utemeljeno rješenje u takvim slučajevima jest kažnjavanje službenika u kaznenim okvirima za ostvareno djelo.

U kaznenom sustavu RH nije moguće da sud bez izričitog ovlaštenja sadržanog u kaznenim zakonima oslobodi od kazne ili da prijeđe granice propisane za blaže kažnjavanje. Stoga se nužno postavlja pitanje: Mogu li razmatrane okolnosti imati značaj na blaže kažnjavanje prilikom prekoračenja ovlasti? Na pitanje treba potvrdno odgovoriti[605].

Bez obzira na ozbiljne nedostatke kaznenog zakonodavstva u RH u to smislu ne bi bilo prihvatljivo da se službenoj osobi kod intenzivnog ekscesa ne priznaju stvarne okolnosti (kada su one utvrđene) koje joj idu u prilog ili da joj se priznaju ali da one nemaju odgovarajuće značenje na mjeru i vrstu

---

[603] V. čl. 29. st. 3. i čl. 30. st. 2. i 3. KZ-a.

[604] V. čl. 57. KZ.

[605] U presudi Općinskog suda Zagreb. br. Ko 2360/84. sud je razdraženost policijskog službenika tretirao u kvalifikaciji kaznenoga djela, "... kao službena osoba u obavljanju službe drugog je zlostavio, te na mah doveden bez svoje krivnje u jaku razdraženost, napadom drugog tjelesno povrijedio, tako teško da je uslijed toga doveden u opasnost život povrijeđenog ".

kazne[606]. Kada je postupano sa ekstenzivnim ekscesom najčešće se radi o počinjenju kaznenog djela u zabludi tako da u tim okolnostima ne dolazi do navedenog problema

Okolnosti u kojima je uporabom sredstava prisile ostvareno kazneno djelo prema ranije izloženom vrlo su složene. Situacija u kojoj službena osoba primjenjuje ekstremno opasno sredstvo prisile, kako je to pokazalo ranije izlaganje, vrlo su različite. One su sve bitno uvjetovane vrstom nedopuštenog ponašanja. Kaznena djela čija se obilježja ostvaruju pretežito su iz skupine kaznenih djela protiv života i tijela, slobode i prava čovjeka i građanina, protiv imovine, časti i ugleda i opće sigurnosti ljudi i imovine. Za predmetno razmatranje najvažnijim se ukazuju kaznena djela namjernih ubojstava, ubojstava na mah, nehajnih prouzrokovanja smrti i odgovarajućih tjelesnih ozljeda. Ta se kaznena djela pojavljuju u zavisnosti o konkretnom slučaju ili samostalno ili u stjecaju s nekim drugim kaznenim djelom (primjerice protiv službene dužnosti, slobode i prava čovjeka i građanina i sl.).

Osim brojnih problema o kojima je bilo riječi u dosadašnjem izlaganju, valja posebice ispitati postoje li posebnosti u procesu individualizacije kazne, a ako postoje, u čemu se one sastoje? To je predmet koji će se razmotriti u nastavku izlaganja.

Budući da je uporaba sredstava prisile uređena razrađenim sustavom pravila, prvo valja riješiti pitanje mogu li se ta pravila koristiti kao kriterij za odmjeravanje kazne? Načelni je odgovor na to pitanje negativan.

Sadržaj pravila postupanja, posebno pravila o uporabi sredstava prisile, u prvome redu su usmjerena na što preciznije određivanje osnova, uvjeta, načina i okvira njegove uporabe. Sukladno onome što je ranije izloženo, njihov smisao i doseg je prije svega u što određenijem, jasnijem i preciznijem utvrđivanju prostora isključenja protupravnosti. Stoga se pravila postupanja

[606] O kažnjavanju kod prekoračenja nužne obrane v. Timoškin, 49-53., kod krajnje nužde, v. Vouk, 42-44. Usp. Horvatić, (1980) 137-140.

sama za sebe samo iznimno mogu uzeti kao kriterij odmjeravanja kazne. To stoga što se zadaća odmjeravanja kazne pojavljuje u onim slučajevima u kojima je došlo do povrede tih pravila, pa je sukladno tome i njihova primjena na konkretan slučaj ostvarena već na tim prethodnim razinama radnje i protupravnosti.

To pitanje, dakle, mora biti razjašnjeno prije utvrđivanja okolnosti odlučnih za izricanje kazne, jer sustavno pripada protupravnosti djela[607]. Valja pri tome naglasiti da u ovome prijelaznom razdoblju, kada pravila o uporabi sredstava prisile nisu do kraja prokušana u praksi i u dovoljnoj mjeri razjašnjena, ta činjenica može imati u konkretnom slučaju značenje za odmjeravanje kazne.

Ako se kao posebni kriteriji izbora i odmjeravanja kazne ne mogu uzeti sama pravila koja uređuju postupanje, postavlja se pitanje ima li ipak kakvih posebnih okolnosti koje su makar posredno izvedene iz njih, a koje su isključivo ili barem tipično povezane s procesom odmjeravanja kazne?

Takve posebne okolnosti postoje i valja ih tražiti u okviru, općenito u zakonu navedenih okolnosti ostvarenja kaznenoga djela kao posebni, uz razmatrane pojave kaznenih djela, nužno povezan sadržaj konkretnoga službenog zahvata. On je uvjetovan konkretnom pojavom kaznenoga djela i zajedničkim značajkama postupanja službenika prema tipologiji koja je data u ranijim izlaganjima. Nije, naime, isto je li uporaba sredstava prisile nesmotren postupak, prekomjerni zahvat, zloporaba konkretne situacije ili smišljeni zločin. Isto je tako značajno za odmjeravanje kazne o kakvoj se vrsti zahvata radi u objektivnom i subjektivnom smislu, u kojim je prilikama poduzet[608]. Sve to u cjelini ukazuje se kao zadaća procjene konkretne situacije, svih njenih objektivnih i subjektivnih parametara koji se mogu podvesti pod

---

[607] O tome v. pod 5.

[608] Nastojanja u tome smislu svoj opći oslon imaju u načelu razmjernosti, v. o tome izlaganje pod 3. F) III.

zakonski pojam: okolnosti počinjenja djela, ali ovdje imaju posebne sadržaje što ih se mora sustavno razjasniti i na prikladan način uključiti u prosudbu konkretnog slučaja. Tu se pojavljuje cijeli niz vrlo značajnih pitanja koja su u domaćoj, pa i stranoj doktrini gotovo neistražena. Među njima valja spomenuti ne samo pronalaženje kriterija, standarda i mjerila, stvaranja modela, prosječnog službenika, standarda opasnosti, jakosti konflikta, posebnih okolinskih uvjeta kao kriterija za vrednovanje (sada više ne), protupravnosti, nego mjere u kojoj je počinitelj odstupio ili povrijedio dužnost. Ti kriteriji, dakako, neće se primijeniti na sve situacije. Oni su prije svega vezani uz nehajne delikte, uz djela ostvarena kao prekoračenje službenih ovlasti. Njih se ne bi smjelo primijeniti u situacijama zloporabe.

Nužno je da sudska praksa općenito s mnogo više obzira uključuje opisane sadržaje, bez kojih prosudba konkretnih slučajeva na razini opće obveze suda da svestrano i temeljito razjasni slučaj i poduzme sve što mu razumno stoji na raspolaganju, ne može postignuti istinitu presudu. Takvih nastojanja u domaćoj praksi nema. S obzirom na praksu hrvatskih sudova taj je problem posebno izražen. Sudovi, naime, nisu uopće iskazali napor u eventualnom traženju posebnih trenutaka koji bi primjerice bolje izražavali okolnosti situacije u kojoj je došlo do uporabe sredstava prisile (što *a priori* ne znači privilegiranje položaja policijskog službenika)[609].

---

[609] Optužnica ODO Split broj KT-133/92. od 15.1.1993. Optužnica trereti policijskog službenika "...da je bez ozbiljnog upozorenja, eventualno ispaljenog upozoravajućeg hica u zrak, kako mu nalažu pravila službe, iz neposredne blizine, ispalio jedan hitac iz pištolja u trbuh oštećenika, zadavši mu pri tom prostrijelnu ozljedu trbušne šupljine". Državni odvjetnik stavio je na teret optuženom kazneno djelo ubojstva, počinjeno u pokušaju. Ono što je po mišljenju suda trebalo dovesti do maksimalne suzdržljivosti pri uporabi sredstava prisile jest činjenica da je povod postupanja prema oštećenom bilo nuđenje na prodaju novčanice od 100 DM, što samo za sebe predstavlja prekršaj. Da bi utvrdio identitet oštećenog, policijski službenik je od njega zatražio osobnu iskaznicu, koju mu je oštećeni pružio i dao se u bijeg. Razlog takvom postupku oštećenog jest sprečavanje oduzimanje novčanice. Policijski službenik pošao je za njim izvadivši pištolj, a kad ga je sustigao, razmijenili su nekoliko udaraca šakom. Policijski službenik tvrdi da ga je oštećeni srušio na tlo i krenuo prema njemu u napad, zbog čega je policijski službenik u njega ispalio jedan hitac u predio trbuha, te mu nanio tešku tjelesnu povredu. Ni u jednom dijelu ne navode se policijski propisi koji su prekoračeni, već se navodi kako je policijski službenik "gađao

Uzorak predmeta koji služi kao predložak analize prakse ukazuje da se sudovi ne samo ne upuštaju u pokušaje vrednovanja okolnosti na koje je ukazano, nego i da se njihovi razlozi svode na uobičajen šabloniziran sklop koji ne može izdržati ozbiljnu logičku i spoznajnu analizu u pretežitom broju slučajeva. Štoviše, okolnosti koje bi se neizbježno morale cijeniti u procesu odmjeravanja kazne sasvim su izostavljene. Tako primjena materijalnog kaznenog prava na vrlo značajan broj slučajeva postaje mehanička, pa već zbog toga neprikladna za postizanje ciljeva kažnjavanja [610].

Daljnje pitanje je prikladnost drugih općih kriterija za odmjeravanje kazne u odnosu na počinitelje kaznenih djela o kojima je riječ. Zbog složenosti stvarnih situacija i ličnosti policijskoga službenika, svaki od tih primjerice navedenih kriterija zaslužuje posebni obzir. Oni se mogu svrstati u tri temeljne skupine:

Prva skupina uključuje okolnosti koje su mjerodavne za ocjenu socijalnog značenja djela. To su u prvom redu vrsta i razmjeri posljedice djela, okolina u kojoj je djelo počinjeno, prilike u vrijeme njihova ostvarenja i suđenja itd.

---

oštećenika u vitalni dio njegova tijela - trbuh, te je ovaj samo pukim slučajem ostao živ; očevidno je imao namjeru istoga lišiti života."

[610] To možemo pratiti na konkretnim primjerima: U presudi Općinskog suda Zagreb, br. KO-2360/84. sud je pri odmjeravanju kazne utvrdio: "Prilikom utvrđivanja vrste i visine kazne i cijeneći olakotne i otegotne okolnosti, sud je a posebno još cijeneći rizike opasnosti kojima se izlažu radnici SJS prilikom intervencija, koju okolnost je cijenio kao olakotnu, a upornost koju je okrivljeni, vršeći ovo kazneno djelo, iskazao kao i porast kriviènih djela na području grada Zagreba, sud je cijenio otegotno". Iz citiranog dijela presude ne može se vidjeti drugo osim fraza kojima se ništa stvarno ne obrazlaže. Kako je moguće kao otegotnu okolnost uzeti "porast kriviènih djela na području grada Zagreba"? To je potpuno nerazumljivo. Sljedeći primjer još više potvrđuje netom izrečenu konstataciju: Presuda Općinskog suda Pula br. 32/87. U obrazloženju vrste i visine kazne stoji: "Pri tome se rukovodio time da kod okrivljenog nije utvrdio nikakvih otegotnih okolnosti, dok je od olakotnih okolnosti utvrdio njegovo porodično stanje, s obzirom na to da uzdržava nezaposlenu suprugu i maloljetno dijete". Prema izloženome, u okvirima, u Zakonu izričito istaknutoga kriterija okolnosti u kojima je kazneno djelo počinjeno, valja utvrditi i ocjenjivati posebne okolnosti na koje je netom ukazano. U tom smislu se on može uzeti kao posebni kriterij specifično povezan s tim djelima.

U drugoj skupini nalaze se okolnosti o kojima ovisi ocjena oblika i stupnja krivnje, sa svim sadržajima koji ulaze u širi pojam krivnje (ubrojivost, namjera, nehaj, motivi, pobude, ciljevi).

Treća skupina odnosi se na ličnost počinitelja. Tu se sud mora posebice posvetiti analizi svih okolnosti počinjenja djela, zatim utvrditi vrlo složen splet značajki ličnosti službenika o kojima ovisi izbor vrste i mjere kazne. Posebno je važno prosuditi značaj funkcijske veze službene radnje i ostvarenja kaznenoga djela, postupanje službenika u redovnom životu, njegov odnos prema društvenim vrijednostima, prilike u kojima živi i djeluje, itd. Tu se sud suočava s posebnom vrstom počinitelja. Nerijetko je riječ o besprijekornom čovjeku, prvopočinitelju u pravilu teškog kaznenoga djela. Individualizacija kazne u takvu slučaju može biti u suprotnosti s načelom zakonitosti, okolina je nerijetko nekritički opredijeljena za pretjeranu individualizaciju ili za dosljedno pridržavanje pristupa koji izražava stajalište prakse u drugim predmetima. Tu nastaju socijalne napetosti, jer se nerijetko sudi progonitelju zločinca za prijestup u progonu itd.

Trebalo bi do kraja dosljedno minuciozno postupanje u okvirima zakonskih odredbi koje uređuju odmjeravanje kazne. Samo se u tom slučaju mogu očekivati željeni kriminalnopolitički rezultati.

5. DIO

ZAKONITA UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO RAZLOG ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI

A) POLOŽAJ ZAKONITE UPORABE SREDSTAVA PRISILE U SUSTAVU RAZLOGA ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI

Iako je protupravnost element kaznenoga djela, moguće su situacije da je jedno ponašanje u neskladu s formalnim zahtjevima pravnog poretka, ali da postoje razlozi zbog kojih su ta ponašanja zbog svoje pozitivne socijalne vrijednosti prihvatljiva. U tom smislu govorimo o razlozima za isključenje protupravnosti. Razloge za isključenje protupravnosti dijelimo u tri skupine: Prvo, to su razlozi izravno propisani u KZ. Kao primjer, možemo navesti: nužna obrana čl. 29., krajnja nužda čl. 30., zakonita uporaba sredstava prisile čl. 32. i dr. Drugu skupinu predstavljaju odredbe o ovlastima službenih osoba određenih državnih tijela kada poduzimaju službene radnje koje dovode do ograničavanja ili povređivanja nekih čovjekovih prava. Službene osobe o kojima je riječ u ovome razmatranju najčešći su korisnici rečenog razloga za isključenje protupravnosti[611]. Kao primjer može se navesti: pretraga stana, lišenje slobode, ograničavanje kretanja na određenom prostoru i dr.

---

[611] U Njemačkoj, gdje u Kaznenom zakonu nema propisa kakav je u RH, u čl. 32. teorija i sudska praksa stvorile su jasne načine za ispitivanje odgovornosti službenika kojima posebni propisi dopuštaju uporabu sredstava prisile. Ovdje se mora istaknuti, a to djeluje uvjerljivo i logično, da teorija kaznenoga prava priznaje posebne propise koji uređuju uporabu prisile (to se osobito ističe u vezi uporabom vatrenoga oružja) svakoj osobi koja djeluje na temelju posebnih propisa koji posebno uređuju uporabu tih sredstava. U odnosu na stanje u RH to se odnosi na lugare, čuvare lovišta i ribogojilišta i sl. U našem slučaju te osobe nisu službene osobe, pa mogu djelovati jedino temeljem propisa koji uređuju uporabu sredstava prisile zaštitara, v. Schönke/Schröder, 471-596. U teorijskom smislu te radnje možemo razmatrati i u smislu posebnog razloga za isključenje protupravnosti koji je izvan kaznenoga zakona, a to je djelovanje u interesu oštećenog. Ako bismo na taj način sagledavali situaciju, onda je neprihvatljivo da se to pitanje razmatra po posebnim propisima. Slijedom navedenoga, s teorijskog stajališta možemo u RH izložiti sumnji odredbe Zakona o zaštiti osoba i imovine glede uporabe prisile. Vjerojatno je razlog tome u skromnom teorijskom bavljenju tim pitanjima u RH. U kritici tog stanja treba pribrojiti još jedan razlog. On se temelji na sasvim jednostavnom razlogu koji je povezan s pitanjem: Zašto stvarati posebne propise kada zaštitari štite samo ona dobra koja može štititi svaka osoba (za "svaku" osobu postoje ustanove kaznenoga prava)? Njemačka teorija dopušta propisivanje ograničenja glede posljedica koje pravni poredak priznaje u slučaju uporabe sredstava prisile od osoba koje u našem pravnom režimu ne potpadaju pod službene osobe, a postoje posebni propisi koji im dopuštaju uporabu prisile, v. Schönke/Schröder, 506. Klinkerhard, M; (1969.) Der administrative Waffengebrauch der Bundeswer, Juristen-zeitung, 700. Ostendorf, H; (1981.) Die strafrechtliche Rechtmäßigkeit rechtswidrigen

Treću skupinu čine one situacije koje nisu sadržane u određenim propisima, pa stoga ne postoji ni konfrontacija u odnosu na propise kaznenoga prava. Međutim, i ovdje postoji suprotstavljanje normi iz područja kaznenoga prava s normom iz nekog drugog područja ili s priznatim pravnim načelom. Upravo u potonjoj skupini ponekad mogu biti problemi u traženju razloga, jer je takve razloge u krajnjim slučajevima potrebno tražiti na razini cjelokupnog sustava vrijednosti određenog društva[612].

Protupravnost uporabe sredstava prisile postoji ukoliko su ispunjeni uvjeti o kojima je bilo riječi u odjeljku 4. C)[613]. Najkraće rečeno, to je postupanja protivno propisima što reguliraju ovlasti službenih osoba.

Komponenta protupravnosti za razmatrana pitanja ima iznimnu važnost. Naime, protupravnost ovdje valja razmatrati u složenome spletu tri razine. Prva je sadržana u temeljnoj razini pravnih normi koje uređuju, obvezuju razmatrane službenike na uporabu sredstva prisile. Drugu tvori propisi posebnog dijela kaznenoga prava o kaznenim djelima. Treću tvore norme o općim i posebnim razlozima isključenja protupravnosti. Upravo je ta treća razina područje koje valja temeljito izučiti.

U funkciji razloga isključenja protupravnosti za uporabu sredstava prisile ovdje razmatranih službenika, pojavljuju se dvije vrste izvora: a) posebni razlozi isključenja protupravnosti koji se odnose isključivo na izvođenje radnji određenih službenih osoba b) opći razlozi isključenja protupravnosti.

Prva skupina izvora sadrži posebne ustanove predviđene u propisima, u pravilu izvan kaznenoga zakonodavstva, koje su više ili manje povezane s

---

hoheitlichen Handels, Juristenzeitung, 165. Reindl, R/Roth H; (1974.) Die Andwendung unmitelbaren Zwangs in der Bundeswehr. Schwabe, J; (1979.) Die Notrechtsvorbehalte des Polizeirechts, Sundermann, W; (1988.) Polizeiliche Befugnisse bei Geisenahmen, Neue Juristische Wochenschrift, 3192.

[612] Usp. Bačić, 189, Pavišić/Veić, 82-107.

[613] V. općenito o protupravnosti Bačić, 159-164., Bavcon/Šelih, 145-146., Frank, 116-119., Pavišić/Veić, 82-112.

kaznenim pravom. U sustavnom smislu tvore doticajno, dijelom interferentno područje različitih grana prava. Prema takvim značajkama, posebni razlozi isključenja protupravnosti sadržani su u propisima o ovlaštenjima službenika na uporabu sredstva prisile, a bili su predmet prikaza pod 3. E). Unošenjem zakonite uporabe sredstava prisile u opći dio KZ u Republici Hrvatskoj nije se dogodilo ništa što bi umanjilo ili povećalo značenje razloga za isključenje protupravnosti koji su propisani izvan KZ-a. I dalje je nužno razlikovati one razloge koji su u cijelosti uređeni propisima KZ-a, kao što su nužna obrana i krajnja nužda i onih koji su uređeni u propisima koji uređuju ovlasti pojedinih službenih osoba. Propis iz čl. 32. KZ nema vlastito biće kao što ga imaju propisi iz čl. 29. i 30. što i dalje ukazuje da je riječ o razlozima za isključenje protupravnosti koji su izvan KZ-a.

Kada su ispunjeni uvjeti o kojima je riječ, protupravnost je isključena na dvosturuki način. U prvom redu govorimo o djelima izvršenim u ispunjavanju službene dužnosti[614] u okviru kojih treba gledati i čl. 32. KZ-a zakonita uporaba sredstava prisile. Sama činjenjenica da se čl. 32. KZ odnosi na uporabu sredstava prisile ne odaje značaj uporabi sredstava prisile ali ni u kom slučaju ne umanjuje ostale službene radnje kojima se ograničavaju prava čovjeka a za koje je uporište u nekom od propisa koji uređuju ovlasti službenih osoba.

Druga osnova, koju ne treba u potpunosti odbaciti jesu opće ustanove kaznenoga prava, nužna obrana i krajnja nužda.

Do primjene tih ustanova, kao što je već istaknuto, dolazi onda kada propisi koji uređuju ovlasti pojedinih službenika ne sadrže odredbu koja bi se odnosila na konkretnu uporabu sredstva prisile. Tu se uglavnom radi o razmatranju konkretnih okolnosti slučaja, primjene općih ustanova, s vrlo malim mogućnostima uopćavanja.

---

[614] Bačić, 189.

Razmatranje primjene općih razloga isključenja protupravnosti na radnje koje su predmet analize te ispitivanje posebnih razloga isključenja protupravnosti bit će dopunjeno i kratkim osvrtom na ostale razloge isključenja protupravnosti, v. ovdje pod B).

U razmatranom sklopu valja obratiti pozornost na propise iz čl. 96. st. 2. i 3. i 4. ZKP-a koji na samosvojan način uređuju ovlast na uporabu sile koja je opasna po život ili koja može teško narušiti zdravlja uhićenika. Oni ne pripadaju sklopu posebnih propisa koji uređuju ovlasti službenih osoba, jer ZKP je opći propis. Propis je posebni samo po tome što obvezuje određen krug službenih osoba. Neobičnost propisa slijedi iz upitnosti dogmatskog sadržaja o čemu je bilo riječi pod 3. E) i po nemogućnosti pronalaženja sličnog rješenja na poredbenom planu. Određeni elementi sličnosti propisa ZKP-a postoje u odnosu na ustanovu *common law* sustava *Public defence*[615]. Navedena ustanova *common law-a* odnosi se na sve osobe i daje pri tome sve uvjete za uporabu sile a ne samo fragmentarno kao što je to prisutno u ZKP-u. Osim toga navedena ustanova dogmatski je smještena u materijalno pravo a ne u procesno što također doprinosi shvaćanju kako ona nema ograničeno značenje.

Kao što je to više puta naglašavano, policijski službenici, službenici financijske policije, službenici pravosudne policije i vojne osobe u izvršavanju službenih zadaća imaju posebne ovlasti koje su uređene posebnim propisima[616]. Isto tako treba naglasiti da KZ kao opći razlog za isključenje protupravnosti propisuje i zakonitu uporabu sredstava prisile.

Također je zauzeto stajalište da je uporaba sredstava prisile posebna vrsta službene radnje, ili drugačije, radnja u okviru službene dužnosti. U tom sklopu valja razmotriti: a) uporabu sredstva prisile kao radnju poduzete u obavljanju službene dužnosti, i b) uporabu sredstva prisile poduzetu po

---

[615] Elliott/Quinn, 220.

[616] V. pod 3. E).

zapovijedi nadređenog. S posebnim razlozima za isključenje protupravnosti povezan je: c) pristanak oštećenog i d) uporaba sredstva prisile u okviru pružanja pomoći drugim tijelima državne vlasti. Svi razlozi navedeni u točkama a) do d) u pogledu razloga za isključenje protupravnosti podpadaju pod pravila čl. 32. KZ. Takvo stajalište se temelji na uvođenju propisa u KZ. Do stupanja na snagu novog kaznenog zakonodavstva 1. 1. 1998. o uporabi sredstava prisile govorilo se kao o djelu počinjenom u ispunjavanju službene dužnosti[617]. Pod potonji pojam podpadale su heterogene radnje koje poduzimaju službene osobe koje su imale jednu zajedničku karakteristiku, da ograničavaju određena prava prava čovjeka a takvo ograničenje je u pravilu zabranjeno.

S obzirom na dalekosežno značenje uporabe sredstava prisile prema građanima, opravdano je ispitati potrebu za jasnim uređenjem toga pitanja u Kaznenom zakonu. Nauka kaznenoga prava je jedinstvena o tom pitanju, svi razlozi za isključenje protupravnosti ne moraju biti sadržani u KZ-u, međutim poredbena analiza stanja u drugim državama ne nudi jednostavni odgovor na taj problem. Zato i dalje ostaje stvarni problem kakvoće rješenja toga pitanja negdje drugdje a ne u KZ-u.

I. Osobitosti zakonite uporabe prisile

Uporabu sredstava prisile službenih osoba kao razloga isključenja protupravnosti odlikuju određene osobitosti. Osobitosti o kojima se govori mogu biti utvrđene u propisima na različite načine.

Raspravljajući *in abstracto* moguće je formirati pet modela: a) ovlasti službenih osoba mogu biti istovjetne ovlastima svake osobe, b) službene osobe mogu imati osnove za uporabu sredstava prisile u posebnim propisima u kojima je izražena namjera da cijelovito urede uporabu sredstava prisile c)

[617] V. Bačić, 189; Bavcon/Šelih, 138-149; Frank, 116-137; Grupa autora, 38, 58-62; Novoselec, 23-58. Zlatarić/Damaška, 280; Zlatarić (1957.) 25-33.

osnove za uporabu sredstava prisile mogu biti u posebnim propisima uz istovremenu mogućnost da vrijede opći propisi kada neko od pitanja nije uređeno u posebnim propisima, d) osnove za uporabu sredstava prisile uređene su tako da opći propisi vrijede u općim situacijama dok su za posebne situacije predviđeni posebni propisi e) osnove za uporabu sredstava prisile propisane su u posebnim propisima ali se u praksi primjenjuju opći propisi.

Bez obzira za koji se model opredjelimo (osim modela navedenog pod a) ističu se osobitosti koje razlikuju u tom smislu službenu osobu ovlaštenu na uporabu sredstva od drugih osoba. Isto tako moguće je da se ovlasti službenih osoba međusobno razlikuju.

Sadržaj svakog od modela bit će prikazan nakon poredbene analize riješenja toga pitanja u drugim državama, v. ovdje pod II.

Kada u državi postoji odvojeno uređivanje ovlasti na uporabe sredstava prisile, bez značenja u tom smislu jest činjenica je li ono u posebnim propisima ili u istima, u kojima je uređena uporaba sile svake osobe, temeljno je pitanje, jesu li odnosi između propisa takvi da možemo govoriti o jedinstvu pravnoga poretka. To pitanje jest jedno od središnjih pitanja u predmetnom izlaganju što je razlog samostalnoj rasčlambi.

Jedinstvo pravnoga poretka možemo razmatrati glede dvaju pitanja. Može li policijski službenik, ili bilo koji drugi službenik o kojemu je u ovome razmatranju riječ, imati drugačije ovlasti (veće ili manje) od onih koje imaju građani temeljem općih ustanova kaznenoga prava, i, drugo, kakav je odnos između općih ustanova kaznenoga prava i posebnih propisa koji uređuju ovlasti pojedinih službi? Normativno stanje u kojem postoje navedene razlike između osoba nosi značajne probleme, koji mogu biti različite naravi prava i posebnih propisa koji uređuju ovlasti pojedinih službenih osoba. Posebno je, glede potonjeg, nužno pronaći izlaz za situacije kada opće ustanove kaznenoga prava dopuštaju obranu svakoj osobi, a posebni propisi koji uređuju ovlasti pojedinih službi to ne dopuštaju. Glede prvog pitanja treba

reći, pored onog što je rečeno kod legitimiteta policijskih sredstava prisile (v. 3. G) I.), da je dopustivo da oni imaju u točno propisanim uvjetima i veće mogućnosti uporabe prisilnih sredstava. Zato ostaje da se u narednom djelu odredimo u odnosu na probleme jedinstva pravnog poretka kada postoji razlika između propisa koji uređuju ovlasti pojedinih službenika i općih institucija kaznenoga prava, u smislu da se temeljem općih ustanova kaznenoga prava propisuju šire mogućnosti za odbijanje napada nego službenim osobama.

Jedinstvo pravnog poretka zahtijeva jedinstvo vrijednosti u svim dijelovima pravnoga sustava[618].

To znači da nije moguće da propisi koji uređuju uporabu sredstava prisile određenih državnih službi budu restriktivniji i da onemogućavaju službenicima uporabu sredstava prisile, dok u isto vrijeme opće ustanove kaznenoga prava to dopuštaju drugim osobama.

Harmoničnim odnosom između razmatranih cjelina smatramo takvo stanje u kojem ustanove kaznenoga prava imaju supsidijarni značaj u odnosu na propise koji uređuju ovlasti službenika. Kada ovlast na uporabu sredstava prisile nije propisana u propisima koji uređuju ovlast, primjenjuju se opće ustanove kaznenoga prava. Identično stanje može postojati i onda kada su ovlasti na uporabu sredstava prisile disperzirane u različitim propisima koji su iste razine, a različitog sadržaja. Takav odnos može postojati kada su neki aspekti uporabe propisani u Zakonu o kaznenom postupku, a drugi u propisima koji uređuju druge ovlasti. Sama činjenica uređenosti pitanja na dva mjesta otvara dvostruku opasnost. Prva je u tome da isto pitanje bude uređeno na dva mjesta, što je neracionalno, a druga da se rješenja pitanja istovremeno samo djelomično preklapaju, a da je ostali sadržaj međusobno oprečan.

Kako postići optimalni odnos između propisa?

---

[618] Thewes, 61-62.

Odgovor na to pitanje nije jedinstven za sve probleme koji se mogu pojaviti u vezi razmatranog. Razlog tome je u različitim razinama prava i obveza koje građani imaju temeljem općih institucija a službene osobe temeljem propisa koji uređuju njihove ovlasti.

Već smo prije istaknuli da službenici moraju biti izjednačeni s drugim građanima u određenoj mjeri kroz ustanove kaznenoga prava, a pored toga mogu imati i originalne ovlasti, jasno uređene propisima koji uređuju ovlasti policije[619].

Može li se općim propisom odrediti trenutak od kojeg nastaju uvjeti za uporabu sredstava prisile? To je moguće, ali odmah otvara pitanje potrebe rješavanja daljih problema u posebnim propisima. U RH se istaknuta nedosljednost odnosi na shvaćanje pojmova, napad i opasnost, u propisima koji uređuju ovlasti policije, o čemu se opširnije govori ovdje pod B).

Bez obzira što kazneno pravo jasno razlikuje pojmove opasnost i napad, postavlja se pitanje opravdanosti postojanja u policijskome pravu samosvojnog pojma opasnost, koji ima u odnosu na značenje u kaznenom pravu bitno različiti sadržaj.

Samosvojnost pojma opasnost u policijskom pravu nekih europskih država jest rezultat dugogodišnjeg traganja za pronalaženjem optimalnog normativnog ustroja kojim bi se odredili poslovi policije. S obzirom na to da se poslovi policije ne mogu pozitivno odrediti, nastojanje je da se oni odrede pomoću pojma opasnosti i da se policijski službenici u konkretnom postupanju oslobode nužnosti da sami definiraju pojam opasnosti koju moraju

---

[619] Često u pojedinim državama propisi koji uređuju ovlasti pojedinih službenika nisu na jednom mjestu već u više zakonskih i podzakonskih akata. Najčešći problem povezan je s nomotehničkim pristupom. Dok ustanove kaznenoga prava teže pojmovnom sagledavanju problema i svođenju svih životnih primjera na zajednički kriterij, propisi koji uređuju ovlasti pojedinih državnih službenika idu drugim smjerom. Oni hoće isticanjem pojedinih slučajeva stvoriti zatvoreni sustav propisa koji bi pokrivao sve situacije uporabe sredstava prisile. To se najbolje može vidjeti po količini propisa koji uređuju policijska sredstva prisile u odnosu na ustanove kaznenoga prava ili u odnosu na istovjetne ovlasti drugih državnih službenika. Usp. Seebode, 359.

otkloniti na temelju abstraktnih kriterija[620]. Napori u tom traganju jasno se vide u teoriji Njemačkog[621] i Austrijskog[622] policijskog prava, bez obzira što se shvaćanja toga pojma između navedenih država razlikuju. Razlika postoji i u odnosu shvaćanja toga pojma u odnosu na kazneno pravo rečenih država.

U raspravama o ME u Njemačkoj često je isticana potreba da (što je istovremeno i nedostatak) policijsko pravo mora vladati nad aktualnim stanjem opasnosti[623], dok su nužna obrana i krajnja nužda okrenuti povezivanju s onim radnjama za koje je zaprijećena kazna[624].

Policijsko pravo teži stručnom objašnjenju pojmova što koriste zakoni koji uređuju ovlasti policije, što također može produbiti razliku između kaznenopravnog i policijskopravnog uređenja toga pitanja. Brojnost propisa koji uređuju policijsko postupanje ima svoj smisao u dijelu originalnih policijskih ovlasti, međutim, ponavljanje općih ustanova na jedan širi način redovito dovodi do diskrepance između općih i specijalnih policijskih propisa.

Kad se tome još pridoda jezična nedosljednost između navedenih propisa, onda redovito dolazi u pitanje jedinstvo pravnoga poretka.

S obzirom na to da, u pravilu, propisi koji uređuju ovlasti policije samostalno uređuju najznačajniji dio toga područja koje konkurira nužnoj obrani , možemo li u tim slučajevima govoriti o policijskoj nužnoj obrani i o policijskoj krajnjoj nuždi? Pojam policijska krajnja nužda može se koristiti za označavanje ukupnosti situacija u kojima su policijski službenici ovlašteni

---

[620] Fuchs/Funk/Szymanski, 32.

[621] U Njemačkom policijskom pravu postoje kriteriji za razlikovanje jedanaest vrsta opasnosti, v. Schulte, 3.11.62.

[622] Austrijsko policijsko pravo razlikuje pojmove - opća opasnost i opasni napad. U smislu § 16. Sicherheitpolizeigesetz-a, opća opasnost je nadređeni pojam i obuhvaća dva slučaja: tzv. opasni napad i povezivanje više osoba radi kontinuiranog činjenja kaznenih djela. Opasni napad je ugrožavanje nekog pravnog dobra putem određenih kaznenih radnji, v. opš. Fuchs/Funk/Szymanski, 31-37.

[623] Dölling, 146.

[624] Börner/Köhler, 233.

poduzeti mjere zaštite. U jednom dijelu pojam može biti sukladan kaznenopravnom pojmu krajnje nužde, međutim on je u policijskopravnom smislu ipak širi. Prošireno značenje odnosi se i na slučajeve pri kojima su policijski službenici ovlašteni poduzimati mjere zaštite bez uporabe prinudnih sredstava[625].

Pravila kaznenoga prava ne mogu se u potpunosti isključiti iz procjene zakonitosti sredstava policijske prisile. Kazneno pravo pruža opće kriterije za ocjenu značenja pravnih dobara[626]. Upravo su nužna obrana i krajnja nužda ispričavajući i opravdavajući[627]. Međutim, zakonitost uporabe sredstava mora se procjenjivati po propisima koji uređuju ovlasti policije[628]. Isto tako, i stegovnu odgovornost je nužno prosuđivati po kriterijima propisa koji uređuju ovlasti policije, a ne kaznenog, građanskog ili nekog drugog prava[629].

Seebode nudi četiri mogućnosti za odgovor na pitanje: kakav značaj imaju policijskopravne odredbe za ustanove kaznenoga prava?

1. Policijskopravno rješenje, kako u propisima koji uređuju ovlasti policije, tako i nauka kaznenoga prava daje, prednost policijskom pravu. Ono je u odnosu na propise kaznenoga prava specijalni propis te u cijelosti uređuje to pitanje.
2. Kaznenopravno rješenje je primarno u odnosu na policijskopravno. Nejedinstvenost procjene protupravnosti između normi policijskog i kaznenog prava treba rješavati davanjem prednosti kaznenome pravu. Takav stav normama policijskoga prava daje karakter internog prava. Temeljem takvih normi policijski službenik odgovara svojim rukovoditeljima.

---

[625] Za objašnjenje pojma i slučajeva u kojima obvezuje policijske službenike na postupanje, v. Lisken/Deninnger, 152-157.

[626] Thewes, 62.

[627] Börner/Köhler, 233.

[628] Thewes, 64.

[629] Thewes, 64.

3. Srednje rješenje ima pored jedinstvene protupravnosti izlaz, da za policijsku nužnu obranu primjenjuje princip razmjernosti zato što prikazuje navedeno postupanje.
4. Diferencirano rješenje je mnogoznačno, ali također otklanja, upravo nasilno odustaje od jedinstvenog odlučivanja o protupravnosti[630].

Svako od navedenih rješenja jest prihvatljivo ako je dosljedno utvrđeno u propisima i ako ga prihvaća sudska praksa. *In abstracto* gledajući najbolje rješenje jest pod brojem 2. To rješenje načelno priznaje norme posebnog, policijskoga prava međutim otvara mogućnost da u određenom slučaju postoji sukob između kaznenog i policijskog prava (u smislu da kazneno pravo pruža šire mogućnosti za postupanje) ili da je policijsko pravo nedorečeno. U takvim okolnostima treba dati prednost propisima kaznenoga prava pod uvjetom da nije riječ o tipično policijskim ovlastima koje norme kaznenoga prava ne uređuju.

II. Usporedni pregled kaznenih zakona kao razloga isključenja protupravnosti

Propisom u § 2. st.1. *Waffengebrauchsgesetz* predviđa nužnu obranu na prvom mjestu kao razlog za uporabu policijske prisile čime jasno ukazuje na jedinstvo policijskog i kaznenog prava. Nakon nužne obrane nabrojeni su drugi, specifični policijski razlozi za uporabu sredstava prisile. Uvjeti nužne obrane neophodni su za uporabu svih sredstava prisile (*Waffengebrauchsgesetz* govori o oružju, v. § 3) a ne samo vatrenog oružja. Valja istaknuti kako *Waffengebrauchsgesetz* razlikuje uporabu vatrenog oružja u slučajevima ispunjenosti uvjeta nužne obrane i uporabe oružja poradi tipičnih policijskih razloga. Kod potonjih razloga razmatrani zakon postavlja dodatne uvjete (§ 6. st. 1.). Dodatni uvjeti sami po sebi nisu ništa drugo od uvjeta koji su sastavni dio nužne obrane. To se prije svega odnosi na suzdržanost, postupnost,

[630] Seebode, 363-372.

mogućnost ostvarenja cilja drugim sredstvima, mogućnost ostvarenja cilja djelovanjem prema stvarima i sl.

Waffengebrauchsgesetz čini uporabu oružja opasnog po život (*lebensgefährdende Waffengebrauch*) ovisnim isključivo o odredbama o nužnoj obrani (§. 8). Takvom stavu moguće je prigovoriti iako on ima logično opravdanje. Prigovor se odnosi na to da ustanova nužne obrane ima kriterije za svako odbijanje napada a ne samo ono koje je povezano s najtežim sredstvima. Opravdanje može prihvatiti radi izbjegavanja eventulanih sukoba između institucije nužne obrane i specifičnih policijskih propisa u najtežim slučajevima uporabe.

Belgijski Zakon o općinskoj policiji (Loi Communale) u čl. 38. navodi kao prvi razlog za uporabu vatrenog oružja nužnu obranu[631].

Talijanski CP sadrži propis o uvjetima uporabe sredstava prisile službenih osoba[632]. Navedeni propis isto tako isključuje protupravnosti djela kada službene osobe koriste sredstva prisile u skladu s propisanim uvjetima. Propis se primjenjuje i na bilo koju drugu osobu koju je službena osoba ovlašteno zatražila pružanje pomoći. Talijansko rješenje možemo označti zanimljivim iz tri razloga. Prvo, on sadrži uvjete za uporabu sredstava prisile u Kaznenom zakonu. Drugo, on izjednačava uvjete za uporabu sredstava prisile svih službenika koji su ovlašteni na uporabu vatrenog oružja. Treće, uporabu sredstava prisile smatra razlogom za isključenje protupravnosti. Osobito značajnim valja istaknuti drugu značajku. Ona *in abstracto* gledajući pojednostavljuje službenu uporabu sredstava prisile a da s druge strane

---

[631] Bourdoux/Brammertz, 391.

[632] U svezi s razmatranim, talijanski CP u čl 53. sadrži sljedeće: "Pridržavajući odredbe iz prethodna dva članka, nije kažnjiv javni službenik (čl. 357. CP) koji u cilju izvršenja dužnosti svoje službe, uporabi ili naredi uporabu sile oružja (čl. 385.st. 2 CP) ili drugog sredstva fizičke prinude, ako je na to prisiljen neophodnošću odbijanja nasilja ili suzbijanja otpora vlasti ili općenito sprečavanja ostvarenja delikta razaranja, brodoloma, potonuća, zrakoplovne katastrofe, željezničke katastrofe, hotimičnog ubojstva, oružanoga razbojništva i otmice osobe".

osigurava jedinstvo pravnoga poretka koje može biti ugroženo ne samo sa sukobima između različitih propisa već i različitim ovlastima između pojedinih službenih osoba. Predstavlja zabludu razmišljanje da se takvim rješenjem može bitnije proširiti broj uporabe sredstava prisile obzirom da je ovlast propisana za veći broj službenih sooba. Osnov za prosuđivanje mora biti broj stvarnih ponašanja koja uzrokuju uporabu sredstava prisile.

Opće propise o uporabi vatrenog oružja u Nizozemskoj sadrži Zakon o policiji (*Politiewet*) od 9. 10. 1993. u čl. 8. Osnovu tome Zakonu ipak čine propisi kaznenoga prava, osobito čl. 41. Kaznenog zakonika koji uređuje ustanovu nužne obrane. Podzakonski akt (*Ambtsinstructie*) opisuje pojedine slučajeve uporabe oružja, pri čemu postavlja veće zahtjeve naspram policijskih službenika nego to postavljaju opći propisi kaznenoga prava naspram građana. U teoriji se to opravdava posebnom naobrazbom koju moraju posjedovati policijski službenici[633].

U Njemačkoj, zakoni koji uređuju ovlasti policije, kao što se vidi iz cjeline ovoga razmatranja, imaju propise o uporabi sredstava prisile, međutim građansko i kaznenopravno djelovanje propisa o nužnoj obrani i krajnjoj nuždi ostaje nedirnuto[634]. Posebni propisi se u značajnom mjeri razlikuju između pojedinih službi. Kao primjer možemo spomenuti različite uvjete za policijske službenike temeljne i kriminalističke policije, granične policije, pomorske policije i policije koja obavlja službu na rijekama, pravosudne policije i službenih osoba obavještajnih službi[635].

Švicarski Kazneni zakonik pod podnaslovom, zakonite radnje sadrži čl. 32. zakonska, službena ili dužnost po pozivu. Citirani članak propisuje da nije

---

[633] Bourdoux/Brammertz, 375.

[634] V. § 35. st. 2. ME, istovjetan propis je i u aktualnim pokrajinskim zakonima. V. i Schönke/Schröder, 505.

[635] V. pod 3. F).

kazneno djelo niti prekršaj, djelo koje zakon, služba ili poziv nekažnjivo dopuštaju.

Propis skupno sadrži razloge za isključenje protupravnosti koji nisu posebno istaknuti u kaznenom zakonu, kao npr. sportski rizik, zaštita opravdanih interesa druge osobe, liječnički rizik, službena dužnost i sl.

Policijske mjere prisile pravna teorija svrstava u izvršavanje službene dužnosti. Policijska uporaba oružja, pored toga što je uređena posebnim propisima, u značajnoj je mjeri "izoštrena" praksom Saveznog suda[636]. Navedeni propis također je jedinstven obzirom da obuhvaća skupinu raznolikih razloga za isključenje protupravnosti a ne samo onih koji su povezani s djelatnošću službenih osoba.

U Engleskoj je razmatrano pitanje riješeno u odjeljku 3. Kaznenoga zakona (the Criminal Law Act 1967.)[637] pod naslovom javna obrana (*Public defence*). Navedeni odjeljak dopušta pravo na obranu svakoj osobi koja pri tome koristi takvu snagu, koja je razumna u tim okolnostima radi: spriječavanja kaznenog djela, uhićenja počinitelja kaznenog djela ili pomaganje pri uhićenju, hvatanja počinitelja kaznenih djela ili osoba koje teže krše zakon, npr. odbjegli kaznenici)[638]. Pored javne obrane postoji i privatna obrana (*Private defence*). Navedena ustanova odnosi se na obranu iz običajnog prava (*common law defence*): samoobranu, obranu druge osobe i obranu imovine korištenjem sile koja je razumna u tim okolnostima[639]. Javna i

---

[636] Kao posebno značajne navode se sljedeće presude BGE 94 IV 7, 96 IV 20, 99 IV 113, 115 IV 163, SJZ 83 (1987) 138.

[637] V. Elliott/Quinn, 220.

[638] Kao primjer u tom smislu može navesti potjera za počiniteljem drske krađe koji bježi s ukradenom torbom. Kada se takav počinitelj sustigne prema njemu se može primjeniti ragby zahvat da bi se pomoglo u hvatanju takve osobe, v. Elliott/Quinn, 220.

[639] Common law pravni sustav se između država koje ga koriste može razlikovati u pojedinim slučajevima. To proizlazi i iz činjenice da presude sudova ne moraju biti uvijek obvezujući precedenti, v. opš. Krapac, (1995.) 4. i 9.

privatna obrana ponekada se preklapaju a temeljna načela vrijede za obje vrste obrane.

Osoba se može pozvati na navedene vrste obrane ukoliko je obrana na obranu ukazivala potreba radi odbijanja neopravdanog zla koje je prijetilo njoj drugoj osobi ili imovini ili radi spriječavanja kaznenog djela. U odlučivanju je li obrana potrebna sudovi uzimaju u razmatranje tri pitanja: je li se osoba mogla povući iz te situacije; je li obrana neizbježna i je li osoba koja se poziva na obranu pogrešno procjenila situaciju[640].

---

[640] Mogućnost povlačenja. Određeno vrijeme se vjerovalo da bi se napadnuti morao povući kako bi izjegao uporabu sile prema napadaču čime se izlaže riziku da mu se u postupku pred sudom ne prizna pravo na obranu. U slučaju *McInnes* (1971) navedeno je kako je nekorištenje prilike samo dokaz koji porota može koristiti kako bi utvrdila je li bilo nužno koristiti silu, te je li korištena sila bila razumna. Odlučujući o prizivu, Prizivni sud je istaknuo kako je porota trebala biti upućena da je, kako bi se sila smatrala razumnom u tim okolnostima, ponašanje okrivljenika moralo pokazati da se on nije želio tući, već da jednostavno nekorištenje prilike za bijeg samo po sebi nije isključilo odredbe o obrani. Zakon priznaje da u situacijama korištenja obrane rijetko ima dovoljno vremena za razmišljanje o najboljem postupanju. U slučaju *Palmer* (1971) utvrđeno je "osoba koja se brani, ne može precizno odvagati točnu mjeru svoje potrebne obrambene akcije". Neizbježnost obrane. Osobi koja se brani bit će opravdana obrana samo ako je napad neizbježan. Ovo ne znači da napadnuti mora čekati do mu se nanese ozljeda, ali znači da prijetnja mora izražavati neibježan napad. Način na koji su sudovi pokušali uspostaviti ravnotežu može se vidjeti iz dva primjera. U spisu Državnog odvjetnika br. 2 iz 1983. navodi se okrivljenik koji je imao trgovnu u području gdje je često dolazilo do velikih nemira. Napravio je zapaljive bombe i čuvao ih u pripravnosti kako bi branio svoju imovinu ako za to stvori potreba. Sud je smatrao da je obrana bila opravdana jer je prijetnja bila neizbježna. S druge strane, u slučaju *Malnik v. DPP* (1989.) okrivljenik je krenuo u posjetu osobi za koju je vjerovao da prodaje skupe automobile koji su pripadali njegovom prijatelju. Za prodavatelja se znalo da je nasilan pa je okrivljenik ponio mlatilicu za rižu - oružje koje se koristi u borilačkim vještinama a sastoji se od dva komada drva povezana s lancem. On je uhićen kada se približavao prodavateljevoj kući a sud nije prihvatio argument da je nošenje oružja bilo opravdano jer je postojala neizbježna situacija od napada. Sud je istaknuo kako je okrivljenik sam stvorio opasnu situaciju odlukom da ide u kuću prodavatelja. Pogrešna procjena situacije. Kada okrivljenik počini pogrešku u ocjeni situacije vjerujući da postoje okolnosti koje traže obrambenu akciju sud procjenjuje neophodnost obrane temeljem činjenica za koje je okrivljenik vjerovao da postoje, čak i ako činjenje greške nije razumno. U slučaju *R v. Williams* (Gladstone) (1987) prolaznik je vido mladića kako čini razbojništvo nad ženom na ulici. Zgrabio je počinitelja i tako je počela borba. Kada je okrivljenik stigao na mjesto događaja, te je, kako nije vidio tijek počinjenja kaznenog djela pokušao je pomoći maladiću (počinitelju). Prolaznik je tvrdio da je policajac, te je rekao okrivljeniku da je pokušao uhititi mladića zbog krađe; ustvari, on nije bio policajac, pa kada je okrivljenik tražio da mu pokaže značku kojom će dokazati da je je policajac, on to nije mogao učiniti. Okrivljenik je iz toga zaključio kako je prolaznik bez razloga napao mladića. Te je u pokušaju da obrani mladića udario prolaznika u lice.

Odluku o pitanju koja sila predstavlja razumnu silu donosi porota, balansirajući između količine uporabljene sile i vrijednosti dobra koje se štiti. To znači da količina sile koja je razumna u zaštiti osobe može biti nerazumna pri zaštiti imovine. To znači da je obrana opravdana ili je neopravdana (sve ili ništa). Ako je okrivljenik koristio razumnu mjeru on nije kriv; ako je sila bila nerazumna (koja se često opisuje kao pretjerana) tada se ne govori o obrani. Ipak, u razmatranju ovog pitanja, sudovi stavljaju veliki naglasak na činjenicu da se od okrivljenika ne može očekivati da u odlučujućem trenutku temeljito pocjenjuje sve okolnosti slučaja[641].

Izvorno stajalište o pretjeranoj sili odnosno o pogrešci u stupnju sile (*Mistake as to the degree of force*) određeno je u slučaju *Williams (1987)*. Ono se na to da se okrivljenikova odluka ne može uzeti u obzir u odlučivanju je li uporabljena razumna sila već se o tom pitanju mora donijeti objektivna odluka[642].

Optužen je za nanošenje tjelesne ozljede. Sud je smatrao da kod utvrđivanja prava na obranu činjenice treba uzimati u skladu s njegovim uvjerenjem, a njegovo je uvjerenje da je prolaznik napao mladića. U slučaju *O'Connor* (1991) okrivljenik se alkoholizirao u gostionici i počeo se svađati s oštećenikom. Pogrešno vjerujući da će biti napadnut, udario je žrtvu u glavu oko tri puta. Žrtva je umrla od ozljeda a okrivljenik je osuđen zbog ubojstva. U odluci Prizivni sud je istaknuo kako je do pogrešne procjene došlo zbog okrivljenikove alkoholiziranosti. Ona se ne može uzeti u obzir u razmatranju samoobrane iako je relevantna za obranu i za utvrđivanje mens rea. U tom slučaju je žalba bila dopuštena jer je sud pogriješio, v. Elliott/Quinn, 221.-222.

[641] U jednom slučaju Državnog odvjetnika za Sjevernu Irsku 1977. vojnik je u Sjevernoj Irskoj zaustavio jednu osobu koja se nakon toga dala u bijeg. Pogrešno misleći da je taj osoba član IRA-e vojnik je uporabio oružje i osobu usmrtio. Optužen je za ubojstvo iako je tvrdio da ima argumente javne i privatne obrane. Gornji dom je istaknuo kako je porota trebala utvrditi je li sila koju je vojnik uporabio bila razumna ili je bila pretjerana, te da je u tom utvrđivanju porota morala uzeti u obzir ograničeno vrijeme za razmišljanje o takvim okolnostima. U razmatranom slučaju, porota bi morala procjenjivati rizik smrti ili teške tjelesne ozljede za osobu koja bježi, a s druge strane štetu koja bi se izbjegla spriječavanjem njegovog bijega da je bio terorist: "ne bi bilo razumno procjeniti razinu štete izbjegnute sprečavanjem optuženikova bijega kao težu - ubijanje i ranjavanje pripadnika ophodnji od terorista u zasjedi i učinak tog uspjeha kod članova IRA-e u poticanju nastavka oružane pobune, sve patnje i uništenja života i imovine koje donosi teroristička aktivnost u Sjevernoj Irskoj" v. Elliott/Quinn, 222.

[642] Do nagle promjene navedenog shvaćanja došlo je u slučaju *Scarlett* (1993) Scarlett je bio vlasnik puba. Oštećenik je ušao u pub u izrazito alkoholiziranom stanju i Scarlett ga je

Iznijeto normativno stanje potvrđuje modele koji su označeni pod I. kako slijedi:

Model a) nije pronađen u niti u jednoj državi. Njegovo nepostojanje potvrđuje raspravu pod 3. B) i ovdje pod I. iz koje slijedi da službene osobe ovlaštene na uporabu sredstava prisile moraju pored ovlasti koje pripadaju svakoj osobi imati i specifične ovlasti[643].

Model b) prisutan je u državama *common law* sustava u kojima se u dužem vremenskom razdoblju stvorila praksa koji najviši sudovi povremeno dopunjavaju svojim odlukama ali gdje također određenu ulogu ima i zakonodavna vlast.

Model c) prilazi uređenju razmatranog pitanja krajnje oprezno. On s jedne strane ima namjeru osobitom zakonskom tehnikom riješiti sva pitanja međutim on vodi brigu o činjenici da u osobitom uređenju može propustiti urediti neka pitanja koja su uređena općim propisima. Zbog toga ona sadrži u propisima kojima uređuje posebne osnove odredbu kojom proglašava valjanim opće propise. Takav sustava prisutan je Njemačkoj[644].

Model d) uređuje razmatrano pitanje na krajnje racionalan način. On najprije ističe službenim osobama pravo na opće institucije. Nakon toga on

---

zamolio da izađe. Odbio je izaći i počela je borba. U toj situaciji, *Scarlett*, kao vlasnik je imao zakonsko pravo uporabe razumne sile kako bi udaljio oštećenog iz objekta. On je gurnuo oštećenika kroz pomična vrata u predvorje gdje su bile stepenice, tu je pao i od zadobivene ozljede umro. *Scarlett* je bio osuđen za ubojstvo iz nehaja, ali je oslobođen nakon žalbe na temelju obrane. Na sudu je uspio dokazati kako je vjerovao da postupa razumno, te da nije vjerovao da postoji rizik da će oštećenik pasti niz stepenice. Stajalište je obrane da poroti treba reći da donese oslobađajuću presudu "osim ako ne vjeruje da je stupanj uporabljene sile bio jasno viši od onoga što su zahtjevale okolnosti, za koje je okrivljenik vjerovao da postoje - te, pod uvjetom da je vjerovao da su okolnosti zahtjevale stupanj korištenja sile, ne treba ga osuditi čak i ako je njegovo uvjerenje bilo nerazumno." Za iznijeti stav se mislilo da predstavlja subjektivni test: ako je okrivljenik koristio pretjeranu silu, ako je, zbog pogreške, zaista vjerovao da je to razumna mjera, argument još bi uvijek bio dostupan, a razumnost sile prosuđivala bi se na temelju činjenica za koje je okrivljenik vjerovao da postoje, v. Elliott/Quinn, 223.

[643] Činjenica da se uporaba sredstava prisile u Velikoj Britaniji raspravlja unutar ustanove *Publice Defence* u potpunosti ne isključuje potrebu za postojanjem provedbenih propisa.

[644] Usp. § 35. st. 2. ME.

ističe posebne razloge koji pripadaju službenim osobama a koje osobe koje nemaju status službenih osoba nemaju. Takav sustav prisutan je u Austriji.

Model e) predstavlja negaciju smislenog uređenja razmatranog pitanja. Na jednoj strani postoje opći propisi, na drugoj posebni propisi koji uređuju cjelovito službenu uporabu sredstava prisile, da bi nakon toga sudovi negirali raspravu pitanja temeljem posebni osnova. Takav sustav je bio u RH do stupanja na snagu KZ. 1. 1. 1998[645].

Raspravi o modelima normatinog uređenja uporabe prisile nije cilj pronalaženja sustava kojem pripada RH već istraživanje njegovog smisla i nužnosti da on postoji.

[645] Primjer za to je sljedeća presuda: Postojanje istodobnoga protupravnog napada, u smislu članka 7. stavka 2. OKZRH, proizlazi već iz utvrđenja suda u izreci presude, tj. da je nakon verbalnog pa i fizičkog sukoba do kojeg je došlo neposredno prije počinjenja djela, a u kojem optuženik nije sudjelovao, u daljem tijeku događaja on je izvadio pištolj on je izvadio pištolj, pozivajući prisutne, kao policajac, da se umire, a zatim se, kada je oštećenik krenuo prema njemu počeo povlačiti prema vratima lokala te izašao, nakon čega je oštećenik skinuo gornji dio odjeće i nastavio se kretati prema optuženiku koji se i dalje pred njim povlačio, upozoravajući ga da će pucati, pa kada je udaljenost među njima bila oko dva metra, a ovaj se nije zaustavio, ispalio je u njega tri hica iz pištolja, VSRH, IKž-1083/93. v. Pavišić/Veić, 89.

B) ZAKLJUČNO O ODNOSU ZAKONITE UPORABE SREDSTAVA PRISILE PREMA DRUGIM RAZLOZIMA ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI

Utvrđivanje odnosa između zakonite uporabe sredstava prisile i drugih razloga za isključenje protupravnosti uočavaju se dvije vrste odnosa. Odnos između zakonite uporabe sredstava prisile i općih ustanova kaznenoga prava, nužne obrane i krajnje nužde i odnos između zakonite uprorabe sredstava prisile i razloga za isključenje protupravnosti koji nisu sadržani u kaznenom zakonu.

Uvodno valja ponoviti kako zakonita upraboraba sredstava prisile čl. 32. KZ-a nema vlastito biće. Posrijedi je deklaratorna odredba koja upućuje na posebne propise (zakone) kada službena osoba ovlaštena na uporabu sredstava prisile uporabi sredstvo prisile u skladu s takvim propisima. Kvalitetu te odredbe nije moguće uspoređivati ni sa kojom drugom odredbom obzirom da ona samo isključuje protupravnost kada je pod utvrđenim uvjetima korišteno sredstvo prisile.

Odredba koja bi na sličan način isključivala protupravnost kod drugih specifičnih vidova protupravnosti, kao što su, liječnički rizik, sportski rizik, i dr. ne postoji u KZ-u.

Sljedeće pitanje na koje valja pronaći odgovor odnosi se na stupanj isključenja općih i posebnih razloga za isključenje protupravnosti u korist razloga za isključenje protupravnosti koji su propisani u posebnim propisima a na koje upućuje zakonita uporaba sredstava prisile. Pitanje je moguće postaviti i na drugačiji način, postoji li mogućnost da se pored propisa koji uređuju uporabu sredstava prisile, službena osoba poziva na opće propise ili je propis zakonita uporaba sredstava prisile takve prirode da uvijek isključuje primjenu općih propisa? U traženju odgovora na postavljena pitanja mora se poći od ispitivanja kakvoće posebnih propisa koji uređuju uporabu sredstava prisile određnim službenim osobama i općih propisa.

Govoreći o općim i posebnim razlozima za isključenje protupravnosti, u zakonodavstvu RH uočava se značajna međusobna nedosljednost. Problemi nedosljednosti, nesklada mogu se vezati uz sljedeće:

a) Posebni propisi koji uređuju uvjete za uporabu sredstava prisile ne reguliraju sve slučajeve uporabe sredstava prisile, već samo pretežiti dio onih koji su specifični za pojedinu službu, zbog čega je nužno pribjegavati uporabi općih ustanova kaznenoga prava.

b) Posebni propis u dovoljnoj mjeri ne vode brigu o stupnju deliktnog ostvarenja kaznenog djela je li za uporabu sredstava prisile neophodno dovršeno kazneno djelo pokušaj ili je dovoljan koji od prethodnih stadija.

c) Treba li se ovlaštenje za uporabu odnositi na sprečavanje počinjenja ili samo na sprečavanje bijega počinitelja s mjesta nedopuštenog ponašanja počinitelja.

Zakonska uređenja uporabe sredstva prisile policijskih službenika, službenika financijske policije, pravosudnih policajaca i vojnih osoba u RH temelje se na posebnim propisima, koji su znatno brojniji od općih ustanova kaznenoga prava što na prvi pogled stvara privid o određenosti i nedvosmislenosti odgovora na pitanje zakonitosti uporabe pojedinog sredstva. Analizom životnih primjera dolazimo do nepremostivih problema u primjeni propisa. Oni se odnose na mnogobrojne nejasnoće i nedorečenosti.

S druge strane, prisutan je nesklad u značenju pojedinih pojmova između tih propisa i propisa kaznenoga prava. Upravo područje nedorečenosti u propisima koji uređuju ovlasti nameću potrebu primjene općih ustanova kaznenoga prava. U neskladu značenja pojmova posebno se ističe odnos neposredni napad i opasnost, kojima propisi koji uređuju ovlasti policije daju drugi sadržaj od onog kojeg imaju u kaznenom pravu[646].

---

[646] U cilju što potpunijeg shvaćanja tog iznimno značajnog problema prikazujemo problem u cijelosti. Kada bismo bez interpretativnog pravila u Službovniku promatrali čl. 42. st. 1.t. 1. Zakona, mogli bismo konstatirati da je život ljudi zaštićen od ugrožavanja, napada i opasnosti, kako bi i trebalo biti. Međutim, odredba iz člana 163. Službovnika isključuje

Prvi problem koji je s jezične, a zatim i s bitne strane neprihvatljiv, jest pojam neposredni napad[647]. Kada upotrebljavamo riječ neposredan, onda mislimo na aktualnost, a ne na kvalitetu ili kvantitetu nečega, u ovom slučaju napada. Iz određenja napada (članak 165. st. 1. Službovnika) slijedi da bi tom propisu bolje odgovarao atribut stvaran, čijim bi se uvođenjem problem mogao pravno bolje interpretirati. Ne mislimo da bi samo takvo određenje napada moglo zadovoljiti jer napad, kao što ćemo kasnije vidjeti, mora imati i druge elemente.

U točki 7. čl. 42. zaštićuje se osoba koja se osigurava od napada. Napad mora biti neposredan, a neposredan je napad koji postoji u trenutku upotrebe sredstva prisile. Da bi postojala osnova za upotrebu sredstva prisile, napad mora biti izvršen vatrenim oružjem, opasnim oruđem ili drugim sredstvima kojima se ugrožava život te osobe ili ako napad izvršava više osoba (čl. 166. st. 3. Službovnika). Propis se razlikuje od prethodnog samo u zakonskom određenju. Naime, napad iz točke 6. mora biti neposredan (prijepornost navedenog elementa napada iznijeta je naprijed), dok je zahtjev iz točke 7. samo napad. U Službovniku je sadržano da napad mora biti neposredan, pa se nameće pitanje zašto se na razini zakonskog određenja pravi razlika između napada na službenika policije i napada na osobu koju policijski službenik osigurava? Kritici treba podvrgnuti čl. 165. st. 1. Službovnika koji razrađuje točku 6. Zakona u dijelu gdje govori o "...drugim predmetima..." i čl. 166. st. 3. Službovnika koji razrađuje, pojašnjava t. 7., a koji govori o "... drugim

---

takav zaključak jer navodi: "Život jedne ili više osoba je u neposrednoj opasnosti od druge osobe kada je ona fizički napadnuta...". Vidimo, dakle da ne postoji razlika između pojmova napad i opasnost, odnosno da se opasnost upotrebljava iz rječnika svakodnevnog govora, znači, kolokvijalno, i poistovjećuje s napadom. U toč. 6. Zakona štiti se život službenika policije od neposrednog napada kojim se ugrožava njihov život. Članak 165. st. 1. Službovnika određuje neposredni napad prema službenicima policije kao napad vatrenim oružjem, opasnim oruđem ili drugim predmetima kojima se može ugroziti život, napad tjelesno snažnije osobe ili osobe koja se služi posebnim vještinama, napad na mjestu i u vrijeme kada ovlaštena osoba ne može dobiti pomoć.

[647] KZ koristi u ustanovama, nužna obrana i krajnja nužda pojam izravno predstojeći v. čl. 29. i 30.

sredstvima..." kao instrumentima za izvršenje napada. Dakle, je li riječ o izrazima istog značenja ili ne? Nedopustivo je da službenici policije nagađaju što je zakonodavac mislio. Logičkim i jezičnim tumačenjem citiranih odredbi najrazumniji je zaključak da je riječ o izrazima istog značenja.

Ako za sada iz razmatranja isključimo pojam opasnost, a pojam napad (u smislu u kojem ga upotrebljava Zakon) usporedimo s napadom kakav je sastavni dio nužne obrane, uočavamo razlike. Zakon nigdje ne traži protupravnost napada. Što se tiče istodobnosti napada i odbijanja napada, logičkim zaključivanjem to slijedi iz određenja pojma neposredne opasnosti. Da napad može potjecati samo od čovjeka, vidljivo je iz Službovnika i nigdje nije dovedeno u sumnju.

Istovjetan nedostatak odnosi se na pojam neposredni napad, koji se spominje u Zakonu o financijskoj policiji[648], Zakonu o izvršenju sankcija[649], dok Zakon o službi jednostavno govori o napadu, pri čemu ne nudi nikakve dalje kvalitete[650].

Kad je posrijedi zaštita života čovjeka, relativno zadovoljavajuće korektive svim nejasnoćama pružaju ustanove kaznenog prava. Kada je u pitanju sprečavanje bijega počinitelja s mjesta počinjenja kaznenih djela, situacija je složenija. Tome je uzrok teškoća vrednovanja ponašanja počinitelja. Vrednovanje treba prethoditi uporabi sredstva prisile, najčešće u takvima okolnostima koje nalažu neodložno postupanje. Teškoće u vrednovanju često postoje kada nam je počinitelj dostupan i kada možemo nesmetano utvrđivati okolnosti slučaja, a taj je problem još više izražen kada nam nije dostupan. Iznijeto otvara mogućnosti za zablude službenika glede utvrđivanja stvarnog značenja radnje.

---

[648] Usp. čl. 17. Zakona o financijskoj policiji.

[649] Usp. čl. 176. st. 1. t. 2. Zakona o izvršenju sankcija.

[650] Usp. čl. 28. st. 1. Zakona o službi.

Iz Zakona nije jasno vidljivo koji razvojni stadij kaznenog djela mora biti ostvaren da bi sredstva prisile bila dopuštena. Jednako se prema tom pitanju odnosi čl. 96. ZKP-a. Mora li djelo biti dovršeno ili je dovoljan samo pokušaj?

Kod pokušaja[651] izvršenja bilo kojeg od kaznenih djela iz čl. 96. st. 3. t. 2. ZKP-a situacija je jasna jer je pokušaj kod svih kaznenih djela za koja se može izreći kazna zatvora od deset godina ili teža kažnjiv. Ostaje otvoreno pitanje legitimiteta uporabe kada je šteta ostvarena pokušajem beznačajna.

Pri zatjecanju počinitelja na mjestu počinjenja kaznenoga djela (a to je najčešće onda kada kazneno djelo nije dovršeno) postoji upitnost u stavu da počinitelj mora otpočeti bijeg (da bi se ostvarili uvjeti za policijsku uporabu sile opasne po život), što znači da redarstveni službenik ne bi smio sprečavati početak izvršenja ili nastavljanje izvršenja kaznenoga djela, već bi trebao čekati da sam prekine izvršenje (osim onih kaznenih djela kojima se ugrožava život ljudi). U životu su česti slučajevi mogućnosti da bi redarstveni službenik mogao spriječiti početak izvršenja kaznenoga djela ili ga prekinuti dok se ono nalazi u tijeku.

Odgovor na iznijete probleme ne možemo izvesti iz propisa koji uređuju ovlasti policije u RH. Držimo da su službenici ovlašteni takve, isključivo "spasilačke" postupke poduzimati temeljem općih ustanova kaznenoga prava kada oni nisu pokriveni propisima koji uređuju njihove ovlasti. Za takvo stajalište, argumentaciju izvodimo, kako iz same prirode nužne obrane, tako i iz funkcije razmatranih službi, osobito policije, u državi.

I. Nužna obrana

Nužna obrana je najstariji i iznimno važan razlog isključenja protupravnosti, ona je legislativni izraz prirodnoga prava samoobrane. Po

[651] O pokušaju, v. opš. Bačić, 283-295, Bavcon/Šelih, 230-233, Pavišić/Veić, 107-112.

naravi stvari značajan je za tematizirani problem[652]. Nužna obrana je temeljno, opće i neotuđivo pravo svake osobe da sebe ili drugoga zaštiti od istodobnoga protupravnoga napada u situaciji u kojoj ne može očekivati zaštitu od državne vlasti[653].

Načelno, službene osobe su subjekti, nositelji ovlasti na primjenu državne sile, između ostaloga i u cilju odbijanja protupravnih napada na druge. Navedena obveza izrijekom nije propisana za pravosudne policajce (v. pod 3. B.). U tom smislu, moglo bi se uzeti da u razmatranoj situaciji nema prijelaza zaštitne funkcije. Takvo stajalište, međutim, nije prihvatljivo, stoga što se u prijelazu zaštitne funkcije može govoriti uvijek, kad objektivno pojedinac ne može očekivati djelotvornu zaštitu od napada. To vrijedi kao temeljno, najviše pravo za sve situacije. No, drugo je pitanje koliko to opće pravilo dolazi ovdje praktički u obzir?

Izvan je svake dvojbe da policijski službenici, službenici financijske policije, vojne osobe i pravosudni policajci imaju pravo odbiti odgovarajući napad koji je usmjeren protiv njih. U tom slučaju uporaba sredstva prisile samo je sredstvo i modalitet radnje odbijanja napada, a to *mutatis mutandis* vrijedi za posebnu osposobljenost navedenih službenika.

Odbiti napad policijski službenici mogu: a) u obavljanju službenih poslova ili b) izvan toga u vezi s policijskim poslom ili bez ikakve veze s tim. Pozicija drugih, ovdje analiziranih, službenika bitno je različita. Pravosudni

---

[652] Općenito o nužnoj obrani v. Bačić, 171-180., Bavcon/Šelih, 148-151, Novoselec, P; (1983.) Ograničenje prava na nužnu obranu u slučaju provociranog napada, NZ 3. Pavišić/Veić, 82-93.

[653] Stariji propisi koji su uređivali ovlasti policije izričito su propisivali kriterij nužne obrane kao razlog za policijsku uporabu vatrenog oružja. Privremena pravila koja izričito spominju nužnu obranu kao uvjet za policijsku uporabu vatrenog oružja, ali samu uporabu, postavljaju u nekim dijelovima šire. Propisi o uporabi oružja u njemačkoj pokrajini Hessen do 21. 4. 1949. držali su uporabu vatrenog oružja dopuštenom samo u okvirima nužne obrane, v. opš. Jovanović, 20. i 21. U Poljskoj stariji propisi također navode nužnu obranu kakvu poznaje kazneno zakonodavstvo, što je zapravo temelj za policijsku uporabu vatrenog oružja, v. Krukowski, 263-268.

policajci i vojne osobe sredstva prisile mogu uporabiti samo u obavljanju službe koja je jasno odrediva[654].

Tu dolaze u obzir dvije kategorije radnji.

Prvu tvore izričito propisani slučajevi uporabe sredstava prisile radi odbijanja napada o kojima je bilo riječi pod 3. B).

U drugu ulaze ostale situacije u kojima napade u vezi sa službenom radnjom navedeni službenici odbijaju uporabom sredstva prisile. Uporaba sredstva prisile izražava modalni i instrumentalni sadržaj radnje nužne obrane. Tu se može govoriti o posebnom obliku radnje koji je obilježen sredstvom naročite pogibeljnosti, koja ovdje znači uvećanu vjerojatnost učinkovitoga odbijanja napada, ali istodobno i rizik prekoračenja mjere nužno potrebne obrane.

Odbijanje napada koji je uslijedio u okviru ili u vezi sa službenom radnjom (bez obzira o kojoj se od ranije opisanih dviju kategorija radilo), sadrži u sebi uvodno opisan funkcijski nexus, i upravo je to posebna oznaka tih slučajeva.

Uporaba sredstava prisile je ovdje defanzivna radnja. Njome se ne ostvaruje izravni cilj službene radnje. Sve je to razlikuje u odnosu na one akte koji imaju ofanzivni značaj, a o kojima je bilo riječi pod 3. c) I. i kod kojih uporaba vatrenoga oružja (izravno ili posredno) služi cilju te radnje[655]. Ipak, to još uvijek nije osnova da se te radnje uzmu kao radnje odbijanja napada u okviru ustanove nužne obrane.

Kao pretpostavka radnje odbijanja uporabom vatrenoga oružja napad može biti usmjeren na službenu osobu, drugoga subjekta tijela državne vlasti, osobu koja je objekt zaštite, sudionika radnje te svaku drugu osobu koja je objekt napada povezanog sa službenom radnjom. Pojam službene radnje valja tumačiti ekstenzivno jer to slijedi iz pojmovnoga određenja koje je izloženo

[654] Usp. čl. 176 st. ZIKIPS-a., i čl. 28. st. 1. Zakona o službi.

[655] U tehničkom (izvedbenom) smislu to mogu biti sadržajno isti akti.

pod 4. D). Sukladno tome i njeni okviri uključuju sve izvorne i izvedene radnje, kao i svako mjesto u kojemu se radnja ili njen dio ostvaruje. Napad može, ali ne mora, biti uzrokovan službenom radnjom, odnosno samim postupanjem službene osobe. Ukoliko nije poduzet u okviru njena ostvarenja, između toga napada i radnje mora postojati stvarna veza, ali se taj uvjet ne smije shvatiti usko u smislu da napad mora biti izazvan policijskom radnjom. Odbijanje napada uporabom sredstava prisile znatno se razlikuje od općega prava na odbijanje napada i u onim slučajevima u kojima se to ostvaruje istim sredstvima, ali ne u okviru službenog uredovanja.

Naime, uporaba prisile kao radnja odbijanja istodobnoga protupravnoga napada ostvarenog u uvjetima koji su ranije ocrtani, uređena je posebnim propisima. To su slučajevi izričitih obveza za određene službene osobe da odbiju napad protiv osobe koju zaštićuju. Ovdje valja ispitati narav tih propisa kao dijela cjeline razloga isključenja protupravnosti, a prije toga razmotriti cilj i svrhu njihova postojanja.

Najvažnija posljedica postojanja tih propisa je utvrđivanje dužnosti odbijanja napada, dakle poduzimanja radnji obrane uporabom sredstava prisile. Ta okolnost je bitna za ocjenu konkretne radnje službenih osoba. Time se, naime, postavlja sasvim određen polazni kriterij ocjene postojanja napada i opravdanosti uporabe sredstava prisile[656]. U tom smislu može se govoriti o posebnome režimu obrane od napada u okviru posebnih zaštitnih poslova. Tu valja govoriti o odbijanju napada kao službenoj radnji i nema mjesta primjeni ustanove nužne obrane jer nedostaje temeljna pretpostavka prijelaza zaštitne funkcije s države na pojedinca, budući da je službena osoba upravo nositelj državne zaštitne funkcije. Sukladno tome - jer je riječ o postupanju u okviru službe za ocjenu postupka policijskoga službenika, financijskog policajca, pravosudnog policajca i vojne osobe - vrijede posebni kriteriji.

[656] U tome smislu postaju bitni propisi i pravila postupanja, standardi izraženi kodeksima i drugi izvori pravila postupanja o kojima je bilo riječi ranije.

I u situacijama izvan režima uporabe sredstava prisile o kojoj je riječ, također može biti defanzivna radnja. Ranije je rečeno to može biti akt u vezi s policijskom službom. Tu zbog koncepcije stalne i trajne dužnosti dolazi u obzir gotovo svaka radnja koja je u okviru policijskih ovlasti. *Mutatis mutandis* i ovdje vrijedi ono što je već rečeno u odnosu na posebne dužnosti odbijanja napada. Budući da je i za to posebnim propisom ustanovljena dužnost (primjerice zaštite života) nositelja državne vlasti, ni u takvim slučajevima nema prijelaza zaštitne funkcije na privatnu osobu, pa se stoga ni ovdje ne radi o aktu nužne obrane u smislu kaznenoga prava[657].

U smislu kako je netom izloženo slijedi da je mogućnost pozivanja navedenih službenika na opću ustanovu nužne obrane za akte uporabe sredstava prisile u okviru i u vezi s njihovom službom, gotovo isključena[658].

---

[657] To se dakako odnosi na policijskog službenika koji je u izloženom smislu posebno ovlašten i obvezan djelovati u svakoj prilici.

[658] Bez obzira na logičnost iznijete tvrdnje, sudska praksa potvrđuje suprotno, što dokazujemo sljedećim primjerima: Presuda Okružnog suda Požega, K.54/90. Dvojica policijskih službenika optužena su za lišenje života druge osobe, u prekoračenju nužne obrane, zbog toga što su tijekom redovne službe, koja se sastojala u osmatranju i prismotri jednog ugostiteljskog objekta u kojeg su učestale provale. Kada su na objektu uočili razbijeni prozor i dvojicu počinitelja kako kroz nastali otvor izlaze, u namjeri da osujete bijeg osoba, povikali su "Stoj policija", "Stoj pucat ću", nakon čega je jedan od policajaca ispalio hitac u zrak radi upozorenja, a drugi je, trčeći za jednim od počinitelja, istog sustigao kod čega je počinitelj na njega nasrnuo odvijačem. U rvanju, policajac je ispalio iz neposredne blizine jedan hitac u počinitelja, u stražnju stranu leđa. S obzirom na to da se počinitelj nakon toga uspio istrgnuti iz zahvata policijskog službenika, on je ispalio još jedan hitac, u predio grudnog koša, te je počinitelj ubrzo nakon toga preminuo. Iz obrazloženja držimo potrebnim citirati i sljedeće: ".....jednostavno i sasvim jasno, kada osumnjičenik radi kaznenog djela teške krađe bježi, a policajac ga ne može uhvatiti, smije pucati u njega, što znači bilo kuda, pa i u leđa (kako će drugačije, ako ovaj bježi okrenut leđima?)" Prvostupni sud je optužene oslobodio optužbe. Obrazlažući presudu, sud tvrdi da su optuženi poduzimali radnje temeljem ustanove nužne obrane i Pravilnika. Niti jednom riječju sud ne spominje Zakon o unutarnjim poslovima kao temeljni propis za policijsku uporabu sredstva prisile, već odredbe Pravilnika raspravlja u kontekstu nužne obrane. Drugu pogrešku sud je počinio u ocjeni tjelesne regije prema kojoj policijski službenici mogu djelovati upotrebljavajući sredstva prisile (načelo preciznosti). Nedvojbeno je da mogu ciljati i u leđa, ali samo onda dok su zadovoljene i druge pretpostavke, posebno u ovome primjeru razmjernost. Nedostatak obrazloženja presude je i u neispitivanju mogućnosti da se gađaju noge, prilikom bijega. Držimo da je ova presuda glede zakonitosti upitna. Presuda općinskog suda Zagreb, Ko-2360/84. Dvojica policijskih službenika zatekla su na provali u stan trojicu počinitelja. Jedan od počinitelja nanio je francuskim ključem

Kriteriji za ocjenu pravilnosti postupaka navedenih službenika u obje kategorije utvrđeni su u posebnim propisima i pravilima službe, pa se sukladno tome i prosudba mora temeljiti na tim kriterijima. To vrijedi posebice za prosudbu mjere neophodnosti napada i njena eventualnog prekoračenja. Očito je da tu nema mjesta općim kriterijima koji vrijede za druge građane jer se u cjelini tu radi o bitno drukčijim odnosima. Kod toga valja podsjetiti na okolnost da je policijski službenik dužan obavljati policijske poslove ne samo u svakoj prilici nego i onda kad njihovo izvršenje dovodi u opasnost njegov život. Iz toga slijedi da policijski službenik mora odbijati napad i po cijenu vlastitoga života. Potonje se odnosi i na vojnu osobu u okviru obavljanja njezinih zadaća[659].

Je li zbog situacije koja je opisana sasvim isključena mogućnost pozivanja policijskog službenika? Na to pitanje ipak valja dati negativan odgovor. Policijski službenik (kao i druge službene osobe), i uz to što je njegova dužnost djelovanja praktično stalna (u svakoj prilici), ima krug privatnih odnosa u kojima je u pravima i dužnostima jednak svakom drugom građaninu, pa ima pravo i na poduzimanje radnji nužne obrane kao i svaki drugi građanin. Ako kod toga primjenjuje posebna znanja i vještine ili čak

---

udarac jednom od policajaca u predio usta, izbio mu tri zuba, i dao se u bijeg. Povrijeđeni policijski službenik ga je sustigao, srušio na tlo i nanio mu više udaraca drškom pištolja po glavi, zbog čega je nastupilo više prijeloma kostiju. U obrazloženju presude, sud je argumentirajući presudu iznio i sljedeće: "Prema tome, okrivljeni nije bio u nužnoj obrani kada je nanosio teške i po život opasne povrede oštećenom jer je napad oštećenog već bio u cijelosti savladan. Isto tako, okrivljeni je prekoračio svoja službena ovlaštenja jer kao stručna osoba vrlo dobro mora znati u kakvim momentima se primjenjuje fizička sila, te da okrivljeni te zgode nije imao pravo potegnuti pištolj i pucati. Nikakva prava on nije imao u okviru svoje službe da savladanog oštećenog drškom revolvera udara po glavi i nanosi mu po život opasne povrede." U citiranom primjeru ima naznaka prekoračenja policijskih ovlasti, ali iz obrazloženja nije vidljivo koje je ovlasti policijski službenik prekoračio i u kojoj mjeri, a to je ključno pitanje. I u ovome primjeru sud spominje nužnu obranu kao osnovu za prosuđivanje zakonitosti policijske radnje, ali isto tako spominje i službena ovlaštenja. Nigdje ne opisuje ovlaštenja niti se poziva na bilo koji propis koji uređuje ovlasti policije.

[659] Što se tiče službenika Financijske policije, v. čl. 20. Službenici Financijske policije također su dužni poslove Financijske policije obavljati u svakoj prilici, bez obzira jesu li u službi ili im je to posebno stavljeno u zadatak.

sredstva prisile, to je okolnost koju valja prosuđivati i u sklopu konkretnoga događaja, dakle kao *quaestio facti*. Navedeno stajalište odnosi se i na inspektora financijske policije i pravosudnog policajaca. Glede i vojnih osoba, situacija je drugačija: Oni nemaju zaštitnih obveza izvan službe, širih od drugih građana.

Zaključujući, valja ponoviti da službeni akti uporabe sredstava prisile u odbijanju napada dolaze u obzir kao posebne službene radnje u okviru zaštitnih poslova i drugih službenih poslova koje valja prosuđivati kao službene radnje. Izvan toga su primjeri kada službenici o kojima je riječ odbijaju napad uporabom sredstava prisile u području svojih privatnih odnosa. Na takve se situacije primjenjuje ustanova nužne obrane[660].

I na kraju ovoga izlaganja moramo ostaviti otvorenu još jednu mogućnost. Ona se odnosi na slučajeve djelovanja policijskih službenika, pravosudnih policajaca i vojnih osoba koji nisu pokriveni propisima ,što uređuju njihovo postupanje, a dogodili su se u službi ili u vezi sa službom i zadovoljavaju kriterije nužne obrane[661]. U vezi s izloženim moramo naglasiti da se i u takvim odnosima oni mogu pozivati na tu ustanovu. Razlog tomu je

---

[660] Najsvježiji primjer dostupan za ovo razmatranje opovrgava iznijeti stav u RH. To je Rješenje ODO Rijeka, br. KT - 72/96 - II kojim se odbacuje kaznena prijava podnijeta protiv policijskog službenika zbog kaznenog djela, ubojstvo. A. C. je ispred kbr. 15. u Industrijskoj u lici u Rijeci nakon ponovljenih prijetnji da će ubiti Đ. J. i dijete S, te da će za to odležati 20. godina, nasilno između policijskih službenika krenuo prema Đ. J., koja je u rukama držala dijete s riječima "daj mi dijete da ga ubijem". Policijski službenik S. S. ga je pokušao zaustaviti hvatom za odjeću, no ovaj mu se istrgnuo, istodobno je drugi policijski službenik pokušao nad A. C. uporabiti tjelesnu snagu koju je on otklonio, zaletio se prema Đ. J. i iz ruku joj istrgnuo dijete i ponovio "daj mi dijete da ga ubijem". U kasnijem razvoju situacije A. C. je zamahnuo s djetetom prema zidu i u tom trenutku je policijski službenik uporabio službeno oružje, ispalivši jedan naboj u A. C., što je dovelo do njegovog usmrćenja. O obrazloženju rješenja (str. 3. između ostalog stoji: Iz materijalnih tragova pronađenih na licu mjesta, nađenih na tijelu A. C. i djeteta te iskaza svih navedenih sooba proizlazi da je policajac S.S. postupao u nužnoj obrani, odnosno pružao je nužnu pomoć djetetu J. S. i tom radnjom lišio života A. C. Prema članku 7. OKZRH djelo koje je počinjeno u nužnoj obrani nije krivično djelo. Lišavajući života A. C. policajac S.. nije stoga počinio krivično djelo".

[661] Kao primjer u tom smislu možemo navesti spriječavanje počinjenja kaznenog djela kada ono nije usmjereno prema životu i tijelu osobe.

u neotuđivosti prava koja pripadaju pojedincu iz nužne obrane. Takvo stanje najčešće se može pokazati tijekom analize konkretnog slučaja. Tu je obveza svih sudionika u postupku, posebno obrane optuženog, skrenuti pozornost i predložiti raspravljanje slučaja temeljem nužne obrane.

Ovako prikazana "dvokolosječnost" nije karakteristika samo RH. Ono je bilo izraženo osamdesetih godina i u Švicarskoj. Ideal za kojim su težili policijski službenici bio je "sadržajno preklapanje obiju kodifikacija", one koja uređuje ovlasti policije i one koja sadrži opće propise. Propisi koji su uređivali ovlasti policije, i koji su bili kantonalnog značenja, najčeše su postavljali veća ograničenja od općih propisa, zbog čega su često primjenjivani opći propisi[662]. Ona je danas prisutna u Njemačkoj[663].

Na kraju izlaganja o značenju ustanove nužne obrane za uporabu sredstava prisile valja na abstraktnoj razini razmotriti model u kojem bi se sredstva prisile uredila temeljem te ustanove. Što bi se dobilo a što izgubilo da se u propisima koji uređuju ovlasti službenih osoba predvidi kao razlog za uporabu sredstava prisile institucija nužna obrana i sprečavanje bijega određene osobe[664]. Razmišljanje koje je iznijeto u predhodnoj bilješci na općoj razini pokriva sve ono što se službenoj osobi može priznati pri uporabi sredstava prisile. Praksom sudova utvrđena pravila za nužnu obranu i podzakonskim aktima utvrđena pravila za uporabu posebnih, za pojedinu službu svojstvenih sredstava prisile mogu pružiti sigurniji temelj za uporabu prisile nego što ga u ovome trenutku pruža konglomerat međusobno

---

[662] Usp. Rehberg, (1977) 8.

[663] Usp. § 35. st. 2. ME.

[664] U tom slučaju propis o uprabi sredstava prisile sadržavao bi sljedeće: Uporaba sredstava prisile: (1) Službena osoba ovlaštena je uporabiti sredstva prisile kada su ispunjeni uvjeti nužne obrane. (2) Službena osoba ovlaštena je uporabiti sredstva prisile radi sprečavanja bijega osobe za koju postoji osnovana sumnja da je počinitelj kaznenog djela za koje se može izreći kazna zatvora više od deset godina ili počinitelja kaznenog djela koji bijegom hoće osujetiti izvršenje kazne zatvora.

proturiječnih propisa prisutnih u aktima različite razine, koristeći različite izraze za jednake ili slične pojmove.

Predmetnom istraživanju nije cilj dokazati kako je upravo takav pristup najbolji jer valja imati u vidu povijesne okolnosti koje obilježavaju ovaj prostor i gdje takav pristup ne može biti prihvaćen. K tome treba istaknuti kako je ono zahtjevnije glede stručne razine osoba kojima je namjenjen od bilo kojeg drugog pristupa.

II. Krajnja nužda

Ustanova krajnje nužde kolizijsko je pravilo usmjereno rješavanju sukoba dvaju pravnih dobara od kojih je jedno u opasnosti[665]. U odnosu na tu ustanovu kaznenoga prava uporaba vatrenoga oružja policijskoga službenika uređena je bitno drugačije nego je to slučaj s nužnom obranom.

Uporaba sredstava prisile nije tipično sredstvo otklanjanja neposredno prijeteće opasnosti, ali se nipošto ne može isključiti kao mogući način ostvarenja toga cilja. Iz propisa koji uređuju uporabu sredstva prisile negiranje ustanove krajnje nužde, uz istovremeno nesupstituiranje takvih slučajeva, slijedi iz Službovnika (čl. 167.). Tu je propisano: "Pucanje u zrak radi zastrašivanja, signalizacije, traženje pomoći te pucanje u životinje kada one neposredno ugrožavaju život ljudi ne smatra se upotrebnom sredstva prisile u smislu ovog Privremenog službovnika". Ugrožavanje ljudi od životinja je stanje koje opravdava krajnju nuždu, odnosno upotrebu sredstva prisile[666].

---

[665] Bačić, 181., Novoselec, 45., Pavišić/Veić, 93-98.

[666] KZ u čl. 30. st. 4. sadrži : "Nema krajnje nužde ako je počinitelj bio dužan izlagati se oposnosti". Istovjetan stav zastupa teorija kaznenoga prava. Problematici ipak moramo pristupati diferencirano. Dužnost izlaganja opasnosti mora imati točno određene granice i sadržaj. Tako, primjerice, jedna vrsta opasnosti obvezuje u smislu izlaganja opasnosti policijskog službenika, druga pravosudnog policajca, treća vrsta brdskog vodiča i dr. U Njemačkoj teoriji i praksi taj je problem riješen na sličan način. Prije svega ne postoji izričiti propis u § 34. opravdavajuća krajnja nužda (Rechtfertigender Notstand) i § 35.

S obzirom na to valja makar lapidarno ukazati na tipične situacije koje mogu zateći policijske službenike, pravosudne policajce i vojne osobe u kojima se uporabom prisile otklanja opasnost. Kao tipični slučajevi mogu se uzeti: uništenje ili oštećenje stvari u slučaju opasnosti izazvane opće opasnim radnjama (požar, poplava, električna struja, ruševni objekt) suzbijanje napada životinja koji se uzima kao djelovanje prema stvarima, i otklanjanje drugih posebnih stanja opasnosti izazivanih prethodnim djelovanjima ljudi ili prirodnih sila.

Za razliku od situacije povezane s nužnom obranom, za koju je bitno postojanje izričitih propisa o obvezi odbijanja napada, situacije vezane za krajnju nuždu nisu izravno sadržane u propisima koji uređuju ovlasti razmatranih službi. Otklanjanje opasnosti je dužnost policijskoga službenika koja slijedi iz opće odredbe čl. 1. t. 2. Zakona. Policijska uporaba sredstva prisile, u funkciji otklanjanja opasnosti u tom je okviru tek parcijalno zahvaćena, praktički na razini općih uvjeta uporabe srestava prisile. Štoviše, ovdje se u pojedinim slučajevima uporaba sredstava prisile izuzima iz ranije opisanog općeg režima. Slične obveze postoje i za pravosudne policajce i

---

izvinjavajuća krajnja nužda (Entschuldegender Notstand) u Strafgesetzbuch-u koji bi uspostavljao obvezu službene osobe u izloženom smislu. U teoriji se raspravlja o posebnim zaštitnim obvezama (besonderen Gefahrantragungspflicht) određenih službenih osoba ali se te obveze procjenjuju u odnosu na pojedine službene osobe. Kada službena osoba ne poduzme odgovarajuće dužne radnje postoji mogućnost za kaznenu odgovornost temeljem § 323c nepružanje pomoći (Unterlassene Hilfeleistung) v. Bauman, J/Weber, U; (1985) Strafrecht, Allgemeiner Teil, 9 Auflage, 347. Roxin, C; (1992.) Strafrecht, Allgemeiner Teil, Band I, 616. Schönke/Schröder, 571. Službenim osobama daje se mogućnost pozivanja na obje vrste krajnje nužde. Za priznavanje prava naznačajniju ulogu ima procjena pripadnosti određenog rizika određenoj službenoj osobi, v. Kühl, H; (1994.) Strafrecht, Algemeniner Teil, 369. Roxin, cit djelo, 622. U Švicarskom Strafgesetzbuch-u, također ne postoji izričita odredba o isključivanju mogućnosti pozivanja na krajnju nuždu službenih osoba, v. Rehberg (1995.) 54-56. Austrijski Strafgesetzbuch, ne sadrži izričite odredbe u § 10. (Entschuldigender Notstand) o isključenju prava na krajnju nuždu službenih osoba, v. Foregger/Serini, 18-19. Unutar sadržaja određenog zanimanja obveza žrtvovanja ne može biti neograničena do samouništenja. Ona mora biti veća od obveze koju imaju druge osobe koje nemaju takav specifičan odnos prema zaštićenom dobru, Vouk, 40-42. U Njemačkoj propisi koji uređuju djelatnost policije negiraju značaj policijske uporabe vatrenog oružja kada se ono koristi radi signalizacije, v. Berner/Köhler, 320.

vojne osobe, iako one nisu ni tako skromno izražene kao policijske (v. čl. 1. Zakona). One slijede iz naravi navedenih službi.

Utvrđivanje odnosa općih ustanova kaznenog prava i uporabe sredstava prisile službenih osoba ukazalo je na sljedeće:

a) Službenici o kojima je riječ imaju pored zaštitnih mogućnosti koje pripadaju svakoj osobi temeljem općih ustanova kaznenog prava, i posebne, proširene ovlasti.

Posebne ovlasti policijskih službenika odnose se na sprečavanje bijega osobe s mjesta počinjenja određenih kaznenih djela, sprečavanje bijega osoba lišenih slobode i osoba za kojima je izdan nalog za lišenje slobode, sprečavanje bijega preko državne granice i kod progona plovila. Posebne ovlasti pravosudnih policajaca odnose se također na sprečavanje bijega osoba iz određenih ustanova ili kod preprate.

Situacija je za vojne osobe složenija. U tom pojmu moramo razlikovati dvije skupine osoba, službenike vojne policije i druge vojne osobe. Na službenike vojne policije odnosi se čl. 96. st. 3. t. 1., dok se na druge vojne osobe on ne odnosi (v. pod 3. B). Samostalnu analizu u tom sklopu zaslužuje dio čl. 28. st. 1. Zakona o službi koji ovlašćuje na uporabu vatrenog oružja radi "...zaštite ljudi i objekata...". Krije li taj propis neke šire ovlasti koje izlaze iz okvira nužne obrane i krajnje nužde? Napad na objekte može otklanjati svaka osoba birajući pri tome takvo sredstvo i način koji su razmjerni prijetećoj opasnosti. Takav stav se ne može iznjedriti iz propisa koji uređuju postupanje vojnih osoba. Zato na prvi pogled izgleda da je to neko posebno pravo, posebna ovlast vojnih osoba, iako razmjernost mora biti ključni kriterij pri prosudbi postupanja.

b) Slijedeći ustanove kaznenoga prava nužno je da službenici imaju ovlast sprečavanja izvršenja određenih kaznenih djela, a ne samo sprečavanje bijega. To gledište najjasnije je izraženo u Zakonu o službi. Ozbiljni nedostatak u uređenju toga pitanja jest u propisima koji uređuju ovlasti policije.

c) Odnos općih ustanova kaznenoga prava i posebnih ovlasti karakterizira sadržajna nepodudarnost pojmova općih ustanova i posebnih policijskih ovlasti.

III. Zapovijed nadređenog

Hijerarhija kao organizacijsko načelo u sustavu rukovođenja nužnost je vojne i policijske organizacije. Ono se može ostvarivati subordinacijom i koordinacijom. Noviji pristupi uređenja toga odnosa u policiji s nepovjerenjem se odnose prema subordinaciji kao najčešćoj formi ostvarivanja hijerarhije. U vojsci se, međutim, ona ne dovodi u pitanje. Hijerarhijski odnos označavamo kao strog piramidalno-linijski odnos gdje komunikacija uvijek počinje od vrha piramide i ide prema dolje[667].

Hijerarhija je jedna od temeljnih kategorija sustava rukovođenja. Rukovođenje se smatra izvršnom funkcijom upravljanja koje je determinirano podjelom procesa rada. Upravljanje možemo sagledavati na različitim razinama. Najopćenitije gledajući, upravljanje je djelovanje usmjereno na postizavanje sklada između sustavnih uloga članova u vidu potreba i ciljeva sustava kao i između osobnih značajki i interesa članova, s jedne strane, i sistemskih potreba i ciljeva, s druge[668]. Iznijeto predstavlja opći pristup funkcioniranju svake organizacije.

U svezi s predmetom razmatranja (koji će biti određen u narednom dijelu), već se u uvodu nameće pitanje kako omogućiti funkcioniranje policije. Može li organizacija policije i njezino funkcioniranje počivati na istim osnovama kao i funkcioniranje većine društvenih subjekata? Razlog takvom pitanju je u posljedicama koje slijede iz policijskog postupanja zbog

[667] Jurina, 56, Pavišić, (1996.) 101.

[668] Pusić, 34.

dalekosežnosti zahvata u temeljna prava čovjeka se bitno razlikuju od drugih društvenih subjekata.

Može li vojska i policija funkcionirati na istim organizacijskim i rukovodnim načelima? Može li u uređenju funkcioniranja policije pomoći vojni ustroj, na što posebno ukazuju pogibeljne forme djelovanja policije?

Navedena pitanja u svakoj državi zahtijevaju jasan odgovor, s obzirom na to da se na svako vojno i policijsko postupanje nadovezuju određene pravne posljedice.

Kada vojna osoba ili policijski službenik obavljaju službenu zadaću temeljem propisa koji uređuju policijske ovlasti, a koja u biti predstavlja povredu prava osobe, ne čini kazneno djelo, jer sama činjenica da je ovlast na poduzimanje takve radnje propisana, isključuje protupravnost, a time i postojanje kaznenog djela. Kazneni zakon ne sadrži posebnu odredbu o odgovornosti policijskog službenika za djela izvršena po zapovijedi nadređenog, analogno zapovijedi u vojsci - "odgovornost za kazneno djelo izvršeno po zapovijedi nadređenog"[669].

Pravno dogmatski gledano zapovijed nadređenog je razlog za isključenje protupravnosti kada se podređeni ponaša u okviru pravila koja su propisana za nositelje pojedinih zadaća. Kao što je već naglašeno, pravila po kojima postupaju vojne osobe i ona po kojima postupaju policijski službenici ili osobe koje izvršavaju visoko rizične poslove, međusobno se razlikuju[670].

Sklopu pitanja na koja treba pronaći odgovor pripada osobito:

1. Pojmovno određenje i pravna priroda zapovijedi nadređenog. Tom pojmu konkurira više naziva što stvara nejasnoće u zakonodavstvu i praksi.
2. Zapovijed mora imati određene sastojke. Ona može biti opći i pojedinačni akt. Neke sastojke u određenim situacijama nije moguće dosljedno isticati, međutim i zakonodavstvo i praksa moraju o tome imati određeni stav.

---

[669] V. čl. 388. KZ.

[670] Usp. Wessels, 122.

3. Jesu li predviđeni propisi dostatni? Odgovor na to pitanje poželjno je potražiti na međunarodnom planu zbog čega se treba osvrnuti na rješenja u drugim državama.
4. Nadređeni (predpostavljeni), podređeni (podređeni), također su pojmovi koji zahtijevaju određenje jasnog sadržaja, jer su ključni za cjelokupno shvaćanje razmatrane problematike.
5. U određenim slučajevima podređeni je dužan odbiti zapovijed koja je nezakonita, pri čemu se mora iznijeti pravni i etički aspekt navedene obveze.

1. Određenje pojma i pravna priroda zapovijedi nadređenog

Prvo pitanje na koje treba utvrditi odgovor odnosi se na stvarni sadržaj i jezičnu oznaku odluke temeljem koje vojna osoba ili policijski službenik poduzima službene radnje.

Je li pravilnije i prihvatljivije upotrebljavati naziv zapovijed ili nalog, s obzirom na nedosljednost uporabe pojmova u zakonodavstvu i praksi. Opredjeljenje je u ovome radu za naziv zapovijed, to samo zbog toga što je taj pojam prihvaćen u Kaznenom zakonu, a sukladno tome najprimjerenije je da se takav naziv zadrži i u propisima koji uređuju ovlasti i postupanje policije[671].

Opredjeljujući se za taj naziv, moramo razmotriti ima li bitnih razlika između zapovijedi kao pojma iz vojnog kaznenog prava i zapovijedi kao pojma iz policijskoga prava (i kaznenog prava u dijelu koji se odnosi na policiju).

Držimo da postoji razlika između razmatranog pojma u rukovođenju vojskom i rukovođenja u policiji. Policija je u potpunosti sastavljena od osoba koje su osposobljene za obavljanje određenih poslova. Granice dopustivosti zahvata u prava drugih strogo su određene i zato u načelu nije potrebno

[671] U Kaznenom zakonu propisano je kazneno djelo, neizvršavanje zapovijedi čl. 340.

zapovijedanje. Zapovijedanje se može pojaviti u strogo ograničenim slučajevima, najčešće tamo gdje postupanje pojedinog policijskog službenika ili druge službene osobe mora u većoj mjeri biti usklađeno s postupanjem drugih. Zapovijedanje je zato kao policijski stil u kojem službenici postupaju po modelu "vatrogasne brigade" neprihvatljiv, a u Europi je napušten [672].

Vojna organizacija mora počivati na strožim pravilima, prilagođenim prirodi povjerenih zadaća. U pravilu, djelatnost se odvija timski, svi pripadnici često nisu osobe kojima je obavljanje zadaća profesija, što upućuje na bitno drugačiji stvarni sadržaj zapovijedi u vojsci[673].

Osim toga, u vojnom "zakonodavstvu" se bez jasnog razloga uočavaju tri pojma koja konvergiraju s ovim razmatranjem, a to su naredba, zapovijed [674], i nalog[675], bez oznake njihova sadržaja. Zapovijedanje je posebni oblik upravljanja oružanim snagama ili njihovim pojedinim dijelovima u kojem određeni subjekti imaju posebna prava i obveze, a pripadnici oružanih snaga dužni su takve odluke izvršavati. Iz tako određenog procesa slijedi da je zapovijed službeni akt kojim ovlaštena osoba (nadređeni) zahtijeva u okviru svojih ovlasti određeno ponašanje[676]. U vojno teorijskom smislu zapovijedanje je jedna od funkcija rukovođenja koje se u cijelini gledajući sastoji od: planiranja, organiziranja, zapovijedanja, usklađivanja i nadzora. U tom smislu zapovijedanje je procesna funkcija kojom se dodjeljuju zadaci podređenima kako bi se realizirale odluke. Ono je utemeljeno na principima jednonadređenosti i subordinacije[677]. Zbog složenosti pojava u području vojne

---

[672] Knustsson, 1.

[673] V. Bringewat, (1971.) Der rechtwidrige Befel, Neue Zeitschrift für Wehrrecht, 126. Doehring, (1968.) Befehlsdursetzung und Waffengebrauch. Jescheck, (1965.) Befehl und Gehorsam in der Bundeswehr, Bundeswehr und Recht, 63. Oehler,(1963.) Handel auf Befehl, Juristische Schulung. Zeitschrift für Studium und Ausbildung, 301.

[674] Čl. 48. st. 3. Zakona o obrani. i čl. 27. Zakona o službi.

[675] Čl. 49. Zakona o obrani.

[676] Usp. Kovačević/Križanec/Mihaljević, 60.

[677] U smislu iznijete koncepcije, planiranje je skup poslova organa rukovođenja i zapovijedanja kojima se pronalazi najbolje rješenje način i program za izvršenje dobivene

organizacije koriste se stožeri. Stožer je temeljno tijelo za zapovijedanje postrojbom u miru i ratu[678].

Pored Ustava koji zabranjuje postupanje po određenim zapovijedima nadređenog još je Zakon o državnim službenicima i namještenicima i o plaćama nositelja pravosudnih dužnosti[679] opći propis koji obvezuje sve državne službenike, što znači da se odnosi na sve četiri kategorije službenih osoba o kojima se govori u ovome radu. Ključni propis u tom smislu sadržan je u čl. 31[680]. Propis obiluje nedostacima među kojima se ističu tri. Prvi nedostatak sadržan je u st. 2. jer on ne određuje sadržaj naloga već samo obvezu podređenog da u određenim okolnostima mora podnijeti pismenu primjedbu. Nadalje, državni službenik je dužan izvršiti ponovljeni pismeni nalog (osim kada nastaju posljedice iz st. 3.) a tom je prilikom oslobođen odgovornosti za posljedice. Drugi nedostatak je u st. 4. u kojem se propisuje odgovornost nadređenog i podređenog za ostvarenje naloga kojim je nastalo kazneno djelo. Taj propis ne može odgovoriti složenosti odnosa koji nastaju

---

zadaće. Navedena procesna funkcija sastoji se od tri potfunkcija (predviđanje, odlučivanje i izrada planova). Organiziranje je skup poslova na formiranju sustava za izvršenje zadaća. To je pronalaženje postupaka, organizacijske strukture i priprema za planiranu zadaću. Usklađivanje je procesna funkcija kojom se usklađuju svi sudionici i sredstva po vremenu, prostoru, informacijama i etapama zadaće. Nadzorom se pronalazi razlika između planiranog i ostvarenog i dobiva uvid u stanje i stupanj izvršenja zadaće, v. opš. Lebeda, 20.

[678] V. Lebeda, 21.

[679] Zakon o državnim službenicima i namještenicima i o plaćama nositelja pravosudnih dužnosti (Narodne novine br. 74/1994.)

[680] (1) "Državni službenik dužan je izvršavati naloge ministra ili drugoga čelnika tijela državne vlasti, odnosno nadređenog službenika, te postupati po njima, ako posebnim zakonom nije drukčije određeno. (2) Državni službenik ovlašten je staviti pismenu primjedbu onome tko je izdao nalog, ako smatra da je nalog nezakonit, suprotan pravilima atruke ili ako ocijeni da izvršenje naloga može izazvati veću štetu. Ponovljeni pismeni nalog državni službenik dužan je izvršiti, te je u tom slučaju oslobođen od odgovornosti za posljedice njegovog izvršenja. (3) Izvršenje ponovljenoga pismenog naloga koje bi predstavljalo kazneno djelo državni službenik ovlašten je zadržati od izvršenja i odmah staviti primjedbu neposredno višem tijelu državne vlasti, ako je nalog potpisao ministar ili drugi čelnik tijela državne vlasti. (4) Za izvršenje pismenog naloga čije bi izvršenje predstavljalo kazneno djelo, državni službenik odgovara zajedno s nadređenim službenikom koji je nalog izdao . (5) Državni službenik ne može biti pozvan na odgovornosti ili ispriku zbog primjedbe stavljene prema stavku 2. ovoga članka."

ostvarenjem kaznenog djela tako da ima samo skromno deklarativno značenje. Treći prigovor povezan je s st. 5. zbog toga što bi se on trebao odnosti i na st. 5. ali glede stavljanja opravdane primjedbe. Bilo kakva primjedba ne smije biti izlika podčinjenom za nepostupanje, što se može zaključiti temeljem prikazanih propisa.

O zapovijedi nadređenog postoje odredbe i propisi koji uređuju ovlasti financijske policije[681] i pravosudne policije[682].

S obzirom na to da je predmetno razmatranje ipak usmjereno više traganju za značenjem zapovijedi u policiji, moramo, uzimajući u obzir naprijed rečeno, u tom pojmu tražiti odgovarajući sadržaj.

Dosadašnji rad ukazuje na dvije temeljne situacije u kojima se izdaje zapovijed za postupanje. Prvo, to je onda kada nadređeni od neposredno podređenog zahtijeva izvršenje određene zadaće, gdje je on jedini neposredno djelujući, ili jedan od više neposredno djelujućih koji poduzimaju istu policijsku radnju, i drugi, kada je policijski službenik sudionik policijskog tima koji usklađeno poduzima određenu radnju, ali gdje pojedinci imaju različite uloge.

Iz netom istaknutog nameće se potreba i nužnosti uređenja svih odnosa koji se dotiču funkcioniranja policije i zapovijedi. Bez obzira što se policijska organizacija temelji na subordinaciji, držimo da se svi odnosi ne moraju rješavati zapovijedima. S obzirom na takvu tvrdnju potrebno je odrediti područje gdje se zahtjevi izražavaju zapovijedima, a gdje je moguće funkcioniranje bez zapovijedanja. S obzirom na to da redarstvenu vlast čine službene osobe različitih službi (Službe za zaštitu ustavnog poretka, Kriminalističke policije, Policije i Specijalne policije), nužno je glede

---

[681] Čl. 17. st. 4. Zakona o financijskoj policiji sadrži sljedeće: "Kada inspektori Financijske policije izvršavaju službeni zadatak pod neposrednim rukovodstvom, sredstva prinude mogu upotrijebiti samo po naređenju rukovoditelja".

[682] Čl. 176. st. 2. ZIKIPS-a sadrži: "Pripadnici pravosudne policije koji vrše službu pod rukovodstvom smiju upotrijebiti vatreno oružje samo po njegovu naređenju...."

razmatranog diferencirano shvaćanje toga pojma[683]. Potrebu za time ističe osobito ustroj i namjena Specijalne policije čije, zadaće mogu biti istovjetne vojnima, zato njihova organizacija i postupanju ustrajava na isticanju specifičnosti.

Pored navedene diobe razloga za izdavanje zapovijedi, nužno je spomenuti i situacije kada je izdana zapovijed ne samo zahtjev za poduzimanje određene radnje, već je on uvjet zakonitosti policijskog postupanja[684]. Takvi su slučajevi uporaba nekih sredstava prisile.

Složenost problema nalaže obvezu jasnog jezičnog izražavanja, što na prvi pogled može izgledati jednostavno. Pored već istaknute nedosljednosti u Zakonu o obrani moramo razmotriti i stav Ustava Republike Hrvatske. Ustav spominje u čl. 20. naziv nalog[685], međutim u općem smislu. Iz smisla članka slijedi da se on odnosi na zahtjev koji je upućen svakome da se ne ogriješi u odredbe Ustava. Zato ustavni pojam, nalog treba tumačiti u najširem smislu.

U Hrvatskoj pravnoj povijesti nalazimo izraze, zapoved i naredbu kao inačice[686]. Interesantno je istaknuti da se u tom smislu o nalogu govori kao o sadržaju, onog što se zapovjedi, naredi.

Istovjetno stanje je i u Njemačkoj, gdje se pojam zapovijed (Anordnung) koristi ne samo za sve oblike zahtjeva koje nadređeni upućuje podređenima, već i za opće akte[687]. Tu treba istaknuti da policijska hijerarhija raspolaže pri

---

[683] Usp. čl. 11. Zakona.

[684] V. čl. 4. Zakona, čl. 17. st. 4. Zakona o financijskoj policiji, čl. 176. st. 3. ZIKIPS-a i čl. 28. st. 2. Zakona o službi.

[685] "Tko se ogriješi o odredbe ovoga Ustava o temeljnim slobodama i pravima čovjeka i građanina, osobno je odgovoran i ne može se opravdati višim nalogom".

[686] Mažuranić, govoreći o značenju riječi "zapoved" navodi nalog, naložiti, naredba, odrediti. Riječ "naredba" objašnjava kao odredba, zapovjed, odluka. Nalog je ono što se zapovjedi, naredi.

[687] Za pojašnjenje stanja u Njemačkoj treba istaknuti da, bez obzira što se pojam zapovijed koristi kao opći pojam, u propisima postoje razrađeni modeli komunikacije između subjekata hijerarhije. To se osobito odnosi na različite načine obraćanja viših ustrojbenih tijela nižima. Svaka od mogućnosti komunikacije ima svoj naziv i sadržaj. Ono što se

tome s više različitih odluka nadređenih, što ovisi o njihovu statusu i činjenici jesu li akti opći ili pojedinačni. Općenito je shvaćanje da je zapovijed usmeni, pisani ili znakovima dati nalog nadređenog u smislu službenih propisa, kojim jasno prikazuje ponašanje koje zahtjeva od podređenih[688].

Kada govorimo o zapovijedi općenito, kao inicijativi za obavljanje određenog službenog zadatka, službenici policije su u specifičnom položaju. Zadaće koje obavljaju često kolidiraju s temeljnim pravima i slobodama čovjeka. Zbog toga je za njih značajno pitanje kada su ovlašteni za izvršenje određenih zadataka i gdje su granice u izvršavanju takvih zadataka[689]. U životu su raznovrsne situacije u kojima može doći do potrebe izdavanja zapovijedi. Upravo raznovrsnost modelira strukturu zapovijedi i utječe na potrebu izdavanja.

Postupak izdavanja naloga, kako slijedi iz naprijed rečenog, složena je zadaća koja je dovela do nastajanja taktike zapovijedanja[690]. Pod taktikom zapovijedanja nazivamo tehniku zapovijedanja koja se sastoji od mnogo detalja koji su poredani po značenju.

Zasniva se na predodžbi da je osoba koja izdaje zapovijed već obavila bitna taktička i organizacijska promišljanja, te da su posljedice koje iz nje slijede uzete u obzir.

Osoba koja postupa temeljem zapovijedi ima male mogućnosti poduzimanja radnji po vlastitoj prosudbi, jer je planom obuhvaćeno sve što je potrebno za uspješno izvršenje zadatka. Prednost zapovijedi kod izvršavanja

---

posebno ističe kao primjer sveobuhvatnog pristupa u uređenju razmatrane problematike odnosi se na razlikovanje opće zapovijedi od pojedinačne, v. Schulte, Stichwort 2214.

[688] U smislu propisa koji uređuju ovlasti policije (Polizeidinstvorschrift), nalog bi trebao imati sljedeće dijelove: položaj (situacija); spremne i pripravne snage; zahtjev i namjera; snage za uporabu, rukovodstvo i rezervna sredstva; pojedinačni zahtjev; posebne mjere i zahtjevi; komunikacija; zapovjedno mjesto, pristupačnost policijskom rukovoditelju, v. opš. Rupprecht, 75.

[689] V. o tome opš. Bačić, 189.

[690] Rupprecht, 75.

planiranih mjera jedinstvenost je i skladnost u poduzimanju mjera. Nedostatak leži u čvrstoći predviđenog puta u izvršavanju mjera, nemogućnost da se djelovanje prilagodi situaciji[691].

Posebne osobitosti ima zapovijed izdana putem sredstava komuniciranja na daljinu. Takvi su postupci prihvatljivi sasvim iznimno, kada neodloživost poduzimanja policijskih zadaća ne trpi odgodu. Upravo izuzetnost o kojoj je riječ ustraje na jasnom normativnom uređenju odnosa podređeni - nadređeni, i na načine argumentacije toga odnosa.

2. Poredbeni prikaz

Poredbeni prikaz sastavljen je od dva dijela. U prvom dijelu prikazani su sadržaji određenih međunarodnih izvora koji su obveznog karaktera i koji su smjernice državama u uređenju razmatrane problematike. Među izvorima, obvezatni značaj ima Statut međunarodnog vojnog suda[692], Statut međunarodnog kaznenog suda, Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida[693] i Konvencija OUN-a protiv mučenja.

U drugom dijelu bit će govora propisima koji uređuju to pitanje u Austriji, Njemačkoj i Mađarskoj.

Statut međunarodnog vojnog suda utvrđuje osobnu odgovornost osobe koja je postupala po zapovijedi svoje vlade ili nadređeno, ali se takvo postupanje može smatrati razlogom ublažavanja kazne, ako Sud prihvati da to zahtijeva pravda (v. čl. 8.). Iznijeto stajalište treba procjenjivati u skopu razmatranog Statuta obzirom da on određuje stvarnu nadležnost suda.

---

[691] Rupprecht, ibid.

[692] Za Statut međunarodnog vojnog tribunala v. Zakonitost, časopis za pravnu teoriju i praksu, (1992.) br. 1-2.

[693] Za tekst Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida v. Međunarodno javno pravo - izbor dokumenata (1977.) Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 117-120.

Statut međunarodnog kaznenog suda je od svih međunarodnih akata koji imaju obvezatno značenje najsadržajniji[694]. On ne samo što predviđa odgovornsot podređenog za nezakonitu zapovijed usmjerenu na počinjenje određenih kaznenih djela već predviđa odgovornost nadređenog za ako je znao ili je imao razloga znati da će podređeni počiniti određeno djelo ili ga je počinio a nadređeni je propustio poduzeti neophodne i razumne mjere za sprečavanje takvog djela ili za kažnjavanje počinitelja.

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida predviđa odovornost za izdavanje zapovijedi na dva mjesta. Prvo, ona u članku III. točka c) kao kažnjivo djelo spominje neposredno i javno poticanje na izvršenje genocida a u točci e) govori o suučesništvu u genocidu. Drugo, u članku IV. ističe da će se osobe iz članka III. kazniti bez obzira jesu li čelnici, funkcionari ili obični pojedinci.

Deklaracija[695], Kodeks [696] i Osnovna načela[697]. Navedeni akti, iako nisu pravno obvezujući, predstavljaju značajni deontologijski i etički smjerokaz nacionalnim zakonodavstvima u uređenju toga pitanja.

---

[694] "Osobna kaznena odgovornost" "(1) Osoba koja je planirala, poticala, naredila, počinila, ili na drugi način pomogla i sudjelovala u planiranju, pripremanju i izvršenju zločina navedenih u čl. 2. do 5. ovoga Statuta, bit će osobno odgovorna za zločine. (2) Službeni položaj bilo koje optužene osobe, bez obzira na to je li šef države ili vlade ili odogovoran vladin službenik, neće osloboditi takvu osobu kaznene odogovornosti, niti će joj zbog toga biti ublažena kazna. (3) Činjenica da je neko do djela navedenih u čl. 2. do 5. ovoga Statuta počinjeno od podređenog ne oslobađa njegovog nadređenog kaznene odgovornosti ako je on znao ili imao razloga znati da će podređeni počiniti takvo djelo ili da ga je počinio, a nadređeni je propustio poduzeti neophodne i razumne mjere za sprečavanje takvog djela ili za kažnjavanje počinitelja. (4) Činjenica da je optužena osoba djelovala po naredbi vlade ili svoga nadređenog neće se osloboditi kaznene odgovornosti, ali joj kazna može biti ublažena ako Međunarodni sud utvrdi da to zahtijeva pravičnost."

[695] Toč. 3: Policijski službenik treba izvršavati sva zakonita naređenja koja mu pravilno formulira njegov starješina. Međutim, on će se sustegnuti da izvrši svaku zapovijed za koje zna ili bi trebao znati da je protuzakonito. Toč. 7: Nikakva krivična ili disciplinska mjera neće se poduzeti protiv službenika policije koji je odbio da izvrši nezakonito zapovijed. Toč. 9: Svaki policijski službenik osobno je odgovoran za svoja djela te djela ili propuste koje je naredio, a koji su bili protuzakoniti. Toč. 10: Hijerarhijski put treba biti jasno utvrđen. Trebalo bi biti moguće uvijek doći do stariješine odgovornog za dijela ili propuste nekog policijskog službenika.

Kodeks i Osnovna načela donijela je OUN-a, oni se međusobno nadopunjuju, iako im se sadržaji na mnogim mjestima preklapaju. Na razini navedenih dokumenata jest Deklaracija.

Pored navedenih akata s pretežitim značenjem za policijske službenike standardi za postupanje slijede i iz Konvencije UN-a protiv mučenja. Ovdje je navodimo samo zato da istaknemo obvezu odbijanja zapovijedi kada je ona nezakonita i znači mučenje, neljudsko i ponižavajuće postupanje.

Austrijski *Waffengebrauchsgesetz*[698] uređujući pitanje izdavanja zapovijedi za uporabu mjera prisile u § 11. određuje pojam, zatvorene jedinice (geschlossener Einheiten) kao vojni ustroj pod jedinstvenim zapovjedništvom i s zajedničkim programom. U tom smislu § 12. obvezuje policijske službenike na postupanje po izričitom nalogu rukovoditelja određenog policijskog organizacijskog tijela ili rukovoditelja imenovanog zastupnika. Rukovoditelj mora odrediti način i vrstu oružja[699].

---

[696] Članak 5. "Nijedan službenik, odgovoran za primjenu zakona, ne može primijeniti, izazvati ili tolerirati čin mučenja ili neku drugu kaznu ili postupak svirepog, nehumanog ili ponižavajućeg karaktera, a ne može se pozivati na zapovijed nadređenih ili da je to učinio zbog toga što su okolnosti bile izuzetne (ratno stanje, prijetnja ratom, prijetnja nacionalnoj sigurnosti, unutrašnja politička nestabilnost ili bilo koje drugo izvanredno stanje) i na taj način pravdati primjenu nasilja ili drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka."

[697] "24. Vlade i tijela za provedbu prava osigurat će odgovornost nadređenih službenika ako znaju, ili su trebali znati, kako službenici koji provode pravo pod njihovim zapovjedništvom, pribjegavaju ili su pribjegavali nezakonitoj uporabi sile i vatrenog oružja i nisu poduzeli sve mjere u svojoj moći da spriječe, obuzdaju ili prijave takvu uporabu." " 25. Vlade i tijela za provedbu prava osigurat će da se ne podvrgavaju nikakvoj kaznenoj ili stegovnoj odgovornosti oni službenici koji provode pravo koji, u skladu s Kodeksom ponašanja službenika koji provode pravo, odbiju izvršiti zapovijed za uporabu sile i vatrenog oružja, ili koji prijave takvu uporabu drugih službenika." "26. Poslušnost zapovijedima nadređenih ne predstavlja obranu ako su službenici koji provode pravo znali da je zapovijed za uporabu sile ili vatrenog oružja, koja je uzrokovala smrt ili tešku tjelesnu ozljedu osobe bila bjelodano nezakonita, te da su imali razumnu priliku odbiti provesti tu zapovijed. U svakom slučaju, odgovornost leži na nadređenima koji su izdali nazakonitu zapovijed."

[698] Fuchs/Funk/Szymanski, 188-203.

[699] Za pojam oružje u austrijskom policijskom zakonodavstvu v. § 12. Waffengebrauchgesetz, v. ibid.

Sudjelujući u određenoj formaciji za izvršenje službene zadaće ostaje nedirnuto pravo podčinjenog na nužnu obranu.

Ako rukovoditelj (§ 13.) od nadležnog tijela ne može dobiti odgovarajuću zapovijed pravovremeno, može donositi odgovarajuće odluke.

U Njemačkoj (primjer pokrajine Bayern), postoje dvije razine na kojima je uređeno postupanje policijskih službenika po zapovijedi nadređenog.

Prva je razina Bavarski zakon o službenicima (*Bayerische Beamtengesetz*), koji u čl. 65. uređuje osobnu odgovornost službenika za njihove radnje[700].

Polizeiaufgabengesezt u čl. 41. sadrži naslov "radnje po zapovijedi"[701]. Policijski službenik obvezan je primijeniti neposrednu prisilu izdanu zbog opravdanog razloga. Zapovijed se ne smije izvršiti kada se njome povrijeđuje dostojanstvo čovjeka ili nije izdana u službene svrhe.

Nedopušteno je postupiti po zapovijedi kada se ostvaruje kazneno djelo. Kada podređeni postupi po takvoj zapovijedi, kriv je kada je svjestan ili kada je na poznatim okolnostima razvidno da time ostvaruje kazneno djelo.

Kada policijski službenik sumnja u zakonitost zapovijed, izreći će svoje neslaganje u mjeri, u koliko je to moguće u danim okolnostima.

Obveza postupanja po nalogu nadređenog u Mađarskoj sadržana je u Zakonu o policiji pod naslovom "Obveza izvršenja redarstvenih zadaća i uputa"[702].

---

[700] Pored toga, na razini saveza postoji Bundesbeamtengesetz (BGBI I 480,I 2466) koji u § 56, II (3) uređuje to pitanje.

[701] V. Berner/Köhler.

[702] § 11. (1) Redarstvenik je obvezan izvršavati službene zadaće temeljem odredbi propisanih ovim Zakonom, po nalogu nadređene osobe, pri čemu mora uvažavati odredbe ovoga Zakona, štititi javnu sigurnost i unutarnji red po potrebi i po cijenu vlastitog života. (2) Detaljne propise unutarnje organizacije i djelovanja redarstva, način izdavanja naloga treba odrediti na način, da se u svakom trenutku može utvrditi osobna odgovornost izdavatelja i izvršitelja naloga. § 12. (1) Redarstvenik je obvezan izvršiti nalog svog službeno nadređenog. On je obvezan odbiti izvršenje ukoliko bi izvršenjem počinio kazneno djelo. (2) Redarstvenik, osim u slučajevima predviđenim st. 1. ovoga paragrafa, ne smije odbiti izvršenje naloga nadređenog, ukoliko je taj nalog protuzakonit, ali je obvezan

Pored citiranih propisa o nalogu nadređenog, govori se u § 52. (2), gdje je utvrđeno da se vatreno oružje može uporabiti po vlastitom nahođenju ili po nalogu, dok se plotunska paljba smije koristiti samo po nalogu i § 60. (1), koji obvezuje redarstvenika na postupanje po nalogu nadređenog prilikom korištenja grupne sile.

Spomenuti zakoni ne pružaju odgovor na pitanje do koje mjere bi zapovijed nadređenog policijskog službenika trebala biti uređena u temeljnim zakonima koji uređuju ovlasti policije. Spomenuti propisi obilježeni su spominjanjem zapovijedi uz uporabu sredstava prisile, a samo iznimno, načelno.

K prikazanim propisima možemo pribrojiti Slovenski zakon o policiji koji to pitanje ne uređuje.

3. Bitna obilježja zapovijedi

Obzirom da se pojam zapovijed u razmatranju često koristi u kolokvijalnom smislu, bez jasnih obilježja držimo nužnim objasniti zapovijed kao pravni pojam.

Na prvom mjestu, to je pravno priznati odnos subordinacije. Jedna strana - nadređeni, nalazi se u nadređenom položaju naspram druge strane (podređenog). Nadređeni mora izdati zapovijed nakon stjecanja uvjeta za izdavanje. Pretpostavka takvog odnosa je odgovarajuća utvrđenost hijerarhijskog puta i dostatna propisanost ovlasti nadređenoga. Faktični odnos koji može nastati u mnogim sferama života, pa stoga ne može biti isključen u

---

upozoriti ga na protuzakonitost tog naloga, ako je uvjeren u njezinu protuzakonitost. Ukoliko nadređeni ostane pri svojem nalogu, obvezan je na zahtjev podređenog dostaviti nalog u pisanom obliku. Odbijanje izvršenja pismenog naloga ili izostanak pisanog oblika naloga može se prijaviti nadređenom davatelju naloga, ali korištenje toga prava ne odlaže obvezu izvršavanja naloga. (3) Ukoliko nadređeni prekrši zakonske odredbe, rukovoditelj tijela kojem je podnesena prijava, obvezan je ispitati kršenje zakonitosti i podnijeti izvješće o istrazi u roku od osam dana od dana primitka prijave. (4) Podnositelj prijave se ne smije kazniti zbog podnošenja prijave o kršenju zakonitosti.

policiji, a u kojem se jedna strana nelegitimno nametne drugoj strani, nije zapovijed.

Na drugom mjestu je mogućnost da se zapovijed sprovede prinudom. Pravni izraz toga je postojanje u Kaznenom zakonodavstvu Republike Hrvatske kaznenog djela, neizvršavanje zapovijedi kada su u pitanju policijski službenici, međutim kada su posrijedi vojne osobe, situacija je složenija. U glavi kaznenih djela, kaznena djela protiv oružanih snaga Republike Hrvatske sadržano je više kaznenih djela koja u svome biću sadrže odbijanje zapovijedi. Opće djelo u tom smislu je neizvršenje naloga nadređenog čl. 352. Posebna djela u odnosu na potonje sadržana su sljedećim propisima: odbijanje primanja i uporabe oružja čl. 353., protivljenje nadređenome čl. 354. protivljenje stražaru, straži, ophodnji, službujućoj ili vojnoj osobi u sličnoj službi čl. 355., neosiguranje na vojnim vježbama čl. 363., napuštanje položaja protivno zapovijedi čl. 380. napuštanje oštećenog broda ili zrakoplova prije vremena čl. 381. U više drugih propisa nije izravno spomenuta zapovijed kao biće kaznenoga djela, ali se tumačenjem propisa omogućava takvo shvaćanje.

Temeljno kazneno djelo iz razmatranog sklopa jest neizvršenje i odbijanje izvršenja zapovijedi. Počinitelj toga djela može biti samo vojna osoba (*delicta propria*) do se radnja kaznenog djela, kao i kod neizvršenje zapovijedi može sastojati u neizvršavanju ili odbijanju zapovijedi nadređenog u svezi sa službom u oružanim snagama RH. Službom u oružanim snagama RH smatra se obavljanje vojnih i drugih poslova u oružanim snagama[703].

Glede policijske službe naprijed rečeno nije dovoljno: de lege ferenda mora biti propisana mogućnost stegovne odgovornosti za nepostupanje po zapovijedi određene razine[704]. Kada ne postoji odgovornost za nepostupanje po zahtjevu nadređenog, nema zapovijedi.

---

[703] V. čl. 2. Zakona o službi.

[704] V. čl. 82. Zakona.

Zapovijed se razlikuje od drugih jednostranih izjava volje kojima se svjesno usmjerava ponašanje drugih zbog postojanja posljedica. Po posljedicama nepostupanja zapovijed, se razlikuje od, npr., zamolbe i drugih sličnih izjava.

Na trećem mjestu je nužnost suglasnosti podređenog. Dovoljno je da je izražavanje zahtjeva nadređenog objektivno prepoznatljivo glede podčinjenog i sadržaja zapovijedi. Zapovijed mora biti nedvojbeno izražena i usmjerena na bezuvjetno ponašanje podčinjenog.

Mora li akt nadređenog u svojem izričaju izražavati naziv zapovijed? Držimo da bi takvo izražavanje bilo najbolje, ali ponekad je to doista nemoguće. Kada se izdaje zapovijed u pismenom obliku, onda nema razumnih razloga da takav akt ne bude označen kao zapovijed, međutim kada se zapovijed izdaje usmeno ili znacima, onda je nerazumno uvijek očekivati isticanje da se radi o zapovijedi. Taktika zapovijedanja stvara modele iz kojih se zaključuje da je posrijedi zapovijed.

U praksi su poznati sadržajno različiti opći akti koji su označeni kao zapovijed, zbog čega je nužno osvrnuti i na taj problem.

Može li zapovijed za uporabu sredstava prisile biti izdana u vidu općeg akta? To pitanje u sebi sadrži više značajki koje moraju biti posebno istaknute. Moguće je da je pojedina zapovijed sadržajno istovjetna odredbi zakona. U takvim okolnostima moramo prikloniti shvaćanju da je zapovijed samo pojedinačni zahtjev koji je upućen određenoj službenij osobi za izvršenje[705]. Kada bi prihvatili bilo koje drugačije stajalište ne bi opći akt mogao biti osnovom dvostruke odgovornosti, zbog povrede zakona i zbog neizvršenja zapovijedi.

U drugim slučajevima kada takve sadržajne podudarnosti nema isključujemo mogućnost da je opći akt u vidu zapovijedi moguća osnova za uporabu sredstava prisile.

4. Nadređeni i podređeni

U hijerarhijskom odnosu pojavljuju se dvije strane: nadređeni i podređeni.

Nadređeni je osoba koja je ovlaštena u okviru svoje službene djelatnosti izdavati naloge[706]. Nadređeni je u pravilu osoba koja raspolaže stručnim znanjem i iskustvom većim od neposrednih izvršitelja službenog zadatka. To predstavlja jednu od garancija uspješnog obavljanja službene zadaće, ali i poštivanja zakonitosti.

Najbolje bi bilo da zakonski propis određuje taj pojam jer se samo na takav način mogu izbjeći zablude na strani podređenih. To je i razlog zbog kojeg postoje smjernice o nužnosti postojanja takvih propisa u različitim međunarodnim dokumentima[707]. Jedino se takvim pristupom može jamčiti ozbiljnost i odgovornost svakog čimbenika funkcioniranja policije.

Status nadređenog može se utvrđivati temeljem zakona, podzakonskog akta i pojedinačnog akta. U stvarnosti, pravo i dužnost izdavanja zapovijedi podređenim službenicima nadređeni stječe postavljenjem na službeni položaj koji je utvrđen propisima. Neposredni odnos nadređeni - podređeni postoji samo u vremenu važenja općeg ili pojedinačnog akta na kojima počiva taj odnos.

U praksi su moguće situacije, u kojima nije moguće temeljem navedenih triju kriterija, utvrditi status nadređenog, jer su se tu slučajno našli, ili postoji neka druga okolnost njihove okupljenosti, a nužno je poduzeti, skupno, određenu radnju. Različite su mogućnosti davanja statusa nadređenog određenoj osobi: najstariji po zvanju, najstariji po godinama službe, i dr., međutim model utvrđivanja statusa mora biti propisan, jer je to uvjet za

---

[705] Usp. Grupa autora, 658.

[706] Usp. Rupprecht, 566., Thewes, 95.

[707] Za stanje u Njem., v. § 3. II Bundesbeamtengesetz (BGBl. I 479).

uspješno funkcioniranje službe i za eventualnu potrebu utvrđivanja odgovornosti[708].

Zatjecanje više policijskih službenika koji bi trebali poduzeti određenu službenu radnju moguće je u dva slučaja: onda kada su u službi, a službene potrebe su ih dovele na određeno mjesto gdje trebaju poduzeti radnju, međutim oni su službenici istoga stupnja. Drugi slučaj odnosi se na slučajno zatjecanje više policijskih službenika koji su izvan službe, a događaj koji se odvija pred njima zahtijeva neodložno poduzimanje službene radnje. Na to ih ne sili samo moralna obveza već i propis koji nabraja poslove koje su dužni izvršavati u svakoj prilici.

Mogu li policijski službenici najnižeg položajnog zvanja biti nadređeni drugim policijskim službenicima istoga zvanja? To pitanje nije riješeno u RH, iako za rješenje postoji potreba.

U određivanju pojma podređeni moramo poći od toga da je korelat izdavanja zapovijedi - izvršavanja zapovijedi. U tom smislu podređeni je osoba koja mora izvršiti zapovijed. Ovlast nadređenog na izdavanje zapovijedi u okviru zakonskih ili službenih propisa obvezuje podređene na poslušnost [709]. Obveza na poslušnost o kojoj je riječ inherentna je zapovijedi. Ona u konkretnoj zapovijedi, bez obzira na koji se način izražava, nije izrijekom istaknuta.

Posebni slučaj shvaćanja statusa nadređenog je pri pružanju pomoći drugim državnim tijelima. Tu mogu nastati složeni odnosi s obzirom na to da se u rješavanju slučaja pojavljuju najmanje dva državna tijela. Taktika zapovijedanja u policiji treba za takve slučajeve stvoriti obvezu za nadređenog da razradi načine reagiranja na tipične ekscese, međutim djelujućim policijskim službenicima nadređeni je uvijek policijski nadređeni.

---

[708] V. opš. Thewes 98.

[709] Thewes, 95.

Dužnost izvršavanja naloga za policijske službenike ograničena je obvezom suzdržavanja, odnosno odbijanjem izvršenja pojedinih naloga kada su oni iznad određenog stupnja protuzakoniti.

U sklopu raspravljanih pitanja nalazi se pitanje nadređenog kada zadaću obavlja više redarstvenih službi. Pri tome je nužno razlikovati oba koncepta ostvarivanja hijerarhijskog odnosa: subordinacije i koordinacije[710]. Koordinacija je nužna između nositelja rukovođenja pojedinih službi, a subordinacija između rukovoditelja i podređenog.

Pravilo je da je podređeni dužan obaviti zapovijed u primljenom zahtjevu. Nadređeni može cijelo vrijeme, do završenog postupka postupanja, modificirati zapovijed ili je ukinuti. Zapovijed može ukinuti prije svega onaj nadređeni koji je zapovijed izdao. Ne može se u potpunosti isključiti potreba da izdanu zapovijed modificira viši nadređeni, za što u propisima koji uređuju ovlasti policije u Republici Hrvatskoj nema normativnog uporišta. To se nameće po prirodi stvari kao logično. Obveza bi nakon takvog postupanja bila na strani višeg nadređenog da izvijesti nižeg nadređenog ukoliko nisu bili u neposrednom odnosu kod promjene zapovijedi (ili njezinog ukidanja).

Isto tako je moguće da se potreba promjene zapovijedi dogodi tijekom njezinog izvršenja u situaciji kada podređeni ne može ostvariti kontakt s nadređenim, što podređenog u nekim situacijama prisiljava na promjenu zapovijedi. Situacije o kojima je riječ mogu nastati zbog mogućnosti nastupanja takvih šteta koje su u konkretnim okolnostima neprihvatljive. U takvim slučajevima posrijedi jest neizvršavanje zapovijedi.

Utvrđenjem hijerarhijskog puta suzuje se mogućnost da podređeni u isto vrijeme dobije dvije zapovijedi koje se međusobno isključuju ili se izvršenjem jedne onemogućava ili sputava izvršenje druge. Bez obzira na istaknuto, može se dogoditi da podređeni primi upravo takve zapovijedi.

---

[710] Jurina 56.

Dužnost je podređenog da upozori nadređene, odnosno nadređenog koji izdaje novu zapovijed o suprotnosti s ranijom zapovijedi.

Poslušnost naspram zapovijedi nadređenog u Republici Hrvatskoj de lege lata ograničena je propisima u Obaveznoj instrukciji o međusobnim odnosima i ponašanju ovlaštenih službenih osoba organa unutrašnjih poslova[711]. Propis cjelovito uređuje ponašanje policijskog službenika kod primanja zapovijedi. Posebno je detaljno uređen hijerarhijski put i ponašanje pri prijemu nezakonite zapovijedi, odnosno zapovijedi čijim bi izvršenjem policijski službenik izvršio kazneno djelo.

Za takve slučajeve propisana je obveza za policijskog službenika (neposrednog izvršitelja) - traženje pisane zapovijedi za izvršenje službenog zadatka. Ni takvu pisanu zapovijed policijski službenik ne smije izvršiti ukoliko je protuzakonita i ukoliko bi iz nje uslijedilo kazneno djelo. Prikazano stanje u visokom je stupnju sukladno rješenjima u inozemnim propisima.

Odredbe o uporabi sredstva prisile istovremeno su lex specialis u odnosu na opću dužnost izvršavanja zapovijedi[712] .

Složenost odnosa između nadređenog i podređenog u policijskoj službi osobito dolazi do izražaja pri zapovijedi za ispaljivanje smrtonosnog hica[713]. Upravo u toj situaciji najvidljiviji su konflikti i nedostaci koji često prate policijsko postupanje, kao npr., pitanje savjesti ili nedovoljne zakonske uređenosti toga pojma, nužnost brzog djelovanja i nedostatak vremena za cjelovitu procjenu situacije i sl.

Obveza je policijskih službenika ocjenjivanje uvjeta pod kojima smiju upotrebljavati sredstva prisile, odnosno ocjenjivati jesu li u konkretnom

---

[711] Obavezna instrukcija o međusobnim odnosima i ponašanju ovlaštenih službenih osoba organa unutrašnjih poslova je akt koji je u najvećem dijelu, sukladno čl. 109. st. 2. Zakona.

[712] Thewes, 100.

[713] Za sadržaj pojma v. Lisken /Denninger, 565-575.

slučaju ispunjeni uvjeti za primjenu prisile, kao da samostalno obavljaju službeni zadatak, nakon što se uvjere u zakonitost postupanja. Kod talačkih situacija (jer se upravo kod njih najčešće pojavljuje potreba za ispaljivanje toga hica) problem može biti činjenica da pojedini policijski službenik koji primi zapovijed da ispali smrtonosni hitac nema pregled cijelog događaja koji uvjetuje njegovo postupanje. Dakle, nemoguće je u konkretnom slučaju ocijeniti jesu li ispunjeni uvjeti za upotrebu takvog hica. Pretpostavka je, da je rukovoditelj izvršenja službenog zadatka najbolje obaviještena osoba i da ima najbolji pregled kod izvršenja zadatka, od čega zavisi i izrazita potreba poslušnosti prema zapovijedi nadređenog. Gotovo je nevjerojatno da policijski službenici u situacijama o kojima govorimo nisu barem općenito upoznati tijekom odvijanja pregovora ili općenitom situacijom. Bilo bi pretjerano zahtijevati da se smrtonosni hitac ne smije upotrijebiti tako dugo dok se policijski službenik određen za njegovo izvršenje ne uvjeri u činjenicu da su iscrpljene sve mogućnosti i da je njegovo ispaljivanje zaista nužno.

Gdje je izlaz iz navedene teškoće? Ne možemo o tome izreći opći stav, to je *quaestio facti.*

Izloženo jasno upućuje na zaključak da zapovijed nadređenog ima osobine razloga isključenja protupravnosti dok je u funkciji ostvarenja zakonitih ciljeva. Kada bi njezinim ostvarenjem nastalo kazneno djelo, podređeni je dužan otkloniti izvršenje zapovijedi. U suprotnom čini kazneno djelo. Njegova aktivnost više nije zakonita.

Do koje mjere mora biti očita nezakonitost zapovijedi kao kriterij za nepostupanje po primljenoj zapovijedi? Na to pitanje je čest odgovor da zahtijevano postupanje ne smije biti prepoznatljivo i u suprotnosti s pravnim redom u državi. U suprotnom policijski službenik podliježe kaznenoj odgovornosti[714]. Policijska uporaba vatrenog oružja, što je više puta naglašeno, pripada najtežim zahvatima prema temeljnim pravima čovjeka, pa

[714] Usp. Korošec, 256.-257, odgovornost vojne osobe v. čl. 27. Zakona o službi.

se pitanje "prepoznatljive suprotnosti s pravnim redom" teško može isticati kao argument za postupanje u razmatranom slučaju. U primjeni izloženog osobito dolazi do izražaja značenje povjerenja između nadređenog i podređenog[715]. Spomenuti razlog, s druge strane, ne možemo isticati kao samostalni pravni razlog, što dovodi do njegove stvarne beznačajnosti.

5. Kazneno djelo neizvršavanje zapovijedi i stegovna odgovornost

Za nepostupanje po zapovijedi nadređenog policijskog službenika i vojnih osoba, u obzir dolaze kaznena i stegovna odgovornost. Valja istaknuti kako u razmatranom smislu ne postoji razlika između vojnog policajca i drugih vojnih osoba. Temelj za kaznenu odgovornost policijskih službenika jest kazneno djelo iz čl. 330. neizvršenje zapovijedi, a glede stegovne odgovornosti *de lege ferenda* još uvijek nisu pripremljeni propisi, pa o tom dijelu neće biti govora[716]. Prije raščlambe navedenog kaznenoga djela nužno je istaknuti da je kriterij razlikovanja između dvije navedene vrste kažnjivih radnji, formalan. To znači da je temelj za razlikovanje kaznene odgovornosti od stegovne odgovornosti u različitosti propisa koji uređuju ta pitanja.

Počinitelj kaznenog djela može biti službena osoba koja obavlja poslove iz nadležnosti unutarnjih poslova (*delicta propria*)[717]. Radnja djela sastoji se u neizvršenju ili odbijanju izvršenja na zakonu utemeljene zapovijedi nadređenog da poduzme neku službenu radnju. Nije propisana odgovornost za svako odbijanje zapovijedi nadređenog, već odbijanje onih koje se odnose na

---

[715] O stanju u Njemačkoj v. Schulte, PDV. 5.3.71.

[716] U propisima koji uređuju postupanje vojnih osoba, odnosno koji ističu odgovornost za postupanje po nezakonitoj zapovijedi, ta je obveza izražena na različite načine. U čl. 388. KZ govori se o zabrani podređenog u postupanju prema zapovijedi "... ako je bilo očito da se izvršenjem zapovijedi čini kazneno djelo". Zakon o službi u oružanim snagama Republike Hrvatske (čl. 27. st. 2.) nabraja razloge zbog kojih se zapovijed ne smije izvršiti "...i druge radnje koju su protupravne i imaju obilježja kaznenog djela, v. čl. 352. KZ-a.

[717] Treba istaknuti kako bi se mogli neki poslovi pravosudne policije policije i inspektora financijske policije uklopiti u čl. 1. Zakona, međutim čl. 11. Zakona izrijekom propisuje da poslove iz čl. 1. obavljaju redarstvene wslužbe ustrojene u Ministarstvu unutarnjih poslova.

sprečavanje i otkrivanje kaznenih djela, hvatanje počinitelja kaznenih djela ili čuvanje javnog reda i mira. Propust ili odbijanje zapovijedi mora biti uzročno za težu povredu prava drugoga, teži poremećaj javnog reda i mira ili znatnu imovinsku štetu[718].

Navedeno kazneno djelo moguće je počiniti samo s namjerom. Počinitelj mora biti svjestan odbijanja zapovijedi ili njezinog neizvršenja, te mogućnosti nastupanja opisane posljedice.

Važno pitanje koje slijedi iz razmatranog kaznenog djela odnosi se na razloge zbog kojih je ostvarenje kaznenog djela povezano s ostvarenjem objektivnog uvjeta kažnjivosti. Propisivanjem objektivnog uvjeta kažnjivosti propis samo djelimično poštuje stvarno značenje izdane zapovijedi, jer neispunjenje toga uvjeta isključuje opstojnost kaznenog djela.

Drugo što se u svezi s djelom mora istaknuti odnosi se na pitanje jesu li poslovi koji se odnose na sprečavanje i otkrivanje kaznenih djela, hvatanje počinitelja kaznenih djela i čuvanje javnog reda i mira tako širokog i sveobuhvatnog značenja da obuhvaćaju najteže povrede pravnoga poretka koje su u zoni zaštite djelovanjem policije?

Zbog toga tom taksativnom nabrajanju možemo uputiti više prigovora. Prvi prigovor odnosi se na nesklad između članka 91. st. 1. toč. 8. KZ i razmatranog propisa glede kataloga poslova povodima koji bi trebali za policiju biti najznačajniji. Teško je prihvatiti da propis ne obuhvaća sve poslove povodom kojih policijskim službenicima pruža posebnu zaštitu. Prigovor se ne iznosi radi toga da bi se prikazao propis koji se odnosi na ubojstvo službene osobe kao bolji, jer on to uistinu nije. Ovim hoćemo istaknuti nekonzistentnost između ta dva propisa. Bilo bi najbolje da su službene osobe iz oba članka zaštićene podom istih poslova. Ovako stvoreno

[718] Prema pravnom shvaćanju, VSRH broj Su 726-IV/97. zakonsko obilježje "znatna imovinska šteta" postoji kad vrijednost prouzročene imovinske štete prelazi trideset tisuća kuna.

stanje ne dopušta tumačenje putem *analogia inter legem*, jer upravo različite liste poslova u jednom i drugom propisu to isključuju.

KZ ne uređuju posebni oblik odgovornosti pravosudnih policajaca i inspektora financijske policije za neizvršenje neke zapovijedi nadređenog. Zato takve aktivnosti u određenim situacijama možemo sagledavati kroz kazneno djelo nesavjestan rad u službi čl. 339. KZ.

6. Odbijanje postupanja po zapovijedi i odgovornost u svezi sa zapovijedi nadređenog

Utvrđivati odgovornost za postupanje po zapovijedi nadređenog znači utvrđivati svrhovitost i zakonitost policijskog ili vojnog postupanja i iz toga nastale posljedice.

Radnja izvršenja "policijskog" kaznenog djela može se sastojati od neizvršenja ili odbijanja zapovijedi, što držimo nužnim najprije razmotriti.

Neizvršenje znači propuštanje dužnosti policijskog službenika da postupi po zapovijedi nadređenog u cjelini ili u odnosu na neke dijelove zapovijedi. Potonje ujedno znači da neizvršenje zapovijedi obuhvaća i slučajeve kada je zapovijed samo djelomično izvršena. Neizvršenje postoji i onda kada je zapovijed izvršena sa zakašnjenjem. Između neizvršenja zapovijedi i zakašnjenja postoji razlika koja se očituje u definitivnoj negaciji zapovijedi pri neizvršenju zapovijedi i samog odlaganja obveze pri zakašnjenja. Kada isteknu rokovi u kojem se zapovijed treba realizirati, onda ni u kojem slučaju ne može biti govora o zakašnjenju postupanja po zapovijedi, već o njezinom neizvršavanju. Koliko je stvarno značenje zakašnjenja, to je *quaestio facti*, a može biti od značenja pri odmjeravanju kazne. Prigovori na primljenu zapovijed ne predstavljaju neizvršavanje zapovijedi tako dugo dok postoji volja kod podređenog i odgovarajući vremenski period da se i u takvom slučaju prigovora zapovijed izvrši. Neizvršavanje zapovijedi može se ostvariti činjenjem i nečinjenjem. Neizvršavanje se ne sastoji samo od propuštanja, što bi se moglo zaključiti iz

jezične oznake radnje kaznenoga djela. Naime, neizvršavanje postoji i onda kada policijski službenik postupa suprotno primljenoj zapovijedi, npr. samovoljno se udalji s određenog mjesta.

Odbijanje izvršenja zapovijedi je posebni oblik neizvršenja zapovijedi. Za taj način ostvarenja kaznenog djela bitno je da podređeni ne samo ne postupi u skladu s primljenom zapovijedi, već da izrijekom ili konkludentim radnjama izrazi svoj stav o primljenoj zapovijedi. Nije nužno da podređeni uporabi bilo koju riječ koja označava negaciju zapovijedi, odnosno spremnost da se ona poduzme. Negiranje zapovijedi ne mora biti izraženo pred nadređenim koji je izdao zapovijed. Manifestacija volje kojom se izražava nespremnost postupanja po zapovijedi može se izraziti svakom djelatnošću kojom se jasno pokazuje nadređenom da zapovijed neće izvršiti.

Razliku između neizvršenja ili odbijanja zapovijedi možemo tražiti samo u naglašenosti i upadljivosti postupaka kojima se odbija izvršenje zapovijedi. Odbijanje zapovijedi je takva manifestacija volje kojom podređeni naglašeno i vidljivo odbija zapovijed i tu činjenicu predočava nadređenom.

Težina nastupjele posljedice ne zavisi od različitih mogućnosti počinjenja djela, što je razlog da se oba načina jednako tretiraju glede propisanosti kazne u zakonu. Međutim, to nikako ne znači da radnja počinjenja kaznenoga djela ne može doći do izražaja u praksi, kod odmjeravanja kazne[719].

Govoreći o odbijanju zapovijedi ukazuju se dvije situacije. Prva je odbijanje zakonite zapovijedi, a druga odbijanje nezakonite zapovijedi.

Kada policijski službenik odbije zakonitu zapovijed, uvijek ostvaruje pretpostavke stegovne odgovornosti, a na nadređenom je da ustraje na njezinu provođenju. Navedena odgovornost je redovita mogućnost nadređenog, njome on dokazuje opstojnost zapovijedi, ozbiljnost i odlučnost. Druga mogućnost

[719] Usp. Grupa autora, 659.

je pozivanje na kaznenu odgovornost. Ona je povezana s ostvarenjem bića kaznenog djela, neizvršavanje zapovijedi.

Propisi u RH *de lege lata* ukazuju na obvezu odbijanja nezakonite zapovijedi, što bi trebalo uz značajna poboljšanja prilagoditi novom "policijskom zakonodavstvu". Iz toga slijedi pitanje mogućnosti nepovjerenja podređenog prema policijskoj hijerarhiji i potrebe prijavljivanja nezakonite zapovijedi nekom drugom tijelu. Po prirodi organizacije borbe protiv kriminaliteta nameće se državni odvjetnik. Njegova je funkcija ne samo progon počinitelja kaznenih djela već mnogo šire[720]. U skladu s čl. 16. Zakona o državnom odvjetništvu[721], državno odvjetništvo je dužno od građana, državnih tijela i pravnih osoba primati prijave, podneske i izjave u stvarima iz svoga djelokruga radi poduzimanja radnji sukladno svojim ovlastima. Navedeni propis ukazuje na mogućnost podređenog na prijavu nezakonite zapovijedi državnom odvjetniku.

Uz postavljeno pitanje o mogućnosti prijavljivanja nezakonite zapovijedi državnom odvjetniku, prisutno je i pitanje o mogućnosti da on sam donosi zapovijed o uporabi sredstava prinude.

Odgovor na navedeno pitanje moramo tražiti u Zakonu o državnom odvjetništvu i ZKP-u. Zakon o državnom odvjetništvu sadrži u čl. 2. st. 1. opći propis o ovlaštenosti državnog odvjetništva na postupanje protiv

---

[720] Veće mogućnosti u tom smislu ima državni odvjetnik u Njemačkoj, što je i sukladno značenju državnog odvjetnika u progonu počinitelja kaznenih djela. Suradnjom državnog odvjetništva i policije donijete su Gemeinsame Richtlinien der Justizminister/-senatoren und der Innenminister/-senatoren des Bundes und der Länder über die Andwendung unmittelbaren Zwanges durch Polizeibeamte auf Anordnung der Staatsanwaltschaft, in Kraft gesetzt am 15. 12. 1973. Citirana smjernica ne omogućava državnom odvjetniku neposredno izdavanje naloga osobi koja će uporabiti sredstvo prinude, ali iznimno može izdavati naloge policijskim nadređenima ili policijskim jedinicama. Tako izdan nalog može biti opće naravi, tako da modaliteti izvedbe mjere uvijek pripadaju policijskom nadređenom. Kod dopuštene uporabe sredstava prinude, policijski službenici moraju poštivati temeljne propise koji uređuju uporabu sredstava. Zato protiv njegovih naloga vrijedi sve ono što je rečeno kod postupanja po nalogu nadređenog (policijskog službenika), v. opš. Thewes, 110-111.

[721] Zakon o državnom odvjetništvu, Narodne novine, br. 75/95.

počinitelja kaznenih djela i drugih kažnjivih djela te na podnošenje pravnih sredstava za zaštitu ustavnosti i zakonitosti. Iz navedenog propisa nije vidljivo kakvo postupanju može doći u obzir. ZKP u čl. 42. određuje glavnu dužnost državnog odvjetnika, to je progon počinitelja kaznenih djela (st. 1.) i djelokrug državnog odvjetnika kod kaznenih djela za koja se progoni po službenoj dužnosti (st. 2.). U njegovu djelokrugu ne nalazimo propis pod koji bi se moglo podvesti neposredno izdavanje zapovijedi policijskom službeniku. Određenu prazninu otvara čl. 43. st. 1. ZKP-a koji stvarnu nadležnost državnog odvjetnika u kaznenom postupku povezuje s posebnim zakonom. Odredba o stvarnoj nadležnosti je upitna budući da stvarnu nadležnost materijalno i sadržajno propisuje ZKP[722]. Nužno je u vezi sa razmatranim istaknuti kako ni propisi koji uređuju policijske ovlasti ne sadrže mogućnost ulaženja državnog odvjetnika u policijsku hijerarhiju[723].

Stavljajući na prvo mjesto odgovornost nadređenog za samo donošenje odluke, a to u našem slučaju znači izdavanje zapovijedi, ističemo odgovornost nadređenog i onda kada izda nezakonitu zapovijed, a podređeni odbije postupanje po njemu, kao i onda kada po njoj postupi[724].

Pri tome je važno razmotriti kakvo je pravno značenje aktivnosti izdavatelja nezakonite zapovijedi s obzirom na način sudjelovanja u djelu.

Podređeni je, kao što je više puta utvrđeno, dužan odbiti postupanje po zapovijedi nadređenog kada bi njome ostvario kazneno djelo. Postavlja se

---

[722] V. Pavišić/Vučković/Veić/Radolović, 34.

[723] U vezi s raznmatranim može se postaviti pitanje odnosa između državnog odvjetnika i pravosudnog policajca u situacijama poduzimanja nužnih mjera spriječavanja napada ili bijega osoba. Realno je za pretpostaviti kako tijekom glavne rasprave okrivljenik može izvršiti otmicu ili pokušati bijeg napadom na druge osobe. Na glavnoj raspravi može biti nazočan pravosudni policajac čija je uloga samo načelno uređena. Opravdano se stoga pitati kakve su ovlasti suda i državnog odvjetnika, obzirom da je pravosudni policajac u skladu s Zakonom o sudovima nadležan za održavanje reda u sudu, v. čl. 79. Zakona o sudovima. Možemo li rješavanje talačkih situacija ubrojiti u održavanje reda? Rješavanje talačkih situacija nije *ratio legis* navedenoga propisa, osim toga pravosudni policajac nema odgovarajuće naobrazbe da bi mogao sudjelovati u oslobađanju talaca.

[724] V. Schulte, PDV. 5.3.71.

pitanje: Mora li on postupiti po nezakonitoj zapovijedi kojom ne ostvaruje kazneno djelo? Istaknuli smo stajalište, da će vjerojatno Etički kodeks hrvatske policije isticati dužnost odbijanja svake nezakonite zapovijedi, a ne samo one kojom se ostvaruje kazneno djelo. S druge strane, stegovni propisi utvrđuju odgovornost za neposluh, pa i onda kada se postupanje po zapovijedi nadređenog ostvaruje prekršaj ili građanski delikt.

Kakav kaznenopravni status priznati nadređenom u navedenim slučajevima ?

Držimo da u takvim situacijama nadređeni može biti poticatelj ili posredni izvršitelj.

Poticanje je najčešći način s kojim nadređeni sudjeluje u kaznenom djelu podređenog. Kada podređeni odbije zapovijed nadređenog koja bi dovela do ostvarenja kaznenoga djela, nastupa mogućnost odgovornosti za neuspjelo poticanje. Kada su na strani nadređenog postojali uvjeti za neuspjelo poticanje, držimo da je ono osnova za kaznenu odgovornost poticatelja, bez obzira što je podređeni odbio takvu zapovijed.

Teško je pretpostaviti takvu situaciju u kojoj bismo djelatnost nadređenog mogli razmatrati s gledišta pomaganja kao suučesničke radnje. Kada nadređeni više uputa usmjerava kako da se poduzme određena radnja i gdje je zapravo više njegovih aktivnosti usmjereno u savjetodavnom smislu, i tada ne možemo govoriti o pomaganju. Poticanje je svakako prisutno u cjelokupnoj aktivnosti nadređenog, a s obzirom na to da ono svojom kaznopravnom vrijednosti nadvisuje pomaganje pravilima o prividnom stjecaju, ono biva isključeno.

Druga je mogućnost da se nadređeni shvaća kao posredni počinitelj. Za takvog počinitelja karakteristično je da se služi drugom osobom, u razmatranom slučaju podređenim u počinjenju svojega djela, kao svojim oruđem. Neposredno djelujući poduzima radnju počinjenja djela, a da nema svijesti o svim elementima bića djela, jer je u zabludi. U takvim okolnostima

za odgovornost podređenog bitan je stupanj krivnje i vrsta kaznenog djela. Za nadređenog je u konačnom slijedu irelevatno kvalificira li se njegova aktivnost kao poticanje ili posredno počiniteljstvo obzirom da se pri kažnjavanju primjenjuju ista pravila.

Supočiniteljstvo je po prirodi stvari isključeno. Ono ne može postojati u onim slučajevima kada jedna osoba nema samostalnost u postupanju, što je obilježje u odnosima subordinacije. Treba predvidjeti i slučajeve da nadređeni zajedno s podređenim djeluje u istom smjeru i da nadređeni pri tome ne koristi svoju funkciju, međutim u takvim prilikama ne postoji ni odnos subordinacije. Takvi slučajevi su zbog toga izvan okvira zapovijedi nadređenog.

Može li nadređeni biti u položaju da nema stvarnu predodžbu o značenju, odnosno posljedicama zapovijedi da se njezinim izvršenjem ostvaruje kazneno djelo?

To pitanje također zahtijeva razmatranje, jer su netom navedene situacije moguće. Njegova se odgovornost u takvim slučajevima procjenjuje u odnosu na počinjeno djelo podređenog i njegovu krivnju. Ta okolnost međutim, izvršenom djelu ne može oduzeti kriminalni karakter. Kada razlozi o kojima je riječ kod nadređenog istovremeno ne postoje kod podređenog onda treba prihvatiti odgovornost podređenoga za ostvarenje kaznenoga djela.

Podređeni ne smije prekoračiti zapovijed nadređenog. U tom slučaju, on ne postupa po zapovijedi nadređenog, što je i razlog za tvrdnju da on snosi isključivu odgovornost za počinjeno djelo.

Kada je zapovijed nadređenog usmjerena na počinjenje kaznenog djela, a podređeni ne ostvari svojom radnjom kazneno djelo koje mu je zapovijeđeno, već neko drugo, u tom će slučaju podređeni odgovarati za stvarno ostvareno kazneno djelo. Za nadređenog nastaje mogućnost odgovornosti za neuspjelo poticanje.

Osnovno kazneno djelo neizvršenje i odbijanje izvršenja zapovijedi čl. 353.st. 1. KZ bitno se razlikuje od potonjeg, "policijskog" kaznenoga djela.

Prije svega, neizvršenje i odbijanje izvršenja zapovijedi može se odnositi na svaku aktivnost koja je vezana uz službu, a ne samo uz određene poslove, što je prisutno pri odgovornosti policijskog službenika. Drugo što valja istaknuti jest: objektivni uvjet kažnjivosti je drugačije određen. S obzirom na rečeni uvjet, propis poznaje i kvalificirani oblik djela (st. 2.)[725].

St. 3. propisuje odgovornost za nehajni oblik krivnje. Takva odgovornost nije propisana u kaznenom djelu, neizvršavanje zapovijedi, što začuđuje. Policijski službenicima, bez obzira što su u cjelini gledajući, profesionalno jedinstveniji od vojnih osoba, s obzirom na to da u pojam, vojne osobe ulaze i ročni vojnici[726], neopravdano ih je glede odgovornosti stavljati u povoljniji položaj od vojnih osoba.

7. Nezakonita zapovijed

Nezakonita zapovijed je svaka zapovijed koju je izdao ovlašteni nadređeni, a kojom se od podređenog traži poduzimanje protuzakonite aktivnosti.

U KZ-u, što je već istaknuto u uvodu, nema propisa koji bi do određene mjere policijskom službeniku jamčio blagodat kada postupanjem po zapovijedi ostvaruje kazneno djelo kao što ga imaju vojne osobe. Takav propis za policiju nije nužan jer bi ponekada mogao poticati na komotnost u izvršavanju službe, a to nije prihvatljivo. Treba istaknuti da propis u KZ koji se odnosi na vojne osobe omogućava blagodat u odnosu na ZO i Zakon o službi, ali upravo stoga što oba sadrže strože zahtjeve, ostaje uvijek stegovna odgovornost[727].

---

[725] V. Grupa autora, 660. Pavišić/Veić, 651-652.

[726] V. 3. A).

[727] Usp. čl. 27. Zakona o službi i čl. 48. ZO.

Na kraju valja utvrditi kako aktivnosti oko donošenja novih propisa, zakona i podzakonskih akata obvezuju na određenje sadržaja zapovijedi i uređenje drugih pitanja koja su nužna za legitimitet tog, u policijskoj praksi, vrlo značajnog pitanja.

Razmatranje o zapovijedi nadređenog otkrilo je dvije grupe problema koji se moraju istovremeno rješavati.

Prva grupa problema odnosi se na pronalaženje i u normativnom oblikovanju optimalnog odnosa u policijskoj hijerarhiji. Pri tome je nužno razlikovati zapovijedanje u policiji kao neophodan krajnji i iznimni način komuniciranja od drugog, redovitog načina. Već je u uvodu naznačeno da je zapovijedanje jedan od načina rukovođenja, međutim, ni teorija, a ni praksa ne nude naziv za taj drugi način. Govoriti o rukovođenju naspram zapovijedanju pogrešno je, jer pojam rukovođenje u organizacijskom smislu ima jasniji sadržaj, pri čemu je zapovijedanje oblik komuniciranja rukovoditelja prema podređenom u određenim akcijama i situacijama. Vojna organizacija, kako je prikazano, ima vlastiti sustav koji ne može biti uzor za policiju (tim više za pravosudnu policiji, i financijsku policiju), kao što ne može biti niti organizacija i funkcioniranje drugih organizacija.

Kazneni zakon, uređujući neizvršenje zapovijedi, nedosljedno nabraja poslove čije neizvršenje od podređenog uvjetuje kaznenu odgovornost. Kazneni zakon ne sadrži ni propis koji bi bio istovjetan čl. 388. - odgovornost za djelo počinjeno po zapovijedi nadređenog. Takav propis nije nužan, s obzirom na stav da policijski službenik ne smije postupanjem po zapovijedi počiniti kazneno djelo.

U razmatranju je, nadalje, istaknuto cijeli niz drugih pitanja koja su povezana s zapoviješću nadređenog, na koja novi propisi moraju odgovoriti kako bi policijski službenik bio u jasnom položaju kada postupa po takvoj zapovijedi. S obzirom na to da s razmatranom temom osobiti doticaj imaju službenici Specijalne policije, njihov položaj mora biti, pored načelnog

uređenja (u zakonu i podzakonskim aktima) koje treba vrijediti za sve redarstvene službe, dodatno uređen.

IV. Ostali razlozi

1. Službena dužnost

Postupanje po službenoj dužnosti uzima se kao poseban razlog isključenja protupravnosti[728]. Temeljni uvjet za to je postojanje na zakonu utemeljene ovlasti na poduzimanje određene radnje (ovdje uporabe sredstava prisile). Međutim, sama zakonska ovlast nije dostatna osnova isključenja protupravnosti. Naime, službena radnja ima svoju zakonsku osnovu (u protivnom je riječ o neutemeljenoj radnji)[729] zatim, propisan način, modalitete ostvarenja (inače je riječ o prekoračenju ovlasti)[730] i standardna pravila postupanja. Samo ukoliko je konkretno ostvarenje službene radnje ostalo u okvirima rečenih uvjeta, djelo počinjeno u službenoj dužnosti nije kazneno djelo.

U izloženom smislu polazni kriterij prosudbe formalne je naravi (postojanje propisanih pretpostavki za uporabu sredstava prisile). To je temeljno pitanje odlučno za osnovanost zahvata i utvrđivanje zlouporabe. Valja uvrstiti i kriterije ocjene stvarnih okolnosti posredstvom hijerarhijski nižih, ali konkretnijih kriterija sadržanih u pravilima službe, standardima postupanja i slično, sve do ocjene konkretnih okolnosti u kojima je radnja ostvarena.

Za uporabu sredstava prisile, koja je sukladna uvodno iznijetim pripomenama, ekstremni oblik prisile - opasno, destruktivno sredstvo, valja postaviti stroge uvjete utemeljene na načelima koja su izložena u ranijem

---

[728] Usp. Bačić, 189.

[729] V. izlaganje pod 3. D).

[730] V izlaganje pod 2.

izlaganju. Upravo ta temeljna načela uporabe sredstava prisile svojim sadržajem moraju biti kriterij za rješavanje dvojbenih situacija koje se javljaju u životnoj praksi. Tu postoje vrlo krupne razlike među pojedinim državama (nacionalni kriteriji uporabe sredstava prisile) koje su uvjetovani različitim socijalnim i ekonomskim momentima, tradicijom, državnim uređenjem i pritiskom kriminaliteta. Samostalna narav postupanja u službenoj dužnosti kao posebni razlog isključenja protupravnosti nije sama po sebi jamstvo službeniku da će se na njegov postupak prosuđivati po posebnom normativnom ustroju. Naime, sudovi često ignoriraju posebne propise ostajući u okvirima općih ustanova kaznenoga prava, što je iz razloga koji su izloženi ovdje pod A), neprihvatljivo. Valja upozoriti da osim neprihvatljivoga ignoriranja postojećih propisa to može prouzročiti neosnovane, nepravedne i socijalno štetne odluke. Problem je posebice osjetljiv u predmetima s inozemnim obilježjem, kao npr. bijeg preko državne granice i progon plovila.

2. Pristanak oštećenog

Pristanak oštećenog može također biti jedan od razloga za isključenje protupravnosti. To je dopuštenje oštećenog za povredu njegovog pravno zaštićenog dobra u sitacijama kada se takvo povrijeđivanje može uvažiti[731]. Mogućnost uvažavanja tavog pristanka, odnosno mogućnost oštećenog da raspolaže svojim dobrima jest ograničena na ona dobra čije povrijeđivanje nije u suprotnosti sa širim interesima zajednice. U situacijama kada je dobrovoljni pristanak prihvatljiv kao razlog za isključenje protupravnsoti, on treba biti istaknut prije ili istovremeno s počinjenjem djela. On mora biti dan slobodno, izričito, odnosno mora jasno slijediti iz konkludentnih radnji.

U vezi razmatranih pitanja, pristanak oštećenog kao razlog isključenja protupravnosti ima vrlo skromno, zanemarivo značenje. Naime, po naravi stvari on dolazi u obzir samo tamo gdje je pristanak oštećenika inače bitan

[731] V. Bačić, 194, Zlatarić/Damaška 266.

kao osnova isključenja protupravnosti. Pristanak oštećenog povodom uporabe sredstava prisile možemo promatrati s dvaju gledišta. Prvo gledište jest odnos službene osobe prema oštećeniku a drugo jest odnos oštećenika i napadača u situacijama kada je službena osoba ovlaštena za postupanje. Kažnjiva ponašanja koja mogu doći u obzir uporabom sredstava prisile ovisna su o navedenim gledištima.

U prvom odnosu nisu za pretpostaviti slučajevi kada bi oštećenik morao dati pristanak za nezakonito postupanje službene osobe uporabom sredstava prisile. U razmišljanjima o kaznenim djelima koja bi eventualno mogla doći u obzir su: tjelesna ozljeda i zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti. Ne može se pristati na uporabu sredstava prisile ni kod jednog od navedenih djela. Službene osobe o kojima se govori su u funkciji zaštite svake osobe i zato valj isključiti dopustivost bilo kakvog pristanka oštećenog za nezakonitu uporabu sredstava prisile.

Pristanak oštećenika je relevantan u policijskom, vojnom ili u postupanju pravosudnih policajaca kada su dva dobra istog titulara ugrožena i kada bi postojala mogućnost zaštititi jednog od njih, a drugog žrtvovati. U pojavama suvremenog kriminaliteta, pristanak oštećenog može se pojaviti pri različitim vidovima iznuda i ucjena, gdje je aktualno pitanje - do koje mjere pristanak oštećenog može utjecati na nepoduzimanje zakonom propisanih mjera, u našem razmatranju, uporabi sredstava prisile.

Pristanak oštećenika u suvremenim prilikama važan je element u području suvremenih pojava zločina. Naime, tu se lako može stvoriti situacija iznuđenog pristanka, koji kao takav, ne može izražavati valjane pravne učinke, posebice ne u odnosu na sredstvo takva dosega kakvo je sredstvo prisile.

Zaključno, valja ponoviti da pristanak oštećenog kao razlog isključenja protupravnosti dolazi u obzir samo u odnosu na ona dobra s kojima oštećenik raspolaže, ali da je u tome ograničen kada postoji nužnost zaštite pravnog

poretka kroz zaštitu takvog oštećenika. Najčešći slučajevi takvog ponašanja su različiti oblici solidarizacije žrtve i napadača prilikom otmice osobe[732].

3. Pomoć drugim tijelima državne vlasti

Službenici različiti državnih tijela, ako to nije izrijekom navedeno u nekom od propisa, nemaju mogućnost u ostvarenju svojih zadaća koristiti prisilu, što je razlog obraćanja policiji radi osiguranja prisilnog izvršenja njihovih zadaća[733]. Vojne osobe i pravosudni policajci takvih obveza nemaju. Policijski službenici obvezni su pružiti pomoć državnim tijelima i organizacijama koje obavljaju javne ovlasti radi osiguranja izvršenja njihovih izvršnih odluka[734].

Rečene aktivnosti policije uobičajeno nazivamo asistencija. Policijski su službenici ovlašteni uz uporabu prisile sprovesti odluku državnog tijela kada je to tijelo samostalno ne može izvršiti jer mu prijeti ozbiljno suprotstavljanje osobe protiv koje se radnja poduzima.

Načelni propis o tome sadržan je u čl. 7. st. 2. Zakona. Pored navedenog propisa, obvezu pružanja pomoći propisuje čl. 59. Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama[735].

---

[732] U teoriji se takvi primjeri nazivaju "Stokholm-sindrom", o njegovim manifestacijama i postupanju v. Kube/Störzer/Timm, 546.

[733] Klasifikacija službenika ovlaštenih na uporabu prisile, v. pod 3. C).

[734] V. Perić, 87-89.

[735] Čl. 59. glasi: "(1) Ovlaštene službene osobe Ministarstva unutarnjih poslova dužne su na poziv doktora medicine pružiti pomoć zdravstvenim djelatnicima pri savladavanju tjelesnog otpora osobe iz čl. 22. ovoga Zakona, ali samo dok ta osoba pruža tjelesni otpor te dok ne osigurava zbrinjavanje i otklanjanje neposredne opasnosti te osobe. (2) Kada postoji izravna opasnost da će osoba s duševnim smetnjama svojim ponašanjem u psihijatrijskoj ustanovi napasti na život ili tijelo neke osobe ili otuđiti, uništiti ili teže oštetiti imovinu te ustanove, službene osobe Ministarstva unutarnjih poslova dužne su na poziv ravnatelja ili zdravstvenog djelatnika kojeg je za to ovlastio ravnatelj psihijatrijske ustanove žurno pružiti odgovarajuću pomoć. (3) Osoba koja je uputila pozive iz st. 1. i 2. ovoga članka dužna ga je naknadno u pisanom obliku obrazložiti te to obrazloženje uložiti u liječničku dokumentaciju."

U obavljanju navedenih poslova može se pojaviti i potreba oružanog djelovanja prema osobama ili stvarima, ali ne kao način ostvarenja službenih zadataka. Obveza može nastati kao posljedica ponašanja osobe prema kojoj se poduzimaju radnje državnog tijela, u smislu da ona napada na službene osobe, ili druge osobe. Dok je čl. 59. st. 1. Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama jasan i prihvatljiv st. 2. može izazivati sumnju. U kojoj je to situaciji prihvatljivo interveniranje policije u psihijatrijskoj ustanovi gdje postoje posebno obučene osobe za rad sa osobama koje imaju duševne smetnje. Policijski službenik može unijeti takvom intervencijom samo "golu silu" koja je teško prihvatljiva ako se u liječenju koriste odgovarajući standardi. Eventualnu mogućnost za intervencijom možemo prihvatiti neposredno nakon prijema osobe u psihijatrijsku ustanovu kada nije moguće primjeniti sredstvo za liječenje. U svim drugim slučajevima može se pojaviti i pitanje odgovornosti određene osobe za ponašanje osobe s duševnim smetnjama. Ipak, u takvim situacijama, zbog liječničkog propusta ne možemo isključiti potrebu za djelovanjem.

Iz izloženog se jasno ukazuje da za radnje pružanja pomoći drugim državnim tijelima nije potrebno imati posebna pravila o uporabi sredstava prisile jer ona koja uređuju standardna policijska postupanja zadovoljavaju.

Sasvim druge prirode je pružanje pomoći tijelima koja suzbijaju pobunu u kazneno-popravnim zavodima. U RH te ustanove osiguravaju službenici pravosudne policije, dakle službenici drugog državnog tijela. Je li moguće da se specijalizirane jedinice policije koriste radi obuzdavanja pobuna unutar kazneno popravnih zavoda? U primjerima šire pobune službenici pravosudne policije ne mogu sami djelovati. Nije primjereno unutar Ministarstva pravosuđa držati posebno uvježbane jedinice za djelovanje u tako rizičnim situacijama. Zbog toga je praksa u razmatranim prilikama, korištenje usluga policijskih službenika.

Važnim se ukazuje pitanje moraju li službenici koji interveniraju u tim prilikama imati šire ovlasti na uporabu sredstava prisile, ili možda uže, s

obzirom na to da se sudionici pobune najčešće nalaze u takvoj situaciji da ne mogu pobjeći?

Ono što eventualno opravdava šire ovlasti na uporabu sredstava prisile jest činjenica da se osuđene osobe nalaze u specifičnom odnosu prema državi i da bi bilo "kapitulantski" za državu kada bi ona bila popustila zahtjevima koje sudionici pobune postavljaju.

Zamislivi su primjeri gdje pobuna ne znači i istovremeno napad na nečiji život, što bi po konceptu razmatranih propisa bio povod za uporabu i najtežih sredstava kakvo je vatreno oružje. Ako ne prihvatimo šire ovlasti na uporabu sredstva prisile, onda trebamo biti pripravni na kritike za nemoć, neefikasnost, jer pristajemo na iscrpljivanje pobunjenih osuđenika te o njihovoj izdržljivosti ovisi uspjeh policijske akcije[736].

Držimo da je u načelu i u takvim primjerima uporaba sredstva prisile mora biti posljednje sredstvo. Isto tako ističemo da država nema obveze trpjeti ponižavanja koja su vremenski neodređena, a posljedica su raznovrsnih iznuda i ucjena koja slijede iz ponašanja pobunjenika. Načela nužnosti i razmjernosti pružaju najbolji smjerokaz za dalje postupanje.

[736] Usp. Böhrenz, 142.

6. DIO

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

A) SAŽETAK RAZMATRANJA

U ovom radu razmatrala se zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti.

U prvom dijelu određen je predmet razmatranja i postavljene su četiri hipoteze. Hipoteza 1: Uporaba sredstava prisile koja primjenjuju službene osobe u obavljanju službenih zadaća u Republici Hrvatskoj nije cjelovito i sustavno uređena. Hipoteza 2: Donošenjem odredbe čl 32. KZ-a zbog njegovog blanketnog sadržaja nije došlo do bitnog poboljšanja u normativnoj uređenosti uporabe sredstava prisile. Hipoteza 3: Postoje propisi koji u RH uređuju uporabu sredstava prisile koji su zastarjeli pa nisu sukladni suvremenom shvaćanju pojma zakon. Hipoteza 4: Uvrštavanjem kaznenog djela, mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje (čl. 176.) u KZ došlo je znatnog preklapanja toga djela s kaznenim djelom, zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti (čl. 127.).

U drugom dijelu određeni su središnji pojmovi sredstva prisile, sustav sredstava prisile, ovlast i ovlaštenik na uporabu sredstava prisile.

U trećem dijelu utvrđeni su ovlaštenici na uporabu sredstava prisile u RH: policijski službenici, pravosudni policajci, inspektori financijske policije i vojne osobe. Potrebno je istaknuti da se razmatrane kategorije osoba koje su ovlaštene koristiti sredstva prisile međusobno bitno razlikuju prema vrstama sredstava prisile što su ih ovlašteni koristiti i prema razlozima poradi kojih ta sredstva smiju koristiti. To je razlog da se svakoj kategoriji osoba moralo pristupiti na izdvojeni način. Sve navedene službenike povezuje postojanje čl. 32. KZ zakonita uporaba sredstava prisile, koji isključuje postojanje kaznenoga djela (odnosno protupravnosti) kada službene osobe uporabe sredstva prisile u skladu s zakonom. Navedeni propis nije rijetkost u zakonodavstvima europskih država. No, ne može se reći ni da je pravilo, da on postoji u kaznenom zakonu.

Zakonodavna rješenja, sudska praksa i znanost kaznenoga prava Njemačke i Austrije, čiju pravnu tradiciju u velikom dijelu slijedi RH, nemaju potrebu za takvim propisom. Njihova sudska praksa, koja je najvećim djelom relevantna za stvarni položaj službenih osoba nakon uporabe sredstava prisile, priznaje propise koji uređuju uporabu prisile kao radnje poduzete u okviru službene dužnosti. Tome je samostalni razlog za isključenje protupravnosti čije su osnove izvan kaznenog zakona. Više primjera sudske prakse u RH koji su razmatrani u radu, potvrđuju da sudovi nisu priznavali razloge za isključenja protupravnosti u posebnim propisima, što je eventualno opravdani razlog za uvođenje propisa, zakonita uporaba sredstava prisile u KZ.

Najveća disperzija propisa koji uređuju korištenje prisile vezana je uz policijske službenike i vojne osobe. Propisi o tome sadržani su u ZKP-u, Zakonu i Zakonu o službi. Pristupi u normativnom uređenju ZKP-a, Zakona i Zakona o službi se međusobno razlikuju. ZKP normativno uređenje povezuje s maksimalnom posljedicom koju je pravni poredak spreman prihvatiti, a uređenje u Zakonu se temelji na vrstama sredstava prisile koja su dopuštena u određenim slučajevima. Takvo stanje je neprihvatljivo s motrišta pravne određenosti uvjeta za uporabu sredstava prisile. Zato se ističe da ova pravila nisu određena i jasna.

Represivnošću se ističu tri propisa u Zakonu: prvi koji dopušta uporabu vatrenog oružja radi sprečavanja bijega preko državne granice, drugi koji dopušta uporabu vatrenog oružja u progonu plovnog objekta i treći, koji dopušta uporabu vatrenog oružja radi odbijanja napada na objekt koji se osigurava. Valja istaknuti kako se uporaba vatrenog oružja radi progona plovnog objekta može ocijeniti kao nezadovoljavajuća samo zato što nema dovoljno razrađena pravila kojima bi se razlikovalo uporabu vatrenog oružja prema predmetu od uporabe vatrenog oružja prema osobama.

Sredstva prisile na koja su ovlašteni pravosudni policajci uređena su u osnovi ZIKIPS-om, koji je u svim svojim dijelovima zastario, pa tako i glede

uporabe prisile. On smjera uređenju svih sredstava prisile međutim, tom se uređenju mogu uputiti slični prigovori, kao i spomenutim propisom.

Ovlast na uporabu sredstava prisile inspektora financijske policije uređena je Zakonom o financijskoj policiji uređena na krajnje nedostatan način. Izlaz iz toga jest primjena općih ustanova kaznenoga prava. U normativnoj uređenosti represivnošću se ističe propis u čl. 17. st. 1. toč. 2. koji omogućava uporabu vatrenog oružja radi sprječavanja bijega prijevoznog sredstva.

Ovlasti vojnih osoba uređene su Zakonom o službi i ZKP-om. Potonji propis uređuje uporabu vatrenog oružja vojne policije, no odnosi između navedenih zakona su nejasni.

Značajni prostor zauzima izlaganje o međunarodnim izvorima prava na uporabu sredstava prisile, od OUN-a i Vijeća Europe. Osnovni zaključak toga dijela je kako je OUN stvorila korpus pravila koja još uvijek ne predstavljaju međunarodnu obvezu jer nisu prihvaćena u takvom obliku (nisu konvencija već Osnovna načela), ali ona, ne samo autoritetom organizacije koja iza njih stoji, već, prije svega jasnoćom i logičnošću govore o smjeru kretanja i krajnjim domašajima sredstava prisile koja koriste sve službene osobe koje su u pojedinim državama ovlaštene na uporabu sredstava prisile. Europski sud za ljudska prava donio je više odluka u kojima se osvrće na sredstva prisile. U radu su na više mjesta citirane odluke ili su prikazani isječci koji su značajni za argumentaciju pojedinih stajališta.

U cijelosti gledajući, odnos između normativne uređenosti sredstava prisile i Europske konvencije obilježava djelomična nepodudarnost. Ona se očituje u nedovoljnoj i nejasnoj normativnoj uređenosti toga pitanja u Republici Hrvatskoj (kod svih razmatranih službi) i prelaženju granica koje Europska konvencija postavlja u tom smislu (sprečavanje bijega preko državne granice, progon plovila, sprečavanje bijega prijevoznog sredstva).

U trećem dijelu, gledajući u cjelini, najviše je prostora dato policijskim sredstvima prisile, jer su uz prikaz svih osnova za uporabu svih sredstava

prisile prikazana i načela za navedenu uporabu sredstava prisile. Načela o kojima se govori mogu biti u pretežitom dijelu primjenjiva pri svakoj uporabi sredstava prisile, međutim policijska uporaba prisile prožeta je specifičnostima tako da i stoga ustraju na tome da policijska uporaba sredstava prisile predstavlja polazište za analizu načela.

U četvrtom dijelu govorilo se o više tema koje su nužne za uporabu sredstava prisile. Najprije je bilo govora o teorijskim shvaćanjima značenja prisile u državi u povijesnom presjeku i danas, o moralno etičkim pitanjima te o zlouporabi policijskih sredstava prisile. Ovdje se raspravlja i o nejasnom odnosu između kaznenih djela, zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti (čl. 127.) i kaznenoga djela mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje (čl. 176.). Neodređenost se očituje u znatnom preklapanju inkriminacija. Nedosljednost u nabrajanju poslova koje obavljaju službene osobe, a koji mogu imati značenje pri uporabi sredstava prisile prisutna je i kod više drugih kaznenih djela, što povećava nejasnoće u raspravljenom području.

Raspravljajući o posebnostima kaznene odgovornosti službenih osoba za protupropisnu uporabu sredstava prisile utvrđeno je kako te osobitosti nisu od odlučujućeg značenja, (ali nisu zanemarive) bilo da se radi o osobitostima koje idu u prilog bilo da se radi o drugima, koja idu na štetu službenim osobama. Važno je istaknuti kako službene osobe moraju biti obrazovane za uporabu sredstava prisile, međutim nije moguće isključiti da upravo nedovoljan stupanj obrazovanje bude uzrokom protupropisne uporabe prisile. U postupku novačenja službenih osoba isto tako nije moguće isključiti sve one kojima osobna svojstva tijekom obavljanja službe mogu biti poticajna za uporabu prisile, kao što nije moguće isključiti različite oblike krivnje.

U petom dijelu govorilo se o zakonitoj uporabi sredstava prisile kao razlogu isključenja protupravnsoti. Najprije je prikazana zakonita uporaba sredstava prisile u sustavu razloga isključenja protupravnosti. Osobitu pozornost zaslužuje odnos između općih ustanova kaznenoga prava, nužne

obrane i krajnje nužde s propisima koji uređuju uporabu sredstava prisile službenih osoba o kojima je riječ. Istaknuti propisi ne uređuju sve slučajeve u kojima se mogu zateći službene osobe. Zato se otvara pitanje mogućnosti da ti "drugi" slučajevi koji su izvan normativne uređenosti ovlasti određene službe potpadaju pod opće ustanove kaznenoga prava. Drugo, što također u tom odnosu može predstavljati problem, jest davanje različita značenja pojedinim pojmovima u kaznenom zakonu i drugim propisima koji uređuju pojedine ovlasti. Nakon toga utvrđivan je odnos zakonite uporabe sredstava prisile prema drugim razlozima isključenja protupravnosti. U toj skupini osobita pozornost je dana odnosu prema nužnoj obrani krajnoj nuždi i zapovijedi nadređenoga. Na kraju, u skupini ostalih razloga za isključenje protupravnosti govorilo se o razlozima koji mogu imati doticaj s zakonitom uporabom sredstava prisile.

U skladu s tako provedenom analizom mora se odgovoriti na postavljene hipoteze ovoga rada potvrdno.

Hipoteza 1: Sredstva prisile koja upotrebljavaju službene osobe u obavljanju službenih zadaća u Republici Hrvatskoj nisu cjelovito i sustavno uređena.

Uporišne točke za takav zaključak su sljedeće:

1. niti za jednu vrstu službenih osoba koje su ovlaštene na uporabu sredstava prisile nisu propisana sva sredstva prisile aktom razine zakona (v. pod 3. E) i 3. F) II.),
2. za inspektore financijske policije i vojne osobe nisu objavljeni provedbeni propisi o uporabi sredstava prisile (v. pod 3. B) i 3. E) II.),
3. djelomično uređenje uporabe sile opasne po život ZKP je uveo pojam nepoznat u našem pravu, a istovremeno ga nije do kraja odredio (v. 3. E) II.)
4. propisi koji uređuju uporabu vatrenog oružja za policijskog službenika, pravosudnog policajca i vojnu osobu radi odbijanja napada od objekata koji se osigurava nisu jasni jer nemaju ni jedne odredbe koja bi govorila o

elementima nužnim za ocjenu vrijednosti objekata (materijalnoj, političkoj, sigurnosnoj i sl.),

U potvrđivanju hipoteze 2 valja istaknuti kako je donošenje odredbe čl. 32. KZ-a zbog njenog blanketnog sadržaja postalo neophodno uređenje zakonite uporabe sredstava prisile jer bez toga isključenje protupravnosti nije moguće (v. 5. A). U prilog odgovora na hipotezu 2 treba kazati kako zakonita uporaba sredstava prisile sama po sebi ne predstavlja nikakav napredak u odnosu na jasnoću i određenosti uvjeta za uporabu sredstava prisile jer nedostaju kvalitetni propisi u kojima bi bili sadržani uvjeti za uporabu sredstava prisile. Isto tako opstojnost navedenog propisa ne donosi posebne praktične prednosti u odnosu na stanje prije stupanja na snagu KZ-a. Treba zato naglasiti da je i dalje otvorena mogućnost da sudovi procjenjuju uvjete za uporabu sredstava prisile službenih osoba temeljem općih ustanova kaznenoga prava upravo zbog spomenutog razloga (v. 5. B). *Ratio* čl. 32. KZ jest sasvim sigurno u sprečavanju takvog postupanja, ali stvarno stanje i dalje otvara tu mogućnost.

U potvrđivanju hipoteza 3 treba istaći:

1. propisi koji uređuju uporabu sredstava prisile pravosudnih policajaca su u jezičnom i organizacijskom smislu u tolikoj mjeri zastarjeli da je opravdano govoriti kako su propisi nejasni (v. 3. B) II.),
2. sličan prigovor odnosi se na normativno utvrđivanje hijerarhijskih odnosa u policiji, pravosudnoj policiji i financijskoj policiji koje je nužno budući da propisi koji uređuju uporabu sredstava prisile ustraju na zapovijedi na uporabu kada službene osobe obavljaju službu s nadređenim (5. B) III.),
3. uporaba sredstava prisile (vatrenog oružja) inspektora financijske policije prema vozilima jest bez dopunskih uvjeta pa se može tvrditi da je zbog toga potpuno neodređena (v. 3. B) 3. i 3. F) II.)

Potvrda hipoteze 4 kojom je istraživano sadržajno preklapanje radnji iz kaznenih djela, mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće

postupanje s radnjama propisanim u kaznenom djelu zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti temelji se na analizi sadržaja obaju kaznenih djela (v. 3. D) III. i 4. C).

B) ZAKONITA UPORABA SREDSTAVA PRISILE KAO POSEBAN RAZLOG ISKLJUČENJA PROTUPRAVNOSTI *DE LEGE FERENDA*

Zakonitu uporabu sredstava prisile u budućem razvoju u RH valja promatrati na dvije razine. Prva razina jest KZ. U njemu i dalje treba ostati čl. 32. Bez obzira što je taj propis deklarativne naravi njegova neophodnosti slijedi iz dosadašnje nespremnosti sudske prakse da prihvati dogmatski položaj razloga za isključenje protupravnosti koji su sadržani u posebnim propisima. U odnosu na službene osobe ovlaštene na uporabu sredstava prisile valja čl. 32. KZ ocijeniti u osnovi prihvatljivom.

Druga razina problema jest u posebnim zakonima koji uređuju specifične ovlasti na uporabu sredstava prisile. U tim propisima su jednakopravni čimbenici kvalitete normativne uređenosti sredstava prisile kao i u čl. 32. KZ. Zato treba istaknuti kako KZ s drugim posebnim propisima predstavlja funkcionalnu cjelinu u kojoj je neopravdano naglašavati značenje bilo kojeg dijela jer su svi oni važni.

S obzirom na to da policijski službenici u redovitim prilikama najčešće primjenjuju sredstva prisile i da su stoga pravila o uporabi sredstava prisile u svezi s njihovim postupanjem najbrojnija i dogmatski najbolje obrađena, najprije ćemo dati prijedlog njihova sadržaja, a nakon toga ćemo se osvrnuti na specifičnosti koje bi morala sadržavati pravila što uređuju ovlasti vojnih osoba, pravosudnih policajaca i službenika financijske policije.

1. Već u općem pristupu uređenja sredstava prisile (u posebnim propisima) de lege ferenda, treba dati prednost kontinentalnom pristupu, i to iz najmanje dva razloga. Prvo, takav pristup imaju sve nama susjedne države i one države koje pripadaju kontinentalnom europskom pravnom sustavu. Drugo, cjelokupni pravni sustav u RH je povijesno određen upravo tim pristupom (tradicija oko sto pedeset godina), s aktualnim naznakama njegova poštivanja *pro futuro*. Potonje je osobito vidljivo u prijedlogu

normativnog uređenja ovlasti pravosudnih policajaca[737]. Navedeni propis polazi od sredstava prisile, a ne od posljedice koju je spremah prihvatiti. Pri tome ne treba zanemariti stručnu analizu drugog pristupa jer on ima značajnih prednosti.

2. Uporabu sredstava prisile radi zaštite života čovjeka nužno je kod svih službenih osoba izjednačiti sa općim pravilima koja slijede iz ustanova nužne obrane.
3. Posebne zaštitne obveze koje su karakteristika određene službe valja urediti sukladno potrebama.
4. Uređenje ovlasti policijskih službenika koji su u mogućnosti sukobljavanja (u odnosu na druge službene osobe) s najraznovrsnijim razlozima i osobama moraju imati i najveći broj propisa koji ta pitanja uređuju. U propisu zakonske razine potrebno je najprije nabrojiti sredstva prisile, a nakon toga istaknuti načela postupnosti, iznimnosti i ograničenja uporabe sredstava prisile prema određenim kategorijama osoba. Načelo razmjernosti se ovdje ne spominje s obzirom na to da ono mora biti istaknuto kao opće načelo policijskoga postupanja. Nakon toga potrebno je istaknuti uvjete za uporabu svakog pojedinog sredstva prisile. Takav pristup, bez obzira što se čini u odnosu na stanje *de lege lata* iznimno glomazan, ostavlja prostor za propisivanje načina uporabe i sredstava koja u tom smislu mogu biti korištena. Podzakonski akti tako moraju urediti vrste službenog oružja, vrste i dimenzije službenih palica, vrste sredstava za vezanje osoba i dijelove tijela koji se mogu vezati, vrste kemijskih sredstava i načine njihovog korištenja te specifična ograničenja. Uporabi službenih konja i službenih pasa mora prethoditi propisana izobrazba koja će uzeti u obzir sve ono što je rečeno u općem pristupu uređenja policijskih ovlasti. Službeni konji i službeni psi moraju biti opremljeni posebnom opremom.

---

[737] V. prikaz navedenog uređenja u Konačnom prijedlogu Zakona o izvršavanju kazne zatvora pod 3. B).

Slijedom iznijetoga, policijska uporaba sredstava prisile na razini Zakona trebala bi biti uređena na sljedeći način:

Čl. I.

Sredstva prisile u smislu st. 1. ovoga Zakona jesu: tjelesna snaga, palica, sredstva za vezivanje osobe, uređaj za prisilno zaustavljanje motornog vozila, plinska sredstva, uređaj za izbacivanje mlazova vode, službeni psi, konjica i vatreno oružje.

Sredstva prisile mogu biti upotrijebljena u izvršavanju službenih zadataka ako mjere upozorenja ne jamče uspjeh.

Ukoliko okolnosti slučaja to dopuštaju, uvijek će se rabiti najblaže sredstvo prisile koje jamči uspjeh.

Osobe protiv kojih su ispunjeni uvjeti za uporabu sredstava prisile neće se upozoriti u smislu st. 2. ovoga članka ukoliko bi isticanje upozorenja dovelo u pitanje izvršenje službene radnje.

Sredstva prisile neće se rabiti protiv osoba čiji vanjski dojam ukazuje da su djeca, prema starim osobama, bolesnicima ili ženama u vidnom stanju trudnoće, osim kada od njih prijeti opasnost za život osobe.

Čl. II.

Uporaba tjelesne snage

Uporabom tjelesne snage u smislu ovog Zakona smatra se uporaba različitih zahvata borilačkih vještina ili njima sličnih postupaka na tijelu druge osobe, kojima je cilju što manje bolno svladavanje otpora osobe.

Otpor osobe može se sastojati u napadu na ovlaštenu službenu osobu ili drugu osobu, poduzimanju prekršaja ili kaznenih djela, uzrokovanju opasnosti, neposluhu ili u bijegu pred primjenom zakonitih mjera ovlaštenih službenih osoba.

Uporabom tjelesne snage smatra se i udarac dijelovima tijela ovlaštene službene osobe prema drugim osobama zbog razloga propisanih u st. 2. ovoga članaka.

Članak III.

Uporaba palice

Uporaba palice dopuštena je ako je uporaba tjelesne snage bezuspješna ili ne jamči uspjeh.

Članak IV.

Uporaba sredstava za vezivanje

Ovlaštene službene osobe mogu rabiti sredstva za vezivanje poradi:

1. sprečavanja napada na ovlaštenu službenu osobu ili omogućavanje izvršenja službenog zadatka;
2. radi sprečavanja bijega osobe;
3. radi onemogućavanja samopovrjeđivanja.

Članak V.

Uporaba uređaja za prisilno zaustavljanje vozila

Uporaba uređaja za prisilno zaustavljanje vozila dopuštena je:

1. radi sprečavanja bijega osobe koja je zatečena u kaznenom djelu za koje se progon poduzima po službenoj dužnosti,
2. radi sprečavanja bijega osobe kojoj je oduzeta sloboda ili postoji nalog za oduzimanje slobode,
3. radi sprečavanja nezakonitog prijelaza državne granice vozilom,
4. radi sprečavanja nedopuštenog pristupa vozilom do objekta ili područja gdje se nalaze osobe koje ovlaštena službena osoba osigurava,
5. radi sprečavanja daljeg kretanja vozila kojim upravlja osoba koja je prije toga bila najmanje dvaput propisno zaustavljena davanjem propisanog znaka, a nije poštivala znak za zaustavljanje vozila.

Prije postavljanja uređaja iz st. 1. ovoga članka ovlaštene službene osobe dužne su postaviti propisanu signalizaciju kojom se upozorava na postavljeni uređaj.

Članak VI.

Uporaba službenog psa

Ovlaštene službene osobe mogu rabiti službenog psa kao sredstvo prisile u sljedećim slučajevima:

1. kada su ispunjeni uvjeti za uporabu tjelesne snage i palice;
2. kada su ispunjeni uvjeti za uporabu vatrenog oružja;
3. kada uspostavljaju narušeni javni red i mir;

U slučajevima iz prethodnog stavka toč. 2. službeni pas može se koristiti i bez zaštitne košare, a u slučajevima iz toč. 1. i 3. samo s zaštitnom košarom.

Članak VII.

Uporaba plinskih sredstava

Ovlaštene službene osobe mogu rabiti plinska sredstva pored razloga navedenih u čl. XV., kada se osoba nalazi u zatvorenom prostoru iz kojega je treba istjerati ili radi rješavanja talačkih situacija.

Članak VIII.

Uporaba konjice

Konjica se može rabiti samo radi uspostavljanja narušenog javnog reda i mira.

Članak IX.

Uporaba vatrenog oružja

Ovlaštene službene osobe mogu rabiti vatreno oružje ako su druga sredstva prisile korištena bezuspješno ili ne jamče uspjeh.

Uporaba vatrenog oružja nije dopuštena kada dovodi u opasnost život drugih osoba, osim ako je uporaba vatrenog oružja jedino sredstvo za obranu života ili tijela osobe od neposrednog napada ili opasnosti.

Uporaba vatrenog oružja nije dopuštena protiv osoba koje prema općem izgledu nisu napunile četrnaest godina života, osim kada je uporaba vatrenog oružja jedini način za obranu od napada ili opasnosti.

Prije uporabe vatrenog oružja osobi će se uputiti usmeni poziv "Stoj, policija !" a nakon toga drugi poziv "Stoj, pucat ću!"

Zahtjevi iz prethodnog stavka neće se upućivati ukoliko bi se time dovelo u pitanje izvršenje službenog zadatka.

Članak X.

Uporaba vatrenog oružja prema osobama

Ovlaštene službene osobe mogu rabiti vatreno oružje:

1. kada su ispunjeni uvjeti nužne obrane, (čl. 29. KZ-a);
2. radi sprečavanja bijega osobe zatečene u izvršenju kaznenoga djela za koje se može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža ili ako je izdan nalog za uhićenje osobe zbog izvršenja navedenih kaznenih djela.
3. spriječiti bijeg osobe koja je uhićena zbog počinjenja kaznenog djela iz toč. 2. ili osobe za kojom je raspisana potraga poradi bijega s izdržavanje kazne zatvora.

Članak XI.

Uporaba vatrenog oružja u progonu plovnog objekta

Vatreno oružje može se rabiti prema plovnom objektu kojega se progoni samo:

1. kada su ispunjeni zahtjevi nužne obrane;
2. kada je u plovilu počinitelj kaznenog djela za koje se može izreći kazna zatvora od najmanje pet godina;
3. za neposluh spram primljenog naloga za zaustavljanje ako je to nužno da bi se spriječilo nastupanje teških posljedica ili opće opasnosti.

Prije uporabe vatrenog oružja mora se posadi plovnoga uputiti nalog za zaustavljanje.

Nalog za zaustavljanje iz st. 2. ne mora se uputiti ukoliko izravnost opasnosti ne opravdava njegovu uporabu.

Članak XII.

Uporaba posebnih vrsta oružja i eksplozivnih sredstava

Ovlaštena službena osoba specijalne policije može rabiti posebne vrste oružja i eksplozivna sredstva kada su ispunjeni uvjeti iz čl. IX Zakona, a druge vrste oružja su neuspješne ili ne jamče uspjeh.

Posebna oružja i eksplozivna sredstva ne mogu se rabiti radi sprečavanja bijega osoba.

Eksplozivna sredstva ne smiju se rabiti prema osobama u mnoštvu.

Odluku o uporabi posebnih vrsta oružja i eksplozivnih sredstava donosi ministar ili osoba koju on ovlasti.

Članak XIII.

Uporaba vatrenog oružja prema mnoštvu

Ovlaštene službene osobe mogu rabiti vatreno oružje prema većem broju osoba (mnoštvo) u slučaju ustanka ili pobune, kada one pripremaju ili izvršavaju kaznena djela za koja se može izreći kazna zatvora od najmanje deset godina, a kada druga, blaža sredstva prisile ne jamče prestanak izvršenja takvih djela.

Članak XIV.

Uporaba vatrenog oružja prema životinjama

Ovlaštene službene osobe mogu upotrijebiti vatreno oružje protiv životinja kada od njih prijeti opasnost.

Vatreno oružje može se rabiti prema bolesnim i teško povrijeđenim životinjama kada veterinar ili druga ovlaštena osoba ne može poduzeti takvu mjeru.

Članak XV.

Rastjerivanje

Ovlaštene službene osobe mogu uputiti poziv skupini osoba koja se protupravno okupila ili se protupravno ponaša da se raziđe.

Ako se skupina ne raziđe, mogu se rabiti sljedeća sredstva prisile:

- plinska sredstva,
- mlazovi vode,
- službeni psi,
- konjica,

Prije uporabe navedenih sredstava skupini mora biti upućen čujni poziv da se mirno raziđe.

Mjere navedene u toč. 1.-5. st. 1. ovoga članka smiju se rabiti samo po zapovijedi pretpostavljenoga.

Predloženo rješenje u čl. IX polazi od toga da se ukinu propisi u ZKP-u koji uređuju uporabu prisile.

2. Pravosudna policija

Zadaće pravosudne policije iscrpljuju se u tri smjera: zaštita života ljudi, zaštita objekata koje osiguravaju i sprečavanje bijega osoba kojima je oduzeta sloboda. Ovlast uporabe sredstava prisile mora biti sukladna ovlastima koje u tom smislu imaju policijski službenici. Uporabu vatrenog oružja prema maloljetnim osobama kada bježe iz kaznenoga zavoda moguće je ograničiti s osudom na određenu visinu kazne.

3. Financijska policija

Za ovlasti financijske policije na uporabu sredstava prisile valja ponuditi dvije mogućnosti. Prema prvoj, koja bi u ovome trenutku bila najprihvatljivija, financijskoj policiji treba oduzeti ovalast na uporabu sredstava prisile.

Druga mogućnost jest izgradnja sustava propisa koji bi uređivali jasnu organizaciju službe iz koje bi slijedio odnos subordinacije i drugi čimbenici

koji čine osnovu za povjeravanje tako značajne ovlasti kao što je uporaba sredstava prisile. U takvim okolnostima ovlasti financijske policije glede uporabe sredstava prisile moraju biti usmjerene prema samozaštiti. Zbog toga moraju imati jednake ovlasti koje imaju drugi građani. Drugo - sredstva prisile moraju biti dopuštena radi sprečavanja bijega počinitelja s mjesta počinjenja kaznenih djela, sukladno policijskim ovlastima.

4. Vojne osobe

Uporaba sredstava prisile vojnih osoba mora biti uređena na tri razine. Prva razina: To je uporaba sredstava prisile u obavljanju bojne zadaće. Pri tome vrijede sva ona pravila (o kojima nismo posebno govorili) koja su u pretežitom dijelu propisana u različitim međunarodnim konvencijama, a čije kršenje predstavlja neko od kaznenih djela propisanih u glavi XIII KZ. Druga razina su sredstva prisile koja mogu koristiti sve vojne osobe u redovitim prilikama u državi. U našim uvjetima, to je zaštita života ljudi i odbijanje napada na objekte koje osiguravaju vojne osobe. Treća razina su sredstva prisile koja mogu koristiti vojne specijalističke službe, vojna policija i vojne sigurnosne službe.

Bez obzira što se predlaže druga i treća razina, opravdano je postaviti pitanje neophodnosti njihovog razlikovanja. Razlog tome jest u zadaćama koje ne prelaze potrebe zaštite života ljudi i odbijanja napada na određene objekte. Sukladno izloženom shvaćanju jest i propis iz čl. 28. Zakona o službi.

Sukladno čl. 96. st. 3. ZKP-a potrebno je otvoriti mogućnost za uporabu sredstava prisile vojnim sigurnosnim službama kada obnašaju svoju službu, a ne samo vojnoj policiji, ako se ne ukine citirani članak. Ako se spomenuti članak ukine, onda rješenje mora omogućiti uporabu vatrenog oružja, tjelesne snage i palice, kao i policija, prema osobama prema kojima su ovlaštene djelovati.

POPIS KORIŠTENE LITERATURE*

Abramski, A. i dr; (1991.) Prawo policyjne, Katowice.

-----Acts of the Seminar from 5 to 7 Decembar in 1994. Strasbourg, (1995.) The Implementation of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

Akvinski, T; (1990.) Država, Globus, Zagreb.

Alderson, J;(1995.) Ljudska prava i policija, Hrvatski kulturni dom Rijeka, Rijeka.

Amidon H; (1987.) Law enforcement: From "the beginning" to the English Bobby, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, št. 1. str. 52-58.

-----Amnesty International - Report - AMR 51/36/96. Police Brutality and Excessive Force in the New York City police Department.

Andrassy, J./Bakotić, B./Vukas, B; (1995.) Međunarodno pravo, Školska knjiga, Zagreb.

Augustin, A; (1985.) De civitate dei, svezak prvi, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Bačić, F; (1998.) Kazneno pravo, opći dio, peto prerađeno i prošireno izdanje, Zagreb.

Bačić, F./Šeparović, Z.; (1995.) Krivično pravo, posebni dio, Informator Zagreb, Zagreb.

Bailey, S; Policing in the United Kingdom, The Police Chief 52/1985/3, str. 111-14, prijevod objavljen u Reviji za kriminalistiko in kriminologijo, br. 3/1990. str. 224-227.

Barker, T; (1996.) Police Ethics, Crisis in Law Enforcement, Charles C. Thomas, Publisher, Sprigfield, Illinois.

Bayer, V; (1943.) Kazneno postupovno pravo, Prva knjiga, Poviestni razvoj, Zagreb.

---

* Ostali izvori uvršteni su u tekstu u cijelosti. Izvori koji se citiraju više puta, u bilješkama su istaknuta samo prezimena autora. Uz prezime autora čija se djela citiraju više puta navedena je godina izdanja djela.

Bayer, V; (1995.) Kazneno procesno pravo- odabrana poglavlja, Knjiga I, uvod u teoriju kaznenog procesnog prava, II izmjenjeno izdanje, Zagreb.

Bayer, V; (1986.) Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga. Pravo o činjenicama i njihovom utvrđivanju u krivičnom postupku, Pravni fakultet Zagreb, četvrto izdanje.

Bavcon, Lj; (1977.) Kaznenopravna zaštita čovjeka, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2.

Bavcon, Lj. i dr; (1988.) Kaznenopravna zaštita države i njenog društvenog uređenja, Globus, Zagreb.

Bavcon. LJ. i dr; (1994.) Kazenski zakonik RS, ČZ Uradni list RS, Ljubljana.

Bavcon, Lj./ Šelih, A; (1987.) Kazensko pravo, splošni del, Ljubljana.

Bazala, A; Povijest filozofije, I., II. i III. Globus, Zagreb.

Becker, R; (1996.) Dinsthunde und Dinstpferde - nur ein Hilfsmittel der körperlichen Gewalt? Die Polizei, br. 2.

Bele, I; (1996.) Kaznivo dejanje ponarejanje denarja, Zbornik, strokovno-znanstvenih razprav, Visoka policijsko-varnosna šola, Ljubljana, 9-18.

Bele, I; (Problematika določb o gospodarskih kaznivih dejanjih inkriminiranih na podlagi mednarodnih pogodb, Podjetje in delo, G. V. Ljubljana, XXII/1996. 814-822.

Bevan, V./Lidstone, K; (1991.) The Investigation o Crime: A Guide to Police Powers, Butterworths, London.

Berner, G./ Köhler, M; (1990.) Polizeiaufgabengesetz, 11. neubearbeitete Auflage, München.

Bojanić, I; (1997.) Pojavni oblici i pojam prekoračenja nužne obrane, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 23-43.

Bobbio, N.; (1985.) Uvod u teoriju prava, Logos, Split.

Böhrenz, G; (1982.) Die Niedersachsische Gesetz über die öffentliche Siherheit und Ordnung, 2. überarbeitete Auflage.

Borger, J; (1995.) Combat Digest, Motorbuch Verlag Stuttgart.

Bourdoux, G./Brammertz, S; (1995.) L' usage de la force et des armes á feu par les fonctionnaires de police dans l'Eurégio Meuse-Rhin, Revue de droit penal et de criminologie, Ministére de la Justice.

Brammetz, S./Hartwig, D; (1996.) Schusswaffengebrauch durch Polizeibeamte an der deutsch-belgisch-niederleandische Grenze, Die Polizei, br. 2. 33-50.

Bratulić, J; (1988.) Vinodolski zakon 1288. Globus, NSB, HAZU, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb.

Buergenthal, T; (1997.) Međunarodna ljudska prava, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb.

Burghard, W. i dr; (1996.) Kriminalistik Leksikon, Kriminalistik Verlag, Heidelberg.

Carić. A; (1973.) O generalno-preventivnom djelovanju krivičnog zakona i njegove primjene, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, br. X. str. 129-143.

Carić, A; (1992.) Krivično pravo, I. svezak, Krivično pravo i krivični zakon, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.

Cajner, I; (1995.) Poremečaji u ponašanju i obiteljske prilike maloljetnih počinitelja nasilničkih krivičnih djela, disertacija obranjena na Fakultetu za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

Cajner, I./Kovčo, I; (1992.) Delikti nasilja, Policija i sigurnost br. 5-6. 431-452.

Chui, W. H; (1998.) The Role of Psychology in Policing: An Overview, The Police Journal, 71-77.

Cirkveni, N.; (1975.) Actiones liberae in causa u svjetlu psihičkog odnosa počinitelja, Naša zakonitost, br. 10.

Chambliss, W./Courtless, T; (1992.) Criminal Law, Criminology, and Criminal Justice, Brokks/Cole Publishing Company, California.

Chapus, G./ Jean, P; (1992.) La deontologie policiere, Ecole superieure des inspecteurs de la police nationale, Paris.

Crawshaw, R./Devlin, B./Williamson; (1998.) Human Rights and Policing, Standards for Good Behaviour and a Strategy for Change, Kluwer Law, The Hague - London - Boston.

Criscuolo, M./Chiaese, R; (1995.) Testo unico esplicato delle legi di P.S. e principali legi complementari, Esselibri - Simone.

Creifelds, C; (1990.) Rechtswörterbuch, C.H Becksche verlagsbuchhandlung, München.

Chemin, B./ Hebert, J; (1987.) Borba protiv terorizma, Izbor članaka iz stranih časpisa br. 4.

Crank, J. P; (1998.) Understanding Police Culture, Cincinnati, Oh: Anderson Pablishing co.

Čubinski, M; (1930.) Naučni i praktični komentar krivičnog zakona Kraljevine Jugoslavije, Beograd.

Decocq, A./ Montreuil, J; (1991.) Buisson Le Droit de la police, litec, Paris.

Delattre, E; (1996.) Character and Cops (Ethics in Policing) Third Edition, Publisher for the American Enterprise Institute, Washington, D.C.

Dieu, K; (1985.) Upotreba pasa od strane žandarmerije u Belgiji, Izbor, br. 2-3. str. 147-155.

Di Maio, V; (1993.) Gunshot Wounds, Practical Aspects of Firearms, Ballistics, and Forensic Techniques, CRC Press Boca Raton New York.

Dohr, H./ Windfuhr, H. (1985.) Staatsbürgerkunde für Polizeibeamte, Verlag Deutsche Polizei, Hilden/Rhld.

Dölling, D; (1998.) Läßt sich Community Policing erfolgsprechend nach Deutschland transferieren? ZFIS, No 3, str. 145-152.

Droste, G; (1995.) Der finale Rettungsschuß, Die Polizei, br. 5. str. 145-148.

Duffy, P; (1992.) The Police and the Europien Convencion an Human Rigts, Concil of Europe, Strasbourg January 1992. H (92) 4.

Dujmović, Z; (1996.) Usporedni pokazatelji kriminaliteta u srednjoj i istočnoj Europi u 1993. i 1994. godini, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2. 384-428.

Dzida, B; (1998.) Das neue UN-Übereinkommen zur Bekämpfung terroristischer Bombenanschläge, ZFIS, No. 3. 139-145.

Geller, W; (1985.) Ograničenje policijskih službenika u pogledu upotrebe smrtonosnog oružja: Slijedeći korak u istraživanju upotrebe oružja od strane policije, Izbor br. 4.

Geller, W/Toch, H; (1996.) Police Violence, Yale University Press, New Haven and London.

Geerds, F; (1980.) Kriminalistik, Lübeck.

Gluščić, S; (1998.) Kaznenopravni sustav pred izazovom organiziranog kriminaliteta - međunarodna kaznenopravna pomoć i suradnja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2. 903-931.

Gomien, D; (1995.) Kratek vodič po Evropski konvenciji o človekovih pravicah, Ministarstvo za zunanje zadeve, Ljubljana.

Grozdanić, V; (1990.) Smanjena uračunljivost u krivičnom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, br. 11.

Gross, M; (1985.) Počeci moderne Hrvatske, Globus Zagreb.

Grupa autora; (1978.) Komentar krivičnog zakona, Suvremena administracija, Beograd.

English, K./Stapleton, A; (1998.) Priručnik za ljudska prava, Praktični vodić za nadgledanje ljudskih prava, Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava, Zagreb.

Evans, M./Morgan, R; (1988.) Preventing Torture, A Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Clarendon Press, Oxford.

Frank, S; (1955.) Teorija kaznenog prava, opći dio, Školska knjiga,Zagreb.

Franke, S; (1991.) Berufsethik für die Polizei, Verlag Regensberg, Münster.

Foregger, E/Foregger, H/Serini, E; Strafgesetzbuch (1991.) Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien.

Fuchs, H, Funk, B. Szymanski, W; (1993.) Sicherheitspolizeigesetz, Manzsche Verlags, Wien.

Hanausek, T. i dr; (1992.) Prawo policyjne, Tom I, Katowice.

Hartley, T. C; (1999.) Temelji prava Europske zajednice, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci i COLPI, Rijeka.

Hayden, G; (1982.) Police Discretion in Use of Deadly Force: An Empirical Study of Information Usage in Deadly Force Decisionmaking Razboritost policije pri upotrebi smrtonosne sile, Izbor članaka iz stranih časopisa br.4.

Holzeworth, J.- Piping C. Drawing a Weapon: An Analysis of Police Judgements, Journal of Police science and andministration, vol. 13, br. 3. Gaithersburg, September 1985, str. 251-256, prijevod objavljen u Izbor članaka iz stranih časopisa, br. 2/86, str. 133-142.

Horvatić, Ž; (1980.) Izbor kazne u jugoslavenskom krivičnom pravu i sudskoj praksi, Informator, Zagreb.

Horvatić, Ž; (1997.) Novo hrvatsko kazneno pravo, Organizator, Zagreb.

Horvatić, Ž; (1997.) Povijest hrvatskog materijalnog kaznenog prava, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, br. 2.

Hübner, S; (1978.) Internationale Polizei Taktiken und Ausbildung, Schvenden, Schwäbisch Hall.

Hübner, S; (1990.) "Tromm 10 mm", Deutsches Waffen - Journal, god. 26/90.

Hug, T; (1988.) Schusswafengebrauch der Polizei, Teil 1,2,3. Kriminalistik, 2/88., 3/88., 4/88.

Hug, T; (1995.) Upotreba vatrenog oružja kod policije, Izbor članaka iz stranih časopisa, MUP RH, br. 2-3.

-----Human Rights and the Police, seminar proceedings, Strasbourg, 6-8 December 1995. Council of Europe Publishing.

Hunsicker, E; (1998.) Es muß ja nicht gleich New York sein, Kriminalistik, No. 7. 493-499.

Ibler, V; (1972.) Rječnik međunarodnog javnog prava, Informator, Zagreb.

Ijames, S; (1998.) Tactis, Training and Technology for Unconventional Enconnters, The Police Chief/March.

Jacobs, F./White, R; (1996.) The European convention on human rights, Clarendon press, Oxford.

Jescheck, H; (1969.) Lehrbuch des Strafrecht, Allgemeiner Teil, Duncker & Humblot, Berlin.

Josipović, I; (1988.) Uhićenje i pritvor, Targa, Zagreb.

Jovanović, Ž; (1959.) Dozvoljena upotreba oružja, Narodna milicija, Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, Beograd, br. 1-2.

Jurina, M; (1994.) Rukovođenje i organizacijsko ponašanje, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

Kay, W./Böcking, R.; (1992.) Polizeirecht Nordrhein-Westfalen, Verlag C. H. Beck, 1. Auflage, München.

Kleck, G./Gertz, M; (1995.) Armed Resistance to Crime: The Prevalence and Nature of Self-Defense With a Gun, The Journal of Criminal Law and Criminology, No. 1. Chicago.

Knigshott, B; (1993.) Police behaviour in crowd situations - A recipe for violence? The police Journal, October str. 386-375.

Kniesel, M; (1989.) Die Prinzipien der Legalität, Oportunität und Verhältnismäßigkeit als polizeiliche Handlungsmaximen, Die Polizei, Heft 7. 179-206.

Kniesel, M; (1991.) Polizeirecht in den neuen Bundeslandern, Verlag, Beck, München.

Krapac, D; (1982.) Neposredni i posredni dokazi u krivičnom postupku, Informator, Zagreb.

Krapac, D; (1991.) Praestat cautella quam medela: povodom Europske konvencije o sprečavanju torture iz 1987. godine, Zakonitost, br. 11-12.

Krapac, D; (1996.) Engleski kazneni postupak, Pravni fakultet, Zagreb.

Kolpston, F; (1988.) Istorija filozofije, Tom I. Grčka i Rim, BIGZ, Beograd.

Korošec, D; (1995.) Postupanje prema pravno obvezujućoj uputi nadređenog - isključenost protupravnosti ili krivnje? Zbornik PFZ, br. 3. Zagreb.

Kotnik, S; (1992.) O kodeksu policijske etike, Zbornik strokovno znanstvenih rasprav, Višja šola za notranje zadeve v Ljubljani, Decembar 1992.

Krukowski, A; (1963.) Nužna obrana i prava i dužnosti milicionara, Izbor članaka iz stranih časopisa, br. 3. str. 262-278.

Krolzig, M; (1988.) Die Verantwortung für den Todesschuss, Kriminalistik, 10. str. 559-564.

Knustsson, J; (1996.) Experiences from police reformes in Sweden, Internacional congress on the police of the future. Mediation and proximity, Universitat de Barcelona.

Kolrieser, G; (1991.) Postupak s konfliktom, Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutarnjih poslova, br. 1.

Korošec, D; (1995.) Postupanje prema pravno obvezujućoj uputi nadređenog - isključenost protupravnosti ili krivnje? Zbornik PFZ, br. 3. Zagreb.

Kovačić, P./Križanec, V/Mihaljević, B; (1995.) Obrana, Zbirka propisa, Izos, Zagreb.

Kozarić-Kovačić, D./Grubišić-Ilić/Grozdanić, V; (1998.) Forenzička psihijatrija, MUP RH.

Kube, E./Störzer, U./Timm, J; (1993.) Kriminalistik, Boorberg, Band II. Wiesbaden.

La Garde, C; Gunshot Injuries, Second, Revised Edition, Lancer Militaria, Mt. Ida, Arkansas

Lebeuf, E/Soulliere,N; (1996.) Police et désirdre social: bilan des stratégies et outils d'interventio. Perspektive pour de nouvelles approches, Revue internationale de criminologie et de police tehnique, no 2. 169-191.

Lisken, H./ Denninger, E; (1992.) Handbuch des Polizeirechts, C.H. Becksche Verlagsbüchhandlung, München.

Liszt, F; (1919.) Lehrbuch des Deuchen Strafrecht, 21 und 22 völlig durchgearbeitete Auflage, Berlin und Leipzig.

Lebeda, N; (1996.) Stožerno rukovođenje u policiji, Ministarstvo unutarnjih poslova, Zagreb.

Le Clere, M; (1982.) Policijska deontologija, Izbor članaka iz stranih časopisa br. 4.

Lukić, S; (1959.) O proporcionalitetu dobara kao rekvizitu instituta nužne obrane, Naša zakonitost, br. 1-2.

Lutovac, M; (1984.) Naređenje i krivična odgovornost, Vojnoizdavački zavod, Beograd.

Lustina, J; (1995.) Aufenthaltsverbot - Eine neue Standardmaßnahme neben de Platzverweisung? Die Polizei, No 5. 131-139.

Maguire, M/Morgan, R/Reiner, R; (1997) The Oxford Handbook of Criminology, Second edition, Clarendon Press, Oxford.

Marchetti, M; (1986.) Istituzioni Europe e lotta al terrorismo, Cedam - Casa editrice dott. Antonio Milani, Padova.

Margetić, L/Apostolova-Maršavelski, M; (1990.) Hrvatsko srednjovjekovno pravo, vrela s komentarom, Narodne novine, Zagreb.

Margetić, L; (1989.) Vinodolski zakon, skupina izdavača, Rijeka - Novi Vinodolski.

Margetić, L; (1997.) Rimsko pravo kao europski fenomen i hrvatska pravna povijest, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.

Margetić, L/Moguš, M; (1991.) Zakon trsatski, Izdavački centar Rijeka.

Marković, T; (1977.) Suvremena tehnika istraživanja krivičnih djela (kriminalistika), Narodne novine, Zagreb.

Matulović, M; (1989.) Ljudska prava, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1989.

Maučević, V; (1995.) Psihijatrija, Medicinska naklada, Zagreb.

Maver, D; (1998.) Kriminalistika, Založba, ČŽ Uradni list Republike Slovenije.

Mažuranić, V; (1975.) Pravno-povijesni rječnik, Informator Zagreb.

McEwen, T; (1996.) National Data Collection on Police Use of Force, Institute for Law and Justice, Virginia.

Miličić, V; (1994.) Opća teorija prava i države, Azur, Zagreb.

Miller, F/Dawson, R/Dix, G/Parnas, R; (1976.) Criminal justice administration, Cases and Materials, The Foundation Press, Inc. Mineola.

Modly, D; (1989.) Neki aspekti primjene sredstava prinude i vatrenog oružja od strane ovlaštenih službenih osoba tijela unutarnjih poslova, Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutarnjih poslova, br. 2. str. 135-143.

Möllers, H; (1991.) Ethik im Polizeiberuf, Boorberg Verlag Stuttgart.

Moxey, M/Mckenzie, I; (1994.) Napadi na policiju, Izbor članaka iz stranih časopisa, 113-124.

O'Harra; (1994.) Fundamentals of Criminal Investigation, 6.Eh Ed Springfield,

Olson, D; (1998.) Improving Deadly Force Decision Making, FBI Law Enforcement Bulletin, No. 1. str. 1.-9.

Pagon, M; (1988.) Policing in Central and eastern Europe, College of Police and Security Studies, Ljubljana.

Pavčnik, M; (1991.) Argumentacija v pravu, Cankarjeva založba, Ljubljana.

Pavišić, B; (1991.) Pojave suvremenih zločina - Terorizam, Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutarnjih poslova, br. 4. 235-242.

Pavišić, B; (1996.) Kriminalistika, 1. Uvod, Pravni fakultet Rijeka.

Pavišić B./Kos S./Čalić B; (1994.) Progon plovnog objekta zbog kaznenog djela; kriminalistički, pravni i navigacijsko-tehnologijski aspekti, Policija i sigurnost, Zagreb. br. 1.

Pavišić, B./Grozdanić, V; (1996.) Komentar Osnovnog krivičnog zakon RH, Pravni fakultet, Rijeka.

Pavišić, B./Modly, D; (1995.) Kriminalistika, Pravni fakultet Rijeka.

Pavišić, B/Veić, P; (1998.) Komentar Kaznenog zakona, MUP RH, Zagreb.

Pečar, J; (1988.) Formalno nadzorstvo, Delavska enotnost, Ljubljana.

Pečar, J; (1991.) Neformalno nadzorstvo, Kriminološki in sociološki pogledi, Didakta, Radovljica.

Pečar, J; (1993.) Policija jutri -izziv (bližnje) prihodnosti, Policija na prehodu v 21. stoletje, zbornik posvetovanja, Višja šola za notranje zadeve, Ljubljana.

Perenič, A; (1995.) 11. Protokol k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Zbornik, Visoka šola za notranje zadeve, Ljubljana str. 203-211.

Perić, B; (1990.) Pravna znanost i dijalektika, Narodne novine, Zagreb i Pravni fakultet, Zagreb, VI. izdanje, Zagreb.

Perić, V; (1987.) Oblici operativne djelatnosti službe javne sigurnosti, RSUP RH, Zagreb.

Pinizzotto, A./Davis, E/Miller, C; In the Line of Fire, FBI Law Entforcment Bulletin, No. 1.

------Police ethics in a democratic society, Multilateral Meeting, Strasbourg, 10-12. June 1996. Council of Europe Publishing.

Primorac, I; (1878.) Prestup i kazna, Beograd.

Pusić, E; (1995.) Upravni sistemi, 1. Uvod. Razvoj upravljanja. Pravni fakultet Zagreb.

Pusić, E; (1997.) Hrvatska središnja državna uprava i usporedni upravni sustavi; Školska knjiga, Zagreb.

--------Rahmenplan Berufsethischer Unterricht, für die Polizeianwärterinnen und Polizeianwärter in den Bereitschaftspolizei - Abteilungen Nordrhein - Westfalen, Stand: November 1994.

Rawls, J; (1989.) Definicija građanske neposlušnosti, Ljudska prava, Izdavački centar Rijeka.

Rehberg, J; (1977.) Der Schuesswaffengebrauch der Polizei in strafrechtlicher Sicht, Kriminalistik, No 6. s. 563-567, No. 1. str. 35-39, No. 2. str. 81-85., No. 3. s. 128-132. prijevod objavljen u Izbor, br.1/77.

Rehberg, J; (1995.) Schweizerisches Strafgesetzbuch, Orell Füssli, Zürich.

Remsberg, C; (1994.) The Tactical Edge, Calibre Press, Inc. Illinois.

Rogosch, K; (1996.) Der Gezielte Todesschuss, Die Polizei, 3. str. 69-71.

Rodin, S; (1995.) Ustavnopravni aspekti članstva u EU, Pravni fakultet Zagreb, (disertacija).

Rubenstein, J; (1973.) City Police, New York, NJ: Farrar, Strauss and Girox

Rupprecht, R; (1995.) Polizei Lexikon, 2., völlig neubearbeitete und weseentlich erweiterte Auflage, Kriminalistik Verlag, Heidelberg.

Schnapauff, K-D; (1988.) Der Amsterdamer Vertrag - Neuregelung der Zusammenarbeit im Bereich der Inneren Sicherheit, ZFIS, No 1. str. 16-20.

Schönke, A./Schröder, H; (1997.) Strafgesetzbuch (Komentar) 25., neuarbeitete Auflage, München.

Schrimm, K; Schusswaffengebrauch durch Polizeibeamte, Kriminalistik No. 3/96. s. 203-207.

Schuman, H/Johnson, M; (1976.) "Attitudes and Behavior" Annual Review of Sociology 2. 161-207.

Schulte, R; (1997.) Polizei Handbuch, Elektronisches Medium der Deutchen Polizei, Schmidt-Römhild, Lübeck.

Singer, M; (1992.) Krivično pravo i kriminologija, Zagreb.

Singer, M; (1995.) Delikti nasilja, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br. 1. 139-153.

Singer, M; (1996.) Globalne tendencije kretanja i strukture kriminaliteta u Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2/1996., 349-383.

Seebode, M; (1983.) Festschrift für Urlich Klug zum 70. Geburstag.

Skolnick, J./Fyfe, J; (1994.) Above the Law (Police and the Excessive Use of Force, The Free Press, New York.

Scrivner, M; (1994.) Controlling Police Use of Excessive Force: The Role of the Police Psychologist, The National Institute of Justice, USA.

Smrekar, M; (1900.) Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Knjiga druga, Ignjat Granitz, Zagreb.

Thewes, W; (1988.) Rechtliche und praktische Grundsatzfragen des polizeilichen schusswafeneinsatzes gegen Personen mit der Absicht oder dem

Risiko der Tötung (Dissertation) Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität des Saarlandes.

Travis, J; (1996.) Understanding the Use of force By and Against the Police, Rutgers University and Arizona State University.

Šakić, Z; (1980.) Zaštita ovlaštenih službenih osoba organa unutrašnjih psolova u našem krivičnom zakonodavstvu, Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova, br. 2. i 3.

Šeparović, Z; (1987.) Kriminologija i socijalna patologija, Pravni fakultet Zagreb i dr. Zagreb-Beograd.

Šilović, J; (1921.) Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih od 27. svibnja 1852. St. Kugli, Knjižara kraljevskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb.

Timoškim, V; (1939.) Nužna obrana, Sarajevo.

Vicchio, S; (1997.) Ethics and Police Integrity, FBI Law Enforcement Bulletin, No. 7. 8-12.

Visković, N; (1981.) Pojam prava, drugo dopunjeno izdanje, Logos, Split.

Vežić, M; (1884.) Pomoćnik za javnu upravu, Naklada Akademijske knjižare L. Hartmana Zagreb.

Volmer, M; (1989.) Nochmals: Finaler Rettungsschuss, Kriminalistik, 1/89. s. 14-17.

Vouk V; (1962.) Krajnja nužda u krivičnom pravu, (prerađena i dopunjena doktorska disertacija) Zagreb, 1962.

Windelband, W; (1988.) Povijest filozofije, Knjiga prva, Knjiga druga, Naprijed, Zagreb.

White, S; (1972.) Perspektive an Police Professionalisation, Law & Society Review 7; 61-85.

Wilson, J. Q; (1968.) Varieties of Police Behavior; The Management of Law and Order Eight Communities. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Weihmann, R; (1995.) Schußwaffengebrauch durch Polizeibeamte, Kriminalistik, 10. s. 667-671.

Zachert, H; (1993.) Organisirte Kriminalität in einem Europa offener Grenzen, Ius Criminale, Schriftenreiche zum Europäischen Strafrecht, Band 1. Carl Heymanns Verlag , Köln, 61-81.

Zarevski, P; (1992.) Mogući doprinosi psihologa policijskom sustavu, Policija i sigurnost, br. 5-6.

Zimring, F; (1995.) Reflections on Firearms and the Criminal Law, The Journal of Criminal Law and Criminology, No. 1. Chicago.

Zlatarić, B; (1956.) Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, I. svezak, Narodne novine, Zagreb.

Zlatarić, B; (1958.) Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, II svezak, Narodne novine, Zagreb.

Zlatarić, B./Damaška, M; (1996.) Rječnik krivičnog prava i postupka, Informator, Zagreb.

Zlatarić, B; (1977.) Krivično pravo, opći dio, Informator, Zagreb.

Zupančić, B. i dr; (1996.) Ustavno kazensko pravo, Atlantnis Publishing, Ljubljana.

Zupančić, B; (1996.) The Crown and the Criminal: The Privilege Against Self-Incrimination-Towards General Principles of Criminal Procedure, Nottingham Law Journal, Vol. 5, Part One, Nottinghan.

Zupančič, B./Zidar, A; (1998.) Kratak pregled nekih temeljnih aspekata Konvencije UN protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i posutpaka od 10. XII, 1984. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2. 947.-991.

Žaberl, M; (1995.) Nekatera razmišljanja o policijskem pooblastilu uporabe strelnega orožja zoper osebo, ki je na begu, Pravnik, 6-8 Ljubljana.

Živanović, T; (1922.) Osnovi krivičnog prava (opšti deo) drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd.

Sažetak

Predmet razmatranja u doktorskom radu pod naslovom "Zakonita uporaba sredstava prisile kao razlog isključenja protupravnosti" jesu osnove za uporabu sredstava prisile službenih osoba.

Radi cjelovitog istraživanja tog problema rad je podijeljen u šest dijelova.

Na početku je navedeno određenje temeljnih pojmova, prije svega sredstva prisile. Nakon toga nabrojene su vrste državnih službi i ovlaštenika na uporabu prisile. Ovlaštenici na uporabu sredstava prisile u RH jesu: policijski službenik, pravosudni policajac, službenik financijske policije i vojna osoba. Navedeni službenici pripadaju različitim dijelovima državne uprave što otežava precizno praćenje vrsti i sadržaja ovlasti na poredbenom planu. Ovlasti navedenih službenika međusobno se razlikuju, zbog čega se utvrđuje stvarni doseg ovlasti pojedinih službenika.

U prikazanoj skupini službenika ovlaštenih na uporabu sredstava prisile ističe se policijski službenik. Isticanje se očituje u kvaliteti normativne uređenosti ovlasti i u dogmatskoj obradi pitanja koja su u svezi s tom uporabom. Razina normativne obrade, osobito u Republici Hrvatskoj, još uvijek ne zadovoljava stvarne potrebe, što je razlog više za bavljenje ovim tematskim područjem.

Polazište analize ukupnog normativnog ustroja jest normativno uređenje ovlasti na uporabu prisile u Republici Hrvatskoj i u drugim državama. Od država čiji se normativni ustroj pratio valja istaknuti Sloveniju i Mađarsku kao tranzicijske države, Austriju i Njemačku kao države koje su nam u pravnom smislu slične i često se uzimaju kao uzor, Švedsku kao državu s najvišim standardima poštivanja ljudskih prava te, na kraju, SAD kao državu *common law* pravnog sustava. Važno je naglasiti da je u vremenu nakon II. svjetskog rata međunarodna zajednica utvrdila više mehanizama kojima utječe na izjednačavanje pravila o uporabi sredstava prisile. Zato su

razmatrana ograničenja koja slijede osobito iz Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Konvencije za zaštitu prava i temeljnih sloboda, Konvencije protiv mučenja i drugih surovih neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka i Europske konvencije o sprečavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Uz to bez obzira što se ne radi o pravno obvezujućem aktu razmatrana su i Osnovna načela za uporabu sile i vatrenog oružja od službenika koji provode pravo obzirom da su posljednja u nastojanjima OUN-a za utvrđivanjem sveobuhvatnih pravila za uporabu sredstava prisile. Osobita pozornost dana je odlukama europskih ustanova koje djeluju temeljem Konvencije za zaštitu prava i temeljnih sloboda (Europska komisija i Europski sud za ljudska prava). U tu svrhu korišteno je preko dvadeset presuda Europskog suda koje se odnose na zaštitu prava temeljem čl. 2. i 3. Europske konvencije. Pri analizi su korištena stajališta izrečena i u drugim odlukama koje utvrđuju pravila nužna za zakonito postupanje službenih osoba. U tom sklopu svojim značajem se ističe shvaćanje pojmova zakonitost i razmjernost.

Za cjelovitiju ocjenu stanja *de lege lata* daje se povijesni prikaz razvoja uporabe sredstava prisile. On obuhvaća najznačajnije odrednice razvoja službi koje u suvremenom smislu imaju ovlast uporabe sredstava prisile, poglavito u Europi.

Uporaba prisile ima i svoju etičku osnovu, u čije su ocrtavanje uključene osobito strukture neformalnog državnog nadzora. S druge strane, ponašanje ovlaštenika može biti suprotno pravilima. U krajnjim slučajevima uporabom sredstava prisile mogu ovlaštenici mogu izražavati i nasilje. U posljednjih tridesetak godina postoji više pokušaja da se na teorijskoj razini pronađu razlozi policijskog nasilja. U tom cilju nastale su tri teorije: organizacijska, sociologijska i psihologijska, koje su prikazane u radu.

Svaka uporaba sredstava prisile je zahvat u prava čovjeka, koji načelno može biti: postupanje sukladno pravilima, neutemeljena radnja, prekomjerna

radnja i zloporaba. Sredstva prisile mogu se koristiti u redovitim i u izvanrednim prilikama u državi.

Mogu li uvjeti za uporabu biti širi, manje zahtjevni, kada je država u izvanrednom stanju (rat, prijetnje ratom, nemiri, prirodne katastrofe, epidemije i sl.)? Djelomičnu osnovu za proširenje ovlasti pružaju Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Konvencija za zaštitu prava i temeljnih sloboda. Navedeni dokumenti predstavljaju polazište za raspravu toga pitanja.

Uporaba sredstava prisile, sukladno već rečenome, može biti radnja kaznenoga djela. Uglavnom su to djela protiv slobode i prava čovjeka, protiv života i tijela i protiv opće sigurnosti ljudi i imovine. Zadaća je ovdje bila utvrditi strukturu tipičnih pojava, odnos uporabe sredstava prisile i radnje kaznenog djela te posebnosti kaznene odgovornosti. Posebnosti kaznene odgovornosti mogu biti povezane s počiniteljem kaznenog djela, protupravnošću i krivnjom.

Obzirom da je RH prva država u svijetu koja je prihvatila preporuku Odbora OUN-a protiv mučenja i u kazneno zakonodavstvo uvrstila kazneno djelo, mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje ono je kritički raspravljeno. Uvođenje toga kaznenog djela i zadržavanje kaznenih djela koja su do sada postojala u zakonodavstvu otvorilo je pitanje domašaja i stvarnoga sadržaja svakog od kaznenih djela. Kaznena djela o kojima se govori međusobno se preklapaju te tako otvaraju pitanje prihvatljivosti takvog stanja.

U radu se govori o aktualnim utjecajima koji bi mogli promjeniti postojeće normativno stanje. Ističu se nastojanja međunarodne zajednice za ujednačavanjem pravila među državama, pri čemu se uzimaju u obzir suvremene tendencije kriminaliteta i neophodnost sredstava prisile radi njegovog suzbijanja.

Zakonita uporaba sredstava prisile razlog je za isključenje protupravnosti.

O zakonitoj uporabi sredstava prisile možemo govoriti na dva načina. Prvi to je radnja poduzeta u obavljanju službene dužnosti za koju nije nužna posebna osnova u Kaznenom zakonu, obzirom da je predviđena u posebnim propisima. Drugi, to je zakonita uporaba sredstava prisile čl. 32. Kaznenog zakona. Prihvatljivost osnove za uporabu sredstava prisile u Kaznenom zakonu je prvo pitanje koje je nužno razmotriti. Ovdje se zato iznose teorijska stajališta koja se razlikuju od zakonskog rješenja. Na poredbenom planu također ne postoji suglasnost o optimalnom odnosu teorijskih stajališta i zakonskih rješenja. Iz toga slijedi da je problem "uklapanja" posebne osnove isključenja protupravnosti u slučaju uporabe sredstava prisile otvoren gotovo jednako u sustavima "novog kaznenog prava" kao i u onima s dugom demokratskom tradicijom.

Zakonita uporaba sredstava prisile *de lege lata* u većem broju inozemnih pravnih sustava jest svojevrsni razlog isključenja protupravnosti, međutim ona ima i cijeli niz specifičnosti u odnosu na opće razloge isključenja protupravnosti. Najznačajnije pitanje iz toga sklopa povezano je upravo s odnosom općih i posebnih razloga za isključenje protupravnosti. Mogu li opći razlozi biti suspendirani kod primjene posebnih, odnosno smiju li se službenici pozivati na opće razloge kada potonji propisuju šire mogućnosti za uporabu prisile? Isto tako treba ocijeniti dostatnost propisa u Kaznenom zakonu koji se odnose na zakonitost sredstava prisile. Bilo je posebno važno bilo utvrditi polazišta temeljem kojih će se dati prijedlozi za predstojeću reformu propisa koji uređuju ovlasti policije i drugih službenih osoba.

Tako ocrtanim postupkom željeli smo potvrditi ili osporiti hipoteze rada: Hipoteza 1: Uporaba sredstava prisile koja primjenjuju službene osobe u obavljanju službenih zadaća u Republici Hrvatskoj nije cjelovito i sustavno uređena. Hipoteza 2: Donošenjem odredbe čl 32. KZ-a zbog njegovog blanketnog sadržaja nije došlo do bitnog poboljšanja u normativnoj uređenosti uporabe sredstava prisile. Hipoteza 3: Postoje propisi koji u RH

uređuju uporabu sredstava prisile koji su zastarjeli pa nisu sukladni suvremenom shvaćanju pojma zakon. Hipoteza 4: Uvrštavanjem kaznenog djela, mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje, čl. 176. u KZ došlo je znatnog preklapanja toga djela sa kaznenim djelom zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti, čl. 127.

Odgovor na hipoteze jest znanstveni doprinos nastojanju da se u RH sustavno uredi uporaba sredstava prisile. Valja istaknuti kako RH od svog nastajanja nije sustavno uredila ovlasti ni jedne od službi čije su službene osobe ovlaštene na uporabu sredstava prisile. Obzirom na to da su 1. 1. 1998. stupili na snagu zakoni iz područja kaznenoga prava više nema nikakvog opravdanja da se u skorije vrijeme ne donesu i propisi koji će uređivati ovlasti na uporabu sredstava prisile službenih osoba.

Istraživanje koje je provedeno radi potvrđivanja ili odbacivanja postavljenih hipoteza dalo je sljedeće rezultate:

Hipoteza 1: Sredstva prisile koja upotrebljavaju službene osobe u obavljanju službenih zadaća u Republici Hrvatskoj nisu cjelovito i sustavno uređena.

Uporišne točke za takav zaključak i potvrđivanje te hipoteze su sljedeće: 1. niti za jednu vrstu službenih osoba koje su ovlaštene na uporabu sredstava prisile nisu propisana sva sredstva prisile aktom razine zakona. 2. za inspektore financijske policije i vojne osobe nisu objavljeni provedbeni propisi o uporabi sredstava prisile, 3. djelomično uređenje uporabe sile opasne po život, kojim je Zakon o kaznenom postupku uveo pojam nepoznat u našem pravu, a istovremeno ga nije do kraja odredio, 4. propisi koji uređuju kada policijski službenik, pravosudni policajac ili vojna osoba može uporabiti vatreno oružje radi odbijanja napada od objekta koji osigurava nisu jasni jer nemaju ni jedne odredbe koja bi govorila o elementima nužnim za ocjenu vrijednosti objekata (materijalnoj, političkoj, sigurnosnoj i sl.),

Radi potvrđivanja hipoteze 2 valja istaći kako je nakon donošenja odredbe čl. 32. Kaznenog zakona zbog njenog blanketnog sadržaja postalo

neophodno uređenje zakonite uporabe sredstava prisile budući bez toga isključenje protupravnosti nije moguće. U prilog odgovora na hipoteze 2 treba kazati kako zakonita uporaba sredstava prisile sama po sebi ne predstavlja nikakav napredak u odnosu na jasnoću i određenosti uvjeta za uporabu sredstava prisile jer nedostaju kvalitetni propisi u kojima bi bili sadržani uvjeti za uporabu sredstava prisile. Isto tako opstojnost navedenog propisa ne donosi posebne praktične prednosti u odnosu na stanje prije stupanja na snagu Kaznenog zakona. Treba zato naglasiti da je i dalje otvorena mogućnost da sudovi procjenjuju uvjete za uporabu sredstava prisile službenih osoba temeljem općih ustanova kaznenoga prava upravo zbog spomenutog razloga. Ratio čl. 32. Kaznenog zakona jest sasvim sigurno u sprečavanju takvog postupanja, ali stvarno stanje i dalje otvara tu mogućnost.

Da bi potvrdili hipotezu 3 možemo istači: 1. propisi koji uređuju uporabu sredstava prisile pravosudnih policajaca su u jezičnom i organizacijskom smislu u tolikoj mjeri zastarjeli da je opravdano govoriti kako su propisi nejasni, 2. sličan prigovor odnosi se na normativno utvrđivanje hijerarhijskih odnosa u policiji, pravosudnoj policiji i financijskoj policiji koje je nužno budući da propisi koji uređuju uporabu sredstava prisile ustraju na zapovijedi na uporabu kada službene osobe obavljaju službu sa nadređenim, 3. uporaba sredstava prisile (vatrenog oružja) inspektora financijske policije prema vozilima jest bez dopunskih uvjeta potpuno neodređena.

Potvrda hipoteze 4, kojom je istraživano sadržajno preklapanje radnji iz kaznenih djela, mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje s radnjama propisanim u kaznenom djelu, zlostavljanje u obavljanju službe ili javne ovlasti, temelji se na analizi sadržaja obaju kaznenih djela .

Kao konačni zaključak moramo naglasiti kako je nužno dalje izučavanje uporabe sredstava prisile, osobito na poredbenom planu i normativno jasnije i sveobuhvatnije izražavati postignute rezultate.

LAWFUL USE OF FORCE AS A REASON FOR EXCLUSION OF UNLAWFULNESS

(Summary)

The main issue under discussion in the thesis under the title 'Lawful use of force as a reason for exclusion of unlawfulness' are grounds for use of force by authorised persons.

In order to research the problem in its complexity, the thesis has been divided into seven chapters.

At the beginning, the definitions of basic concepts are given, and first of all of the use of force. Types of public offices and of persons authorised to use force are identified after that. The officers authorised to use force in the Republic of Croatia are: police officers, custody ore detention officers, financial police officers and military personnel. The above mentioned officers belong to different administrative departments which render categories and contents of their powers more difficult to compare. The powers of these officers are different, and within the thesis the scope of powers for each category of officers is determined.

Police officers have a prominent place among officers authorised to use force. That prominence can be noticed also through the quality of normative regulation of their powers and through the existing dogmatic description of the use of force. The level of normative regulation, particularly in the Republic of Croatia, does not meet actual needs, which gives ground to further study.

The starting point of the analysis of the entire normative organization is a normative regulation of powers to use force in the Republic of Croatia and in other countries. The following countries should be pointed out as countries whose normative organisation has been analysed: Slovenia and Hungary as countries in transition, Austria and Germany as countries which are similar in a legal sense and which are frequently taken as models, Sweden as the country with the highest

levels of respect for human rights, and finally the United States as a *common law* country. It is important to point out that after the Second World War, the international community has established several mechanisms influencing harmonisation of the rules of the use of force. The restrictions following from the International Convenant on Civil and Political Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Punishment and Treatment and the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment are discussed, as well as the Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials which although not binding, are the latest in the UN organisation endeavours to establish all-inclusive rules for the use force. Special attention has been paid to the decisions of the European institutions which function on the basis of the European Convention (the European Commission, the European Court of Human Rights). Over twenty judgements referring to the protection of rights under articles 2 and 3 of the European Convention have been used. Standpoints expressed in other decisions defining rules for lawful performance of authorised officers have been used in the analysis as well. In that context understanding of concepts of 'lawfulness' and of 'proportionality' is crucial.

A historical survey of the development of the use of force is given to obtain a more comprehensive review of the *de lege lata* situation. It covers the most important aspects of the development of services, which in the present-day sense, are given powers to use force, particularly in Europe.

The use of force has its ethical foundation in outlining of which the institutions of informal state control are particularly included. On the other hand, officers authorised to use force can by using it express violence. In the last thirty years there have been numerous attempts, on the theoretical level, to determine the causes of police violence and three theories described in the thesis, have come into existence: organisational, sociological and psychological.

Every use of force reaches into human rights and that, in principle, could be: an action in accordance with rules, an unfounded action, an action exceeding powers and an abuse of powers. The use of force in a country could occur in normal situations and in exceptional circumstances.

Could the conditions for the use of force be broader or less demanding, when a country is in the state of exceptional circumstances (war, menace of war, natural disaster, epidemics etc.)? Partial basis for broader powers could be found in the International Covenant and in the European Convention. These documents are the basis for discussion of the issue.

The use of force, as previously pointed out, could amount to a criminal offence. These offences are mainly: offences against human rights and freedoms, offences against life and body and offences against the security of persons and property. Here it is important to determine the structure of typical occurrences, the relation between the use of force and the criminal offence act and the specificity of criminal liability. The specificity of criminal liability could be in connection with a perpetrator of a crime, with unlawfulness and culpability.

Since the Republic of Croatia was the first country in the world to accept the recommendation of the UN Committee against torture and has included in its penal legislation a criminal offence of "torture and other cruel, inhuman and degrading treatment", it has been thoroughly discussed here. The introduction of that criminal offence and the retaining of the previously existing criminal offences has opened the issue of the scope and real content of each offence. Criminal offences at issue overlap, and acceptability of such situation is questioned.

Some recent developments in the field which could induce changes in the existing legislation are mentioned in the thesis. Endeavours of the international community to harmonise legislation among different countries are mentioned, taking into account crime trends and necessity to use force to suppress them.

Lawful use of force is a defence (a reason for exclusion of unlawfulness). Lawful use of force can be described in two ways. First of all, it is an activity undertaken in carrying out an official duty, which is not necessarily regulated in the Criminal Code, since it is regulated in special statutory acts. In the second instance, it is "Lawful Use of Force" enacted in Article 32 of the Criminal Code.

Acceptability of the situation that grounds to use force are found in the Criminal Code which have been first questioned here. Theoretical viewpoints which differing from statutory solutions are given. On the comparative level, there is no agreement on optimal relations of theoretical standpoints and statutory solutions. It follows, from the above said, that the problem of 'incorporation' of the special grounds for exclusion of unlawfulness in the case of the use of force is almost equally open in legal systems of 'the new criminal law' as in those with long democratic traditions.

Lawful use of force *de lege lata* in numerous foreign legal systems is a defence (a ground for exclusion of unlawfulness), but it has a range of specific characteristics in relation to general reasons for exclusion of unlawfulness. The most important question within that scope is in connection with relations of general and specific reasons for exclusion of unlawfulness. Could general reasons be suspended when specific ones are applied, or may officials invoke general reasons when these give a broader frame to use force? Adequacy of regulations referring to the "lawfulness of the use of force" in the Criminal Code has been examined. Finally, it has been important to determine the starting points for suggestions for the imminent reform of rules and regulations which define police and other officials' powers.

Through the above outlined procedure we could prove or question the hypotheses put forward in this thesis:

Hypothesis 1: the use of force by authorised officers in carrying out their official duties in the Republic of Croatia has not been integrally and systematically regulated. Hypothesis 2: Enacting of Article 32 of the Criminal Code has not

improved normative regulation of the use of force, because of the blanket character of its contents. Hypothesis 3: Regulations which define the use of force in the Republic of Croatia are outdated and are not in compliance with present-day legal notions. Hypothesis 4: A new offence of "Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment' enacted by Article 176 of the Criminal Code covers to a great deal the offence of 'Abuse of Power in Fulfilling Public Service or Public Duty' enacted by Article 127.

Testing the hypothesis is a scientific contribution to the endeavour to regulate the use of force in a systematic way. It should be pointed out that since achieving its independence the Republic of Croatia has not systematically regulated the powers of neither of the services whose officers have the power to use force. Since criminal legislation of the Republic of Croatia has come into force on 1st of January 1998, there is no further excuse not to enact special statutory provisions regulating the use of force by authorised persons.

The research has been conducted to prove or question the proposed hypotheses, and it gave the following results:

Hypothesis 1: The use of force by authorised officers in performing their official duty has not been completely and systematically regulated.

The basis for such conclusions and for proving the hypothesis are the following:

1. the means of the use of force have not been statutorily regulated for neither category of authorised persons; 2. for financial police officers and military personnel the rules regulating the use of force have not been published 3. partial regulation of the deadly force which has been introduced by the Criminal Procedure Code is a notion not known in the Croatian legal system and has not been fully defined; 4. regulations defining when a police officer, custody or detention officer or military person is authorised to use firearms to deter attack from objects he protects are not clear since there are no provisions dealing with requirements necessary to evaluate the value of the object (material, political, safety etc.).

It should be pointed out, to prove hypothesis 2, that after enactment of the provisions of Article 32 of the Criminal Code and because of the blanket character of its contents, the statutory regulation of the lawful use of force has become even more necessary, since without it exclusion of unlawfulness is not possible. In order to prove further hypothesis 2, it should be said that the lawful use of force, on its own, does not present any advance as to clarity and precision of conditions to use it, since there are no adequate regulations which would prescribe those conditions. The existence of the above mentioned enactment does not show any practical advantage in comparison to situation before entering into force of the Criminal Code. We have to point out that, because of its existence, there is a possibility that courts in judging the cases of the use of firearms by authorised persons could use it as a general criminal law institution. The ratio of Article 32 of the Criminal Code was, we are sure, to prevent such cases, but real situations still make it possible.

In proving hypothesis 3, we should point out the following: 1. the provisions regulating the use of force of the custody and detention officers are in linguistic terms, and in an organisational sense, so outdated that they are not clear; 2. similar objection can be raised as to the further normative regulation of hierarchical relations in police, custody and detention police and financial police which is necessary, since the regulations defining the use of force focus on carrying out an order to use force when authorised persons perform their duty together with a superior; 3. the use of firearms against vehicles, by financial police officers, is imprecise since the conditions have not been prescribed.

The proof of hypothesis 4, which deals with the overlapping of offences of 'Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment' and 'Abuse of Power in Fulfilling Public Service or Public Duty', is based on an analysis of the two offences, and it is clear that some changes should be initiated to avoid such a situation.

As a final conclusion, we can point out the necessity of further study of the use of force, especially on the comparative level, and then based on the obtained results, initiate clearer and more comprehensive statutory regulations in that area.